تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز

بەرگی نۆزدەیەم

سوورەتەکانی

(الشعراء) و (النمل)

عەلی باپیر

تەفسیری سوورەتەکانی

الشُّعَرَاءِ و النَّمْلِ

www.alibapir.com

تەفسیری سوورەتەکانی

الشُّعَرَاءِ و النَّمْلِ

نووسینی : عەلی باپیر

دیزاینی ناوەوە : زەردەشت کاوانی

چاپی یەکەم ١٤٤٢ك - ٢٠٢١ز

٥٧٥ لاپەڕە

١٧* ٢٤ سم

بابەت : ئایینی

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان - هەرێمی کوردستان
ژمارە سپاردنی (٧) ی ساڵی ٢٠١٢ پێدراوە

www.alibapir.com

تەفسیری سوورەتەکانی

الشُّعَرَاءِ

و

النَّمْلِ

نووسینی: عەلی باپیر

www.alibapir.com

پێشەكی ئەم تەفسیرە بەگشتیی

إنَّ الحَمْدَ للَّـهِ نَحْمَـدُهُ وَنَسْـتَعِينُهُ، وَنَسْـتَغْفِرُهُ، وَنَعُـوذُ بِاللَّهِ مِـنْ شرُورِ أَنْفُسِـنَا، وَمِنْ سَيِئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَـنْ يَهْدِه اللَّـهُ فَلاَ مُضِـلَّ لَـهُ، وَمَـنْ يُضلِلْ فَلاَ هَـادِيَ لَـهُ، وَأَشْـهَدُ أَن لاَ إلَـهَ إلاّ اللَّـهُ وَحْـدَهُ لاَ شَرِيـكَ لَـهُ، وَأَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـداً عَبْـدُهُ وَرَسـولُهُ.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ ﴾ آل عمران.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ﴿١﴾ ﴾ النساء.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ﴿٧٠﴾ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ ﴾ الأحزاب .

أَمَّـا بَعْـدُ: فـإنَّ أَصْـدَقَ الحَديـث كَلاَمُ اللَّـه، وَخَيْـرَ الْهَـدِي هَـدْيُ مُحَمَّـد ﷺ وَشرَّ الأُمُورِ مُحْدَثاتُها، وَكُلَّ مُحْدَثَـةٍ بِدْعَة، وَكُـلَّ بِدْعَةٍ ضَـلاَلَةٌ، وَكُلَّ ضَـلاَلَةٍ فِي النَّـار[1].

خوێنـەرە بەڕێـزو خۆشـەویستەكان!

هیـچ گومـانی تێدانیـە - بـۆ مرۆڤـی بـڕوادار - كـە ئـەو تەمەنـەی لـە خزمـەت دوایین كتێبـی خـوا (قورئـان)دا بەسـەردەبرێ، جـا بـە هــەر شـێوەیەك لـە شـێوەكانی لە خزمەتدابوونـدا بـێ؛ خوێندنـەوە، تێفكریـن و ڕامـان، فێركـردن، كارپێكـردن ... هتـد، بـە باشتـرین جێگرتـن جێـگا دەگـرێ و، خاوەنەكـەی لـە دنیـاو دوارۆژدا لێـی بەهرەمەنـدە.

---

(١) ئـەوە پێـی دەگـوترێ: (خطبـة الحاجـة) كـە پێغـەمبـەر ﷺ هـاوەڵانی بەڕێـزی فێـردەكرد، پێـش هــەر قسـەیەكی گرنگ، بیڵـێن، وەك وتـاری جومعــەو داخــوازییكردن (خِطْبة)و... هتـدو، ئـەم وتـارە، هـەركام لە: التـرمذي: (١١٠٥)، النسـائي: (١١٠٤)، ابن ماجـه: (١٨٩٢) أحمـد: (٣٧٢٠)، الطّبـراني: (٢٤١٤) هێنـاویانەو (مسلم)یش بەشـێكی هێنـاوە.

منیش کە - وەك باسکردنی چاکەی خوا (التحدّث بنعمة اللّـه) دەیخەمەڕوو- لەوەتی فامم کردۆتەوە، خوای بەبەزەیی و بەخشەر چاکەی لەگەڵ کردووم و، بە فەرمایشتی بەرزو بێ وێنەی خۆیەوە سەرگەرمی کردوومو، بەر لە تەمەنی بیست ساڵیی یەوە هیدایەتی داوم، کە قورئانی بەرێزو پێز لەبەر بکەم و، سەرقاڵی خوێندنەوەی تەفسیرەکانی قورئان و تێوەڕامانی ئایەتە پڕ بەرەکەتەکانی و، لێوردبوونەوەیان بم.

هەر بۆیەش تێکڕای کتێب و ناميلكەو وتارو دەرسەکانم، کەم و زۆر لەبەر ڕۆشنایی قورئان دابوون، کە دیارە هەر ئەمەش شتێکی سروشتییە؛ ئاخر ئایا ئیسلام بێجگە لە قورئان پاشان سوننەتی پێغەمبەر ﷺ، کە ئەویش هەر ڕوونکردنەوەی قورئان و چۆنیەتی جێبەجێکردن و کارپێکردنیەتی، شتێکی دیکەیە؟! بێگومان نەخێر.

ئنجا لەمێژ ساڵیش بوو، کە براو خوشکانێکی دڵسۆزی نزیك و ئاشنام، داوایان لێدەکردم کە دەست بکەم بە دانانی تەفسیرو لێکدانەوەیەکی قورئان، هەتا لە ڕەمەزانی ساڵی (١٤٢٨)دا هاتە دڵمەوە، کە ناوی خوای لێبهێنم و دەست بەو کارە گەورەو گرنگە بکەم، بەڵکو وردە وردە بەپێی بوارو دەرفەت، هەرساڵە هەندێکی لێ ئەنجام بدەم، لەگەڵ سەرقاڵیی زۆرو جۆراو جۆریشدا، هەتا دەرفەتێکی وام بۆ دەڕەخسێ کە بتوانم خێرایی تێدا بکەم و خۆمی بۆ یەکلایی (متفرِّغ) بکەمەوە، خوا پشتیوان بێ تەواوی بکەم، ئەگەر تەمەن بەبەریەوە مابێ.

سەرچاوەی دانانی ئەم تەفسیرو لێکدانەوەیەشم، وێڕای سەرنجدانی زۆربەی ئەو تەفسیرانەی کە باون و، دەستم پێیان گەیشتوە، بریتیە لە وردبوونەوەو تێوەڕامانی خۆم لە خودی قورئان، چونکە بێگومان قورئان: هەندێکی هەندێکی ڕوون دەکاتەوە: (**القرآن يُفَسِّر بَعضُهُ بَعْضَاً**)، پاشان سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، چونکە پێغەمبەری خواش ڕوونکەرەوە (**مُبَيِّن**)ی قورئانە، وەك خوا ﷻ فەرموویەتی:

﴿...وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ النحل.

واتە: وە زیکرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاکو ئەوەی بۆ خەڵکی نێرراوەتە خوار، بۆیان ڕوون بکەیەوە، وە بەڵکو خۆشیان بیربکەنەوە.

ئومێدیشم وایە - بە یارمەتی خوای بەخشەر ﷻ - شایستەیی ئەوەم هەبێ تەفسیرو لێکدانەوەیەکی وا بۆ قورئان پێشکەش بە مسوڵمانانی کوردستان بکەم، کە لە قورئان بوەشێتەوەو، مایەی بەهرەو سوودی خوێنەران بێ، بەتایبەتیش کە زیاتر لە سی (٣٠) ساڵە لەگەڵ قورئانی بەرزو مەزن و تەفسیرەکانی و کتێبەکانی سوننەتدا خەریکم و، دەیان کتێب و بەرهەمی جۆراوجۆرم لە زۆربەی بوارەکانی زانستەکانی شەریعەتدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیست و دوو مانگ زیندانیی کرانەم لەلایەن ئەمریکاوە - لە (٢٠٠٣/٧/١٠ تاکو: ٢٠٠٥/٤/٢٨) - دەرفەتێکی گەورەو گرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قووڵبوونەوەی کتێبی خوا (تبارك و تعالى) و، بۆ پەیدابوونی تێگەیشتنی تایبەت لەبارەی زۆرێك لە ئایەتەکانی یەوە، ئەم ڕاستییەش لە مەوسووعەی: (**الإسلام كما يتجلّى في كتاب اللّه تعالى**)دا زۆر چاك درەوشاوەتەوە[1]، بەڵام هەڵبەتە ناڵێم و هیچکەسیش بۆی نیە بڵێ: کە ئەم تەفسیرەی من تێروتەواوە، چونکە وێڕای سنوورداربوونی تواناو بڕستم، لە بەرانبەر کتێبی لە هەموو ڕوویێکەوە ڕەها (مطلق)و بێسنوور (لا محدود)ی خوادا، نەشمویستوە کە زۆر بەملاولادا بچم و بچمە نێو هەندێك وردەکارییەوە، کە یان من تێیدا پسپۆڕو

---

(١) ئەو مەوسووعەیە کە ئێستا چاپ کراوەو، کەوتۆتە بەردەستی خوێنەران و، سەرجەم هەشت بەرگ و دەوری سێ هەزارو پێنج سەد (٣٥٠٠) لاپەڕەیەو، هەوڵمداوە بەگشتی تێیدا باسی سەرجەم لایەنەکانی ئیسلام بکەم و، تاکە سەرچاوەشم قورئان بووە، وێڕای دەقەکانی سوونەت، کە لە هۆش (ذاكرة)دا بووون.

شایانی باسە ئەو مەوسووعەیە لە چاپی دووەمی دا، کراوە بە دوازدە (١٢) کتێبی سەربەخۆ، بە مەبەستی ئاسانتر سوود لێ بینرانی .

شـــارەزا نیـم، یـان خوێنـــەر پێویســـتی پێـی نیـە، لـە کاتێکدا دەیـــەوێ لـە قوڕئان تێبگات و، بزانـێ خـوا (تبارك وتعـالـی) ڕاستەوخۆ چـی پـێ فـــەرمووە؟!

ئنجـا هــەر لێرەشـەوە بە پێویستی دەزانم پڕ بە دڵ سـوپاسی ئەو بـرا گەنجە ڕووح ســووك و گـورج و گـۆڵ و دڵسـۆزە بکـەم (حـەزی نەکـرد نـاوی بهێنـم)، کـە هـەڵسـا بـە نووسـینەوەو هێنـانە سـەر کاغـەزو، پاشـان تایپکـردن و دوایـی پێداچوونـەوەو هەڵەگیـریی، سـەرجـەم ئـەم زنجیـرە دەرسـە، کـە لـە ئەسـڵدا لـە شێوەی وتـار (محـاضرة)دا پێشـکەش کراون، هــەروەها هـەڵسـا بـە (تخریج)ی سـەرجەم دەقەکانی سـوننەت، لـە سـەرچاوە متمانـە پێکراوەکانـەوەو، زەحمـەت و ماندووبوونێـکی زۆری بـە سـەرجەم بەرگـەکانی ئـەم تەفسیـرەوە کێشـــاوە، خـــوا بـە باشتـرین شـێوە پاداشـتی بداتـەوەو، هــەر صـالح و سـاغ و سـەلامەت و سـەربەرزبێ[1]، لـە خـوای بـەرزو بێهـاوتاش داواکارم ئـەو جـۆرە گەنـج و لاوانـە لـە کـوڕان و کچـان، لەنێـو گەلەکەمانـدا، زۆر بـکات .

شـایانی باسیشـە کـە ئێمـە لـەم تەفسیـرەماندا، بـاسی بـەش (جـزء)ەکانی قوڕئـان و دابەشـکردنەکانی دیکـەی وەك: - (حـزب) - ناکەیـن، چونکـە هــەر ســووڕەتێك بۆخـــۆی شـــتێکی ســەربەخۆیـــەو، ســەرجەم ئایەتـەکانی وەك ئاڵقـەکانی زنجیرێـك پێکـەوە پەیوەستن و، ئاشکراشـە کـە دابەشـکرانی سـەرجەم قوڕئـان بـۆ سـی (٣٠) بـەش (جـزء) و شەســـت (٦٠) (حـزب)، شـتێکە لەلایـەن زانایانـەوە کـراوە، بـۆ ئاسـانکاریی خوێنـدنی قوڕئـــان، دیـارە ئێمـە لـە دابەشـکردنی بەرگـەکانی ئـەم تەفسیـرەشـدا، دیسـان حیســـاب بـۆ بەشـەکان (أجـزاء)ی ناکەیـن و، بـە گوێـرەی ســووڕەتەکان، بەرگـــەکانی دیــاریی دەکەیـن.

---

(١) ئـەو بـــرا دڵســـۆزە ئێســـتاش پـاش تەواوکردنـی نیـوەی زیاتـری قوڕئـان، لێبڕاوانـە بەردەوامـە و عەزمیشـی جـەزم کـردوە، کـە ئەگـەر تەمەنمـــان بـەردەوام بێ، هەتـــا کۆتـــایی ئـەم تەفسیـرە سـەرگەرمی کارەکـەی بێ .

دوا قسـەشـم ئەوەیـە کە:

ئـەم تەفسـیرە - وەك پێشـتـر گوتمـان - لـە ئەسـڵدا بەشـێوەی دەرس و وتـار پێشـکەش کـراوە، بـەڵام دواتـر خـۆم دووجـار بـە وردیـی پێیـدا چوومـەوەو، بەپێـی پێویسـت دەسـتکارییم کـردوە، دیـارە هـەموو دەرسـێکیش بەنـاوی خـواو سـتایشی خـوا ﷻ دەسـتی پێکـردوە، بـەڵام ئێمـە لـە سـەرەتای دەرسـەکانەوە، ئەوانەمـان لابـردوە، بـۆ زۆر دووبـارە نەبوونـەوەو، ئـەو (خطبـة الحاجـة)یەی لـە سـەرەتای ئـەم پێشـەکەییەوە هاتـوە، لەجیـاتی سـەرەتای سـەرجەم دەرسـەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧

هـەولـێر

بەرچاو ڕوونییەكی گرنگ
لەبارەی ئەم تەفسیرەوە

خوێنەری بەڕێز !

هەرچەندە لە (پێشەكی گشتیی) ئەم تەفسیرەدا باسمان كردوە كە بۆ نووسینی ئەم تەفسیرە، لە هەموو ئەو تەفسیرە باوانەی دەستم پێیان گەیشتوە، بەهرەمەندبووم، هەروەها لە كۆتایی هەر بەرگێكی ئەم تەفسیرەدا، سەرجەم ئەو تەفسیرانەی كەم و زۆر لێیان سوودمەند بووم، ناوەكانیانمان بە ڕیز نووسیون، بەڵام لێرەش وەك جەختكردنەوەی زیاترو بەرچاوڕوونیی باشتر بۆ ئێوەی بەڕێز دەڵێم :

مادام ناوی تەفسیرەكانمان نووسیوە، نە پێویست دەكات و نەدەشگونجێ، بۆ هەر تێگەیشتن و بیرۆكەیەك، كە زۆربەی تەفسیرەكان لەبارەی ئایەتێكەوە، یان ڕستەو بڕگەیەكی ئایەتێكەوە، دەیهێنین، ئێمە هەموو جارێ ناوی ئەو تەفسیرانە بێنین، بەڵام بێگومان هەر كات بیرۆكەو تێگەیشتنێكی تایبەتی یەكێك لە تەفسیرەكان هەبێ و بكەوێتە بەرچاوم، ئنجا چ پەسندی بكەم، چ ڕەفزی بكەم، هەر كات بە پێویستی بزانم، بە تایبەت ئاماژەی پێدەكەم، ئەگەرنا بە ئاماژەی گشتیی و بە نووسینی ناوی تەفسیرەكان لە كۆتایی هەر بەرگێك دا، ئیكتیفا دەكەم و، زۆریش لە ئەمانەتی زانستیی (الأمانة العلمية) دەخەفتێم و مەبەستمە ڕەچاوی بكەم، چونكە ئەمینیی و ئەمانەت پارێزیی، ڕەوشتێكی گەورەو بەرزی مسوڵمانەتییە .

شایانی باسیشە جاری وا هەیە بیرۆكەو تێگەیشتنێكی تایبەتیی خۆمم، دەربارەی كۆمەڵە ئایەتێك یان ئایەتێك یان ڕستەو بڕگەیەكی ئایەتێك، بۆ دروست دەبێ،

وەك تێگەیشتن و بۆچوونی خۆم دەینووسم، کەچی ڕەنگە لە تەفسیرەکانی دیکەش - یەکێکیان یان زیاتر - دا هەبێ، ئەویش بەهۆی ئەوەوەیە کە من ئەو تەفسیرەم نەکەوتۆتە بەر دیدە، یان دیتوومەو لەیادم نەماوە.

پێشەکی ئەم بەرگە

الحمدلله حق حمده والصلاة والسلام والبركات على عبده محمد النبيِّ الأمي المبحوث رحمةً للعالمين وآله أجمعين صحبا وأزواجاً وقرابة والتابعين لهم بإِحسان إلى يوم الدين.

خوێنەرە بەڕێز و خۆشەویستەکانم ! سوپاس و ستایش بۆ خوا یارمەتیداین ئەم بەرگی نۆزدەیەمەش ئامادەی چاپ بکەین، کە هەردووك سووڕەتی : (الشعراء) و (النَّمل)ی تێدان واتە بەشی نۆزدە (الجزء التاسع عشر) بەپێی دابەشکردنی قورئان لەلایەن زانایانەوە بۆ سی بەش (ثلاثين جزءاً) شایانی باسیشە ئەم بەرگەش وەك سەرجەم بەرگەکانی دیکە و بەهەمان شێواز و بەرنامەیە و، وێڕای تەفسیرکردنی ئایەتەکان بە حەوت هەنگاو، ژمارەیەك کورتە باسیش لە تەفسیرکردنی هەردووك سووڕەتەکەدا هەن و ئاوێتەیان کردن، گرنگترینیان ئەمانەن:

أ - لە سووڕەتی (الشعراء)دا :

١- وەڵامی دوو پرسیار.

٢- کورتەباسێك لەبارەی ڕووەکەوە لە شەش بڕگەدا.

٣- کاریگەریی شیرك و کوفر لەسەر تێکچوونی دەروونیی و جەستەیی مرۆڤ.

٤- کورتەباسێك لەبارەی شیعر و شاعیرانەوە.

ب- لە سووڕەتی (النَّمل) دا:

١- کورتەباسێك: شەش وردە سەرنج لەو ئایەتە موبارەکانە (١-٣).

٢- ڕاستکردنەوەی هەڵەیەکی زەقی (محمد الطاهر بن عاشور).

٣- حیكمەت و حوكمە شەرعییەكانی بەسەرهاتی سولەیمان علیه السلام.

٤- حەوت نموونە لەهەڵە ڕاستكردنەوەكانی قورئان بۆ خاوەن كتێبەكان.

٥- كورتەباسێك لەبارەی بیستنی مردووانەوە.

هیواداریشم ئێوەی بەڕێز و خۆشەویستیش - خوێنەرەوانی ئەم تەفسیرە - بەشێنەیی و سەرنجدانی وردو تێوەڕامانی قووڵەوە ئەم تەفسیرە بخوێننەوەو باشترین بەهرەی لێ وەربگرن.

خواش پشتیوان بێ بەرگەكانی دیكەی ئەم تەفسیرە بەخێرایی و یەك لەدوای یەك چاپ و بڵاو دەكرێنەوە.

والسلام علینا وعلى عبادين الصالحين

سبحان ربك رب العزة عما يصفون، والسلام على المرسلين والحمدلله رب العالين

٢ / جمادي الأولى / ١٤٤٢ك

٢٠٢٠/١٢/١٧ز

www.alibapir.com

تەفسیری سوورەتی

الشُّعَرَاءِ

دەستپێک

بەڕێـــــزان!

ئەمڕۆ کە ٢٦/ی ڕەمەزانی، ساڵی (١٤٤٠)ی کۆچیی، بەرانبەر (٣١/ ٥/ ٢٠١٩)ی زایینییە، خوا پشتیوان بێ، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سووڕەتی **(الشُّعراء)**، کە ئێمە سەرەتا پێناسەی دەکەین و، نێوەڕۆکەکەی دەردەخەین، بەر لەوەی بێینە سەر شیکردنەوەی چەمك و واتای ئایەتەکانی لە چەند دەرسێکدا و ئەمە وەك پێشەکییەکە، بۆ تەفسیر کردنی کۆی ئایەتەکانی سووڕەتەکە.

نێوەڕۆکی سووڕەتی (الشُّعَرَاء) و بابەتەکانی

لە حەوت (٧) بڕگەدا پێناسەی ئەم سووڕەتە دەکەین و، نێوەڕۆکەکەی دەخەینە ڕوو:

یەکەم: ناوی ئەم سووڕەتە:

ئەم سووڕەتە زیاتر یەك ناوی بۆ بەکارهاتووە، ئەویش بریتییە لە ناوی **(الشُّعرَاء)**، چونکە وشەی **(الشُّعراء)** لە هەموو قورئاندا تەنیا لێرەدا هاتووە، بۆیە زۆربەی هەرە زۆری زانایان ئەم سووڕەتەیان هەر لە سەرەتاوە بە سووڕەتی **(الشُّعراء)** ناسیوە، بەڵام کەمێکیش ناوی **(طسم)**یان بۆ بەکارهێناوەو گوتوویانە: سووڕەتی **(طسم)**، هەندێکیش ناوی **(الجامِعَة)**یان بۆ بەکارهێناوە لەو ڕووەوە

کە بەسەرهاتی حەوت لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمَ)، لەم سوورەتەدا هاتووە کە بەسەرهاتەکانی: مووسا ﷺ و هارِوونی برای، پاشان ئیبراهیم، دوایی نووح، ئنجا هوود و، صالح و لووط و، شوعەیب (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمَ)ن.

دووەم: شوێنی دابەزینی:

ئەم سوورەتە مەککەییەو لە شاری مەککە دابەزیوە و، بەسەرنجدانی ئایەتەکانی و نێوەرۆکیان بە ئاشکرا ئەوە دەزانرێ.

سێیەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و لە دابەزین دا:

لە ڕیزبەندیی موصحەفدا ژمارە (٢٦)ە واتە: کە لە سوورەتی فاتیحەوە پێدادێی، بەڵام لە ڕیزبەندیی دابەزین (**تَرْتِيبُ النّزول**)دا بە ڕای زۆربەی زانایان ژمارە (٤٧)ە، دوای سوورەتی (**الواقعة**) و، پێش سوورەتی (**النمل**) دابەزیوە و، لە هەندێك گێڕدراوان (**روايات**)دا هاتووە کە هەندێك ئایەتی ئەم سوورەتە مەککەیی نەبن، بۆ نموونە هەرکام لە (**ابن الزبير**) و (**ابن عباس**)ەوە، (خوا لە خۆیان و بابیان ڕازی بێ) هاتووە کە:

أ)- ﴿ وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ ﴾، تاکو کۆتایی سوورەتەکە، لە مەدینە دابەزیبێ.

ب)- (**مُقاتل**)یش کە یەکێکە لە زانایانی تابیعین، لێی گێڕدراوەتەوە کە ئایەتی: ﴿ أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، لە مەدینە دابەزیوە، وەك (إبن عاشور) لە تەفسیرەکەی هێناویەتی [1].

هەندێك لە تەفسیرەکانی دیکەش ئاماژەیان بەوە داوە، بەڵام بێگومان ئەوانە هیچیان بەڵگە نین لەسەر مەککەیی نەبوونی سوورەتەکە و، لەسەر مەدینەیی

---

(١) التحرير والتنوير، ج ١٩، ص ٩٠.

بوونـی ئـەو ئایەتانـەش کـە ئاماژەیـان پێـداون، چونکـە بـە نسـبەت ئـەو ئایەتـەوە کـە باسـی (الشُّـعَراء) دەکات لـە کۆتایـی سـوورەتەکەدا، لـە ڕاسـتییدا شـاری مەککـەش شـیعری لێبـووە و شـاعیری لێبـوون، هـەم شـاعیری مسـوڵمان هـەم شـاعیری نامسـوڵمان، بەڵکـو مەککـە مەڵبەنـدی شـیعر و شـاعیران بـووە.

بـە نسـبەت ئـەو ئایەتـە شـەوە کـە باسـی ئـەوە دەکات کـە: {ئایـا بـۆ ئـەوان نیشـانە و بەڵگـە نیـە کـە زانایانـی بەنـو ئیسـڕائیل ئـەم قورئانـە بزانن؟!} لـە مەککەش جۆرێـك لـە تێکەڵیـی لەگـەڵ خـاوەن کتێبـان دا هەبـووە و، لـە زۆر ئایەتـی سـوورەتە مەککەییەکانـدا، ئـەوە هاتـوە، نـەك تەنهـا لـە سـوورەتی (الشُّـعراء)دا بـۆ وێنـە:

أ)- لە سوورەتی (**الرعد**)دا خوا دەفەرمویٚ: ﴿قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًۢا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٤٣﴾﴾، واتە: بڵێ: خوا بەسسە شایەد بێ لە نێوان من و ئێوەداو، ئەو کەسە کە زانیاریی کتێبە پێشووەکانی لە لایە (خاوەن کتێبان).

ب)- لە سوورەتی (**القصص**)یش خوا دەفەرمویٚ: ﴿ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِهِۦ هُم بِهِۦ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾﴾، واتە: ئەوانەی پێش ئەم قورئانە، یان پێش پێغەمبەر موحەممەد ﷺ کتێبمان پێداون، ئەوانە بڕوای پێ دێنن یانی: ئەوانەیان کە ئەهلی ئینصاف و ویژدانن.

ج)- لە سوورەتی (**العنكبوت**)یش دا هاتوە، دەفەرمویٚ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ وَمِنْ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤْمِنُ بِهِۦ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٧﴾﴾، واتە: بەو شێوە سەرسوڕهێنەرە {کە هەر دەبێ بە خۆی بچوێنرێ} کتێبمان بۆ لای تۆ دابەزاندوە، ئنجا ئەوانەی کتێبمان پێداون {واتە: پێشتر} بڕوای پێ دێنن و تەنیا بێبڕوایان {ئەوانەی کە نایسەلمێنن ئینصاف و عەقڵ و ویژدان بەکارناهێنن} نکوولیی لێ دەکەن.

د)- هەروەها لە سوورەتی (**الأحقاف**)دا هاتوە، دەفەرمویٚ: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرْتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسْتَكْبَرْتُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾﴾، واتە: پێم بڵێن: ئەگەر ئەم قورئانە لە لایەن خواوە

بێ و، ئێوەش پێی بێبڕوابن و لە بەنوو ئیسرائیل شایەدێك شایەدیی بدات، ئەو بڕوا بێنێ و ئێوەش خۆتان بە زل بگرن، {هەڵوێستتان چی دەبێ؟!} بە دڵنیایی خوا خۆبە زلگران ڕاستەڕێ ناكات.

هەڵبەتە سوورەتی دیكەش هەن لە سوورەتە مەككەییەكان، لەوجۆرە، بۆ نموونە: لە سوورەتی (الكهف)یشدا ئاماژە كراوە، بە بەسەرهاتێك كە قورەیشییەكان چوونە مەدینە و ڕاوێژیان بە خاوەن كتێبان كردوە: ئایا ئێمە چۆن بزانین موحەممەد ڕاستە، یان ڕاست نیە؟! ئەوانیش فێریان كردوون سێ پرسیاری لێ بكەن: دەربارەی: ڕووح و، (ذِي الْقَرنين)، و (أَصحاب الكَهف)، ئەوانیش پرسیارەكانی لێ دەكەن، وەك كاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (الكهف) دا باسمان كردوە، كەواتە: ئەوە نابێتە بەڵگەی ئەوە كە ئەم سوورەتە ئەو ئایەتانەی مەككەیی نین، بەڵكو ئەم سوورەتە هەموو ئایەتەكانی مەككەیین.

چوارەم: ژمارەی ئایەتەكانی:

ئەم سوورەتە ژمارەی ئایەتەكانی: (٢٢٦)ە، یاخود (٢٢٧)ە، بەڵام زیاتر ژمارەی (٢٢٧)یان داناوە، لەو موصحەفانەدا كە لەبەردەستمانن.

پێنجەم: نێوەڕۆكی:

نێوەڕۆكی ئەم سوورەتە، وەك نەخشەی گشتیی ئەم سوورەتە، ئەگەر تەماشای بكەین، بەمجۆرەیە:

ئەم سوورەتە نۆ ئایەتی سەرەتای: ئایەتەكانی (١ - ٩)، وەك پێشەكیی وان بۆ ئەم سوورەتە، كە باسی هەڵوێستی نەرێنیانەی بێبڕوایانە لە بەرانبەر قورئانداو، ئاماژەیەكی كورت بە ڕووەكە بەپیت و پێزەكانی زەوییە.

پاشـان بەسـەرهاتی حـەوت لـە پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَم) دێنـێ، ئەگـەر هـارۆون و مووسـا بەیەکـەوە حیسـاب بکەیـن، ئەگەرنـا دەبـن بـە هەشـت، لـە پانتایـی: (١٨٣) ئایـەت دا.

دوایـی (٣٦) ئایەتـی کۆتایـی (١٩١ - ٢٢٧) دیسـان بـە پلـەی یەکـەم هـەر باسـی قورئـان و هەڵوێسـتی کەللەڕەقانـەی کافرانـە لـە بەرانبـەر قورئانـدا، وێـڕای پووچـەڵ کردنـەوەی قسـە و تۆمەتەکانیـان، کەواتـە: (٩+ ٣٦ = ٤٥) پێشـەکیی و پاشـەکیی، ئـەم سـوورەتە (٤٥) ئایەتـی زیاتـر بـۆ بـاس و خواسـی قورئـان تەرخانکـراوە، (٤٥) ئایـەت لـە (٢٢٧)ەکـە، (٢٢٧- ٤٥ = ١٨٢) واتـە: (١٨٢) ئایـەت تەرخانکـراون بـۆ گێڕانـەوەی حـەوت بەسـەرهات لـە بەسـەرهاتی پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَم)، کـە بەسـەرهاتەکانی:

١- مووسا و هارووني برای (عَلَيْهِما السَّلاَم)و، گەلەکەیان لەگەڵ فیرعەون و دارودەستەکەیدا.

٢- بەسەرهاتی ئیبراهیم عليه السلام لەگەڵ بابی و گەلەکەیدا.

٣- بەسەرهاتی نووح عليه السلام و، گەلەکەی.

٤- بەسەرهاتی هوود عليه السلام و، گەلەکەی (عاد).

٥- بەسەرهاتی صاڵح عليه السلام و، گەلەکەی (ثمود).

٦- بەسەرهاتی لووط عليه السلام و، گەلەکەی گەلی لووط.

٧- بەسەرهاتی شوعەیب عليه السلام و، گەلەکەی مەدیەن (أَصحابُ الأَيكَة).

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

دەتوانیـن کۆمەڵێـك تایبەتمەندیـی لـەم سـوورەتە دەربێنیـن، کـە تایبەتـن بـە خۆیـەوە، ئـەو چوارەیانـم لـەلا زەق و دیـار بـوون:

١- ئەم تەعبیرە: ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، هەشت جاران دووبارە بۆتەوە، ئەم تەعبیرە کە دوو ئایەتە بەیەکەوە، هەشت جاران لەم سوورەتەدا هاتووەو، تەنها لەم سوورەتەدا وایە.

٢- پێنج جاران لەسەر زمانی هەر کام لە: نووح و هوود و صالّح و لووط و شوعەیب (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، ئەم تەعبیرە دووبارە بۆتەوە: ﴿ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، ﴿ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾، ئەمەش تەنها لەم سوورەتەدا بەم شێوەیە.

٣- وشەی (**الشُّعراء**) لە هەموو قورئاندا تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە.

٤- تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە کە: فیرعەون لە ماڵی ئەواندا بەخێوکرانی مووساو، کوشتنی کابرای قیبتیی، بە چاوی مووسادا بداتەوە، تەنیا لێرەدا هاتوە کە فیرعەون وەك منەتێك لەسەر مووسای ﷺ بکات، کە لە ماڵی ئەواندا بەخێو کراوە، کەچی ئەو لە بەرانبەر ئەو چاکەیەدا، بێنمەك دەرچووە - بە حیسابی فیرعەون - ئەو کابرایە قیبتییەشی لێ کوشتوون، کە لە سوورەتی (**القصص**)دا بەسەرهاتەکەی هاتوە، وەك خوای پەروەردگار ئاوا دەفەرموێ: ﴿ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ ﴾، واتە: فیرعەون گوتی: ئایا بە گچکەیی تۆمان لە نێو خۆماندا بەخێو نەکرد و، چەند ساڵان لە تەمەنت لەنێو ئێمەدا نەمایەوە؟! ئەو کەتنەشت کرد کە کردت و، تۆ لە ناسوپاسان بووی، لە سپڵە و بێنمەکان بووی؟! حاشای مووسا ﷺ لەوە، کە دوایی دەیگەیەنێ، مووسا ﷺ چ وەڵامێکی ددانشکێنی ئەو دوو قسانەی فیرعەون دەداتەوە!

شایانی باسە: ئێمە بەسەرهاتی هەرکام لە: نووح و هوود و لووط و شوعەیبمان (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، لە تەفسیری سوورەتی هووددا بە درێژیی باس کردوە، بەسەرهاتی (صالّح)یشمان لە سوورەتی (**الحجر**)دا باسکردوەو، بەسەرهاتی ئیبراهیمیشمان لە سوورەتی ئیبڕهیمدا و، بەسەرهاتی مووسا و هارونی برای و

گەلەکەیان (بەنوو ئیسرائیل) لەگەڵ فیرعەون و داروودەستەکەیدا، لە سوورەتی (الأعراف)دا هەشت قۆناغمان لێ باسکردوون و، پێنج قۆناغ ماون، پێنج قۆناغی سەرەتای ژیان و بەسەرهاتی مووسا عليه السلام هارووني برای و گەلەکەیان و فیرعەون و داروودەستەکەی، ئەو پێنج قۆناغەش لە کاتێك دا دەگەین بە تەفسیری سووڕەتی (القصص) لەوێدا، خوا ﷻ یارمەتییمان بدات باسی دەکەین، بۆیە ئێمە لێرەدا بە کورتیی بەسەر بەسەرهاتی ئەو پێغەمبەرانەدا (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ)، دەڕۆین، چونکە لەو شوێنانەدا کە ئاماژەم پێیاندا، ئێمە کردوومانە بە عادەت کە بەسەرهاتی هەرکام لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ)، بە وردیی و بە وردەکارییەکانەوە، هەموو ئایەتەکانی کە پەیوەستن بە بەسەرهاتی هەرکام لەم پێغەمبەرانەوە کە دەیتوێژینەوە، هەموویان پێکەوە دێنین، ئنجا ئێستا ئەوەی کە مابێ لە بەسەرهاتی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ)، جگە لە موحەممەد ﷺ کە سەروەری پێغەمبەرانە، بیست و چوار پێغەمبەرەکەی دیکە، هەموویان کەم و زۆر بەسەرهاتەکانیانمان باسکردوە، بەڵێ ئێمە لە تەفسیر کردنی سووڕەتەکانی ڕابردوودا، ژیان و بەسەرهاتی ئەو (٢٤) پێغەمبەرەی ناویان لە قورئاندا هاتوە، لە ئادەمەوە تاکو عیسا، بەسەرهاتی هەموویانمان باسکردوە.

حەوتەم: دابەشکردنی ئەم سووڕەتە بۆ چەند دەرسێك:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ٩) دەگرێتە خۆی، کە وەك پێشەکیی وایە بۆ کۆی سووڕەتەکە.

دەرسی دووەم: بەسەرهاتی مووسا و هاروون (عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ) و گەلەکەیان بەنو ئیسرائیل و فیرعەون و داروودەستەکەی، ئایەتەکانی: (١٠ - ٦٨) واتە: (٥٩) ئایەت دەگرێتەوە.

دەرسی سێیەم: بەسەرهاتی ئیبراهیم عليه السلام لەگەڵ بابی و گەلەکەیدا کە ئایەتەکانی: (٦٩ - ١٠٤) واتە: (٣٦) ئایەت دەگرێتە خۆی.

دەرسی چوارەم: بەسەرهاتی نووح عليه السلام و گەلەکەی کە ئایەتەکانی: (١٠٥ - ١٢٢) واتە: (١٧) ئایەت دەگرێتە.

دەرسی پێنجەم: بەسەرهاتی هوود عليه السلام و، گەلەکەی عاد، کە ئایەتەکانی: (١٢٣ - ١٤٠) ئەویش دیسان (١٧) ئایەت دەگرێتەوە.

دەرسی شەشەم: بەسەرهاتی صاڵح عليه السلام و، گەلەکەی (**ثمود**) کە ئایەتەکانی: (١٤١ - ١٥٩) واتە: (١٨) ئایەت دەگرێتە خۆی.

دەرسی حەوتەم: بەسەرهاتی لووط عليه السلام و، گەلەکەی کە ئایەتەکانی: (١٦٠ - ١٧٥) واتە: (١٥) ئایەت دەگرێتە خۆی.

دەرسی هەشتەم: بەسەرهاتی شوعەیب عليه السلام و، گەلەکەی کە لێرەدا ناویان بە: (**أَصحابُ الأَيكَة**) هاتوە، کە ئایەتەکانی: (١٧٦ - ١٩١) ئەویش (١٥) ئایەت دەگرێتەوە.

دەرسی نۆیەم: پاشەکیی ئەم سوورەتە، کە ئایەتەکانی: (١٩٢ - ٢٢٧) واتە: (٣٦) ئایەت دەگرێتە خۆی.

دەرسی یەکەم

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر
کەناڵی
AliBapir
Google Play
App Store

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین

بحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir

عەلی باپیر/AliBapir

کەناڵی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

www.alibapir.com

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە نۆ (٩) ئایەت پێكدێ، ئایەتەكانی: (١ - ٩)، كە وەك پێشتر باسمانكرد، ئەم دەرسە وەك پێشەكیی ئەم سوورەتە وایەو، تەوەری سەرەكیی ئەم نۆ ئایەتەش، بریتیە لە باسی قورئان و هەڵوێستی خراپ و كەللەڕەقانەی بێبڕوایان لە بەرانبەریدا.

پاشان ئاماژەیەكیش بۆ ڕووەكە بە پێز و بەرهەمدارەكانی زەوی كراوە، بە گشتیی، دواییش باسی نیشانە بوونی ڕووەك لەسەر پەروەردگاریتیی خواو تەنیا پەرستراوێتیی خوا، كراوە.

دوایی باسی بێبڕوا بوونی زۆربەی خەڵكی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ كراوەو، خواش ﷻ بە هەردوو سیفەتی بەرز و مەزنی: ﴿الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾، وەسف كراوە، ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾، كە وەك گوتمان ئەو تەعبیرە هەشت جاران لەم سوورەتە موبارەكەدا دووبارە بۆتەوە.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً فَظَلَّتْ أَعْنَٰقُهُمْ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا۟ فَسَيَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩﴾﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

بەناوی خوای بەبەزەیی بەخشندە

{طَسم ﴿١﴾ ئەوانە ئایەتەکانی کتێبێکی ڕوون و ڕوونکەرەوەن ﴿٢﴾ (ئەی موحەممەد!) ڕەنگە بە هۆی ئەوەوە (کە خەڵکەکە) نابنە بڕوادار، لە خەفەتان خۆت بفەوتێنی ﴿٣﴾ ئەگەر بمانەوێ بە زۆر بیانکەینە بڕوادار و ملیان پێ کەچ بکەین، لە ئاسمانەوە بەڵگە و نیشانەیەکیان دادەبەزێنینە سەر، ئنجا گەردنیان بۆی زەبوون و کەچ دەبێ ﴿٤﴾ هەر بیرخستنەوەیەکی تازەشیان لە (خوای) بەبەزەییەوە بۆ بێ، ڕووی لێ وەردەگێڕن ﴿٥﴾ بێگومان ئەوان ئەو پەیامەی لە خواوە بۆیان هات بە درۆیان دانا و، بە مسۆگەریی هەواڵەکانی ئەوەیان بۆ دێ کە گاڵتەیان پێدەکرد ﴿٦﴾ ئایا سەرنجیان نەداوەتە زەوی، چەندان جۆرە ڕووەکی بەپێز و بەرهەمدارمان تێدا ڕواندوون؟! ﴿٧﴾ بە دڵنیایی لەوەدا نیشانە (و بەڵگە) هەیە (لەسەر تەنیا پەروەردگاریتیی و تەنیا پەرستراوێتیی خوا) لە حاڵێکدا کە زۆربەیان بڕوادار نین ﴿٨﴾ بە دڵنیاییش تەنیا پەروەردگارت باڵادەستی میهرەبانە ﴿٩﴾}

شیکرنەوەی هەندێک لە وشەکان

(ٱلْمُبِينِ): وشەی (مبین) دەگونجێ لە (أَبانَ)ی (لازم) هاتبێ، کە پێویست بە بەرکار (مَفعول بە) ناکات، وەك (أَبانَ القَمَرُ) یانی: (ظَهَرَ) مانگەکە دەرکەوت، دەشگونجێ لە (أَبانَ)ی تێپەڕکەر (مُتَعَدِّي)ەوە هاتبێ کە پێویستیی بە بەرکار (مَفعول بە) دەکات، وەك (أَبانَ المُدَرِّسُ الدَّرسَ) مامۆستایەکە دەرسەکەی ڕوونکردە، لێرە هەردوو واتایەکان هەڵدەگرێ، چ بە مانای (ظَهَرَ) بێ، چ بە مانای (وَضَّحَ)

بـێ واتـە: ئـەم ئایەتانـە هـی کتێبێکـی ڕوونـن، ڕۆشـنن، یـان: ئـەم ئایەتانـە هـی کتێبێکـی ڕوونکـەرەوەن.

(بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ): واتـە: فەوتێنـەری خۆتـی، (**البَاخِـعُ: القَاتِـلُ، وَحَقِيقَـةُ البَخْـعِ: إِعمَاقُ الذَّبـحِ، قَـالَ الزَّمَخـشَرِي: إِذَا بَلَـغَ السِّـكِينُ البِخَـاعَ، وَهُـوَ عِـرقٌ مُسـتَبطَنُ الفِقَـارِ**) (**باخِـع**) بە مانـای بکـوژ دێ، ئەصڵـی مانـای (**بَخـع**) بریتیـە لـە سـەربڕینی شـتێك بـە شـێوەیەك کـە چەقۆکـە قـووڵ داگـری، زەمەخشـەریی گوتوویەتـی: ئەگـەر چەقـۆ گەیشـتە (**بِخَـاع**) کـە بریتیـە لـە دەمارێـك لـە نێـو بڕگەکانـی گەردندایـە.

(أَعۡنَٰقُهُمۡ): (**أَعنَـاق: جَمـعُ عُنُـق وَهُـوَ الرَّقَبَـة**) (**أَعنَـاق**) کـۆی (**عُنُـق**)ە، (**عُنُق**)یـش واتـە: گـەردن، مـل.

(مُحۡدَثٍ): (**أَي جديـد، أَي ذِكـرٌ بَعـدَ ذِكـرٍ، يُذَكِّرُهُـم بِمَـا أُنـزِلَ مِـنَ القُـرآنِ**)، (**مُحْـدَث**) واتـە: تـازە پەیدابـوو بـەو واتایـە کـە: خـوا ﷻ بیرخـەرەوە لـە دوای بیرخـەرەوە لـە قورئـان ناردوویەتـە خـوار، واتـە: بـە نسـبەت ئەوانـەوە تـازە بـووە، ئنجـا لەگـەڵ ئـەوەدا تێکناگیـرێ کـە فەرمایشـتی خـوا ﷻ سـیفەتی خوایـە و بـێ سـەرەتایە.

(كَمۡ أَنۢبَتۡنَا)، (كَمۡ): لێـرەدا (**خَبَرِيَّـةٌ إِسـمٌ دَالٌّ عَـلى الكَـثْرَةِ، وَمَنصُوبَـةٌ بِـ ﴿أَنۢبَتۡنَا﴾، أَي: أَنبَتنـا كَثـيراً**) (**كـم**) لێـرەدا پێـی دەگوتـرێ: (**كـم الخبريـة**) ناوێکـە مانـای زۆریـی دەگەیەنـێ، یانـی: (**أَنبَتنـا كَثـيراً**) کـە بـە ﴿أَنۢبَتۡنَا﴾ مەنصووبـە کـە لـە دوای خۆیـەوە دێ، زۆر ڕووەکـمان ڕوانـدوون.

(زَوۡجٖ): (**صِنف**) واتە: جۆر، پۆل.

(كَرِيمٍ): (**أَي: نَفِيـسٌ مِـن نَوعِـهِ، أَو الحَسَـنُ مِـنْ كُلِّ شَيء**) (**كريـم**) هـەر شـتێکی باشـە لـە جـۆری خـۆی، یاخـود: شـتی نایـاب و پەسـند، لێـرەدا بـە نسـبەت ڕووەکـەوە یانـی: ڕووەکـی بەپێـز، بەرهەمـدار و بـاش، ئەگـەر زەوی بـە (**کریـم**) وەصـف بکـرێ، یـان باسـی مـرۆڤ بکـرێ، باسـی هـەر شـتێك بکـرێ، هـەر کاتێـك سـیفەتی (**کریـم**) بـۆ هەر شـتێك بەکارهـات واتـە: باشـترین یاخـود، جۆریکـی زۆر بـاش لـەو شـتەی باسـکراوە.

مانای گشتیی ئایەتەكان

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾، بـە نـاوی خـوای بەبەزەیـی بەخشـندە، وەك زۆرجـار باسـمانكردوە، واتـە: دەسـت پێدەكەم، یان دەسـت پێكردنـم، بـە نـاوی خـوای بـە بەزەیـی بەخشـندەیە، ئنجـا ئـەم ڕسـتە موبارەكـە دەبـێ ئینسـان چـوار واتایـان لـە دڵـی خـۆی بگـرێ، كاتێـك كـە دەیڵـێ، واتـە:

١- ئەم كارەم دەست پێدەكەم بە ناوی خوا، نەك بە ناوی خۆم، یان بە ناوی خەڵك، یان ناوی هەر كەسێك.

٢- ئەم كارە دەكەم بە پێی بەرنامەی خوا.

٣- ئەم كارە دەكەم بە توانایەك كە خوا ﷻ پێی داوم.

٤- ئەم كارە دەكەم بۆ ڕازیی كردنی خوا ﷻ.

ئنجـا خـوا ﷻ سـێ پیتـان لـە سـەرەتای ئـەم سـووڕەتەوە دێنـێ ﴿طسٓمٓ﴾، كـە ئـاوا دەخوێندرێنـەوە: (**طا** سیـــن میـــــم) ئەمانـە سـێ پیـتن لـە (٢٨) پیتەكـە، كـە زمانـی عەرەبییـان لـێ پێكـدێ و، قورئانیـش بـە زمانـی عەرەبیـی هاتـوە، ئێمـەش لـە سـەرەتای تەفسـیری سـووڕەتی (یونـس)دا بـە درێژیـی باسـێكی سـەربەخۆمان لـە بـارەی ئـەو (٢٩) سـووڕەتەوە كـردوە، كـە بـەو پیتانـە دەسـتیان پێكـردوە، كـە دووانیـان مەدینەییـن و ئـەوانی دیكـە مەككەییـن، ئـەو پیتانـەش پێیـان دەگوتـرێ: (**الحُرُوف المُقَطَّعَة**) پیتـە پچـڕ پچـڕەكان، واتـە: پیتـەكان وەك وشـەیەك نیـن، بـۆ وێنە: ناكـرێ بڵێـی: (طَسْـم) یـان بـە ﴿الٓمٓ﴾، بڵێـی: (أَلَـمْ)، چونكـە ئەوانـە پیتـی پچـڕ پچـڕن، بەڵـێ بەسـەر یەكـەوە نـووسراون، بـەڵام بـە جیاجیـا دەبێژرێـن، ئێمـە لـەوێ باسـێكی تێـر و تەسـەلمان كـردوە، لـە بـارەی هـەركام لـەو (٢٩) سـووڕەتەوە، كـە بـەو

پیتە پچڕپچڕانـە، دەسـت پێدەکـەن، باشـترین ماناش بۆیـان کـە مـن پێـی گەیشـتووم، هـەر ئەوەیـە کـە خـوا ﷻ دەیـەوێ بـە هـەر کەسـێك کـە قورئـان دەخوێنێتـەوە، بـە تایبـەت ئەوانـەی کـە نەیاری قورئانـن پێیـان بفەرمـوێ: ئـەو قورئانـە، هـەر کام لـە سـوورەتەکانی کـە (١١٤) سـوورەتن، هـەر لـەو پیتانـە پێکهاتـوە کـە ئێـوە قسـەیان پـێ دەکـەن و، شـتیان پـێ دەنووسـن لـە (أ، ل، م، ن، ص، ق، ... هتـد).

کەواتـە: ئـەو کەرەسـتەیەی کـە ئـەم قورئانـەی لـێ پێکهاتـوە، ئـەو فەرمایشـتە بێوێنەیـە، ئـەو کەرەسـتەیە لەبـەر دەسـتی ئێوەشـدا هەیـە، ئنجـا ئەگـەر ڕاسـت دەکـەن قورئـان فەرمایشـتی خـوا نیـە، بـۆ پێغەمبـەری کۆتایـی خـۆی موحەممـەد ﷺی نـاردوە، فەرمـوون ئێـوەش ئـەوە عـەرز و ئـەوە گـەز، (مەیـدان مشـکان نەیانکێـڵاوە)! ئـەو کەرەسـتەیە کـە قورئـان لێـی پێکهاتـوە، لەبـەر دەسـتی ئێوەشـدا هەیـە، فەرمـوون ئێـوەش قورئانێکـی وا بێنـن، وەك خـوا ﷻ تەحـەددای کـردن: ﴿ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَـٰدِقِينَ ﴿٣٤﴾ ﴾الطـور، واتـە: بـا قسـەیەکی وەك قورئـان بێنـن، ئنجـا کـە نەیانتوانـی فەرمـووی: ﴿ قُلْ فَأْتُوا۟ بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِۦ مُفْتَرَيَـٰتٍ ﴿١٣﴾ ﴾هـود، واتـە: بـا دە (١٠) سـوورەتی هەڵبەسـتراو بێنـن، ئێـوە کـە دەڵێـن: قورئـان هەڵبەسـتراوە! ئنجا کـە هـەر نەیانتوانـی، فەرمـووی: ﴿ فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ ﴿٢٣﴾ ﴾البقـرة، وێنـەی یـەك سـوورەتی بێنـن، وەك سـوورەتەکانی: (**العَـصر، الكوثـر، النصر**)، ئـەو سـوورەتانە کەیەکـی تەنیـا سـێ ئایەتـن، بـەڵام هـەر نەیانتوانـی، وەك خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا۟ وَلَن تَفْعَلُوا۟ ﴿٢٤﴾ ﴾البقـرة، ئەگـەر نەتانتوانـی و هەرگیزیـش ناتوانـن، ﴿ فَٱتَّقُوا۟ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَـٰفِرِينَ ﴿٢٤﴾ ﴾ **البقـرة**، خۆتـان لـەو ئاگـرە بپارێـزن کـە سـووتەمەنییەکەی خەڵکـە و بـەردە، بـۆ بێبڕوایـان ئامـادە کـراوە.

ئنجـا دەفەرمـوێ: ﴿ تِلْكَ ءَايَـٰتُ ٱلْكِتَـٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴾، ئـەو ئایەتانـە هـی کتێبێکـی ڕوونـن، یـان: هـی کتێبێکـی ڕوونکـەرەوەن، وشـەی ﴿ ٱلْمُبِينِ ﴾، هـەردوو واتایـەکان هەڵدەگـرێ.

بۆیەش بە ئاماژەی دوور فەرموویەتی: ﴿ تِلْكَ ﴾، چونکە لە زمانی عەرەبییدا ناوی ئاماژە: (هذا) بۆ نێر و (هذه) بۆ مێ، ئەگەر بۆ نیزیك بێ، ئاوا دەڵێی، ئەگەر تۆزێ دوورتر بێ دەڵێی: (ذَاكَ) ئەوە بۆ تۆزێ دوورتر، بەڵام ئەگەر دوورتر بێ دەڵێی: (ذَلِكَ)، ئنجا لێرە ﴿ تِلْكَ ﴾، لە بەرانبەر (ذَلكَ)یە، یانی ئەو ئایەتانە، بۆچی بە ناوی ئاماژەی دوور هاتوە؟! ئەمە دەگونجێ بە چەند شێوەیەك وەڵام بدرێتەوە:

أ)- لەبەر ئەوەی پێگە و مەقامی ئەو ئایەتانە زۆر بەرز و دوورە.

ب)- ئەو ئایەتانەی ئێوە زۆر بە دووریان دەزانن، فەرمایشتی خوا بن.

ج)- ئەو ئایەتانەی عەقڵی کولی ئێوە دوورە تێیان بگات.

ئنجا خوا ڕوو لە پێغەمبەر ﷺ دەکات: ﴿ لَعَلَّكَ بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ أَلَّا يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾، ڕەنگە، نیزیکە تۆ فەوتێنەری خۆت بی بەهۆی ئەوەوە کە نابنە بڕوادار، یانی: زۆر خەفەتیان لێ دەخۆی و زۆر نارەحەت دەبی نیزیکە خۆت بفەوتێنی و لە خەفەتیان خۆت خەفەتخان کردوە، ﴿ إِن نَّشَأۡ نُنَزِّلۡ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةٗ فَظَلَّتۡ أَعۡنَٰقُهُمۡ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴾، ئەگەر بمانەوێ لە سەرێوە نیشانەکیان بۆ دادەبەزێنین، کە ملەکانیان، گەردنەکانیان بۆی کەچ دەبن، زەبوون دەبن، بە تەئکید لێرەدا مەبەست لە (ءَايَةٗ) واتە: نیشانەیەك، موعجیزەیەك، وەك هی پێغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بە تایبەت نیشانەکانی کە مووسا عليه السلام بۆ بەنوو ئیسرائیلی هێناون، یان نیشانەکانی کە مووسا پێشانی فیرعەون و گەلەکەیانی داون، کە نەیانتوانیوە لە بەرانبەر ئەو نیشانانەدا لام و جیم بکەن، ئەگەر بمانەوێ لە سەرێوە نیشانەکی ئاوایان بۆ دادەبەزێنین، کە نەتوانن لە بەرانبەریدا هیچ بڵێن، ﴿ وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن ذِكۡرٖ مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ مُحۡدَثٍ إِلَّا كَانُواْ عَنۡهُ مُعۡرِضِينَ ﴾، لە خوای خاوەن بەزەییەوەش، هیچ بیرخەرەوەیەکی تازەیان بۆ نایەت، مەگەر ڕووی لێوەردەگێڕن.

﴿ فَقَدْ كَذَّبُواْ فَسَيَأْتِيهِمْ أَنۢبَـٰٓؤُاْ مَا كَانُواْ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوان بە درۆیان دانا، {پێغەمبەریان ﷺ بە درۆ دانا، قورئانیان بە درۆ دانا، پەیامی خوای پەروەردگاریان بە درۆ دانا} بە دڵنیایی لەمەودوا هەواڵەکانی ئەوەی کە گاڵتەی پێدەکەن، بۆیان دێ، ئەوەی گاڵتەیان پێکردوە چییە؟! پێغەمبەر ﷺ بووە، قورئان بووە، کە هەمیشە ئەوانەی گاڵتە بە شتێك دەکەن، بە زۆریی وایە لەبەر نەفامیی خۆیانە، لەبەر ئەوەیە کە تێیناگەن، نایناسن و شارەزای نین.

ئنجا خوا ﷻ ئەوە کە نیشانە و بەڵگەیەکی وایان بۆ دانابەزێنێ، کە گەردنیان بۆی کەچ بێ و، نەتوانن لە بەرانبەریدا تەکان بخۆن و، نەتوانن لام و جیم بکەن، نەیفەرموە: بۆچی نایبنێرم، بەڵام بە تەئکید کە باسی قورئان دەکات، یانی: لە جیاتی ئەوەی خوا ﷻ نیشانە و موعجیزەیەك بنێرێ، بە ناچاریی بڕوا بێنن، ئەوە موعجیزەیەکی بۆ ناردوون، بەڵگە و نیشانەیەکی بۆ ناردوون کە بە ئیختیاریی بڕوابێنن، چونکە مرۆڤایەتیی کاتی خۆی لە قۆناغێکی ساوادا بووە، بۆیە لە قەدەر قۆناغی خۆی مامەڵەی لەگەڵدا کراوە، کە موعجیزەی پێغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) موعجیزەی بەرهەست بوون، نیشانە و بەڵگەی بەرهەست و یاسادڕ بوون، بەڵام لە دوای هاتنی پێغەمبەری کۆتایی، مرۆڤایەتیی گەیشتۆتە قۆناغێکی پێگەیشتووتر، بۆیە دەبێ لە قەدەر ئەو قۆناغەی کە پێیگەیشتوە، کە قۆناغی کامڵ بوونە، قۆناغی زیاتر گەشەکردن و بەرەو پێشچوونە، لە قەدەر ئەو قۆناغە بدوێنرێن، ئەویش ئەوەیە کە خوا بەو موعجیزەیە، کە موعجیزەیەکی ئەدەبیی، فیکریی، عیلمیی، کە لە قورئاندا بەرجەستەیە، بەوە خوای پەروەردگار ئەو مرۆڤایەتییە دەدوێنێ، کە سەرپشکیی و هەڵبژاردنیان هەیە لە بەرانبەریدا، بڕوای پێ بێنن، یاخود بڕوای پێ نەهێنن، بەڵام بۆ وێنە: کاتێك خوا ﷻ کێوی **طووری** بەرزکردۆتەوە بەسەر بەنو ئیسرائیلدا وەك سێبەر، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَإِذْ نَتَقْنَا ٱلْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُۥ ظُلَّةٌ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُۥ وَاقِعٌۢ بِهِمْ خُذُواْ مَآ ءَاتَيْنَـٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱذْكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾ ﴾**الأعراف**، واتە: کاتێك کە چیایەکەمان بەسەر سەریانەوە وەك

هەورێك بەرز كردەوە و پێیان وا بوو، بەسەریاندا دەكەوێ، ئەوە لەو حاڵەتەدا مرۆڤ ویست و هەڵبژاردنی نامێنێ.

هەروەها خوا ﷻ ئەو نۆ (٩) موعجیزەیەی كە داونی بە مووسا عليه السلام كە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾﴾ الإسراء، كە لە تەفسیری سووڕەتی (**الأعراف**)دا بە درێژیی باسمان كردوون، لە ڕاستییدا ئەوە جۆرێك لە ناچاركردنی تێدا بووە، بەڵام قورئان ناچاركردنی تێدانیە، بەڵكو ئیقناع كردنی تێدایەو، ئەوەش جۆرێكە لە ڕێزگرتنی خوا ﷻ لە ئۆممەتی پێغەمبەر ﷺ كە هەموو بەشەرییەت ئێستا ئۆممەتی موحەممەدە ﷺ چ وەڵامی دابێتەوە، كە ئەهلی ئیمان و ئیسلامن، چ وەڵامیان نەدابێتەوە، كە بەردەوام بانگ دەكرێن و هەموویان لەسەر میلاكی موحەممەدن ﷺ، ئەوە جۆرێكە لە ڕێزگرتنی خوا لە مرۆڤایەتیی، لە دوای هاتنی پێغەمبەری خاتەمەوە ﷺ كە موعجیزەیەك و بەڵگەیەكیان بۆ بنێرێ، ویست و هەڵبژاردنیان لە بەرانبەریدا هەبێت.

دوایی خوا ﷻ ئاماژە دەكات بە یەكێك لە نیشانە گەورە و گرنگەكانی خۆی، كە ئەویش دیسان هەر لەو نیشانە و موعجیزانەن، كە دەبێ مرۆڤ بە عەقڵ لێیان ورد بێتەوە و لێیان تێبگات، نەك بە هەستەوەرەكانی مامەڵەیان لەگەڵدا بكات، ببینێ و دەنگەكەی ببیستێ، بەڵكو دەبێ بە عەقڵ تێیبفكرێ، دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ﴾، ئایا سەرنجیان نەداوەتە زەوی، لە زەوییان نەڕوانیوە، كە زۆر ڕووەكی بەرهەمدار و بە پیت و پێزمان تێدا ڕواندوە، ئایا سەرنجیان نەداوە؟! كە دەڵێین: ڕووەك واتە: لە پنجە گیایەكی گچكەوە بگرە، تاكو هەموو جۆرەكانی ڕووەك كە لەسەر زەوی دەڕوێن، هەموو جۆرە سەوزەكان، هەموو جۆرە میوەكان، هەموو جۆرە درەختەكان، هەموو ئەوەی كە دەڕوێ، چ بەردار بن، چ بێبەر بن، هەمووی دەگرێتەوە، كە ئەوە بۆ خۆی گەورەترین، بەڵگەیە لەسەر باڵادەستیی و میهرەبانیی خوا، لەسەر ئەوە كە

خـوا ﷻ ئەوپـەڕی مشـووری خـواردوە لـە مرۆڤـەکان و، هەمـوو پێداویسـتییەکانی بـۆ دابیـن کـردوون، بۆیـە دەفەرمـوێ: ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، لـەوەدا کـە باسـکرا، واتـە: لـە ڕووەك دا کـە سـەر زەوی دادەپۆشـێ - کـە دوایـی ئێمـە باسـێکی تایبـەت لـە بـارەی ڕووەك و جۆرەکانـی ڕووەکـەوە دەکەیـن - لـەوەدا نیشـانە هەیـە، نیشـانەیەکی گـەورە و گرنـگ هەیـە، ﴿ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بـەڵام زۆربەیـان بـڕوادار نیـن، واتـە: خەڵکەکـەی ڕۆژگاری پێغەمبـەر ﷺ دەشـگونجێ مەبەسـت پێـی کـۆی مرۆڤایەتیـی بـێ، زۆربەیـان نابنـە بـڕوادار، لەگـەڵ ئەوەشـدا کـە پەکیـان نەکەوتـوە لەسـەر بەڵگـە، ئەگـەر بیانـەوێ بـڕوا بێنـن، بـەڵام بەڵگەکـە ئـەوە نیـە کـە ناچاریـان بـکات و، ویسـت و بژاردەیـان لـە بەرانبەریـدا لـە دەسـت بـدەن.

﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، بـە دڵنیایـی تەنیا پەروەردگارت زاڵـی میهرەبانە، باڵادەسـتی بەبەزەییـە، کـە وەك گوتمـان، ئـەم تەعبیـرە: ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، هەشـت جـاران لـەم سـووڕەتە موبارەکـەدا دووبـارە بۆتـەوە.

ئنجـا وەك دوایـی لـە بەسـەرهاتی ئـەو حـەوت پێغەمبەرانـە (عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَم)، کـە لـەم سـووڕەتەدا بەسـەرهاتەکانیان گێڕدراوەتـەوە، دەیگەیەنـێ، ئـەم تەعبیـرە کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، {بـە دڵنیایـی تەنیـا پـەروەردگارت زاڵـی میهرەبانـە، یاخـود: باڵادەسـتی بەبەزەییـە} زۆر لەگـەڵ نێوەڕۆکـی بەسـەرهاتی پێغەمبەرانـدا دەگونجـێ، چونکـە خوا زاڵ و باڵادەسـتە بەسـەر دوژمنان و ناحەزانـی پێغەمبەرانـداو، میهرەبان و بەبەزەییشـە، بـۆ پێغەمبەران و شـوێنکەوتووانیان صـەڵات و سـەلامی خـوا لـە پێغەمبـەران و، لـە شـوێنکەوتووانیان ڕازی بـێ.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

ئایەتە ڕوون و ڕوونکەرەوەکانی قورئان، هەر لەو پیتانە داڕێژراون کە مرۆڤەکان پێیان دەدوێن، کەچی ئایەتەکان دەستەوسانکەریشن بۆ تێکڕای مرۆڤەکان، لە سۆنگەی ئەوەوە کە فەرمایشتی خوایە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە دوو بڕگەدا:

١)- ﴿ طسٓمٓ ﴾ ئەوانە سێ پیتن: پیتی (طا)، پیتی (سین)، پیتی (میم)، سێ پیتن لەو (٢٨) پیتەی زمانی عەرەبییان لێ پێکدێ، قورئانیش بە زمانی عەرەبیی هاتوە، بەڵام ئێمە لە سەرەتای تەفسیری سووڕەتی (یونس)دا، بە درێژیی قسەمان لەبارەی ئەو پیتانەوە کردوە، کە لە سەرەتای (٢٩) سووڕەت لە سووڕەتەکانی قورئاندا هاتوون.

با لێرەش تەنیا هۆشداریی و ئاگادارییەکی گچکە بخەینە ڕوو، لەبارەی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە، کە لە سەرەتای (٢٩) سووڕەتی قورئان دا هاتوون، هەموو ئەو پیتانە کە هاتوون ژمارەیان چواردە (١٤) پیتە، ئەو (١٤) پیتەش ئەم دەقە کۆیان دەکاتەوە: (نَصٌّ حَكيمٌ قَاطِعٌ لَهُ سِرٌّ) واتە: دەقێکی کاربەجێیە زۆر ڕاستە نهێنییەکی تێدایە.

هەڵبەتە دەشگونجێ بە شێوەیەکی دیکەش ئەو (١٤) پیتی دابڕێژرێن، بەڵام ئەوە یەکێکە لە داڕشتنەکانیان و، ڕستەیەکی زۆر گەورە و گرنگ لەو (١٤) پیتە پێکدێ، واتە: ئەم قورئانە دەقێکی کاربەجێیانەیە، گومانی تێدا نیە، گومان و تۆمەتەکان دەبڕێ و نهێنییەکیشی تێدایە.

ئنجا (الزمخشري) گوتوویەتی: وەك (ابن كثير) لە تەفسیرەكەی خۆیدا[1] لێی خواستۆتەوە: (هَذِهِ الحُرُوف الأَرْبَعَةَ عَشَر، مُشتَمِلَةٌ عَلى أَصنَاف أَجنَاسِ الحُروف مِنَ: المَهمُوسَةِ، وَالمَجهُورَةِ، وَالرِّخوَةِ، وَالشَّدِيدَةِ، وَالمُطبِقَةِ، وَالمَفتُوحَةِ، وَالمُستَعلِيَةِ، وَالمُنخَفِضَةِ، وَالقَلقَلَةِ) (ئەمانە جۆرەكانی پیتەكانن) گوتوویەتی: ئەم چواردە (١٤) پیتە هەموو جۆرەكانی پیتان دەگرنەوە، چ ئەو پیتانەی بە دەنگی كپ دەگوترێن، چ ئەوانەی بە دەنگی بەرز دەگوترێن، مەیلە و نەرمن، یاخود توندن، ئنجا داخراون، یان كراوەن، ئنجا بەرزن، یاخود نزمن، یاخود (قَلقَلَة)ن كاتێك دەبێژرێن، دەنگیان دێ، هەموو جۆرەكانی پیتەكان، لەو (١٤) پیتەدا، كە لە سەرەتای ئەو (٢٩) سووڕەتەدا هاتوون، هەن.

٢)- ﴿تِلْكَ ءَايَـٰتُ ٱلْكِتَـٰبِ ٱلْمُبِينِ﴾، ﴿تِلْكَ﴾، ئاماژەیە بۆ دوور:

أ- یان لەبەر ئەوەی پێگەی ئەو ئایەتانە زۆر دوور و بەرزە.

ب- یان لەبەر ئەوەی ئەو ئایەتانە پێگەكەیان دوورترە و، چەمك و واتایەكەیان دوورترە، لەوەی عەقڵی كولی ئەوان تێیبگات.

ج- یان لەبەر ئەوەی ئەوان بە دووریان زانیوە، فەرمایشتی خوا بێ.

﴿ٱلْمُبِينِ﴾، دەگونجێ لە (أَبَانَ الأزم)ەوە بێ، واتە: ڕوون و ڕۆشن و دیار و بەرچاو، وەك (أَبَانَ القَمَرُ) مانگەكە دەركەوت، دەشگونجێ: ﴿ٱلْمُبِينِ﴾، لێرەدا لە (أَبَانَ المُتَعَدِّي)ەوە هاتبێ، چونكە وشەی (أَبَانَ) هەم بە (قاصِر) هاتوە، هەم بە (مُتَعَدِّي)یش، كە ئەوكاتە ﴿ٱلْمُبِينِ﴾، دەبێتە ڕۆشنكەرەوە، ڕوونكەرەوە، (المُجَلِّي للحَقَائِق) ڕوونكەرەوە بۆ ڕاستییەكان، ئنجا لە ڕاستییدا: قورئان، هەم ڕۆشنە بۆ ئەهلی خۆی، هەم ڕۆشنكەرەوەشە.

---

(١) ج١، ص٣١.

مەسەلەی دووەم:

ئامۆژگاریـی خـوا ﷻ بـۆ پێغەمبەرەکـەی کـە لـە خەفـەتی کافـرەکان خـۆی نەفەوتێنـێ، چونکـە ئەگـەر خـوا بیـەوێ ناچـاری بـڕوا هێنانیـان بـکات، نیشـانەو موعجیـزەی مـل پـێ کەچکەریـان بـۆ دادەبەزێنـێ و، لەمـەودواش هەواڵـی ئـەوەی کـە گاڵتـەی پێدەکـەن بۆیـان دێ:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ لَعَلَّكَ بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ أَلَّا يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴿٣﴾ إِن نَّشَأۡ نُنَزِّلۡ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةٗ فَظَلَّتۡ أَعۡنَٰقُهُمۡ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن ذِكۡرٖ مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ مُحۡدَثٍ إِلَّا كَانُواْ عَنۡهُ مُعۡرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدۡ كَذَّبُواْ فَسَيَأۡتِيهِمۡ أَنۢبَٰٓؤُاْ مَا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٦﴾ ﴾**الشعراء.**

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ لَعَلَّكَ بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ أَلَّا يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾ ڕەنگە فەوتێنەری خۆتبی لە سۆنگەی ئەوەوە کە نابنە بڕوادار، واتە: خەڵکەکە نابنە بڕوادار، (**لَعَلَّ: للتَّرجّي لكِن إذَا جَاءَت فِي تَرَجِّي شَيءٍ مَخوفٍ، سُمِّيَت إشفاقاً وَتوقُّعاً**)، (**لَعَلّ**) بۆ ئومێدەوار بوونە، لە کوردییدا دەبێتە: ڕەنگە، لەوانەیە، نیزیکە، پێدەچێ، بەو وشە کوردییانە مانا دەکرێ، بەڵام ئەگەر بۆ ئومێدەوار بوون بۆ شتێکی مەترسیلێکراو بێ، ئەو کاتە پێی دەگوترێ: دڵ پێسووتان و پەرۆش بوون و، چاوەڕوانکردنی شتێك کە ببێ.

کـە لێـرە دەفەرمـوێ: ﴿ لَعَلَّكَ بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ أَلَّا يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾ یانـی: نیزیکـەو ڕەنگـە خـۆت بفەوتێنـی لەبـەر ئـەوەی ئەوانـە نابنـە بـڕوادار، وشـەی (بَٰخِعٞ) وەك پێشـتریش باسـمان کـرد (**البَخْـعُ: إعـمَاقُ الذّبـح حَتّـى يَبْلُـغ البِخـاع**)، (**بَخْـع**) لـە ئەصڵـی زمانـدا بریتیـە لـەوە کـە کەسـێك شـتێك سـەردەبڕێ، ئاژەڵێـك نێچیرێـك سـەردەبڕێ، چەقۆیەکـەی وا داگـرێ، تاکـو دەگاتـە (**بِخـاع**)، (**بِخاع**)یـش ئـەو ڕەگەیـە لـەلای کڕکڕاگەکانـی گەردنـە.

کە دەفەرمـوێ: ﴿أَلَّا يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ﴾، واتـە: (لأَن لا يَكُونـوا مُؤمِنِين) بـە هـۆی ئـەوەوە کـە نابنـە بـڕوادار، واتـە: لـە داهاتـوودا نابنـە بـڕوادار، بـە هـۆی ئـەوەوە خەریکـە خـۆت بفەوتێنـی.

هەڵبەتـە ئەمـە لەسـەرێکەوە ئامۆژگارییـە بـۆ پێغەمبـەر ﷺ لەلایەکـی دیکەشـەوە، مـەدح و پەسـندی پێغەمبەریشـە ﷺ کـە ئەوەنـدە بەپـەرۆش و دڵسـۆز بـووە لەگـەڵ خەڵکەکـە، خەریـك بـووە لـەداخ و خەفەتـی ئـەوان، کـە بـڕوا ناهێنـن و خۆیـان لـەو هیدایـەت و بەرەکەتـەی خـوا بێبـەش دەکـەن، خـۆی بفەوتێنـێ لـە خەفەتـان، هەڵبەتـە لـە سـوورەتی (الكهف)یـش دا نزیـك لـەو تەعبیـرەو، لەچەنـد شـوێنێکی دیکەشـدا شـێوەی ئـەوە هاتـوە، کـە دیـارە پێغەمبـەر ﷺ زۆر بەپـەرۆش و بەزەیـی بـووە و زۆر خەفەتـی خـواردوە، زۆر نارەحـەت بـووە بـە هـۆی بڕوانەهێنانـی خەڵکەکـە، بۆیـە پێویسـتی بـەوە کـردوە خـوا ﷻ چەنـد جـار ئـاوا ئامۆژگاریـی بـکات کـە: زۆر خۆتیـان پێـوە نارەحـەت مەکـە، ئەمـە ئەوەشـی لـێ وەردەگیـرێ کـە مرۆڤـی مسـوڵمان، ئەوانـەی کـە میراتگـرو شـوێنکەوتووی پێغەمبـەرن ﷺ، دەبـێ ئەوانیـش وەك پێغەمبەرەکـەی خۆیـان بـن، بەخـەم خەڵـك و، کۆمەڵـگاو، دەورو بەریانـەوە بـن، خەفەتیـان لـێ بخـۆن، مشـووریان لـێ بخـۆن، پەرۆشـیان بـن، بەزەییـان لەگـەڵ بنوێنـن، چونکـە پێغەمبـەر ﷺ وابـووە، بۆیـە جـاری وابـووە لـەو سـیفەتە باشـەیدا تێپەڕانـدوە، کـە بریتیـە لـە شـەفەقەت و بەزەیـی و، پێویسـتیی بـەوە کـردوە خـوا ﷻ ئـاگاداری بکاتـەوە، کـە تێمەپەڕێنـەو زۆر خـۆت نارەحـەت مەکـە.

٢)- ﴿إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً﴾، ئەگەر بمانەوێ لەسەرێوە نیشانەیەکیان بۆ دادەبەزێنین، وشەی (نُنَزِّلْ) خوێنراویشەتەوە: (نُنْزِل) هەردوو خوێندنەوەکانیش یەك واتایان هەیە، نیشانەیەکیان بۆ دادەبەزێنین ئەو نیشانەیە، ئەو موعجیزەیە، چی دەکات؟

٣)- ﴿فَظَلَّتْ أَعْنَـٰقُهُمْ لَهَا خَـٰضِعِينَ﴾، گەردنەکانیان بە درێژایی ڕۆژ بۆی کەچ دەبن، بۆی زەبوون دەبن، بۆ ئەو نیشانەو موعجیزەیە کە دامانبەزاندوە.

(باتَ) بۆ کاری شەوێ بەکاردێ و، (ظَلّ) بۆ کاری ڕۆژێ بەکاردێ، یانی: ئەگەر ئەو ئایەتە دابەزێنین، بەدرێژایی ڕۆژێ ملی ئەوانە بۆی کەچ دەبێ و، گەردنیان بۆی زەبوون دەبێ، چونکە ئامرازی مەرج (إن الشرطية) کرداری ڕابردوو دەکاتە داهاتوو، کە دەفەرموێ: (إن)، (إن)ی (شَرطية)یە، ئەگەر بمانەوێ ئایەتێک دابەزێنین لەسەریەوە بۆیان، یانی: لە داهاتوودا، (فَظَلَّتْ) هەرچەندە ڕابردوە، بەڵام بە هۆی (إن)ی (شَرطية)وە دەچێتە داهاتوو، لە داهاتوودا ملیان بۆی کەچ دەبێ.

٤)- ﴿ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمَٰنِ مُحْدَثٍ ﴾، لەلای خوای خاوەن بەزەییەوە، هیچ زیکرێک (قورئانێک)ی تازەیان بۆ نایەت، (مُحدَثٍ) یانی: (جَديدٍ)، لێرەدا (ذِكر) مەبەست پێی قورئانە، یانی: چەند ئایەتێک، یاخود سوورەتێکی تازەو، بە نسبەت ئەوانەوە تازە پەیدا بوو، قورئان بۆیە ناوی لێنراوە (ذِكر) چونکە ڕاستییەکان بیر خەڵک دەخاتەوە، هەر قورئانێکی تازەیان لەلایەن خوای خاوەن بەزەییەوە بۆ بێ.

٥)- ﴿ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴾، مەگەر ئەوان پشتی تێدەکەن و، ڕووی لێ وەردەچەرخێنن.

٦)- ﴿ فَقَدْ كَذَّبُوا ﴾، بە دڵنیاییەوە ئەوان بە درۆیان دانا، واتە: ئێستا دەرکەوت ئەوانە پشت هەڵکردنەکەیان، پشت هەڵکردنی بەدرۆ دانانەو بڕوا پێ نەهێنانەیە، نەك سەرنجیان دابێ و بۆیان دەرکەوتبێ کە ناهەقە، ئنجا پێی بێبڕوابن، بەڵکو هەر لە سەرەتاوە پشتیان لێ هەڵکردوەو بڕوایان پێی نەهێناوە، نەك لێی ڕامێنن و سەرنجی بدەن.

٧)- ﴿ فَسَيَأْتِيهِمْ أَنبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴾، بە دڵنیایی لەمەودوا هەواڵەکانی ئەوەی کە گاڵتەیان پێ دەکرد، بۆیان دێت، (أَنْباءُ) کۆی (نَبَأٌ)ە، کە بریتیە لە هەواڵدان لە شتێکی مەزن، یانی: لەمەودوا ڕاستیی هەواڵەکانی ئەوەی گاڵتەیان پێ دەکرد، بۆیان دێ، ئەو هەواڵە ڕاستانەیان بۆ دێن و بۆیان دەردەکەوێ: خراپ بە هەڵە داچووبوون.

وشەی (أَعْنَاقُهُمْ) کۆی (عُنُق)ەو، بە مانای (رَقَبَة)یە، بە کوردیی دەڵێن: مل، گەردن، ئەستۆ، بەڵام هەندێ لە زانایان گوتوویانە: ﴿ فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا

خَٰضِعِينَ ﴾، (أَعْنَاقُ) وەك چۆن مانای گەردن و ملی هەیە، بە مانای گەورەی قەومیش دێ، کەواتە: (أَعْنَاقُ) واتە: گەورەکانیان، سەرۆکەکانیان، هەروەها: (عُنُقٌ مِنَ النّاس، أَي: جَمَاعَةٌ مِنَ النَّاس) (عنق)بە مانای: کۆمەڵە خەڵکێکیش دێ.

بەڵام وەك (الطبري)و زۆربەی توێژەرەوان گوتوویانە: هەر مانای یەکەمیان زیاتر گونجاوە، واتە: ملیان کەچ دەبێ و، گەردنیان زەبوون دەبێ، لە بەرانبەر ئەو نیشانەیەدا کە خوا ﷻ لە ئاسمانەوە بۆیان دایبەزێنێ.

وەڵامی دوو پرسیار:

یەکەم: بۆچی خوا ﷻ نەیویستوە نیشانەیەکی وا بنێرێ، ملیان بۆی کەچ بێ و، لە بەرانبەریدا تەکان نەخۆن؟

وەڵامەکەی ئەوەیە: کە خوا ﷻ ئەم ژیانی دنیایەی داناوە، مرۆڤی تێدا تاقی بکاتەوە، ئنجا ئەگەر خوا ﷻ نیشانەیەکی وای بناردایە، ئەو کاتە خەڵك ناچار دەبوون بڕوا بێنن و، بڕواهێنان ئازایەتیی نەدەبوو، واتە: ئەو کاتە دەرچوون لە تاقیکردنەوەکە، دەبوو بە ئیجبارییی و، هیچ هەڵبژاردن و سەرپشك بوونی مرۆڤی تێدا نەدەما!

بەڵام خوا ویستوویەتی: ئێمە لەم ژیانی دنیایەدا تاقیبکاتەوەو، کاتێك مرۆڤیش تاقیدەکرێتەوە کە دەرفەتی هەبێ ئاوا بڕوا، یان ئاوا بڕوا، ئاوا وەڵام بداتەوە، یان ئاوا وەڵام بداتەوە، بەڵام ئەو کاتە وەڵامەکە مسۆگەر دەبوو، بۆ وێنە:

ئەگەر خوا ﷻ وەك لەسەر بەنوو ئیسرائیل کێوەکەی ڕاگرتوە، ئاواش شتێکی بەسەر سەری ئەو خەڵکەوە ڕابگرتایە، ئایا بەسەرتان دا بکەوێ، یان بڕوا دەهێنن؟ ئەو کاتە بڕوا هێنانەکە دەبوو بە شتێکی ناچاریی و، ئەو حیکمەتەی

خـوا ﷻ مرۆڤـی بـۆ هێناوەتـە دی، کـە بریتیـە لـە تاقیکرانـەوە، ئـەو حیکمەتـە تێدەچـوو.

دووەم: لەوانەیە یەکێ پرسیارێکی دیکە بکات: ئەدی خوا ﷻ بۆ بەنوو ئیسرائیل بۆچی وایکردوە؟ دەڵێین: لە ڕاستییدا بۆ بەنوو ئیسرائیل کە وایکردوە، بۆ ئەوە نەبووە ئیمان بێنن، چونکە بەنوو ئیسرائیل ئیمانیان هەبووە بەخواو بە مووسا سەلامی خوای لێبێ، بەڵکو بۆ ئەوە بووە پابەند بن، چونکە خوای پەروەردگار کە کێوەکەشی بەسەرەوە بەرز کردوونەوە، ئەوە نەبووە بفەرمووێ: ئیمان بێنن، بەڵکو فەرموویەتی: ئایا پابەند دەبن یان نا؟ ملکەچ دەبن بۆ شەریعەتێك کە خوا بە مووسادا سەلامی خوای لێبێ ناردوویەتی، یان نا؟ ئەگەرنا بۆ فیرعەون و قەومەکەی خوا ﷻ بەڵێ، چەند موعجیزەی دابوون بە مووسا، کە ئەگەر ئەهلی ئینصاف بان، دەیانزانی ئەوانە نیشانەو بەڵگەن، لەسەر ئەوە کە مووسا ڕاست دەکات، کە لە تەفسیری سوورەتی (**الأعراف**)دا، بە تەفصیل باسمان کردوون، کە خوا ﷻ ئاوا دەست پێدەکات:

﴿ وَلَقَدۡ أَخَذۡنَآ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَآءَتۡهُمُ ٱلۡحَسَنَةُ قَالُواْ لَنَا هَٰذِهِۦۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةٞ يَطَّيَّرُواْ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمۡ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُواْ مَهۡمَا تَأۡتِنَا بِهِۦ مِنۡ ءَايَةٖ لِّتَسۡحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحۡنُ لَكَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلۡجَرَادَ وَٱلۡقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٖ مُّفَصَّلَٰتٖ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمٗا مُّجۡرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ ﴾ **الأعـراف**.

ئەمانـە حەوتیـان بـە دوای یەکـدا: سـاڵانی گرانیـی، کەمیـی بەروبـووم، تۆفـان، کوللـە، ئەسـپێ، بۆقـەکان، خوێـن، هەروەهـا گۆچانەکـەی مووسـا لەگـەڵ دەسـتی ڕاستیشـی، ئـەوە نـۆ، ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَىٰ تِسۡعَ ءَايَٰتِۭ بَيِّنَٰتٖۖ ﴿١٠١﴾ ﴾ **الإسراء**، نـۆ بەڵگـەی ڕوون و ئاشـکرامان دابـوون بـە مووسـا، بەڵام ئـەو بەڵگە ڕوون و ئاشـکرایانە، هیچیـان ئـەوە نەبـوون کـە: بـە تۆبزیـی دەبـێ ملکەچ بکـەن، بەڵکـو: فەرمـوون ئەوە

بەڵگەیـەو، ئاشـکرایە، بـە چـاوی سـەر دەیبینـن و بەهەسـتەوەرەکانتان مامەڵـەی لەگەڵـدا دەکـەن.

بـەڵام دیسـان دەرفەتـی ئـەوە مـاوە، کـە ئینسـان ویسـتی خـۆی بەکاربێنـێ، بـەڵام بـۆ بەنـوو ئیسـرائیل لەبـەر ئـەوەی گوتوویانـە: ئێمـە ئیمانمـان هەیـەو، ئیمانیـان هەبـووە، بـەڵام ناچـار کردنەکـە بـۆ پابەنـد کردنیـان بـووە بـە تەوڕاتـەوە، بـەو شـەریعەتەوە کـە مووسـا ﷺ لـە خـواوە بـۆی هێنـاون، بـۆ ڕێکخسـتنی ژیانـی خێزانیـی و، کۆمەڵایەتیـی و، سیاسـییان.

مەسەلەی سێیەم:

سەرنجڕاكێشانی خوا ﷻ بۆ جۆرە پڕ بەرهەم و، پێزەكانی ڕووەك لە زەویدا، كە نیشانەیەكی مەزنی تێدایە، بۆ هەر كەسێك لە خواناسیی بگەڕێ و بیەوێ خوا پەرست بێ، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نین و خواش زاڵی میهرەبانە:

خوا دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ﴾، ئایا بۆ زەوییان نەڕوانیوە، لێرەدا بۆیە (**يَرى**) بە (**إِلى**) بەركاری ویستوە، ئەگەرنا (**يَرى**) (**يَراهُ**) خوا بەركار دەخوازێ و پێویستیی بە (إلى) نیە.

بۆ ئەوەیە كە مانای تەماشا كردن و تێوەڕامان بگەیەنێ، {**عُـدِّيَ يَـرى بـ (إلى) لِتَضْمينـه مَعنـى النَّظَـر المُـؤَدّي إلى الإعْتِبـار**} بـۆ ئـەوەی مانـای تەماشـاكردنێكی گەیەنـەر بـە عیبـرەتی بخرێتـە نێـو، بۆیـە بـە (إلى) تەعـەددای كـردوە، وەك زۆر جـاران گوتوومانـە: لـە زمانـی عەرەبییـدا بنچینەیـەك هەیـە پێـی دەگوتـرێ: (**تَضْمین**) واتـە: خسـتنە نێـو، نێواخنكـردن، وشـەیەك بۆخـۆی واتایـەك دەگەیەنـێ، بـەڵام تەعـەددای پـێ دەكـرێ بـۆ بـەركار (**مفعـول بـه**) بـە پیتێكـی دیكـە، كـە پێویسـتیی پێـی نیـە لـە حاڵەتـی ئاساییدا، بـۆ ئـەوەی وێـڕای مانایەكـەی خـۆی، مانایەكـی دیكـەش بگەیەنـێ.

لێـرەدا (**يَـرى**) هـەم مانـای دیـتن، هـەم مانـای سـەرنجدان و، لێوردبوونـەوەو، پەنـد لێوەرگرتنیـش دەگەیەنـێ، بـە هـۆی ئـەو (إلى)یـەوە كـە بـەركاری پـێ خواسـتوە.

(دیـتن) بریتیـە لەبەچـاو ئەنگاوتنـی شـتێك، ئنجـا چ بـە چـاو بـێ، چ بـە خەیـاڵ، یـان بـە فیكـر، یـان بـە عەقـڵ، خـوا دەفەرمـوێ: ئایـا سـەرنجیان نەداوەتـە زەوی، لێـی ورد نەبوونـەوە؟

٢)- ﴿كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ﴾، گەلێك ڕووەكی بەرهەمدارمان تێدا ڕواندووە.
(أَنْبتنا كَثِيراً فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيم) (زوج)یش بەمانای جۆر (**نوع**) دێ و بەمانای پۆل (**صنف**) دێ، یانی: زۆر پۆل لە ڕووەكی بەرهەمدارمان لە زەوییدا ڕواندووە.

وشەی (**كَريم**) یانی: باشترین لە جۆری خۆی، دەگوترێ: (**نخلة كريمة، أي: فاضلة كثيرة الثمر**) واتە: دارخورمایەكە بەروبوومی زۆرە، بەرهەمی زۆرە.

وشەی (**أَنْبَتْنا**) (**نَبَتَتِ الأَرضُ**) یاخود (**أَنْبَتت الأَرضُ**) هەردووكیان چ بە سێیانیی (**ثُلاثي**) چ بە چواریی (**رُباعي**) هەر یەك واتایان هەیە، بەڵام جاری وایە (**أَنْبتَ**) بۆ حاڵەتی (**تَعَدّي**)ش بەكاردەهێنرێ، بەڵام حاڵەتی (**لازم**)یشی هەر هەیە، وەك: (**أَنْبَتتِ الأَرضُ العُشبَ الكَثير**) یانی: زەوییەكە گژوگیایەكی زۆری ڕواند.

٣)- ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً﴾، بە دڵنیایی لەوەدا نیشانەیەك (ی گەورەو گرنگ) هەیە، واتە: لەو حاڵەتی سەوز كردنی خوا ﷻ بۆ زۆر جۆرە ڕووەكی بەرهەمداری بەپیت و پێز لە زەویدا، نیشانە هەیە، نیشانەیەكی گرنگ و مەزن هەیە، بۆ كەسانێك بخەفتێن لە خواناسیی و، بیانەوێ خواو خاوەنی خۆیان بناسن و بەندایەتیی بۆ بكەن، ئەوە یەكێكە لە نیشانەكان.

٤)- ﴿وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ﴾، [لەوەدا نیشانەیەكی گەورە مەزن هەیە]، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نین، واتە: خەڵكی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ دەشگونجێ مەبەستی پێ مرۆڤەكان بێ بەگشتیی، زۆربەیان نابنە بڕوادار و بەهرە وەرناگرن لەو نیشانەو بەڵگانەی خوا پێشانی داون.

٥)- ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگاری تۆش هەر ئەوە زاڵی میهرەبان، چونكە (ل)ی (**لهو**) بۆ تەئكیدە، (**إِنَّ**)ش بۆ جەختكردنەوەیە، واتە: بەدڵنیایی تەنها پەروەردگارت زاڵی میهرەبانە، باڵادەستی بەبەزەییە، بە مانای پڕ بەپێستی وشە، ئەگەرنا خەڵكی دیكەش جۆرێك لە دەستەڵاتی هەیە و جۆرێك لە بەزەیی هەیە، بەڵام مانای تەواوی باڵادەستیی و زاڵیی، هەروەها میهرەبانیی و بەزەیی و پەرۆش، بە مانای تەواوی وشە، تەنیا لەلای خوای پەروەردگارە.

کورتە باسێک لە بارەی ڕووەکەوە لە شەش بڕگەدا[1]

ڕووەك (نبات) هەر شتێكە كە بڕوێ لەسەر زەویی، هەر لە پنجە گیایەكی بچووكەوە، كە ڕەنگە بە ئاستەم بەچاو ببینرێ، هەتاكو هەموو ئەو درەختە گەورانەی كە هەڵدەچن، كە درەختی وا هەیە گوریسێك لە قەدەكەی ناگاتەوە، من لە هەندێ لە وڵاتان بینیومە، هەندێ درەخت هەن كە تەمەنیان چەند هەزار ساڵ دەبێ، بەڵكو دەڵێن: لە میسر دارخورمای لێن، تەمەنیان شەش هەزار (٦٠٠٠) ساڵە، واتە: هی پێش فیرعەونەكانیش، ئێستاش بەر دەگرن، ئەگەر تەماشای جیهانی ڕووەك بكەین، جیهانێكی زۆر قەرەباڵغە، زۆر جۆراو جۆرە، با سەرنج بدەین:

ا)- سوودەکانی ڕووەك:

ئێمە سێزدە (١٣) سوودی ڕووەكمان باسكردوون:

یەكەم: لە سوودەكانی ڕووەك، كە دەكەوێتە بەرچاومان، ئەوەیە كە دارو درەختێكی زۆر هەیە خوا ﷻ بۆ ئەوە دروستی كردوون، دنیا سەوز بكەن، كاتێك ئینسان تەماشای دارستانێك دەكات، ڕەنگە هیچی بەردار نەبێ، بەڵام هەمووی سەوز دەچێتەوە، دیمەنی سەر زەوی زۆر جوان دەكات.

زانایانی شارەزای ڕەنگەكان دەڵێن: باشترین ڕەنگ بۆ دڵ پشكوتنی مرۆڤ، ئەگەر خەم و خەفەتێكی هەبێ، بریتیە لە ڕەنگی سەوز، هەروەها ڕەنگی

---

(١) ئەم كورتە باسە ڕاستەوخۆ لە تەفسیرەكەی (د. محمد راتب النابلسي)ەوە وەری دەگرین، ج٦ ص ٢٩٨ - ٣٠٠. هەڵبەتە ئەو بە تێكەڵیی گوتوویەتی، بەڵام من خاڵبەندیی دەكەم و، تۆزێ ڕوون كردنەوەی خۆشمی لەسەر دەدەم.

شین، ئنجا خوا ﷻ ڕەنگی شینی زۆر کردوە، ئەو گومەزەی ئاسمان کە بەسەری داداوین، هەمووی شین دەچێ، شینی ئاسمانیی، هەروەها ڕەنگی دەریاکانیش کە سێ لەسەر چواری پانتایی زەوی دادەپۆشن، ئەویش هەر شین دەچێ، ئەو دوو جۆرە ڕەنگەش زانایانی شارەزای ڕەنگەکان دەڵێن: زۆر ئاسوودەیی بە ئینسان دەبەخشن، ئەوە یەکەم حیکمەتی سەوزاییە کە خوای پەروەردگار لەسەر زەوی دایناوە.

دووەم: شتێکی ئاشکرایە کە ئێمەی مرۆڤ، هەروەها ژیانداران بە گشتیی بە ئاژەڵ و دڕندەو پەڕەورو ... هتدەوە، ئۆکسجین هەڵدەمژین کە لە (٢١٪)ی بەرگە هەوای زەوی، ئۆکسجین پێکی دێنێ، ئێمە هەمووومان ئۆکسجین هەڵدەمژین، کە ملیۆنان ساڵە ئاژەڵ و ژیانداران لەسەر زەوی دەژین، ئۆکسجین بۆچی هەر تەواو نەبوو؟

چونکە دارو درەختەکان هەموویان بەبێ هەڵاواردن، ئۆکسجینمان بۆ بەرهەم دێنن، ئەو دووەم ئۆکسیدی کاربۆنەش کە ئێمە دەیدەینەوە، وەك زبڵ و زاڵ و پاشەڕۆکێك وایە، کە لە ڕێگەی هەناسە دانەوە فڕێی دەدەین، دەبێتە خۆراکی ڕووەکەکان، ئەوەی خۆراکی ئەوانە، پاشەڕۆکی ئێمەیە، کە لە ڕێگەی سییەکانەوە فڕێی دەدەینە دەرو، ئەوەش کە ئەوان وەك پاشەڕۆك فڕێی دەدەنە دەرێ کە ئۆکسجینە، خۆراکی ئێمەیە[1].

سێیەم: سوودێکی دیکەی ڕووەکەکان بە گشتیی، بە تایبەتی درەختەکان ئەوەیە کە سێبەریان هەیە و مرۆڤ لە سێبەریاندا پشوو دەدات، وەك پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتێکیدا دەفەرموێ: {مَا أَنَا وَالدُّنْيَا! إِنَّمَا أَنَا فِي الدُّنْيَا، كَرَاكِبٍ اسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا} **(أخرجه أحمد: ٣٧٠٩، والترمذي: ٢٣٧٧، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ٤١٠٩).**

واتە: من و دنیایان نەگوتوە! من لە ژیانی دنیادا هەروەك ڕێبوارێکم کە لە سێبەری درەختێك دا پشوو دەدا، دوایی دەڕواو بەجێی دێڵێ.

---

(١) ئەم خاڵە (د. محمد راتب النابلسي) باسی نەکردوە.

لە ڕاستییدا کەسێك قەدری سێبەر دەزانێ کە لە بیابانێك، لە شوێنێکی وشك و قاقڕو دێمەکار، لە شوێنێك کە خۆرەتاوێکی زۆر گەرم بێ، لێی بقەومێ، خوای پەنایەکیەتی، تۆزێك سێبەرێکی لێ بکات! کە دارو درەختەکان ئەو ڕۆڵە دەبینن، سێبەری دارو درەختەکانیش وەك سێبەری ئەشکەوت و کەپرو سابات نیە، چونکە وێڕای ئەوە کە سێبەرە، ئۆکسجینیش دەدەنەوە، بۆیە ئینسان لە کاتێك دا لە ژێر سێبەری دارو درەختێك دادەنیشێ، هەست بە ئاسوودەیی دەکات، چونکە ئۆکسجینی بۆ بەرهەم دێنێ و، هەناسەی خۆشتر بۆ دەدرێ.

چوارەم[١]: سوودێکی دیکەی ڕووەکەکان ئەوەیە، کە ئەو ڕووەك و دارو درەختانە: هەم گڵی زەوی، هەم گڵی چیاکان دەپارێزن لە داڕووخان، ئەگەرنا کە باران و بەفرو تەرزە، بەلێزمە لە گڵ دەدات، بە تایبەت گڵی چیاکان و گردۆلکەو تەپۆلکەکان، هەمووی دادەشۆرا، بەڵام ئەو ڕووەکانە چ ڕووەکی بچووك، گیاو پنجە گیا، چ گیای گەورەو گچکە و درەختەکان، بە ڕەگ و ڕیشەکانیان توێژی سەر زەوی ڕاگیر دەکەن، کە دانەڕووشێ و، ئەو گڵەی لێ دانەشۆرێ.

پێنجەم: سوودێکی دیکەی ڕووەکەکان، ئەوەیە کە جوانیی بە گۆی زەوی دەبەخشن، پێشتر باسی ڕەنگم کرد، بەڵام هەر لەڕووی جوانییشەوە وان، ئنجا مەرج نیە هەر گیایەکان، جاری وا هەیە پەڵە گەنمێك پەڵە جۆیەك، پەڵە مەرەزەیەك، پەڵە هەرزنێك، یاخود پەڵە گەنمە شامییەك، ئینسان کە تەماشای دەکات، چاو لە جوانییەکەی تێر نابێ، یاخود دارو دەرەختێك، بۆ وێنە: شۆڕەبی، یاخود ئەسپیندارو چنار، داربەڕوو، دارەبەنی چیاو گردەکانی کە لەدەرێ هەن، جوانییش یەکێکە لە بەرهەمەکانی ڕووەکەکان.

شەشەم: سوودێکی دیکەی هەندێ لە جۆرەکانی ڕووەك، ئەوەیە کە لە میوەکەیان دەخۆین، میوەکانیان زۆر جۆرن: سێوە، خۆخە، هەرمێیە، هەنارە، ترێیە، هەنجیرە، ... هتد، ئنجا ئەوانەی کە لە چیاو کێون بۆ وێنە: بەڕوویە، چەقالەیە، کرۆسکە، ...هتد،

---

(١) ئەم خاڵەشیان (نابلسي) باسی نەکردوە، بەڵام من هاتە زەینم.

هەر کەسە لە وڵاتی خۆیدا، بەڵام لە وڵاتان، هەر شوێنێك و ڕووەكی تایبەتی خۆی لێیە، میوەی تایبەتی خۆی لێیە، کە لەگەڵ هەواو کەشی ئەوێدا گونجاوە.

حەوتەم: سوودێکی دیکەی درەختەکان، بە تایبەت درەختە گەورەکان ئەوەیە: سوود لە تەختەو دارەکەیان دەبینرێ، ئنجا تەختەکانیش بەپێی جۆری درەختەکان دەگۆڕدرێن، تەختەی کەنەدیی هەیە بۆ دروستکردنی پەنجەران، تەختەی (زان) هەیە بۆ دروستکردنی کەل و پەل، زۆر جۆرە درەخت هەیە کە دارو تەختەی جۆراوجۆریان، لێ جیادەکرێتەوە.

هەشتەم: سوودێکی دیکەی ڕووەك بەگشتیی و بەتایبەت دارودرەختە گەورەو قەبەکان، ئەوەیە کە، بۆ سووتەمەنیی بەکاردێن، لە کۆن دا زیاتر و ئێستاش کەم و زۆر هەر بەهرەیان لێوەردەگیرێ[1].

نۆیەم: درەخت هەن کە زۆر نەرمن، لەگەڵ نەرمیشدا زۆر پتەون، بۆ وێنە: بابای ئاسنگەر کۆلکێك لە درەختی توو، دەیخاتە ژێر سندانەکەی، کە بەچەکوش دوایی بیەوێ ئاسنێك نەرم بکات، چونکە درەختی توو ڕیشاڵەکانی زۆر پتەون و نەرمیشن، ئەو چەکوشە کە بەهێز لە ئاسنەکە دەدا، فشارەکەی دەمژێ و دەستی ئازاری پێناگات، بەڵام ئەگەر لەسەر شتێکی ڕەق بێ، هەڵدەبەزێتەوە.

دەیەم: بەشێك لە ڕووەکان دڕکیان هەیە، کە ئەوانە زانایانی ڕووەکناس پێیان دەڵێن: ڕووەکە سنوورییەکان، دڕکیان هەیە، ئنجا سبحان الله! هەندێك لە ژیانداران، هەندێك لە ئاژەڵان تەنیا ئەوە دەخۆن، حوشترخۆرکە هەیە لەلای ئێمە، هەروەها زۆر ڕووەکی دڕکاویی دیکە هەیە لە بیابان دەڕوێ، کە حوشتر ئەوانە دەخوات و، باشترین ئاڵف و ئالیکە بۆ حوشتر.

یازدەیەم: هەندێك ڕووەك هەن (لفکە) یان لێ دروست دەکرێ، بۆ ئەوەی خۆمانی پێ پاك بکەینەوە.

---

(١) ئەمیش (النابلسی) باسی نەکردوە.

دوازدە: هەندێك ڕووەك هەن سیواكیان لێ دروست دەكرێ، بۆ ئەوەی ددانی خۆمانی پێ پاك بكەینەوە، ئەو درەختانەی كە ڕیشاڵیان هەیە، زۆربەی خەڵك وا دەزانێ سیواك دەبێ بەس لە داری ئەڕاك دروست بكرێ، بەڵام نەخێر داری تووش ڕیشاڵی هەیە، ئەو درەختانەی كە ڕیشاڵیان هەیە، دەگونجێ سیواكیان لێ دروست بكرێ.

سێزدە: هەندێ لە بەرهەمی ڕووەكەكان، یاخود ڕووەكەكان خۆیان، بێ ئەوەی بەرو میوەكەشیان بێ، بەكاردەهێنرێن بۆ چارەسەری نەخۆشیی گورچیلە، بەردی گورچیلە لادەبەن، یاخود لم (رَمْل)ی گورچیلە ناهێڵن و گورچیلە پاك دەكەنەوە.

٢) جۆری ڕووەكەكان

بیست و یەك (٢١) جۆری ڕووەكیشمان باسكردوون:

یەك: جۆریان هەیە لە زەویدا پاڵدەخرێن، وەك: كاڵەك و، شووتیی هەروەها هارووێ (خیار)و ترۆزیی و، كدوو و كوولەكە...

دوو: هەندێ لە ڕووەكەكان خۆیان هەڵدەواسن وەك: لاولاو.

سێ: هەندێكی دیكە خۆیان لەشت دەئاڵێنن.

چوار: ڕووەك هەیە زۆر باڵایان بەرزە، وەك سپیندارو، چنارو، دارەبەن و، سنەوبەرو، دارخورما، بەرز هەڵدەچن.

پێنج: هەندێ ڕووەكی دیكە هەن، ڕووەكی زەمینیین، وەك: تووفەڕەنگیی و مۆزو گەنمەشامیی (گوڵەدان) ئەوانە كە زۆر بەرز نابنەوە.

شەش: هەندێ ڕووەك هەن كە لەژێر زەوی میوەمان بۆ دەردەكەن، بەرهەممان بۆ دەدەن، وەك كارگ و دومەڵان و پەتاتەو گڕگاز...

حەوت: هەندێ ڕووەك هەن لە ڕووی نرخەوە گرانن، بەڵام هەندێكی دیكە هەن هەرزانن.

هەشت: هەندێ ڕووەك هەن ئێمە ڕەنگەكانیان لێوەردەگرین، ئەو ڕەنگانەی وەردەگیرێن هەموویان لە ڕووەكان وەردەگیرێن، لە خودی ڕووەكەكە.

نۆ: هەندێ ڕووەك هەن، بەكاردەهێنرێن بۆ دەرمان، چەندان جۆرە دەرمان.

دە: هەندێ ڕووەك هەن، ئێمە ڕۆنیان لێ وەردەگرین، وەك درەختی زەیتوون، گوڵەبەڕۆژە، كونجیی.

یازدە: هەندێ ڕووەك هەن، بۆ دەفرو قاپ و قاچاغ بەكاردەهێنرێن، دیارە لە وڵاتی ئێمە كەمتر بەكار دێن، بەڵام لەزۆر وڵاتان لە: ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، لە ئەفریقیا، بۆ وێنە: لە گوێزی هیندیی قاوغەكەی، بەكار دێنن.

دوازدە: هەندێك ڕووەك هەن كە لە قەدەكەی وەك: خۆراك بەهرە وەردەگیرێ.

سێزدە: هەندێكی دیكە هەن لە گەڵاكانیانەوە، بۆ خۆراك بەهرە وەردەگیرێ.

چواردە: هەندێ ڕووەكی دیكە هەن، لە گوڵەكەیان بەهرە وەردەگیرێ، وەك، گوڵەباغ، كە بۆ چا بەكار دەهێنرێ، هەروەها نێرگز و گوڵە حاجیلە، هەروەها زۆر جۆرە دەرمان لە گوڵی هەندێ لە درەختەكان دروست دەكرێ، یان زۆر جۆرە خۆراك.

پازدە: هەندێ ڕووەك هەن، كە لە میوەكەیان بەهرە وەردەگیرێ.

شازدە: هەندێ ڕووەك هەن، كە لە ڕەگ و ڕیشەكەیان، خۆراك یاخود دەرمان وەردەگیرێ، بۆ وێنە: توورو، سیرو، پیاز.

حەڤدە: هەندێ ڕووەك هەن، كە بەرهەمەكانیان دادەكرێ و هەڵدەگیرێ، وەك گەنم و، جۆو، نیسك و، نۆك و، برنج و، هەرزن، بەڵام هەیانە كە نەخێر ناگونجێ هەڵبگیرێ، بۆ وێنە: ترۆزیی و خەیارو شووتیی، لە كوێ هەڵدەگیرێ، هەروەها بامیەو تەماتەو باینجان، مەگەر بە مەبەستی پاشەكەوت كردن وشك بكرێنەوە.

هەژدە: هەندێ ڕووەك هەن، لەیەك كاتدا پێدەگا، وەك: گەنم و جۆو، نیسك و، نۆك و، برنج و، مەرزەو، هەرزن.

کە بەوە چاکە خوا ﷻ وای خوڵقاندوون لەیەك کاتدا پێبگەن، ئەگەرنا پەڵە گەنمێك، یان پەڵە جۆیەك، یان پەڵە هەرزنێك، پەڵە زوڕاتێك، هەندێکی ئێستا پێ بگات و، هەندێکی دوای مانگێك و، هەندێك و دوای دوو مانگی دیکە، خاوەنەکەی چۆنی درەو بکات و چۆن لێی بەهرەمەند بێ؟ بەڵام پەڵە گەنمەکە هەمووی پێکەوە پێدەگات، بەڵێ، ڕەنگە هەندێکی چەند ڕۆژێکی بەین بێ، بەڵام هەمووی پێکەوە پێدەگا، جۆیە، نیسك و نۆکە، زوڕاتە، هەمووی پێکەوە پێدەگات.

بەڵام دەبینین: میوە، ماوە ماوە پێدەگات، بۆ وێنە: درەختی هەنجیر هەیە،ساڵی دوو سێ جار بەر دەدا، هەروەها تەڕەکار، بۆ وێنە: کاڵەك هەیە، شووتی هەیە، ترۆزیی هەیە، خەیار هەیە، نەك هەمووی بەیەکجار بەر بدات، هەرمێ و خۆخ، ساڵی وا هەیە چەند جارێك بەردەدەن، ترێ ساڵی وا هەیە چەند جارێك بەردەدا، هەروەها میوەکانی دیکە، بۆچی؟ چونکە ئەگەر هەمووی بەیەکەوە پێ بگات، خاوەنەکەی چی لێ بکات؟ هەندێکی ئێستا پێدەگات، هەندێکی دوای دە (١٠) ڕۆژی دیکە، هەندێکی دوای مانگێك، هەندێکی دوای دوو مانگی دیکە.

نۆزدە: هەندێ ڕووەکی دیکە هەن، زۆر بە تەمەنن، هەندێکی دیکەیان هەن کەم تەمەنن، بۆ وێنە: لە درەختە بە تەمەنەکان دارخورما، هەڵبەتە دارخورماش جۆری زۆرە، ڕەنگە هەزاران جۆری هەبێ، هەر لەم عێراقەی خۆمان لە خەڵکی شارەزام بیستوە هەشت سەد (٨٠٠) جۆری دارخورما هەیە، بەڵکو ڕەنگە زیاتریش هەبێ، هەرکەسە بەپێی شارەزایی خۆی قسان دەکات، بەڵام دارخورما بەگشتیی تەمەنی زۆر زۆرە، هەندێك جار شەش هەزار (٦٠٠٠) ساڵ لە تەمەنەکەی تێدەپەڕێ.

(**محمد راتب النابلسي**) دەڵێ: هەندێك دار خورما، هی سەردەمی فیرعەونەکانن و ئێستاش هەموو ساڵێك بەردەدا.

بیست: سەدان و، بگرە هەزاران جۆرە گوڵ هەیە، هەر گوڵە ڕەنگێکی هەیە، هەر کامێکیان سروشتێکی تایبەتیی هەیە، هەر کامێکیان بە جۆرێکی تایبەت بەهرەی لێ وەردەگیرێ.

بیست و یەك: ڕووەك هەیە پێویستیی بە تیشكی خۆرە، ڕووەكی دیكە هەیە تەنیا پێویستیی بە هەوایە، هەوای بۆ بچێ بەسیەتی، ڕووەكی دیكە هەیە پێویستی بە سێبەرە، ئەوانەی كە لە خانووە پلاستیكییەكاندا بەخێو دەكرێن، ڕووەكی دیكە هەیە پێویستی بە ئاوی زۆرە، بەڵام ڕووەكی دیكە هەیە پێویستی بە ئاوی كەمە، ئاوی زۆری بدەیە، زەرەری لێ دەدا، بە تایبەتی ئەو ڕووەكانەی كە لە چیاو بەندەنەكان هەن، دارەبەن و، دار گوێنیی و دار مازو و، دار بەڕو و، ئەوانە پێویستییان بە ئاوی كەمە، چونكە شوێنەكەیان وایە، خوای پەروەردگار توانایەكی وای داونێ، بە ئاوێكی كەم قەناعەت بكەن، وەك دار بی و چنارو سپیندارنین، كە لەسەر قەراغی ڕووبارەكان دەڕوێن و، هەموو دەمێ ئاویان دەست دەكەوێ.

٣) جوگرافیای ڕووەكەكان:

ڕووەكەكان هەیانە پێویستیی بە شوێنی بەرزو سارد هەیە، هەندێ لە ڕووەكەكان هەن بۆ وێنە: سنەوبەرو داربەڕوو و دارەبەن و، مازو و، ئەوانە پێویستییان بە شوێنی سارد هەیە، هەروەها گوێنیی، كە درەختێكی بچووكە، هەیانە پێویستی بەشوێنی نە سارد نە گەرم هەیە، میانجیی، هەشیانە ڕووەكی هێڵی یەكسانیین و پێویستییان بە شوێنی گەرم هەیە، هەر ڕووەكە جۆرە سروشتێكی هەیەو، بەگوێرەی سروشتەكەی ژینگەو شوێنێك و دۆخێكی تایبەت دەخوازێ.

٤) جووتێتیی لە ڕووەك دا:

دێینە سەر باسی حاڵەتی جووتیەتیی لە ڕووەكەكان دا، خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾ **الذاريات**، هەروەها دەفەرموێ: ﴿ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾ یس!

جاران وایاندەزانی: تەنیا هەندێ لە ڕووەکەکان نێرو مێیان هەیە، بۆ وێنە دارخورما، ئەوە دیارە نێرەو مێیەی هەیە، دەبێ تۆوی نێرەکە ببەی بۆ سەر مێیەکە، هەندێ ڕووەکی دیکەش دەیانزانی، نێرو مێی هەیە، بەڵام ئێستا زانست دەری خستوە، ئەوەی کە خوا دەفەرموێ: ﴿ سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾یس، واتە: پاکیی بۆ ئەو خوایەی کە هەموو جووتەکانی دروستکردوون، لەوەی کە زەوی دەیڕوێنێ {هەرچی زەوی دەیڕوێنێ جووتی تێدایە} لە خۆشیان {نێرو مێیان هەیە، پیاوو ئافرەت}و لەوەی کە ناشیزانن.

ئەو کاتە نەیانزانیوە کە ماددەش لە بارگەی موجیب و سالیب پێك دێت: نێوك لە پرۆتۆن و نیوترۆن پێکدێ، کە پرۆتۆن بارگەیەکی موجیبی هەیەو نیۆترۆن بێ لایەنە، ساردو گەرمی نیە، ئەلیکترۆن کە لەدەوری سوڕگەی گەردیلە دەخولێتەوە، بارگەیەکی سالیبی هەیە، کەواتە: لەوێشدا ساردو گەرم، یان نێرو مێ، یان پێچەوانەی یەکدی هەن، دەگونجێ ئەمە ئاماژە بەوە بێ کە دەفەرموێ: ﴿ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾، ئەوکاتە نەیانزانیوە.

دەشگونجێ ئەوە پەیوەندیی بە هەندێ شتی دیکەشەوە بێ، کە تاکو ئێستا زانست بۆی ئاشکرا نەبووەو بۆی دەرنەکەوتوە، ئێستا دەرکەوتوە کە لە هەموو ڕووەکێکدا نێرو مێ هەیە، ئنجا هەیە نێرو مێیەکەی جیان وەك دارخورماو، هەیە نێرو مێیەکەی لەنێو خۆیدایەو، پێویستیی بە هەنگ و پەپوولەو باو مرۆڤ ناکات، تۆوی نێرەکە بەرێ بۆ مێیەکە، بۆ خۆی لە نێو خۆیدایە.

٥) بەرنامە داڕبوونی ڕووەك (برمجة البنات):

ئنجا ئەگەر لە ڕوویێکی دیکەوە سەرنجی ڕووەکەکان بدەین، ئەویش بریتیە لەو بەرنامەو پرۆگرامەی کە لە نێو ڕووەکدا دانراوە، کە بە عەرەبیی (**برمجة**)ی پێ دەڵێن، ئەگەر تەماشا بکەین:

ئینسان دەنکە تۆیەك دەڕوێنێ، ئەو دەنکە تۆوە دەبێتە درەختێك، ئەو دەنکە تۆوە دیارە بەرمەجە کراوە، بەرنامەی بۆ دانراوە، کە دەتوانێ دوایی ببێتە درەختێك، زۆر گەورە بێ و بەرز هەڵبچێ، بەتەئکید لەنێو ئەو دەنکە تۆوەدا ئەو بەرنامەیە دانراوە.

ئنجا ئەوانەی کە سەریان بۆ ئیلحادو بێ دینیی دەخوریّ دەڵێن: پێویست ناکات دەستی خوا بهێنرێتە نێو بابەتەکەوە: ئەو دەنکە تۆوە هی هەر شتێکە، بۆ وێنە: خۆخە، هەرمێیە، دارخورمایە، هەرچی هەیە، لەنێو خۆیدا ئەو تۆوە، بەرنامەکەی تێدایەو جێبەجێ دەبێ.

بەڵام ئەوە بەوێنەیەك ڕوون دەبێتەوە: ئەگەر تۆ باڵە خانەیەکی گەورە بینی، لەسەر کاغەز ئەندازیار نەخشەی ئەو باڵەخانەیە بکێشێ، نەخشەی ئەو باڵەخانەیە، لە چەند قاتێك پێك دێت، لەچەند بەشێك پێك دێت، باڵەخانەیەکی قەبەو گەورە، چەند ئەندازیارێك چەند ڕۆژێك خەریك دەبن بۆ نەخشەی ئەو باڵەخانەیە، ئایا لەخۆوە دەبێتە باڵەخانە؟ نەخێر!

گریمان هەرچی کەرەستەی بۆ دروست کردنی ئەو باڵەخانەیە پێویستە، لە چەوو چیمەنتۆو، لم و، ئاوو، خشتی سوورو، شیلمان و، ئاسن و، دەرگاو، پەنجەرەو، هەرچی پێویستە لەوێی دانێ، ئایا لەخۆوە دەبێتە باڵەخانە؟! نەخێر، گریمان کۆمەڵێك وەستاو کرێکاریش هاتن لەویّ ڕاوەستان، ئایا لەخۆوە دەبێتە باڵەخانە؟ نەخێر، ئەدی کەی دەبێتێ؟ دەبێ بەپێی ئەو نەخشەیە کە دانراوە،

ئەندازیارەكان بێن، وەستایەكان بێن، وەستایەكان بە كرێكارەكان بڵێن: كەرەستە خاوەكە بێنن، هەر كامێكی بە ئەندازەی خۆی، بەڕێژەی خۆی، بەكاربهێنرێ، لە شوێنی خۆیدا دابنرێ، چەند شەوو ڕۆژان، چەند مانگان، جاری وایە چەند سالان، خەریك بن، ئنجا ئەو باڵەخانەیە دروست دەبێ، بەڵێ: بەرنامەكە هەیە لەسەر كاغەزەكە، بەڵام كەی دەبێتە واقیعێك؟ دەبێ كۆمەڵێك دەستە لە ئەندازیاران و وەستای شارەزاو كارامە، كرێكاری چاپووك و گورج و گۆڵ بێن دەست بەكاربن، ئنجا لە دنیای واقیعدا ئەوە دێتە دی، كەواتە: ئەو درەختەش بەڵێ: خوا بەرنامەی بۆ داناوە، بەڵام دەستی خوا لەمیانی سیستم و یاساكانیدا كار دەكات، ئەگەرنا لەخۆوە ئەو دەنكە تۆوە بچووكە نابێتە ئەو درەختە گەورە لە دنیای واقیعدا.

كەواتە: مەسەلەكە دەگەڕێتەوە سەر ئامادەیی، ئامادەییەك كە لە ڕووەكاندا دروستكراوە، ئەو تواناو ئامادەیی و شایستەییە، بۆ وێنە: دەنكە فاسۆلیایەك لە نێو لۆكەدا دابنرێ، دوای چەند ڕۆژێك دەبینی چەكەرە دەدات و دەبێتە دوو بەش، بەشێكی بەرەو خوار دەچێ، وەك ڕەگ و ڕیشە، بەشێكی بەرەو سەر دەچێ وەك چەكەرە، بەڵام ئەوە خوا ﷻ لەوێدا بەرنامەی بۆ داناوەو سروشتەكەشی وا هەڵخستوە، كە لەو شوێنە كە ژینگەیەكی لەبارو گونجاوی بۆ هەڵكەوت، بتوانێ گەشە بكات، ئەگەرنا دەنكە فاسۆلیایەك لەسەر بەردێكی ڕەقدا دانێ، یان بیكە نێو ئم، هەرگیز سەوز نابێ.

جاری وا هەیە دەنكە تۆویەكی هەنجیر كە بە ئەندازەی سەری دەمبووسێكە، دەبێتە درەختێكی گەورە، چونكە ئەوەی كە لە نێو هەنجیر دایە، تۆوەكەی، بە ئەندازەی دەمبووسێكە، ئەوەیە كە دوایی دەبێتە درەخت، هەمووی وەك نەمام (شتل) ناڕوێ.

دكتور موحەممەد ڕاتب نابلسیی دەڵێ: بەچاوی خۆم دەنكە گەنمی وا هەیە بینیومە، یەك دەنكە گەنم سێ هەزار (٣٠٠٠) دەنكی لێ پەیدابووە، یەك

دەنکە گەنم سی و پێنج (٣٥) گوڵە گەنمی دەرکردوە، هەر گوڵە گەنمەی، هەشتا تاکو نەوەد دەنکی تێدا بووە، ئنجا سی و پێنج جارانی (٨٠ - ٩٠) بکە دەکاتە نیزیکەی سێ هەزار (٣٠٠٠) لەیەك دەنکە گەنم!

٦)- پێداویستییەکانی جەستەی مرۆڤ لە ڕووەك دا:

خوا ﷻ هەموو ئەو شتانەی کە جەستەی مرۆڤ پێویستنی، لە پرۆتینات و نەشەویات و کاربۆهیدرات و ڤیتامینات و کانزاکان و چەورییەکان، هەرچی جەستەی مرۆڤ پێویستیەتی، خوا ﷻ لە نێو ئەو شتانەدا کە لە زەوی دا بەرهەم دەهێنرێن، مەبەستم ئاژەڵ و پەرەورو ئەوانە نیە و هەر باسی ڕووەك دەکەم، چونکە هەندێك کەس هەیە ڕووەك خۆرە، ڕووەکیی (نباتي)یان پێ دەڵێن و بەلای ئاژەڵدا هەرناچن، هەندێ لە هیندۆسەکان و هەندێ لە خەڵکانی ئەورووپا هەر عەقیدەیان وایە، بەلای هیچ پەرەورو ئاژەڵێك دا ناچن، نەزیندەرەوەر، نە هی دەریا نە هی وشکانیی، بەلایدا ناچن، بەس ڕووەك خۆرن، ئنجا هەرچی جەستەی مرۆڤ پێویستیی پێیەتی، خوا ﷻ لەنێو ئەو ڕووەکانەدا دایناوە.

ڕەنگە هەندێ کەس وا بیر بکاتەوە بڵێ: بەهەموو جۆرە ڕووەکەکان، پێداویستییەکانی جەستەی مرۆڤیان تێدایە.

بەڵام وانیە، بەڵکو زۆربەی بەرهەمی ڕووەکەکان، زۆربەی پێداویستییەکان دابین دەکەن، بۆ وێنە: گەنم و جۆ تەماشا بکەن، هەروەها نیسك و نۆك، هەر کامێکیان کۆمەڵێك پێداویستیی زۆری تێدان، هەروەها خورما، خورما دەڵێن کارگەیەکە بۆخۆی، خەزنەیەکە بۆخۆی، ئەوەندەی پێداویستییەکانی مرۆڤی تێدا هەن، هەروەها تری دەڵێن: دەرمانخانەیەکە بۆخۆی، دیسان هەنجیر دەڵێن: مرۆڤ بە تەنیا پێی دەژی.

بەڵـی پێداویسـتییەکانی جەسـتەی مـرۆڤ، خـوای پـەروەردگار خسـتوونیە نێـو زۆر لـە میـوەکان و، زۆر لـە بەرهەمـی ڕووەکـەکان، نـەك هـەر میـوە، ڕووەکـەکان و گیایەکانیـش.

چونکـە ئـەو خوایـەی ﷻ جەسـتەی مرۆڤەکانـی خوڵقانـدوە، زانیویەتـی پێویسـتییان بەچـی هەیـە، هـەر ئەویـش ڕووەکەکانـی خوڵقاندوون، ئـەو ڕووەکانـە، ئـەو میوانـە، ئـەو درەختانـە، کـە دەڕوێـن لەسـەر زەوی، وەڵامگـۆی پێداویسـتییەکانی جەسـتەی مرۆڤـن، بەڵکـو هـی جەسـتەی ئاژەڵەکانیـش، بـا ئێمـە بـەس خۆمـان نەبینیـن، بۆیـە خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾﴾الشعراء، واتـە: ئایـا تەماشـای زەوییـان نەکـردوە چەنـد جـۆرە ڕووەکـی بەپیـت و پێزمـان تێـدا ڕوواندوون ﴿إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩﴾﴾ الشـعراء.

خـوا بـە لوتـف و کەڕەمـی خـۆی یارمەتییـمان بـدات نیشـانەکانی خـوا ببینیـن، لـە خۆمـان و، دەوروبەرمـان و، لـە گەردوونـدا، تاکـو ئـەوەی کـە لەسـەرمان پێویسـتە، وەك ئەرکـی بەندایەتیـی بـۆ خـوا جێبەجێـی بکەیـن، بـۆ ئـەوەی لەدنیـاو دواڕۆژدا سـەربەرزو سـەرفراز بیـن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە پەنجاونـۆ (٥٩) ئایـەت پێـك دێ، ئایەتەكانـی: (١٠ - ٦٨) لـەو پەنجاو نـۆ ئایەتـەدا، خـوای زانـاو شـارەزا بەسـەرهاتی مووسـاو هارِوونـی بـرای (علیهـما السـلام) و، گەلەكەیـان بەنـی ئیسـڕائیل لەگەڵ فیرعـەون و دارو دەسـتەكەی و، گەلەكەیـدا دەگێڕێتـەوە.

شـایانی باسـە ئـەم پەنجـاو نـۆ ئایەتـە، نێوەڕۆكەكەیـان دەشـوبهێتە نێوەڕۆكـی ئـەو سـی و پێنـج (٣٥) ئایەتـەی سـووڕەتی (**الأعـراف**) (١٠٣ - ١٣٧)، كـە پێشـتر لـە بەرگـی شەشـەمی ئـەم تەفسـیرەدا قسـەمان لەبـارەوە كـردوون و شـیمان كردوونـەوە.

هەروەهـا دەشـوبهێتە نێوەڕۆكـی سی و پێنـج (٣٥) ئایەتەكـەی سـووڕەتی (**طـه**) (٤٢ - ٧٦)، كـە پێشـتر ئەوانیشـمان تەفسـیر كـردوون.

﴿ وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِى وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِى فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَـٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنۢبٌ فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا ۖ فَٱذْهَبَا بِـَٔايَـٰتِنَآ ۖ إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ ٱلَّتِى فَعَلْتَ وَأَنتَ مِنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَآ إِذًا وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِى رَبِّى حُكْمًا وَجَعَلَنِى مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَىَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُۥٓ أَلَا تَسْتَمِعُونَ

﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ ٱلَّذِىٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ
﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ ٱتَّخَذْتَ إِلَٰهًا
غَيْرِى لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ ٱلْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَىْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ
بِهِۦٓ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ
فَإِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَن
يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِۦ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَٱبْعَثْ فِى
ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ
يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُوا۟ هُمُ
ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالُوا۟ لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤١﴾
قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا۟
حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا۟ بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ
فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ ءَامَنتُمْ لَهُۥ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِى
عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۚ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ
﴿٤٩﴾ قَالُوا۟ لَا ضَيْرَ ۖ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَٰيَٰنَآ أَن كُنَّآ أَوَّلَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ ۞ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِىٓ إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ
فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ
حَٰذِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَٰهُم مِّن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَٰهَا
بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾ فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَٰبُ مُوسَىٰٓ
إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّآ ۖ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضْرِب
بِّعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ ۖ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٦٤﴾
وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا
كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾

ماناى دەقاو دەقى ئایەتەکان

{یادیش بکەوە کاتێك پەروەردگارت بانگی مووسای کرد، کە بچۆ لای کۆمەڵی ستەمکاران (١٠) کۆمەڵی فیرعەون، ئایا پارێز لە خوا ناکەن؟! (١١) (مووسا) گوتی: پەروەردگارم! من دەترسم بەدرۆم دابنێن (١٢) سەرەنجام دڵ و سینەم تەنگ ببێ و، زمانم بگیرێ و، قسەم بۆ نەکرێ (١٣) هەروەها گوناهێکیشیان لەسەرم هەیە، یەکێکم لێیان کوشتوە، بۆیە دەترسم بمکوژن، {پەیامەکەی تۆم بۆ نەگەیەنرێ} (١٤) (خوا) فەرمووی: نا، ناتوانن بتکوژن، هەردووکتان (تۆو هاڕوون) بە نیشانەکانمانەوە بچن، ئێمەش لەگەڵتان دا گوێگرین {لە قسەی ئێوەو ئەوانیش} (١٥) هەردووکتان بچنە لای فیرعەون و پێی بڵێن: ئێمە نێردراوی پەروەردگاری جیهانیانین (١٦) هاتووین، وەچەی ئیسرائیلمان لەگەڵ بنێری (١٧) (فیرعەون) گوتی: ئایا بە منداڵیی لە نێو ماڵی خۆماندا بەخێومان نەکردی و، ساڵانێك لە تەمەنت لە نێومان نەمایەوە؟ (١٨) کەچی لە سپڵان بووی و، ئەو کەتنەت کرد کە کردت! (١٩) (مووسا) گوتی: کاتێك ئەو کارەم کرد (ئەو کابرا قیبتییەم کوشت) کە من لە گومڕایان بووم (نەکرابوومە پێغەمبەر) (٢٠) ئیدی چونکە لێتان ترسام (بمکوژنەوە) لە دەستتان ڕامکردو، پەروەردگارم حیکمەتی پێدام و، لە پێغەمبەرانی گێڕام (٢١) ئەو چاکەیەش کە منەتی پێ لەسەرم دەکەی، لە سۆنگەی ئەوەوە بوو، کە وەچەی ئیسڕائیلت بندەست کردبوو، {لە ترسی سەربڕان دایکم خستمیە صندووق و، بە ڕووباری نیلی دادام و، لەلایەن ماڵی ئێوەوە گیرامەوەو بەخێو کرام} (٢٢) فیرعەون گوتی: پەروەردگاری جیهانییان چییە؟ (٢٣) (مووسا) گوتی: خاوەنی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیانە، ئەگەر زانیاریی دڵنیاکەرتان هەبێ (ئەوە دەزانن) (٢٤) (فیرعەون) گوتی: ئایا گوێ ڕاناگرن {قسەکەی چەندە سەیرە!} (٢٥) (مووسا) گوتی: (خوا)

پـەروەردگارو مشـوورخۆری خۆتـان و بـاب و باپیرانـی پێشـووتانە ﴿٢٦﴾ (فیرعـەون) گوتـی: بێگومـان ئـەو پێغەمبەرەتـان کـە بۆتـان نێرراوە شـێتە! ﴿٢٧﴾ (مووسـا) گوتـی: خـوا پـەروەردگاری ڕۆژهـەڵات و ڕۆئـاواو ئـەوەی نێوانیانـە، ئەگـەر بفامـن (عەقڵتان هەبـێ) ﴿٢٨﴾ (فیرعـەون) گوتـی: بـە دڵنیایـی ئەگـەر جگـە لـە مـن پەرسـتراوێکی دیکـە بگـری، دەتخەمـە گـەڵ گیـراوان ﴿٢٩﴾ مووسـا گوتـی: ئـەدی ئەگـەر شـتێکی ڕوون و، ڕۆشـنکەرەوەم بـۆ هێنـای (وەك بەڵگـەو ئیسـپات)؟ ﴿٣٠﴾ (فیرعـەون) گوتـی: ئەگـەر لـە ڕاسـتانی بیهێنـە (بیخـە ڕوو) ﴿٣١﴾ ئەویـش گۆچانەکـەی فڕێـدا، یەکسـەر بـووە مارێکـی (زەبەلاحـی) ئاشـکرا ﴿٣٢﴾ دەستیشـی (خسـتە بـن باڵـی و)، هێنایـە دەر، یەکسـەر سـپیی (و درەوشـاوە) بـوو بـۆ بینـەران ﴿٣٣﴾ (فیرعـەون) بەدەسترۆیشـتووانی دەوروبـەری گـوت: بێگومـان ئەمـە جادووگەرێکـی زانـاو شـارەزایە ﴿٣٤﴾ دەیـەوێ بـە جادووەکـەی لەسـەر زەمینـی خۆتـان وەدەرتانبنـێ، ئنجـا فەرمانتـان بەچییـە؟ ﴿٣٥﴾ گوتیـان: خـۆی و برایەکـەی دوابخـە (جـارێ سـزایان مـەدە)و، کۆکـەرەوان بنێـرە شـاران، کـە هەرچـی جادووگـەری زەبـر دەسـت و شـارەزا هەیـە بـۆت بێنـن ﴿٣٧﴾ ئیـدی جادووگـەرەکان لـە ژوانگـەی ڕۆژێکـی زانـراودا کۆکرانـەوەو ﴿٣٨﴾ بـە خەڵـك گوتـرا: ئایـا ئێـوە کۆبوونەتـەوە؟ ﴿٣٩﴾ بەڵکـو شـوێن جادووگـەرەکان بکەویـن، ئەگـەر ئـەوان زاڵ بـن! ﴿٤٠﴾ ئنجـا کاتێـك جادووگـەرەکان هاتـن بـە فیرعەونیـان گـوت: ئایـا ئەگـەر ئێمـە زاڵ بوویـن کـرێ و پاداشـتمان دەدەیـە؟ ﴿٤١﴾ (فیرعـەون) گوتـی: بەڵـێ، (سـەربارەش) ئێـوە ئـەو کاتـە لـە زۆر وەنیزیـك خراوانیـش دەبـن (لـە مـن) ﴿٤٢﴾ مووسـا (بێباکانـە) پێیگوتـن: ئـەوەی ئێـوە فڕێدەرنـی، فڕێیبـدەن (لـە گۆچـان و پەتـەکان) ﴿٤٣﴾ ئەوانیـش پـەت و گۆچانەکانـی خۆیانیـان هاویشـت و گوتیـان: بـە هـۆی عیززەتـی فیرعەونـەوە هەرئێمەیـن زاڵبـووان ﴿٤٤﴾ مووسـاش گۆچانەکـەی هەڵـدا، یەکسـەر هەرچـی درۆو فێڵـی کردبوویـان قووتـی دان ﴿٤٥﴾ یەکسـەر جادووگەرەکانیـش بـە کڕنـووش داخـران ﴿٤٦﴾ گوتیـان: بڕوامـان بـە پـەروەردگاری جیهانییـان هێنـا ﴿٤٧﴾ پـەروەردگاری مووسـاو هـاڕوون ﴿٤٨﴾

(فیرعەون) گوتی: چۆن بەر لەوەی مۆڵەتتان بدەم بڕواتان بۆ هێنا؟ بە دڵنیایی ئەو (مووسا) ئەو گەورەیەتانە کە جادووی فێر کردوون، بێگومان لەمەودوا دەزانن (چیتان پێدەکەم!) دەستەکانتان و لاقەکانتان بە پێچەوانەوە (دەستی ڕاست و لاقی چەپتان) دەبڕم و، تێکڕاشتان هەڵدەواسم (و لە سێدارەتان دەدەم) ﴿٤٩﴾ (جادووگەرەکان) گوتیان: (ئەوەی بەسەرمان بێ لەسەر ئێمان) زیانی نیە، چونکە ئێمە بۆ لای پەروەردگارمان دەگەڕێینەوە ﴿٥٠﴾ ئێمە ئومێدمان وایە لە سۆنگەی ئەوەوە کە یەکەمینی بڕوادارانین، پەروەردگارمان لە گوناهەکانمان ببورێ ﴿٥١﴾ (دوایی) سروشمان بۆ لای مووسا کرد کە شەوڕۆ بەبەندەکانم بکە، چونکە بێگومان ئێوە لە ڕاوەدوونراوانن (لەلایەن فیرعەون و سوپاکەیەوە) ﴿٥٢﴾ ئنجا فیرعەون (خەڵك) کۆکەرەوانی لە شاراندا ناردن ﴿٥٣﴾ (کە پێیان ڕابگەیەنن) ئەوانە (کە لە دەستمان ڕایانکردوە) کۆمەڵێکی پەڕاگەندەی کەمن و ﴿٥٤﴾ بەدڵنیایی ئێمەیان زۆر پەست و تووڕە کردوەو ﴿٥٥﴾ ئێمەش کۆمەڵێکی تۆکمەو وردو ئامادەین ﴿٥٦﴾ ئیدی سەرەنجام ئەوان (فیرعەونییەکان)مان لە باغ و بێستانەکان و، کانیی و سەرچاوەکان و، ﴿٥٧﴾ لە نێو خەزنەکان و پێگەو شوێنی چاك دەرهێنان و ﴿٥٨﴾ بەو جۆرە ئەو شتانەمان کردنە میراتی وەچەی ئیسرائیل ﴿٥٩﴾ ئنجا دەمەو خۆرکەوتن، کەوتنە دوایان ﴿٦٠﴾ کاتێکیش دوو کۆمەڵەکە لەیەك وەدەرکەوتن، هاوەڵانی مووسا گوتیان: بێگومان ئێمە گیراوین ﴿٦١﴾ (مووسا) گوتی: نەخێر، بە دڵنیایی (پەروەردگارم) لەگەڵم دایە، ڕێنماییم دەکات (چۆن دەرباز بین!) ﴿٦٢﴾ ئنجا سروشمان بۆ لای مووسا کرد کە: بە گۆچانەکەت لە دەریاکە بدە (کە لێیدا) یەکسەر شەق بوو (داڵان داڵان بوو) هەر پارچەیەك (ی دەریایەکە) وەك چیایەکی مەزن وابوو ﴿٦٣﴾ لەو کاتەشدا ئەوانی دیکەمان (لە دەریا لەت بووەکە) وەنیزیك خستن ﴿٦٤﴾ مووساو ئەوانەی لەگەڵیدا بوون تێکڕایانمان قوتار کردن ﴿٦٥﴾ دوایی (پاش لە دەریا دەرچوونی مووساو گەلەکەی) ئەوانی دیکەمان خنکاندن (نغرۆ کردن) ﴿٦٦﴾ بە دڵنیایی لەوەدا نیشانەیەك (ی

گەورە) هەیەو (لەگەڵ ئەوەشدا) زۆربەیان بڕوادار نین و، ﴿٦٧﴾ بێگومان هەر پەروەردگاریشت زاڵی بە بەزەییە ﴿٦٨﴾ }.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي): (إِنْطَلَقَ: مَرَّ مُتَخَلِّفاً، الإِنْطِلَاقُ مُطاوِعُ أَطْلَقَهُ إِذَا أَرْسَلَهُ وَلَم يَحْبِسهُ، وَاستُعِيرَ هُنا لِفَصَاحَةِ اللِّسانِ وَبَيانِ الكَلَام)، كەسێك كە دواكەوتبێ، دوایی بەخێرایی دەرچێ، ئەوە پێی دەگوترێ: (إنطَلَق)، لێرەدا (وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي) واتە: زمانم گۆ ناكات، زمانم باش بۆ نەیەتە جووڵەو، قسەم باش بۆ ناكرێ، (إِنْطلاق) (مُطاوِع)ی (أَطْلَقَ)یە، (أَطْلَقَ، يُطلِقُ، إِنطِلَاقاً) كاتێك كە شتێك بنێرێ و حەپسی نەكات، لێرەش خوازراوەتەوە بۆ زمان پاراویی و دەربڕینی مەبەست، واتە: دەترسم كە نەتوانم مەبەستی خۆم باش بگەیەنم.

(فَعَلْتَكَ): (الفَعْلَة: المَرَّةُ الوَاحِدَةُ مِنَ الفِعْلِ، وَالمُرادُ بِهِ التَّفْضِيحُ)، وشەی (فَعَلْتَكَ)م بە (كەتن) لێكداوەتەوە، ئەو كەتنەت كرد، چونكە مەبەستی ئەوە بووە كاتی خۆی ئەو پیاوە قیبتییەت كوشتوە (فَعْلَة) یەكجارە لە وشەی (فِعْل) (فَعَلَ، يَفْعَلُ، فِعْلاً، فَعْلَةً) مەبەست لێرەدا ناشیرین كردنی كردەوەكەیە، بە كوردیی دەبێتەوە بە كەتن، ئەو كەتنەت كرد، ئەو تاوانەت كرد.

(أَرْجِهْ): (أَرْجَأَ، أَي: أَخَّرَ)، واتە: دوای بخە، جارێ پەلە مەكە لە سزادانی.

(تَلْقَفُ): واتە: قووتی دەدا، (لَقَفَ الشَّيءَ أَلْقَفَهُ، يَلْقَفُهُ، تَلَقَّفَهُ: تَنَاوَلَهُ بِالحِذْقِ، بِالفَمِ أَو اليَدَ)، (لَقَفَ الشَّيءَ يَلْقَفُهُ، تَلَقَّفَهُ) یانی: ئەو شتەی زۆر بە كارامەیی گرت، ئنجا بە دەست، یان بەزار، ﴿ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴾، واتە: ئەوەی بە درۆ هەڵیاندەبەست، قووتی دا و هەڵیلووشی.

(يَأْفِكُونَ): (يَكذِبـون، يُمَوِّهـون، يَصْرِفُـون) (إفـك) یانـی: شـتی هەڵبەسـتراو، درۆی هەڵبەسـتراو، جـا لێـرەدا (يَأْفِكُونَ) واتـە: ئـەو درۆیـەی کـە هەڵیانبەسـت واتـە: چاوبەسـتیان پـێ لـە خەڵـك کـرد، چونکـە جـادوو کـردن لـە ڕاسـتییدا زیاتـر کاریگەریـی ڕواڵەتییـە بـۆ سـەر هەسـتەوەرەکانی مـرۆڤ، وەك لـە سـوورەتی (الأعـراف)دا دەفەرمـوێ: ﴿ سَحَرُوٓاْ أَعۡيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسۡتَرۡهَبُوهُمۡ ﴿١١٦﴾ ﴾، واتـە: چـاوی خەڵکیـان جـادوو لێکـردو ترسـاندیانن، ئەگەرنـا جـادوو لـە دنیـای دەرەوەدا حەقیقەتـی نیـە، بـەڵام بـۆ سـەر مرۆڤـەکان کاریگەریـی هەیـە.

ئێمـە لـە تەفسـیری سـوورەتی (البقـرة)دا، باسـێکی تایبەتمـان لەبـارەی جـادووەوە کـردوە.

(مِّنۡ خِلَٰفٖ): یانـی: بـە پێچەوانـەوە، (إِحْدَاهُـمَا مِـنْ جَانِـبٍ، وَالأُخْـرَى مِنْ جَانِـبٍ آخَر) یەکێکیـان لەلایـەك و ئـەوەی دیکەیـان لەلایـەك، ﴿ لَأُقَطِّعَنَّ أَيۡدِيَكُمۡ وَأَرۡجُلَكُم مِّنۡ خِلَٰفٖ ﴾، واتـە: دەسـتەکانتان و پێیەکانتـان بـە پێچەوانـەوە دەبـڕم واتـە: دەسـتی ڕاسـت و لاقـی چـەپ.

(لَا ضَيۡرَ): هیـچ زیانـی نیـە، (ضَـارَّ فُـلَانٌ فُلَانَـاً، فَهُـوَ يَضِـيرُ ضَـيْراً، لاضَيْـرَ: لاَ ضَرَرَ) واتـە: فـڵان زیانـی بـە فـڵان کـەس گەیانـد، (فَهُـوَ يَضِـيرُ) زیانـی پێدەگەیەنـێ، (ضَـيْراً) زیانگەیانـدن، کەواتـە: (لا ضَـيْر) یانـی: (لا ضَرَرَ) هیـچ زیانـی نیـە، (ضَرَّهُ يـضَرّه ضرا) بـەڵام ئەمەیـان (ضـارّه، يَضِـيرُهُ).

(لَشِرۡذِمَةٞ): (شِرذِمـة: جَمَاعَـةٌ مُنْقَطِعَـةٌ، ثَـوبٌ شَراذِم أَي: مُتَقَطِّع) (شِرذِمـة) کۆمەڵێکی لێـك دابـڕاوو بـەش بـەش، کە تۆکمـە نەبـن، دەگوتـرێ: (ثَـوْبٌ شَرادِم) واتە: پۆشـاکێکی بـەش بـەش، لێـك دابـڕوا چەنـد پارچە.

(لَمُدۡرَكُونَ): دەمانگەنـێ، (أَدْرَكَ: بَلَـغَ أَقْـصَى الـشَّيء) واتـە: گەیشـتە ئەوپـەڕی شـتەکە، کەواتـە: (مُدْرَكُـون) ئەوەیـە کـە لایـەنی بەرانبـەر بیگاتـێ، یانـی: (إِنَّـا لَمُلْحَقُـون) ئێمـە لـە پێگەیشـتووانین، واتـە: پێمان دەگـەن، ئەوانەی بەدوامـان کەوتوون، فیرعەون و سـوپایەکەی.

(فَانفَلَقَ): واتە: شەق بوو، لەت و پەت بوو، (الفَلَقُ: شَقُّ الشَّيءِ، وَإِبانَةُ بَعْضِهِ عَنْ بَعْض) (فلق) بریتیە لە شتێك لەتی بكەی و هەندێكی لە هەندێكی جیا ببێتەوە، یانی: مووسا ﷺ كە گۆچانەكەی لە دەریاكە داوە، دەریاكە شەق بووە.

(فِرۡقٍ): (الفِرْقُ: يُقَارِبُ الفَلْقَ، الفِرْقُ: القِطْعَةُ المُنفَصِلَةُ، وَمِنْهُ: الفِرْقَةُ لِلجَمَاعَةِ المُتَفَرِّدَةِ مِنَ النّاس) (فِرْق) لەگەڵ (فَلْق) مانایان لێك نیزیكە، (فِرْق) بریتیە لە پارچەیەكی جیابووەوە لە شتێك، هەر بۆیە كۆمەڵە خەڵكێك، كە لە خەڵكی دیكە دابڕابن، پێیان دەگوترێ: (فِرْقَة) كە دەفەرموێ: ﴿ كُلُّ فِرۡقٖ ﴾، دەبێتە چەند دالانێك، وەك لە پەیمانی كۆندا باس كراوە كە بووەتە دوازدە (١٢) دالان، بە ئەندازەی ژمارەی تیرەو هۆزەكانی گەلی بەنوو ئیسرائیل، بۆ ئەوەی هەریەكێكیان بە دالانی خۆیدا بڕوا.

(كَٱلطَّوۡدِ): واتە: وەك چیای مەزن (الطَّوْدُ: الجَبَلُ العَظِيم)، (طَوْد) بە چیایەكی مەزن دەگوترێ.

(وَأَزۡلَفۡنَا): (أي: قَرَّبْنَا، الزُّلْفَةُ: المَنْزِلَةُ وَالحُظْوَة) (زُلْفَة) بەمانای پێگەو شانس و بەختی كەسێك لەلای كەسێك، كەواتە: (أَزْلَفنَا) یانی: وەنیزیكمان خستن، مەبەست ئەوەیە دوای ئەوەی مووسا ﷺو گەلەكەی لە دەریاكە دەرچوون، خوا ﷻ فیرعەون و سوپایەكەشی وەنیزیك خستوون و هاتوونە نێو دەریا، ئنجا دوای ئەوەی كۆتا كەسی گەلی بەنوو ئیسرائیل لە دەریاكە دەرچوون و، كۆتا كەسی سوپاكەی فیرعەون هاتۆتە نێو دەریاوە، دەریاكە وێكهاتۆتەوەو هەموویان نغرۆ بوون.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سـەرەتا دەڵێیـن: بەسـەرهاتی مووسـاو هـاڕوون و گەلەکەیـان لەلایـەك و، فیرعـەن و دارو دەسـتەکەی لەلایەکـی دیکـەوە، کاتـی خـۆی ئێمـە لـە کاتـی تەفسـیر کردنـی سـووڕەتی (**الأعـراف**)دا، ئایەتەکانـی: (١٠٣ - ١٧١) واتـە: شەسـت و نـۆ (٦٩) ئایـەت، قسـەمان لەبـارەوە کـردوەو دابەشـمان کـردوە بـۆ سـێزدە (١٣) قۆنـاغ.

ئنجـا ئێمـە لەکاتـی تەفسـیر کردنـی ئـەو شەسـت و نـۆ (٦٩) ئایەتـەی سـووڕەتی (**الأعـراف**)دا، هەشـت قۆناغیـمان باسـکردوون (٦ - ١٣)، کـە لـە هیـچ شـوێنێکی دیکـەی قورئانـدا بەسـەرهاتی مووسـاو هـاڕوون (**علیهـما السلام**) و، گەلەکەیـان و، لـە بەرامبەریشـدا فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی، ئەوەنـدە بـە درێژیـی نەهاتـوە.

پێنـج ئاڵقـەی سـەرەتای ژیانـی مووسـا ﷺ شـمان هەڵگرتـوون بـۆ کاتـی تەفسـیر کردنـی سـووڕەتی (**القصـص**) خـوا پشـتیوان بـێ، کە لە دوای ئەو سـووڕەتەو سـووڕەتی (**النمـل**)، پێـی دەگەیـن، چونکـە تەنیـا لەوێـدا بـە تەواویـی وردەکارییەکانـی ئـەو پێنـج قۆناغـە هاتـوون، بەڵکـو هەنـدێ شـت تەنیـا لـەوێ بـاس کـراوە، بۆیـە ئێمـە ئـەو پێنـج قۆناغـی سـەرەتای تەمەنـی مووسـاو هاڕوونـی بـرای و بەنـوو ئیسـڕائیل لەلایـەك و، فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی لەلایەکـی دیکـەوە، هەڵگرتـوون بـۆ کاتـی تەفسـیر کردنـی سـووڕەتی (**القصـص**). لـە سـووڕەتی (**القصـص**)دا چـل و سـێ (٤٣) ئایـەت تەرخـان کـراوە بـۆ بەسـەرهاتی مووسـا ﷺ، لەگـەڵ ئـەو شەسـت و نـۆ (٦٩) ئایەتـەی سـووڕەتی (**الأعـراف**)دا، (٦٩+٤٣=١١٢) ئایـەت، ئـەو سـەدو دوازدە (١١٢) ئایەتـەی (**الأعـراف**) و (**القصـص**) بـە هەموویـان کـۆی سـێزدە (١٣) قۆناغەکـەی بەسـەرهاتی مووسـاو هاڕوونـی بـرای و گەلەکەیـان و، فیرعـەون و دارو دەسـتەو سـوپایەکەی لەبەرامبەریانـدا، پێـك دەهێنـن.

بۆیــە ئێمــە لێــرەدا بــە خێرایــی بەســەر مانــای گشــتیی ئــەو پەنجــاو نــۆ (٥٩) ئایەتــەدا دەڕۆیــن، بــەر لــەوەش دەمــەوێ ئامــاژە بــەوە بکــەم کــە پێشــخرانی بەســەرهاتی مووســا لــە هــی نــووح و ئیبراهیم (علیهـما الصلاة والسلام) حیکمەتەکەی ئەوەیــە کــە ئــەو ملهووڕییــەی فیرعــەون و گەلەکــەی و، شــوێنکەوتووان و دەســتەو دایەرەکــەی، بوویانــە، ئەوانــی دیکــە نەیانبــووە، هەروەهــا ئــەو هەمــوو مەینەتیــی و ناڕەحەتییانــەی مووســاو هاروونــی بــرای و، گەلەکەیــان بەســەریان هاتــوە، بەدەســتی فیرعــەون و دارو دەســتەکەی، ئــەوە زیاتــر شــوبهاوەتە ئــەو حاڵــەت و بارودۆخــەی کــە پێغەمبــەری خاتــەم ﷺو، هاوەڵانــی بەڕێــزی تێیدابــوون، لەگــەڵ هاوبــەش بۆخــوا دانەرەکانــی قورەیــش و غەیــری قورەیــش لــەو کاتیــدا.

ئنجــا ئــەوەش زیاتــر جێــگای دەرس و پەنــدە، بۆیــە خــوا ﷻ لێــرە، لــە ڕیــز کردنــی ئــەم بەســەرهاتانەدا، ڕیزبەندیــی کاتیــی (الترتيــب الزمنــي) ڕەچــاو نەکــردوە، بەڵکــو ئــەوەی ڕەچــاو کــردوە: کام لــەو بەســەرهاتانە زیاتــر دەشــوبهێتە ئــەو حاڵەتــەی کــە پێغەمبــەر ﷺو، هاوەڵانــی بەڕێــزی لەگــەڵ نەیــارو ناحەزەکانیــدا تێیــدا بــوون، ئنجــا بەســەرهاتی مووســاو هاروونــی بــرای و، گەلەکەیــان، لەگــەڵ دەســتەو دایــەرەی فیرعــەون، ئــەوە زیاتــر شــوبهاوەتە حاڵەتــی ئــەوان، تاکــو بەســەرهاتی ئیبراهیــم و نــووح (علیهـما الصـلاة والسـلام).

خــوا ﷻ دەفەرمــوێ: ﴿ وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، یــاد بکــەوە! کــێ یــاد بکاتــەوە؟ پێغەمبــەری خاتــەم ﷺ بــەر لــە هــەر کەســێك و، هــەر کەسێك کــە قورئــان دەخوێنــێ و، هــەر کەسێکی دیکــەش کــە پێویســتە یــاد بکاتــەوە، چونکــە: ﴿ وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ ﴾ (و) بــۆ بادانەوەیــە، واتــە: وێــڕای ئــەوە کــە ڕووەکەکانــی ســەر زەوی، وەك نیشــانەیەکی خــوا ﷻ ســەرنجیان دەدەی، وێــڕای ئەوە یادیــش بکــەوە کاتێــك کــە پــەروەردگارت بانگــی مووســای کــرد، چۆنــی بانــگ کــرد؟ دوایــی ئێمــە خــوا پشــتیوان بــێ لــە ســوورەتی (النمــل)دا کــە لەوێــش ئــەوە دووبــارە

دەبێتەوە، لەوێ چۆنیەتیی بانگ کردنی خوا ﷻ بۆ مووسا ﷵ باس دەکەین، بەڵام نەك چییەتەکەی، بەڵام لەو بابەتەوە، لەوێ زیاتر قسەی لێ دەکەین.

لێرە دەفەرموێ: یاد بکەوە! کاتێ پەروەردگارت بانگی مووسای کرد، ئایا چی پێ فەرموو؟ ﴿أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ ئەوە نێوەڕۆکی بانگکردنەکە بوو: کە بچۆ بۆ لای کۆمەڵی ستەمکاران، دوایی بۆی ڕوون دەکاتەوە کۆمەڵی ستەمکاران کێن؟ چونکە ستەمکار زۆرن لە دنیادا، ﴿قَوْمَ فِرْعَوْنَ﴾، وا دیارە ئەو کاتە لەگەڵی فیرعەون ستەمکارتر لەسەر زەوی نەبووە، بۆیە خوای دادگەر گەلی فیرعەونی بە نموونەی بەرجەستەی خەڵکی ستەمکار داناوە، ستەمەکەشیان ئەوە بووە گەلی مووسا واتە: بەنوو ئیسرائیل، نەوەکانی یەعقووب کە بوونە نەتەوەیەك ساڵانێکی زۆر لە میسر بوون، هەر لەو کاتەوە کە یەعقووب و ﷷ یوسوفی کوڕی ﷵ و برایەکانی دیکەی یوسوف، هەر یازدە برایەکەی دیکەی، هەموویان پێکەوە چوون لە میسر نیشتەجێ بوون و، لەوێ هاوسەگیریان کردووە، زۆر بوون و بوونە نەتەوەیەك.

گەلی فیرعەون، ئەو بەنوو ئیسرائیلە، ئەو وەچەی ئیسرائیل، ئەو نەتەوەیە، {ئیسرائیل نازناوی یەعقووبە ﷵ} کە لە یەعقووب ﷵ پەیدا بوون، چەوساندوونیەوە، چەندان ساڵ چەوساندوونیەوە، چەوساندنەوەکەش ئەوەبووە کە خوا دەفەرموێ:

﴿وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۝٦﴾ **إبراهيم**، واتە: نێرینەکانیان سەردەبڕین و ئافرەتەکانیان دەهێشتنەوە، پیاویان سەردەبڕین هەر بە مەلۆتکەیی، بە گچکەیی، یان بە گەورەیی دەیانکوشتن، بە ستەم، ئافرەتەکانیشیان دەهێشتنەوە بۆ خزمەت و بۆ کارەکەریی و، بۆ پێڕابواردن، کە هیچ ستەمێك لەو ستەمە گەورەتر نیە، پیاوەکانیش ئەوانەی کە مابوون سۆغرەو بێگاریان پێ دەکردن، ئەشکەنجەیان دەدان، بۆیە مووسا ﷵ کاتێ

دەچێتە لای فیرعەون وەك لەشوێنی دیکە دەفەرموێ: ﴿فَأَرۡسِلۡ مَعَنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَلَا تُعَذِّبۡهُمۡ ٤٧﴾طه، گوتی: بەنی ئیسرائیلم لەگەڵ بنێرەو چی دیکە ئەشکەنجەیان مەدە! ئنجا ئایا مووسا کە چوو بۆ لای کۆمەڵی ستەمکاران، کە گەلی فیرعەونە، چییان پێ بڵێ؟ ﴿أَلَا يَتَّقُونَ﴾ واتە: ئایا پارێز لەخوا ناکەن؟ ئایا خۆتان ناپارێزن لە سزای خوا، بەوەی چیدیکە ستەم لەو نەتەوە بندەست و ستەملێکراوو کەساسە نەکەن؟!

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ﴾ مووسا فەرمووی: پەروەردگارم! من دەترسم بەدرۆم دابنێن، مەترسیی ئەوەم هەیە بڕوام پێ نەکەن و بەدرۆم دابنێن، ﴿وَيَضِيقُ صَدۡرِي وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي فَأَرۡسِلۡ إِلَىٰ هَٰرُونَ﴾، لە ئەنجامی بەدرۆ دانانی ئەواندا بۆم، سینەم تەنگ بێ و زمانیشم گۆ نەکا، نەجووڵێ، زمانیشم حەپس بێ، وا دیارە مووسا ﷺ وەك لە سوورەتی (**طه**)دا دەفەرموێ: ﴿وَٱحۡلُلۡ عُقۡدَةٗ مِّن لِّسَانِي ٢٧ يَفۡقَهُواْ قَوۡلِي ٢٨﴾، گرێیەك کە لەزمانمە، بیکەوە، تاکو لە قسەم تێ بگەن، هەستی بەوە کردوە کە زمانی ئاسایی نەبووە، هەرچەندە ئەو کاتە لە سوورەتی (**طه**)دا خوای ﷻ دەفەرموێ: ﴿قَالَ قَدۡ أُوتِيتَ سُؤۡلَكَ يَٰمُوسَىٰ ٣٦﴾، واتە: ئەی مووسا! داواکارییەکانت جێبەجێ بوون، کە یەکێکیان ئەوەبوو خوا زمانی بکاتەوە، دیارە لەو کاتەوە کە خوا دەفەرموێ: داواکارییەکەت جێبەجێ بوو، مووسا گەڕاوەتەوە بۆ حاڵەتی ئاسایی و، ئەو زمان گیرانەی نەماوە.

بەڵام ئەوەی ئێرە هەر ئەو کاتەیە کە خوا دەینێرێ و جاری داوای نەکردووەو وەڵامی نەدراوەتەوەو زمانی چاك نەبووە. ﴿فَأَرۡسِلۡ إِلَىٰ هَٰرُونَ﴾، ئنجا بنێرە بۆ لای هاروون، واتە: هاوڕوونیش بکە بە پێغەمبەر، بۆچی؟ لەشوێنی دیکە دەفەرموێ: ﴿هُوَ أَفۡصَحُ مِنِّي لِسَانٗا ٣٤﴾القصص، ئەو زمانی لە من پاراوترە، با ئەویشم لەگەڵدا بێ، ئەگەر من زمانم گیرا، ئەو لەجیاتی من قسان بکات، ﴿وَلَهُمۡ عَلَيَّ ذَنۢبٞ﴾، هەروەها بۆ ئەوان گوناهێك لەسەر من هەیە، واتە:

گوناهێکم بەرانبەر کردوون، یان هەقی گوناهێکیان لەسەر من هەیە، ﴿فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ١٤﴾، دەترسێم بمکوژن، مووسا عليه السلام بە تەئکید لە خودی کوشتنەکە نەترساوە، یانی: دەترسم بمکوژن و، سەرەنجام نەتوانم پەیامەکەی تۆ بگەیەنم، واتە: کوشتنەکەی ئەوان بۆ من ببێتە پەرچ و ڕێگر لە بەردەم ئەو ئەرکەدا، کە تۆ پێم دەسپێری جێبەجێی بکەم.

ئاوا دەبێ تەماشای قسەی پێغەمبەران **(علیهم الصلاة والسلام)** بکرێ، نەك بگوترێ: مووسا عليه السلام لە کوشتنێ ترساوە! چونکە زۆر کەس کە پێغەمبەریش نیە لە بەندە چاکەکانی خوا، لە مردن و کوشتن، ناترسێ لە پێناوی خوادا، پێغەمبەرێکی پایە بەرزی خوا، چۆن لە کوژران و مردنێ دەترسێ؟ یانی: دەترسێم بمکوژن و، بە هۆی کوژرانەکەشمەوە، نەتوانم پەیامەکەی تۆ بگەیەنم، هەروەك چۆن دەترسێم بەدرۆم دابنێن و، لە ئەنجامی ئەوەش دا سینەم تەنگ بێ و، زمانیشم بگیرێ و، نەتوانم پەیامەکەی تۆ بگەیەنم، بۆیە بۆ مەسەلەی زمانەکەم، با هاروونی برام لەگەڵم دابێ، ئنجا ئەو گوناهەشیان لەسەرم هەیەو بۆ خوای پەروەردگاری باس دەکات، بێگومان خوا سبحانه وتعالى هەموو شتێك دەزانێ، بەڵام بەیانی حاڵی خۆی بۆ دەکات، تاکو بزانێ خوا چ تەگبیرێکی بۆ دەکات؟

﴿قَالَ كَلَّا﴾، خوا فەرمووی: نا، نەخێر ناتوانن بتکوژن، ﴿فَٱذۡهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآ﴾، یەکسەر وەڵامی داواکارییەکەشی داوەتەوە: هەردووکتان بچن بە نیشانەکانی ئێمەوە، ﴿إِنَّا مَعَكُم مُّسۡتَمِعُونَ﴾ ئێمەش لەگەڵتان گوێگرین، گوێ هەڵدەخەین، داخۆ چیتان لەبەیندا دەگوزەرێ؟

﴿فَأۡتِيَا فِرۡعَوۡنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾، بچنە لای فیرعەون پێی بڵێن: ئێمە نێردراوی پەروەردگاری جیهانیانین.

بێگومان فیرعەون گوتوویەتی: ﴿أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلۡأَعۡلَىٰ ٢٤﴾**النازعات**، من پەروەردگاری هەرە مەزنتانم، هەروەها گوتوویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَأُ مَا عَلِمۡتُ لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ

غَيۡرِي ﴿٣٨﴾ القصص، واتە: ئەی قسە ڕۆیشتووان! جگە لەخۆم پەرستراوێکی دیکەم بۆ ئێوە پێ شك نایەت، یانی: هەم لافی پەروەردگارێتیی (**ربوبیة**)ی لێداوەو هەم لافی پەرستراوێتیی (**ألوهیة**)!! بۆیەش خوا ﷻ بە مووساو هاروون دەفەرموێ: پێش هەموو شتێك پێی بڵێن: ئێمە لەلایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە نێردراوین، کەواتە: تۆ هیچ نی، بەس دروستکراوێك و بەندەیەکی خوای.

ئنجا پێی بڵێن: ﴿ أَنۡ أَرۡسِلۡ مَعَنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴾، هاتووین کە وەچەی ئیسرائیلمان لەگەڵ بنێری، (بَنِيٓ) یانی: وەچە، نەوەکان (**إسرائیل**) نازناوی (یعقوب)ە، ﵇، یەعقووب کوڕی ئیسحاقەو ئیسحاق کوڕی ئیبراهیمە، سەلامی خوا لەسەر هەموویان بێ، ئیسرائیل بەزمانی عیبریی (ئیسرا) یانی: عەبد، (ئیل) یانی: (ألله)، واتە: (عبدالله)، بەندەی خوا.

ئنجا ئەوە هەمووی پێچراوەتەوە کە: چوون و پێیان گوت و... هتد، چونکە بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، یەکسەر دێتە سەر ئەسڵی مەبەست، واتە: پێیان گوت، ئەویش یەکسەر: ﴿ قَالَ أَلَمۡ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدٗا وَلَبِثۡتَ فِينَا مِنۡ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴾ گوتی: ئایا تۆ بە گچکەیی، بە منداڵ لەماڵیی ئێمەدا بەخێو نەکرای و، ساڵانێکی زۆر لەتەمەنی خۆت لەنێو ئێمەدا نەمایەوە؟ فیرعەون بەچاوی دادەداتەوە کە ئەوان بە خێویان کردوە! ﴿ وَفَعَلۡتَ فَعۡلَتَكَ ٱلَّتِي فَعَلۡتَ وَأَنتَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾، هەروەها ئەو کردەوە خراپەشت کرد، ئەو کەتنەشت کرد، کە کردت و تۆ لە سپڵان بووی، (کافر) لێرەدا بەمانای بێ بڕوا نیە، واتە: تۆ لە سپڵەو ناسپاسان بووی، لە جیاتی ئەوەی لە بەرانبەر چاکەدا، چاکەمان بدەیەوە، کەچی ئێستا بەگژماندا هاتی!

دەشگونجێ: ﴿ وَأَنتَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾ واتە: تۆ ئەو کاتە بێبڕوا بووی بە ئایین و بەرنامەی ئێمە.

ئنجا با تەماشای ئینصافی مووسا ﵇ بکەین و، تەماشای ڕاستگۆیی و سەر ڕاستیی پێغەمبەران بکەین: ﴿ قَالَ فَعَلۡتُهَآ إِذٗا وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾، مووسا لەبەر

ئـەوەی کاتـی خـۆی یەکـێ لـە قیبتییەکانـی کوشـتوە، نکووڵیـی لـێ نـاکات، فەرمـووی: ئـەو کاتـە ئـەو کردەوەیـەم کـردوە - کـە تـۆ بـە کردەوەیەکـی ناقـۆڵاو دزێـوو بـە کەتنـی دادەنێـی، بەڵـێ مـن کردوومـە - بـەڵام ئـەو کاتـە مـن لـە گومڕایـان بـووم، واتـە: لـەو کەسـانە بـووم کـە نەمدەزانـی بەپێـی بەرنامـەی خـوا، ڕەفتار بکـەم، چونکە ئەوکاتـە مـن پێغەمبـەر نەبـووم، منیـش کەسـێك بـووم وەك ئێـوە، ئـەو کەسەشـم بینـی (کوژراوەکـە) سـتەمی دەکـرد لـە ئیسـڕائیلییەك، منیـش بەزەییـم پێـدا هاتەوەو، هەسـت و عاتیفـەم بەسـەرمدا زاڵ بـوو، بۆکسـێکم لێـداو کوشـتم، بـەڵام ئەگـەر وەك ئێسـتا بوومایـە، بـە جۆرێکـی دیکـە مامەڵـەم دەکـرد، بـەڵام ئـەو کاتـە مـن لەوانـە نەبـووم کـە بەڕێـە بزانـم و، هەڵـس و کـەوت و ڕەفتـار چـی پێویسـتە، وا بکـەم، بەڵکـو ئـەو کاتـە ڕەفتـارم بەپێـی عاتیفـەو سـۆز بـوو، بەپێـی کلتـووری کـە مـن تێیـدا گـەورە بـوو بـووم، بـە تایبەتییـش کـە مووسـا لـە ماڵـی فیرعەونـدا گـەورە بووبـێ، ڕەنگـە هـەر بەکـوڕی فیرعەونیشـیان ناوبردبـێ، ئنجا کـوڕی فیرعـەون، کـوڕی پادشـا، ببینـێ کەسـێك سـتەم لـە کەسـێك دەکات، لێـی قبـووڵ نـاکات، یانـی: ئـەو کاتـە منیـش هـەر لەسـەر کلتـوو فەرهەنگـی ئێـوە بـووم، - ئـەوەم نەبینیـوە تەفسـیرەکان باسـی بکـەن، بـەڵام پێـم وایـە ئایەتەکـە دەیگەیەنـێ - نـەك هـەر ئەوەنـدە کـە: ئـەو کاتـە مـن وەحییـم بـۆ نەهاتبـوو نەبووبـووم بـە پێغەمبـەر! یانـی: ئـەو کاتـە منیـش هـەر بەپێـی ئـەو کلتـوورو فەرهەنگـەی تێیـدا گـەورە بووبـووم، کـە کلتـوورو فەرهەنگـی ئێوەیـە، ئـەو کاتـە هـەر بـەو شـێوەیە مامەڵـەم دەکـرد.

﴿ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ ﴾، ئنجا کاتێـك لێتـان ترسـام، لـە دەسـتتان ڕامکـردو هەڵاتـم، ﴿ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾، پەروەردگاریشـم حیکمەتـی پێـدام، حیکمـەت واتـە: زانیاریـی و کـرداری ڕاسـت، یاخـود زانینـی ڕاسـتییەکان و کارکـردن بـەو زانینـە، کـە زۆر لـە زانایـان وایـان پێناسـە کـردوە: (**الإصابَة فـي القَـوْلِ وَالفِعْـلِ أَو: عِلْـمَاً وَعَمَـلاً**) ئەوەیـە کـە ئینسـان لـەڕووی زانیاریـی و لەڕووی کـردەوەوە، یـان لـەڕووی قسـەو لـەڕووی کـردەوە، بپێکـێ، ﴿ وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾، منیشـی

گێڕا بەیەکێ لە پێغەمبەران، ﴿ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ ﴾، ئەو چاکەیەش کە منەتی پێ لەسەر من دەکەی، بە هۆی ئەوەوە بوو: ﴿ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، کە تۆ کە بەنوو ئیسرائیلت بندەست کردبوو، کردبووتن بە کۆیلە، دایکم بۆ ئەوەی سەرنەبڕدرێم، خستوومیە سندووقەوەو بە ئاوێی داداوم، چونکە دەڵێن: هەر ساڵ نا ساڵێك، فیرعەون نێرەوەزەکانی بەنی ئیسرائیلی سەربڕیوە، ئنجا ئەو ساڵە کە مووسای تێدا لەدایك بووە، نۆرەی سەربڕانێ بووەو، ئەوەی هاڕوونی تێدا لە دایك بووە، نۆرەی ڕزگار بوونێ بووە، دایکی مووسا کە هاڕوونی دەبێ پێویست ناکات، هیچ بکات، چونکە ئەو ساڵە سەربڕان لە گۆڕێ دا نیە، بەڵام ئەو ساڵەی مووسای تێدا لە دایك بووە، ساڵی سەربڕانێ بووە، بۆیە وەك باسکراوە لە سوورەتی (القصص) و لە سوورەتی (طە)دا، خوای پەروەردگار ئیلهامی بۆ دەکات و دەیخاتە دڵی، کە بیخاتە سندووقێکەوە، تابووتێکەوەو بەڕووباری نیلی دابدات و ماڵی فیرعەون بیگرنەوە، ئنجا لەماڵی فیرعەوندا گەورەبێ و بەخێو بکرێ، یانی: بە هۆی ئەوەوە بوو کە لە ماڵی ئێوەدا بەخێوکرام!

واتە: ئەگەر تۆ بەنوو ئیسرائیلت ژێر دەستە نەکردبان و نەتچەوساندبانەوەو منداڵە نێرەکانیانت سەر نەبڕیبایە، منیش دایکم ناچار نەدەبوو، مەلۆتکەی خۆی بخاتە تابووتێکەوەو، بە ڕووباری دابدات!

کەواتە: ئەوە چ چاکەیەکە بەچاوی منی دادەدەیەوە؟ لە ڕاستییدا تۆ نەك چاکەت لەگەڵ مندا نەکردوە، بەڵکو تاوانێکی گەورەت بەرانبەر هەموو گەلەکەم کردوە، ئێستا تۆ دەتەوێ ئەو تاوانە گەورەیەی بەرانبەر بە گەلەکەم کردووتە، کە بەڕووبار دادرانی من و، گیرانەوەی من لەلایەن ئێوەوەو بەخێو کرانم لەماڵی تۆدا، هەمووی دەرهاویشتەی ئەو تاوانە گەورەیەتە، کە بەرانبەر بە گەلەکەی من کردووتە، ئەو جینۆسایدە، ئەو قڕە بڕ کرانە، ئێستا دەتەوێ بیکەیە چاکەو بەچاوی منی دابدەیەوە؟!

تەماشا بکەن! وەڵامێکی چەند حەکیمانەو لێزانانەیە، هەر شایستەی پێغەمبەرانی خوایە (علیهم الصلاة والسلام)!

﴿ قَالَ فِرۡعَوۡنُ وَمَا رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، فیرعەون کە ئەو دوو قسەیەی چرووك دەکەن، کە: أ- لە ماڵی ئێمەدا بەخێو کراوی، ب- کەتێکیشت کردوە، مووسا ﷺ وەڵامی هەردووکیان دەداتەوە، کە هەردووکیان ڕۆنی خۆتانن لەسەری خۆتان دەدرێنەوە:

أ- ئەمما کە نەفەرەکەم کە کوشتوە، ئەو کاتە وەك ئێوە گومڕا بووم و، بەپێی کلتوورو فەرهەنگی ئێوە مامەڵەم دەکرد، بۆیە وامکردوە.

ب- ئەوەش کە لەماڵی تۆدا بەخێو کرام، بە هۆی ئەوەوە بوو کە تۆ گەلەکەی منت کردبوو بە کۆیلەو ژێر دەست و دەتچەوساندنەوە.

ئنجا دوای ئەوەی فیرعەون ئەو دووەی چرووك دەکەن، ئەو دوو تیرەی نیشانە ناپێکن، دەگوازێتەوە بۆ قسەیەکی دیکە: ﴿ قَالَ فِرۡعَوۡنُ وَمَا رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، فیرعەون گوتی: پەروەردگاری جیهانییان چییە؟ ناشڵێ: کێیە!

﴿ قَالَ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَآۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴾، مووسا فەرمووی: پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەیە کە دەکەوێتە نێوانیان، ئەگەر زانیارییەکی دڵنیاکەرتان هەبێ {ئەوە دەزانن، کە ئەم گەردوونە شاری بێ خاوەن نیە} ﴿ قَالَ لِمَنۡ حَوۡلَهُۥٓ أَلَا تَسۡتَمِعُونَ ﴾، (فیرعەون) بە دەوروبەرەکەی خۆی گوت: ئەرێ گوێتان لێ نیە، چ قسەیەکی سەرسوڕهێنەر دەکات؟

ئنجا مووسا ﷺ بەڵگەیەکی دیکە دێنێتەوە:

﴿ قَالَ رَبُّكُمۡ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾، مووسا فەرمووی: خوا پەروەردگاری ئێوەو پەروەردگاری باب و باپیرانی پێشووشتانە، ﴿ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ ٱلَّذِيٓ أُرۡسِلَ إِلَيۡكُمۡ لَمَجۡنُونٞ ﴾، فیرعەون دووبارە ئاوڕی لە کۆڕو مەجلیسەکەی خۆی دایەوەو

گوتـی: ئـەو ڕەوانـە کـراوەی بـۆ لاتـان نێـردراوە، بەدڵنیایـی شـێتە! واتـە: ئـەوەی کـە بانگەشـە دەکات ڕەوانـە کـراوو پێغەمبـەرە، ئەگەرنـا فیرعـەون دانـی بـەوەدا نەهێنـاوە، پێغەمبـەری خوایـە، بەڵکـو بـە تەوسـەوەو بـە گاڵتـەو توانجـەوە، ئـەوەی گوتـوە.

مووسا ﷺ بەڵگەیەکـی دیکـەی بـۆ دەهێنێتـەوە: ﴿ قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴾، هەتـا فیرعـەون قسـەکان توندتـر دەکات، مووسـاش توندتـر دەبـێ، خـوا بـە خۆڕایـی مووسـای بەگـژ فیرعەونـدا نەکـردوە، وەك گوتـراوە: (لِـكُلِّ فِرعـونٍ مُـوسى) ئەگـەر فیرعـەون تونـدە، مووسـا لـەو توندتـرە، بـەڵام بەهـەق، مووسـا فەرمـووی: پـەروەردگاری ڕۆژهـەڵات و ڕۆژئاواو ئـەوەی دەکەوێتـە نێوانیانەوە، ئەگـەر عەقڵتـان هەبـێ، یـانی: ئەگـەر بفامـن ئـەو خـۆرە کـە هەڵـدێ و ئـاوا دەبـێ و، ئـەو زەوییـەو، ئـەو ئاسـمانە، خاوەنێکیـان هەیـە!

ئنجـا دوای ئـەوەی فیرعـەون لەبـواری بەڵگانـدا تێدەشـکێ و دەدۆڕێ، دەگوازێتـەوە بـۆ شـێوازێکی دیکـە، دوای ئـەوەی هێـزی لۆژیکیـی بەدەسـتەوە نامێنـێ، پەنـا دەباتـە بـەر لۆژیکـی هێـز: ﴿ قَالَ لَئِنِ ٱتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِى لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ ٱلْمَسْجُونِينَ ﴾، (فیرعـەون) پێـی گـوت: ئەگـەر جگـە لـە مـن پەرسـتراوێکی دیکـە بگـری، دەتخەمـە گـەڵ گیـراوان، واتـە: زۆری دیکەشـم گرتـوون، ﴿ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَىْءٍ مُّبِينٍ ﴾، مووسـا ﷺ فەرمـووی: ئـەدی ئەگـەر شـتێکی ڕوون و ئاشـکرات بـۆ بێنـم، بەڵگەیەکـی ئاشـکرا، یـان بەڵگەیەکـی ڕوونکـەرەوە کـە بیسـەلمێنێ: مـن پێغەمبـەری خـوام؟ ﴿ قَالَ فَأْتِ بِهِۦٓ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴾، فیرعـەون گوتـی: ئەگـەر لەڕاسـتانی بیهێنـە، بیخـە ڕوو؟

﴿ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴾، مووسـا ﷺ گۆچانەکـەی فڕێـدا بـوو بـە ئەژدیهایـەك، مارێکـی گـەورەو ئاشـکرا، ﴿ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴾، دەستیشـی خسـتە بـن هەنگڵـی و دەری هێنـا، یەکسـەر سـپیی و درەوشـاوە بـوو،

بـۆ هـەر کەسـێ ببینـێ، ﴿ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴾، فیرعـەون بـە دەستڕۆیشـتووان و دەسـتەو دایەرەکـەی خـۆی گـوت: ئەمـە جادووگەرێکـی زانایـە، شـارەزایە، ﴿ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِۦ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾، دەیەوێ بـە جادووەکـەی خـۆی لەسـەر زەمیـن و نیشـتیمانی خۆتـان دەرتـان بـکات، وەدەرتان بنـێ، ئنجـا ئایـا فەرمانتـان بـە چییـە؟

هەڵبەتـە مووسـا بـەس گوتوویەتـی: بەنـوو ئیسـڕائیلم لەگـەڵ بنێـرە، بـەڵام فیرعـەون دەیـەوێ خەڵکەکـە هانبـدان، کـە مووسـا دەیـەوێ وڵاتەکەتـان لـێ کاول بـکات و ئێـوە شـار بـەدەر بـکات! ﴿ قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَٱبْعَثْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴾، ئەوانیـش گوتیـان: خـۆی و برایەکـەی دوابخە، {سـزایان مـەدەو پەلە مەکـە}و کۆکەرەوان بنێـرە بـە شـاراندا ﴿ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴾ بـا هـەر جادووگەرێکـی زۆر کارامـەو زۆر زانـاو شـارەزات، بـۆ بێنـن.

ئنجـا دەفەرمـوێ: ﴿ فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴾، ئنجـا جادووگەرەکان بـۆ ژوانگـەی ڕۆژێکـی دیارییکـراو کۆکرانـەوە، ناکـرێ یەکیـان ئەمـڕۆ، ئـەوی دیکـە سـبەینێ و، یەکـی دیکـە دووسـبەی بـێ، لـە ڕۆژێکـی دیارییکـراودا، ئەوانیـش دیـارە مێژوویـان هەبـووەو، شـوێنێکی دیارییکراویشـیان هەبـووە، هەموویـان کۆکرانـەوە.

﴿ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴾، بـە خەڵکیـش گوتـرا: ئایـا ئێـوە کۆبـووەوەن، خـڕ بوونەتـەوە؟

﴿ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴾، بەڵکـو بـەدوای جادووگـەرەکان بکەویـن ئەگـەر ئـەوان زاڵبن، یانـی: ئەوانـە لەگـەڵ ئـەو کەسـەدان کـە زاڵ بـێ و لـەلای سـەرەوە بـێ، ئەگـەر جادووگەریـش بـن، بـە زۆریـی خەڵـك و جەماوەرێـك کـە لەسـەر ڕێـی ڕاسـت نەبـن و، هیدایەتـدراو نەبـن، عەقڵ و دڵیـان ڕۆشـن نەبووبێتەوە بـە هیدایەتـی خـوا، تەماشـا دەکـەن: کـێ لـەلای سـەرێیەو کـێ زاڵـە؟ تەماشـا ناکـەن: کـێ هەقـە؟ تەماشـا دەکـەن: کـێ بەهێـزە، ئـەوە لۆژیکـی خەڵـك و جەمـاوەرە، لـە

کاتێکدا کە چەواشە کراوە، لە کاتێکدا کە لەخشتە براوەو، هیدایەت دراو نیە، عەقڵ و دڵی ڕۆشن نەبۆتەوە بە هیدایەتی خوا، ئەگەرنا ئەو وەختەی عەقڵ و دڵیان ڕۆشن دەبێتەوە بە هیدایەتی خوا، تەماشا ناکەن: کێ بەهێزە؟ تەماشا دەکەن: کێ هەقی بەدەستەوەیە؟

﴿ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالُواْ لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴾، ئنجا کاتێك جادووگەرەکان هاتن بە فیرعەونیان گوت: ئایا ئەگەر ئێمە زاڵ بووین، پاداشت و خەڵات و بەراتمان دەبێ؟ ﴿ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴾، فیرعەون گوتی: بەڵێ، بەدڵنیاییەوە، ئێوە ئەو کاتە لەزۆر وەنزیکخراوانیش دەبن، واتە: لەو کەسانە دەبن کە من زۆر لەخۆمتان نیزیك دەخەمەوە یانی: کرێ و پاداشتیشتان دەدەمێ و خەڵاتیشتان دەکەم، زۆریش لەخۆمتان وەنیزیك دەخەم، بۆیە دڵخۆشبن و هەرچی تواناتان هەیە سەرفی بکەن، بەس زاڵ بن!

ئنجا خوا ﷻ دووبارە ئەوەی هەموو پێچاوەتەوەو قرتاندوویەتی، کە بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ: یانی: کاتیان داناوەو، مووساو هارِوون ئاگادار کرانەوەو، شوێنێکیان دیاریکردو، کاتێکیان دیارییکرد، وەك لە سوورەتی (**طـه**)دا مووسا ﷺ پێیان دەفەرموێ: ﴿ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ ٱلزِّينَةِ وَأَن يُحْشَرَ ٱلنَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾ ﴾، لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ ﴾طه، شوێنێکی تەخت بێ بۆ ئەوەی دیار بێ، ڕۆژەکەشی ڕۆژی جەژن بێ و، خەڵك دەمەو چێشتەنگاو کۆبکرێنەوە، لەبەر ئەوە چێشتەنگاو وردە وردە خۆر دەکەوێتە نێوەڕاستی ئاسمان، ڕۆژی جەژنیش بێ، ڕۆژێکیان هەبووە ڕۆژی جوانیی (**یوم الزینة**) خۆیان تێدا ڕازاندۆتەوە، جەژن و بۆنەیەك بووە، شوێنەکەش تەخت بێ، گردۆلکەو تەپۆلکەی لێ نەبن، بۆ ئەوەی هەموو خەڵك ببینێ، ئەو کەسەی هەقی پێبێ، پێی خۆشە لە تەختایی خەڵك کۆبێتەوە، نەك لەپەناو پەسیوان و، لەپشت گردۆلکەو دۆڵ و شیوان، هەروەها هەتا خەڵکی زیاتر لێبێ، پێی خۆشترە، چونکە هەقی پێیە، (ئەوەی پاکە بێ باکە)، دیسان پێشی خۆشە کاتێك بێ، خۆر بە نێوەڕاستی ئاسمانەوە بێ، بۆ ئەوەی

هیچ حەشارگەو نەدیوێك نەبێ خەڵك خۆی تێبگرێ، بوولێڵی ئێوارە نەبێ، یاخود بوولێڵی بەیانی، یاخود تاریکایی شەو.

ئنجا ئا لەوکات و حاڵەدا: ﴿ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴾، مووسا ﷺ پێی فەرموون: ئەوەی ئێوە فڕێدەرینی، فڕێی بدەن، زانیویەتی گۆچان و پەت و گوریسیان هێناون و، جادووەکەیان بە هۆی گۆچانەکان و گوریس و پەتەکانیانەوە دەکەن، هەرچی فڕێی دەدەن فڕێی بدەن و بێ منەت بن، ﴿ فَأَلْقَوْا۟ حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا۟ بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ ٱلْغَـٰلِبُونَ ﴾، پەتەکانیان و گۆچانەکانیان فڕێ دان و گوتیان: بە هۆی عیززەتی فیرعەونەوە بەدڵنیاییەوە ئێمە زاڵ دەبین، یاخود سوێند بە عیززەتی فیرعەون، ئێمە زاڵین.

﴿ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ ﴾، مووساش گۆچانەکەی فڕێدا {خۆی و گۆچانی و هاڕوونی براشی} ﴿ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴾، یەکسەر کت و پڕ گۆچانەکەی، ئەوەی کە ئەوان بەدرۆ هەڵیان بەستبوو، قووتی دا، لەشوێنی دیکە دەفەرموێ: گۆچانەکەی بوو بە مارێك، ئنجا ئەو شتانەی کردبوویانن، هەرچی گۆچان و پەت و گوریس بوو، هەموویانی قووت دان، دەبێ بووبێتە ئەژدیهایەك و حەزیایەکی زۆر گەورە، لە کتێبەکاندا باس دەکات، کە بۆتە ئەژدیهایەکی زۆر زۆر گەورەو ئەو پەت و کوریس و گۆچانانە، هەر خوا دەزانێ: سەدان گۆچان و پەت و گوریسیان هێناوە، هەموویانی قووت دابن، دیارە گەورە بووە.

لە هەندێك لە گێڕدراوەکاندا هاتوە: مارەکە هێندە گەورە بووە، دەوری هەموو ئەو خەڵکەی داوە کە کۆبوونەتەوەو سەری خستۆتە سەر کلکی و دەمیشی کردۆتەوە! بەڵام بە هەر حاڵ ئەو وردەکارییانە لە قورئانێدا نەهاتوون، گرنگ ئەوەیە ئەو هەموو گوریس و گۆچان و پەتانەی قووت دابن، دیارە زۆر گەورە بووە.

﴿ فَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَـٰجِدِينَ ﴾، ئنجا یەکسەر جادووگەرەکان بەکڕنووش داخران، وەك ویستی ئازادی خۆیان لەدەست دابێ، لە بەرانبەر ئەو موعجیزەیەی

مووسادا ‹عليه السلام›، چونكە هەر خاوەن هونەرێك دەزانێ هونەرەكەی هەتا كوێ بڕ دەكات، ئەوان كە جادووگەر بوون، زانیویانە جادووەكەیان هەتا كوێ بڕ دەكات! ئنجا كە ئەوەی مووسایان ‹عليه السلام› دیوە، گوتوویانە: جادووی چی! ئەوە جادوو نیەو شتێكی دیكەیە، بۆیە یەكسەر ئەوانە بە كڕنووشدا كەوتوون، ﴿ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، گوتیان: بڕوامان هێنا بە پەروەردگاری جیهانیان، نەك بە فیرعەون كە خۆی بە پەروەردگاری ئەو خەڵكە دەزانێ، پەروەردگاری جیهانییان كێیە؟ ﴿ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴾، {بە تایبەت} پەروەردگاری مووساو هاڕوون كە بەم شێوەیە خەم دەخوات لە مووساو هاڕوون، بەم شێوەیە پشتیوانییان دەكات و شتێكی پێداون ئیسپاتی پێغەمبەرایەتییان بكات، ئا ئەوە پەروەردگارە، ئا ئەوە مشوورخۆرو خاوەنە!

ئنجا فیرعەون لێرەدا چی بڵێ؟ ﴿ قَالَ ءَامَنتُمۡ لَهُۥ قَبۡلَ أَنۡ ءَاذَنَ لَكُمۡ ﴾، (فیرعەون) گوتی: ئایا بڕواتان بۆ هێنا، بەر لەوەی مۆڵەتتان بدەم؟ فیرعەونەكان پێیان وایە: خەڵك نەك دەبێ ئازادیی بیرو ڕای نەبێ، بەڵكو دەبێ ئازادیی بیر كردنەوەشی نەبێ، دەبێ عەقڵیشی بە مۆڵەتی ئەوان ئیش بكات و، دڵ و ئیرادەشی لە ژێر كۆنترۆڵی ئەواندا بێ! ئایا بڕواتان پێ هێنا؟ ئایا بڕواهێنان بە دەست مرۆڤە؟ دەبێ هەڵقوڵاوی قەناعەتی زاتیی مرۆڤ بێ، بەڵام فیرعەونەكان زۆر لەخۆیان ڕادەبینن، پێیان وایە كە نەك هەر خاوەنی ڕواڵەتی مرۆڤەكانن، بەڵكو خاوەنی دڵ و دەروونیشیانن، خاوەنی ویستیشیانن، خاوەنی دیوی پەنهانیشیانن!!

﴿ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِي عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحۡرَ ﴾، ئنجا یەكسەر فیرعەون تۆمەتباریان دەكات و دەڵێ: ئەوە ئەو مامۆستایەتانە، ئەو گەورەیەتانە كە جادووی فێر كردوون، ئاخر فیرعەون! تۆ خۆت جادووگەرەكانت كۆكردوونەتەوە، بە مسۆگەریی پێشتر ئەو جادووگەرانە دەرسیان خوێندوە، خولیان هەبووە، خەڵكی شارەزاكەریان هەبووەو، هەر لەخۆڕا نەبوونەتە جادووگەر، جادووش زانستێكە

دەخوێنرێ، ئەدی چۆن فیرعەون وا دەڵێ؟ مووسا کەی ئەوانەی بینیوە؟ مووسا دوای ئەوەی کابرا قیبتییەکەی کوشتوە، قاچاغ بووەو دە (١٠) ساڵان شوانیی کردوە لەلای مەدیەن، ئەو شوێنەی دەستەڵاتی فیرعەونی بەسەردا نەشکاوەو لەوێش هاوسەرگیریی کردوە، دوایی خوا کردوویەتی بە پێغەمبەرو هاتۆتەوە، جادووگەرەکانی هەر نەبینیون، بەڵام حوکمڕانە خۆسەپێنەکان ئاوان، چەکی تۆمەت، چەکی ناشیرین کردن، چەکی چەواشە کردنی خەڵك، بەکاردەهێنن لە دژی ئەوانەی هەڵگری پەیامی خواو پەیامی هەقن.

ئنجا فیرعەون هەڕەشەیان لێدەکات: ﴿ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾، بە دڵنیایی لەمەودا دەزانن، یانی: دەزانن چیتان پێ دەکەم! ئایا چییان پێ دەکات؟

﴿ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴾، بە مسۆگەریی دەستەکانتان و لاقەکانتان بە پێچەوانەوە دەبڕم {واتە: دەستی ڕاست و لاقی چەپ، هی هەر کامێکتان} بە دڵنیاییش هەمووتان تێکڕا هەڵدەواسم، لە سوورەتی (طـه)دا دەفەرموێ: ﴿ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ ﴿٧١﴾ ﴾، واتە: بە قەدەکانی دارخورمایانەوە هەڵتان دەواسم، بە گڵۆپکی دارخورما، دەستی ڕاستیان دەبڕێ و لاقی چەپیان دەبڕێ، هەڵیشیان دەواسێ تاکو خوێنیان لێ دەبڕێ!

ئنجا جادووگەرەکان چی دەڵێن؟ ﴿ قَالُوا۟ لَا ضَيْرَ ۖ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴾، گوتیان: ئەوە هیچ زیانی نیە، چونکە ئێمە بۆ لای پەروەردگارمان دەچینەوە، کە بۆ لای ئەو دەچینەوە، هەرچی تۆ لێمان دەستێنی، خوا زۆر بەزیادەوە دەمانداتێ، پاداشتمان دەداتەوە.

پێشێ کە ئیمانیان نەهێنابوو، چاوەڕێی خەڵات و بەراتێکی بچووکیان دەکرد، بەڵام ئێستا نەك لە خەڵات و بەراتەکەی فیرعەون بێ منەتن، لە کوشتنیش بێ منەتن.

﴿ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَٰيَٰنَآ أَن كُنَّآ أَوَّلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، ئێمە ئومێدمان وایە کە پەروەردگارمان لە گوناهەکانمان ببوورێ، لەو جادووەی کە کردوومانەو،

لێرە لە دژی دوو پێغەمبەرەکەی خوا هاتووینە مەیدانێ: مووساو هاڕوون، ﴿ أَن كُنَّآ أَوَّلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، بە هۆی ئەوەوە ئێمە بووینە یەکەمی بڕواداران، واتە: لە خەڵکی میسڕ، دەنا بەنوو ئیسڕائیل پێش ئەوان ئیمانیان هێنابوو.

ئنجا خوا ﷻ دەگوازێتەوە لە بەسەرهاتی مووساوە، بۆ قۆناغێکی دی، کە لێرەدا زۆر شت پێچراوەتەوە، چونکە مووسا ﷺ چەندان موعجیزەو نیشانەی دیکە پیشانی فیرعەون و دارو دەستەکەی دەدا، کەچی ئەوان هەر بڕواناهێنن، وەك لە سووڕەتی (الأعراف)دا بە تەفصیل باسمان کردوە.

دوایی دەفەرموێ: ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِىٓ إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴾، سروشمان کرد بۆ لای مووسا وەحییمان بۆ کرد، کە سەفەری شەوێ بەبەندەکانی من بکە، شەوڕۆیان پێ بکە، بەشەو دەربازیان بکە، چونکە ئێوە لە ڕاوەدوونراوانن، (مُتَّبَع) کەسێکە یەکێ دیکە ڕاوی بنێ و بەدوای بکەوێ، یانی: ئێوە خەڵك بەدواتان دەکەوێ، کە فیرعەون و داروەدستەکەینی، ﴿ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَـٰشِرِينَ ﴾، فیرعەون بەشاراندا کۆکەرەوانی ناردن، جاڕچییانی نادرن، تاکو چی بڵێن؟ ﴿ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴾، بڵێن: ئا ئەمانە کۆمەڵێکی بەش بەشی، کەمن، واتە: ئەو بەنوو ئیسڕائیلە کە مووسا خۆی لێکردنە خاوەن و، گەلێکی ستەملێکراون و مووسا بەرگرییان لێدەکات و دەیەوێ دەربازیان بکات، ئەوانە کۆمەڵێکی پەڕاگەندەی کەمن.

هەڵبەتە ئەوە کاتێك بووە کە مووساو هاڕوونی برای و گەلەکەی دەرچوون لە میسڕ، ئنجا دوایی کە فیرعەون پێی زانیوە، یەکسەر بە خێرایی جاڕچیی ناردوون بە شاراندا خەڵك کۆبکەنەوەو هەرچی سوپایە بێ، بۆ ئەوەی ڕاوەدوویان بنێن و بڵێن: ئەوانە کۆمەڵێکی پەڕاگەندەی کەمن، ﴿ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴾، هەروەها ئەوانە بۆ ئێمە زۆر پەستکەرن، زۆر بێزارکەرن، ئێمەیان زۆر تووڕە کردوە، ﴿ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَـٰذِرُونَ ﴾، ئێمەش کۆمەڵێکی تۆکمەین و زۆریش وریاین و ئامادەین،

چـەك و چۆڵـمان، هێـزو پێزمـان، تۆکمەییـمان، کەچـی ئـەوان لـە دەسـتی ئێمـە ڕایـان کـردوە! یەڵڵا بـا بڕۆیـن بەدوایـان دا، ﴿ فَأَخْرَجْنَٰهُم مِّن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴾، ئیـدی ئێمـە فیرعـەون و دەسترۆیشـتووانی و سـوپایەکەیمان، هێنانـە دەرێ لـە بـاغ و بێسـتانەکان و لـە کانیـی و سـەرچاوەکان، ﴿ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴾، هەروەهـا لـە خەزنـەکان و لـەو جێـگاو ڕێـگا خۆشـە کـە تێیـدا بـوون، ئـەو کۆشـك و تەلارانـە کـە تێیـان دا بـوون، ﴿ كَذَٰلِكَ ﴾، هـەر بـەو شـێوەیە، کـە ئەوەنـدە شـتێکی سەرسـوڕهێنەر بـوو، هـەر دەبـێ بـە خـۆی بچوێـنرێ، بـەو شـێوە سەرسـوڕهێنەرە، ﴿ وَأَوْرَثْنَٰهَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، لـە شـێوەی ئـەوەی فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی لـە میسـر بەجێیـان هێشـت، لـە شـێوەی ئەوەمـان کـردە میراتـی بەنـوو ئیسـڕائیل، وەچـەی ئیسـڕائیل، لـە کـوێ؟ بێگومـان لـەو شـامە کـە دوایـی سـەفەری بـۆ دەکـەن و، کۆچـی بـۆ دەکـەن، ئەگەرنـا هەرچەنـدە هەنـدێ لـە توێـژەرەوان گوتوویانـە: دوایـی بەنـوو ئیسـڕائیل گەڕاونـەوە بـۆ میسـر، دوای ئـەوەی کـە فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی خنـکاون، بـەڵام ئـەوە لـە قورئانـدا بـاس نەکـراوەو ڕاسـتیش نیـە، ئـەوان کـە لـە دەریـای سـوور پەڕینـەوەو لـە دەسـتی فیرعـەون و سـوپایەکەی ڕزگاریـان بـوو، فیرعـەون و سـوپایەکەی نغـرۆ بـوون، ئەوانیـش کـە پەڕینـەوە لـە دەریـای سـوور، یەکسـەر پەڕینـەوە بـۆ دەشـتی سـیناو، دوایـی بـەرەو شـام و فەڵەسـتین هاتـوون.

کەواتـە: کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَوْرَثْنَٰهَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، یانـی: شـێوەی ئـەوە کـە فیرعـەون و سـوپاو دارو دەسـتەکەی بەجێیـان هێشـت، لـە میسـر لـە باخـەکان و کانیـی و سـەرچاوەکان و، جێـگاو ڕێـگای خـۆش، شـێوەی ئەوەمـان کـردە میراتـی گەلـی یەعقـووب و وەچـەی یەعقـووب عليه السلام ﴿ فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ ﴾، ئنجـا دەمـەو خۆرهـەڵات کەوتنـە شـوێنیان، بەدوایـان کەوتـن، سـوپایەکە ئامـادە بـوو و کەوتنـە شـوێنیان، دیـارە لـە میسـرەوە تاکـو دەگاتـە دەریـای سـوور، مەسـافەیەکی زۆری هەیـە، گرنـگ ئەوەیـە لەوێـرا کەوتنـە دوایـان، ﴿ فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ ﴾، ئنجـا کاتێـك دوو کۆمەڵەکـە لێـك وەدەرکەوتـن، لێـك ئاشـکرا بـوون، بەنـوو ئیسـڕائیل

گەیشتوونە لای دەریای سوور، سوپای فیرعەون و دارو دەستەکەشی بە دوایانەوەن، گوتیان: پێشمان دەریایەو دواوەمان سوپایە، ﴿ قَالَ أَصۡحَٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدۡرَكُونَ ﴾، {کاتێك دوو کۆمەڵەکە لێك وەدەرکەوتن} هاوەڵانی مووسا گەلەکەی گوتیان: ئێمە گیراین، دەگیرێین و فریامان دەکەون، دەمانگەنێ، ﴿ قَالَ كَلَّآۖ إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهۡدِينِ ﴾، مووسا عليه السلام فەرمووی: نەخێر، هەرگیز وانیە، من پەروەردگارم لەگەڵم دایە، ڕێم پیشان دەدا چی بکەم و چۆن بکەم؟ چۆن دەربازبم لەو حاڵە کە تێیکەوتووین؟ ﴿ فَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضۡرِب بِّعَصَاكَ ٱلۡبَحۡرَۖ فَٱنفَلَقَ ﴾، یەکسەر سروشمان بۆ لای مووسا کرد: کە بەگۆچانەکەت لە دەریاکە بدە، بەس گۆچانێکی لێ بدە، ئەو گۆچانە بەس ئەوە نیە ببێتە ئەژدیهاو جادووی جادووگەرەکان قووت بدات، زۆر شتی دی پێ دەکرێ، گۆچانێك لە دەریاکە بدە، گۆچانێکی لە دەریاکە دا، شەق بوو، ﴿ فَكَانَ كُلُّ فِرۡقٖ كَٱلطَّوۡدِ ﴾، هەر بەشێکی، هەر پارچەیەکی ئەو دەریایە کە لەت بوو، وەك چیایەکی مەزنە. چونکە دەریای سوور وەك هەر دەریایەکی دیکە لە دەریا گەورەکان، جاری وایە چەند کیلۆمەترێك قووڵە، لەوانەیە چوار پێنج کیلۆمەتر بێ، بەڵکو شوێنی قووڵی وا هەیە، دەگاتە (١٠ - ١٥) کیلۆمەتر.

ئنجا تۆ بێنە چیایەك زۆر بەرز بێ، هەر دە (١٠) کیلۆمەترە، چیای هیمالایا دەوری نۆ کیلۆمەترە (٨٨٦٤)م، بێگومان دە پازدە (١٠ - ١٥) کیلۆمەتر زۆر زۆرە، ئنجا کە دەریاکەش شەق بووە، گەیشتۆتە تەختی بنی، ئنجا لە تەختی بنیڕا تاکو سەری سەرێ بێ، هەر بەشێکی وەك پارچە چیایەکە، بۆیەش ئەم ئایەتە ئاماژە بەوە دەکات، کە وەنەبێ هەمووی بووبێتە دالانێك و هەموویان بەو دالانەدا بڕۆن، بەڵکو ﴿ كُلُّ فِرۡقٖ ﴾، هەر بەشێکی وەك چیایەکی مەزن بووە، ئەگەرنا دەیفەرموو: (فَكَانَ فِرْقَي البَحْرِ) دوو بەشەکەی دەریا، بەڵام ﴿ كُلُّ فِرۡقٖ ﴾ وەك لە پەیمانی کۆندا هاتوە دەڵێ: بوو بە دوازدە (١٢) دالان، چونکە بەنوو ئیسرائیل دوازدە تیرە بوون، بە ژمارەی کوڕەکانی یەعقووب، یەعقووب عليه السلام دوازدە کوڕی

هەبوون، یوسوف و بنیامینی برای لەگەڵ برایەکانی دیکەیان، دوازدە برا بوون، ئنجا هەر کامێك لە کوڕەکانی یەعقووب، کوڕو کچ و نەوەو وەچەیان بووەو بوونە دوازدە هۆز و تیرە، کە بێگومان هەر هۆزو تیرەیە سەرپەرشتیارێکی خۆی هەبووە، بۆیە خوا ﷻ دەریاکەی بۆ کردوونە دوازدە (١٢) داڵان، تاکو هەر تیرەو هۆزە بەداڵانی خۆیدا بڕوا، ﴿ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ ٱلْأَخَرِينَ ﴾، دوایی ئەوانی دیکەمان وەنیزیك خستن، واتە: لە دەریاکەمان نیزیك خستن ﴿ وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴾، مووساو ئەوانەی لەگەڵیدا بوون هەموویانمان دەرباز کردن، ﴿ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْأَخَرِينَ ﴾، دوایی ئەوانی دیکەمان نغرۆ کردن، دوای ئەوەی کە کۆتا کەسی بەنوو ئیسرائیل لە دەریادا دەچێتە دەر و، کۆتا کەسی فیرعەون و سوپاو دارو دەستەکەشی دێنە نێو دەریاوە، بەبێ ئەوەی بیانگەنێ، دەریا وێك دەکەوێتەوە! کەواتە: بۆ مووساو گەلە ستەملێکراوەکەی، خوا دەریاکەی لەت کردوە، هەروەها بۆ ئەوەش کە فیرعەونیشی تێدا بخنکێ، لەگەڵ سوپا ستەمکارەکەی دا.

ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بە دڵنیایی لەوەدا نیشانەیەکی مەزن هەیە، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نین، واتە: زۆربەی خەڵکی ڕۆژگاری تۆ ئەی موحەممەد! یان زۆربەی ئەوانە کە پەیامی خوایان پێ دەگات، نابنە بڕوادار، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، بە دڵنیاییش تەنیا پەروەردگاری تۆ زاڵی میهرەبانە، زاڵ و دەستڕۆیشتوویە، باڵادەستە بۆ ناحەزو دوژمنەکان، میهرەبان و بەبەزەییشە بۆ دۆستەکانی.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی، هەم عیززەتی خۆیمان پێشان بدات، لە ڕۆژگاری خۆماندا لەبەرانبەر دوژمن و ناحەزانماندا، کە دوژمن و ناحەزی پەیامی خوان، هەروەها نەرم و نیانیی و بەزەیی خۆیشیمان پێشان بدات و، ئێمە لەو کەسانە بین کە شایستەی ئەوەبین دۆستی خوا بین و، خوا بەزەیی و میهرەبانیی خۆیمان بۆ بەکاربێنێ و، مشوورمان لێ بخوات و سەرمان بخات.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

نێردرانی مووسا لەلایەن خواوە بۆ لای فیرعەون و گەلەکەی و، مەترسیی پێشاندانی مووسا، لە بەدرۆ دانانیان لەلایەن فیرعەون و گەلەکەیەوەو، زمان پاراو نەبوون و دڵتەنگ بوونی، لە تۆڵە لێکرانەوەی، بە هۆی کوشتنی کابرایەکی قیبتییەوەو، دڵنیاکردنەوەی لەلایەن خوای میهرەبانەوە:

خوا دەفەرمووێ: ﴿وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِى وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِى فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنۢبٌ فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا ۖ فَٱذْهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآ ۖ إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٧﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ﴾، یاد بکەوە! کاتێ پەروەردگارت بانگی مووسای کرد (**إذ: إسم الزمان مَنصوب بِاذكر**) یاد بکەوە! کەی یاد بکاتەوە؟ ئەو کاتەی پەروەردگارت بانگی مووسای کرد، بۆچی دەفەرمووێ: (نَادَى) و نافەرمووێ: (**أَوْحَينا**)؟ چونکە لێرە لەو مەقامەدا کە یەکەمجار خوا ﷻ مووسای کردۆتە پێغەمبەر، بانگی کردوە، نەك وەحیی بۆ ناردبێ، وەك پێغەمبەرانی دیکە، لە شێوەی فریشتەیەکدا، یان لە شێوەی دەنگێدا، بەڵکو بەشێوەیەك بانگی کردوە، کە بەس خوا خۆی دەزانێ و مووسای عليه السلام دواندوە، وەك لە شوێنێکی دیکە دەفەرمووێ: ﴿وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾﴾النساء،

بۆیەش فەرموویەتی: (نادی) (لأَنَّهُ سَمِعَ كَلَامَ اللهِ مِن غَير واسِطَة مَلَكٍ)، مووسا عليه السلام فەرمایشتی خوای تعالى بیست، بەبێ ئەوەی فریشتەیەك ببێتە نێوەندگیر لە نێواندا.

ئنجا خوا کە بانگی مووسای عليه السلام کرد، چی پێ فەرموو؟

٢)- ﴿ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ ﴾، بچۆ بۆ لای کۆمەڵی ستەمکاران، گەلی فیرعەون (پێیان بڵێ) ئایا پارێز ناکەن؟

کەواتـە: ڕسـتەی: ﴿ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ نێوەڕۆکـی دواندنەکـەی خـوای پـەروەردگارە بـۆ مووسـا عليه السلام: بچـۆ بـۆ لای کۆمەڵـی سـتەمکاران، سـتەمی گەلـی فیرعەونیـش، هـەم لـە شـیرکدا بـووە، هـەم لـە کوفـردا بـووە، هـەم لـە پێشـێل کردنـی مافەکانـی گـەلی بەنـی ئیسـڕائیلدا بـووە، هـەم لـە بـە کۆیلـە کردنیانـدا بـووە، هەروەهـا لـە سـەربڕینی نێرینەکانیـان و لـە هێشـتنەوەی ئافرەتەکانیـان و، لـە سـۆغرەو بێـگار پێکرانیـان و ... هتـددا، ئـەو سـتەمە لـە زۆرشـت دا بەرجەسـتە بـووە.

ئنجـا ئەمـە کـە مووسـا عليه السلام دەفەرمـوێ: ﴿ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، ﴿ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ﴾، ﴿ أَلَا يَتَّقُونَ ﴾، ئـەوە دەگەیەنـێ کـە مووسا بـە پلـەی یەکـەم نێـرراوە کـە بەنـوو ئیسـڕائیل دەربـاز بـکات لـە چنگـی فیرعـەون، بـەڵام هـاوکات لەگـەڵ ئـەوەدا، نێردراویشـە تاکـو فیرعـەون و گەلەکەشـی بڕوابێنـن، ئەگەرنـا خـوا تعالى دوایـی لەسـەر ئـەوە کـە بڕوایان پـێ نەهێنـاوە، سـزای نـەدەدان، کەواتـە: مووسا بـۆ لای قیبتییەکانیـش نێـردراوە.

ڕستەی: ﴿ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ﴾، جێگرەوە (بَدَل)ی (القوم الظالمين)ە.

﴿ أَلَا يَتَّقُونَ ﴾، پێیـان بڵـێ: ئایـا پارێـز ناکـەن؟ ئـەم هەمـزەی ئیسـتیفهامە، بـۆ نکووڵیلێکردنـە، ئنجـا (ألا) دەگونجـێ هەمـزە (أ)کـە بـۆ پرسـیار کردنـی نکووڵیلێکەرانـە بـێ و، (لا)یەکـە، (لا)ی لابـردن بـێ، (ألا يتقـون) ئایـا پارێـز ناکـەن؟ دەشـگونجێ (ألا) لـە (ألا يتقـون)دا، هەمـووی یـەك وشـە بـێ، بـۆ ئـاگادار کردنـەوە بـێ، واتـە: ئایـا خۆتـان ناپارێـزن لـە تووڕەبوونـی خـواو جەزرەبـەی خـوا تعالى؟

٣)- ﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴾، مووسا ﷺ فەرمووی: پەروەردگارم! من دەترسێم بە درۆم دابنێن، ئەسڵی ئەم تەعبیرە ئاوایە: (**إِنِّي أَخَافُ أَن يُكَذِّبونِي**) من دەترسێم ئەوان بەدرۆم دابنێن، بەڵام (ي)کە دەقرتێنرێ لەبەر ئەوەی ژێر (**كسرة**)ەکە دەلالەتی لەسەر دەکات.

٤)- ﴿ وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي ﴾، مەترسیی ئەوەشم هەیە سینەم تەنگ بێ و، زمانیشم دەرنەچێ، واتە: زمانیشم بگیرێ، لە ئەنجامی ئەوەدا کە بە درۆم دادەنێن، دڵم توندو سەغڵەت بێ و سینەم تەنگ بێ، زمانیشم گۆ نەکات، بە سروشت وایە ئینسان ئەگەر ناڕەحەت بوو و سینەی تەنگ بوو، زمانیشی باش قسەی بۆ نایەت.

٥)- ﴿ فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَـٰرُونَ ﴾ ئنجا بۆیە بنێرە بۆ لای هاڕوون، واتە: با هاڕوونیشم لەگەڵدا بێ، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَأَخِى هَـٰرُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّى لِسَانًا ﴿٣٤﴾ ﴾**القصص**، هاڕوونی براشم ئەو زمانی لە من پاراوترە، ئەگەر من زمانم گیرا، با ئەو هاوکارم بێ.

٦)- ﴿ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنۢبٌ ﴾: بۆ ئەوان گوناهێك لەسەر من هەیە، واتە: سزای گوناهێك، یاخود مافی گوناهێکیان لەسەر من هەیە، گوناهێکم دەرهەق کردوون، ﴿ ذَنۢبٌ ﴾ بریتیە لە تاوانێك، بریتیە لە سەرپێچیی کردنی یاساکانی ئەوان، لە سووڕەتی (القصص) دا لە ئایەتەکانی: (١٥ - ٢١) خوا باسی ئەوە دەکات، کە مووسا چۆن ئەو کابرا قیبتییەی کوشتوە کە لەگەڵ یەکی بەنوو ئیسرائیلیی دا تێك گیراوەو، ستەمی لە کابرا بەنوو ئیسرائیلییەکە کردوە، مووساش ﷺ ڕقی لە ستەم بووە و، ویستوویەتی ئەو کەسەی ستەم دەکات لەو ستەملێکراوە، دووری بخاتەوە، ڕەنگە ئەویش دوور نەکەوتبێتەوە، ﴿ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ﴾**القصص**، ﴿ فَوَكَزَهُۥ ﴾ (**أي: ضَرَبَهُ بِقَبْضَةِ يده**) دەستی کۆ کردۆتەوەو، بۆکسێکی لێداوەو کوشتوویەتی، مووسا پیاوێکی زۆر بەهێز بووە، کابراش ئەجەلی هاتوەو بەو بۆکسەی مووسا ڕۆیشتوە.

٧)- ﴿ فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴾، بۆیە دەترسێم کە بمکوژن، وەك لە مانای گشتییەکەشدا گوتمان، لە ڕاستییدا مووسا ﷺ لە خودی کوشتنەکە نەترساوە، بەڵام لەوە ترساوە کە

کوشتنەکەی ببێتە کۆسپ لەبەردەم گەیاندنی پەیامی خوادا، ئەوەی کە جێی سەرنجی مووسا بووەو، ئەوەی کە خولیای بووەو بیری لێکردۆتەوە، ئەوە بووە: چۆن پەیانی خوا بگەیەنێ؟

ئنجا فەرموویەتی: کاتێك دەچمە لایان ئەگەر بەدرۆم دابنێن و، سینەم تەنگ ببێ و، زمانم گۆ نەکاو بگیرێ و، دوایی هەقی ئەو گوناهەشیان لەسەرم هەیە، دەترسم بمکوژن، مانای وایە پەیامەکەی تۆم بۆ ناگەیەنرێ!

٨)- ﴿ قَالَ كَلَّا ﴾، (خوا) فەرمووی: نەخێر، (**كَلاَّ: حَرْفُ إِبْطَالٍ**) (**كَلاَّ**) وشەیەکە بۆ هەڵوەشاندنەوەی قسەیەك بەکاردێ، بەڵام لێرەدا کە توندییەکی تێدایە، توندییەکە بۆ ئەوەیە، کە نەخێر ئەوان، ناتوانن بتکوژن، (**كَلاَّ**)یەکە بۆ ئەوانە، واتە: نەخێر ئەوان توانای ئەوەیان نیە، حەددی ئەوەیان نیە تۆ بکوژن.

٩)- ﴿ فَاذْهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآ ﴾، بە نیشانەکانمانەوە بڕۆن، تۆو هاروون.

مانای وایە داوایەکەی جێبەجێ بوو.

١٠)- ﴿ إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ ﴾، ئێمەش لەگەڵتانین، باش گوێگرین، واتە: گوێ لە قسەکانی تۆش و، هاروونی براشت و، فیرعەونیش و دەستەو دایەرەکەشی، دەگرین گوێمان لە قسەی هەمووانە.

کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ ﴾ (**الإِسْتِمَاعُ تَكَلُّفُ السَّمَاعِ، وَالمَقْصُودُ بِهِ الإِعتِنَاءُ والإِهْتِمَام**) (**إِسْتِماع**) بریتیە لەوە کە ئینسان زۆر لە خۆی بکات و، گوێ بگرێ، بە کوردیی دەگوترێ: گوێ هەڵخستن، کە ئەمە گرنگیی پێدان و مشوور لێخواردن دەگەیەنێ.

١١)- ﴿ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ ﴾، هەردووکتان بچن بۆ لای فیرعەون.

١٢)- ﴿ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، پێی بڵێن: ئێمە ڕەوانە کراوو، نوێنەری پەروەردگاری جیهانیانین، واتە: ئێمە لەلایەن پەروەردگارەوە نێردراوین، لێرەدا (**رسول**:

فَعُولٌ بمعنى: مُفْعَل، أي مُرسل) ئێمە ڕەوانە کراوین لەلایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە، کەواتە: ئەو ئیددیعایەی تۆ دەیکەی و دەڵێی: ﴿أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾﴾**النازعات**، یان دەڵێی: ﴿لَئِنِ ٱتَّخَذْتَ إِلَـٰهًا غَيْرِى لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ ٱلْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾﴾**الشعراء.**

ئەو قسانە، قسەی بۆشن، تۆش مرۆڤی، پەروەردگاری جیهانییان، زاتێکە ئەم گەردوونە هەڵدەسووڕێنێ و تۆشی دروستکردووە.

١٣)- ﴿أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ﴾، بە فیرعەون بڵێن: بەنوو ئیسڕائیلمان لەگەڵ بنێرە، واتە: ئەگەر گەلەکەشت ئیمان ناهێنن، بەلای کەمەوە گەلەکەی خۆمانمان، ئەو گەلە چەوساوەو کەساسەمان لەگەڵ بنێرە، وەك لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ﴿٤٧﴾﴾**طه**، واتە: بەنوو ئیسڕائیلمان لەگەڵ بنێرەو چیدیکە مەیانچەوسێنەوە، ئازارو ئەشکەنجەیان مەدە، ﴿أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ﴾ **(هَذِهِ جُمْلَة تَفسيريّة لرّسول رَبّ العالمين)**، ئەم ڕستەیە هەمووی ڕوونکردنەوەیە بۆ ڕستەی **(رَسولُ رَبّ العالمين)** یانی: ئێمە نێردەی پەروەردگاری جیهانییانین، هاتووین کە گەلی بەنوو ئیسڕائیلمان لەگەڵ بنێری، **(أَرْسِل: أَطْلِق، لا تَحْبِسهُم)** چیدیکە لەلای خۆت گیریان مەدەوە، چیدیکە کۆنترۆڵیان مەکە، ژێردەست و بندەستیان مەکە، وەك کۆیلە مامەڵەیان لەگەڵ مەکە.

مەسەلەی دووەم:

چاکە بە چاو دادانەوەی فیرعەون بۆ مووسا ﷺ کە کاتی خۆی لە ماڵی واندا بەخێو کراوە، کەچی سپڵە بووەو کەتنێکیشی کردوە، پیاوێکی کوشتوە، وەڵام دانەوەی مووساش بۆ هەردوو قسەکەی فیرعەون، بەڵام چ وەڵامێك، وەڵامێکی ددان شکێن:

﴿ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە نۆ بڕگەدا:

وەك پێشتر گوتمان لە مانای گشتییدا: خوای پەروەردگار ئەوەی هەموو پێچاوەتەوە کە مووساو هاڕوون چوون و داوایان کرد فیرعەون ببینن و، دەرگاوان لە دەرگایان داو، دەروازە کرایەوەو، ئەو هەموو وردەکارییانە تاکو لەگەڵیدا ڕووبەڕوو بوونەوە، قسەو مشت و مڕیان بووەو ... هتد ئەوە هەموو پێچراوەتەوە، یەکسەر هاتۆتە سەر وەڵامی فیرعەون:

١)- ﴿ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا ﴾، فیرعەون گوتی: ئایا بە منداڵیی لەنێو خۆماندا بەخێومان نەکردی، لەماڵی ئێمەدا؟ ئەم پرسیار کردنە، پرسیار کردنی دانپێپێدا هێنانە، واتە: تۆ دەزانی و دانی پێدادێنی کە لە نێو ئێمەدا بەخێو کرای، بەڵام لێرەدا مەبەست پێی لازیمەکەی و دەرهاویشتەکەیەتی، واتە: تۆ دەبێ لەگەڵ ئێمەدا چاکەکار بی و گوێڕایەڵ و فەرمانبەر بی، چونکە تۆ بەخێو کراوی خۆمانی.

٢)- ﴿ وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴾، {نەك هەر بەخێومان کردی} چەندان ساڵ لە تەمەنت لەگەڵ ئێمەدا گوزەراندت، لە پەیمانی کۆندا دەڵێ: چل (٤٠) ساڵ، واتە: مووسا

ﷺ تاکو تەمەنی بۆتە چل ساڵ، هەر لە ماڵی فیرعەون و لە کۆشکی فیرعەوندا بووە، دەشگونجێ بیست ساڵ یان سی ساڵ بووبێ، چونکە ئەوە کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَٱسْتَوَىٰٓ ﴿١٤﴾ ﴾القصص، کاتێك کە گەیشتە ئەوپەڕی تین و تاقەتی خۆی و تەواو پێگەیشت، هەندێ لەزانایان وایان لێك داوەتەوە کە دەبێ بووبێتە چل ساڵ، چونکە دوایی دەفەرموێ:

﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَٱسْتَوَىٰٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ ٱلْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِن شِيعَتِهِۦ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِۦ ۖ فَٱسْتَغَٰثَهُ ٱلَّذِى مِن شِيعَتِهِۦ عَلَى ٱلَّذِى مِنْ عَدُوِّهِۦ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ﴿١٥﴾ ﴾القصص.

کەواتە: ئەو کاتە کابرای قیبتیی کوشتوە دەبێ تەمەنی چل ساڵ بووبێ، چونکە دوای ئەوە بووە کە گەیشتۆتە حاڵەتی (أَشُدّ) واتە: تەواو پێگەیشتوە لەڕووی جەستەو عەقڵ و دەروون و ... هتدەوە، (وَٱسْتَوَىٰٓ) گەیشتۆتە حاڵەتی تێرو تەواویی، بەڵام بەڵگەیەکی دڵنیاکەرمان بە دەستەوە نیە، کە ئەوکاتە تەمەنی چل ساڵ بووبێ.

٣)- ﴿ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ ٱلَّتِى فَعَلْتَ ﴾، ئەو کەتنەت کرد کە کردت، واتە: کردەوەیەکی زۆر دزێوو ناقۆڵات کرد، کە بریتی بوو لە کوشتنی بابای قیبتیی، لێرەدا کە دەڵێ: ﴿ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ ٱلَّتِى فَعَلْتَ ﴾ سێ جاران وشەی کردار (فعل) دووبارە بۆتەوە، ئەوە بۆ ناشیرین کردن و ناقۆڵا پێشاندانی کردەوەکەی مووسایە ﷺ، هەڵبەتە لە تەوڕات لە (**سفر الخروج، الإصحاح: ٧**)دا هاتوە دەڵێ:

مووسا لە تەمەنی چل (٤٠) ساڵییدا قیبتییەکەی کوشتوەو لە تەمەنی هەشتا (٨٠) ساڵییدا خوا ﷻ وەحیی بۆ ناردوە، بەڵام ئەوە قسەی تەوڕاتەو پشتی پێ نابەسترێ.

ئنجا فیرعەون لەسەر قسەکەی خۆی بەردەوام دەبێ و دەڵێ:

٤)- ﴿ وَأَنتَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾، واتە: تۆ لە سپڵان و ناسپاسان بووی، ئەو کاتەی کە لە ماڵی ئێمەدا بەخێو کرای کەچی کەسێکت لە گەلەکەی من کوشت، یاخود تۆ ئێستا سپڵەو ناسوپاسی کە یەخەمان دەگری و داوا دەکەی گەلی بەنوو ئیسرائیلت لەگەڵ دا بنێرین.

دەشـگونجێ وشـەی (کافـر) مەبەسـت پێـی کوفرانـی نیعمـەت نەبـێ و، مەبەسـت پێـی بێبڕوایـی بـێ، واتـە: تـۆ بـێ بـڕوای بـە دینەکەمـان، ئـەو دیـن و بیروبەرنامەیـەی ئێمـە هەمانـە، یـان هـەر ئـەو کاتـەش بێبـڕوا بـووی.

مووساش ﷺ، وەڵام دەداتەوە دەفەرموێ:

٥)- ﴿ قَالَ فَعَلۡتُهَآ إِذٗا وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾، گوتی: ئەو کاتەی ئەو کەتنەم کرد، ئەو کردەوەیەی تۆ زۆر پێت ناشیرین و ناقۆڵایە، لە بەرێ نەزانان بووم، لە گومڕایان بووم، چونکە (ضَلال) بە چەند واتایەك دێ:

أ- نەزانینی حەقیقەتی شتێك، وەك دەفەرموێ: ﴿ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ۝٥٢ ﴾طه، واتە: پەروەردگارم شتی لێ زایە نابێ و، لە بیری ناچێ.

ب- ڕۆیشتن بەرەو هەڵەت و هەڵدێر و بە هەڵە داچوون.

ج- بە مانای لەبەین چوون و ون بوونیش دێ، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَقَالُوٓاْ أَءِذَا ضَلَلۡنَا فِي ٱلۡأَرۡضِ أَءِنَّا لَفِي خَلۡقٖ جَدِيدِۭ ۝١٠ ﴾السجدة، گوتیان: ئایا ئەگەر ئێمە لە زەویدا ون بووین، واتە: نێژراین و بووینەوە خاك، ئایا لە نوێ دروست دەکرێینەوە؟

لێـرە: ﴿ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾ دەگونجـێ مەبەسـت پێـی ئەوەبـێ کـە مـن ئـەو کاتـە زانیاریـیـم نەبـوو، دەشـگونجێ مەبەسـت ئەوەبـێ بـە ڕێیـم نەدەزانـی و زایـە بووبـووم.

بـەڵام بـە دڵنیاییـەوە مەبەسـت پێـی کوفـر نیـە، چونکـە کوفـر لـە (كَفْـر)ەوە هاتـوە، واتـە: داپۆشـین، مووسـاش هەقێکـی بـۆ نەهاتـوە داپیۆشـێ و ڕەفـزی بـکات.

کەواتـە: مەبەسـت ئەوەیـە مـن ئـەو کاتـە هەقیقەتـم نەدەزانـی، بەڕێیـەم نەدەزانـی، ون بووبـووم، نەمدەزانـی چـۆن بەندایەتیـی بـۆ خـوا بکـەم، نەمدەزانـی چـۆن ژیانـی خـۆم و کۆمەڵگایەکـەم ڕێـك بخـەم بـە پێـی شـەریعەت و هیدایەتـی خـوا.

لـە مانـا گشـتییەکەیدا ئـاوام لێکدایـەوە، کـە لـە تەفسـیرەکاندا نەمبینیـوەو ئـەو مانایـەم زۆر پـێ گونجـاوە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ قَالَ فَعَلْتُهَآ إِذًا وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾، واتـە: مـن بـە هـۆی ئـەوەوە کـە لـە ماڵـی ئێـوەدا گـەورە بـووم و بـە کلتـوورو فەرهەنگـی ئێـوە ڕاهاتبـووم، بـە عـادەت و نەریتەکانـی ئێـوە، ئێـوەش عادەتتـان وابـوو، بـە تایبـەت فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی، کەسـێك لارییەکـی لـێ بیترابایـە، سـتەمێکی لـێ بیترابایـە، سـزا دەدرا، منیـش بەبـێ گەڕانـەوە بـۆ دادگاو لێپێچانـەوە، چونکـە بەپێـی کلتـوورو فەرهەنگـی ئێـوە ڕەفتـارم کـرد، ئـەو کابرایـەم بینـی، لـە بابـای ئیسـڕائیلیی دەدا، ویسـتم لێـی دووربخەمـەوە، کـە لێـی دوورنەکەوتـەوەو ویسـتی لەسـەر سـتەمەکەی بـەردەوام بـێ، بۆکسـیکم لێـدا تاکـو لێـی دوور بخەمـەوەو بـە بۆکسـەکە کوشـتم.

واتـە: مـن ئـەو کاتـە لەسـەر ڕەویـەو کلتـوورو فەرهەنگـی ئێـوە بـووم، کەواتـە: هـەر ڕۆنـی خۆتانـە لەسـەری خۆتـان دەدرێتـەوە، وەك ئێـوەم کـرد، کـە ئـەو کابرایـەم کوشـت.

٦)- ﴿ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ ﴾: کاتێك ترسم لێتان پەیدا بوو، لە دەست ئێوە ڕام کرد، هەڵاتم.

٧)- ﴿ فَوَهَبَ لِى رَبِّى حُكْمًا وَجَعَلَنِى مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾: پەروەردگاریشم حیکمەتی پێدام، زانیاریی بە سوودی پێدام، حیکمەت یانی: زانیاریی و کردەوەی ڕاست، **(الإِصَابَةُ عِلْمَاً، وَعَمَلاً، أَو فـي القَوْلِ والفِعْل)** ئینسان لە نیشانە بدات، نیشانە بپێکێ بە قسەو بە کردەوە، یان بە زانیاریی و بە کردەوە، خوا ئەوەی پێدام، ﴿ وَجَعَلَنِى مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ منیشی گێڕا

لە ڕەوانە کراوان، واتە: خوا زانیارییەکی پێدام کە لە ڕێگای وەحییەوە نەبێ نازانرێ و، منیشی گێڕا لە نێرراوانی خۆی، ئەمە وەڵامی کوشتنی کابرای قیبتیی، ئنجا دێتە سەر وەڵامی قسەکەی دیکە، کە لە ماڵی ئەواندا بە خێو کراوە:

٨)- ﴿ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ ﴾، ئەو چاکەیەش کە منەتی پێ لەسەر من دەکەی و بەچاوی منی دادەدەیەوە:

٩)- ﴿ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، لە سونگەی ئەوەوە بوو کە بەنی ئیسرائیلت ژێر دەست و بندەستکردبوو، کردبووتن بە کۆیلە، ئنجا ئەگەر ژێر دەست و بندەستی تۆ نەبوونایەو، تۆ داتنەنابایە کە نێرینەکانیان سەرببڕی، بەوەدەردە نەدەچووم کە: دایکم لە ترسی سەربڕینی تۆ، منی خستە صندووق و تابووتێکەوە، کە خوا خورپەی بۆ کردو بەڕووباری نیلی دادام و لەماڵی ئێوە گیرامەوە، واتە: ئەوەش هەر ڕۆنێکە لەسەری خۆت دەدرێتەوە، تۆ گەلەکەی منت ژێر دەست و بندەست کردبوو، بۆیە منیش هاتمە ماڵی تۆ، ئەگەرنا منیش ماڵی باب و دایکی خۆم هەبوو، لە ماڵی خۆم بە خێو دەکرام، بەڵام بۆیە هاتمە ماڵی تۆ، لە ترسی سەربڕینی تۆ، لەبەر ئەوەی تۆ گەلەکەی منت هەموو کردبووە کۆیلەو سەرت دەبڕین و دەتچەوساندنەوە، ئنجا کە من هاتوومە ماڵی تۆ، دەرهاویشتەی ئەو خراپەو جینۆسایدەیە، کە تۆ بە گەلەکەی منت کردوە!

مووسا وەڵامێکی داوەتەوە، قوڕی بنی دەرهێناوە، مووسا ﷺ، وەك هەموو پێغەمبەرانی خوا، خاوەنی گەورەترین عەقڵ بووە، بە باشترین شێواز و ئەوپەڕی دانایی و حیکمەت، وەڵامی داوەتەوە، هەم بۆ کوشتنی کابرای قیبتیی وەڵامێکی چاکی دەداتەوە، کە ئەوە دەرهاویشتەی فەرهەنگ و کلتووری ئێوەیە، کە من ئەو کاتە وەك ئێوە گومڕا بووم، نەك وەك ئێستا هیدایەتدراو بم، بەپێی کلتووری ئێوە ڕەفتارم کرد، کە کابرام کوشت، ئەوەی دیکەش ئەو چاکەیەی کە بەچاوی منی دادەدەیەوە، ئەوە دەرهاویشتەی ئەوەیە کە تۆ گەلەکەی منت هەموو دەچەوساندەوەو، من لە ترسی ئەوە کە لەلایەن دەستەو دایەرەکەی تۆوە، سەرنەبڕدرێم، بە ڕووبار دادرام و، دوایی هاتمە ماڵی ئێوەو لە ماڵی ئێوەدا بەخێو کرام.

مەسەلەی سێیەم:

پرسیار کردنی فیرعەون لە بارەی پەروەردگاری جیهانییانەوەو، سێ جۆرە وەڵامی زۆر بەهێزی مووسا ﷺ و پەنا بردنی فیرعەون بە لۆژیکی هێز لە جیاتی هێزی لۆژیک:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُۥٓ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ ٱلَّذِىٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ ٱتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِى لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ ٱلْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَىْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِۦٓ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، فیرعەون گوتی: پەروەردگاری جیهانییان چییە؟ دوای ئەوەی مووسا و هاڕوونی برای (عليهما الصلاة والسلام) گوتیان: ﴿ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ ﴾، ئێمە نێردراوی پەروەردگاری جیهانییانین، خاوەنی جیهانییان، فیرعەون پرسی: پەروەردگاری جیهانییان چییە؟ ﴿ وَمَا رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، {(و) **عاطفة و (ما) إستفهامية، والواو عاطفة هَذَا الإستِفهامْ عَلى الإستفهام الأول**}، (و) بۆ گێڕانەوەو بادانەوەیە، (ما) لە: ﴿ وَمَا رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾دا، بۆ پرسیار کردنە، ئنجا (و) ئەو پرسیار کردنە دەگێڕێتەوە بۆ سەر پرسیار کردنی پێشتر، لێرەدا فیرعەون لەبارەی چییەت (**ماهية**) ی پەرورەدگاری جیهانییانەوە دەپرسێ، چونکە نالێ: (**وَمَن رَبُّ العالَمين**)؟ پەروەردگاری جیهانییان کێیە؟ بەڵکو دەڵێ: چییە؟ با بزانین مووسا ﷺ، چۆن وەڵام دەداتەوە؟

٢)- ﴿ قَالَ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴾، (مووسا ﷺ) فەرمووی: پەروەردگاری جیهانییان، خاوەن و مشوورخۆرو، پەروەردگاری ئاسمانەکان

و زەوی و، ئەوەی دەکەوێتە نێوانیانەوەیە، [هی هەموویەتی]، ئەگەر ئێوە خاوەنی زانیارییەکی دڵنیاکەر بن، (**اليَقِينُ: العِلْمُ الجَازِمِ الّذي لا تَشُوبُه شَائِبَة البَاطِل**) (**يقين**) بریتیە لەو زانیارییە جێی دڵنیاییە، کە بە هیچ ڕەنگێك خڵتەی ناهەقی تێکەڵ نابێ، واتە: ئەگەر ئێوە زانیارییەکی چاکتان هەبێ، نەك هەروا بە دوای خەیاڵ و وەهم و گومان کەوتبن، ئەگەر زانیارییەکی باشتان هەبێ و، ئەهلی زانست بن، دەزانن کە ئەم گەردوونە، بەسەرو خواریەوە، بە ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیانەوە، خاوەنێکی هەیە، پەروەردگارێکی هەیە، مشوورخۆرێکی هەیە، واتە: فیرعەون لە بارەی چییەتی خواوە دەپرسێ، بەڵام مووسا ﷺ لە ڕێی شوێنەوارەکانیەوە، خوا ﷻ و پەروەردگاری جیهانییان دەناسێنێ، بۆچی؟ چونکە ئێمە هیچ ئامڕازێکمان نیە بتوانین چۆنیەتی ماهییەتی خوا ﷻ دەرك بکەین، کەواتە: دەبێ لە ڕێی شوێنەوارەکانیەوە بیناسین، ئایا هەر خوا ﷻ وایە؟ نەخێر بەڵکو زۆرێك لە دروستکراوەکانی خواش بەو شێوەیەن، هەر دەبێ لە ڕێی شوێنەوارەکانیانەوە پەییان پێ ببەین، بەڵام چییەت و خودی خۆیان بۆ ئێمە ناسراو نین، بۆ وێنە هێزی ڕاکێشان (**قوة الجاذبية**) ئەم گەردوونەی، بەم هەموو کەهکەشانەوە ڕاگرتوە، گەردووناسیی نوێ، ژمارەی کەهکەشانەکان لە نوێترین بیردۆزەیدا بە یەك تریلیۆن واتە: هەزار ملیار (١٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) کەهکەشان مەزەندە دەکات، کە هەر کام لەو کەهکەشانانە بە تێکڕایی، ملیاران ئەستێرەن، بۆ وێنە: کەهکەشانی ئێمە کەهکەشانی ڕێی کاکێشان، یان ڕێی شیری، ژمارەی ئەستێرەکانی بە یەك تریلیۆن (هەزار ملیار) مەزەندە دەکرێ، ئەوە هەمووی بە هۆی هێزی ڕاکێشانەوە، ئەم گەردوونە وەستاوە، کە خوا ﷻ لە چەند شوێنێك ئاماژەی پێ دەکات: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ﴿٢﴾ ﴾ **الرعد**، واتە: خوا ئاسمانەکانی بە چەند کۆڵەکەیەك بەرز کردۆتەوە، کە نایانبینن، کە مەبەست پێی هێزی کێشکردنە،

بەڵام ئایا فیرعەون هەر بەڕاستیی لە هەقێ گەڕاوە، وەك گوتراوە: لە هەقێ ئاو ڕادەوەستێ! بە تەئکید نەخێر، بۆیە لە وەڵامی ئەو وەڵامەی مووسادا ﷺ قسەیەکی زۆر نەفامانە دەکات:

٣)- ﴿ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُۥٓ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴾، (فیرعەون) بەوانەی دەوروبەری خۆی گوت: گوێتان لێ نیە! ئەمە سەر سوڕماندنە، فیرعەون ویستوویەتی: کۆڕو مەجلیسەکەی والێبکات سەریان سوڕبمێنێ، لە قسەی مووسا ﷺ یانی: ئێوە ڕەنگە گوێتان لەو قسەیە نەبووبێ، ئەگەرنا زۆرتان سەرسوڕدەما، زۆرتان عاجباتی دەهات، ئەوە گوێتان لێنەبوو؟ پرسیار کردنەکەی، ڕوو پێ کردۆتە بیستنەکەیان، یانی: ئەوە دیارە نەتانبیستوە، ئەگەرنا قسەیەکی زۆر سەیرو عەجایبی کرد! بەڵام مووسا ﷺ خۆی شلوێ ناکات و وەڵامێکی دیکە دەداتەوە:

٤)- ﴿ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، {مووسا ﷺ} فەرمووی: {پەروەردگاری جیهانییان} خاوەن و پەروەردگارو مشوورخۆری خۆتان و باب و باپیرانی پێشووتانە، واتە: ئەمجارە مووسا ﷺ بۆیان دادەبەزێ و بەخۆیان بەڵگە دێنێتەوە، لەسەر پەروەردگارێتیی خوا ﷻ، نەك بە كەون و كائینات، چونكە خۆیان نیزیكترن لە ئاسمانەكان و زەوی و، بۆ خۆیان چاكتر خۆیان دەبینن، دەزانن كە مرۆڤایەتیی جیل لە دوای جیل بەدوای یەكدا دێ و دەڕوات، لەبەر چاویانە.

بەڵام فیرعەون چی دەڵێ؟

٥)- ﴿ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ ٱلَّذِىٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴾، (فیرعەون) گوتی: بە دڵنیایی ئەو ڕەوانەکراوەتان کە بۆلاتان ڕەوانکراوە، شێتە، دیارە فیرعەون پێی لێ هەڵێناوە لە بەرانبەر وەڵامەکەی مووسادا، کاتێك دەفەرموێ: پەورەردگاری خۆتان و باب و باپیرانتان، یانی: خۆتان پەروەردگارتان هەیە و ئەی فیرعەون! تۆ کە دەڵێی: ﴿ أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾ ﴾النازعات، درۆ دەكەی، بەڵام لە پەناڕا وای پێ دەڵێ، هەڵبەتە فیرعەون خۆشیی و، باب و باپیرانی دیكەشی كە فیرعەون بوون، فیرعەون یانی: حوكمڕان و پادشا، كەواتە: مووسا بەو قسەیەی سیفەتی پەروەردگارێتیی و خاوەندارێتیی خەڵكیان لێ دادەڕنێ، كە حوكمڕانێتیی خۆسەپێنیی و دیكتاتۆریی بووە، بۆیە فیرعەون زۆر هەڵدەچێ و دەڵێ: بە دڵنیایی ئەو ڕەوانەكراوەتان كە بۆلاتان ڕەوانە كراوە، شێـتە، هەڵبەتە فیرعەون دان بەوەدا

نانێ کە مووسا لەلایەن پەروەردگارەوە ڕەوانە کراوە، بەڵکو بە توانج و تەوسەوە وا دەڵێ، بەڵام مووساش ﷺ لە بەرانبەردا، وەڵامەکەی توندتر دەکات، مووسا ﷺ لەو جۆرە مەعدەنانە نیە لە ژێر فشاردا نەرم بێ، لە بەرانبەر هەڕەشەو گوڕەشەدا بترسێ:

٦)- ﴿ قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴾، (مووسا ﷺ) فەرمووی: {پەروەردگاری جیهانییان} پەروەردگارو خاوەنی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاواو ئەوەیە کە دەکەوێتە نێوانیانەوە، ئەگەر بفامن، ئەگەر عەقڵتان هەبێ، واتە: من شێت نیم، بەڵام ئەگەر ئێوە عەقڵتان هەبێ، دەبێ پەروەردگاری خۆتان کە خاوەنی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوایەو، ئەوەی دەکەوێتە نێوانیانەوە، دەبێ بیناسن، ئەگەر عەقڵتان هەبێ.

لێرەدا مووسا ﷺ بەڵگە بە شتێك دێنێتەوە کە ڕۆژانە دەیبینن، ڕۆژانەو شەوانە خۆر دەبینن کە هەڵدێ، ئێواران کە ئاوا دەبێ.

هەردوو وشەی (**المَشرِق**) و (**المَغرِب**) دەگونجێ ناوی شوێن بن، واتە: ئەو دوو شوێنەی خۆریان لێ هەڵدێ و، خۆریان لێ ئاوا دەبێ، دەشگونجێ هەردووکیان چاوگ بن: (**مَشرِق**) خۆر هەڵاتن، چاوگی (**مغرِب**) واتە: خۆر ئاوا بوون، مووسا ﷺ یش قسەکانی وردە وردە توند دەبن، لە بەرانبەر قسەکانی فیرعەون دا، کە ئەو مووسا تۆمەتبار دەکات بەوەی شێتە، مووساش ﷺ دەڵێ: ئەگەر عەقڵتان هەبێ دەبێ پەروەردگاری خۆتان، کە هەموو ڕۆژێ لە خۆرهەڵاتەوە خۆرتان بۆ هەڵدێنێ و، لە خۆرئاواوە ئاوا دەبێ، دەبێ بیناسن، دوای ئەو سێ بەڵگانەی مووسا ﷺ، فیرعەون چیدیکە لەسەری ناچێ، چونکە تەماشا دەکات: تاکو ئەو پرسیار دەکات، یان هەڵوێستی نەرێنیی دەنوێنێ، مووسا ﷺ بەڵگەیەکی بەهێزترو گورجکبڕترو بێقسەکەرتر دێنێتەوە، بۆیە لە مەیدانی هێزی لۆژیکەوە، دەگوازێتەوە بۆ لۆژیکی هێز:

٧)- ﴿ قَالَ لَئِنِ ٱتَّخَذْتَ إِلَـٰهًا غَيْرِى لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ ٱلْمَسْجُونِينَ ﴾، فیرعەون گوتی: بە دڵنیایی ئەگەر جگە لە من پەرستراوێکی دیکە بگری، دەتخەمە گەڵ گیراوان.

﴿ لَأَجۡعَلَنَّكَ مِنَ ٱلۡمَسۡجُونِينَ ﴾، دەتخەمە گەڵ زیندانییان، واتە: زۆری دیکەی وەك تۆشم زیندانیی کردوون، لەسەر ئەو شتانەی بە دڵم نەبوون، وشەی: ﴿ لَئِنِ ﴾ زانایانی شارەزای زمانی عەرەبیی دەڵێن: (ل)ی (لئن) بۆ سوێندە، یانی: (وَاللهِ لَئِن)، سوێند بە خوا ئەگەر ... یاخود (لامٌ مُوطِّئة لِلقَسم)، (ل)ی ڕێخۆشکەرە بۆ سوێندو، بۆ تەئکید کردنەوەو جەختکردنەوەیە، ئنجا مووسا ﷺ لە وەڵامی ئەو هەڕەشەیەی فیرعەون دا، قسەیەکی دیکەی تازە دەکات:

٨)- ﴿ قَالَ أَوَلَوۡ جِئۡتُكَ بِشَيۡءٖ مُّبِينٖ ﴾، گوتی: ئەدی ئەگەر شتێکی ڕوونت بۆ بێنم؟ (مُبِين) دەگونجێ: لە (أَبان)ی (لازِم)ەوە بێ، واتە: شتێکی ڕوون و ڕۆشن، دەشگونجێ لە (أبان)ی (متعدِّي)ەوە بێ، واتە: شتێکی ڕۆشنکەرەوە، بەڵگەیەك بیسەلمێنێ و ڕوونی بکاتەوە کە من پێغەمبەری خوام و ڕاست دەکەم، ئەدی ئەگەر بەڵگەیەکی ئاوات بۆ بێنم؟ (الإستِفهام الإنكاري إسْتِغرابِي وَالواو لِعطف الإستفهام) هەڵبەتە لێرەدا پرسیار کردنەکە، پرسیار کردنی نکووڵییلێکردن و پێ سەیر بوونە، {ئایا ئەگەر بەڵگەیەکی ڕوون و ڕوونکەرەوەشت بۆ بێنم، هەر ئەوە قسەت دەبێ} (و)کەش هەر بۆ بادانەوەو گێڕانەوەیە بۆ سەر قسەکانی پێشێ.

٩)- ﴿ قَالَ فَأۡتِ بِهِۦٓ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴾، (فیرعەون) گوتی: ئەو (شتە ڕوون)ە بێنە، ئەگەر لە ڕاستانی، دیارە ناچار بووە، وابڵێ، خەڵك و کۆڕو مەجلیس بووە، فیرعەون بڵێ: نەخێر نابێ بەڵگەی ڕوون و ڕوونکەرەوە بێنی! مانا وایە تێدەشکێ و ئەوە دان پێداهێنانە بەوەدا کە مووسا ﷺ لەسەر هەقە، لەبەرئەوە بە ناچاریی دەڵێ: بەڵێ: بیهێنە ئەگەر لە ڕاستانی، کە ئەوەش جۆرێکە لە تانەدان لە مووسا واتە: تۆ ڕاست ناکەی.

مەسەلەی چوارەم:

پێشاندانی مووسا ﷺ بۆ دوو بەڵگەکەی: گۆچانەکەی و دەستیتی و، ڕاوێژ کردنی فیرعەون بە کۆڕو مەجلیسەکەی و، بڕیار دان بە کۆکردنەوەی هەرچی جادووگەری شارەزایەو، کۆکردنەوەی خەڵکیش:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِۦ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَٱبْعَثْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ ﴾، گۆچانەکەی فڕێدا، کە فیرعەون پێیگوت: ئەگەر ڕاست دەکەی ئەو شتە ڕوون و ڕوونکەرەوە بێنە، گۆچانەکەی فڕێدا.

٢)- ﴿ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴾، [ئەو (إذا)یە، (فُجائية)یە]، یانی: کت و پڕ بوو بە مارێکی ئاشکرا، لێرەدا (مُبِين) لە (أبان)ی (لازم)ەوە هاتوە، واتە: مارێکی ڕوون و ئاشکرا، هیچ کەس گومانی لەوەدا نەبووە کە مارە، ئنجا وشەی (ثُعْبَانٌ) زانایان دەڵێن: بە ماری نێر دەگوترێ، مارێك زۆر قەبەو زۆر درێژ و زل بێ، پێی دەگوترێ: (ثُعْبَانٌ)، ئەوە بەڵگەی یەکەمی، مووسا کە من پێغەمبەری خوام ﷺ ئەوەتا کێ دەتوانێ گۆچان بکاتە حەزیاو ئەژدیهایەك؟

٣)- ﴿ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴾، دەستیشی دەرهێنا یەکسەر سپیی و درەوشاوەبوو بۆ بینەران، (النَّزْعُ: السَّلُّ، أَي: **أَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ القَمِيص مِن جَيْبِه**) دەستی دەرهێنا، لەبن هەنگڵی دەریهێنا، کە لەبن هەنگڵی نابوو، یاخود لە یەخەی کراسەکەیەوە

بردیە بن قۆڵی و دوایی دەستی دەرهێنا، وەك لەشوێنی دیكەدا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ﴿١٢﴾ ﴾النمل، واتە: دەستت لە یەخەی كراسەكەتەوە بخە بن قۆڵت، دوایی دێتە دەرێ بەبێ خراپەو نەخۆشیی.

لـە شـوێنی دیكـە لـە سـوورەتی (**القصـص**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ ﴿٣٢﴾ ﴾، قۆڵـت بـەرەوە لای خـۆت، بینووشـتێنەوە، بـەلای خۆتیـەوە بنووسـێنە، بـە كەلەكـەت، لـە كاتێكـدا ترسـێكت هەبـێ، ﴿ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ ﴿٣٢﴾ ﴾، لەوێـش وا دەفەرمـوێ، واتـە: ئـەو دووانـە: گۆچانەكـەت و دەسـتت، دوو بەڵگـەی ئاشـكران لەلایـەن پەروەردگارتـەوە.

﴿ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴾، دەستیشـی دەرهێنـا یەكسـەر كـت و پـڕ بـوو بـە شـتێكی سـپیی بـۆ بینـەران.

لێـرەدا دەفەرمـوێ: سـپیی، بـەڵام بـە تەئكیـد بـەس ئـەوە نەبـووە ڕەنگەكـەی سـپیی بووبـێ، بەڵكـو یانـی: شـتێكی درەوشـاوەو تیشـكدەر، كـە لـە هەندێـك لـە تەفسـیرەكاندا دەڵـێ: ئەوەنـدە سـپیی و تیشـك دەرو درەوشـاوە بـووە، چاوی لەبـەر هەڵنەهاتـوە، بـە زاراوەی ئێسـتا: وەك بلاجكتۆرێـك، وەك گڵۆپێكـی چەنـد هەزاریـی كـە زۆر زۆر بـە شـەوق بـێ، چونكـە دەفەرمـوێ: ﴿ لِلنَّاظِرِينَ ﴾ واتـە: بـۆ بینـەران كـە لـە مـلاولاڕا بێـن تەماشـای بكـەن، لەبـەر زۆر بـە شـەوقیی.

٤)- ﴿ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ ﴾، {لە بەرانبەر ئەو دوو موعجیزەیەی مووسادا عليه السلام فیرعەون} بە قسە ڕۆیشتووانی دەورو بەری خۆی گوت:

٥)- ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴾، بێگومان ئەمە جادووگەرێكی زانایە.

لـە سـوورەتی (**الأعـراف**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ ﴾، قسـە ڕۆیشـتووانی گەلەكـەی فیرعـەون گوتیـان: ئەمـە جـادوو گەرێكـی ئاشـكرایە، بـەڵام لێـرە قسـەكە پـاڵ دەداتـە لای فیرعـەون، وادیـارە

فیرعەون قسەکەی کردووە ئەو قسە ڕۆیشتووانەش، یەکسەر وەك تووتیی قسەکەی ئەویان دووبارە کردۆتەوە، چونکە ئەوانەی کە بە دەوری حوکمڕانە خۆ سەپێنەکانەوەن، وەك ئەشکەوتیان لێ دێ، ئەو چی بڵێ، وا دەنگ دەدەنەوە، یان وەك تەپڵیان لێدێ چۆنی دەست لێبدەن، وا دەنگی دێ، خاوەنی بیر کردنەوەو عەقڵ و ئیرادەی خۆیان نین، چییان پێ بگوترێ، وا دەڵێن، فیرعەون پێشێ قسەیەکی کردوە، وەك لێرەدا هاتوە، ئەوانیش وەك لە سوورەتی (**الأعراف**)دا هاتوە، دووبارەیان کردۆتەوە، ئەمەش تێکگیران (**تناقض**) نیە، بەڵکو قسەکە لە بنەڕەتەوە لەلایەن فیرعەونەوە کراوە: ﴿ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴾، لێرەدا ئەسڵی بەسەرهاتەکە دەگێڕێتەوە، قسەکە لەکێوە سەرچاوەی گرتوە؟ قسەکە هی فیرعەون بووە.

بەڵام لە سوورەتی (**الأعراف**)دا کە دەفەرموێ: ﴿ قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ ﴾، یانی: دوای ئەوەی فیرعەون وایگوتوە، قسە ڕۆیشتووانی گەلی فیرعەونیش هەر هەمان قسەی فیرعەون دووبارە دەکەنەوە، وەك تووتیی (**بَبَّغاء**).

٦)- ﴿ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِۦ ﴾، دەیەوێ لەسەر زەمینی خۆتان، بە هۆی جادووەکەیەوە، دەرتان بکات، هەڵبەتە ئەوە درۆیەکی گەورە بووە، چونکە مووسا ﷺ نەهاتوە بڵێ: وەدەرتان دەنێم، یاخود شەڕیان پێ بفرۆشێ، هێزێکی وای نەبووە!! بەڵکو فەرموویەتی: هیدایەت و بەرنامەی خوام هێناوەو لێم وەربگرن، ئنجا کە وەری ناگرن، لانی کەم ئەو گەلە ستەمدیدەیەی من با لەگەڵم بێن و، چیدیکە لە ژێر چەنگاڵ و پۆستاڵی و ئێوەدا نەچەوسێنرێنەوە.

٧)- ﴿ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾، فیرعەون بە کۆڕو مەجلیسەکەی دەڵێ: فەرمانتان بەچییە؟ دیکتاتۆرو حوکمڕانە خۆسەپێنەکان هەروان، کاتێك لێیان دەقەومێ، زۆر خاکیی دەبن، زۆر خۆ بەکەمگر دەبن، ئەگەرنا ئەو فیرعەونەی کە لێرەدا، لە بەرانبەر هەردوو

بەڵگەکەی مووسادا ﷺ بە دەورو بەرەکەی خۆی دەڵێ: فەرمانتان بەچییە؟ هەر ئەو فیرعەونەیە کە لە سوورەتی (النازعات)دا خوای پەروەردگار لێی دەگێڕێتەوە کە گوتوویەتی: ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾﴾، ئنجا ئایا پەروەردگاری هەرە بەرز، چۆن بەدەورو بەرەکەی خۆی دەڵێ: فەرمانتان بەچییە؟

بەڵام ئەو دیکتاتۆرو حوکمڕانە خۆسەپێنانە هەر وان، کاتێك لێیان دەقەومێ، زۆر خاکیی دەبن، بەڵام کاتێك هاتیانە، زۆر لە کەوڵی خۆیان دەردەچن و کە نەهاتیان بوو، زۆر تێ دەشکێن و خراپ دەڕووخێن!

بەڵام ئینسانی ئیماندار وانیە، نە لە هاتدا لەخۆی بایی دەبێ، نە لە نەهاتدا نائومێد دەبێ، حاڵەتێکی هاوسەنگ و ئاسایی هەیە.

ئنجا با بزانین قسە ڕۆیشتووانی دەورو بەری فیرعەون، بڕیار بەدەستان، ئەوانەی کە پێیان دەگوترێ: (ملأ)[1] کە قسەیان لێ وەردەگیرێ و، گوێیان بۆ دەگیرێ، چی دەڵێن؟

٨)- ﴿قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ﴾، گوتیان: خۆی و برایەکەی دوابخە.

(**الإِرْجاء: التّأخير، في الأَصل: أَرْجِأْهُ**) (أَرْجِهْ) ئەصڵی خۆی (**أَرْجِأْهُ**)ە، (**الإِرْجاء**) یانی: دواخستن، (**أَرْجَأَ، يُرْجِئ، إرْجائاً، فهو مُرْجِئ**) مورجیئە بۆیە وایان بێ گوتراوە، چونکە کردەوەیان لە ئیمان دواخستوە.

بۆی پێشنیار دەکەن دەڵێن: خۆی و برایەکەی سزا مەدەو دوایان بخە، یانی: جارێ لێپرسینەوەیان لەگەڵدا مەکەو سزایان مەدە، بە حیساب زۆر لەخۆڕادیتوون و دەتوانن سزایان بدەن!

٩)- ﴿وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾، کۆکەرەوانیش بە شاراندا بنێرە، (**المَدَائِن: جَمْعُ مَدِيَنة، وَكَذلِك المُدُن**)، (**المَدائِن**) کۆی (**مدينة**)یە (**حاشرين**)یش کۆی (**حاشِر**)ە، واتە: کۆکەرەوە، واتە: کۆکەران بە شاراندا بنێرە.

---

(١) ملأ: دڵ و چاوپڕکەران: سال و هەیبەت

١٠)- ﴿ يَأۡتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٖ ﴾: هەموو جادوو گەرێکی زۆر زاناو شارەزات بۆ بێنن، لە سوورەتی (الأعراف)دا دەفەرموێ: ﴿ يَأۡتُوكَ بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٖ ١١٢ ﴾، جادووگەری زانا، لێرە دەفەرموێ: (سَحَّارٍ) دیارە وێڕای ئەوەی پێشێ، ئەمەشیان گوتوە: (سَحَّارٍ) کە ڕێژگەی زێدەڕۆیی (ساحر)ە، یانی: زۆر جادووزان و شارەزا.

١١)- ﴿ فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ﴾ ئنجا جادووگەرەکان بۆ ژوانگەی ڕۆژێکی زانراو، کۆکرانەوە، (میقات) بەکوردیی ژوانگە، (**المِيقَاتُ: المَوْعِد، الزَّمَان المحَدّد، المكَانُ المحدّد**) دەگوترێ (**مواقيت الحَج**) ئەو شوێنانەی یاخود، ئەو کاتانەی کە حەجیان تێدا دەکرێ، زانایان دەڵێن: میقاتی کاتیی هەیەو، میقاتی شوێنیی هەیە، بە کوردیی: ژوانگە، واتە: ئەو کات و شوێنەی کە دیارییکراون.

کە دەفەرموێ: بە شاراندا، جاڕدەران، کۆکەرەوان بنێرە، هەموو جادووگەرێکی زۆر جادووگەرو زەبر دەست و شارەزا بێنن، ئەوە هەمووی قرتێنراوە کە: کۆکەروەکانی ناردن و، بە شاراندا جاڕیان داو، حاڵییان کردن، ئەوە هەمووی دەپێچێتەوەو یەکسەر دەفەرموێ: ﴿ فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ﴾، تەنیا شوێنی مەبەست باس دەکات و، پێویست ناکات وردەکارییەکان هەموویان باس بکات، چونکە جێی مەبەست و گرنگ ئەوەیە کە: هەموو جادووگەرەکان کۆکرانەوە لە ژوانگەی ڕۆژێکی زانراودا.

١٢)- ﴿ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلۡ أَنتُم مُّجۡتَمِعُونَ ﴾ هەروەها بە خەڵکیش گوترا: ئایا ئێوە کۆبوونەتەوە؟

١٣)- ﴿ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ ﴾: بەڵکو بەدوای جادووگەرەکان بکەوین.

١٤)- ﴿ إِن كَانُواْ هُمُ ٱلۡغَٰلِبِينَ ﴾: ئەگەر ئەوان زاڵ بن.

واتە: خەڵك لەگەڵ زاڵ بووانـدان، با جادووگەریش بن! بەو مەرجە لەگەڵیاندان، کە زاڵ بن، ئەوە بەزۆریی لۆژیکی خەڵك و جەماوەرە، کە حاڵیی

نەبووبێ و خاوەن مەبدەء نەبێ، ئەگەر لەسەر مەزهەبی دیكتاتۆرو حوكمڕانە خۆسەپێنەكان بێ، بەو شێوەیە، كێ لەسەرەوە بێ، لەگەڵ وییە، كێ زاڵ بێ، لەگەڵ وییە، كێ پارەی لە لابێ، لەگەڵ وییە، كێ دەستەڵاتی هەبێ، لەگەڵ وییە، بەداخەوە! خەڵك و جەماوەر، مەگەر عەقڵ و دڵیان بە هیدایەتی خوا ڕۆشن بوویێتەوە، ئەگەرنا زۆربەیان بەو شێوەیەن.

بۆیە من پەندێكم هەیە دەڵێم: [خەڵك و جەماوەر وەك سەماوەرە، كێ ئاگری بداتە بەر، بۆی دەكوڵێ]، هەڵبەتە خەڵك و جەماوەرێك كە هیدایەتی خوایان پێ نەگەیشتبێ، بەڵام خەڵك و جەماوەرێكی عەقڵ هۆشیاری، دڵ بێدار، نەخێر، تەماشا ناكات: كێ لەسەرێیەو، كێ دەوڵەمەندەو، كێ پارەی هەیەو، كێ دەسەڵاتی هەیە، كێ دەتوانێ بكوژێ و ببڕێ؟ تەماشا دەكات، هەق لە كوێیە؟ بەڵام تاكو خەڵك دەگاتە ئەو ئاستەو ئاوا هۆشیار دەبێتەوە، كاری دەوێ!

مەسەلەی پێنجەم:

هاتنی جادوو گەرەکان بۆ لای فیرعەون و، داوای خەڵات و بەرات کردنیان لە فیرعەون و، گفت پێدرانیان لەلایەن فیرعەونەوە، فڕێدانی گۆچان و پەتەکانیان و، سوێند خواردنیان بە عیززەتی فیرعەون، یاخود گوتنیان: کە بە عیززەتی فیرعەون ئێمە زاڵ دەبین، هاویشتنی مووساش ﵇ بۆ گۆچانەکەی و، قووت دانی گۆچانەکەی مووسا ﵇ کە بۆتە حەزیاو ئەژدیهایەك، بۆ هەرچی گۆچان و پەتی جادووگەرەکانەوە، بڕواهێنانی جادووگەرەکان و، هەڕەشە کردنی فیرعەون لێیان، کە بە خراپترین شێوە بیانکوژێ و، بێباکیی دەربڕینی جادووگەرەکان، دوای ئەوەی بڕوایان هێناوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالُوا۟ لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا۟ حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا۟ بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ ءَامَنتُمْ لَهُۥ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِى عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۚ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا۟ لَا ضَيْرَ ۖ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَٰيَٰنَآ أَن كُنَّآ أَوَّلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە بیست، بڕگەدا:

١)- ﴿ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ ﴾، کاتێك کە جادووگەرەکان هاتن(ەلای فیرعەون).

٢)- ﴿ قَالُوا۟ لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴾، بەفیرعەونیان گوت: ئایا ئێمە پاداشت و کرێمان دەبێ ئەگەر زاڵ بووین؟ لە سووڕەتی (الأعراف)دا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا ﴿١١٣﴾ ﴾، لێرەدا بە شێوەی پرسیار: ئایا ئێمە پاداشتمان هەیە، هەڵبەتە لەوێش

دەگونجێ بەشێوەی پرسیار بخوێنرێتەوە: ﴿إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا ﴿١١٣﴾﴾؟ ئایا ئێمە کرێ و پاداشتمان هەیە؟ ﴿إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ﴾ ئەگەر ئێمە زاڵ بووین.

٣)- ﴿قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ﴾، (فیرعەون) گوتی: بەڵێ: ئێوە ئەگەر وا بکەن لە حاڵێکی وادا، لە زۆر وەنیزیکخراوانیش دەبن، لە سووڕەتی (**الأعراف**)دا دەفەرمویٚ: ﴿قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾﴾، واتاکەیان هەریەکە.

بەڵام خوا ﷻ بەپێی سیاق و کەش و هەوای گێڕانەوەی بەسەرهاتەکەو، ئەو بارودۆخە کە بۆ پێغەمبەرو ﷺ هاوەڵانی لە ئارادا بووە، لە کاتی دابەزینی قورئاندا، بەپێی ئەوە وشەیەك کەم دەکات، زیاد دەکات، تەعبیرێك دەگۆڕێ، بەڵام هەمان نێوەڕۆکە.

٤)- ﴿قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ﴾، مووسا پێی فەرموون: ئەوەی فڕێی دەدەن، فڕێی بدەن، ئەوەی ئامادەتان کردوە بۆ جادوو کردن، بە حیساب لەسەر ئەو بناغەیە کە ئەوەی مووساش ﷺ جادوویە، بۆیە فیرعەون جادووگەری هێناون، ئنجا مووسا ﷺ کە تەماشای کردوە گۆچانیان بەدەستەوەن و، پەت و گوریسیان بەدەستەوەن، بۆ ئەوەی جادوویان پێ بکەن، فەرموویەتی: ئەوەی بە دەستتانەوەیەو دەتانەوێ فڕێی بدەن، فڕێی بدەن، ئەوەی دەتانەوێ فڕێدەری بن، فڕێی بدەن.

٥)- ﴿فَأَلْقَوْا۟ حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ﴾، پەتەکانیان و گۆچانەکانیان فڕێدان، (**حِبال**) کۆی (**حَبْل**)ەو (**عِصِيّ**) کۆی (**عَصَى**)یە، واتە: هەرچی پەت و گوریس و، هەرچی گۆچانەکانیان بوون، فڕێیاندان.

٦)- ﴿وَقَالُوا۟ بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ ٱلْغَٰلِبُونَ﴾، گوتیان: بە هۆی عیززەتی فیرعەونەوە، بە دڵنیایی هەر ئێمە زاڵ بووانین.

لێرەدا (ب)ی ﴿بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ﴾:

أ- دەگونجێ: (**باء السَّبَبيَّة**) بێ، یانی: بە هۆی عیززەتی فیرعەونەوە، ئێمە زاڵ دەبین.

ب- دەشگونجێ: (باء القسم) بێ، واتە: سوێند بە عیززەتی فیرعەون، ئێمە زاڵ دەبین.

ج- دەشگونجێ ئەم (ب) بۆ (تَیَمُّن) بێ، واتە: بە هۆی موبارەکیی عیززەتی فیرعەونەوە، پیت و پێزی عیززەتی فیرعەونەوە، ئێمە زاڵ دەبین، چونکە ئەوانە پێیان وا بووە حوکمڕانان پەرستراون، پەروەردگارن، موبارەکن، جیان لە مرۆڤ، حوکمڕانەکان خۆیان وا وێنا کردوە، خەڵکێکی زۆریش پێیان چەواشە بوون و وایان زانیوە: ئەوان شتێکی دیکەن و موبارەکن، پیرۆزن!

زۆرجـاران کۆلکـە عەلمانییەکانـی وڵاتـی خۆمـان، کـە ئیسـلام قیـاس دەکەنـە سـەر ثیوکراسـیی ڕۆژئـاوا، دەڵێـن: لـە ئیسـلامدا بەرپـرس و حوکمـڕان، موقەددەسـە، بـەڵام عەلمانییـەت دەڵـێ: دەبـێ پیرۆزیـی لـێ دابڕنـرێ! بـەڵام لەڕاسـتییدا ئـەوە لـە ثیوکراسـیی ڕۆژئـاوادا وابـووە، کـە عەلمانییەتیـش لەکاردانـەوەی ئـەو ثیوکراسـییەدا سـەری هەڵـدا، لـە ثیوکراسـیی ڕۆژئاوایـی دا، کـە عەلمانییەکانـی ئێمـە بـەوێ سەرسام (مُعجَـبْ)ن، لەوێـوە بـە پیـرۆز گرتنـی دەسـتەڵاتداران سـەری هەڵـدا، بـەڵام لـە ئیسـلامدا هەرگیـز نـەك هـەر حوکمڕانانێـك کـە لەجێـی پێغەمبەرانـن (**علیهـم الصلاة والسـلام**)، بەڵکـو پێغەمبەرانیـش خۆیـان بەپیـرۆز نەگرتـوە، ئەوەتـا پێغەمبـەر ﷺ خـوا پێـی دەفەرمـوێ: ﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ ﴿١١٠﴾ ﴾**الكهـف**، واتـە: بڵـێ: مـن تەنیـا مرۆڤێکـم وەك ئێـوە، بـەس وەحییـم بـۆ دێ، واتـە: جیاییـم لەئێـوە تەنیـا ئەوەیـە کـە خـوا پەیامـم بـۆ دەنێـرێ، ئەگەرنـا منیـش وەك ئێـوە بەشـەرم، مرۆڤـم، پێغەمبـەر خـۆی بـە پیـرۆزو پـاك و موقـەددەس نەزانیـوە.

لـە ڕاسـتییدا لـە ئیسـلامدا حوکمڕانـان مرۆڤـن، وەکیلـی خـواش نیـن، وەکیلـی خەڵکـن، نوێنـەری خەڵکـن، خەڵـك دایاندەنـێ و خەڵـك لێیـان دەپرسـێتەوەو، خەڵك چاودێرییـان دەکات، خەڵـك بـۆی هەیـە لاشـیان بـەرێ، لـە ئیسـلامدا ئاوایـە و، هەرکـەس دەسـتەڵاتداران و حوکمڕانـان بـە پیـرۆز و پـاك و بەبـێ گوناهـو هەڵـە دەگـرێ، بەهەڵەداچوویـە و، ڕەفتارەکـەی بـە ئیسـلام نامۆیـە، بەپیرۆزگرتنـی حوکمڕانـان هیـچ پەیوەندیـی بـە ئیسـلامەوە نیـە.

ئێستاش بەداخەوە عەلمانییەکان بە قسە وا دەڵێن -کەحوکمڕانان پیرۆزنین-، کەچی ئێمە دەبینین: حیزبە عەلمانییەکان و ڕژێمە عەلمانییەکان، ئەو کەسانەی دەبن بە سەرۆك و حوکمڕانیان، ئەگەر بەقسەش نەیڵێن، بە کردەوە بەپیرۆزو بەبێ هەڵە لە قەڵەم دەدرێن و، قبووڵ ناکەن کەس ڕەخنەیان لێ بگرێ، ڕژێمە عەلمانییەکان لەو بوارەدا زۆر زەقن و حیزبە عەلمانییەکانیش زۆر دیارن.

ئنجا بەداخەوە ئێستا لە هەندێك لە وڵاتانی مسوڵمانانشیندا، هاتوە: مەلیك زاتێکی موقەددەسە (لا تُمَسُّ) لەسەرووی ڕەخنەوەیە!! کە لە ڕاستییدا ئەمە هەمان **ثیوکڕاسیی** ڕۆژئاوایە، هەروەها لەلای زۆرێك لە شیعانیش مەسەلەی **(ولي فقيه)** کە لە سەرووی دەسەڵاتەکانی دیکەیە، ئەویش دیسان هەر شێوەیەکە لە دووبارە کردنەوەی حوکمی پاپایی، پاپا کاتی خۆی نوێنەرو وەکیل و سێبەری خوا بووە، بەڵام لە ئیسلامدا، حوکمڕانان نە نوێنەری خوان، بەو واتایە کەس نەتوانێ ڕەخنەیان لێ بگرێ، نەسێبەری خوان، بەڵکو بەندەی خوان و، دەبێ پابەندبن بەبەرنامەو شەریعەتی خواوە، ئنجا ڕەوایەتییان پێ دەدرێ.

ئنجا با بزانین مووسا ﷺ کاتێ کە ئەوان گۆچان و پەتەکانی خۆیان هەڵدا، چی کرد؟

٧)- ﴿ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ ﴾، مووساش گۆچانەکەی خۆی فڕێدا.

٨)- ﴿ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴾، [(ف)ی (فَإِذَا) بۆ بەدواداهاتن (تعقيب)ە]، واتە: یەکسەر دوای ئەوەی فڕێیدا، هەرچی هەڵیانبەستبوو، هەمووی قووتدان و هەڵیلووشین.

(إذا) لێرەدا **(فُجائية)**یە یانی: یەکسەرو کت و پڕ، هەرچی کە هەڵیانبەستبوو، هەمووی قووتدان، (تَلْقَفُ) یانی: **(تَبْتَلِع)** **(لَقْف)** بریتییە لە وەرگرتنی شتێك بەدەست، یان بەزار بەخێرایی و بە کارامەیی، ﴿ مَا يَأْفِكُونَ ﴾ (مَا) لێرەدا **(موصولة)**یە یانی: **(الَّذي يَأْفِكونَهُ)** ئەوەی کە هەڵیاندەبەست، ئەو درۆیەی کە هەڵیاندەبەست، بۆیەش خوا ناوی لێناوە: **(إفْك)** چونکە جادوو زیاتر بریتییە لە

هەڵخەڵەتاندنی چاوی خەڵك و هەستەوەرەكانی خەڵك، ئەو گۆچانەی مووسا بۆتە ئەژدیهایەك، بۆتە حەزیاو مارێكی گەورەو، هەرچی پەت و گۆچانی ئەوانە، كە بەحیساب وەك مار دەجووڵێن لەبەر چاوی خەڵك، هەموویانی قووتداون، لە شوێنێكی دیكەدا دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾ ﴾طه، واتە: بە هۆی جادووی جادووگەرەكانەوە، وا دەهاتە بەرچاوی و، وای دەزانی دەڕۆن، هەندێك لە زانایان دەڵێن: جیوەیان تێكردوون، بەهەرحاڵ وا هاتۆتە بەرچاوی، كە ئەو گوریس و گۆچانانە، دەڕۆن و مووساش ﷺ ترسی لێ نیشتوە، كە خەڵك پێیان هەڵخەڵەتێ: ﴿ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِۦ خِيفَةً مُّوسَىٰ ﴿٦٧﴾ ﴾طه، بەڵام دوایی خوا دڵنیای كردەوە لە سەركەوتن: ﴿ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٦٨﴾ وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوٓا۟ ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا۟ كَيْدُ سَٰحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴿٦٩﴾ ﴾طه، گوتمان: نەترسێی بەدڵنیایی تۆ لەسەرێی، ئەوەی بە دەستی ڕاستتەوەیە فڕێی بدە، هەرچی ئەوان بەكارامەیی دروستیان كردوە، هەمووی قووت دەدا، چونكە ئەوەی كردوویانە فێڵی جادووگەرەو، جادووگەریش لە هەر جێیەكەوە بێ، سەرفراز نابێ.

ئنجا جادووگەرەكان كە ئەوەیان بینی:

٩)- ﴿ فَأُلْقِيَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴾، جادووگەرەكان بەسەجدەدا خران.

وەك بێ ئەوەی ویستی خۆیانی تێدابێ، بە سەجدەدا خران، (فَأُلْقِيَ) كەوێنران، ئەمە لەبەر ئەوەی زۆر سەرسام بوون و كەوتوونە ژێر كاریگەریی، وەك ویست و بژاردەی خۆیانیان لەدەست دابێ.

١٠)- ﴿ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، گوتیان: بڕوامان بە پەروەردگاری جیهانییان هێنا، پەروەردگاری جیهانییان، كێیە؟

١١)- ﴿ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴾: پەروەردگاری مووساو هاروون، بێگومان خوا پەروەردگاری هەمووانە، بەڵام پەروەردگار یانی: خاوەن و مشوورخۆرو سەرپەرشتیار، ئنجا پەروەردگاریی

و مشوورخۆریی و سەرپەرشتیاریی خوا، بۆ ئەو دوو بەندەیەی خۆی کە ناردوونی بۆ لای ئەو فیرعەون و دارو دەستە ستەمکارە، بە باشترین شێوەی دەرکەوتوە.

ئنجا لێرەدا فیرعەون دەستەو ئەژنۆ دادانیشێ و، دەبێ شتێکی دیکە بڵێ، پێشێ کە لەڕووی بەڵگەوە تێشکا، هاتە سەر بەکارهێنانی زمانی زبرو هەڕەشە، دوایی جادووی بەکارهێنا، جادووگەرەکانیش بڕوایان هێناو، لەوێشدا تێشکا، ئنجا چی بڵێ؟

١٢)- ﴿ قَالَ ءَامَنتُمۡ لَهُۥ قَبۡلَ أَنۡ ءَاذَنَ لَكُمۡ ﴾: گوتی: ئایا بڕواتان پێهێنا، بەر لەوەی مۆڵەتتان بدەم؟ دەڵێ: ﴿ ءَامَنتُمۡ لَهُۥ ﴾ ناڵێ: (آمَنتُم بِهِ) لە شوێنێکی دیکە دەڵێ: (آمَنتُم بِهِ)، بەڵام لێرە دەڵێ: ﴿ ءَامَنتُمۡ لَهُۥ ﴾، ئایا بۆوی بڕواتان هێنا، بەر لەوەی من مۆڵەتتان بدەم؟ فیرعەون و حوکمڕانە خۆ سەپێنەکان، نەك هەر ڕێگا بە ئازادیی بیروڕا دەربڕین نادەن، بگرە ڕێگا بە ئازادیی بیر کردنەوەش نادەن، واتە: چۆن قەناعەتتان بەوە هات کە مووسا پێغەمبەری خوایە، بەر لەوەی من مۆڵەتتان بدەم؟ دەبێ عەقڵتان دەبێ قفڵی منی لەسەر بێ و بە کلیلی من بکرێتەوە، ئنجا بۆتان هەیە قەناعەتتان بگۆڕن!! بەڵێ فیرعەونەکان وا بیر دەکەنەوە، کە خەڵك نەك بۆی نیە شتێك بڵێ، ئەوان بە دڵیان نیە، بەڵکو بۆی نیە بیریش لە شتێك بکاتەوە، کە بەدڵیان نیە!

بیستوومانە کاتی خۆی لەسەردەمی ڕژێمی گۆڕبەگۆڕی سەددامدا، هی وا هەبووە خەونێکی بینیوە، دوایی بیستوویانەتەوەو خەونەکەیان بەدڵ نەبووە، لێیدان داوە!

هەروەها بیستوومە ئەو حیزبانەی خۆشمان جاری وا هەبووە، کەسێك خەونێکی بینیوە، بەدڵیان نەبووە، پێیان گوتوە: چۆن خەونی وا دەبینی و قسەی وا دەکەی؟

١٣)- ﴿ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِي عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحۡرَ ﴾ [فیرعەون جادووگەرەکان تۆمەتبار دەکات و مووساش ؑ تۆمەتبار دەکات، دەڵێ]: بەدڵنیایی مووسا ئەو گەورەیەتانە کە جادووی فێر کردوون! بەتەئکید فیرعەون بۆخۆی زۆر باشی زانیوە، ئەو جادووگەرانە

هی خۆینی، لەوانەیە مامۆستای تایبەتیان هەبووبێ و خولی تایبەتیان هەبووبێ، هەر لەخۆڕا خەڵك نابێتە ساحیر، ئەوەش زانستێکەو پێویستیی بە کۆمەڵێك فێرکردن و مەشق و ڕاهێنان هەیە، کەچی ئەوە دەڵێ، تاکو خەڵکەکە هەڵخەڵەتێنێ، ئەگەرنا ئەو جادووگەرانە هی تۆن و، هێناوتن لەگەڵ مووسادا ﷺ ڕووبەڕوویان بکەیەوەو بەرەنگاری یەکدی ببنەوە، کەچی دەڵێی: ئەوە ئەو گەورەیەتانە جادووی فێر کردوون؟

١٤)- ﴿ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾، لەمەودوا دەزانن، ئەمە هەڕەشەیەکی شێردراوەیە، کە دوایی تەفسیری دەکات:

١٥)- ﴿ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ ﴾، بەدڵنیایی دەستەکانتان و لاقەکانتان، بەپێچەوانەوە، دەبڕم.

﴿ مِّنْ خِلَافٍ ﴾ یانی: بە پێچەوانەوە: دەستی ڕاستتان و لاقی چەپتان دەبڕم، ڕاست و چەپ.

١٦)- ﴿ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴾: هەمووشتان تێکرا هەڵدەواسم، لەسێدارەتان دەدەم، لە سووڕەتی (طه)دا دەفەرموێ: ﴿ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ ﴿٧١﴾ ﴾، بەقەدەکانی دارخورمایانەوە، هەڵتان دەواسم، دەستی ڕاست و پێی چەپیان دەبڕێ، هەڵیشیان دەواسێ، تاکو خوێنیان لێ دەبڕێ، کە ئەوە خراپترین جۆری کوشتنە.

١٧)- ﴿ قَالُوا۟ لَا ضَيْرَ ﴾: گوتیان: زیانی نیە، (الضَّيرُ: والضُّرُّ بِمَعنى) هەردووکیان یانی: زیان، (ضَارَهُ يَضيرُهُ، وَضَرَّهُ يَضُرُّهُ) واتایان وەك یەکە، واتە: (لا يَضُرُّنَا وَعِيدُكَ) هەڕەشەی تۆ زیانمان لێ نادات، (لا) لێرەدا بۆ لابردنی تێکڕایە (لنفي الجنس) یانی: هیچ جۆرە زیانێکمان لێ نادات، بۆچی؟

١٨)- ﴿ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴾: ئێمە گەڕاوەین بۆ لای پەروەردگارمان و، دەچینەوە بۆ لای پەروەرگارمان و پاداشتیشمان دەداتەوە، بۆیە ئەو هەڕەشەو کوشتنەی تۆ بۆمان، زیانمان لێ نادات، (مُنقَلِبُونَ) یانی: (رَاجِعُون)، (الإِنقِلاَبُ: الرُّجُوع)، یانی: مادام ئێمە دەگەڕێینەوە بۆ لای پەروەردگارمان، کوژرانمان، زیانی نیە.

١٩)- ﴿ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَٰيَٰنَآ ﴾: ئێمە ئومێدمان وایە کە پەروەردگارمان لە گوناهەکانمان ببورێ، ئەمە ڕوونکردنەوەی چۆنیەتی گەڕانەوەکەیانە بۆ لای پەروەردگاریان.

٢٠)- ﴿ أَن كُنَّآ أَوَّلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾: بە هۆی ئەوەوە کە ئێمە یەکەمینی بڕوادارانین، واتە: یەکەمینی بڕوادارانین بە پێغەمبەرایەتیی مووساو هاروون (علیهما الصلاة والسلام) لە خەڵکی میسرو لە قیبتییەکان، ئومێدمان وایە خوای پەروەردگار لە بەرانبەر ئەوەدا، لە گوناهەکانمان ببورێ، کە تاکو ئێستا بەس جادووگەریی و چەواشەکارییمان کردوە.

مەسەلەی شەشەم:

سروشكردنی خوا ﷻ بۆ مووسا ﷺ كە بە شەو گەلەكەی دەرباز بكات، شەوڕۆیان پێ بكات، چونكە فیرعەون و سوپاكەی ڕاوەدوویان دەنێن، فیرعەونیش جارچیی بەشاراندا ناردن، كە لە دژی گەلی مووسا خڕبنەوە، بۆ ڕێگرتن لە هەڵاتنیان و، سەرەنجام دەرچوونی فیرعەون و كۆمەڵەكەی، لەو نازو نیعمەتەی تێیدا بوون و، بوونی بە میرات بۆ گەلی ئیسڕائیل:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِىٓ إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَـٰشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَـٰذِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَـٰهُم مِّن جَنَّـٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَـٰهَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِىٓ ﴾، (و) لێرەدا بۆ بادانەوە (**عطف**)یە: سروشمان بۆ لای مووسا كرد كە شەوڕۆ بەبەندەكانم بكە، بەندەكان یانی: گەلی بەنوو ئیسڕائیل،

ئنجا بۆچی شەوڕۆیان پێ بكات؟

٢)- ﴿ إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴾، بەدڵنیایی ئێوە ڕاوەدوونراو دەبن، واتە: بەدواتان دەكەون،

دیارە دوای ماوەیەكی زۆر كە مووسا ﷺ لەگەڵ فیرعەون و دارو دەستەكەیدا خەریك بووە، بەڵام هەر نەهاتوونە ژێربار، خوا ﷻ سەرەنجام وەحیی بۆ مووسا ناردوە، كە: بەندەكانم، بەنوو ئیسڕائیل دەرباز بكە لەدەستی فیرعەون و بڕۆن، ورياش بن ئەوان بەدواتان دەكەون و ڕاوەدووتان دەنێن، ئەوەش بۆ ئەوەی دوایی كە مووسا ﷺ تووشی هەڵوێستێك نەبێ، چاوەڕوان نەكراو بێ، پێشێ خوا ئاگاداری دەكاتەوە، كە فیرعەونییەكان بە دواتان دەكەون.

٣)- ﴿ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴾ ئنجا فیرعەون بەشاراندا كۆكەرەوەكانی ناردن، (مَدائِن) كۆی (مَدينة)یە، (حاشِرين) كۆی (حاشِر)ە، فیرعەون جاڕچیی كۆكەرەوەی ناردن بە شاراندا، چونكە ئەو كاتە وەك خاوەنی (التحرير والتنوير) دەڵێ: میصر چواردە شاری قەڕەباڵەغی لێبوون.

ئنجا ئایا جاڕچییەكان چی بە خەڵك بڵێن؟

٤)- ﴿ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴾، ئا ئەمانە كۆمەڵێكی دابڕ دابڕی كەمن، یانی: ئەو خەڵكەی لەبەردەستی ئێمە ڕایانكردووە دەیانەوێ ڕابكەن، خەڵكەكە كۆ بكەنەوەو جاڕیان بەنێودا بدەن: كە ئەوانە كۆمەڵێكی پچڕپچڕی كەمن، (شِرذِمة) دەڵێ: (الطَّائِفَةُ القَلِيْلَةُ مِنَ النَّاس) خەڵكێكی كەم، هەندێ گوتوویانە: (شِرذِمة) كە كۆیەكەی (شَراذِم) یانی: خەڵكێكی دابڕ دابڕی پەڕاگەندە، یانی: كەمیشن و پەڕاگەندەو دابڕ دابڕیشن.

٥)- ﴿ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴾، بەڕاستیی ئەوانە بۆ ئێمە زۆر تووڕەكەرو پەستكەرن، ئێمەیان زۆر پەستكردووە، (غائظ: إسم فاعِل، مِن (غاظَهُ)، الَّذي هُوَ بِمعْنى أَغاظَهُ أَي: جَعَلَه ذا غَيْظ)، واتە: وایكرد زۆر (غَيْظ)ی بچێتە دڵ، (غَيْظ)یش (أَشَد الغَضَب) زۆر تووڕە بوون، یانی: ئەوانە ئێمەیان زۆر نارەحەتكردووە.

٦)- ﴿ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَٰذِرُونَ ﴾، ئێمەش تۆكمەین و پێكەوەین و زۆریش وریایین و زۆریش ئامادەین، خاوەنی هەموو پێداویستییەكی جەنگین، بۆیە با بەدوایان بكەوین و نەهێڵین بڕۆن.

٧)- ﴿ فَأَخْرَجْنَٰهُم مِّن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴾، {خوا دەفەرموێ:} ئێمە ئەوانمان، {فیرعەون و دارو دەستەكەی و سوپایەكەیمان} لە نێو ئەو باخ و بێستان و كانیی و سەرچاوانە كە تێیان دا بوون، دەرمان كردن، دیارە لەوێ باخی دار خورماو سەرچاوەو بیرو كارێزیان، سازكردوون.

٨)- ﴿ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴾، [(الكُنوز: الأموال المُدَخَّرَة)] هەروەها فیرعەونییەكان زۆر خەزنەو سەروەت و سامانی لە سەرێك كەڵەكە بوو و، جێگاو ڕێگایەكی زۆر چاكیان

هەبوو، (الكريمُ: النَّفيسُ مِن نَوعِهِ)، (كريم) هەر شتێك كە لە جۆری خۆیدا زۆر باش بێ، شوێنی نیشتەجێ بوونی زۆر باش و، پڕ نازو نیعمەتیان هەبوو، ئێمە لەوە لەهەمووی، وەدەرمان نان.

٩)- ﴿كَذَٰلِكَ وَأَوۡرَثۡنَٰهَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ﴾، ئاوا هەر بەو شێوەیە {کە دەبێ هەر تەشبیە بکرێ بەخۆیەوە، ئەوەندە بە عەجایبی دەرمان کردن}و کردمانە میراتی بەنوو ئیسرائیل، هەڵبەتە بەنوو ئیسرائیل دوایی نەچوونەوە بۆ میسر، هەر چەندە هەندێك لە زانایان وایانگوتوە، بەڵام یانی: ئەوەی فیرعەونییەکان بەجێیان هێشت، شێوەی ئەوەمان کرد بە میرات و دامان بە بەنوو ئیسرائیل، وەك موڵکی خۆیان لە فەڵەستین و شام.

مەسەلەی حەوتەم:

لێك وەدەركەوتنی گەلی مووساو ﷺ سوپای فیرعەون و، ترس ڕێنشتنی گەلی مووساو، دڵنیا بوونی مووسا ﷺ لە ڕێنمایی خوا بۆیان و، دواتر گۆچان لێدانی مووسا ﷺ لەدەریاکەو، شەق بوونی دەریاو، دەرباز بوونی گەلی مووساو، نغرۆ بوونی فیرعەون و سوپایەکەی:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّآ ۖ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ ۖ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ ﴾ ئنجا دەمەو خۆرهەڵات بەدوایان کەوتن، واتە: بەدوایان کەوتن و پێشیان گەیشتن، چونکە زۆر لێیان نیزیك بوون، (تبع) یانی: بەدوای کەوت، بەڵام (أتبع) یانی: دوای کەوت و پێشیگەیشت، لەبەر ئەوەی زۆر لێیان نیزیك بوون، وەك پێیان گەیشتبن، وابووە، (مُّشْرِقِينَ) یانی: دەمەو خۆرهەڵات، هەندێکیش گوتوویانە: (مُّشْرِقِينَ) یانی: لەلای ڕۆژهەڵات، چونکە مووساو ئەوان ڕووەو دەشتی سیناو بەرەو دەریای سوور ڕۆیشتوون، یانی: بەرەو لای ڕۆژهەڵات ڕۆیشتوون.

٢)- ﴿ فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ ﴾، کاتێ دوو کۆمەڵەکە لێك وەدەر کەوتن: ئەوە سوپای فیرعەون، ئەوەش مووساو گەلەکەی بەدەست بەتاڵیی دەڕۆن، بە پیاوو ئافرەت و منداڵ و هەموو شتێکەوە، لێك وەدەر کەوتن، (**التّرائي: تَفاعل لأنّه حاصِلٌ مِنَ الجانِبَين**) (**تراءي**) (**تفاعل**)ە لە (**رؤية**)ەوە، یانی: لێك وەدەرکەوتن و، هەر کامێکیان ئەوەی دیکەیانی بینی.

٣)- ﴿ قَالَ أَصۡحَـٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدۡرَكُونَ ﴾، هاوەڵانی مووسا (گەلەكەی) گوتیان: ئێمە گیراین، ئێمە دەمانگەنێ، (إِنّا لَمُلحَقون) یانی: ئێمە پێگەیشتووانین.

٤)- ﴿ قَالَ كَلَّآۖ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهۡدِينِ ﴾، (مووسا) فەرمووی: نەخێر، من پەروەردگارم لەگەڵم دایەو ڕێنماییم دەكات، (كَلَّآ: الكَلِمةُ رَدْعٍ، رَدَعَ بِهِ موسى ظَنَّهُم) (كلاّ) بەرچەرچدانەوەی گومانەكەی ئەوانە، نەخێر، هەرگیز وانیە، چونكە پەروەردگارم لەگەڵمدایە، ڕێگام پێشان دەدات، چی بكەم؟

٥)- ﴿ فَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضۡرِب بِّعَصَاكَ ٱلۡبَحۡرَ ﴾، ئنجا سروشمان كرد بۆ لای مووسا، كە بە گۆچانەكەت لە دەریاكە بدە، واتە: دەریای سوور، كە ئەو كاتە (بَحر القلزم)ی پێگوتراوە.

٦)- ﴿ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرۡقٍ كَٱلطَّوۡدِ ٱلۡعَظِيمِ ﴾، یەكسەر دەریاكە شەق بوو، ئنجا هەر پارچەیەك لە دەریاكە، وەك چیایەكی مەزن دەركەوت.

(فِرۡقٍ) یانی: (الجُزء المَفروق مِنهُ) ئەو پارچەیەی كە لێی جیا بۆتەوە، (الطَّود) یش یانی: (الجَبَل)، وەك چیای مەزن، زانایان دەڵێن: دەریایەكە بۆتە دوازدە (١٢) دالآن، نەك هەر یەك دالآن بێ، بەڵكو لە دوازدە شوێنەوە قڵیشاوەو بووەتە دوازدە دالآن، بۆ ئەوەی دوازدە هۆزەكەی بەنوو ئیسرائیل پێیان دا بڕۆن.

٧)- ﴿ وَأَزۡلَفۡنَا ثَمَّ ٱلۡأَخَرِينَ ﴾، دوایی ئەوانی دیكەشمان وەنیزیك خستن، واتە: فیرعەون و سوپایەكەی.

٨)- ﴿ وَأَنجَيۡنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجۡمَعِينَ ﴾، دوایی مووساو ئەوانەی لەگەڵیدا بوون، تێكڕایانمان دەرباز كردن.

٩)- ﴿ ثُمَّ أَغۡرَقۡنَا ٱلۡأَخَرِينَ ﴾، دوایی ئەوانی دیكەمان خنكاندو نغرۆمان كردن، دوای ئەوەی دواكەسی كۆمەڵی مووسا عليه السلام لە دەریایەكە دەرچوون و، دواكەسی سوپایەكەی فیرعەونیش هاتنە نێو ئەو دالآنانەوە، دەریا وێك كەوتەوە.

ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ:

١٠)- ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بەڕاستیی لەوەدا بەڵگەیەکی مەزن هەیە، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نین، زۆربەی ئەو خەڵکەی ڕۆژگاری پێغەمبەری خوا، یان مرۆڤایەتیی بەگشتیی.

١١)- ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، بە دڵنیاییەوەش بەس پەروەردگارت زۆر زاڵی باڵادەستی بەبەزەییە.

واتە: ئەوە بەڵگەیە لەسەر ڕاستیی خوا بەیەکگرتن و، ڕاستیی پێغەمبەرایەتیی، خواش زاڵی باڵادەستە لە بەرامبەر دوژمنان و ناحەزانی داو، میهرەبان و بە بەزەییشە بەرانبەر بە دۆستەکانی.

با کۆتایی ئەم دەرسەمان بەبەسەرهاتێك بێنین کە **(القرطبي)** لە تەفسیرەکەی خۆی **(الجامع لأحكام القرآن)**[1]دا، هێناویەتی:

قەیسی کوڕی حەججاج گوتوویەتی: کاتێك میسڕ ئازاد دەکرێ، خەڵکەکەی دێنە لای عەمری کوڕی عاص، ئەو دەبێتە والیی میسڕ، کاتێك مانگی (بەئونە) دێ، لە مانگەکانی قیبتییەکان کە ساڵیان پێ ئەژمارکردوون، پێی دەڵێن: ئەی سەرۆك! ئەم ڕووباری نیلەی ئێمە، عادەتێکی هەیە کە هەتا ئێمە ئەوە ڕەچاو نەکەین، ئاوی نیل هەڵناستێ و بەرز نابێتەوە، ئەویش دەڵێ: چییە؟

دەڵێن: کاتێك کە دوازدە شەو تێدەپەڕن لەم مانگی (بەئونە) دەبێ ئێمە بێنین کچێکی گەنج لە ماڵی بابی بێ، باب و دایکی ڕازی بکەین، پارەیان بدەینێ و ڕازییان بکەین، ئنجا بێنین ئەو کچە برازێنینەوە بە جوانترین خشڵ و باشترین پۆشاکی لەبەر بکەین، دوایی بە زیندوویی فڕێی بدەینەوە نێو ڕووباری نیلەوە، بۆ ئەوەی ئەو ڕووبارە قەناعەتی بێت و بۆمان هەڵسێ!

---

(١) ج١٣، ص٨٧.

عەمری کوڕی عاص دەڵێ: ئەوە لە ئیسلامدا ناگونجێ، ئیسلام ئەو شتانەی پێش خۆی دەسڕێتەوە، دوایی عەمری کوڕی عاص نامەیەك دەنووسێ بۆ عومەری کوڕی خوتتاب خوا لێی ڕازی بێ و ئاگاداری دەکاتەوە.

عومەر کە خەلیفەی مسوڵمانانە دەڵێ: شتێکی چاکت کردوە، ئەوەت نەکردوە، ئەمە عادەتێکی نەفامییە، دوایی عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی ڕازی بێ، نامەیەك دەنووسێ بەم شێوەیە:

{مِنْ عَبْدِ اللَّهِ عُمَرَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى نِيلِ أَهْلِ مِصْرَ، أَمَّا بَعْدُ ... فَإِنَّكَ إِنْ كُنْتَ إِنَّمَا تَجْرِي مِنْ قِبَلِكَ، فَلَا تَجْرِ، وَإِنْ كَانَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ هُوَ الَّذِي يُجْرِيكَ، فَنَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يُجْرِيَكَ}.

واتە: لە بەندەی خوا فەرماندەی بڕوادارانەوە عومەر بۆ ڕووباری نیل! دوای ستایشی خوا، ئەگەر بۆ خۆت تاکو ئێستا ڕۆیشتووی، ئەوە مەڕۆ، بەڵام ئەگەر خوای تاکی ملپێکەچکەر تۆی ڕواندوە، ئەوە داوا لە خوای تاکی مل پێکەچکەر دەکەین، بترۆێنێ.

پێی دەڵێ: کاغەزەکە فڕێ بدەنە نێو ڕووباری نیلەوە، ئنجا کە نامەکەیان فڕێدایە نێو ڕووباری نیل، ڕووباری نیل هەڵسا، ئەو عادەتەش کە لە میسڕ باو بوو، ئەو عادەتە نەفامییەش خەڵکەکە لێی دەرباز بوون.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

www.alibapir.com

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان ئایەتەكانـی: (٦٩ - ١٠٤) دەگرێتـە خـۆی، لـەو سـی و شـەش (٣٦) ئایەتـەدا، بیسـت و یـەك (٢١) ئایەتیـان تایبەتـن بـە گۆشـەیەك لـە بەسـەرهاتی ئیبراهیـم ﷺو پـازدە (١٥) ئایەتیشـیان باسـی سـەرەنجامی پـڕ خێـرو خۆشـیی پارێـزكاران بـە كورتیـی و، بـە درێژییـش باسـی سـەرەنجامی شـوومی بێبڕوایـان و هاوبەش بۆخـوا دانەرانـن، كـە لـە ڕۆژی دواییـدا زۆر ژیـوان دەبنـەوە، بـەڵام بـێ سـوود دەبـێ.

﴿ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَا تَعۡبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُواْ نَعۡبُدُ أَصۡنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلۡ يَسۡمَعُونَكُمۡ إِذۡ تَدۡعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوۡ يَنفَعُونَكُمۡ أَوۡ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُواْ بَلۡ وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَءَيۡتُم مَّا كُنتُمۡ تَعۡبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلۡأَقۡدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمۡ عَدُوّٞ لِّيٓ إِلَّا رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾ ٱلَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهۡدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِي هُوَ يُطۡعِمُنِي وَيَسۡقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضۡتُ فَهُوَ يَشۡفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحۡيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِيٓ أَطۡمَعُ أَن يَغۡفِرَ لِي خَطِيٓـَٔتِي يَوۡمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبۡ لِي حُكۡمٗا وَأَلۡحِقۡنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَٱجۡعَل لِّي لِسَانَ صِدۡقٖ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَٱجۡعَلۡنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَٱغۡفِرۡ لِأَبِيٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخۡزِنِي يَوۡمَ يُبۡعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوۡمَ لَا يَنفَعُ مَالٞ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنۡ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلۡبٖ سَلِيمٖ ﴿٨٩﴾ وَأُزۡلِفَتِ ٱلۡجَنَّةُ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ ٱلۡجَحِيمُ لِلۡغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمۡ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تَعۡبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ هَلۡ يَنصُرُونَكُمۡ أَوۡ يَنتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكُبۡكِبُواْ فِيهَا هُمۡ وَٱلۡغَاوُۥنَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ

إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا۟ وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَآ أَضَلَّنَآ إِلَّا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِن شَـٰفِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها هەواڵی (بەسەرهاتی) ئیبراهیمیان بەسەردا بخوێنەوە ﴿٦٩﴾ کاتێك بە بابی و گەلەکەی گوت: ئەوە چییە (لە جیاتی خوا) دەیپەرستن؟ ﴿٧٠﴾ گوتیان: بتانێك دەپەرستین، ڕۆژێ بەدەم پەرستنەوە لەگەڵیانین ﴿٧١﴾ (ئیبراهیم) گوتی: ئایا کاتێك (لێیان) دەپاڕێنەوە، دەبیستن؟ ﴿٧٢﴾ یان ئایا سوودتان پێ دەگەیەنن؟ یان زیانتان لێدەدەن؟ ﴿٧٣﴾ گوتیان: بەڵکو (بەڵگەمان هەر ئەوەیە کە) باب و باپیرانمان دیوە، هەر وایان کردوە ﴿٧٤﴾ (ئیبراهیم) گوتی: ئەو (شت)انەتان دیوە کە دەیانپەرستن ﴿٧٥﴾ خۆتان و باب و باپیرانی پێشووتان ﴿٧٦﴾ بێگومان ئەوانە (هەموویان) دوژمنن، جگە لە پەروەردگاری جیهانییانن ﴿٧٧﴾ ئەو کەسەی وەدیهێناوم، هەر ئەویش ڕێنماییم دەکات ﴿٧٨﴾ هەروەها بەس ئەو خواردن و خواردنەوەم پێدەدات ﴿٧٩﴾ کاتێکیش نەخۆش بم، بەس ئەو چاکم دەکاتەوە ﴿٨٠﴾ هەروەها ئەو کەسەی دەممرێنێ، دوایی زیندووم دەکاتەوە ﴿٨١﴾ هەروەها ئەو کەسەی بەتەمام ڕۆژی سزاو پاداشت لە گوناهەکەم ببووریٚ ﴿٨٢﴾ پەروەردگارم! حیکمەتم پێ ببەخشەو، بە چاکانەوە پەیوەستم بکە ﴿٨٣﴾ ناوبانگی باشیشم بە نێو ئەوانی دیکەدا بڵاوبکەوەو ﴿٨٤﴾ لە میراتگرانی بەهەشتی پڕ لە نازو نیعمەتم بگێڕەو ﴿٨٥﴾ لە بابیشم ببوورە، بێگومان ئەو لە گومڕایان بوو ﴿٨٦﴾ ڕۆژێ کە (مرۆڤەکانیش) زیندوو دەکرێنەوە، شەرمەزارم مەکە ﴿٨٧﴾ ئەو ڕۆژە کە

نەساامان و نە کوڕان سوود ناگەیەنن (بە خاوەنەکانیان) ﴿٨٨﴾ مەگەر کەسێك بە دڵێکی ساغەوە هاتبێتە خزمەت خوا ﴿٨٩﴾ (ئەو ڕۆژە کە جگە لە دڵی ساغ دادی کەس نادات) بەهەشتیش بۆ پارێزکاران نیزیك خرایەوەو ﴿٩٠﴾ دۆزەخیش پێشانی بێمرادان دراو ﴿٩١﴾ پێیان گوترا: کوان ئەو (شت)انەی ﴿٩٢﴾ جگە لە خوا دەتانپەرستن؟ ئایا سەرتان دەخەن، یان (لانی کەم) خۆیان سەردەخەن؟ ﴿٩٣﴾ ئیدی ئەوان (پەرستراوەکان و پەرستەرە) بێ مرادەکان، هەموویان لەوێدا بەسەرێکدا کەوتن ﴿٩٤﴾ هەروەها تێکڕای سەربازەکانی ئیبلیسیش ﴿٩٥﴾ ئنجا لە کاتێکدا کە پێکەوە دەمەقاڵێیان بوو ﴿٩٦﴾ گوتیان: بە خوا ئێمە لە گومراییەکی ئاشکراو ڕوون دا بووین ﴿٩٧﴾ کاتێك ئێوەمان لەگەڵ پەروەردگاری جیهانییاندا یەکسان دەکرد ﴿٩٨﴾ تەنیا تاوانبارانیش ئێمەیان سەرگەردان کرد ﴿٩٩﴾ (ئێستاش) هیچ کەسمان نیە لە تکاکاران (تکامان بۆ بکات) ﴿١٠٠﴾ هەروەها هیچ برادەرێکی دڵسۆزو بەپەرۆشیشمان نیە ﴿١٠١﴾ خۆزگە جارێك (دەرفەت)مان هەبووایە، تاکو لە بڕواداران بین ﴿١٠٢﴾ بێگومان لەوەدا نیشانەیەکی مەزن هەیە، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نین ﴿١٠٣﴾ بە دڵنیایی تەنیا پەروەردگاریشت زاڵی میهرەبانە ﴿١٠٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(فَنَظَلُّ): دەگوترێ: (ظَلْتُ وظِلْتُ: بِحَذْفِ إِحْدَى اللاَّمَيْنِ، يُعَبَّرُ بِهِ عَمَّا يُفْعَلُ بِالنَّهَار) (ظَلَّ يَظَلُّ) دەگونجێ بڵێی: (ظَلَلْتُ)و (ظَلْتُ) یەکێ لە (لام)ەکانی لابرێ، (ظَلَّ) تەعبیری پێ دەکرێ لەو کردەوەیەی کە بە ڕۆژێ دەکرێ، هەروەك (بَاتَ) تەعبیری پێ دەکرێ، لەو کردەوانەی کە بەشەو دەکرێن.

(عَٰكِفِينَ): (العُكُوفُ: الإِقْبَالُ عَلَى الشَّيءِ، وَمُلاَزَمَتُهُ عَلَى سَبيلِ التَّعْظِيمِ لَهُ، وَالإِعْتِكافُ فِي الشَّرعِ: الإِحْتِباسُ فِي المَسْجِدِ عَلَى سَبيلِ القُرْبَةِ)، (عکوف) بریتیە لەوە کە ئینسان ڕوو بکاتە شتێك و لەگەڵیبێ بەشێوەی بەمەزنگرتن، (إعتكاف) لە زاراوەی شەرعدا بریتیە لە مانەوە لە: مزگەوت بە مەبەستی لەخوا نزیك بوونەوە.

(حُكۡمًا): (الحُكْمُ والحِكْمَةُ: إِصَابَةُ الحَقِّ بِالعِلْمِ وَالعَمَل)، (حُكم) لێرەدا مەبەست پێی حیکمەتە، مەبەست ئەوەیە کە ئینسان حەق بپێکێ لە ڕووی زانیاریی و، لە ڕووی کردەوەییەوە، یان: بە قسەو بە کردەوە هەق بپێکێ.

(لِسَانَ صِدۡقٍ): یانی: زمانی ڕاستیی (وَيُعَبَّرُ عَنْ كُلِّ فِعْلٍ فَاضِلٍ ظَاهِراً وَباطِناً، بِالصِّدْق)، بەڵام لێرەدا (صدق) تەعبیری پێ دەکرێ لە هەر کردەوەیەکی چاك، کە بە ڕواڵەت و بە پەنهان چاك بێ.

(سَلِيمٍ): (أَي: مُتَّعَرٍّ مِنَ الآفَاتِ الظَّاهِرَةِ وَالبَاطِنَة) (سلیم) ئەوەیە ڕووت بێ و دووربێ لە هەموو دەردە ڕواڵەتیی و پەنهانەکان، دڵێك کە نەخۆشیی ڕواڵەتیی و پەنهانیی تێدا نەبێ، بە کوردییش دەڵێن: ساغ و سەلیم.

(لِلۡغَاوِينَ): (الغاوین) کۆی (غَاوي)یە کە لە (غَيّ)ەوە هاتوە، (الغَيُّ: جَهْلٌ مِنْ اعْتِقَادٍ فَاسِد)، (غي) نەزانییەکە لە بڕوا پێ بوونێکی خراپەوە بێ، (راغب

الأصفهاني) وای لێکداوەتەوە، بەڵام هەر (**راغب**) مانایەکی دیکەشی لێگرتوە، دەڵێ: (**غَوَى: فَسَدَ عَيْشُهُ**) ژیانی تێکچوو، (**غوى، أي: خَابَ**) واتە: بەدبەخت بوو، بێمراد بوو، کە من پێم وایە زیاتر ئەمە مەبەستی (**غَيٌّ**)یە، چونکە (**ضَلَال**) بریتیە لە گومڕایی، بەڵام (**غَيٌّ**) بریتیە لە دەرەنجامی گومڕایی، هەروەك (**هِدايَة**) بریتیە لە ڕێنمایی و بەڕێزانین، بەڵام (**رُشد**) برتیە لە دەرەنجامی هیدایەت، کەسێك کە هیدایەت دەدرێ، سەرڕاست دەبێ و، کەسێك کە گومڕا بێ، بەدبەخت و پەشێمان دەبێ.

(فَكُبْكِبُواْ): یانی: بەسەرێکدا کەوتن، (**الكَبُّ: إِسْقَاطُ الشَّيءِ عَلَى وَجْهِهِ، وَالكَبْكَبَةُ: تَدَهُورُ الشَّيءِ فِي هُوَّةٍ، كُبَّ وَكُبْكِبَ، نَحو: كَفَّ وَكَفْكَفَ**)، (**كَبّ**) بەردانەوەی شتێکە لەسەر ڕووی، (**كَبْكَبَة**) وەك ئەوەیە شتێك بکەوێتە چاڵێکەوە بەسەر یەك دا بڕمێ، ئنجا (**كُبَّ عَلَى وَجهِهِ**) یانی بەسەر ڕووی دا خرا، وەك (**كَفَّ**) یانی: وازی هێنا، لە (**كَفْكَفَ**) دێ، یانی: وازهێنان، (**كبّ**)یش یانی: لەپەو ڕوو کەوتن.

(حَمِيمٍ): (**الماءُ الشَّدِيدُ الحَرَارَة، وهو القَرِيبُ المُشْفِقُ**)، (حميم) هەم بە ئاوی زۆر گەرمی داغکراو دەگوترێ، هەم بە خزم و نزیکی دڵسۆزو بەپەرۆش دەگوترێ، بۆیە گوتراوە: (**الحَامَّةُ وَالعَامَّة**) یانی: کەسانی زۆر نیزیك و دڵسۆز، (**عامّة**)ش یانی: خەڵك بەگشتیی.

(كَرَّةً): (**الكَرُّ: العَطْفُ عَلَى الشَّيءِ**) واتە: بادانەوە بۆ شتێك، گەڕانەوە بۆ شتێك، (**والكَرَّةُ: المَرَّةُ**) یانی: جارێك گەڕانەوە بۆ شتێك لە (**كَرّ**)ەوە هاتوە، واتە: بادانەوە.

مانای گشتیی ئەم ئایەتانە

ئێمە بە تێرو تەسەلیی توێژینەوەمان لەبارەی ئیبراهیمەوە ﷺ كردوە، لە كاتی تەفسیر كردنی ئایەتەكانی: (٣٥-٤١) لە سوورەتی (**إبراهيم**)دا.

وەك زۆر جار گوتوومانە: لە سوورەتێكدا بەسەرهاتی پێغەمبەرێك دێنین، كە ئەو سوورەتە بەناوی ئەوەوە ناونرا بێ، وەك: سوورەتی (يونس)، سوورەتی (إبراهيم) سوورەتی (الحجر) بەسەرهاتی صاڵح، سوورەتی (يوسف)، سوورەتی (هود) بەسەرهاتی هوودمان تێدا هێناوە، جاری واش هەیە كە زیاتر لە بەسەرهاتی پێغەمبەرێك لە سوورەتێكدا دەهێنین، ئەگەر لەوێدا زیاتر بە گونجاومان زانیبێ، ئنجا بەسەرهاتی (ئیبراهیم)مان ﷺ بە تەفصیل لە سوورەتی (إبراهيم)دا هێناوە، بۆیە لێرە بە خێرایی بەسەریدا دەڕۆین.

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ إِبۡرَٰهِيمَ ﴾، هەواڵی ئیبراهیمیان بەسەردا بخوێنەوە، واتە: هەواڵی بەسەرهاتی ئیبراهیم بەسەر گەلەكەتدا، بەسەر خەڵكەكەتدا بخوێنەوە ئەی موحەممەد ﷺ! هەروەها دوای ئەویش، ئەی هەر كەسێك كە لەڕێی موحەممەدەوە ﷺ دەڕوا، بە ڕێبازی ئەودا دەڕوا، لەگەڵ كۆمەڵگای خۆی و دەوروبەری خۆیدا خەریك دەبێ، كە بەرەو هیدایەتی خواو، بەرەو ڕاستە شەقامی خوایان بێنێ! بەسەرهاتی ئیبراهیمیان بەسەردا بخوێنە:

﴿ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَا تَعۡبُدُونَ ﴾، كاتێك كە بە بابی و بە گەلەكەی خۆی گوت: چی دەپەرستن؟ یانی: ئەوەی ئێوە دەیپەرستن چییە؟ ﴿ قَالُواْ نَعۡبُدُ أَصۡنَامٗا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴾ ئیبراهیم ﷺ بینیویەتی بتان دەپەرستن، بەڵام ویستوویەتی لە زمانی خۆیانەوە بیانگرێ، وەك عەرەب دەڵێن: (**أَدِينُكَ مِن فَمِك**) بەزاری خۆت دەتگرم! با بۆ خۆیان دانی پێدا بێنن كە بتان دەپەرستن، ﴿ قَالُواْ

﴿نَعۡبُدُ أَصۡنَامٗا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ﴾ گوتیان: ئێمە چەند بتانێك دەپەرستین كە بە درێژایی ڕۆژێ لەلایان دەمێنینەوە {بەمەزنیان دەگرین و لێیان دەپاڕێینەوە!}

﴿قَالَ هَلۡ يَسۡمَعُونَكُمۡ إِذۡ تَدۡعُونَ﴾، ئیبراهیم ﷺ فەرمووی: ئایا كاتێك لێیان دەپاڕێنەوە، گوێیان لێتانە؟ یانی: (تَدعونَهُم) یان (تَدعُونَها)، ئایا كاتێك لێیان دەپاڕێنەوە، گوێبیستتان دەبن؟ ﴿أَوۡ يَنفَعُونَكُمۡ أَوۡ يَضُرُّونَ﴾ یان ئایا سوودتان پێ دەگەیەنن، یان زیانتان لێدەدەن، ئەگەر لێتان ڕازی بن، سوودتان پێ دەگەیەنن، یان ئەگەر لێتان تووڕە بن، بەخەیاڵی خۆتان، زیانتان لێدەدەن؟

﴿قَالُواْ بَلۡ وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ﴾ ناكرێ بڵێن: پاڕانەوەمان دەبیستن، یان سوودمان پێدەگەیەنن و زیانمان لێدەدەن، بۆیە گوتوویانە: بەڵكو بەڵگەمان ئەوەیە كە ئێمە باب و باپیرانمان وا بینیوە، وایان كردوە، ئێمەش وەك ئەوان دەكەین، وەك چۆن مەڕ سەر لەدوای یەك دەنێ، ئەگەر مەڕێكیان لە شاخ هەڵدێرێ، مەڕەكانی دیكەش هەموویان بەدوایدا هەڵدەدێرێن، ئەوانی دیكە بیر ناكەنەوە: ئەو مەڕە هەڵدێرا، با ئێمە هەڵنەدێرین و ڕاوەستین!!

جاری وایە مەڕ لە شاخی دەچێ، سێ سەد، چوارسەد سەر مەڕ، پێكەوە هەڵدەدێرێ لە چیا، خەڵك و جەماوەری واهەیە لەسەر مەزهەبی مەڕە، لەسەر مەزهەبی بزنە، لەسەر مەزهەبی ئاژەڵە، مرۆڤ ئەگەر هیدایەتی خوا لەفریای نەیەت، خراپ بەسەر خۆی دێنێ، دەچێتە سەر مەزهەبی ئاژەڵ و مەڕو بزن و گاگەل، ئنجا ئەو كاتە شوانێك هەر دەبێ بەپێش خۆیانبدات، گاوانێك هەر دەبێ لێیان خوڕێ، بەڵام ئەگەر بەندەی خوابن، مرۆڤ دەبن، ڕێزو حورمەتی خۆیان دەزانن، بۆیە ئێستا گەلی ئیبراهیم، دوای ئەوەی ئیبراهیم ﷺ ناچاریان دەكات بێنە گۆو دان بە حەقیقەتدا بێنن، كە ئایا ئەوانە گوێیان لە پاڕانەوەی ئێوە دەبێ؟ ئایا سوودتان پێ دەگەیەنن؟ ئایا زیانتان لێدەدەن؟ ناتوانن بڵێن: بەڵێ، دەڵێن: بەڵكو بەڵگەمان ئەوەیە كە باب و باپیرانمان هەر وایان كردوە.

﴿ قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴾، ئیبراهیم ﷺ فەرمووی: ئەوانەتان بینیون کە ئێوە دەیانپەرستن، ﴿ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ ﴾، خۆتان و باب و باپیرانی پێشووتان، ﴿ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، بەدڵنیایی ئەوانە هەموویان دوژمنن بۆمن، جگە لە پەروەردگاری جیهانییان، واتە: ڕقم لێیانە، چونکە ئێوە بە هۆی ئەوانەوە هەڵخەڵەتاون، ئەگەرنا ئەوانە بەس پەیکەرن، من ڕقم لێیانە، کە بوونە هۆی گومڕایی ئێوە، من تەنیان پەروەردگاری جیهانییان دۆستمە، ئەوانی دیکە هەموویان دوژمنمن.

ئنجا دوایی پەروەردگاری جیهانییان پێناسە دەکات، چەند سیفەتێکی خوا هەڵدەدات، دەفەرمووێ:

﴿ ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴾، ئەو زاتەی منی هێناوەتە دی و، هەر ئەویش ڕێنماییم دەکات و، ڕێم پێشان دەدات، ﴿ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ ﴾، ئەو کەسەش کە تەنیا ئەو خواردنم پێ دەداو خواردنەوەشم پێ دەدات، ﴿ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴾، کاتێکیش نەخۆش بم، بەس ئەو چاکم دەکات، نەخۆشییەکەی پاڵ داوەتە لای خۆی و، چارەسەرەکەی پاڵ داوەتە لای خوا، چونکە بەزۆریی وایە مرۆڤ بە هۆی کەمتەرخەمیی خۆیەوە، لەڕووی تەندروستییەوە نەخۆش دەبێ، ئەگەر نەخۆش کەوتم خوا چاکم دەکاتەوە، بەڵێ ڕەنگە بە هۆی دەرمان و چارەسەرکردنەوە چاك ببێتەوەو پزیشك چاکی بکاتەوە، کە ئەوە دەبێتە هۆکار، بەڵام ئەوەی شیفایەکە دەهێنێ خوایە، جاری وایە سەد پزیشك لە نەخۆشێك کۆدەبنەوە، بۆشیان چاك نابێتەوە، چونکە خوا مۆڵەتی لەسەر نیە، جاری واش هەیە بەبێ پزیشکیش مرۆڤ دەگونجێ چاك ببێتەوە، کەواتە: چاککەرەوەکە خوایە ﷻ، بەڵام ئەوانی دیکە هۆکارن، جاری وایە کاریگەرییان دەبێ و، جاری واش هەیە پەرچێك دێتە ڕێی بەردەم هۆکارەکان، کاریگەرییەکەیان بەتاڵ دەکاتەوە.

﴿ وَٱلَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحۡيِينِ ﴾، هەروەها پەروەردگارم ئەو كەسەیە كە دەممرێنێ و، زیندووم دەكاتەوە، ﴿ وَٱلَّذِيٓ أَطۡمَعُ أَن يَغۡفِرَ لِي خَطِيٓـَٔتِي يَوۡمَ ٱلدِّينِ ﴾، دیسان پەروەردگارم ئەو زاتەیە، ئومێدم وایە كە لەڕۆژی سزاو پاداشتتدا لە هەڵەو كەم و كوڕییەكەم ببووریٚ.

ئایا كەم و كوڕییەكەی ئیبراهیم ﷺ چی بووە؟ پێغەمبەران هەمیشە لە بەرانبەر خوای پەروەردگاردا، خۆیان پێ كەمتەرخەم و گوناهبارو، پێویست بەوە بووە، خوا لێیان ببووریٚ و چاوپۆشییان لیٚ بكات، نەك وەك خەڵكی دیكە بە مستە ئاوێك بكەونە مەلە، بەدوو ڕكات نوێژ، هەوایەك بچێتە كەللەیان! پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) زانیویانە خوا ﷻ چ پایەو مەقامێكی بەرزی بیٚ وێنەی هەیە، بۆیە هەرچی كردوویانە لە خواپەرستیی و دینداریی و چاكە، هەر پێیان كەم بووەو، خۆیان پێ گوناهبارو كەمتەرخەم بووە لە بەرانبەر خوادا ﷻ.

﴿ رَبِّ هَبۡ لِي حُكۡمٗا وَأَلۡحِقۡنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، پەروەردگارم! حیكمەتم پیٚ بدەو بە چاكانەوە پەیوەستم بكە، بمخە ڕیزی چاكانەوە، ﴿ وَٱجۡعَل لِّي لِسَانَ صِدۡقٖ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴾، هەروەها زمانی چاكم، ناوبانگی چاكم لەنێو ئەوانی دیكەدا بۆ بڵاوبكەوە.

ئەو دوعایەی ئیبراهیم ﷺ تەماشا بكەن، چۆن قبووڵ بووە! هەموو خاوەن ئایین و كتێبە ئاسمانییەكان، لەسەر ئیبراهیم یەك دەنگن، هەر لە صابیئەوە بگرە، تاكو جوولەكەكان، نەصرانییەكان، مسوڵمانان، ئەوانەی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، مەجووسییەكان، گرنگ ئەوەیە هەموو ئەوانەی خۆیان پاڵداوەتە لای خوا ﷻ و لای كتێبە ئاسمانییەكان، هەموویان ڕێزیان بۆ ئیبراهیم ﷺ هەیەو، ئەو دوعایەی ئیبراهیم زۆر چاك لە واقیعدا بەرجەستە بووە.

چونكە ﴿ لِسَانَ صِدۡقٖ ﴾، یانی: مەدح و سەناو پێهەڵگوتن، ئنجا ئایا ئیبراهیم بۆچی ئەو دوعایەی كردوە؟ بۆ ئەوەی خەڵك قسەی لیٚ وەربگریٚ، چونكە

خەڵك ئەگەر خۆشی نەویێ و متمانەی پێت نەبێ، قسەشت لێ وەرناگرێ، بۆ ئەوەی پەیامی خوا چاك بگەیەنێ، بۆیە گوتوویەتی: باس و خواس و ناوبانگی چاکم بە نێو خەڵك دا بڵاو بکەوە، ﴿ وَٱجۡعَلۡنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴾، هەروەها لە میراتگرانی بەهەشتی پڕ لە نازو نیعمەتم بگێڕە، ﴿ وَٱغۡفِرۡ لِأَبِيٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾، لە بابیشم ببوورە، چونکە ئەو لە گومڕایان بوو، چاوپۆشیی لێ بکە، بەڵام خوا ئەم دوعایەی ئیبراهیمی عليه السلام قبووڵ نەکردوە، وەك لە سوورەتی (التوبة) و (الممتحنة)دا هاتوە، ﴿ وَلَا تُخۡزِنِي يَوۡمَ يُبۡعَثُونَ ﴿١٠٤﴾ ﴾، هەروەها لە ڕۆژێکدا کە زیندوو دەکرێنەوە، شەرمەزارم مەکە، ڕوو زەردم مەکە، با زەبوون و سەرشۆڕ نەبم، ﴿ يَوۡمَ لَا يَنفَعُ مَالٞ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنۡ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلۡبٖ سَلِيمٖ ﴾، ئەو ڕۆژەی کە نە سامان و نە کوڕان دادی کەس نادەن، سوود بەکەس ناگەیەنن، مەگەر کەسێك بەدڵێکی ساغ و سەلیمەوە بێتەوە خزمەت خوا ﷻ، ئەگەرنا هیچ شتێکی دیکە بەفریای کەس ناکەوێ.

لێرە کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَا تُخۡزِنِي يَوۡمَ يُبۡعَثُونَ ﴾، ئەمە لەبەرڕا هاویشتنەو کنارەیە بۆ هاوبەش بۆخوادانەرەکان، یانی: ئەوانە سەرشۆڕ دەبن لە ڕۆژێك کە زیندوو دەکرێنەوە، بەڵام من سەرشۆڕ مەکە، وەك ئەوان.

هەروەها کە دەفەرموێ: ئەو ڕۆژە کە سامان و کوڕان سوود بە کەس ناگەیەنن، یانی: ئەو هاوبەش بۆخوا دانەرو کافرانە بە تەمای سەروەت و سامانەکەیان و، کوڕو خزمیان تێکەوتوون، کە ئەوانە سوود ناگەیەنن، مەگەر کەسێك بە دڵێکی ساغەوە بێتەوە خزمەت خوا، دڵی ساغیش ئەوەیە کە خڵتەی شیرك و کوفرو نیفاقی تێدا نەبێ، هەروەها خڵتەی ڕیاو بیدعەتی تێدا نەبێ، دڵێکی ساغ و صاف و سەلیم بێ.

لێرە بەسەرهاتی ئیبراهیم عليه السلام کۆتایی دێ، کە پێشتریش گوتمان: بیست و یەك (٢١) ئایەتی بۆ تەرخان کرابوو.

ئنجا ئەو پازده (١٥) ئایەتەکەی کە دێن، بێگومان هەر پەیوەستن بە بەسەرهاتی ئیبراهیمەوە ﷺ، بەڵام پەیوەستیشن بە بەسەرهاتی هەموو پێغەمبەرانەوە، لە نێویشیاندا سەروەرو گەورەی پێغەمبەران موحەممەد ﷺ چونکە باسی ڕۆژی دوایی دەکات، کە لەوێ پارێزکاران حاڵ و باڵیان چۆن دەبێ؟

دوایی بە درێژیی باسی ئەوە کراوە: چی ڕوودەدا بۆ هاوبەش بۆخوادانەران، بۆ لاڕێیان لە ڕاستە شەقامی خوا؟! دەفەرموێ:

﴿ وَأُزْلِفَتِ ٱلْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴾، بەهەشت وەنزیکخرا بۆ پارێزکاران، ﴿ وَبُرِّزَتِ ٱلْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴾، هەروەها کڵپەی سەوزی ئاگری دۆزەخیش ڕانوێنرا، ئاشکرا کرا بۆ بێمرادان، بۆ ئەوانەی لە ئەنجامی گومڕاییدا بێمرادو بەدبەخت و چارە ڕەش بوون، ﴿ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ﴾، پێیان گوترا: کوان ئەوانەی لە جیاتی خوا دەتانپەرستن، لە کوێن؟ ﴿ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ﴾، ئایا ئێوە سەردەخەن، یاخود (ئەگەر ئێوەش سەرنەخەن بەلای کەمەوە) خۆیان سەردەخەن؟ یانی: ئەوان خۆشیان پێ دەرباز ناکرێ، چ جای ئێوە! ﴿ فَكُبْكِبُوا۟ فِيهَا هُمْ وَٱلْغَاوُۥنَ ﴾، واتە: بت و صەنەمەکان، پەرستراوە ساختەکان لەگەڵ سەرگەردان و بێمرادەکان دا، هەموویان لەپەوڕوو کەوتنە نێو ئاگری دۆزەخەوە، ﴿ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴾، هەروەها سەربازەکانی ئیبلیسیش هەموویان تێکڕا و وێکڕا کەوتنە نێو دۆزەخەوە، ﴿ قَالُوا۟ وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴾، ئنجا لە کاتێکدا لەوێدا دەمەقاڵێ و، مشت و مڕیان بوو، گوتیان: ﴿ تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴾، سوێند بە خوا، ئێمە لە گومڕاییەکی ئاشکرادا بووین، ﴿ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴾، کاتێك ئێوەمان یەکسان دەکرد بە پەروەردگاری جیهانییان.

ئێمە دەربارەی شیرك و هاوبەش بۆخوا دانەران، لە کۆتایی سووڕەتی (یوسف) دا باسێکی تێرو تەسەلمان کردووەو گوتوومانە: ئەصڵ و ڕیشەی شیرك، ئەم ئایەتە موبارەکە پێناسەی دەکات، شیرك بریتیە لە یەکسان کردنی غەیری خوا لەگەڵ

خـوادا، چ لـە بەدیهێنەرایەتییـدا، چ لـە پەروەردگارێتییـدا، چ لـە خاوەنداریێتییـدا، چ لـە نـاوو سـیفەتەکاندا، چ لـە پەرسـتراوێتییدا، چ لـە هـەر تایبەتمەندییەکـی دیکـەی خـوای پـەروەردگاردا، غەیـری خـوا یەکسـان بکـەی لەگـەڵ خـوادا، ئـەوە ڕیشـەی شـیرکە، بناغـەی شـیرك ئەوەیـە، کـە وەك خـوای پـەروەردگار، تەماشـای هەندێـك لـە پـەروەردە کراوەکانـی بکـەی، وەك خـوای بەدیهێنـەر، تەماشـای هەنـدێ لـە بەدیهێـنراو و دروسـتکراوەکانی بکـەی، چ لـە زاتیانـدا، چ لـە سـیفەتیاندا، چ لـە ناویانـدا، چ لـە هـەر شـتێکدا کـە تایبەتمەندیـی خـوای پـەورەدگارە.

﴿ وَمَآ أَضَلَّنَآ إِلَّا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴾، تەنیـا تازانبارانیـش ئێمەیـان گومـڕا کـرد، ﴿ فَمَا لَنَا مِن شَٰفِعِينَ ﴾، ئێسـتاش هیـچ تکاکارمـان نینـە، ﴿ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴾، هەروەهـا دۆسـت و هاوەڵێکـی دڵسـۆزو بەبەزەیـی و نزیـك و دڵ سووتاویشـمان نیـە، بـێ کـەس وکار کەوتووینـە گـۆڕێ، دەسـتخەڕۆو ڕەنجەڕۆیـن، بـێ کـەس و کەساسـین! ﴿ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ خۆزگـە جارێکـمان بـۆ هەبووایـە تاکـو لـە بـڕواداران بیـن، یـانی: خۆزگـە جارێـك بگەڕێینـەوە بـۆ دنیـا، تاکـو لـەوێ تووشـی ئـەو سـەرەنجام و دەرەنجامـە شـووم و بێخێـرە نەبیـن، بـەڵام وەك پێشـینان دەڵێـن: (داری خۆزگـەو بریـا بەرنـاگـرێ)، ئـەوە هـەر ئاواتێکـەو دەیخـوازن، بـەڵام بایـی فلسـێکە، ﴿ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ لەمـەدا نیشـانەیەکی مـەزن هەیـە، بـەڵام زۆربەیـان بـڕوادار نیـن، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، تەنیـا پەروەردگاریشـت باڵادەسـتی بەبەزەییـە، بەسـەر ناحـەزانی خـۆی و ئاییـن و پەیـام و پێغەمبـەرانی دا زاڵ و باڵادەسـتەو، لـە بەرانبـەر پێغەمبـەران و شـوێنکەوتووانیان دا، میهرەبـان و بـە بەزەییـە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

بەسەرهاتی ئیبراهیم لەگەڵ بابی و گەلەکەیدا، کە لەبارەی بتە پەرستراوەکانیانەوە لێیان دەپرسێ و، دوای ئەوەی لێیان دەپرسێ: ئایا پاڕانەوەکەتان دەبیستن؟ یان سوودو زیانیان هەیە؟ ئەوان هەڵوێستەکەیان بە لاساییکردنەوەی پێشینانیان پاساو دەدەنەوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَا تَعۡبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُواْ نَعۡبُدُ أَصۡنَامٗا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلۡ يَسۡمَعُونَكُمۡ إِذۡ تَدۡعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوۡ يَنفَعُونَكُمۡ أَوۡ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُواْ بَلۡ وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴿٧٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ إِبۡرَٰهِيمَ ﴾، هەروەها هەواڵی بەسەرهاتی ئیبراهیمیان بەسەردا بخوێنەوەو، بۆیان بگێڕەوە، واتە: ئەوەی کە خوا ﷻ لە قورئاندا لەبارەی ئیبراهیمەوە بۆی گێڕاویەوە، بۆیان باس بکە.

٢)- ﴿ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَا تَعۡبُدُونَ ﴾، یاد بکەوە! کاتێ ئیبراهیم بە بابی و بەگەلەکەی خۆی گوت: چی دەپەرستن؟ **(ما: اسم اسْتِفهامٍ، يُسأَلُ بِهِ عَن تَعيين الجِنْسِ)** (ما) بۆ پرسیار کردنە، پرسیاری پێ دەکرێ لەبارەی ڕوونکردنەوەی جینس و ماهیەتی شتێك، کە بە تەئکید لێرەدا پرسیار کردنەکە مەبەست پێی: کردنەوەی دەرگای وتووێژو دیالۆگە، نەك مەبەستی بێ: چییەت و چۆنیەتی شتەکانی پێ بناسێنن، چونکە خۆی زانیویەتی کە دارو بەردن و، یان ئەو کەرەستەو ماددانەن کە لێیان دروستکراون.

٣)- ﴿ قَالُواْ نَعۡبُدُ أَصۡنَامٗا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴾، گەلەکەی و باببیشی گوتیان: ئێمە ئەو پەیکەرانە دەپەرستین، ئەو بتانە دەپەرستین، بەدرێژایی ڕۆژێ ئێمە لەلایان دەمێنینەوەو بەگەورەیان دەگرین، لێرەدا (**عاكِفِين: ضُمِّنَ مَعْنى «عابِدين» فَعُدِّيَ إِلَيْهِ الفِعْل باللاَّمِ**) یانی: (**فَنَظَلُّ لَها عاكِفينَ وَعابِدين**) وشەی (عاكفين) مانای (عابدين)یشی خراوەتە نێو، بۆیە بە (ل) بەرکاری خواستوە، ئەگەرنا دەگوترێ: (**ظَلَّ عَلَيْهِ عَاكِفاً**) نەك (**ظَلَّ لَهُ عاكِفاً**)، بەڵام لەبەر ئەوەی (عاكفين) مانای (عابدين)ی خراوەتە نێو، یانی: لەسەریان دەمێنینەوەو دەیانپەرستین، بۆیە بە (ل) تێپەڕی پێکراوە بۆ بەرکار (**مفعول به**).

٤)- ﴿ قَالَ هَلۡ يَسۡمَعُونَكُمۡ إِذۡ تَدۡعُونَ ﴾، ئیبراهیم ﷺ فەرمووی: ئایا کاتێك دەپاڕێنەوە {واتە: لێیان دەپاڕێنەوە} گوێبیستتان دەبن؟

٥)- ﴿ أَوۡ يَنفَعُونَكُمۡ أَوۡ يَضُرُّونَ ﴾، یان ئایا سوودتان پێ دەگەیەنن، یان زیانتان لێ دەدەن؟

٦)- ﴿ قَالُواْ بَلۡ وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴾، گوتیان: بەڵکو ئێمە باب و باپیرانمان، پێشینانمان، وابینیوە هەروایان کردوە، (**بَلْ: إِضْرَابُ انْتقَالٍ مِنْ مَقَامِ إِثْبَاتِ صِفَاتِهِم إِلى مَقَامٍ قَاطِعٍ لِلْمجَادَلَة فـي نَظَرِهِم، وَهوَ أَنَّهم وَرِثوا عِبَادَةَ هَذِهِ الأَصْنَامِ عَنْ آباءِهِم**) كە دەڵێن: ﴿ قَالُواْ بَلۡ وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴾، واتە: پێویست ناکات ئێمە وەڵامی ئەو پرسیارەت بدەینەوە، ئایا سوودمان پێ دەگەیەنن یان زیان و، ئایا گوێیان لە پاڕانەوەمان دەبێ یان نا؟! وشەی (بل) بۆ لێدان و گواستنەوەیە (گواستنەوە لە حاڵێکی نزمەوە بۆ حاڵێکی بەرزتر) لە پێگەی ئیسپاتکردنی سیفەتەکانی پەرستراوەکانیان، بۆ پێگەی کۆتایی پێهێنانی مشت و مڕەکە، کە ئێمە ئەوەمان لە باب و باپیرانمانەوە بەمیرات گرتوە، کەواتە: جێی مشت و مڕو قسە لێکردنێ نیە، ئەوانە لاساییکردنەوەی باب و باپیرانیان، وا داناوە کە هێندە هەقە، پێیان وابووە جێی قسە لێ کردنێ هەر نیە.

مەسەلەی دووەم:

ڕەخنە گرتنی ئیبراهیم ﷺ لە بت پەرستەکان و، خستنە ڕووی چەند خەسڵەتێکی بنەڕەتیی خوای بەرزی مەزن، کە بەڵگەو پاساوی پەرستنیشینی و سەرجەم هەشتن:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّيٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾ ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴾، واتە: ئیبراهیم ﷺ فەرمووی: ئایا ئەوانەتان بینیوە کە دەیانپەرستن!

٢)- ﴿ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ ﴾، خۆتان و باب و باپیرانی لەمێژینەو پێشینتان، کە دەفەرمووێ: (أَفَرَءَيْتُم) دەگونجێ مەبەست پێ بینینی چاو **(الرؤية البصرية)** بێ، چونکە بەچاو بت و صەنەمەکان بینراون، دەشگونجێ مەبەست بینینی عەقڵ و دڵ **(الرؤية القَلْبية)** بێ، واتە: ئایا بە چاوی عەقڵ و دڵ، ئەو بت و صەنەمانەی خۆتان و باب و باپیرانی پێشینتان دەیانپەرستن، دەبینن و دەزانن! (ٱلْأَقْدَمُونَ)، **(أَقْدَم)** کە بە **(أَقْدَمون)** کۆدەکرێتەوە یانی: **(أكثرُ قِدَماً)** واتە: ئەوانەی زۆر زۆر لەمەوپێشن، ئەوانە دەبینن کە دەیانپەرستن خۆتان و باب و باپیرانی پێشووتان.

٣)- ﴿ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّيٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، بە دڵنیایی هەموویان بۆمن، دوژمنن جگە لە پەروەردگاری جیهانییان، کە دەفەرمووێ: دوژمنن بۆمن، ئەمە وەك زانایانی ڕەوانبێژیی دەڵێن: **(هَذا مِنَ التَّشبيهِ البَليغ)** ئەمە لە وێچواندنی ئەو پەڕە، کە جۆرێکە

لە وێچواندن، واتە: وەك دوژمن وان، ئەگەرنا خۆیان دوژمن نین، بەڵام یانی: هێندەم ڕق لێ هەڵدەستن، وەك دوژمن وان.

(عَدُوٌّ)ش وەرگیراوە لە (عُدوان)ەوە، واتە: دەستدرێژیی و سنوورشكێنیی، هەروەها (**العَدوّ: المُبغِض وَهُوَ فَعولٌ، بِمَعْنَي «فَاعِل» مِنَ العُدوانِ يُلاَزِم الإفْرَادَ وَالتَّذكِيرَ، فَلاَ تَلْحَقُهُ عَلاَمَاتُ التَّأنِيثِ إلاَّ نَادِراً**) (عدو) كەسێكە ڕقی لە كەسێك یان شتێك بێ، لەسەر كێشی (فعول)ە، بەڵام بە مانای (فاعل)ە، وەك (**مُبغِض**) كەسێك كە ڕقی لە كەسێك دەبێتەوە، كە هەمیشە بەتاك و بەنێر دێ و، مەگەر بەدەگمەن ئەگەرنا نیشانەكانی مێینەی ناچنەسەر.

ئنجا پەروەردگاری جیهانییان، بەچەند وەسفێك پێناسە دەكات، كە سەرجەم هەشت وەسفن:

٤)- ﴿ ٱلَّذِی خَلَقَنِی ﴾، ئەو پەروەردگارەی منی هێناوەتە دی، منی دروست كردوە.

ئەمە سیفەتی یەكەم.

٥)- ﴿ فَهُوَ یَهۡدِینِ ﴾، ئنجا هەر ئەویش ڕێنماییم دەكات، ئەمەش سیفەتی دووەم. (خلق)ی بە كاری ڕابردوو گوتوە، چونكە دروست بووە، (خَلَقَنِی) منی هێناوەتە دی، ﴿ فَهُوَ یَهۡدِینِ ﴾، ئەو ڕێنمایی من دەكات، بەڵام هیدایەتی بە ڕانەبردوو هێناوە، چونكە مرۆڤ هەمیشە پێویستیی بە ڕێنمایی و خستنە سەر ڕێی بەردەوامی خوای پەروەردگار هەیە.

٦)- ﴿ وَٱلَّذِی هُوَ یُطۡعِمُنِی وَیَسۡقِینِ ﴾، هەروەها پەروەردگاری جیهانییان ئەو كەسەیە كە خۆراكم پێ دەدا و خواردنەوەم پێدەدا.

ئەمانەش سیفەتەكانی سێیەم و چوارەم.

٧)- ﴿ وَإِذَا مَرِضۡتُ فَهُوَ یَشۡفِینِ ﴾، سیفەتی پێنجەم: كاتێك نەخۆش كەوتم، بە هۆی كەمتەرخەمیی خۆمەوە لە ڕووی تەندروستییەوە، یان بە هۆی ئەو ژینگەیەوە

کەتێیدا دەژیم، یان بە هۆی ئەوەوە کە مرۆڤ لە جەستەیەك خوڵقاوە، کارتێکەرەکانی دەوروبەری کاری تێدەکەن، کاتێك کە نەخۆش کەوتم، ﴿ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴾، ئەو (خوا) چاکم دەکاتەوەو شیفام دەدا، بۆیەش دەفەرموێ: ئەگەر نەخۆش کەوتم، یانی: لە داهاتوودا هەر کاتێك نەخۆش کەوتم، ئەو چاکم دەکاتەوەو چارەسەرم دەکات، بێگومان ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە ئیبراهیم ﷺ دەرمان و چارەسەری پزیشك بەکار نەهێنێ، بەڵام ئەمە یانی: ئەوانە هەموویان هۆکارن و لە پشت هۆکارەکانەوە، ئیرادەی ڕەهای خوا هەیە، کە کاریگەریی ڕەهای هەیەو، کاریگەریی دەداتە هۆکارەکانیش.

٨)- ﴿ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴾، سیفەتی شەشەم و حەوتەم، کە خوای پەروەردگاریان پێ وەسف دەکات: هەروەها خوا ئەو کەسەیە کە دەممرێنێ و دواییش زیندووم دەکاتەوە، واتە: خوا ئەگەر بیەوێ، لە هەر کاتێك و هەر شوێنێك دا، بە هەر شێوەیەك، دەمرم و، هەر ئەویش زیندووم دەکاتەوە.

٩)- ﴿ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ﴾، سیفەتی هەشتەم و کۆتایی کە لێرەدا ئیبراهیم ﷺ پەروەردگاری پێ دەناسێنێ: هەروەها پەروەردگاری جیهانییان ئەو کەسەیە، کە ئومێدم وایە لەڕۆژی سزاو پاداشتدا لە گوناهەکەم ببووریٚ.

دەگوترێ: (خَطِيءَ خَطِيئَةً: أَي أَذْنَبَ وَخَالَفَ مَا أَمَرَ بِهِ الشَّرْعِ) (خطيء) یانی: گوناهی کرد، شتێکی کرد پێچەوانەی ئەوەبوو کە شەریعەت فەرمانی پێکردوە، بەڵام (أَخْطَأَ، خَطَأً) واتە: هەڵەی کرد، (خَطِيئَة) شتێکە بزانی گوناحەو بیکەی، بەڵام (أَخْطَأَ) ئەوەیە ئینسان بەهەڵە شتێك بکات، ئیبراهیم ﷺ هەڵەکانی خۆی بەرانبەر مەقامی بەرزی خوای پەروەردگار، بە (خَطِيئَة) ناو ناوە، (خَطِيئَة) ش ئەوەیە بە ئەنقەست گوناهێك بکەی، ئەمەش تەفسیرەکەی ئەوەیە کە وەك گوتراوە: (حَسَنَاتُ الأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ المُقَرَّبِين) ئەوەی بۆ چاکەکاران چاکە، بۆ زۆر لەخوا نزیکان بە گوناح لە قەڵەم دەدرێ، لەبەر ئەوەی ئەوانە زانیویانە خوا چ پایەو مەقامێکی بەرزی هەیە، ئەوەی خۆیان ئەگەر بەهەڵەدا چوونێك بووبێ،

ئەگەر لە ئیجتیهادێکدا نەیانپێکابێ، شتێکی بچووکیش بووبێ، لەلایان گەورە بووە، هەر بۆیە خوا ﷻ هەم لە نووحی گێڕاوەتەوەو، هەم لە ئیبڕاهیمی گێڕاوەتەوە، بە نسبەت پێغەمبەری خۆشمانەوە ﷺ فەرموویەتی:

﴿ لِّيَغْفِرَ لَكَ ٱللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنۢبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ ﴾ الفتح - ٢ -، کە بەنسبەت پایەو مەقامی بەرزی ئەوانەوەو، بە هۆی زۆر نیزیکیی ئەوانەوە لە خوا، ئەو وردە هەڵانە بە گوناح لە قەڵەم دراون، ئەگەرنا لەڕاستییدا پێغەمبەران ﷺ پارێزراو بوون لەوەی شتێك بکەن، بزانن خوا پێی ناخۆشەو گوناحە، دیارە دوای ئەوەی وەحییان بۆ هاتوە، پێش پێغەمبەرایەتییش خوا ﷻ مەعدەنەکەی هێندە پاك و، زگماکی هێندە چاك دروستکردوون، کە بە خوارِسك لەشتی خراپ و ناشیرین دوور بوون، بەڵام تەنیا لەدوای پێغەمبەرایەتییەوە خوای پەروەردگار پاراستوونی لەو شتانەی بە گوناح و تاوان لە قەڵەم دەدرێن، بەڵام کە هەندێ لە هەڵس و کەوت و هەڵەکانی خۆیان، بە گوناح لە قەڵەم داوە، لەبەر ئەوەیە کە پایەو مەقامی خوا هێندە بەرزە، نابێ وردە هەڵەو کەم و کوڕییش لە بەرانبەریدا بکرێ.

مەسەلەی سێیەم:

چەند داواكارییەكی گەورەو گرنگی ئیبراهیم عليه السلام لە خوای پەروەردگار كە سەرجەم شەش داواكارییـن:

خوا دەفەرموێ: ﴿ رَبِّ هَبْ لِى حُكْمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَٱجْعَلْنِى مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَٱغْفِرْ لِأَبِىٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِى يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ رَبِّ هَبْ لِى حُكْمًا ﴾ یەكەم داواكاریی ئیبراهیم عليه السلام ئەوەیە دەفەرموێ: پەروەردگارم! حیكمەتم پێ ببەخشە، حیكمەتیش: (**الحِكمَة: الإِصَابَة فِـي العِلْمِ وَالعَمَل**) حیكمەت بریتیە لەوە كە ئینسان لەڕووی زانیاریی و كردەوەوە نیشانە بپێكێ، واتە: هەم زانیارییەكی ڕاست و دروستی هەبێ، هەم كردەوەیەكی پاك و چاكی هەبێ، پەروەردگارم! حیكمەتم پێ ببەخشە.

٢)- ﴿ وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، داواكاریی دووەمی ئەوەیە: بە چاكانەوە پەیوەستم بكە، واتە: بمخە ڕیزی ئەوانەوە، (**أَسْلُكْنِي فِـي سِلْكِهِم**) لە ڕیزی واندا دامبنێ، واتە: با هێندە چاك بم، بچمە نێو قووڵایی چاكەكارانەوە.

٣)- ﴿ وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴾، داواكاریی سێیەمی ئەوەیە دەفەرموێ: ناوبانگی چاكم بەڵكو ئەوانی دیكەدا بڵاوبكەوە، (لِسَان) یانی: زمان (**لغة**) زمانی قسە پێكردن، هەروەك بە زمانی گۆشتینیش دەگوترێ، ئنجا لەبەر ئەوەی زمانی گۆشتین، ئامرازی قسە كردنە، (صدق)یش هەر شتێكی خۆشویستراوی ئارەزوو بۆ كراوە، ئنجا كە دەفەرموێ: ﴿ لِسَانَ صِدْقٍ ﴾، واتە: ناوبانگی چاك، خەڵك باسی خێرم بكەن و ستایشم

بکەن، ئایا ئەوەی بۆچی بووە؟ بۆ ئەوەی بووە تاکو خەڵك پەیامی خوای لێوەربگرێ، مەبەستی ئەوەبووە: ئەگەر خەڵك منیان خۆش بوێ و، ڕێزم لێ بگرن و، ناوبانگی چاکم بڵاوبێتەوە و متمانەم پێ بکەن، قسەشم لێ وەردەگرن، پێغەمبەران سەلامی خوایان لێبێ، هەموو شتێکیان بەستۆتەوە بە خوای پەروەردگارەوە، بەپەیامی خواوە، بەو ئەرکەوە کە خوا پێی سپاردوون.

٤)- ﴿ وَٱجۡعَلۡنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴾، داواکاریی چوارەمی: هەروەها بمگێڕە لە میراتگرانی بەهەشتی پڕ لە نازو نیعمەت، واتە: لەو کەسانەی لە لای خوا شایستەی خاوەن ماف دەبن، شایستەی ئەوە دەبن ئەو بەهەشتە پڕ لە نازو نیعمەتەیان بدرێتێ.

٥)- ﴿ وَٱغۡفِرۡ لِأَبِيٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾، داواکاریی پێنجەمی: لە بابیشم ببوورە، چونکە بێگومان ئەو لە گومڕایان بووە. بەڵام ئەم داواکارییەی وەڵام نەدراوەتەوە، چونکە بابی شایستەی لێبوردران نەبووە.

٦)- ﴿ وَلَا تُخۡزِنِي يَوۡمَ يُبۡعَثُونَ ﴾، داواکاریی شەشەمی: لەڕۆژێکدا کە مرۆڤەکان زیندوو دەکرێنەوە، سەرشۆڕم مەکە، شەرمەزارم مەکە، بە هۆی ئەوەوە کە بابم سزا بدەی، یاخود شەرمەزارم مەکە، بەهەر هۆیەکەوە بێ.

ئنجا دوایی باسی ئەو ڕۆژە دەکات کە بریتیە لە:

٧)- ﴿ يَوۡمَ لَا يَنفَعُ مَالٞ وَلَا بَنُونَ ﴾، ئەو ڕۆژەی کە نەسامان و نە کوڕان سوود ناگەیەنن بەکەس.

٨)- ﴿ إِلَّا مَنۡ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلۡبٖ سَلِيمٖ ﴾، مەگەر کەسێك بە دڵێکی ساغ و سەلیمەوە، بێتەوە خزمەت خوا.

لە فەرمایشتدا هاتوە: {يُؤتَى بِأَبِي إبْرَاهِيمَ يَوْمَ القِيَامَةِ فِي صُورةِ ذيخٍ، فَيُلْقى فِي النَّارِ فَلا يَشْعُرُ بِهِ أَهْلَ الموقِف}[1].

---

(١) السيوطي، الدر المنثور (٦/٣٧).

واتـە: بابـی ئیبراهیـم لـە ڕۆژی دواییـدا دەهێنـن لـە شـێوەی کەمتیارێکـی نێـردا، فـڕێ دەدرێتـە نێـو ئاگـر، ئـەو خەڵکـەی لەوێـوە وەسـتاوە کـەس هەسـتی پێنـاکات.

بۆ ئەوەی ئیبراهیم هەست بە شەرمەزاریی و سەغڵەتیی نەکات.

واتـە: خـوای پـەروەردگار ئەو دوعایەشـی قبووڵ کـردوەو، لـەو ڕۆژەدا واناکات ئیبراهیم هەسـت بـە شـەرمەزاریی بـکات، بـە هۆی بابیـەوە، بەڵام بابـی هەر سـزا دەدرێ.

وشەی (صِدق) لە قورئاندا نۆ (٩) جاران هاتوە:

١)- ﴿لِسَانَ صِدْقٍ ۝٥٠﴾مريم، واتە: زمانی ڕاست کە مەبەستی پێ ناوبانگە.

٢)- ﴿مُدْخَلَ صِدْقٍ ۝٨٠﴾الإسراء، واتە: بچمە نێو هەر کارێکەوە، بەچاکیی بچم.

٣)- ﴿مُخْرَجَ صِدْقٍ ۝٨٠﴾الإسراء، واتە: بە چاکیی لە کارێك بێمە دەرێ.

٤)- ﴿وَعْدَ ٱلصِّدْقِ ۝١٦﴾الأحقاف، واتە: بەڵێنی چاك.

٥)- ﴿مَقْعَدِ صِدْقٍ ۝٥٥﴾القمر، واتە: نشینگەی چاك.

٦)- ﴿قَدَمَ صِدْقٍ ۝٢﴾يونس، واتە: پاداشتی باش.

٧)- ﴿مُبَوَّأَ صِدْقٍ ۝٩٣﴾ يونس، واتە: نیشتەجێکردنی چاك.

٨)- ﴿وَكَذَّبَ بِٱلصِّدْقِ ۝٣٢﴾الزمر، واتە: ڕاستی بە درۆ دانا.

٩)- ﴿جَآءَ بِٱلصِّدْقِ ۝٣٣﴾الزمر[1]، واتە: ڕاستیی هێنا.

لـە فەرموودەیەکـی دیکـەدا هاتـوە: {عَـنْ أَبِي هُرَيْـرَةَ ﵁، عَـنِ النَّبِـيِّ ﷺ قَـالَ: «إِنَّ إِبْرَاهِيـمَ عَلَيْـهِ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَمُ يَـرَى أَبَـاهُ يَـوْمَ القِيَامَـةِ، عَلَيْـهِ الغَـبَرَةُ وَالقَـتَرَةُ» الغَـبَرَةُ هِـيَ القَـتَرَةُ} (أخرجـه البخـاري: ٣٣٥٠).

(١) تفسير الشعراوي، ج١٧، ص١٠٥٩٩.

واتە: ئەبوو هورەیرە ﷺ، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ئیبراهیم ﷺ بابی لە ڕۆژی هەڵسانەوەدا دەبینێ، کە تۆزو خۆڵ و ڕەشایی لێ نیشتوە.

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرمایشتێکی دیکەدا دەفەرموێ: {يَلْقَى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ! إِنَّكَ وَعَدْتَنِي أَنْ لاَ تُخْزِيَنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ، فَيَقُولُ اللهُ: إِنِّي حَرَّمْتُ الجَنَّةَ عَلَى الكَافِرِينَ} (أخرجه البخاري: ٤٧٦٩. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ).

واتە: ئیبراهیم دەگاتە بابی لە ڕۆژی دوایی دا و دەپاڕێتەوە، دەڵێ: پەروەردگارم! بەڵێنت پێدابووم کە لە ڕۆژێك دا زیندوو دەکرێینەوە، شەرمەزارم نەکەی، نارەحەت و سەغڵەت نەبم، خوای بەرز دەفەرموێ: بەهەشتم لە کافران قەدەغە کردوە.

دوایی لەسەر شێوەی کەمتیارێك بابی ئیبراهیم دەخرێتە ئاگرەوە بۆ ئەوەی ئیبراهیم هەست بە سەغڵەتیی و شەرمەزاریی نەکات لەو ڕۆژەدا، کە هەموو جینن و مرۆڤ و فریشتەکان کۆبوونەتەوە.

مەسەلەی چوارەم:

نیزیك خرانەوەی بەهەشت بۆ پارێزكاران و، وەدەرخرانی دۆزەخ بۆ بێمرادان و، بەسەریەكدا كەوتنی بێبڕوایان لە دۆزەخدا، وێڕای سەربازەكانی ئیبلیس و، دان پێداهێنانی كافران بە تاوانی شیركداو، چەند خۆزگە خواستنێكی بێ جێیان:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەژدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ بەهەشت نیزیكخرایەوە بۆ پارێزكاران، (و)ی سەر (وَأُزْلِفَتِ) (**الواو لِلحال، وَالعامِل فِيها: لا يَنْفَعُ مالٌ**) واتە: (و) بۆ حاڵەو (منصوب)ە، یان لە شوێنی (منصوب) دایە، ئنجا ئەوەی وای كردوە (و) (منصوب) بێ، ئەم كرداری (وَأُزْلِفَتِ) ە، كە لە دوایەوە دێ، ﴿ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ ﴾ واتە: لە حاڵێكدا ئەوە دەبێ، بەهەشت نیزیكخراوەتەوە بۆ پارێزكاران، دیارە لە ڕۆژی دواییدا وەك لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، هەم بەهەشت و هەم دۆزەخ، بەدەست فریشتانەوەن و دەهێنرێن، ئێمە نازانین حاڵ و بارودۆخی قیامەت چۆنە، گرنگ ئەوەیە بەهەشت هەروەها دۆزەخیش هەردووكیان دەهێنرێن، باسی دۆزەخ كراوە كە چەندان هەزار فریشتە دەیهێنن[1]، لێرە خوا هەر هێندە دێنێ، دەفەرموێ: بەهەشت نیزیك خرایەوە بۆ پارێزكاران.

---

(١) لە تەفسیری ئایەتی (وَجِاْىٓءَ يَوْمَئِذٍۭ بِجَهَنَّمَ) - ٢٣- لە سووڕەتی (الفجر)دا زیاتر لەو بارەوە دەدوێین.

هەڵبەتە زانایان (وَأُزۡلِفَتِ)یان بە (قُرِّبَت)، (أُدْنِيَت) لێکداوەتەوە، واتە: نیزیکخرایەوە، بەڵام بە بۆچوونی من، لەبەر ئەوەی (زُلْفَى) بەمانای (قُرْبَى) دێ، واتە: نیزیکییەکی تایبەت، بۆچی خوا ﷻ نەیفەرمووە: (قُرِّبَت)؟ یان (أُدْنِيَتِ الجَنَّةُ لِلْمُتَّقِين)و وشەی (أُزْلِفَت) بەکارهێنراوە؟ واتە: ئەو پارێزکارانە پلەی نیزیکییان لە خزمەت خوای پەروەردگاردا هەیە، بۆیە خوا ﷻ بەهەشتیان بۆ نیزیك دەخاتەوە، واتە: بەهەشت ئەو شوێن و جێگاو ڕێگایەیە، کە مایەی نیزیکیی پارێزکارانە لە خوای پەروەردگار.

وەك لە سوورەتی (القمر)دا خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٖ وَنَهَرٖ ﴿٥٤﴾ فِي مَقۡعَدِ صِدۡقٍ عِندَ مَلِيكٖ مُّقۡتَدِرِۭ ﴿٥٥﴾ ﴾، واتە: بێگومان پارێزکاران لە باخان و ڕووباران دان، لە نشینگەیەکی پاك لە لای حوکمڕانی توانادار. بە تەئکید ئەهلی بەهەشت لە خوا نزیك دەبن، بەو شێوە نزیکییەی کە بۆ خوا شایستەیە، هەروەك ئەهلی دۆزەخیش لە خوا دوور دەبن، ﴿ وَقِيلَ بُعۡدٗا لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ﴾هود، کەواتە: وشەی (أُزْلِفَت) تەنیا مانای نیزیکییەکی ڕووت، ناگەیەنێ، بەڵکو یانی: نیزیکییەك کە نیشانەی خۆشەویستیی خوای پەروەردگارە بۆ پارێزکاران و نیزیکیی مەعنەویی لێیان، یانی: دەیانخاتە شوێنێکەوە، کە لە خوای پەروەردگارەوە نیزیکە.

وەك لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێ: {... فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ، فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ، فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ، وَأَعْلَى الْجَنَّةِ، وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ، وَمِنْهُ تُفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ}[1].

واتە: ئەگەر داواتان لە خوا کرد، فیردەوسی لێ داوا بکەن، چونکە نێوەڕاستی بەهەشتەو بەرزترین شوێنی بەهەشتەو لە سەرووی فیردەوسەوە، عەرشی خوای خاوەن بەزەییە، لە فیردەوسەوە ڕووبارەکانی بەهەشت هەڵدەقوڵن و دێنە خوار.

---

(١) حديث أبي هريرة: أخرجه أحمد: ٨٤٠٠، والبخاري: ٦٩٨٧، مطولًا، ومن حديث معاذ: أخرجه ابن ماجه ٤٣٣١، ومن حديث عبادة بن الصامت: أخرجه الحاكم: ٢٦٩، وأخرجه أيضًا: الترمذي: ٢٥٣١.

٢)- ﴿ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴾، دۆزەخیش وەدەرخرا، پێشاندرا بۆ بێمرادان، لە ئەنجامی گومڕابووندا مرۆڤ بێمراد دەبێ، هەرکەسێك (ضال) بوو دەبێتە (غاو)یش، وەك هەر کەسێك (مُهْتَدِي) بوو، (رَشِيد)یش دەبێ، بەرەنجام و بەرهەمی (هدى)، (رُشْد) ەو، بێمرادیی (غَواية)یش بەرهەمی (ضلال) گومڕاییە، چونکە هەندێك لە زانایان (غاوِين) یان هەر بە (ضالِّين) لێکداوەتەوە، بەڵام وشەی (ضالِّين) لە قورئاندا هەیەو (غاوِين)یش هەیە، کەواتە: ماناکانیان بە تەئکید لێك جیان، کە وەك گوتم: (غَواية) بەرەنجام و بەرهەم و دەرهاویشتەی گومڕاییە، لەئەنجامی گومڕا بووندا، ئینسان بێمرادو بێ بەش دەبێ، چارەڕەش دەبێ، خوا بمانپارێزێ.

وشەی: (بُرِّزَت) لە جیاتی (أُبْرِزَت) هاتوە، (أُزْلِفَت)، (أُبْرِزَت)، کە (أُبرزت) لە ڕووی بێژەییەوە زیاتر لەگەڵی دەگونجا، بەڵام (بُرِّزَت) زێدەڕۆیی زیاتری تێدایە لە (أُبْرِزت)، چونکە بنچینەیە لە زمانی عەرەبییدا کە (تضعيف)، {(فعل)ێك کە یەکێك لە پیتەکانی دووقات دەکرێنەوە} زێدەڕۆیی زیاتر لە واتاکەیدا هەیە، واتە: زۆر چاك وە دەرخراو پێشاندراو هێنرایە گۆڕێ.

٣)- ﴿ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ﴾، پێیان گوترا، {بەو بێمرادو چارەڕەشانە، بەو بێ ئاکام و بێ ئەنجامانە} کوا لەکوێیە، ئەوەی جگە لە خوا دەتانپەرست؟

پەرستراوەکان چ بت و صەنەم بن، چ دروستکراوەکانی دیکەی خوای پەروەردگار بن، بەشەربن، بەردبن، داربن، لە هەر قاڵبێك دابن هەمووی دەگرێتەوە، بۆیەش لە شوێنەکەیان پرسیار کراوە، یاخود لە کردەوەکەیان لە کوێن، بۆچی شتێك ناکەن؟ ئەمە هیچ لە دەست نەهاتوویی بت و صەنەمەکانیان دەگەیەنێ و وەك نەبوونیان تەماشا کراوە، چونکە بەو شێوەیە نین کە ئەوان لێیان چاوەڕێ کردوون، بتوانن زیانیان لێ دووربخەنەوە، یاخود قازانجیان بۆ دەستەبەر بکەن.

٤)- ﴿ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ ﴾، ئایا ئێوە سەردەخەن؟

٥)- ﴿ أَوۡ يَنتَصِرُونَ ﴾، یاخود {بەلای کەمەوە} خۆیان سەردەخەن؟ (**إِنتِصَار**) لەسەر کێشی (**إفتِعال**)ە، ئەوەیە کە ئینسان خۆی سەربخات، (**إِنْتَصَر**) وەك (**إِنْتَقَم**) لە خۆیدا هەڵسا بەخۆسەرخستن، ئایا ئەوانە لەتوانایان داهەیە، ئێوە سەربخەن، یان بە لای کەمەوە ئەگەر ئێوەش سەرناخەن، دەتوانن خۆشیان سەربخەن؟ خۆیان دەرباز بکەن؟

هەڵبەتە وەڵامی ئەو پرسیارانە هەموویان قرتێنراوە، چونکە هیچ وەڵامیان نیە، بەڵام لە جیاتی وەڵامدانەوە، خوا دەفەرمووێ:

٦)- ﴿ فَكُبۡكِبُواْ فِيهَا هُمۡ وَٱلۡغَاوُۥنَ ﴾، واتە: لەپەوڕوو خرانە نێوی، ئەوانیش و سەرگەردانەکانیش، واتە: بت و صەنەم پەرستراوە ساختەکان، لەگەڵ ئەو بێمرادو، بێ ئاکامانەی کە پەرستوویانن، هەموویان خرانە نێو دۆزەخەوە.

(**كُبْكِبوا، أَي: كُبُّوا فِيهَا كَبّاً بَعْدَ كَبّ**) (**كُبَّ**) یانی: لەپەوڕوو خرا، لەپەوڕوو کەوێنرا، (**كُبْكِبوا**) یانی: جار لە دوای جار، کەوێنرا وەك (**كَفْكَفَ**) یانی: جار لە دوای جار وازی هێنا، لە (**كَفَّ**)ەوە هاتووە.

بۆیەش خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ فَكُبۡكِبُواْ فِيهَا ﴾ بت و صەنەمەکان ڕاناوی کۆی بۆ بەکارهێناون، وەك ڕاناوی عاقڵان، نەیفەرمووە: (**كُبَّتْ فِيهَا هُمْ الغَاوِن**)، ئەوە بەپێی تێگەیشتن و عەقڵی پەرستەرەکانیانە، چونکە ئەوان پێیان وابووە: پەرستراوەکان ئیرادەو عەقڵ و شعووریان هەیە، بۆیە خوای پەروەردگار بەپێی ئەوان فەرمایشتی کردوە، (**نُزِّلوا مَنْزِلَةَ العُقَلاءِ حَسَبَ عقولِهِم**)! ڕاناوی عاقڵانیان بۆ بەکارهاتوە، بە پێی تێگەیشتنی ئەوانەی پەرستوویانن.

٧)- ﴿ وَجُنُودُ إِبۡلِيسَ أَجۡمَعُونَ ﴾، هەروەها سەربازەکانی ئیبلیسیش پێکڕا هەموویان لەپەوڕوو خرانە دۆزەخەوە، بەسەر یەکدا خرانە دۆزەخەوە.

٨)- ﴿ قَالُواْ وَهُمۡ فِيهَا يَخۡتَصِمُونَ ﴾، لە حاڵێکدا کە مشت و مڕو دەمەقاڵێیان بوو، گوتیان، کێ مشت و مڕو دەمەقاڵێی بوو؟ بێگومان ئەوانەی بت و صەنەمەکانیان

پەرستوون، لە نێو خۆیاندا دەمەقاڵێیان بووە، ئەگەرنا ئەهلی بەهەشت هەر سەلام لەیەکدی دەکەن، بەڕێزو حورمەتەوە، بە ئارامیی و ویقارەوە، بەڵام ئەهلی دۆزەخ، هەمیشە سەرگەرمی گاڵەو قاڵەن، ئەگەر تەماشای ئایەتەکان بکەین هەم لێرە، هەم لەشوێنەکانی دیکە، بۆ وێنە: ﴿كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا ﴿٣٨﴾﴾ **الأعراف**، واتە: هەر کاتێك کۆمەڵێك دەهاتن، نەفرینی دەکرد لەدەستە خوشکەکەی، واتە نەفرینی دەکرد لە کۆمەڵەکەی دیکە، چ شوێنکەوتووان لە پەیڕەویی لێکراوان، چ پەیڕەویی لێکراوان لەوانەی شوێنیان کەوتوون، نەفرینیان لێك دەکرد، هەرکامیان بەوی دیکەی گوتوە: بە هۆی ئێوەوە ئێمە تووشی ئەو سزایە بووین و، بەم داوەوە بووین، ئنجا لە حاڵێکدا کە مشت و مڕو دەمەقاڵێیان بوو گوتیان:

٩)- ﴿ تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾، سوێند بە خوا ئێمە لە گومڕاییەکی ئاشکرادا بووین، وشەی: (إِن) لێرەدا، (**مُخَفَّفة لِلتَّأْكِيد بِدليل وُجودِ اللاَّم**)، ﴿ تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾، ئەمە بۆ تەئکید کردنەوەیە چۆن دەزانین و جیاوازیی ئەو (إن)ە، لەگەڵ (إن)ی لابردن (**نافية**) بەچی دەکرێ؟ جیاوازییەکەیان ئەو (ل)یە کە دەلکێنرێ بەو ناوەوە کە لەدوای دێ: ﴿ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾، ئەگەر فەرمووبای: (**إن كُنّا في ضلالٍ مُبين**) یانی: (**ما كُنّا**) بەڵام (**إن كُنّا لَفي ضَلالٍ مُبين**)، ئەمە بۆ جەختکردنەوەیە، واتە: بە دڵنیایی ئێمە لە گومڕاییەکی ئاشکرادا بووین، لە چیدا؟

١٠)- ﴿ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، واتە: لە کاتێکدا ئێمە ئێوەمان لەگەڵ پەروەردگاری جیهانییاندا یەکسان دەکرد، ئەی بت و صەنەمەکان! ئەی پەرستراوە ساختەو بێ نێوەڕۆکەکان! ئێمە لە گومڕاییەکەی ئاشکرادا بووین، (نُسَوِّيكُم) یانی: (**نُمَثِّلُكُم**)، (**التَّسْوِيَة**): (**المُعادَلة والمُماثَلة**) (**تسوية**) یانی: وەك یەك لێکردن و هاوشێوە کردن، یانی: وەك ئەوانمان یەکسان دەکردن، وەك ئەوان مامەڵەمان لەگەڵدا دەکردن، ئنجا ئا ئەمە بناغەی شیرك و هاوبەش بۆخوا دانانە، شایانی باسە: ئێمە باسێکی تێرو تەسەلمان لەبارەی شیرك و هاوبەش بۆخوادانانەوە کردوە، لە کۆتایی سوورەتی (یوسف)داو گوتوومانە: ڕیشەی شیرك و هاوبەش بۆخوا دانان، ئەوەیە کە: جگە لەخوا، کەسێك، یان دروستکراوێك،

وەك خوا مامەڵەی لەگەڵدا بکەی، لە هەر ڕوویێکەوە، چ بەشێك لە پەروەردگارێتیی و بەدیهێنەرایەتیی و خاوەندارێتیی بخرێتە پاڵ، یان یەکێك لە سیفەتەکانی خوا وەك: شیفا هێنان، سەرخستن، یان یەکێك لە کردەوەکانی خوا، یان یەکێك لە ناوەکانی خوای بۆ بەکار بهێنرێ، یاخود لەڕووی پەرستراوەوە، کە ئەمە جەوهەرو نێوەڕۆکی شیرکە، یان هەندێ لە دروشمەکانی خوا پەرستیی، بۆ بکرێن چ دروشمە ڕواڵەتییەکان، وەك: پاڕانەوەو پشت پێ بەستن و، هاوار تێ بەستن و، نوێژو، ڕۆژوو، خوا پەرستییەکانی حەج و نەزرو قوربانیی، چ شتە دەروونییەکان بن، وەك: ئەوپەڕی خۆشویستن، ئەوپەڕی لێ ترسان، ئەوپەڕی سام لێکردن، ئەوپەڕی بەگەورەگرتن، ئەوپەڕی مل بۆکەچ کردن، هەرشتێك لەو شتانەی کە دەبێ تەنیا بۆ خوا بن ﷻ، چ لە دروشمە ڕواڵەتییەکان، چ لە سیفەت و خەسڵەتە دەروونییەکان، بۆ جگە لە خوا بکرێن، مانای وایە ئەو شتەی یاخود ئەو کەسەی بە هاوبەشی خوا داناوە، ئنجا ئەوانە دەڵێن: ئێمە لە گومڕاییەکی ئاشکرادا بووین، کە ئێوەمان لەگەڵ پەروەردگاری جیهانییاندا یەکسان دەکرد.

١١)- ﴿ وَمَآ أَضَلَّنَآ إِلَّا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴾، تەنیا تاوانبارانیش ئێمەیان گومڕاکرد، لێرەدا مەبەستی پێ کافرەکان و هاوبەش بۆخوا دانەرەکانی دیکەیە، کە گومڕایان کردوون بەڵام سیفەتی تاوانبارییان دەداتە پاڵ و بەوە دەیانناسێنێ.

١٢)- ﴿ فَمَا لَنَا مِن شَٰفِعِينَ ﴾، ئنجا باسی حاڵی خۆیان دەکەن کە ئایا دەبێ چ دەرەتانێکیان هەبێ، دەڵێن: ئێمە هیچ تکاکارانێکمان نین، (**الشَّافِع: الَّذي يَكونُ واسِطَةٌ جَلْب نَفْعٍ لِغَيْرِهِ أَو دَفعُ ضُرٍّ عَنْهُ**)، (شافع) ئەو کەسەیە کە دەبێتە هۆکار بۆ ئەوەی قازانێك بۆ ئەو مرۆڤە بێنێ، یاخود زیانێکی لێ دوور بخاتەوە، واتە: دەبێتە هۆکار لە نێوان: تکا لەلاکراو و تکا بۆ کراودا، خوای پەروەردگارو ئەو کەسەی تکای بۆ دەکرێ.

١٣)- ﴿ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴾، هەروەها هیچ دۆست و برادەرێکی دڵسۆزو بەپەرۆش و نزیکیشمان نیە، (حَمِيمٍ: **أَي قَريبٌ مُشفِق**) لە (**حَمَّ**)وە هاتوە، بە مانای (**سَخُنَ**) واتە: گەرم بوو، واتە: هیچ دۆستێکی گیانی بەگیانی گەرم و گوڕمان نیە.

١٤)- ﴿ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً ﴾، خۆزگە، گەڕانەوەیەکمان بۆ هەبووایە، (لَوْ) واتە: ئەگەر، بەڵام لێرەدا بۆ خۆزگە بەکارهاتوە، چونکە لەنێوان ئەو شتەدا کە ناگونجێ و، لەنێوان خۆزگە خواستندا، ئەو بۆنەو موناسەبەتە هەیە، نە خۆزگە پێ خوازراوەکە دێتە دی، نە ئەو شتەش کە پەیدا نەبوو (مُمْتَنِع)ە، ئەویش نایەتە دی، ئنجا بەو موناسەبەتەوە لێرەدا (لَوْ) مانای خۆزگە پێخواستن دەگەیەنێ، یانی: ئەگەر ئێمە جارێکی دیکەمان هەبووایە، (کَرَّة: أي مرّةٌ من الكرِّ وهو الرُّجُوع) ئەگەر ئێمە جارێکی دیکە گەڕابووواینەوە، یەك دەرفەتی دیکەمان درابووایەو، گەڕابایینەوە بۆ ژیانی دنیا.

١٥)- ﴿ فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾، ئنجا بووباینە بڕوادار، (فَنَكونَ، مَنْصوب لأَنَّهُ جَوَابُ التَّمَنِّي) (فَنَكونَ) (منصوب)ە چونکە، وەڵامی خۆزگە پێخواستنەکەیە، ئەگەر یەکجارمان هەبووایەو، ببووینایە بڕوادار، خۆزگە بەوە دەخوازن، بەڵام داری خۆزگەو بریا بۆ هیچ کەس بەری نەگرتوە، تاکو بۆ ئەوان بەر بگرێ، ئنجا ئەمە وەك خۆزگە خواستنی ئەو شاعیرە وایە کە گوتویەتی:

أَلاَ لَيْتَ الشَّبابُ يَعُود يَوماً .... فَأُخْبِرَهُ بِما فَعَلَ المَشيبُ

خۆزگە گەنجێتی گەڕابایەوە ڕۆژێك .... تاكو هەواڵی پێبدەم پیری چی بەسەر هێناوم

بەڵام دوای پیر بوون و بەساڵداچوون، گەنجێتیی ناگەڕێتەوە، ئەوانیش دوای چوونە قیامەت و ڕۆژی دوایی، ناگەڕێنەوە بۆ ژیانی دنیا، ئەوە بەس قسەیەکە، دەیکەن، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (المؤمنون)دا دەفەرمووێ: ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّىٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّآ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ ﴾. واتە: هەتا كاتێك یەكیان مردنی بۆ هات گوتی: خوایە! بمگێڕنەوە (بۆ ژیانی دنیا) بەڵكو كردەوەی باش بكەم لەوەدا كە بەجێم هێشتوە! [بەڵام وەڵامی دەدرێتەوە بە (كَلَّآ)] نەخێر، ئەوە قسەیەكە هەر خۆی دەیڵێ، هەر خۆی بێژەریەتی و لە پشتیانەوە نێوانێك هەیە تاكو ئەو ڕۆژەی تێدا هەڵدەستێنرێنەوەو زیندوو دەكرێنەوە، یانی: تازە

پشت پەردە دەبن و دەكەونە قۆناغێكی دیكەو ژیانێكی دیكە، بەپێی ئەو سیستمە كە خوا ﷻ بۆ گەردوون و ژیانی دنیای داناوە، قۆناغ قۆناغە، ژیانی دنیا هەیە، ژیانی بەرزەخ هەیە، ژیانی ئاخیر زەمان هەیە، قۆناغی هەڵسانەوە هەیە، لەهەر قۆناغەدا شتێك دەبێ، لە قۆناغەكەی دیكەدا نابێ، قۆناغی قیامەت بەرەنجام و بەرهەمی قۆناغی ژیانی دنیایە، هەروەها بەرزەخیش، وەك قۆناغێكی كاتیی و ڕاگوزەر.

١٦)- ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ﴾، بە دڵنیایی لەوەدا كە باس كرا نیشانەیەك هەیە، بەڵگەیەكی گەورەو گرنگ هەیە، لەسەر ئەوە كە دەبێ تەنیا خوا بپەرسترێ، لەسەر ئەوە كە پێغەمبەران هەقن، لەسەر ئەوە كە ڕۆژی دوایی و دیداری خوا هەقە، لەسەر ئەوە كە بەرنامەو ڕێبازی ڕاست، بەس ئەوەیە كە خوا بە پێغەمبەراندا ناردوویەتی بۆ ژیانی ئینسان و، بۆ ئەوە كە مرۆڤ بە شێوەیەك بژی كە لە لای خوا پەسند بێ، ئەویش ئەوەیە كە ژیانێكی ئیماندارانە، ژیانێكی ڕاست و ساغ لە هەڵس و كەوت و ژیانی تاكیی و خێزانیی و كۆمەڵایەتیی و سیاسییدا، بگوزەرێنن، لەوەدا كە باسكرا بەڵگەو نیشانەیەكی گەورەو گرنگ هەیە، بۆ هەموو ئەوشتانەی باسكران.

١٧)- ﴿ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بەڵام زۆربەشیان بڕوادار نین، واتە: كافرەكانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ یاخود: مرۆڤایەتیی بەڕەهایی، ئەم قورئانە بەس بۆ ئەو كاتە دانەبەزیوە، مەگەر بە بەڵگەیەك شتێك دیار بێ، تایبەت بێ بە خەڵكی ئەو كاتەوە، ئەگەرنا قورئان بۆ هەموو قۆناغەكانی ژیانی مرۆڤایەتییە، ئەوەش كە خوا فەرموویەتی، هەروایە، زۆربەی مرۆڤەكان بڕوادار نابن، وەك لە شوێنی دیكە دەفەرموێ:

﴿ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ۝٧٠ ﴾المؤمنون.

﴿ وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ۝١٣ ﴾سبأ.

﴿ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ۝١٠٦ ﴾يوسف.

تەنانەت ئەوانەش کە بڕواش بەخوا دێنن، زۆربەیان هاوبەشدانەر دەبن، هاوبەش پەیدا کردن بۆ خوا، ئاوێتەی ئیمانەکەیان دەکەن، ئاوێتەی خواناسییەکەیان دەکەن.

١٨)- ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾، بە دڵنیاییەوەش تەنیا پەروەردگارت زاڵی بەبەزەییە، باڵادەستی میهرەبانە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

www.alibapir.com

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە هەژدە (١٨) ئایەت پێکهاتوە: (١٠٥ - ١٢٢)، هەموو ئایەتەکانیش بۆ بەسەرهاتی نووح تەرخان کراون، هەر لە سەرەتای دەستپێکردنی بانگکردنی گەلەکەیەوە بۆ خواپەرستیی و پارێزکاریی و، بەڕێوەچوون بە پێی بەرنامەی خوا... تاکو ئەو هەموو چەرمەسەرییانەی بەسەری هاتن، ئەو هەموو کەللەڕەقیی و عینادیی و بوغڕاییەی گەلەکەی و، تاکو نغرۆ بوونی گەلەکەی جگە لە بڕواداران لەو لافاوە مەزنەدا، کە هیچ کەسی لێ قوتار نەدەبوو..

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾ ۞ قَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ لَكَ وَٱتَّبَعَكَ ٱلْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِى بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّى ۖ لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَـٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِى كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَٱفْتَحْ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِى وَمَن مَّعِىَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنجَيْنَـٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ ٱلْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{گەلـی نـووح پێغەمبەرانیـان بـە درۆ دانـا (بڕوایـان پێیـان نەهێنـا) ﴿١٠٥﴾ یـاد بکـەوە! کاتـێ نووحـی برایـان پێـی گوتـن: ئایـا پارێـز لـە خـوا ناکـەن؟ ﴿١٠٦﴾ بـە دڵنیایـی مـن ڕەوانـە کراوێکـی ئەمینـدار (و ڕاسـت و ساغ)م بۆتـان ﴿١٠٧﴾ بۆیـە پارێـز لەخـوا بکـەن و بەقسـەم بکـەن ﴿١٠٨﴾ هیـچ کرێیەکیشـتان لەبەرامبەریـدا لـێ داوا ناکـەم، پاداشـتم تەنیـا لەسـەر (خـوای) پـەروەردگاری جیهانییانـە ﴿١٠٩﴾ بۆیـە پارێـز لـە خـوا بکـەن و، بەقسـەم بکـەن (فەرمانبەرییـم بکـەن) ﴿١١٠﴾ (گەلەکـەی) گوتیـان: چـۆن بـڕوات بـۆ بێنیـن لـە حاڵێکـدا کـە (تەنیـا مرۆڤـە) هیـچ و پووچـەکان شـوێنت کەوتـوون! ﴿١١١﴾ (نـووح) گوتـی: ئنجا مـن چووزانـم ئـەوان کاتـی خۆی چییـان کردوە، (تاکـو بزانـم ئایـا تۆمەتەکەتـان گوایـە: خەڵکێکـی نـزم و پەسـتن، ڕاسـتە یـان نـا؟) ئەگـەر هەسـت و هۆشـتان هەبـێ ﴿١١٢﴾ لێپرسـینەوەیان تەنیـا لەسـەر پەروەردگارمـەو ﴿١١٣﴾ مـن (هەرگیـز) دەرکـەرو دوورخـەرەوەی بـڕواداران نابـم (لـەدەوری خـۆم بـۆ ڕازی کردنـی ئێـوە) ﴿١١٤﴾ مـن تەنیـا ترسـێنەرو هۆشـیار کەرەوەیەکـی ڕوون و ئاشـکرام ﴿١١٥﴾ (گەلەکـەی) گوتیـان: ئـەی نـووح! ئەگـەر وازنەهێنـی، بێگومـان لەبـەرد بـاران کـراوان دەبـی ﴿١١٦﴾ (نـووح) گوتـی: پـەروەردگارم! بێگومـان گەلەکـەم بـە درۆیـان دانـام ﴿١١٧﴾ دەجـا دادوەرییەکـی بەکلاییکـەرەوە لـە نێـوان مـن و ئەوانـدا بکـەو، خـۆم و بڕوادارانێـك كـە لەگەڵمـن ڕزگارمـان بکـە ﴿١١٨﴾ سـەرەنجام ئێمـەش خـۆی و ئەوانـەی لەگەڵیـدا بـوون، لەکەشـتییە پڕەکـەدا دەربازمـان کـردن ﴿١١٩﴾ دوایـی ئەوانـی دیکـە کـە مابوونـەوە (لەسـەر کوفـر) (لـە تۆفانەکـەدا) خنکاندمانـن ﴿١٢٠﴾ بـە دڵنیایـی لـەوەدا نیشـانەیەکی مـەزن هەیـە، بـەڵام زۆربەیـان بڕوادارنیـن ﴿١٢١﴾ بێگومانیـش بـەس پـەروەردگارت باڵادەسـتی بەبەزەییـە ﴿١٢٢﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(ٱلۡأَرۡذَلُونَ): بە کوردیی بە (هیچ و پووچەکان) لێکم داوەتەوە، ئەم وشەو تەعبیرەم لەگەڵ ڕێزو ئەدەبی قورئاندا بە گونجاو زانی، ئەگەرنا بۆ وشەی (ٱلۡأَرۡذَلُونَ) جگە لەو وشەیەی بەکارم هێناوە، ڕەنگە وشەی دیکەش هەبن، بەڵام ئینسان دەبێ ورد بێ، کە تەعبیرێك بەکاردێنێ بەپێی ئەو زمانەی قسەی پێ دەکات، تەعبیرێکی سووك نەبێ، هەڵبەتە دەزانم هیچ و پووچ تا ڕاددەیەك تەعبیرێکی سووکە، بەڵام لەوەش سووکتر هەیە، (ٱلۡأَرۡذَلُونَ) (الرَّذْلُ وَالرُّذالُ: المَرْغوبُ عَنهُ لِرداءَتِهِ) (رَذْلٌ ورُذالٌ) شتێك کە ناویستریٚ لەبەر خراپییانی، ئنجا (أَراذِل وَأَرْذَلون: جَمع أَرْذَل) (أَراذِل وَأَرْذَلون) هەردووکیان کۆی (أَرْذَل)ن، واتە: زۆر خراپ، وەك گوتم: بەکوردیی مەگەر بگوترێ: هیچ و پووچ، دەگونجێ بگوترێ: بێ نرخ، پەست و زەبوون، مەبەستیان پێ ئەوەبووە ئەوانەی شوێنت کەوتوون، بەوجۆرەن، هەڵبەتە ئەوانەی شوێن نووح ﷺ کەوتوون و شوێن هەموو پێغەمبەران کەوتوون، بەزۆریی وەك خوا ﷻ لە قورئاندا باسی کردوە، خەڵکە بێهێزو بێ دەستەڵات و، داماوو چەوسێنراوەکە بووە، بەڵام لەچاوی خۆبەزلگرو حوکمڕانە ملهووڕەکاندا، ئەوانە هیچ و پووچ و بێ نرخ و بێ مایە بوون.

(لَوۡ تَشۡعُرُونَ): (الشُّعورُ: الإِدْراكُ بِالحَواسّ) (شعور) یانی: ئینسان بە هەستەوەرەکان شت بزانێ، بەڵام جاری واش هەیە (شعور) بۆ عەقڵ و دەرککردنی عەقڵ و هۆشیش بەکارهێنراوە، چونکە عەقڵیش لەڕێی هەستەوەرەکانەوە کەرەستەی بۆ دەستەبەر دەکرێ، ئەو وێنانەی بە تۆڕی شەداوی چاو دەگیرێن، وەك ئەو دەنگانەی هێزی بیستن، هەروەها تامکراوەکان، بۆنکراوەکان، دەستلێدراوەکان، کە بە هۆی پێنج هەستەکانەوە کۆ دەکرێتەوە، عەقڵ دەتوانێ دوایی چەمك و واتایەکان بەهۆیانەوە دروست بکات.

(ٱلْمَرْجُومِينَ): (الرِّجَامُ: الحِجَارَة، وَالرَّجْمُ: الرَّميُ بِالرِّجَامِ، يُقَالُ: رُجِمَ فَهُوَ مَرْجُومٌ) (**الرِّجَامُ**) یانی: بەرد، (**رجْم**) بریتیە لە بەرد پێدادان، بەردباران کران، (**المَرجومِين، المَقْتولِين شَرَّ قِتْلَة**) ئەوانەی دەکوژرێن بە خراپترین شێوە، (**وَيُسْتَعَارُ الرَّجْم لِلرَّمي بِالظَّن، وَالتَّوَهُّم وَالشَّتم، والطَّرد**) وشەی (**رجم**) دەشخوازرێتەوە بۆ ئەوە گومانی خراپ بە کەسێك ببردرێ، یان کەسێ بە وەهم تاوانبار بکرێ، یاخود قسەی پێ بگوترێ و دووربخرێتەوە، هەندێ لە توێژەرەوانی قورئان وەك دوایی باسی دەکەین گوتوویانە: لێرەدا هەڕەشەیان لێکردوە کە قسەی پێ بڵێن، یانی: ئێمە قسەت پێ دەڵێین!

بەڵام لە ڕاستییدا ئەو مانایە بێهێزەو کێشەو دوژمنایەتیی گەلە کافرەکان لەگەڵ پێغەمبەران و، شوێنکەوتووانی پێغەمبەراندا، لەوە گەورەتر بووە، کە بە قسە پێ گوتنیان واز بێنن!

(فَتْحًا): واتە: دادوەرییمان لە نێواندا بکە، لە نێوان خۆم و گەلەکەمدا، (**الفَتْحُ: إزَالَةُ الإِغْلَاق والإشكالِ، وَفَتَحَ القَضيَّة فِتاحاً: فَصَّل الأَمْرَ فِيْهَا، وَأَزالَ الإغلاقَ فِيها**)، (**فتح**) واتە: کردنەوە، بەڵام لێرەدا بە مانای لابردنی شتێکە کە داخرابێ و لابردنی ئیشکالێکە، واتە: لە کێشەکەدا دادوەریی کردو ئەو داخراویی و نامۆییەی تێیدا بوو: کێ لەسەر هەقەو، کێ لەسەر هەق نیە؟ بۆی لابراو نوختەی بۆ خرایە سەر پیت.

(ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ): کەشتیی پڕ، (**أي: المَمْلوءُ، وَالشَّحْنَاءُ: عَدَاوَةٌ امْتَلأَتْ مِنْهَا النَّفْسُ، يُقَالُ: عَدوٌّ مُشَاحِن**)، (**شحناء**) بە دوژمنایەتییەك دەگوترێ: کە دڵ و دەروونی ئینسانی پڕ کردبێ، دەگوترێ: (**عَدوٌّ مُشاحِن**) فلانکەش دوژمنێکە کە دڵی مرۆڤ پڕ دەکات لە بوغزو تووڕەیی و ڕق، کەواتە: (ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ) یانی: کەشتیی پڕ، ئێستاش وشەی شەحن بەکاردەهێنرێ، بۆ پڕ کردن بە هەموو جۆرەکانیەوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەسەرهاتی نووح و ﷺ گەلەکەیمان - وەك پێشتریش ئاماژەم پێیدا - لە تەفسیری سووڕەتی (هود) لەکاتی تەفسیر کردنی ئایەتەکانی: (٢٥ - ٤٩)دا هێناوە، باسێکی تێرو تەسەلمان کردوە، هەم لە ڕووی ئایەتەکانی قورئان، کە هەموویانمان کۆکردۆتەوە، هەم لەڕووی گەڕانەوە بۆ سەرچاوە مێژووییەکان، ئەوەی کە دەستمان پێیان گەیشتوە، لەو بارەوە باسێکی تێرو تەسەلمان کردوە، بەڵام لێرەدا هەروا پوختەیەك لە بەسەرهاتی نووح ﷺ دێنین، هەروەك هی پێغەمبەرانی دیکەش (**علیهم الصلاة والسلام**)، ئێمە بەپێی ئەوە کە لێرەدا ئەو پوختەیە هاتوە، ئێمەش هەروا پوختەیەکی بەسەرهاتەکەی دێنین.

خوا دەفەرموێ: ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، گەلی نووح پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانان، بڕوایان پێ نەکردن، پێیان بێبڕوا بوون، ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، یادبکەوە! کاتێ نووحی برایان پێی فەرموون: ئایا پارێز ناکەن؟ واتە: پارێز لە خوا ناکەن، یان پارێز لە لێپرسینەوەو سزاو جەزرەبەی خوا ناکەن، کە بە هۆی کوفرو شیرکەوە بە ملتان دادێ؟ ﴿ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، من (لەلایەن خواوە) بۆ ئێوە ڕەوانەکراوێکی ئەمیندارم، واتە: ڕاست و ساغم لەگەڵتان، چیتان پێ دەڵێم، لێم وەربگرن، چونکە خوا منی بۆ لای ئێوە ناردوەو نوێنەری خوام، ﴿ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، کەواتە: پارێز لەخوا بکەن و بە قسەم بکەن، فەرمانبەرییم بکەن.

﴿ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، لە حاڵێکدا من هیچ کرێتان لێ داوا ناکەم لەسەری، لەسەر گەیاندنی ئەو پەیامە، چونکە کرێ و پاداشتی من تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە، هیچ چاوەڕوانییەکم لەئێوە

نیە، هیچ بارگرانییەکم بۆتان نیە، ئیشی خۆتانم بەخۆتانە، مەداری خۆم بەئێوە ساز ناکەم، دەمەوێ مەداری ئێوە ساز بکەم، ﴿ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾ دووبارەی دەکاتەوە، کەواتە: پارێز لە خوا بکەن و بە قسەم بکەن، فەرمانبەرییم بکەن.

ئنجا با بزانین گەلە ملهوڕو کەللە ڕەقەکەی، چی وەڵام دەدەنەوە؟

﴿ قَالُوٓاْ أَنُؤۡمِنُ لَكَ وَٱتَّبَعَكَ ٱلۡأَرۡذَلُونَ ﴾، ئایا بڕوات بۆ بێنین لە حاڵێکدا هەرچی و پەرچییەکانت شوێن کەوتوون؟ لە سوورەتی (هود)دا پێی دەڵێن: ﴿ وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمۡ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ ٱلرَّأۡيِ ﴿٢٧﴾ ﴾، واتە: نابینین شوێنت کەوتبێ، جگە لەوانەمان کە هیچ و پووچن، بێ نرخن، کەمن، ئەوانەی کە ڕایان زۆر ڕواڵەتییە، واتە: تێناگەن و زۆر سەرکێڵن، لێرەش دەڵێن: ئایا شوێنت بکەوین، لەحاڵێکدا کە تەنیا کەم و هیچەکان شوێنت کەوتوون، ئەوانەی کەم بایەخن؟ ﴿ قَالَ وَمَا عِلۡمِي بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾، نووح گوتی: من چووزانم پێشتر چییان کردوە، کە لە ئەنجامی کردوەکانی پێشوویاندا، دەبێ ئێوە ئەو ئەنجامگیرییەتان کردبێ، کە ئەوان هیچ و پووچ و بێ نرخ و کەم بایەخن، لێرەدا نووح ﷺ سەرنجیان بۆ ئەوە ڕادەکێشێ، کە مرۆڤ لە کردەوەو هەڵوێستەکانیدا خوڵاصە دەبێتەوە، من نازانم چییان کردوە، ئێوە ئەوەتان لێ هەڵێنجاون، کە هیچن؟! دیارە ئەوان خۆیان بە وەجاخ و ڕەچەڵەك و سەروەت و سامانەوە هەڵکێشاوە: لەبەر ئەوەی پارەم زۆرە، دەسەڵاتم زۆرە، دەوڵەمەندم و خەڵك و خزمم زۆرە، بۆیە شتێکی گرنگم! ئەوانەش لەبەر ئەوەی ڕەش و ڕووتن بێ توانان، چەوسێنراوەن، بێ دەستەڵاتن، کەواتە: هیچن، تەماشا بکەن! ئەو تەرازووە لاسەنگ و لاتەڵ و بێ ویژدانەیە!! سەروەت و سامان و دەستەڵاتی حەرام و قۆرخکراویش، بۆیە کەوتۆتە دەستی ئەوانە، لەئەنجامی ئەوەدا کە ستەمیان کردوە، چەوسێنراوەکانیش بۆیە چەوسێنراونەوەو ڕووت و ڕەجاڵ بوون، لە ئەنجامی ئەو حوکمڕانییە سەقەتەدا کە ئەوانە کردوویانە، کە هەموو شتێکیان بۆ خۆیان قۆرخ کردوە، بۆ خزم و حیزبیان، بۆ دەورو بەریان، ئەوانی دیکەش بێ دەسەڵات

و بێ چارە کەوتوونەتە گۆڕێ! نووح ﵇ دەیەوێ سەرنجیان ڕابکێشێ بۆ ئەوە کە ئەگەر کردەوەی خراپیان بووبێ، من ئاگادار نیم، چونکە بە هۆی کردەوەی خراپەوە مرۆڤ خراپ دەبێ، بە هۆی هی چاکیشەوە، چاك دەبێ، نەك بە هۆی سەروەت و سامانەوە، ئەگەر هەیبێ چاك بێ و، ئەگەر نەیبێ خراپ بێ!

﴿ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي ۖ لَوْ تَشْعُرُونَ ﴾، لێپرسینەوەیان تەنیا لەسەر پەروەردگارمە، ئەگەر ئێوە هەست بکەن، ئەگەر شعوورتان هەبێ، من ناچم لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بکەم، ئێستا بانگیان دەکەم بۆلای خوا، ئەوە ئەرکی منە، ئەمما من بێم هەڵیانسەنگێنم، بەو تەرازوو و پێوەرە لاتەڵ و لاسەنگەی ئێوە، ئەوە کاری من نیەو ئەوە شتێکی نالۆژیکییە.

ئنجا ئەوان داوایان لێ کردوە، ئەو بڕوادارانە دەربکات و دووریان بخاتەوە، بۆیە دەڵێ: ﴿ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾، من دەرکەری بڕوادارەکان نیم، بۆ ڕازیکردنی ئێوە، ﴿ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴾، من تەنیا ترسێنەرو هۆشیار کەرەوەیەکی ڕوون و ئاشکرام، یاخود ڕوونکەرەوەو ئاشکراکەرم بۆ ڕاستییەکان.

دووبارە گەلە سەرکەش و یاخییەکەی، زمانی زبر بەکاردێنن، هەڵبەتە وەك لە سووڕەتی (هود)دا، هاتوەو لە سووڕەتی (**الأعراف**)یش دا، ئەوانە کە ئەو قسانەیان کردوون، دەسترۆیشتوو و بڕیار بەدەست و خۆسەپێنەکان بوون، ﴿ قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴾، گوتیان: ئەی نووح! ئەگەر واز نەهێنی، تۆ لەبەرد باران کراوان دەبی، واتە: هی دیکەشمان بەرد باران کردوون، تۆش دەبەینە ڕیزی ئەوان.

ئنجا دەگونجا تەعبیرەکە ئاوا بووایە: (**لَنَرْجُمَنَّكَ**) وەك لە شوێنی دیکە بەو تەعبیرەش هاتوە، بەڵام ئەم تەعبیرە: ﴿ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴾ مانایەکەی بەهێزترە، واتە: هی دیکەشمان بەردباران کردوون، تۆش وەك ئەوان لێدەکەین و بە مەرەدی ئەوانت دەبەین.

ئنجا کە ئەوان هەر لەسەر کەللە ڕەقیی و نەسەلماندنی خۆیان و، لەسەر هەڕەشەو گوڕەشەی خۆیان بەردەوام بوون، نووح ﷺ هیچ چاری نەما، مەگەر پەنا بەرێتە بەر خوا، فەرمووی: ﴿ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴾، پەروەردگارم! گەلەکەم، خەڵکەکەم منیان بەدرۆ دانا، ﴿ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَن مَّعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾، ئنجا لە نێوان من و گەلەکەمدا دادوەریی بکەو، خۆم و ئەوانەی لەگەڵمن لە بڕواداران، دەربازمان بکە، ﴿ فَأَنجَيْنَاهُ وَمَن مَّعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴾، بە (ف)ی بەدواداهاتن، خوا وەڵامی دایەوە: (تعقیب) یەکسەر خۆی و ئەوانەی لەگەڵی بوون لەبڕواداران، لە کەشتییە پڕەکەدا دەربازمان کردن، ﴿ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴾، دواییش ئەوانەی کە مابوونەوە، واتە: ئەوانەی لەسەر کوفر مابوونەوە، یاخود مابوونەوەو سواری کەشتییەکە نەبووبوون، ئەوانەمان هەموو خنکاندن و لە تۆفانە گەورەکەدا نغرۆمان کردن، ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، لەوەدا نیشانەیەکی گەورە هەیە {لەسەر ڕاستیی ئیمان و، ڕاستیی ڕێبازی بەندایەتیی بۆخواو، شوێنکەوتنی پێغەمبەرانی خوا} بەڵام زۆربەیان بڕوادار نین، کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ، هەروەها کافرەکانی هەموو ڕۆژگارەکان.

بۆچی دەفەرموێ: (أَكْثَرُهُم)؟

چونکە هەندێکیان بڕوادێنن، هەیانە بڕوا دێنێ و واز لە کوفرو شیرك دێنێ، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، بە دڵنیایی تەنیا پەروەردگاریشت زاڵی بەبەزەییە، کەواتە: پشت بە پەروەردگارت ببەستە، لە بەرانبەر دوژمن و ناحەزەکانتدا، کە ئەو لە بەرانبەریان دا زاڵ و دەسترۆیشتوو و باڵادەستە، بۆ تۆو شوێنکەوتووانیشت، میهرەبان و بەبەزەیی و بەپەرۆشە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

بە درۆ دانانی گەلی نووح ﷺ بۆ پێغەمبەرەکەیان و، ئامۆژگاریی کرانیان لەلایەن نووحەوە ﷺ کە پارێز لەخوا بکەن و، گوێڕایەڵیی و فەرمانبەریی وی بکەن، چونکە نوێنەرێکی ئەمینداری خوایە بۆ لایان و، هیچ چاوەڕوانییەکیشی لێیان نیە:

خوا دەفەرموێ: ﴿كَذَّبَتۡ قَوۡمُ نُوحٍ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذۡ قَالَ لَهُمۡ أَخُوهُمۡ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمۡ رَسُولٌ أَمِينٞ ﴿١٠٧﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿كَذَّبَتۡ قَوۡمُ نُوحٍ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾، خەڵکی نووح پێغەمبەرانیان بە درۆ دانا، بۆچی (**تاءُ التَّأنِيث**) خراوەتە سەر (**كَذَّبَت**)؟ بە هۆی ئەوەوە کە وشەی (**قَوْم**) بە مانای ئوممەت (**أمة**) یان بە مانای کۆمەڵ (**جماعة**) لێکدراوەتەوە، ئەگەرنا (**قَوم**) بۆ خۆی لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە، نێرینەی مەجازیی (**المُذَكَّر المجازي**)یە، بەڵام مانای ئوممەت و کۆمەڵی لێ وەرگیراوە، بۆیە (**تاءُ التَّأنيث**)ی خراوەتە سەرێ.

فەرموویەتی: (كَذَّبَتۡ قَوۡمُ نُوحٍ ٱلۡمُرۡسَلِينَ) لەگەڵ ئەوەشدا کە نووح ﷺ یەکەم پێغەمبەری خاوەن ئوممەت بووەو، ئەوان تەنیا یەك پێغەمبەریان بەدرۆ داناوە، بەڵام لەبەر ئەوەی ئەوان بۆیە بڕوایان بە نووح نەهێناوە، نەك لەبەر خودی نووح ﷺ، بەڵکو لەبەر پەیام و بەرنامەکەی، پەیام و بەرنامەکەشی لەگەڵ

هـی هەمـوو پێغەمبەرانـدا یەکـە، بۆیـە بڕوانەهێنـان بەیەکێـك لـە پێغەمبـەران، وەك بـڕوا نەهێنانـە بـە هەموویـان، چونکـە لـە سـۆنگە ئـەوەوە بڕوایـان پـێ ناهێنـن، کـە دان بـەوەدا ناهێنـن: نوێنـەری خوابـن، ئنجـا هەمـوو پێغەمبـەران نوێنـەری خـوان و، ئەگـەر بـڕوات بـە یەکێکیـان نەبـوو، کـە نوێنـەری خوایـە، واتـە: بـڕوات بەهیچیـان نیـەو، ئەگـەر بـڕوات بـە پەیـام و وەحییـەك نەبـوو، کـە بـۆ یەکیـان هاتـوە، واتـە بـڕوات بـە هـی ئەوانـی دیکـەش نیـە.

٢)- ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، کاتێك کە نووحی برایان پێی فەرموون: ئایا پارێز لە خوا ناکەن؟! ﴿ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، (أَلَا) ئامرازی ئاگادار کردنەوەیە، یاخود هاندانە، وەك دەفەرموێ: ﴿ أَلَا تُقَٰتِلُونَ قَوْمًا ﴿١٣﴾ ﴾التوبة، ئایا لە دژی کۆمەڵێك جەنگ ناکەن کە ئێوەیان لە وڵاتی خۆتان وەدەرنا؟ هەندێکیش گوتوویانە: (أَلَا) هەمزە (أ)ی پرسیار کردنە، لەگەڵ (لا)ی لابردن، (أ) (لا) (تَتَّقُونَ) ئایا پارێز ناکەن؟

٣)- ﴿ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، من ڕەوانە کراوێکی ئەمیندارم، واتە: ڕاست و ساغم لەلایەن خواوە بۆ ئێوە.

٤)- ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، ئنجا پارێز لە خوا بکەن و فەرمانبەریی من بکەن، پارێز لە خوا بکەن، وەك تاکە پەرستراوی شایستەی پەرستران، بە قسەی منیش بکەن، تاکو ڕێی خوا پەرستییتان پێشان بدەم.

٥)- ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ﴾: هیچ جۆرە کرێیەکتان لێ داوا ناکەم، واتە: لەسەر گەیاندنی ئەو پەیامە، هیچ کرێیەکتان لێ داوا ناکەم و هیچ بارگرانییەکم بۆ سەرتان نیە، باری شانتان قورس ناکەم.

٦)- ﴿ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾: کرێ و پاداشتی من، تەنیا لەسەر پەروەرگاری جیهانییانە.

٧)- ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾: کەواتە: پارێز لە خوا بکەن و فەرمانبەرییم بۆ بکەن.

لە (صحیح البخاري)دا هاتوە، کە هیرەقل چەند پرسیارێك لە ئەبوو سوفیان دەكات لەبارەی پێغەمبەری خاتەمەوە ﷺ، ئەبوو سوفیان پرسیاری لێ دەکرێ: ئایا موحەممەد تاکو ئێستا لەگەڵ ئێوەدا قسەی درۆی کردوە، خیلافی کردوە؟ ئەویش دەڵێ: تاکو ئێستا درۆمان لێی نەبینیوە، بەڵام پەیمانێکمان لەگەڵی بەستوە، {ئەو قسەو باسە دوای صولحی حودەیبییە بووە} ئنجا نازانین چی دەكات؟ هیرەقل پێی دەڵێ: {فَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّهُ مَا كَانَ لِيَدَعَ الْكَذِبَ عَلَى النَّاسِ، ثُمَّ يَكْذِبَ عَلَى اللَّهِ}[1] بۆ خۆت دەزانی کە ناگونجێ درۆ لەگەڵ خەڵکی نەکا، کەچی بچێ درۆ بەناوی خواوە بکات!

(١) صحیح البخاري: ٢٧٨٢.

مەسەلەی دووەم:

نکوولْییکردنی گەلی نووح ﷺ لە بڕوا پێهێنانی و، تانەدانیان لە شوێن کەوتووانی، بەوە کە خەڵکی نزم و کەمن و، وەڵامدانەوەی نووح ﷺ کە ئەو وەك حاڵ و واقیعی ئێستایان مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات و، لێپرسینەوەیان لەسەر خوایەو، ئەو تەنیا ترسێنەرو وشیارکەرەوەیە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قَالُوٓاْ أَنُؤۡمِنُ لَكَ وَٱتَّبَعَكَ ٱلۡأَرۡذَلُونَ ١١١ قَالَ وَمَا عِلۡمِي بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ١١٢ إِنۡ حِسَابُهُمۡ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّيۖ لَوۡ تَشۡعُرُونَ ١١٣ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١١٤ إِنۡ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ مُّبِينٞ ١١٥ ﴾.

شیکردنەوەی ئەو پێنج، ئایەتە لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ قَالُوٓاْ أَنُؤۡمِنُ لَكَ وَٱتَّبَعَكَ ٱلۡأَرۡذَلُونَ ﴾: ئایا بڕوات بۆ بێنین، لە حاڵێك دا هیچ و پووچەکانت شوێن کەوتوون؟ بۆچی دەڵێن: (**نُؤۡمِنُ لَكَ**)؟ هەندێك گوتوویانە: (ل) لێرەدا لەشوێنی (ب) بەکار هێنراوە، واتە: (**أَنُؤْمِنُ بِكَ**)؟ بەڵام نا، یانی: ئایا بڕوابێنین لەبەر تۆ، وایانزانیوە کە بڕواهێنانەکە بە قازانجی نووحە ﷺ، نەیانزانیوە بە قازانجی خۆیانە، هەڵبەتە ئەوانەی ئەو دیالۆگ و وتوویژانەیان لەگەڵ نووح ﷺ دا کردوون، بڕیار بە دەست و دەسترۆیشتووەکان بوون، ئنجا ئەمە لێرەدا پرسیار کردنێکە بۆ نکوولْییلێکردن، واتە: چۆن بڕوا بۆ تۆ دێنین؟

﴿ وَٱتَّبَعَكَ ٱلۡأَرۡذَلُونَ ﴾: ئەم (و)ە، (**واو الحالية**)یە، یانی: لە حاڵێکدا کە هیچ و پووچەکان، کەم مایەکان، بێ نرخەکان، شوێنی تۆ کەوتوون، حاشای ئەو ئیماندارانەی کە شوێنی نووح ﷺ کەوتوون، (ٱلۡأَرۡذَلُونَ : **سَقَطُ القَوْمِ المَوصوفُونَ بِالرَّذالَة، وَهيَ الخِسَّة، وَالحَقارة، أَرادُوا بِهِم: الضُّعَفَاء وَالفُقَراء**) (**أرذلون**) واتە: ئەوانەی لە خەڵکەکە، خەڵکی کەمن و، وەسف کراون بە سیفەتی کەمیی و

بێ نرخیی و، هیچ و پووچیی، (حاشای ئەوان)، مەبەستیان پێی بێ دەسەڵات و چەوسێنراوەکان و هەژارەکان بوون.

٢)- ﴿ قَالَ وَمَا عِلۡمِي بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾: واتە: گوتی: چووزانم پێشتر چییان کردوە! [(أي شيءٍ عِلمِي، وَضُمِّنَ (عِلمي) مَعنى اهتمامي، فَعُدِّيَ بِالبَاء، ﴿ وَمَا عِلۡمِي بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾] لێرەدا وشەی (عِلْمِي) مانای بایەخ پێدانی خراوەتە نێو، بۆیە بە (ب) تەعەددای کردوە، یانی: زانیاریی من و گرنگیی پێدانی من، کەی لەوەدایە داخۆ کاتی خۆی چییان کردوە؟

٣)- ﴿ إِنۡ حِسَابُهُمۡ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّيۖ لَوۡ تَشۡعُرُونَ ﴾، لێپرسینەوەیان تەنیا لەسەر پەروەردگارمە، ئەگەر ئێوە هەست پێبکەن، ئەمە بە نەفام دانانی ئەوانە، تاکو لەخۆبایی بوونیان و بەخۆ سەرسام بوونیان بشکێنێ، ﴿ لَوۡ تَشۡعُرُونَ ﴾ ئەم ئەگەر (لَو)ە وەڵامەکەی قرتێنراوە، چونکە ڕستەکانی پێشێ، دەیگەیەنن، واتە: ئەگەر هەستتان پێکردبایە، نەدەبوو ئەو ڕەخنەیان لێ بگرن، لەبەر ئەوەی بێ دەستەڵاتن و کەم توانان، چونکە ئەصڵی مرۆڤ کردەوەکەیەتی، من چووزانم پێشتر چ کردەوەیەکیان کردوە! من وەك ئێستا مامەڵەیان لەگەڵ دەکەم.

٤)- ﴿ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾، بە دڵنیاییەوە من دەرکەری بڕواداران نیم، دوورخەرەوەیان نیم.

٥)- ﴿ إِنۡ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ مُّبِينٞ ﴾، من تەنیا ترسێنەرێکی ڕوون و ئاشکرام، یاخود، ترسێنەرێکم ڕوونکەرەوەم بۆ ڕاستییەکان.

پوختەی وەڵامی نووح عليه السلام ئەوەیە:

ئەو تانەیەی ئێوە لێیان دەدەن، لەلای منەوە نرخی نیە، پێوەری من بۆ هەڵسەنگاندن، کردەوەکانیانە، نەك ماڵ و سامانیان، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ وَمَا عِلۡمِي بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾ من چووزانم داخۆ چییان کردوە؟ چونکە جەوهەری مرۆڤ و نرخ و پایەی لە نێو کردەوەکانیدا شێردراوەتەوە، ئەگەر چاکی کرد، ئەو مرۆڤە چاك دەبێ و، ئەگەر کردەوەکانیشی خراپ بن، خراپ دەبێ.

مەسەلەی سێیەم:

هەڕەشە کردنی گەلی نووح ﷺ بەبەرد بارانکردنی، ئەگەر واز نەهێنێ و، پەنا بردنی نووح ﷺ بە پەروەردگاری، کە دادوەرییان لە بەیندا بکات، خۆی و بڕواداران دەرباز بکات و، ڕزگار بوونیان لە کەشتییە پڕەکەداو نغرۆ بوونی کافرەکان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَـٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِى كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَٱفْتَحْ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِى وَمَن مَّعِىَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنجَيْنَـٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ ٱلْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەو حەوت ئایەتە، لە هەشت بڕگەدا

١)- ﴿ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَـٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴾، پێیانگوت: ئەی نووح ﷺ! ئەگەر واز نەهێنی، دەستبەرداری پەیامەکەت نەبی، {بێگومان زلەزلەو دەستڕۆیشتووانی گەلەکەی وایانگوتوە} بەدڵنیایی لە بەردبارانکراوان دەبی.

هیچ کەسێك توانای ئەوەی نەبووە، نە لە ڕابردوو داو نە ئێستاش هەڕەشە لەخەڵك بکات: بەرد بارانت دەکەم و، لە سێدارەت دەدەم، ئەوە دیارە حوکمڕانە خۆ سەپێنەکان بوون، بەڵێ لێرەدا خوای پەروەردگار هەر بە ناوی گەلەکەیەوە، دەدوێ، چونکە ئەو خۆ سەپێنانە کە خەڵکەکە لەگەڵیان بووە، مانای وایە وەك خەڵکەکە شتەکەی کردبێ وایە، ئەو خەڵك و جەماوەرەش کە لەگەڵ ئەو حیزبە عەلمانییانەیە و، دەنگیان پێ دەداو، تەزویریان بۆ دەکات و، سەریان دەخات و کارەکانیان بۆ ڕادەپەڕێنێ و، پشتیان دەگرن لەسەر ناهەق، هەموویان یەك حیسابیان هەیە لە قیامەتدا، ئەوە نیە کابرا بڵێ: خوایە! من بەس بۆ مووچەکە لەگەڵیان بووم!! ئەگەر تۆ نەبووای و ئەو نەبووایەو ئەم نەبووایە، بە تەنێ نەیاندەتوانی، ئەو ستەمە بکەن، کاتێك خەڵك دەکەوێتە پێش ستەمکارو ئەویش لێی دەخوڕێ وەك

مەڕو بزن، خۆیان لێ دەکات بە گاوان و شوان، خەڵکیش دەچێتە سەر سروشتی ڕەشە وڵاخ و ئاژەڵ، هەر کەسێك خۆی لێ بکات بە گاوان و شوان، پێشی دەکەوێ، مانای وایە هەمان حوکمی ئەویان هەیە، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ٱحۡشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزۡوَٰجَهُمۡ وَمَا كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَٱهۡدُوهُمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿٢٣﴾﴾ **الصافات**، واتە: کۆیان بکەنەوە (ڕەپێچەکیان بدەن خڕیان بکەنەوە) ستەمکاران و ئەوانەی هاووێنەشیان بوون، (لەگەڵیان دابوون و پەیڕەوییان لێ کردوون)، وێڕای ئەو شتانەی دەیانپەرستن، بەرەو دۆزەخ ڕەپێچەکیان بدەن، هەموویان پێکەوە.

کەواتـە: ﴿قَالُواْ لَئِن لَّمۡ تَنتَهِ يَٰنُوحُ﴾، واتـە: دەستڕۆیشـتووە خـۆ بەزلگـرەکان، گوتیـان، بـەڵام بـە نـاوی خەڵـك و کۆمەڵـگاوە قسـەیان کـردوە، چونکـە خەڵکەکـە لەگەڵیـان بـووەو لـە بەرانبەریانـدا بێدەنـگ بـووە، ئەوانیـش شـوێنکەوتنی کوێرانـەی خەڵـك بۆیـان و، لەخزمـەت دابوونـی خەڵکیـان قۆزتۆتـەوەو گوتوویانـە: ئـەو خەڵکـە هەمـووی لەگـەڵ ئێمەیـە! لـە حاڵێکـدا کـە هـەرکام لـەو خەڵکـە، ئەگـەر دڵـی خـۆی کردبایـەوە، سـەد نەفرینیـان لـێ دەکـردن، بـەڵام ئـەوە بایـی فلسـێکە، چونکـە تـۆ مـادام بـە کـردەوە لەگەڵـی بـووی و لـە خزمەتـی دا بـووی، ئـەو مـەداری خـۆی بـە تـۆ سـاز کـردوەو، ئامانجـە ناشـەرعییەکانی خـۆی بـە تـۆ جێبەجـێ کـردوون و دژایەتیـی هەقـی بـە تـۆ کـردوەو، تـۆی بەگـژ هەقـدا کـردوە! ئنجا ئـەوە لەسـەردەمی نووحیشـدا عليه السلام وابـووەو، ئێسـتاش و دوای ئێسـتاش هەروایـە.

هەربۆیـەش لـە تەفسـیری سـوورەتی (**الأعـراف**)دا باسـێکی سـەربەخۆمان لـەو بـارەوە کـردوە[١]، کـە خـوا ﷻ باسـی ئەوانـە دەکات، پەیڕەوییـان لێکـراوەو، ئەوانـەش کـە پەیڕەوییـان کـردوە، ئەوانەی شـوێنکەوتووی سـتەمکاران بـوون و سـتەمکارانیش، کە خـوای پـەروەردگار پێیـان دەفەرمـوێ: ﴿لِكُلّٖ ضِعۡفٞ وَلَٰكِن لَّا تَعۡلَمُونَ ﴿٣٨﴾﴾، واتـە:

---

(١) هەروەهـا لـە تەفسـیری سـوورەتی (سـبأ) یـش دا کورتـە باسـێکمان لەوبـارەوە کـردوە لـە کاتی تەفسـیرکردنی ئایـەتی: (وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوۡقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمۡ يَرۡجِعُ بَعۡضُهُمۡ إِلَىٰ بَعۡضٍ ٱلۡقَوۡلَ ...)دا.

بۆ هەرکامێکتان سزای دووچەند هەیە، بەڵام ئێوە نازانن، ستەمکارەکان و حوکمڕانە خۆسەپێنەکان، بۆیە دووقات سزا دەدرێن، لەبەر گوناهی خۆشیان و، کە ئەو خەڵکەشیان بەدوای خۆیان داوە، شوێنکەوتووە چەوسێنراوەکانیش، لەبەر خۆشیان سزا دەدرێن و، لەبەر ئەوەش کە ئەو فیرعەون و طاغووت و خۆسەپێنانەیان بەسەر خۆیانەوە کردوونە ملۆزم، ئەگەر ئەو خەڵکە نەبووایە ئەوانە نەدەبوونە ملۆزم.

﴿ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴾، ئەگەر وازنەهێنی بێگومان لە بەردباران کراوان، دەبێ، (الرَّجمُ: الرَّمي بِالحِجارة: أي الرِّجام) (رجم) ئەوەیە بەرد بە شتێکدا بدەی، (رجام) یانی: بەرد، هەندێك گوتوویانە: واتە: لە جنێو پێدراوان و قسە پێگوتراوان، دەبی! بەڵام نەخێر، کێشەکەی نێوان ئەو حوکمڕانە خۆسەپێنانەو نووح ﷺ، هەروەها پێغەمبەرانی دیکەش، زۆر لەوە گەورەتر بووە، بە قسە پێگوتن و جنێو پێدان وازیان لێ بێنن!

٢)- ﴿ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِى كَذَّبُونِ ﴾، نووح ﷺ پاڕایەوە و گوتی: پەروەردگارم! بە دڵنیایی گەلەکەم، (خەڵکەکەم کە من بۆ لایان نێردراوم) منیان بە درۆ دانا، ئەمە ڕێخۆشکردنە کە دوایی نزایان لێ بکات، وەك لە سوورەتی (نوح)دا هاتوە، دەفەرموێ: ﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ ﴾، واتە: پەروەردگارم! تاقەوار لە کافرەکان مەهێڵە، کەسیان لێ مەهێڵە، چونکە وەك لەوێ دەفەرموێ: ﴿ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا۟ عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا۟ إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴾ ، ئەوانە وا گومڕا بوون، هەرچی لێشیان دەبێ هەر گومڕایە.

٣)- ﴿ فَٱفْتَحْ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا ﴾، دادوەریی لە نێوان من و ئەواندا بکە، دادوەرییەك کە شایستەی خۆتە، واتە: حوکممان لە نێواندا بکە.

٤)- ﴿ وَنَجِّنِى وَمَن مَّعِىَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، خۆشم و ئەوانەی لەگەڵمدان، لە بڕواداران ڕزگارمان بکە، واتە: ڕزگارمان بکە لەو تۆفانەی کە دێ، یان ڕزگارمان بکە لەو ستەم و هەڕەشەو گوڕەشەی کافرەکان.

٥)- ﴿ فَأَنجَيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴾، یەکسەر دوای ئەوە خۆی و ئەوانەی لەگەڵی بوون، لە کەشتییە پڕەکەدا، دەربازمان کردن، ڕزگارمان کردن، بە (ف)ی بەدواداهاتن (تعقیب) هێناویەتی، (المَشْحون) یانی: (المَمْلوء) پڕکراو، لەبەر ئەوەی کەشتییەکە پڕ کرابوو، هەم لەو بڕوادارانەی کە لە خزمەت نووحدا بوون، هەم لە هەر کام لە ئاژەڵەکان و پەڕەوەرەکان، لەوانەی تۆیان نەبڕێتەوەو نەفەوتێن، ئەوانەی کە لە ئاودا دەخنکێن، لە هەرکامێکیان جووتێکی سوار کردوە.

٦)- ﴿ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ ٱلْبَاقِينَ ﴾، دواییش ئەوانەی کە لە کوفردا مابوونەوە، لەسەر کوفر بەردەوام بوون، ئەوانەمان خنکاند و نغرۆمان کردن.

٧)- ﴿ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بە دڵنیایی لەوەدا نیشانەیەکی گەورە هەیە، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نەبوون، واتە: لەوەدا نیشانە هەیە، کە خوا دۆستەکانی خۆی دەرباز دەکات و، دوژمنەکانی دەفەوتێنێ، بەڵام لەکاتی خۆیدا.

٨)- ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، بە دڵنیایی تەنیا پەروەردگاری تۆ زۆر زاڵ و باڵادەستەو، زۆریش میهرەبان و بەبەزەییە.

کەواتە: پشتی پێ ببەستەو بێ منەت بە لە دوژمنەکانت، دڵنیاشبە کە خوا ﷻ دۆستانی خۆی وێڵ ناکاو، پشتگوێ ناخات، بەڵێ تووشی ئازارو ناڕەحەتیی دەبن، بەڵام هەرکات حیکمەتی خوا خواستی، دوژمنەکانی دەفەوتێنێ و، ئیماندارە دۆستەکانی خۆشی دەرباز دەکات.

سُبْحَانَك اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی پێنجەم

www.alibapir.com

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە هـەژدە ئایـەت پێکهاتـوە: (١٢٣ - ١٤٠) کـە هەموویـان تەرخانکـراون بـۆ پوختەیـەك لـە بەسـەرهاتی هـوود ﷺ و گەلەکـەی عـاد، هـەر لـە دەسـتپێکی بانگەوازیـەوە لەگەڵیـان بـەرەو خواپەرسـتیی و پارێزکاریـی، هەتـا فەوتانیـان بـە هـۆی ملهووڕیـی و خـۆ بەزلگرییانـەوە، بەبایەکـی زۆر بەهێـز، کـە حـەوت ڕۆژو هەشـت شـەوان بـێ پسـانەوە لـە دژیـان هەڵیکـرد، وەك لـە شـوێنەکانی دیکـەی قورئانـدا هاتـوە:

﴿ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا۟ بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى ٱلْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ ﴾ الحاقـة.

واتـە: بـەڵام هەرچـی گەلـی عـادە، بـە بایەکـی زۆر سـاردی لەسـنوور دەرچـوو، فەوتێـنران، کـە حـەوت شـەوو هەشـت ڕۆژان خـوا لـە دژیـان هەڵیکـرد، بنبـڕی کردن، خەڵکەکـەت دەبینـی لـە شـارو وڵاتەکـەی خۆیـان دا کەوتبـوون بـە مردوویـی، وەك بنکـی دار خورمـا کەوتـووەکان.

دارخورما کە دەکەوێ و بنکەکەی دەمێنێتەوە، بەو شێوەیە دەهاتنە بەرچاو.

﴿ كَذَّبَتْ عَادٌ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱلَّذِىٓ أَمَدَّكُم

بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُم بِأَنْعَٰمٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ ٱلْوَٰعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{(گەلی) عاد پێغەمبەرانیان بە درۆ دانان (بڕوایان پێ نەهێنان) ﴿١٢٣﴾ یاد بکەوە! کاتێك هوودی برایان پێیگوتن: ئایا پارێز (لە خوا) ناکەن! ﴿١٢٤﴾ بێگومان من بۆ ئێوە پێغەمبەرێکی ئەمیندار (ڕاست و ساغ)م ﴿١٢٥﴾ دەجا پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەم بکەن ﴿١٢٦﴾ هیچ کرێشتان لە بەرانبەریدا لێ داوا ناکەم، پاداشتم تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە ﴿١٢٧﴾ ئایا هەروا بەهەوەنتە (بێ ئامانجێکی پێویست)، لە هەموو بەرزاییان (بینایەکی) نیشانە (ئاسا) دروست دەکەن! ﴿١٢٨﴾ هەروەها کۆشك و تەلاران (لەسەر حیسابی خەڵکی ڕەش و ڕووت) دروست دەکەن (بە خەیاڵی خۆتان) بەهیوای ئەوەی هەر ماوبن (لەژیانی دنیادا بە هۆی کۆشك و باڵەخانەو شوێنی مەحکەمەوە)؟! ﴿١٢٩﴾ هەر کاتێکیش بۆ سزادان پەلامار (ی کەسانێك)تاندا، ملهوڕانەو تێکشکێنەرانە سزاو پەلامار دەدەن ﴿١٣٠﴾ دەجا پارێز لەخوا بکەن و، بەقسەم بکەن (فەرمانبەرییم بکەن) ﴿١٣١﴾ هەروەها پارێز لەو کەسە بکەن، ئەوەی خۆتان دەزانن پێیداون ﴿١٣٢﴾ ئاژەڵەکان و کوڕانی پێداون ﴿١٣٣﴾ هەروەها باخ و کانیی و سەرچاوەکان ﴿١٣٤﴾ بەڕاستیی من مەترسیی ئازاری ڕۆژێکی مەزنم لێتان هەیە ﴿١٣٥﴾ (گەلەکەی) گوتیان: یەکسانە لەلامان ئامۆژگاریی بکەی، یان لە ئامۆژگارییکاران نەبی ﴿١٣٦﴾ ئەمە (کە تۆ ڕەخنەی لێدەگری و، هەوڵی گۆڕینی دەدەی) هەمان نەریت و خووی پێشووانە

(ڕێ نادەین دەستكاریی بكەی) ﴿١٣٧﴾ ئێمەش لە سزاداران نابین (ڕاست نیە خوا سزامان بدات) ﴿١٣٨﴾ سەرەنجام بە درۆیان داناو، ئێمەش فەوتاندمانن، بێگومان! لەوەدا نیشانەیەك (ی گەورە) هەیە، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نین ﴿١٣٩﴾ تەنیا پەروەردگاریشت باڵادەستی میهرەبانە ﴿١٤٠﴾}.

شیكردنەوەی هەندێک لە وشەكان

(رِيعٍ): (**الرِّيعُ: المَكَانُ المُرْتفِعِ الَّذِي يَبْدو مِن بَعيدٍ، الواحِدةُ: رِيعةٌ**) (ريع) بەشوێنێكی بەرز دەگوترێ، كە لەدوورەوە دیارە، ئەمە ناوی (جنس)ە، تاكەكەی بریتیە لە (**رِيعة**) یەك شوێنی بەرز.

(ءَايَةً): (**عَلامَةٌ ظاهِرَة**) نیشانەیەكی ئاشكرا، واتە: ئەو شتانەی دروستی دەكەن لە دوورڕا، وەك نیشانەیەك و دروشمێك دیارن.

(مَصَانِعَ): هەم بەمانای كۆشكەكان لێكدراوەتەوە، كۆی (**مَصْنَع**)ە، كە (**مَصْنَع**) هەم بەمانای (**صِهريج الماء**) لێكدراوەتەوە، ئەوەی ئاوی تێدا كۆكراوەتەوە، كارێز، حەوز، هەم بە مانای شوێنی جوان و ڕێك هاتوە.

(بَطَشْتُم): (**البَطْش: تَنَاوِلُ الشَّيء بِصَوْلَةٍ**) (**بَطْش**) بریتیە لەوە بەزەبر پڕ بدەیە شتێك.

(جَبَّارِينَ): (**الجَبَّارُ: المُتَعال عَن قُبولِ الحَقِّ، وَيُقالُ لِلقاهِرِ غَيرَهُ: جَبَّار**) (جبارين) كۆی (**جَبَّار**)ە كەسێكە لەبارمبەر هەقێدا خۆی بەبەرز بگرێ و، كەسێك مل بە جگە لە خۆی كەچ بكات پێی دەگوترێ: (**جَبَّار**)، كە ستەم بكات جگە لە خۆی.

(خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ): (**أَي خُلُقُ أَسْلافِهِم وَأُسْوَتُهُم، فَلاَ يَقْبَلونَ مِنهُ عَذْلاً وَلا مُلاَمَاً**) كە دەڵێن: ئەی هوود! ئەوە هەر نەریتی پێشووانمانە، واتە: ئەوان سەرمەشقی ئێمەن، بۆیە قبووڵ ناكەین، سەركۆنە ئاراستەی ئەوان بكرێ و ڕەخنەیان لێ بگیرێ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەسـەرهاتی هـوود ﷺو گەلەکـەی (عاد)مـان بەتێـرو تەسـەلیی لـە تەفسـیری سـوورەتی (هـود)دا خسـتۆتە ڕوو، لەکاتـی تەفسـیر کردنـی ئایەتەکانـی: (٥٠ - ٦٠)دا، بۆیـە لێـرە بەخێرایـی بەسـەریدا دەڕۆیـن.

خـوا ﷻ لـە دوای بەسـەرهاتەکانی مووسـاو هاڕوونـی بـرای (**علیهـما الصـلاة والسلام**)و، گەلەکەیـان لەگـەڵ فیرعـەون و گەلەکەیـدا، پاشـان بەسـەرهاتی ئیبراهیـم ﷺ لەگـەڵ بابـی و گەلەکەیـدا، دوایـی بەسـەرهاتی نـووح ﷺ لەگـەڵ گەلەکەیـدا، ئنجـا بەسـەرهاتی هـوود ﷺ و گەلـی (عاد)مـان، بـۆ دەگێڕێتـەوە، کـە یەکەمجـار بـۆ پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ و، هاوەڵانـی بەڕێـزی خـوا لێیـان ڕازی بـێ، بـووە، کـە ئێـوەش وەك ئـەو پێغەمبەرانـە خۆڕاگـر بـن، ئەوانـە سەرمەشـقی ئێـوەن، هەروەهـا ئـەو بڕوادارانـەی کـە لـە خزمەتیـان دا بـوون.

هەروەهـا هۆشـداریی و ترسـاندنیش بـووە بـۆ نەیارەکانیـان، کـە ئێـوەش ئەگـەر لەسـەر ئـەو حاڵەتـان بـەردەوام بن، بەمـەرەدی ئـەو گەلە کافرانـەی ئـەو پێغەمبەرانە (**علیهـم الصـلاة والسـلام**) دەچـن.

دەفەرمـوێ: ﴿ كَذَّبَتۡ عَادٌ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾، گەلـی عـاد پێغەمبەرانیـان بـەدرۆ دانـان، دیـارە لـەو کاتیـدا هـەر هوودیـان پێغەمبـەر بـووە، بـەڵام بێگومـان لەبـەر ئـەوە هوودیـان بـەدرۆ دانـاوە، کـە پەیامێکـی هێنـاوە، ئـەوان بڕوایـان بـەو پەیامـە نەبـووە، بڕوایـان بـەو ڕاسـتییانە نەبـووە کـە ئـەو پەیامـە گرتوونیـە خـۆی، ئنجـا پەیامـی هەمـوو پێغەمبەرانیـش (**علیهـم الصـلاة والسـلام**) لـە نێوەڕۆکـدا وەك یـەك بـوون، واتـە: کەسـێ بـڕوا بەیەکـێ لـە پێغەمبـەران نـەکات، لەبـەر پەیامەکەیـان، مانـای وایـە هـەر لەبـەر ئـەوە بـڕوا بـە هیچیـان نـاکات.

﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، یاد بکەوە! کاتێك هوودی برایان پێی گوتن: ئایا پارێز ناکەن، واتە، پارێز لەخوا ناکەن، یاخود: پارێز لەو بەڵاو موصیبەتانە ناکەن، کە بە هۆی کوفرەوە بەسەرتان دێن، یاخود: پارێز ناکەن لە سزای خوا لە ڕۆژی دواییدا، ﴿ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، من بەدڵنیاییی بۆ ئێوە ڕەوانە کراوێکی ئەمیندارم، ڕاست و ساغم، بۆتان دڵسۆزم، ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، دەجا پارێز لە خوا بکەن و بە قسەم بکەن، فەرمانبەرییم بکەن، چونکە من ڕێی خواتان پێشان دەدەم ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾، هیچ جۆرە کرێیەکیشتان لە بەرانبەریدا، لە بەرانبەر ئەو پەیامەدا کە پێتان دەگەیەنم، لێ داوا ناکەم، کرێ و پاداشتی من تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە، دڵتان نەترسێ بڵێن، ڕەنگە کاری خۆی بەئێمە بێ! کاری خۆتانم بەخۆتانە، نەك کاری خۆم، دەمەوێ مەداری ئێوە ساز بکەم، نەك مەداری خۆم، ئەوە زۆر زۆر گرنگە بۆ شوێنکەوتووانی پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) پێغەمبەران کە بە قسە وایانفەرمووەو، خوا فەرموویەتی وا بڵێن، بەکردەوەش هەروا بوون، گرنگە شوێنکەوتووانی پێغەمبەرانیش، بە قسەش و بە کردەوەش وابن، هیچ چاوەڕوانییەکیان لە خەڵك نەبێ.

ئنجا هوود سەرزەنشتیان دەکات و دەفەرمووێ: ﴿ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴾، ئایا لەهەر بەرزاییەك قەڵاو باڵەخانەیەك دروست دەکەن وەك نیشانە لەدوورەوە دیار بێت، ﴿ تَعْبَثُونَ ﴾ واتە: هەروا بە هەوەنتە بێ ئامانجێکی پێویست، بەس بۆ خۆهەڵێشان و خۆڕانان بەسەر خەڵکی ڕەش و ڕووت دا، ئەو قەڵاو باڵەخانە بەرزانە دروست دەکەن؟ ﴿ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴾، هەروەها کۆشکان دروست دەکەن، یاخود ئەو شتانەی دیکە دروست دەکەن، (مَصَانِعَ) کۆی (مَصْنع)ە، هەر بینایەك کە دروست دەکرێ، کۆشك بێت، قەڵابێ، کارێزی ئاو بێ، حەوزی ئاو بێ، هەرچی بێ دروست بکرێ، بە وردەکاریی و بە کارامەیی (مَصَانِعَ)ی پێ دەگوترێ، (مَصَانِعَ) دروست دەکەن بۆ ئەوەی

بەڵكو هێننەوە، هەر ماوبن لە ژیاندا، ﴿ وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴾ كاتێ پەلاماریش دەدەن و سزای خەڵك دەدەن، زۆر دڵڕەقانەو ملهووڕانە سزا دەدەن، تێدەپەڕێنن لە سزا داندا، ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، جارێكی دیكە پێتان دەڵێم: بەقسەم بكەن و، پارێز لەخوا بكەن، ﴿ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ ﴾، خۆشتان لەسزاو لێپێچینەوەی ئەو كەسە بپارێزن كە ئەوەی دەیزانن، بە ئێوەی بەخشیوە (أَمَدَّكُمْ) یانی: (أَعْطاكُم) پێیداون، (إمداد) ئەوەیە جار لە دوای جار شتێك بەكەسێك بدەی، (أَمَدَّهُ، يُمِدُّهُ إمْداداً) یانی: بەردەوام خوا ﷻ ئەوەی كە دەیزانن، پێتان دەداو پێی داون.

دوایی ڕوونی دەكاتەوە ئەوەی كە پێیداون چییە؟ ﴿ أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴾، خوا ﷻ ئاژەڵان و كوڕانی بە ئێوە داون.

هەندێكیش گوتوویانە: (بَنِين) واتە: منداڵ بە گشتیی، كوڕو كچ، بەڵام ئەگەر وابایە دەیفەرموو: (أَوْلاد)، (بَنِين) واتە: كوڕان، ئەوان زیاتر كوڕیان بە پشت و هێزی خۆیان دەزانی، لێرەدا بەپێی عەقڵی ئەوان، پێغەمبەرەكەیان ﷺ ئەوانی دواندوە، ئەوان ئافرەتیان پێ هیچ نەبووە، پێغەمبەرەكەشیان بەپێی عەقڵی ئەوان دواندوونی، ئەگەر فەرمووبای كچی پێداون، دەیانگوت: كچ چییە؟ بەڵام دەفەرموێ: هەم ئاژەڵی پێداون و هەم كوڕانیشی پێداون، ئەوانەش نیعمەتی خوان ﴿ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴾، هەروەها باخ و بێستانەكانی پێداون و كانیی و سەرچاوەكانیشی بۆ ڕەخساندوون، پارێز لەو كەسە بكەن كە هەموو ئەو نیعمەتانەی پێداون، ﴿ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾، بەدڵنیایی من مەترسیی ئازارو سزای ڕۆژێكی مەزنم لێتان هەیە، ئەگەر لەسەر ئەو حاڵەی تێیدان بەردەوام بن، ﴿ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ الْوَاعِظِينَ ﴾، پێیان گوت: بە نسبەت ئێمەوە یەكسانە، یەكسانە لەسەر ئێمە، ئامۆژگاریی بكەی، یاخود لە ئامۆژگارییكاران نەبی، قسەكانی هوودیان بە ئامۆژگاریی (وَعْظ) لێكداوەتەوە، واتە: تۆ بەس ئامۆژگارییكارێكی، ئامۆژگاریی بكەی، یان نەیكەی، هەروەك خۆمانین، هیچ لەحاڵی ئێمە ناگۆڕێ، ﴿ إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴾،

أ- ئەوەی کە ئێمە لەسەرینی، هەمان داب و نەریتی پێشووەکانمانەو، ئێمە لەسەر ئەوە بەردەوام دەبین.

ب- یاخود: ئەوە کە خەڵك دێن و دەڕۆن، جیل دوای جیل دێن، ئەم سەر زەوییە بەجێ دێڵن، عادەت و نەریتی پێشووەکان هەر وابووە، خوانەبووە کە پێشووەکانی ئێمەی فەوتاندوون، بەڵکو هەروابووە.

ج- واتایەکی دیکەی ئەوەیە لەپێش ئێمەشدا کەسانی دیکەی وەك تۆ بوون، هاتوون بە ناوی خواوە وەك پێغەمبەر قسەیان کردوە، بەڵام بە قسەیان نەکردوون، ئێمەش هەر وەك وان بەردەوام دەبین.

﴿ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾، ئێمە لە سزادراوان نین لەلایەن خواوە: ﴿ فَكَذَّبُوهُ ﴾، بەدرۆیان دانا، لە هەموو ڕوویەکەوە بە درۆیان دانا:

أ- گوتیان: نە تۆ نوێنەری خوای و، نە خوایەك پەیام و بەرنامەی ناردوە.

ب- نەوەك تۆ دەڵێی وایە، کە پێشووەکان ئەوانەی بە قسەی پێغەمبەرانیان نەکردبێ خوا سزای دابن، ئەوانە هیچیان ڕاست نین.

﴿ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ﴾، بە (ف)ی (**تعقیب**)، یاخود بە (ف)ی (**جزائیة**) یانی: لە سزای ئەوەدا فەوتاندمانن، یاخود دوای ئەوە کە تەواو دەرکەوت بە درۆیان داناو، پەیامەکەیان قبووڵ نەکرد، فەوتاندمانن و لەبەینمان بردن، ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بەڕاستیی لەوەدا نیشانەیەکی گەورەو بەرچاو هەیە، بەڵام زۆربەیان بڕوادارنین، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، بە دڵنیایی بەس پەروەردگاریشت باڵادەستی میهرەبانە، کەواتە: پشتت بەو قایم بێ، لە بەرانبەر دوژمن و ناحەزەکانی تۆدا باڵادەست و زاڵەو، بۆ خۆت و کەسانێك کە شوێنت کەوتوون، میهرەبان و بەبەزەیی و پەرۆشە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

باسی ڕەوانە کرانی هوود بۆ لای گەلەکەی (عاد)و، بەدرۆ دانانیان بۆی و، ئامۆژگاریی کردنی دڵسۆزانەی بۆیان کە پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەی بکەن، چونکە هیچ تەماعێکی پێیان نیە و، هیچ چاوەڕوانییشی لێیان نیەو، ڕەخنە گرتنی لە زێدەڕۆیی کردنیان، لە خەرج کردنی ماڵ و سامان لە دروستکردنی خانوو بەرەو شتی ناپێویست و، سنوور شکێنییان لە زەبر وەشاندن و سزادانداو دووبارە ئامۆژگاریی کردنییان بەپارێز کردن و گوێڕایەڵیی و، یاد کردنی چاکەکانی خوا بەسەر خۆیانەوەو، ترسان لە سزای مەزنی خوا، کە بە ملیاندا بێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە پازدە بڕگەدا:

١)- ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ﴾، گەلی عاد ڕەوانەکراوانیان بەدرۆدانا.

وەك پێشتریش گوتمان: لێرەدا عاد یانی: گەلی عاد، ئنجا لەبەر ئەوەی کۆ (**جمع**)ن، (**كُلُّ جَمْعٍ مُؤَنَّث**) لەبەر ئەوە فەرموویەتی: ﴿كَذَّبَتْ﴾، یان ئوممەتی عاد (**أُمة عاد**)،

کۆمەڵەکەی عاد (**جماعة عاد**) ئەوانە پێغەمبەرانیان بە درۆ دانا، یەك پێغەمبەریان بە درۆ داناوە، بەڵام لەبەر ئەوەی هەموو پێغەمبەران (**عليهم الصلاة والسلام**) پەیامەکەیان لە نێوەڕۆکدا یەك بووە، باسی ئەوە دەکەن کە تەنیا خوا بپەرستن و، تەنیا خوا ﷻ بە هەمەکارەی ژیانی مرۆڤ دابنرێ، پاشان باسی ئەوە کە پێغەمبەران (**عليهم الصلاة والسلام**) نوێنەری خوان و باسی ئەوە کە ڕۆژی دوایی هەیە، سزاو پاداشت هەیە، پەیامی هەموو پێغەمبەران ئەو نێوەڕۆکەی هەبووە، بۆیە کەسێ یەکێکیانی بەدرۆ دانابێ، مانای وایە هەموویانی بە درۆ داناوە.

٢)- ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، کاتێك هوودی برایان پێیگوتن: ئایا پارێز ناکەن، دیارە هوود ﵇ لە ڕەچەڵەکیشدا برایان بووەو، لە مرۆڤایەتییشدا برایان بووە، برای ئینسانییان و برای نەتەوەییشیان بووە، ئەگەرنا لە دیندا برایان نەبووە.

﴿ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، پێیگوتن: ئایا پارێز ناکەن؟ (**أَلَا، همزة استفهام مع «لا» النَّافية**) (ألا) یان هەمزەی ئیستیفهام (أ)ە لەگەڵ (لا)ی لابردن، یاخود (ألا) هەمووی یەك وشەیە، بۆ هاندان، یاخود بۆ وریا کردنەوە، وەك: ﴿ أَلَآ إِنَّ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ٦٢ ﴾**یونس**، کە بە تەئکید لێرە (ألا) بۆ ئاگادار کردنەوەیە، یانی: ئەها وریا بن! دۆستانی خوا نەترسیان لەسەرەو نە پەژارە دادەگرن.

٣)- ﴿ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، بەدڵنیایی من بۆ ئێوە ڕوانە کراوێکی ئەمیندارم، واتە: ڕاست و ساغم.

٤)- ﴿ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، دەجا پارێز لە خوا بکەن و، فەرمانبەریی من بکەن.

٥)- ﴿ وَمَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍ ﴾، لەسەر گەیاندنی ئەم پەیامەش هیچ کرێتان لێ داوا ناکەم.

٦)- ﴿ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، کرێ و پاداشتم تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە.

دووباره کردنەوەی ئەم ڕستانە، ئاگادار کردنەوەیە کە ئەمانە چەند پرەنسیپێکی بنەڕەتیین و، زۆر زۆر گرنگن لە هەمووچاخ و سەردەمەکاندا، کە پێغەمبەرانیان و شوێنکەوتووانیان دەبێ ئاوابن بۆ خەڵك، دەبێ لەگەڵیاندا ئەمیندار بن و، داوایان لێ بکەن کە پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەیان بکەن بۆ لای خوا، نەك بۆ لای خۆیان، پاشان هیچ چاوەڕوانییەکیان لەخەڵك نەبێ، تەنیا چاوەڕوانییان لە خوای پەروەردگار هەبێ.

ئنجا هوود ﷺ ژمارەیەك لە هەڵەو کەم و کوڕییەکانی خۆیانیان دەخاتەوە بەرچاو، لە ڕووی ئابووریی و کۆمەڵایەتیی و، سیاسیی و ئەمنیی و هەموو ڕەهەندەکانی دیکەی ژیانەوە.

٧)- ﴿ أَتَبۡنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةً ﴾، ئایا لەسەر هەر بەرزاییەك نیشانەیەك دروست دەکەن (رِيعٍ) واتە: (**المَكان المُرتَفِع**) شوێنی بەرز، (ءَايَةً)ش بە مانای نیشانە (**علامة**) دێ، واتە: ڕێی پێ بزاننەوەو قووچکە (معلم)ی ڕێگا بێ، یاخود دروستکراوێکی سەرسوڕهێنەر، کە بەڵگەی ئەوەبێ: ئەو کەسەی دروستیکردوە، زۆر کارامەو شارەزایە، یانی: نیشانەیە بۆ ئەوەی ڕێی پێ بزانرێ، یاخود: بۆیە پێیگوتراوە نیشانە: لەبەر ئەوەی بەڵگەیەو نیشانەیە لەسەر کارامەیی و شارەزایی ئەو کەسەی دروستیکردوەو بنیاتی ناوە.

ئنجا ئایا بۆچی لەسەر هەر بەرزاییەك باڵەخانەیەك دروست دەکەن، وەك نیشانە؟

٨)- ﴿ تَعۡبَثُونَ ﴾: گاڵتە دەکەن و بەهەوەنتە و بێ ئامانجێکی ڕاست وا دەکەن. (**العَبَثُ، اللَّهو، وما لا فائِدَة مِنْهُ**) (**عبث**) یانی: خافڵان و شتێك کە سوودی نەبێ، هەروا بە گاڵتە، بە هەوەنتە.

٩)- ﴿ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمۡ تَخۡلُدُونَ ﴾: هەروەها بینایان دروست دەکەن، بەڵکو هەرماوبن، (**مَصانِع جَمْعُ مَصْنَع، مَصْدَر مِيمي، وَصِف بِهِ لِلمُبالَغَة**) (**مصانع**) کۆی (**مَصْنَع**) ە، چاوگی میمییە، کراوەتە وەسف بۆ زێدەڕۆیی تێدا کردن، هەندێك دەڵێن: (**مَصْنَع**) بە مانای حەوزێك دێ، کە لەزەوی هەڵقەنراوەو هەندێك گوتوویانە: بەمانای کۆشك دێ، بەڵام (**الطبري**) زۆر جوان دەڵێ: (**مَصَانِع جَمْعُ مَصْنَع، وَهوَ كُلّ بِنايَةٍ قَصْراً أَوْ حَوْضاً أَو غَيرِهِما**)

واتە: (مَصَانِع) كۆی (مَصْنَع)ە، ئەویش بریتیە لەهەر باڵەخانەیەك، ئنجا كۆشك بێ، حەوز بێ، هەر شتێكی دیكەبێ كە دروست بكرێ بە كارامەیی و لێزانیی، پێی دەگوترێ: (مَصْنَع).

﴿لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ﴾ بـۆ ئـەوەی بمێننـەوە، بەڵكـو هـەر ماوبـن لـە ژیانـدا، بەپێـی گومانـی خۆتـان، ئـەوە لـەڕووی ئابوورییـەوە ڕەخنەیـان لـێ دەگـرێ، دوایـی لـە ڕووی ئەمنیــی و لــە ڕووی سەربازییشــەوە:

١٠)- ﴿وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ﴾، كاتێك كە سزاش دەدەن، زۆر ستەمكارانەو ملهوڕانە سزا دەدەن، دەڵێ: (البَطش: الضَّرْبُ عِندَ الغَضَب) (بطش) لێدانە لە كاتی توڕەییدا.

١١)- ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾، جارێكی دیكەش لێیان دووبارە دەكاتەوە: پارێز لەخوا بكەن و بەقسەم بكەن.

١٢)- ﴿وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ﴾، ئنجا جارێكی دیكە دێتەوە سەر باسی ئەو نیعمەتانەی خوا پێیداون: هەروەها پارێز لەو زاتە بكەن، ئەوەی بەئێوە داوە، كە دەیزانن، واتە: ئەوەی دەیزانن بۆ ئێوەی ڕەخساندوە بەبەردەوامیی (أَمَدَّكُم: اسْتَمَرَّ فِي إعطائِها لَكم) بەردەوام بووە لە پێدانیداپێتان.

١٣)- ﴿أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ﴾: ئاژەڵانی بە ئێوە داون (بەهەر چوار جۆرەكەیانەوە) هەروەها كوڕانیشی پێداون، یاخود هەموو ئەو ژیاندارانەی كە مرۆڤ لێیان بەهرەمەند دەبێ، چ چوار جۆرەكە: (ڕەشە وڵاخ و، وشترو، مەڕو، بزن) چ وڵاخە بەرزەو، هێسترو، كەرو هەموو ئەو ئاژەڵانەی دیكە، وەك فیل و ژیاندارانێك كە لەسەر گۆی زەوی، مرۆڤ لێیان بەهرەمەند دەبێ.

١٤)- ﴿وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ﴾، هەروەها چەندان باخ و بێستان و، كانیی و سەرچاوەی پێداون، پارێز لەو زاتە بكەن.

١٥)- ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾: بەڕاستیی من مەترسیی ڕۆژێكی مەزنم لێتان هەیە، بەڵام ئایا ئەوان چ وەڵام دەدەنەوە؟ ئەوە لەمەسەلەی دووەمدا دێ.

مەسەلەی دووەم:

وەڵامدانەوەی ملهوڕانەو لاساییکەرەوانەو، بێباکانەی گەلی عادو سەرەنجام فەوتێنرانیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قَالُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ ٱلْوَٰعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەو پێنج ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ قَالُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ ٱلْوَٰعِظِينَ ﴾، گەلەکەی {یان دەستڕۆیشتووانی گەلەکەی کە بە ناوی گەلە هەڵخەڵەتاوو چەواشەکراوەکەوە قسەیان کردووە، خۆیان لێ کردوونە ماموّتك و دەمڕاست و، ئەوانیش بێدەنگ بوون} پێیان گوت: ڕێنمایی تۆ بۆ ئێمەو، ڕێنمایی نەکردنت، ئامۆژگاریی کردنت و، ئامۆژگاریی نەکردنت بۆ ئێمە، یەکسانە، ئامۆژگاریی بکەی، یاخود لە ئامۆژگارییکەران نەبی، بۆ ئێمە یەکسانە، واتە: خۆماندوودردنت لەگەڵمان دا هیچ سوودێکی نیە، ویستوویانە نائومێدی بکەن.

٢)- ﴿ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾: ئەمە جگە لە ڕەوشت و نەریتی پێشووان، هیچی دیکە نیە. خوێنراوتەوەش: (**إِن هَذا إلاَّ خَلْقُ الأَوَّلِين**)، هەڵبەتە (**إِن**) هی لابەرە (**نافية**)یە، یانی: ئەمە هەر دروستکراوی پێشووانە.

ئنجا بە هەردووك جۆرە خوێندنەوەکە، چەند واتایەك دەگەیەنن:

أ- ئەوانی پێشینیانیش، وەك ئێمە لەگەڵ پێغەمبەرەکانی خۆیاندا ناکۆك بوون، بە قسەیان نەکردوون، کەواتە: دروستکراوانی پێشووش هەروابوون.

ب- عادەت و نەرێتی گەلە پێشووەکانیش هەروا بووە، لەوەدا کە بت و صەنەمیان پەرستوون و پێشینانیان بەمەزن گرتوون.

ج- یاخود عادەت و نەرێتی گەلە پێشووەکانیش هەروەك هی ئێمە بووە، کە بەقسەی پێغەمبەرانیان نەکردوە.

د- یاخود ئەوە کە خەڵك کۆمەڵگایەك دەفەوتێ و، کۆمەڵگایەکی دیکە دێتە جێی، نەرێتی پێشووەکانیش هەروا بووە، واتە: ئەوە نیە وەك تۆ بانگەشەی بۆ دەکەی، کە خوا خاوەنی ئەو کۆمەڵگایانەو ئەو مرۆڤانە بێ، کە لەسەر زەویین و، ئەگەر لایاندا سزایان بدات، نەخێر، عادەت هەروا بووە، خەڵك هەر مردووەو، ژیاوەو، بە دوای یەکدا هاتوون.

٣)- ﴿ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾، ئێمەش لە سزادراوان نابین، لەلایەن خواوە، لە دنیادا، یان لە دوارۆژدا، یان لە هەردووکیان دا.

٤)-﴿ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَـٰهُمْ ﴾، بەدرۆیان داناو، ئێمەش فەوتاندمانن، (ف)ی ﴿ فَكَذَّبُوهُ ﴾ (الفاءُ الفَصِيحَة)یە، نەك (ف)ی (تعقیب) بێ، یانی: یەکسەر بە درۆیان دانا، چونکە پێی چووە، واتە: ڕوون بۆوە کە ئەوان گوتیان: یەکسانە ئامۆگارییمان بکەی و ئامۆژگارییمان نەکەی، بۆی دەرکەوت کە ئەوانە بێ سوودە، خۆ لەگەڵ ماندووکردنیان، (ف)ی (فَأَهْلَكْنَـٰهُمْ) (فاءُ الجَزائية)یە، یاخود (فاءُ التعقیب)ە، واتە: لەسزای ئەوەدا فەوتاندمانن، یاخود یەکسەر دوابەدوای ئەوە فەوتاندمانن.

٥)- ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَةً ﴾، لەوەدا نیشانەیەکی گەورەو گرنگ هەیە، یانی: لەوەدا کە باسکرا، کە خوا ﷻ لە مرۆڤەکان نەگەڕاوەو، ژیانی دنیای بۆ نەکردوونە شاری بێ خاوەن، بەڵکو سەرپەرشتییان دەکات و کەسێك لایدا، لە کاتی خۆیدا سزای دەدا، هەروەها لەوەدا کە باسکرا نیشانە هەیە لەسەر ئەوە، کە خوا لەسەر دۆستانی خۆی، لەسەر پێغەمبەرانی خۆی وەدەنگ دێ و وێڵیان ناکات.

٦)- ﴿ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾: بەڵام زۆربەیان بڕوادار نین.

٧)- ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾: بە دڵنیایی هەر پەروەردگاریشت زۆر زاڵی میهرەبانە، کەواتە: دڵنیابە دوژمن و ناحەزانت دەفەوتێنێ و، تۆو شوێنکەوتووانیشت سەردەخات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی شەشەم

لە ڕێگەی کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
Google Play
App Store
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە نـۆزدە (١٩) ئایـەت پێـك دێ: (١٤١ - ١٥٩) هەمووشـیان بـۆ باسـكردنی پوختـەی بەسـەرهاتی ساڵـح عليه السلام و گەلەكـەی (ثمـود)، تەرخانكـراون، هـەر لـە سـەرەتای بانگـەوازەوە هەتـا سـەرەنجامی شـوومی گەلـە ملهوڕەكـەی، كـە بـە هـاڕژن و چریكەیەكـی گـەورەو بێـڕەزا فەوتێـنراون، وەك لـە سـوورەتی (الحجـر) دا هاتـوە، خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُصۡبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٨٤﴾ ﴾، واتـە: دەمـەو بەیـان هـاڕژن و چریكەیەكـی بێـڕەزا گرتنـی، ئایـا ئـەوەی وەدەسـتیان دەهێنـا و دەیانكـرد، چ سـوودێكی پـێ گەیانـدن؟ بـە تەئكیـد هیچ، ئـەوە ئەگـەر (مـا) لێـرەدا بـۆ پرسـیار كـردن (إستفهام) بـێ، ئەگـەر بـۆ لابـردن (نَفي)یش بـێ، یانـی: سـوودی پـێ نەگەیانـدن، ئـەوەی كـە بەدەسـتیان هێنـا.

﴿ كَذَّبَتۡ ثَمُودُ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذۡ قَالَ لَهُمۡ أَخُوهُمۡ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمۡ رَسُولٌ أَمِينٞ ﴿١٤٣﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتۡرَكُونَ فِي مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّٰتٖ وَعُيُونٖ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٖ وَنَخۡلٖ طَلۡعُهَا هَضِيمٞ ﴿١٤٨﴾ وَتَنۡحِتُونَ مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتٗا فَٰرِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوٓاْ أَمۡرَ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿١٥١﴾ ٱلَّذِينَ يُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا يُصۡلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا فَأۡتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٞ لَّهَا شِرۡبٞ وَلَكُمۡ شِرۡبُ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأۡخُذَكُمۡ عَذَابُ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصۡبَحُواْ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلۡعَذَابُۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾ ﴾.

مانای وشە بەوشەی ئایەتەکان

{(گەلی) ثەموود پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانان (پێیان بێبڕوا بوون) ﴿١٤١﴾ یاد بکەوە! کاتێك صاڵحی برایان پێیگوتن: ئەرێ پارێز (لە خوا) ناکەن؟ ﴿١٤٢﴾ بێگومان من بۆ ئێوە پێغەمبەرێکی ئەمیندار (ڕاست و ساغ)م ﴿١٤٣﴾ بۆیە پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەم بکەن ﴿١٤٤﴾ هیچ کرێشتان لەبەرانبەریدا لێ داواناکەم، پاداشتم تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە ﴿١٤٥﴾ ئایا (پێتان وایە) لێرە (لەم نازو نیعمەتەدا) وازتان لێ بهێنرێ و، هەروا هێمن و بێ ترس بیگوزەرێنن؟ ﴿١٤٦﴾ لە نێو باخ و کانیی و سەرچاواندا ﴿١٤٧﴾ لە نێو کشتوکاڵ و دارو خورمایانێکی بەرومیوە گەیوو نەرمدا ﴿١٤٨﴾ هەروەها کارامانەو شادمانانە خانووان لە چیایان دادەتاشن ﴿١٤٩﴾ دەجا پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەم بکەن و ﴿١٥٠﴾ بە قسەی زێدەڕۆییکاران مەکەن ﴿١٥١﴾ ئەوانەی تێکدان و خراپەکاریی لە زەویدا دەکەن و چاکسازیی ناکەن ﴿١٥٢﴾ (گەلەکەی) گوتیان: بێگومان تۆ تەنیا لە زۆر جادوولێکراوانی ﴿١٥٣﴾ تۆ تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەی و، ئەگەر لە ڕاستانی، نیشانەیەکمان بۆ بێنە ﴿١٥٤﴾ (صاڵح) گوتی: ئەمە حوشترێکە (وەك بەڵگەو نیشانە) ئەو بەش و نۆرە ئاوی خۆی هەیە (لەسەرچاوەکەو) ئێوەش بەش و نۆرە ئاوی ڕۆژێکی زانراوتان هەیە (نۆرە بریی لێ مەکەن) ﴿١٥٥﴾ نەچن بەخراپە دەستی بگەیەننێ (زیانی لێبدەن) ئەگەرنا سزای ڕۆژێکی مەزن دەتانگرێ ﴿١٥٦﴾ (کەچی) سەریان بڕی و پەییان کردو، هەر زووش پاش هاتنی سزا، پەشێمان بوونەوە ﴿١٥٧﴾ ئیدی ئازارو سزا گرتنی، بێگومان لەوەدا نیشانەیەکی گەورە هەیە، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نەبوون ﴿١٥٨﴾ تەنیا پەروەردگاریشت زاڵی میهرەبانە ﴿١٥٩﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(طَلْعُهَا): (طَلْع) بەو کیفە دەگوترێ کە هێشووە خورمای تێدایە.

(هَضِيمٌ): (**الهَضِيمُ: شَدْخٌ مَا فِيهِ رَخَاوَةٌ أَي: دَاخَلَ بَعْضُهُ فِي بَعْضٍ كَأَنَّمَا شُدِخَ**)، (**هَضِيم**) شتێك كە نەرمییەكی تێدا بێ و بكوترێ، واتە: ئەوە كە خورمایەكە چووبێتەوە نێو یەك، وەك كوترابێ، ئاوا نەرم و خۆش بێ.

(فَرِهِينَ): (**الفَرَهُ: الأَشَرُ، أَي: حَاذِقِينَ، وَجَمْعُهُ فُرَّه**)، (**فَرَهُ**) یانی: زۆر بە كارامەیی، (**فَرِهِين**) بە مانای (**أَشِرِين**)یش هاتوە، واتە: زۆر لە خۆبایی بووانە.

(ٱلْمُسَحَّرِينَ): (**المَسْحورينَ بِقُوَّة**) ئەوانەی كە زۆر بەهێز جادوویان لێكراوە، هەندێكیش گوتوویانە: (**مَنْ جُعِلَ لَهُ سَحَرٌ تَنْبيهاً أَنَّهُ مُحْتاجٌ إِلى الغِذاء**) (**سَحَر**) بە مانای گەدە دێ، (**مُسَحَّرين**) واتە: تۆش یەكێكی لەوانەی پێویستت بەخواردنە، تۆش یەكێكی لەوانەی گەدەت هەیە.

بەڵام بە دڵنیاییەوە ئەو مانایە بێهێزە، (**مُسَحَّرين**) یانی تۆش یەكێكی لەوانەی كە بەشێوەیەكی بەهێز جادوویان لێكراوە.

(شِرْبٌ): (**الشُّرْبُ: النَّصيبُ مِنَ الشَّراب**)، (**شرب**) واتە: پشك و بەش لە خواردنەوە، یاخود بە مانای نۆرە خواردنەوە دێ.

(فَعَقَرُوهَا): واتە: سەریان بڕی، دەگوترێ: (**عَقَرْتُ النَّخْلَ: قَطَعْتُهُ مِنْ أَصْلِهِ**) واتە: لە ڕیشەوە بڕیم، (**وَعَقَرْت البَعيرَ: نَحَرْتُه، أَو قَطَعْتُ قَوائِمَهُ، أَسْقَطْتُهُ عَلَى الأَرْض**) حوشترەكەم عەقر كرد، یانی: سەرم بڕی، یاخود چوار پەلەكەیم بڕی و، كەوتە سەر زەوی.

ماناى گشتیى ئایەتەکان

ئێمە بەسەرهاتی صاڵح و گەلەکەی (ثمود)مان لە تەفسیری سوورەتی (الحجر) دا بە درێژیی باس کردوە، ئایەتەکانی: (٨٠ - ٨٤)، بۆیەش ئەوێمان هەڵبژارد بۆ خستنە ڕووی بەسەرهاتی صاڵح عليه السلام و گەلەکەی (ثمود)، چونکە لە هەموو قورئان دا تەنیا لەوێ بە ناوی شوێنەکەیانەوە ناونراوە، بۆیە لێرەدا بە خێرایی بەسەریدا دەڕۆین:

﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، گەلی (ثمود) پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانا، پێیان بڕوا نەبوون ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، یاد بکەوە! کاتێك صاڵحی برایان، {لەڕووی ڕەچەڵەکی نەتەوەیی و نەژادییەوە} پێیگوتن: ئایا پارێز ناکەن؟ واتە: پارێز ناکەن لە سزای خوا، یان: پارێز ناکەن لەوەی بەڵاتان بەسەر بێ یارێز ناکەن لە خوا، یان: لەڕۆژی دوایی ﴿ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، بە دڵنیایی من بۆ ئێوە ڕەوانە کراوێکی ئەمینمدارم، ڕاست و دڵسۆزم بۆتان، ﴿ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، ئنجا پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەم بکەن، فەرمانبەریی و گوێڕایەڵیم بکەن، ﴿ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، لەسەر گەیاندنی پەیامی خواش پێتان، هیچ کرێیەکتان لێ داوا لێ ناکەم، پاداشت و کرێی من، تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە.

ئنجا هەندێ لە نیعمەتەکانی خوایان دەخاتە بەرچاو: ﴿ أَتُتْرَكُونَ فِى مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴾، ئایا لێرەدا وازتان لێ دەهێنرێ، وا بە هێمنیی و ئارامیی، بەبێ ئەوەی حیساب بۆ خواو بۆ خەڵك بکەن، ﴿ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴾، لە چەند باخ و بێستانێك و، لەچەند کانیی و سەرچاوەیەکی زۆر بەرچاوو ڕەونەقداردا، ﴿ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴾، هەروەها لەنێو کشت و کاڵ و دارخورمایان دا، کە

بەرەکـەی زۆر نـەرم و خۆشـە، بـە لێـوان دەخـورێ، ﴿وَتَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ﴾، عادەتیشـتان وایـە لـە چیایـەکان، خانـووان دادەتاشـن زۆر بـە خۆشـحاڵیی و بـە شـادمانیی، یاخـود: زۆر بـە کارامەیـی و لێزانیـی، ﴿فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾، ئنجـا پارێـز لـە خـوا بکـەن و فەرمانبەرییـم بکـەن، بـە قسـەم بکـەن.

﴿وَلَا تُطِيعُوٓا۟ أَمْرَ ٱلْمُسْرِفِينَ ۝١٥١ ٱلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ﴾، گوێڕایەڵیـی و فەرمانبەریـی ستەمکارانێك مەکـەن، کـە تێکـدان لـە زەوییـدا دەکـەن و، هەرگیـز عادەتیـان نیـە چاکسـازیی بکـەن.

مەبەسـت پێـی ئـەو حوکمڕانـە خۆسـەپێن و گەنـدەڵ و مشـەخۆرانەن، کـە لەسـەر حیسـابی خەڵکـی ڕەش و ڕووت دەژیـن و، دەسـتیان گرتـوە بەسـەر موقـەددەرات و سـامانی وڵاتـدا.

کەواتـە: ئـەوە تەنیـا ئێسـتا نەبـووە، بەڵکـو عادەتـی سـەرجەم حوکمڕانـە خۆسـەپێن و ملهـوڕو حیسـاب بۆ خـوا نەکەرەکان هـەروا بـووە، ﴿قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ﴾، گوتیـان: بـە دڵنیایـی تـۆ لەوانـەی، کـە زۆر جـادووت لێکـراوەو تێکچـووی، ﴿مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾، وێـڕای ئـەوەی تـۆ جـادووت لێکـراوەو عەقـڵ و هۆشـت لـە جێـی خـۆی نەمـاوە، بۆیـە ئـەو قسـانە دەکـەی کـە زۆر سـەیرو عەجایـبن و، پێچەوانـەی کلتـوورو فەرهەنگـی ئێمـەن، وێـڕای ئـەوەش، تـۆ بـەس مرۆڤێکـی وەك ئێمـەی، ﴿فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ﴾، ئنجـا نیشـانەیەکمان بـۆ بێنـە لەسـەر ڕاسـتیی خـۆت، ئەگـەر لـە ڕاسـتانی.

﴿قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ﴾، (صاڵـح ؑ) فەرمـووی: ئەمـە حوشـترێکە ئـەو بەشـە ئـاوی خـۆی هەیـە، ئێـوەش نـۆرە ئـاوی خۆتـان و بەشـی خۆتـان هەیـە، لـە ڕۆژێکـی زانـراودا، نـۆرە بڕیـی لـێ مەکـەن.

حوشـترەکە زۆر گـەورە بـووەو، خەڵکـی شـارەکە هەمـووی شـیریان لـێ دۆشـیوە، بـەڵام یـەك ڕۆژیـش بـە تەنـێ، ئـاوی کانییەکـەی هەمـوو خواردۆتـەوە، دوایـی

ڕۆژێکی دیکەش، خەڵکەکە ئاویان لە کانییەکە هەڵێنجاوە، تەنیا یەك کانییان هەبووە، واتە: نۆرە بڕیی لێ مەکەن، ئاوەکەش کە دەخواتەوە هەر بۆخۆتانە، دوایی دەیکات بە شیرو لێی دەدۆشن.

﴿ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأۡخُذَكُمۡ عَذَابُ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴾، بە خراپەش دەستی مەگەیەننێ، ئەگەرنا سزای ڕۆژێکی مەزن دەتانگرێ و تووشتان دەبێ.

﴿ فَعَقَرُوهَا فَأَصۡبَحُواْ نَٰدِمِينَ ﴾، کەچی سەریان بڕی، یاخود چوار پەلیان بڕی ﴿ فَأَصۡبَحُواْ نَٰدِمِينَ ﴾، هەر یەکسەریش پەشێمان بوونەوە، لە ئەنجامی ئەوکارەیان پەشێمان بوونەوە ﴿ فَأَخَذَهُمُ ٱلۡعَذَابُ ﴾، یەکسەر سزاو ئازار گرتنی ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴾، بە دڵنیایی لەوەدا، نیشانە هەیە، بەڵگە هەیە لەسەر ڕاستیی پەیامی خوا، لەسەر ڕاستیی پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، لەسەر ئەوە کە خوا ئەم دنیایەی نەکردوە بەشاری بێ خاوەن و، لە مرۆڤەکان دەپێچێتەوە، ﴿ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴾ بەڵام زۆربەیان بڕوادار نەبوون، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، بە دڵنیایی تەنیا پەروەردگارت زۆر باڵادەستی میهرەبانە، باڵادەستە بەرانبەر بە ناحەزانی و، لەسەر کەسانێك کە ئازاری دۆستەکانی دەدەن، هەروەها بە بەزەیی و بەپەرۆشە لەگەڵ دۆستەکانی دا.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

بەدرۆ دانانی گەلی ثەموود بۆ سەرجەم پێغەمبەران، دوای ڕەوانە كرانی صاڵح بۆلایان و، گەیاندنی پەیامی خوا پێیان و، ئامۆژگاریی كردنییان كە پارێز لەخوا بكەن و، بەقسەی بكەن و، هیچ تەماعێكی تێیاندا نیەو، كاری خۆیانی پێیانە نەك كاری خۆی! هەروەها هۆشداریی پێدانیان كە ناگونجێ هەروا لەو نێو نازو نیعمەتەدا، كە لێی بەهرەمەندن، وازیان لێ بهێنرێ: باخ و كانیی و كشتوكاڵ و خورمای گەیوو خانووبەرەی لە چیا داتاشراو ... هتد، بۆیە دەبێ بە هۆی بەقسە كردنی زێدەڕۆییكارانەوە، تێكدان لە زەویدا نەكەن و خراپەكاریی نەكەن:

خوا دەفەرموێ: ﴿ كَذَّبَتۡ ثَمُودُ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذۡ قَالَ لَهُمۡ أَخُوهُمۡ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمۡ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتۡرَكُونَ فِي مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخۡلٍ طَلۡعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنۡحِتُونَ مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوٓاْ أَمۡرَ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿١٥١﴾ ٱلَّذِينَ يُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا يُصۡلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ ﴾.

توێژینەوەی ئەو ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿ كَذَّبَتۡ ثَمُودُ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾، ثەموود پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانا، ثەموود گەلی صاڵحن، ئەوانەش عەشیرەتێك بوون، كۆمەڵێك بوون، بۆیە وشەی: ﴿ كَذَّبَتۡ ﴾ یان بۆ بەكارهێنراوە لەبەر ئەوەی كۆمەڵ بوون و، (كُلُّ جَمْعٍ مُؤَنَّث)، یاخود لەبەر ئەوەی

بێژەی (جَماعَة) یان (أمة) یان تێدا ڕەچاو کراوە، بۆیە ڕاناوی مێینەیان بۆ بەکارهێنراوە.

پێشتریش گوتمان:

یەك: هەر کام لە گەلە کافرەکان کە پێغەمبەرانیان بەدرۆ داناوەو، بڕوایان پێ نەهێناون، لەبەر شەخسی پێغەمبەرەکە نەبووە، بەڵکو لەبەر پەیامەکەی بووەو، پەیامی هەموو پێغەمبەرانیش (**علیهم الصلاة والسلام**)، لە هێڵە گشتییەکانیدا و، لە نێوەڕۆکیدا، یەکە، کە بریتیە لەوەی تەنیا خوا بەدیهێنەرو خاوەنی مشوورخۆری گەردون و ژیان و مرۆڤەو، دەبێ بەس ئەو بەندایەتیی بۆ بکرێ و بپەرسترێ.

دوو: پاشان پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) نوێنەری خوان و، پەیامی خوایان هێناوە، بۆیە دەبێ گوێڕایەڵییان بکرێ و فەرمانبەرییان بکرێ و، پەیڕەویی لەو پەیام و بەرنامەیە بکرێ، کە هێناویانە.

سێ: ڕۆژێك دێ، قۆناغێکی دیکە دێ، کە مرۆڤ لەسەر ئەم ژیانی دنیایەی لێ دەپرسرێتەوەو لێپێچینەوەی لەگەڵدا دەکرێ، سزاو پاداشتێك کە لە ڕۆژی دوایی دا هەیە، وەریدەگرنەوە.

ئەم سێ بنچینەیە جەوهەرو نێوەڕۆکی پەیامی هەموو پێغەمبەرانیان (**علیهم الصلاة والسلام**) پێك هێناوە، ئنجا هەر کۆمەڵگایەك و گەل و نەتەوەیەك، بڕوای بە هەرکام لە پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) نەهێنابێ، لەبەر ئەو سێ ئەصڵە بووە:

١- خوا بەیەکگرتن،

٢- پێغەمبەرایەتیی و وەحیی.

٣- ئیمان هێنان بەڕۆژی دوایی، بەرنامەی هەموو پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) هەر وابووە، بۆیە هەر یەکێك لەو گەل و نەتەوانە بڕوای بە یەکێك لە پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) نەهێنابێ، مانای وایە بڕوای بە هەموویان نەهێناوە، بڕوای بەهیچ کامیان نەهێناوە.

دوایی خوا ﷻ بۆمان باس دەكات و دەفەرموێ:

٢)- ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، یاد بكەوە! كاتێك صاڵحی برایان پێی گوتن: ئایا پارێز ناكەن؟ هەڵبەتە صاڵح هەر لە گەلی ثەموود بووەو، لە ڕووی ڕەچەڵەك و نەتەوەوە، برایان بووە، یاخود: ئەو پێغەمبەرانە، ئەگەر لەڕووی ڕەچەڵەكیشەوە، برای نەتەوەكانی خۆیان نەبووبن، برای ئینسانییانن، بۆیە وشەی: برایان ﴿ أَخُوهُمْ ﴾یان بۆ بەكاردێنێ، ﴿ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾ ئایا پارێز ناكەن، واتە: ئایا پارێز لە خوا ناكەن؟ یاخود: ئایا پارێز لەوە ناكەن كە تووشی سزای خوا ببن؟ یاخود: ئایا خۆتان لەوە ناپارێزن كە لادان نەكەن و، لانەدەن لە ڕاستە شەقامی خوا، كە بە پێی زگماك و خۆڕسكی خۆتان و، بە پێی عەقڵی سەلیمی خۆشتانە، بۆ ئەوە تووشی ئەو باج و دەرهاویشتە خراپانە نەبن، كە بە هۆی لادان لە شەریعەتی خواوە، بەسەرتان دێن، ڕستەی: ﴿ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾ لەبەر ئەوەی بەركار (مَفْعول بِه)ەكەی قرتێنراوە، دەگونجێ هەموو ئەو شتانەو زۆر شتی دیكەشی بۆ مەزەندە بكرێن.

٣)- ﴿ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، بە دڵنیایی من بۆ ئێوە ڕەوانەكراوێكی ئەمیندارم، واتە: ڕاست و ساغم و بۆتان دڵسۆزم.

٤)- ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، كەواتە: پارێز لە خوا بكەن و بە قسەم بكەن، فەرمانبەرییم بكەن، كە بێگومان پارێز لە خوا كردن، لەمیانی بەقسە كردنی پێغەمبەرەوەو ﷺ پەیڕەویی لێ كردنیەوەو، شوێنكەوتنیەوە، دێتە دی، چونكە پێغەمبەرانن ﷺ كە مرۆڤەكان فێردەكەن: چۆن پارێز لە خوا بكەن و، خوای پەروەردگار دەبێ چۆن مامەڵەی لەگەڵدا بكرێ؟ پارێز لە خوا كردنیش وەك زۆرجار گوتوومانە: لە دوو شتدا خوڵاصە دەبێتەوە:

أ/ فەرمانەكانی خوا جێبەجێ بكرێن.

ب/ قەدەغە كراوەكانی خوا دووریيان لێ بكرێ.

ئنجا دوایی بۆ ئەوەی ئەوە نەکەنە بیانوو، کە ئەو پێغەمبەرە ؑ بارگرانیی خستۆتە سەریان، ئەرکێکی خستۆتە سەر شانیان، دەفەرموێ:

٥)- ﴿ وَمَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۖ ﴾، هیچ جۆرە کرێیەکتان لێ داواناکەم، هیچ چاوەڕوانییەکم لێتان نیە.

٦)- ﴿ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، پاداشتی من، کرێی من تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە، واتە: ئەگەر بۆیە بڕوا ناهێنن، پێتان وایە من کارێکی خۆمم بە ئێوەیە، مەدارێکی خۆم بەئێوە ساز دەکەم، نەخێر وانیە، بەڵکو من کاری خۆتانم بە خۆتانەو، پاداشتی من، چاوەڕوانیی من، تەنیا لە خوایە ﷻ، کە وەك پێشتر باسمان کرد: ئەمە خاڵێکی یەکجار گرنگە بۆ هەموو ئەوانەی خەڵك بۆ لای خوا بانگ دەکەن، ئەو ترس و وەهمەیان لە پێش چاو بڕەوێننەوە، کە ئەوانیش وەك ئەو تاغووت و حوکمڕانە خۆسەپێن و دیکتاتۆرو قۆرخکارو گەندەڵانە نین، کە هەموو شتێکیان دەخەنە ژێر ڕکێفی خۆیانەوەو، خۆشیان دەکەنە کۆیلەو دەست بەسەر موقەددەرات و خێرو بێری وڵاتیشیان دا دەگرن، نەخێر، پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) بەپێچەوانەوە: نەك خەڵك ناکەنە کۆیلە، بەڵکو ئازادیان دەکەن و، زنجیرو کۆت و پێوەندی دەست و پێ و گەردنیان دەپچڕێنن، ﴿ وَيَضَعُ عَنۡهُمۡ إِصۡرَهُمۡ وَٱلۡأَغۡلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتۡ عَلَيۡهِمۡۚ ١٥٧ ﴾ الأعراف.

پێغەمبەران هاتوون خەڵك ئازاد بکەن، نەك هەر نەیانکەنە کۆیلە، بەڵکو کۆت و زنجیری دەست و پێ و گەردنیان بپچڕێنن و ئازاد بن بەمانای وشەو تەنیا بەندەی خوابن، پاشان نازو نیعمەتەکانیش کە خوا دایناون لە زەویدا، هەموویان بەیەکسانیی لێیان بەهرەمەند بن و کەس قۆرخیان نەکات و، هیچ کەس دەست بەسەر هیچ شتێکدا نەگرێ، چونکە خوا هەموو نیعمەتەکانی بۆ هەموو مرۆڤەکان ڕەخساندوون و، پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) بەس بە قەدەر ئەوانیان بەش پێ دەبڕێ.

دوایی صاڵح ڕەخنە دەگرێ لەگەڵی ثەموود، چونکە پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) نەهاتوون موجامەلەی خەڵك بکەن، نەهاتوون تەنیا هەست و نەستی

خەڵك بجووڵێنن، یاخود خەڵك چییان پێ خۆشە، ئەوەیان پێ بڵێن، بەڵكو خەڵك چییان بۆ چاكە، وایان بە خەڵك گوتوە، ڕاستیی و ساغیی لەگەڵ خەڵكدا، ئەوەیە خەڵك چی بۆ چاكە بۆ دنیاو دواڕۆژی، ئەوەی پێ بڵێی، نەك چی پێخۆشە، نابێ بەدوای ئارەزووەكانی خەڵك بكەوی، وەك حوكمڕانە خۆسەپێن و دیكتاتۆرو خۆ بەپەروەردگارو خۆ بەپەرستراو زانەكان، بە درێژایی مێژوو وایانكردوە، هەوڵیان داوە لە ڕێی جووڵاندنی غەریزەكان و تێركردنی غەریزەكانەوە، بەشێوەی ناشەرعیی، خەڵك بە دوای خۆیان بخەن، پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) هاتوون خەڵك فێر بكەن، غەریزەكانی خۆیان حەزو ئارەزووە ناشەرعییەكانی خۆیان كپ بكەن و، خۆیان كۆنترۆڵ بكەن، كارێك بكەن كە بەقازانجی دنیاو دواڕۆژیان تەواو بێ، بەقازانجی ڕووح و جەستەیان تەواو بێ، نەك ڕووحیان بكەنە كۆیلەی ئارەزووە جەستەییەكانیان، بۆیە صالح دەفەرموێ:

٧)- ﴿ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴾، ئایا ئا لێرەدا وا بە ئارامیی و هێمنیی وازتان لێ دەهێنرێ، ﴿ هَٰهُنَآ ﴾، یانی: لێرە لەم وڵاتەدا، ﴿ ءَامِنِينَ ﴾ واتە: بە هێمنیی و ئارامیی، كە بەهرەمەند بن لە هێمنیی و ئاسایش، چونكە گەورەترین نیعمەت و یەكەمین نیعمەت، بریتیە لە نیعمەتی هێمنیی و ئاسایش، هەر گەل و وڵاتێك هێمنیی و ئاسایشی تێدا سەقامگیر نەبێ، نە لە ڕووی سیاسییەوە، نە لە ڕووی ئابوورییەوە، نە لە ڕووی كۆمەڵایەتییەوە، نە لە ڕووی فیكرییەوە، ناتوانێ گەشە بكات و بەردەوام بێ.

٨)- ﴿ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴾، ئایا لێرە وازتان لێ دەهێنرێ بەهێمنیی و ئاساییشی بیگوزەرێنن، لە نێو باخ و بێستانەكانداو لە نێو كانیی و سەرچاوەكاندا، (**جَنَّات**) كۆی (**جَنَّة**)یە، یانی: باخ، (**عُيون**) كۆی (**عَيْن**) واتە: كانیی و سەرچاوە.

٩)- ﴿ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴾، هەروەها لە نێو كشت و كاڵ و دارخورمایانی میوە گەیودا، (**زُروعٍ**) كۆی (**زَرْع**)، یانی: كشتوكاڵ، (**نَخْل**) ناوی جینسە بۆ (**نَخْلة**) و مانای كۆ دەگەیەنێ، واتە: لە نێو دارخورمایەكاندا، ﴿ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴾ واتە: بەرەكەی زۆر نەرم و گەییوە، وەك كوردەواریی دەڵێن: بە لێوان دەخورێ.

١٠)- ﴿وَتَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ﴾، لە چیایەکانیشدا خانووان دادەتاشن زۆر بە دڵخۆشیی و، شادمانیی، یاخود زۆر بە کارامەیی و لێزانیی، ﴿فَٰرِهِينَ﴾ وەك پێشتر گوتمان:

ئەگەر (**فَرِهِين**) بێ و لە (**فَرَه**)ەوە هاتبێ، یانی: (**الأَشَر**) واتە: شانازیی بەخۆوە کردن و لەخۆبایی بوون، دەشگونجێ (**فارِهِين**) بێ و کۆی (**فارِه**) بێ، یانی: (**حاذِق**) واتە: زۆر بەلێزانیی و کارامەیی، کە (**فارِه**) ئەو کاتە (**إسم الفاعل**)ەو کۆیەکەی دەبێتە (**فُرَّه**).

دەربارەی وشەی (**طَلْع**) کە دەفەرموێ: ﴿وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ﴾، (**طَلْع**) لێرەدا مەبەستی پێ میوەکەیە، بەڵام (**طَلْع**) لە ئەصڵی زمانی عەرەبییدا: (**الطَّلْعُ: وِعَاءٌ يَطْلَعُ مِنَ النَّخْلِ، فِيهِ ثَمَرُ النَّخْلَةِ فِي أَوَّلِ أَطْوَارِهِ، يَخْرُجُ كَنَصْلِ السَّيفِ فِي بَاطِنِه شَمَارِيخُ القِنْوِ، وَيُسَمَّى الطَّلْعُ «رَكْم»، ثُمَّ يَنفلِق ذلِك الوِعَاءُ عَنِ الشَّمَارِيخِ، وَهِي الأَغْصَانُ الَّتِي فيها الثَّمر كَحَبٍّ صَغيرٍ، ثُمَّ يَغلُظ وَيَصير بُسْراً ثُمَّ تَمراً**)[1].

واتە: (**طَلْع**) بریتیە لەو کیفەی کە یەکەمجار لە دارخورما دەردەچێ، کە پێ دەگات، پێشێ وەك نووکی شمشێر وایە، کە هێشووەکانی (یاخود ئەو لقانەی دوایی دەبنە هێشووی دارخورما تێیدان)و (**رَكم**)یشی پێ دەگوترێ، دوایی ئەو کیفە دەپشکوێ، شەمراخەکانی لێ دێنەدەر، کە بریتین لە لقەکانی و میوەکەیان تێدایە، پێشێ وەك دەنکی بچووك بچووکن، دوایی وردە وردە گەورە دەبێ و، دەبێتە فەریکە خورما، دواییش دەبێتە خورمای تەواو.

کەواتە: (**طَلْع**) یانی: ئەو کیفەی، هێشووە خورمای تێدایە، بەڵام مەبەست پێی ئەوەیە لە نێو کیفەکەدایە، کە خورمایەکەیەو نەرم و خۆشە.

﴿بُيُوتًا﴾ وەك زۆر جاری دیکە گوتوومانە: بە: (**بُيُوتْ**) خوێنراوەتەوە، بە بۆر (**ضَم**)ی (ب)یەکە، هەروەها بە (**بِيوت**) بە ژێر (**كسرة**)ی (**ب**)یەکەش

---

(١) التحرير والتنوير، ج١٩، ص١٧٥.

خوێنراوەتـەوە.

١١)- ﴿ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، جارێکی دیکە صاڵح ﷺ دووبارەی دەکاتەوە، دەڵێ: پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەی من بکەن.

١٢)- ﴿ وَلَا تُطِيعُوٓاْ أَمۡرَ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴾، بە قسەی زێدەڕۆییکاران مەکەن فەرمانی زێدەڕۆییکاران جێبەجێ مەکەن، کێ بوون ئەو زێدەڕۆییکارانە؟ دیارە گەورەکانیان و بڕیار بە دەستەکانیان بوون.

١٣)- ﴿ ٱلَّذِينَ يُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا يُصۡلِحُونَ ١٥٢ ﴾: ئەوانەی خراپەکاریی دەکەن لە زەویدا، واتە: لە وڵاتدا، ئەو وڵاتە کە گەلی ثەموودی تێدا بووەو چاکسازیی ناکەن، یانی: هێندە خراپەکارن خراپەکارییەکەیان هیچ چاکەی تێدانیە.

بـە تەئکیـد لێـرەدا کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَا تُطِيعُوٓاْ أَمۡرَ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴾، یانـی: (**ولا تُطيعوُا أَمْرَ كُبَرائِكُم المُسْرفِين**) فەرمانبەریـی گەورەکانتـان کـە زێدەڕۆییـکارن، مەکەن، هەمیشـە هـەر ئـەو حوکمڕانـە خۆسـەپێنانەی خەڵـك و وڵات (**عباد وبلاد**) دەخەنـە ژێـر ڕکێفـی خۆیانـەوەو، نـازو نیعمەتـەکان دەخەنـە ژێـر دەسـتی خۆیـان، ئەوانـەن کـە زێدەڕۆیـی دەکـەن و، زۆر بـە کەیـف و کـووف و بـە خۆشـگوزەرانانە دەژیـن، لەسـەر حیسـابی خەڵکـی ڕەش و ڕووت و، هـەژار خسـتنی خەڵـك و جەمـاوەر.

بـەو شـێوەیە صاڵـح ﷺ پەیامـی خـوای پەروەردگاریـان پێدەگەیەنـێ و، زیاتـر لـە ڕووی ئابووریـی و سیاسـییەوەو لـەڕووی کۆمەڵایەتییـەوە، ڕەخنەیـان لـێ دەگـرێ.

مەسەلەی دووەم:

تۆمەتبار کردنی گەلی ثەموود بۆ صاڵح، کە جادوویەکی قورسی لێکراوەو، بۆیە حاڵی عەقڵی تێکچووەو، تەنیا مرۆڤێکی وەك خۆشیانەو، ئەگەر ڕاست دەکات، با نیشانەیەك بێنێ بۆ ئیسپاتی دەعوایەکەی، خواش حوشترێکی سەرسوڕهێنەری پێدا، کە گەلی ثەموود و حوشترەکە، بە نۆرە ئاو لەسەرچاوەکەیان بخۆنەوەو، هۆشداریی پێدانی صاڵح کە زیانی پێ نەگەیەنن، ئەگەرنا تووشی سزا دەبن، کەچی سەربڕینی و پاشان سزادرانیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا فَأۡتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٞ لَّهَا شِرۡبٞ وَلَكُمۡ شِرۡبُ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأۡخُذَكُمۡ عَذَابُ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصۡبَحُواْ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلۡعَذَابُۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾ ﴾.

توێژینەوەی ئەم حەوت ئایەتە، لە سێزدە بڕگەدا:

دوای ئەوەی صاڵح بەو شێوەیە پەیامی خوای پێ ڕاگەیاندن و زۆر بەڕوون و ڕاشکاویی، دەستی خستە سەر عەیب و کەم و کوڕییەکانیان بەبێ موجامەلە کردن، بەبێ خاتر گرتن، بەڵکو دڵسۆزانەو ڕوون و ڕاشکاوانە، ئاوا وەڵامیان دایەوە:

١)- ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴾، گەلی ثەموود گوتیان: بەدڵنیایی تۆ تەنیا لە جادوو لێکراوانی، (مُسَحَّر) یانی: زۆر جادوو لێ کراو، لەشوێنی دیکەدا هاتوە: (المَسْحورين) واتە: جادوولێکراوان، بەڵام ﴿ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴾: (زِيَادَةُ المَبْنى تَدُلُّ عَلى زِيادَةِ المَعْنى) واتە: زۆر جادووت لێکراوە، جادوویێکی زۆر بێڕەزاو سەختت لێکراوە،

ئامۆژگاریی و دڵسۆزییەکەی صاڵحیان، بەبوختان پێکردن و تۆمەت بۆ هەڵبەستن وەڵام دایەوە، کە عەقڵی تێکچووەو جادووی لێکراوە!

٢)- ﴿ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثۡلُنَا ﴾: ئەمەش ڕەخنەی دووەمە کە لێی دەگرن، دەڵێن: تۆ تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەی، وەك مرۆڤبوون عەیب و ڕەخنەیەك بێ کە لە صاڵحدا هەیە، ئەوانە چونکە لە ڕوانگەی بووناسیی ماددیی و بە ئاژەڵ تەماشا کردنی مرۆڤەوە، تەماشای مرۆڤیان کردوە، مرۆڤیان پێ شایستەی ئەوە نەبووە، نوێنەری خواو پێغەمبەری خوا بێ، یان مەبەستیان ئەوە بووە تۆش هەر مرۆڤێکی وەك ئێمەی، بۆیە وەك چۆن جادوو لێکردن کاریگەریی نەرێنیی لەسەر ئێمە دادەنێ، لەسەر تۆشی دادەنێ.

٣)- ﴿ فَأۡتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴾، ئنجا ئەگەر لە ڕاستانی نیشانەیەك بێنە، موعجیزەیەك بێنە، بیسەلمێنێ تۆ پێغەمبەری خوای، ئەمە دوو واتای هەن:

أ- ئەگەر تۆ لەو پێغەمبەرانەی کە بەڕاستیی پێغەمبەر بوون، کە هەموویان موعجیزەیان بووە، تۆش موعجیزەیەك بێنە.

ب- مەبەست ئەوە نیە کە ویستبێتیان دان بە پێغەمبەرایەتیی پێغەمبەرانی پێشوودا بێنن، بەڵکو یانی: ئەگەر تۆ ڕاست دەکەی پێغەمبەرو ڕەوانە کراوی خوای، بەڵگەیەکمان بۆ بێنە، نیشانەیەکمان بۆ بێنە.

٤)- ﴿ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ ﴾، (صاڵح) فەرمووی: ئەمە حوشترێکە، ئێمە پێشتر ئاماژەمان پێدا لە کاتی تەفسیر کردنی سوورەتی (**الحِجر**)دا، هەروەها لە کاتی تەفسیر کردنی سوورەتی (**الأعراف**)یشدا، بەسەرهاتی گەلی ثەموودو صاڵحی برایانمان بە درێژیی باس کردوە، کە ئەو حوشترە چۆن پەیدا بووە؟ لەچیایەك هاتۆتە دەرێ، چیایەکە ژانی گرتووەو حوشترەکەی لێ هاتۆتە دەرێ و، بەچکەیەکیشی لەگەڵیدا بووە، ئنجا لەبەر ئەوەی لەوێ وردەکارییەکەیمان باس کردووەو، لێرەش خوای پەروەردگار بەکورتیی باسیکردوە، ئێمەش خوا ﷻ لێرەدا چۆنی باسکردوە، هەر ئەوەندەی باسدەکەین.

یانی: ئەمە حوشترێکی تایبەتە، لە حوشتری دیکە پەیدا نەبووە، لە پارچە چیایەك هاتۆتە دەرێ، بەچکەیەکیشی لەگەڵدایە، دەبێ حوشترێکی زۆر گەورە بووبێ، چونکە بەشی هەموو گەلی ثەموود شیری تێدا بووە.

٥)- ﴿ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴾، حوشترەکە ئەندازەیەك لەئاو خواردنەوەی خۆی هەیە، یاخود نۆرە ئاوی هەیە، (شِرْب: نَوبَةُ الماءِ، النَّصيب من الماء)، (شِرْب) دەگونجێ بە مانای نۆرە ئاو بێ، یاخود: یانی: پشك و بەشە ئاوی خۆی هەیە، ئێوەش پشك و بەشی ئاوی خۆتان هەیە، ئەو نۆرە ئاوی خۆی هەیە، ئێوەش نۆرە ئاوی خۆتان هەیە، وەك لە کات و شوێنی خۆی دا باسمان کردوە، گەلی ثەموود کانیی و سەرچاوەیەکی گەورەیان هەبووە، ئەو حوشترەش زۆر گەورە بووە، ڕۆژێك تایبەت بووە بە حوشترەکە، کە ئاوی لێ بخواتەوە، ڕۆژی دووەمیش خەڵکەکە ئاویان لە کانیی و سەرچاوەکە هەڵێنجاوە، ئنجا ئەو ڕۆژە کە حوشترەکە ئاوی لەکانیی و سەرچاوەکە خواردۆتەوە، لە بەرانبەر ئەوەدا بووە کە خەڵکەکەش هەمووی شیری ئەو حوشترە بدۆشن، بەشی هەموویان شیری تێدا بووە، واتە: ئاوی لێ خواردوونەوە، بەڵام شیری پێداون و زۆر قازانجیان بووە.

٦)- ﴿ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ ﴾، بەخراپەش دەستی مەگەیەنن، تەنانەت بەدەست گەیاندنیش بە نیازی زیان پێگەیاندن، دەستی مەگەیەنن، چ جای بیکوژن و لاقەکانی پەی بکەن!

٧)- ﴿ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾، ئەگەرنا ئازاری ڕۆژێکی مەزن دەتانگرێ و تووشتان دێ.

کەچی ئەوان:

٨)- ﴿ فَعَقَرُوهَا ﴾ یەکسەر پەییان کردو سەریان بڕی. بە (ف)ی (تعقیب) هێناویەتی، ئەوەندە سەرپێچیکار بوون، هەر دوای ئامۆژگاریی و ڕێنماییەکەی صالح، یەکسەر سەریان بڕی، (عَقْر) بە مانای سەربڕین دێ بۆ حوشتر، بەڵام بۆ ڕەشە وڵاخ و مەڕو بزن دەگوترێ: (ذبْح)، یاخود (عَقْر) بە مانای چوار پەل بڕینە.

بەڵام دەگونجێ چوار پەلیشیان بڕیبێ و سەریشیان بڕیبێ.

٩)- ﴿ فَأَصۡبَحُواْ نَٰدِمِينَ ﴾، کەچی هەر زوو پەشێمان بوونەوە، زۆر بەخێرایی، ئەویشی بە (ف)ی بە دواداهاتن (التعقیب) هێناوە، واتە: زۆ ربەخێرایی پەشێمان بوونەوەو هێندەی پێنەچوو، سزایان بەملدا هات.

١٠)- ﴿ فَأَخَذَهُمُ ٱلۡعَذَابُ ﴾، ئیدی سزاگرتنی، لە سوورەتی (**الحِجر**)دا باسمان کردوە، کە ئەو سزایە بریتی بووە لە هاڕژن و چریکەیەکی زۆر گەورە، کە لە شوێنی دیکەدا بە (**صاعِقة**) هاتوە، واتە: بڵێسە ئاگرێك لە ئاسمانەوە، وەك لە سوورەتی (**فصلت**) دەفەرموێ: ﴿ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيۡنَٰهُمۡ فَٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡعَمَىٰ عَلَى ٱلۡهُدَىٰ فَأَخَذَتۡهُمۡ صَٰعِقَةُ ٱلۡعَذَابِ ٱلۡهُونِ بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيۡنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ ﴾**فصلت**.

واتە: بەڵام گەلی ثەموود ڕێنماییمان کردن، کەچی ئەوان کوێرییان بەسەر ڕێنماییدا هەڵبژارد، بۆیە بڵێسەی ئازارێکی ڕیسواکەر گرتنی، بە هۆی ئەوەوە کە دەیانکردو، ئەوانەی بڕوایان هێنابوو و پارێزیان دەکرد، ئەوانەمان دەرباز کردن، لێرەش دەفەرموێ: ﴿ فَأَخَذَهُمُ ٱلۡعَذَابُ ﴾، یەکسەر ئازارگرتنی، لە شوێنەکانی دیکە باسی کردوە، کە ئەو ئازار و سزایە چی بووە، هاڕژن و چریکەیەك بووە، دوایی بۆتە بڵێسەیەك، لە سوورەتی (الشمس)دا دەفەرموێ: ﴿ فَقَالَ لَهُمۡ رَسُولُ ٱللَّهِ نَاقَةَ ٱللَّهِ وَسُقۡيَٰهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمۡدَمَ عَلَيۡهِمۡ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمۡ فَسَوَّىٰهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقۡبَٰهَا ﴿١٥﴾ ﴾.

واتە: پێغەمبەری خوا (کە صاڵحە) پێی گوتن: ئەوە حوشتری خوایە! وریابن لە حوشتری خواو، نۆرە ئاوەکەی (ئاو خواردنەوەکەی) کەچی بە درۆیان داناو حوشترەکەیان پەی کرد، یاخود سەریان بڕی پەروەردگاریشیان بە هۆی گوناهەکانیانەوە زەوییەکەی لەبندا لەرزاندنەوە، [بە هۆی ئەو هاڕژن و چریکەیەوە کە بۆتە بڵێسەیەك، یان ئاگر پژێنێك، لەسەرێوە بۆیان دابەزیوە]، ئنجا زەوییەکەیانی تەختکردو ئەوانیشی لەگەڵ خاکدا یەکسان کرد، پەروەردگاریش لە سەرەنجامەکەی ناترسێ، [ترسی نیە لەوەی سزایان بداو تۆڵەیان لێ بکاتەوە].

١١)- ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ﴾، بە ڕاستیی لەوەدا، نیشانەیەکی مەزن و گەورە هەبوو.

١٢)- ﴿ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، ئەوانیش زۆربەیان بڕوادار نەبوون، ئەوان کێن؟

أ- گەلی ثەموود، کە بە تەئکید هەندێکیان بڕوایان هێناوە.

ب- یاخود: کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ.

ج- یان بێبڕوایان بە گشتیی، زۆبەیان بڕوادار نین.

١٣)- ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، بە دڵنیایی تەنیا پەروەردگاریشت، زۆر زاڵی میهرەبانی بەبەزەییە.

سُبْحَانَك اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی حەوتەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە شـازدە ئایەتـان پێـك دێ: (١٦٠ - ١٧٥) کـە هەموویـان بـۆ باسـکردنی بەسـەرهاتی لـووط و گەلەکـەی تەرخانکـراون، هـەر لـە دەسـتپێکەوە کـە **لووطیش** وەك سـەرجەم پێغەمبەرانـی بـرای بـە: ﴿أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾﴾، دەسـتیپێکردوە.

پاشـان هاتۆتـە سـەر ڕەخنـە لێگرتنیـان لەبـارەی ئـەو کارە قێزەونـەی ئـەو گەلـە ڕەوشـت نزمـە پێـی نـاسراون، (نێربازیـی) جووتبـوونی پیاوانیـان لەگـەڵ یەکـدی، هەتـا سـزادانی گەلەکـەی بـە هـۆی وەرنەگرتنـی پەیـام و ئامۆژگاریـی **لـووطو**، بگـرە هەڕەشـەی دەرکـردن و شـاربەدەر لێکردنیشـی.

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُم مِّنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{گەلی **لووط** پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانان (بڕوایان پێنەهێنان) ﴿١٦٠﴾ یاد بکەوە! کاتێك **لووطی** برایان پێیگوتن: ئایا پارێز (لە خوا) ناکەن؟ ﴿١٦١﴾ بێگومان من بۆ ئێوە پێغەمبەرێکی ئەمیندار (ڕاست و ساغ)م ﴿١٦٢﴾ دەجا پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەم بکەن ﴿١٦٣﴾ هیچ کرێیەکیشتان لە بەرانبەریدا لێ داوا ناکەم، پاداشتم بەس لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە ﴿١٦٤﴾ ئایا لە نێو جیهانییاندا (ئێوە) لەگەڵ نێرینان جووت دەبن! ﴿١٦٥﴾ ئەوەش کە پەروەردگارتان لە هاوسەرانتان بۆی دروستکردوون، وازی لێ دێنن! بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکی سنوورشکێنن ﴿١٦٦﴾ (گەلەکەی) گوتیان: ئەی **لووط**! ئەگەر وازنەهێنی، بە دڵنیایی لەدەرکراوان دەبی ﴿١٦٧﴾ گوتی: مسۆگەر من ڕقم لە کردەوە (نزم و دزێوە)کەتانە ﴿١٦٨﴾ پەروەردگارم! خۆم و نیزیکانم لە (سزای) ئەوەی دەیکەن، قوتارمان بکە ﴿١٦٩﴾ ئیدی خۆی و تێکڕای نیزیکانیمان دەرباز کرد ﴿١٧٠﴾ جگە لە پیرەژنێك لە فەوتاوان (بەجێماوان) ﴿١٧١﴾ دوایی ئەوانی دیکەمان فەوتاندن (تەفرو توونامان کردن) ﴿١٧٢﴾ بارانێکیشمان بەسەردا باراندن (لە قوڕی بەبەرد بوو) بارانی ترسێنراوان (ی بێباك) خراپترین باران بوو ﴿١٧٣﴾ بێگومان لەوەدا (کە باسکرا) نیشانەیەك (ی گەورە) هەیەو، زۆربەشیان بڕوادار نەبوون ﴿١٧٤﴾ بە دڵنیایی تەنیا پەروەردگاریشت زاڵی میهرەبانە ﴿١٧٥﴾}.

شیكردنەوەی هەندێک لە وشەكان

(ٱلذُّكۡرَانَ): (ذُكُور: جَمْعُ ذَكَر، وَإِنَاث جَمْعُ أُنْثَى) (ذُكْرَان) و (ذُكُور) هەردووكیان كـۆی (ذَكَـر)ن، (ذَكَـر) یانـی: نێرینـە، پیـاو، یـان كـوڕ، (إِنَاث)یـش كـۆی (أُنْثَى)یـە، واتـە: مێینـە، ئافـرەت، ژن یـان كـچ.

(ٱلۡقَالِينَ): (القِلَى: شِـدَّةُ البُغْـضِ، قَـلاَهُ، يَقْلِيـهِ، ويَقْلُـهُ قِـلاً) (قِلَى) بریتیـە لـە ڕق لێبوونەوەیەكـی زۆر، دەگوتـرێ: (قَـلاَهُ، يَقْلِيـهِ، ويَقْلُـهُ قِـلاً) واتـە: ڕقـی لێبـۆوە، ڕقـی لـێ دەبێتـەوە، بـە ڕق لێبوونەوەیەكـی زۆر، واتـە: مـن ڕقـم زۆر لـە كردەوەكەتـان هەڵدەسـتێ، نـەك لـە خـودی خۆتـان وەك مـرۆڤ.

(عَجُوزًا): (العَجُوزُ: سُـمِّيَتْ لِعَجْزِهَا فـي كَثيرٍ مِنَ الأُمـور) (عَجوز) یانـی: پیـرەژن، بۆچـی پیـرەژن، یـان پیـرە پیـاو، ئـەو وشـەیان بـۆ بـەكاردێ؟ بـە نسـبەت پیرەژنـەوە لەبـەر ئـەوەی لـە زۆر كارانـدا بێتوانایـە و، دەسـتپاچەیە، هەروەهـا پیـرە پیاویـش بـە زۆریـی وان.

(ٱلۡغَٰبِرِينَ): (الغابِـرُ: الماكِـثُ بَعْـدَ مُـضِيٍّ مـا هـوَ مَعَـهُ) (غابِـر) یانـی: مـاوە، ئـەو كەسـەی دەمێنێتـەوە، دوای ئـەوەی كەسـێك كـە لەگەڵـی بـووە ڕۆیشـتووەو، ئـەو ماوەتـەوە.

هەروەهـا بـە پێچەوانەشـەوە: (غابِـر) بـە مانـای ڕۆیشـتوو دێ، یانـی: (غابِـر) هـەم بەمانـای ئـەوەی ماوەیـەك دەمێنێتـەوە، هـەم بـە مانـای ئـەوەی تێپەڕیـوە، دێ، (غابِرین) واتـە: ئەوانـەی كـە مانـەوە لـە سـزادا، ئەویـش لـەوان بـوو، ئـەو پیرەژنـە لـەوان بـوو، ژنەكـەی لـووط، لەوانەبـوو كـە مانـەوە، سـزایان بەملداهـات، یاخـود (غابِـر) بـە مانـای تێپـەڕی، ئەوانـەی تێپەڕیـن، واتـە: سـزا دران و فەوتـان و نەمـان،

واتـە: وشـەی (غابِـر) لێـرەدا لـە یـەك كاتـدا دوو مانـای پێچەوانـەی یەكـدی هـەن، هـەم بـە مانـای مـاوەوە، هـەم بەمانـای تێپەڕیـو دێ، هـەروەك وشـەی (عَسْـعَس) كـە لـە سـوورەتی (التَّكويـر)دا هاتـوە: ﴿ وَٱلَّيۡلِ إِذَا عَسۡعَسَ ﴿١٧﴾ ﴾، هـەم بەمانـای هـات (أَقْبَـل) دێ، هـەم بـە مانـای ڕۆیـی (أَدْبَـر) دێ، یانـی: شـەوگار كـە دێ، یاخـود شـەوگار كـە تێدەپـەڕێ.

(فَسَآءَ مَطَرُ ٱلۡمُنذَرِينَ): (بِئْسَ) خراپترین بوو، بارانی ئاگادار كراوان و ترسێنراوان.

(ٱلۡمُنذَرِينَ): (الإِنْـذَارُ: إِخْبَـارٌ فِيـهِ تَخْويـفٌ) واتـە: ئەوانـەی ترسـێنران و ئـاگادار كرانـەوە، بـەڵام ئـەوان بێبـاك بـوون، (إِنْـذار): بریتیـە لـە ئـاگادار كردنەوەیـەك كـە ترسـاندنی تێدابـێ، واتـە: ترسـێنراوان، هۆشـداریی پێـدراوان.

مانای گشتیی ئایەتەکان

شایانی باسە: ئێمە کاتی خۆی بەسەرهاتی **لووط** عليه السلام لەگەڵ گەلەکەیمان، بە درێژیی لەکاتی تەفسیر کردنی سووڕەتی (هود)دا باسکرد، ئایەتەکانی: (٧٧ - ٨٣) واتە: حەوت ئایەت، بۆیە لێرە بە خێرایی بەسەریدا دەڕۆین.

لەوێ بەوردیی باسی چۆنیەتی سزادرانی گەلی **لووطمان کرد**، لەلایەن خوای دادگەرەوەو، باسی حوکمی نێربازیی و، هەموو ئەو وردەکارییانەمان کرد کە بەسەرهاتی **لووط** عليه السلام دەیانگرێتە خۆی و، لە هەموو ئەو شوێنانەدا کە بەسەرهاتی **لووطیان** تێدا هاتوە، ئایەتەکانمان لە تەفسیری سووڕەتی (هود)دا هێناوەو، ئەوەی فیکرمان پێی شکاوە، لەبارەی ئەو بەسەرهاتەوە خستوومانەتە ڕوو، وەك عادەتمان لە کاتی توێژینەوەی بەسەرهاتی هەرکام لە پێغەمبەران دا، بۆیە لێرە بە خێرایی بەسەر تەفسیر کردنی ئەو ئایەتانەدا دەڕۆین، کە بەسەرهاتی **لووطیان** عليه السلام لەگەڵ گەلە ڕەوشت نزمەکەی، گرتۆتە خۆیان.

﴿كَذَّبَتۡ قَوۡمُ لُوطٍ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾، گەلی **لووط** پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانا، پێیان بێبڕوا بوون، وەك پێشتریش باسمان کرد: کاتێك گەلی لووط بڕوایان بە **لووط** نەکردوە، مانای وایە بڕوایان بە هەموو پێغەمبەران (**عليهم الصلاة والسلام**) نەکردوە، چونکە هەموو پێغەمبەران (**عليهم الصلاة والسلام**) لە لووتکەی ڕەوشبەرزیی و نەجابەت و پاکیی و چاکیی دابوو، کەواتە: لەبەر شەخسی خۆیان نەبووە، بە درۆ دانراون و، لەبەر پەیامەکەیان بووەو، پەیامی پێغەمبەرانیش (**عليهم الصلاة والسلام**) هەمووی لەنێوەڕۆکدا وەك یەکە، کەواتە: بڕوا بە یەکێکیان نەهێنرێ، مانای وایە بڕوا بەهیچیان نەهێنراوە، ﴿إِذۡ قَالَ لَهُمۡ أَخُوهُمۡ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾، یاد بکەوە! کاتێ **لووطی** برایان پێی فەرموون: ئایا پارێز ناکەن؟ دەگونجێ بەرکار (مفعول)ەکەی کە قرتێنراو (**مَحذوف**)ە، بریتی بێ:

١- لە: (أَلا تَتَّقونَ الله) ئایا پارێز لە خوا ناکەن؟

٢- یان: ئایا پارێز ناکەن لە گوناهو تاوان و لادان؟

٣- یان: ئایا پارێز ناکەن و، خۆتان ناپارێزن لەسزای ئەو گوناح و تاوانانەی دەیانکەن؟

٤- یان: ئایا پارێز ناکەن لە سزای ڕۆژی دوایی؟

٥- یان: ئایا پارێز ناکەن لە تووڕە بوونی خوا؟ هەموو ئەمانە دەگرێتەوە.

﴿ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، بە دڵنیایی من بۆ ئێوە ڕەوانە کراوێکی ئەمیندارم و چی بۆتان چاکە ئەوەتان پێ دەڵێم، وشەی (**أَمین**) لە کوردییدا بەڕاست و ساغم لێکداوەتەوە، دەزانم: یانی: ئەمیندارو ئەمین کەسێکە ئەمانەتێکی پێ بسپێردرێ و بیپارێزێ، بەڵام لێرەدا کە دەفەرموێ: من ڕەوانە کراوێکی ئەمینم واتە: ڕاست و ساغم لەگەڵتان، ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، کەواتە: پارێز لەخوا بکەن و بە قسەم بکەن.

﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾، هەموو پێغەمبەران (**علیهم الصلاة والسلام**) ئەوەیان دووبارە کردۆتەوە: لەسەر ئەوەش کە ئێوەی بۆ بانگ دەکەم، لەسەر گەیاندنی پەیامی خوا، هیچ کرێیەکتان لێ داواناکەم، ڕاناوی ﴿ عَلَيْهِ ﴾ دەچێتەوە بۆ پەیامێك کە **لووط** پێیان دەگەیەنێ، کە ئەم ئایەتانە پەیامەکە دەگرنە خۆیان، با بە بێژە (**لفظ**)یش باسی پەیامەکە نەکرابێ، بەڵام نێوەڕۆکی پەیامەکە دیارە، یانی: لەسەر گەیاندنی ئەو پەیامەو، ئەو ئەرکەی خۆم، هیچ کرێیەکتان لێ داوا ناکەم، هیچ بارگرانییەکم بۆ سەرتان نیە، ﴿ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾، کرێ و پاداشتی من تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە.

ئنجا دێتە سەر باسی ڕەخنە لێگرتنیان: ﴿ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴾، ئایا ئێوە دەچنە لای نێرینان، لە نێو هەموو خەڵکی جیهاندا، ئێوە بەوە ناسراون؟ یان: ئایا ئێوە لە مرۆڤەکان، لەگەڵ نێرینان دا جووت دەبن؟ ﴿ وَتَذَرُونَ مَا

﴿ خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم ﴾، ئـەوەش کـە پەروەردگارتـان لـە ژنەکانتانـدا بـۆی خوڵقانـدوون، وازی لـێ دەهێنـن، کـە جـووت بوونـە لەگـەڵ ئەوانـدا؟ خـوا ئافرەتـی بـۆ ئـەوە دروسـتکردوە، پیـاو لەگەڵـی جـووت بـێ، نـەك پیـاو! هـەروەك خـوا پیاویشـی بـۆ ئافـرەت دروسـتکردوە، لـە رووی تێـر کردنـی غەریـزەی جینسـییەوە، ئەوانـە بەکەڵکـی یەکـدی دێـن، نـەك پیـاو لەگـەڵ پیـاوو، ئافـرەت لەگـەڵ ئافـرەت، کـە ئەگـەر وابـێ، بەشـەر تـۆوی لەسـەر زەوی دەبڕێتـەوە! ﴿ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴾، بەڵکـو ئێـوە کۆمەڵێکـی سـنوور شـکێن و تێپەڕێنـەرن، کۆمەڵێکـی سـنوربەزێن و دەسـتدرێژییکارن.

﴿ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰلُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُخْرَجِينَ ﴾، گوتیـان: ئـەی **لـووط**! ئەگـەر وازنەهێنـی، بەدڵنیایـی تـۆ لـە دەرکـراوان دەبـی، لەوانـەی شـاربەدەر دەکرێـن، واتـە: خەڵـکی دیکەشـمان وەك تـۆ شـاربەدەر کـردوە! ﴿ قَالَ إِنِّى لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ ﴾، (**لـووط**) گوتـی: بـە دڵنیایـی مـن بـۆ کردەوەکـەی ئێـوە لـە بوغزێنەرانـم، زۆر ڕقـم لـە کردەوەکەتـان هەڵدەسـتێ، چونکـە (**القَلی**) یانـی: (**أَشَدُّ البُغْض**) لەوانـەم کـە زۆر ڕقـم لـە کردەوەکەتـان هەڵدەسـتێ، نـەك لـە خۆتـان، واتـە: هیـچ کێشـەم لەگـەڵ خۆتـان نیـە، وەك مـرۆڤ، هەمـوو مرۆڤـەکان لـەلای خـوا بەڕێـزن، بـەڵام ڕقـم لـە ڕەشـتە نـزم و پەسـتەکەتانە، ﴿ رَبِّ نَجِّنِى وَأَهْلِى مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴾، پـەروەردگارم! خـۆم و نیزیکانـم لـەوەی ئـەوان دەیکـەن، دەربـاز بکـە، واتـە: لـە سـزای ڕەفتارێـك کـە ئـەوان دەیکـەن، ئەگەرنـا خـۆی و نیزیکانـی توخنـی ئـەو کردەوەیـە نەکەوتـوون، یـانی: (**رَبِّ نَجِّنـي وَأَهـلِي مِـن عِقـابِ مـا يَعْمَلـون**) ئەمـەش بـە سـیاق و سـەلیقە دەزانـرێ، یـانی: کاتێـك کـە ئەوانـت سـزادا، لەسـەر ئـەو کـردەوە ڕەوشـتنزمانەیە، ئـەو کـردەوە قێزەونـە، خـۆم و نیزیکانـم دەربـاز بکـە، ﴿ فَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴾ یەکسـەر خـۆی و نیزیکانیـان دەربازکـرد.

بـە (ف)ی بەدواداهاتـن (تعقیـب)، وشـەی (**أَهْـل**) بەمانای ژن و ماڵ و منـداڵ دێ، بەڵام لێـرەدا بـە مانـای نیزیـکان، ئـەو کەسـانەی لێـی نیزیـك بـوون دێ، بـە تەئکیـد ئەوانـەش لە

لـووط نیزیـك بـوون، كـە بـە قسـەیان كـردوە، چ لـە ڕووی ڕەچەڵـەك (**نسـب**)ەوە پێـوەی پەیوەسـت بووبـن، چ پێـوەی پەیوەسـت نەبووبـن، چونكـە ئەوانـە ئەهلـی مرۆڤـن، كـە لێـی نزیكـن، بـە نسـبەت پێغەمبەرانەوە (**علیهـم الصلاة والسلام**)و بەنسـبەت دینداړانەوە، ئەوانـە ئەهلیانـن و لێیـان نزیكـن، كـە لەگەڵیانـدان، لـە شـوێنكەوتنی ئاییـن و بەرنامـەی خـوادا، خـۆی و نیزیكانیـمان تێكـڕا دەربـاز كـردن ﴿ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴾، جگـە لـە پیرەژنێـك لەوانـەدا كـە مابوونـەوە واتـە: لـە سـزادا مابوونـەوە، یاخـود: ﴿ فِي الْغَابِرِينَ ﴾ یانـی: (**في الماضِـين**) ئەوانـەی كـە تێپەڕیـن و، بوونـە بەسـەرهات و پەنـدو سـزا دران.

﴿ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴾، دوایـی ئەوانـی دیكەمـان تێـك شـكاندن، فەوتاندمانن، وەك چـۆن خانوویـەك كاوِل دەكـرێ و بەسـەر یەكـدا دەڕمـێ، ئـاوا ئەوانەمـان فەوتانـدن، ﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴾، بارانێكـی سەرسـوڕهێنەرمان بەسـەردا بارانـدن، خراپتریـن بـاران بـارانی ترسـێنراوان بـوو.

﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ﴾، مـادام بـە نەزانـراو (**نَكِـرة**) هاتـوە، واتـە: بارانێـك چ بارانێـك، كـە لـە وەسـف نایـەت، بارانێكـی تایبـەت بـوو، كـە بریتـی بـووە لـەوە خـوا ﷻ قـوڕی وشـك بـووەوەی بەبـەرد بوویـان بەسـەردا بارێنـێ، وەك لـە شـوێنەكانی دیكـەدا دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ ﴾**هـود**، بەردێـك كـە لـە قوڕێكـی وشـك بـووەوە دروسـت بووبـوو بەسـەرماندا بارانـدن، پێشـتریش باسـمان كـردوە، ﴿ سِجِّيلٍ ﴾، لـە (سـنگ گڵ)ەوە هاتـوە، واتـە: (**الطِّيـن المتحجرّ**)بـەردی قوڕیـن، بەردێـك كـە لـە ئەصڵـدا قـوڕ بـووەو بۆتـە بـەرد، ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، لـەوەدا نیشـانەیەك هەیـە، نیشـانەیەكی گـەورەو گرنـگ هەیـە، لەسـەر پەروەردگارێتیـی خـوا، لەسـەر ئـەوە كـە پێغەمبـەران (**علیهـم الصـلاة والسـلام**) ڕاسـتیان كـردوە، بـەڵام زۆربەیـان بـڕوادار نەبـوون، واتـە: لـە گەڵـی **لـووط**، یاخـود ئەوانـی ڕۆژگاری پێغەمبـەر ﷺ كـە لـەو ئایـەت و نیشـانەی خـوا بەهرەمەنـد نەبـوون، پەنـدی لـێ وەربگـرن، یـان لـە مرۆڤایەتیـی بەگشـتیی، ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، بـە دڵنیایـی تەنیـا پەروەردگاریشـت دەسـتڕۆیشـتوو و باڵادەسـتی بەبەزەیـی میهرەبانـە.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

گەیاندنی پەیامی خوا لەلایەن لووطەوە بە گەلەكەی، كە جگە لە هێنانەدی بەرژەوەندیی خۆیان، هیچ چاوەڕوانییەكی لێیان نیەو، ڕەخنەی توند گرتنی لێیان، لەسەر نێر بازیی و واز لێهێنانی ژنەكانیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم حەوت ئایەتە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ﴾ گەلی لووط پێغەمبەرانیان **(علیهم الصلاة والسلام)** بەدرۆ دانا، تەنیا لووط ﷺ پێغەمبەری ئەوان بووە، بەڵام لەبەر ئەوەی لەبەر جەوهەرو نێوەڕۆكی پەیامە خواییەكە، لووطیان بەدرۆ داناوە، مانای وایە پێغەمبەرانی دیكەش **(علیهم الصلاة والسلام)** كە هەر هەمان پەیامیان پێ بووە، ئەوانیشیان بەدرۆ داناوە.

٢)- ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ﴾، یاد بكەوە! كاتێك لووطی برایان پێی فەرموون: ئەرێ پارێز ناكەن:

١- (لە خوا)؟

٢- پارێز ناكەن لە سزای خوا، بە هۆی كردەوە خراپەكانتانەوە؟

٣- پارێز ناکەن لەو کردەوە خراپانەی کە پێچەوانەی زگماك و عەقڵی سەلیمن؟

٤- پارێز ناکەن لەو دەرهاویشتانەی کە بە هۆی ئەو کردەوە قێزەونەوە، دوایی تووشتان دێ؟

٥- پارێز ناکەن لە سزای دوارۆژ؟ هەموویان دەگرێتەوە.

کە دەفەرمووێ: ﴿أَخُوهُمْ لُوطٌ﴾ واتە: برایان بووە لە مرۆڤایەتییدا، چونکە گەلی لووط عليه السلام لە کەنعانییەکان بوون، خەڵکی فەلەستینی ئەو کاتە، بەڵام لووط عليه السلام لەگەڵێکی دیکە بووە و برازای ئیبراهیم **(عليهما الصلاة والسلام)** بووە.

٣)- ﴿إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾، بە دڵنیاییەوە من بۆ ئێوە پێغەمبەرێکی ئەمیندارم، ڕاست و ساغم، چی بۆتان چاکە ئەوەم بۆتان دەوێ و، ئەوەتان پێ ڕادەگەیەنم.

٤)- ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ﴾، مادام وایە پارێز لە خوا بکەن و بە قسەم بکەن.

٥)- ﴿وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ﴾، لەسەر گەیاندنی ئەم پەیامەش، هیچ کرێیەکتان لێ داوا ناکەم، هیچ پاداشتێکم لێتان ناوێ.

٦)- ﴿إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، پاداشتم تەنیا لەسەر پەروەرەدگاری جیهانییانە، ئەم پەیامە سێ برگەییە، زۆر گەورەو گرنگە، بۆیە خوا تعالى لێرەدا لە بەسەرهاتی ئەم پێغەمبەرانەدا، هەموویان بە یەك بێژە، هەموو جارێ دووبارەی دەکاتەوە.

٧)- ﴿أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ﴾، ئایا ئێوە دەچنە لای نێرینان، لەنێو هەموو جیهانییاندا، **(أَتَى الذَّكَرَ: وَطِئَهُ)** لەگەڵ نێرینەدا جووت بوو، **(الذُّكْرَان: الرِّجَال، وَالشَّبَاب، وَالصِّبيان)**، **(ذُكْرَان)** بە مانای نێرینە دێ، ئنجا پیاو بن، گەنج بن، گچکە بن، هەموویان دەگرێتەوە، بۆیە خوا تعالى بەو بێژەیەی هێناوە، تاکو هەموویان بگرێتەوە.

واتە: لەنێو هەموو گەل و نەتەوەکاندا، ئێوە ئەو کردەوە خراپە دەکەن، وەك لە شوێنی دیکەدا دەفەرمووێ: ﴿أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾﴾ **الأعراف**، واتە: ئایا ئێوە ئەو کردەوە دزێو و ناقۆڵایە دەکەن، کە لە پێش ئێوەدا هیچ کەس لە جیهانییان پێشتان نەکەوتۆتەوە لەوەدا،

واتـە: یەکەمیـن گەلـن کـە بـەو دیـاردەو، نەخۆشـییە قێزەونـە نـاسراون، ئەگەرنـا ئـەو گوناهـە، ڕەنگـە هـەر بووبـێ، بـەڵام بـە شـێوەیەکی تـاك تـاك و بـە شـێوەیەکی دەگمـەن بـووە، بـەڵام ئـەوان کردوویانـە بـە دیـاردە.

یاخـود: ئایـا ئێـوە لـە نێـو مرۆڤانـدا غەریـزەی جینسـیی خۆتـان لـە نێـران تێـر دەکـەن، لـە جیاتـی ئافرەتـان؟!

٨)- ﴿ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم ﴾، ئەوەی پەروەردگارتان لە ژنەکانتان بۆی خولّقاندوون، وازی لێ دەهێنن؟ واتە: ئەوەی خوا لە ژنەکانتاندا بۆی خەڵقاندوون، کە شوێنی تێر بوونی غەریزەی جینسییە، ئەوە واز لێ دەهێنن؟ یاخود: ئەو ئافرەتانەتان خوا بۆ ئەو مەبەستە دروستیکردوون، کە غەریزەی جینسیی خۆتانیان لەگەڵ تێر بکەن، بۆ ئەوانیش و بۆ ئێوەش بەهەمان شێوە، ئەو غەریزەیە بە شێوەیەکی خوا ڕسك و زگماك تێر دەبێت، ئەوە واز لێ دەهێنن؟

٩)- ﴿ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴾، بەڵکو ڕاستییەکەی ئەوەیە کە ئێوە کۆمەڵێکی سنوور شکێنن، سنوور بەزێنن، تێپەڕێنن، ﴿ عَادُونَ ﴾: (**جَمْع عَادي، أَي المُتجاوِز حَدَّ الحَقِّ إِلى الباطِلِ، عَدا عَلَيْهِ: ظَلَمَهُ**)، (عادون) کۆی (عادي)ە، بریتیە لە بابای تێپەڕێن لە سنووری هەق، بەرەو ناهەق، (**عَدا عَلَيْهِ**) واتە: ستەمی لێ کرد.

بەم شێوەیە لووط ﷺ پەیامی خوا بە گەلەکەی خۆی دەگەیەنێ.

مەسەلەی دووەم:

وەڵامدانەوەی گەلی لووط، بە هەڕەشە لێکردنی و شاربەدەرکردنی و، پەنا بە خوا گرتنی لووط، کە خۆی و نیزیکانی قوتار بکات، لە سزای تاوانی گەلەکەی و، دەرباز بوونیان و فەوتێنرانی گەلەکەی بە سزای بەرد باران کران:

خوا دەفەرموێ: ﴿قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَـٰلُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّى لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِى وَأَهْلِى مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَـٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم نۆ ئایەتە لە دوازدە بڕگەدا:

١)- ﴿قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَـٰلُوطُ﴾، گوتیان: ئەی لووط ! ئەگەر واز نەهێنی، دەست هەڵنەگری لەو قسانەت، لە گەیاندنی ئەو پەیامەت.

٢)- ﴿لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُخْرَجِينَ﴾، زۆر بەدڵنیایی لە دەرکراوان دەبی، چونکە هەم (ل) بۆ سوێند خواردنە، یانی: (وَاللهِ لَتَكُونَنَّ) هەم (ن) بۆ تەئکیدە، یانی بە دڵنیاییەوە تۆ لە دەرکراوان دەبی، نەیانگوتوە: (لَنُخْرِجَنَّكَ) لە شوێنی دیکەدا هاتوە، گەلی شوعەیب ﷺ بە شوعەیبیان گوتوە: ﴿لَنُخْرِجَنَّكَ يَـٰشُعَيْبُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ﴿٨٨﴾﴾الأعراف، بەڵام لێرەدا دەڵێن: ﴿لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُخْرَجِينَ﴾، تۆ لە دەرکراوان دەبی، لە شار بەدەر کراوان دەبی، واتە: خەڵکی دیکەش پێش تۆ، کە شتێکی بووبێ، پێچەوانەی ڕێبازو بەرنامەو شێوە ژیانی ئێمە بێ، شار بەدەرمان کردوە، تۆش بەو دەردە دەبەین.

٣)- ﴿قَالَ إِنِّى لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ﴾ (لووط) گوتی: بێگومان من بۆ کردەوەکەتان لە بوغزێنەرانم.

پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) هەرگیز عادەتیان نەبووە لەبەرانبەر هەڕەشەو گوڕەشەدا، یان لە بەرانبەر ترس و تەماح و موجامەلەدا، دەست بەرداری پەیامی خۆیان بن، لووط ﷺ فەرمووی: من بە دڵنیاییەوە ڕقم لە کردەوەکەی ئێوەیە، لە زۆر ڕق لێبووەوانی کردەوەکەی ئێوەم، (القَلَى) یانی: زۆر ڕق لێبوونەوە، کەسێك کە ڕقی لە شتێك دەبێتەوە، زۆر بە خەستیی، یانی: زۆر بە خەستیی ڕقم لە کردەوەکەتانە، کردەوەکەیان پێچەوانەی عەقڵ و زگماك بووە، وێڕای ئەوەی پێچەوانەی شەریعەتیش بووە، کە بریتی بووە لە جووت بوونی پیاوان لەگەڵ یەکدی.

٤)- ﴿ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴾: پەروەردگارم! خۆم و نزیکانم لەوەی دەیکەن، دەربازمان بکە، (أي: مِن عُقوبَةِ ما يَعْمَلون) واتە: لە سزای ئەوە کە دەیکەن، دەبێ لێرەدا پاڵدراو (مضاف)ێك تەقدیر بکرێ، چونکە مەبەستی ئەوە نەبووە لە کردەوەکەیان، چونکە لەکردەوەکەیان دیارە کە پارێزراو بووە، بەڵام یانی: لە سزای کردەوەکەیان، ئێمە بپارێزە، خۆم و نیزیکانم.

٥)- ﴿ فَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴾، خۆی و نیزیکەکانیمان دەرباز کردن، یەکسەر دوای پاڕانەوەکەی بە خێرایی، چونکە (ف)ی ﴿ فَنَجَّيْنَٰهُ ﴾ بۆ بەدواداهاتن (تعقیب)ە، یەکسەر بە دوای ئەوەدا، خۆی و نیزیکانیمان تێکڕا دەرباز کردن.

٦)- ﴿ إِلَّا عَجُوزًا فِي ٱلْغَٰبِرِينَ ﴾، جگە لە پیرەژنێك لە سزادراوان، کە لە نێو سزادراوان دا مایەوە، چونکە (غابِرين: ماكِثِين) یانی: ئەوانەی کە مانەوە لە سزادا، یاخود ﴿ إِلَّا عَجُوزًا فِي ٱلْغَٰبِرِينَ ﴾ (غابرين: ماضين) جگە لە پیرەژنێك لەوانەی کە تێپەڕین و ڕۆیشتن، فەوتان، کە بریتی بووە لە ژنەکەی، لەشوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾ ﴾الأعراف.

٧)- ﴿ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴾، دوایی ئەوانی دیکەمان تێکشکاندن (ثُمَّ: لِلتّرتيب الرُّتْبي) واتە: دوای ئەوەی کە نیزیکانیمان دەرباز کردن، ئنجا ئەوانی دیکەمان فەوتاندن، لەبەر ئەوەی فەوتاندنی خوای کارزان بۆ گەلی لووط ﷺ لە ڕووی پلەوە، زۆر گرنگترو

گەورەتر بووە، لە دەرباز کردنەکە، کە بەس ئەوە بووە خوا ﷻ بە **لووطی** فەرمووی: خۆت و ماڵ و منداڵەکەت و ئەوانەی بڕوایان بە تۆ هێناوە، بڕۆن، ئەوانیش ڕۆیشتن، بەڵام دوایی فەوتێنرانەکە، زۆر شتێکی گەورە بووە، بۆیە دوای **(ثم)** هێناویەتی.

٨)- ﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ﴾، بارانێکی تایبەتمان بەسەردا باراندن، بارانە تایبەتەکەش بریتی بووە لەوە کە خوا قوڕی وشك بووەوە و بە بەرد بووی بەسەردا باراندوون، وەك فەرموویەتی: ﴿ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ ﴾**هود**، لە قوڕێکی بەبەرد بووی وشککراوە، بەڕیز بەسەریاندا، دەباری لە شوێنێکی دیکە دەفەرموێ: ﴿ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن طِينٍ ﴿٣٣﴾ ﴾**الذاريات**.تاکو بەردێکی قوڕینیان بنێرینە سەرێ.

٩)- ﴿ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴾، خراپترین باران، بارانی ئاگادار کراوان، ترسێنراوان بوو، کە ترسێنران و هۆشیار کرانەوە، بەڵام بێباك بوون. **(ساء: بئس)** خراپترین بوو.

١٠)- ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ﴾، بە دڵنیایی لەوەدا نیشانەیەکی گەورەو گرنگ هەبوو.

١١)- ﴿ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نەبوون، واتە: گەلەکەی **لووط**، یان: کۆمەڵگای موحەممەد ﷺ، یان: ئەهلی کوفر بەگشتیی، کە بە درێژایی مێژوو ئەو سزایانەی خوا ﷻ بەسەر ئەو گەلە لادەرانەدا سەپاندوونی، نیشانەو بەڵگەیەکی گەورە بوون، بەڵام خەڵکەکە پەندیان لێ وەرنەگرتوون.

١٢)- ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، بەدڵنیایی تەنیا پەروەردگاری تۆ زاڵی بە بەزەییە، بێگومان ئەو دووبارە کردنەوەیە، بۆ جەخت لەسەر کردنەوەیە، چونکە هەر کامێك لەو حەوت بەسەرهاتە، هەمووی، دەرس و پەندە، هەرکامیان چەندان دەرس و پەندی تێدا هەن، بەڵام بەداخەوە کە مرۆڤەکان کەمتر وایە لە بەسەرهاتەکانی مێژوو عیبرەت و پەند وەربگرن، بەڵکو هەر کامێکیان، هەڵەی ئەوانی دیکە دووبارە دەکاتەوەو، لە جیاتی ئەوەی پەند لە خەڵکی پێش خۆیان وەربگرن، دەبنە دەرس و پەند بۆ خەڵکی دوای خۆیان.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی هەشتەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە بیست و یەك (٢١) ئایەت پێكهاتوە، ئایەتەكانی: (١٧٦ - ١٩١) كە هەموویان بۆ گێڕانەوەی پوختەی بەسەرهاتی شوعەیب و گەلەكەی (**أَصْحابُ الأَيْكة**) تەرخان كراون، هەر لە دەستپێكی بانگەوازەكەیەوە، هەتا سوور بوونی گەلەكەی لەسەر بەدرۆ دانان و بێبڕواییان و، سەرەنجام فەوتێنرانیان، بە (**عَذَابُ يَوْمُ الظُّلَّة**) ئازاری ڕۆژی سێبەرەكە، كە سزایەكی زۆر بە ئێش و بێڕەزا بووە.

شایانی باسیشە هەركام لە (**أَصْحابُ الأَيْكة**) و (**مَدْيَن**) ناوی ئەو خەڵك و كۆمەڵگایەن، كە (شعیب)یان عليه السلام بۆ لا نێردراوەو، هەندێك لە زانایان گوتوویانە: (**أَصْحاب الرَّس**)یش هەر ناوێكی دیكەی ئەو خەڵك و كۆمەڵگایەیە، بەڵام ئەوە پشت ئەستوور نیە بە بەڵگەیەكی بەهێز.

﴿ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٨٠﴾ ۞ أَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا۟ بِٱلْقِسْطَاسِ ٱلْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلْجِبِلَّةَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّىٓ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هاوەڵانی درەختەکە پێغەمبەرانیان بە درۆ دانان (بڕوایان پێ نەهێنان) ﴿١٧٦﴾ یاد بکەوە! کاتێك شوعەیب گوتی: ئەرێ پارێز (لە خوا) ناکەن؟ ﴿١٧٧﴾ بێگومان من پێغەمبەرێکی ئەمیندار (ڕاست و ساغ)م بۆ ئێوە ﴿١٧٨﴾ ئنجا پارێز لەخوا بکەن و، بە قسەم بکەن ﴿١٧٩﴾ هیچ جۆرە کرێیەکیشتان لەسەری لێ داوا ناکەم، پاداشتم تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە ﴿١٨٠﴾ بە تەواویی (بۆ خەڵك) بپێون و، لە کەمکەرەوان (ی پێوان) مەبن ﴿١٨١﴾ هەروەها بە تەرازووی ڕاست و ڕێك (شت بۆ خەڵك) بکێشن ﴿١٨٢﴾ دیسان شتەکانی خەڵك بەکەم مەگرن (مافەکانیان لە مامەڵەی ماددیی و مەعنەوییدا پێشێل مەکەن)و تێکدەرانە خراپە لەزەوییدا مەکەن ﴿١٨٣﴾ هەروەها پارێز لەو کەسە بکەن، کە ئێوەو خەڵکانی زۆری پێشووی دروستکردوون ﴿١٨٤﴾ خەڵکەکە گوتیان: بێگومان تۆ تەنیا لە جادوو لێکراوان (و عەقڵ تێکچووان)ی و ﴿١٨٥﴾ تۆ تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەی و، پێمان وایە لە درۆکارانی ﴿١٨٦﴾ ئەگەر لە ڕاستانی، چەند پارچەیەکمان لە ئاسمانێ بەسەردا بخە خوارێ ﴿١٨٧﴾ گوتی: پەروەردگارم بەوەی دەیکەن زاناترە ﴿١٨٨﴾ سەرەنجام بە درۆیان دانا، لە ئاکامدا ئازارو (سزا)ی ڕۆژی (هەورە) سێبەرەکە گرتنی، کە بە دڵنیایی ئازاری ڕۆژێکی مەزن بوو ﴿١٨٩﴾ بێگومان لەوەدا (کە باسکرا) نیشانەیەك (ی گەورەو گرنگ) هەبوو، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نەبوون ﴿١٩٠﴾ تەنیا پەروەردگاریشت زاڵی بەبەزەییە ﴿١٩١﴾}.

شیكردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(أَوۡفُواْ): واتــە: بــە تەواویــی بیکــەن (أَمْــرٌ بِالإِيفَــاءِ: أَي جَعْــلُ الــشَّيءِ تامّــاً) واتــە: فەرمانكردنــە بــە تەواوكــردن، یــانی: تەواوكــردنی شــت، یــانی: پێــوان بەتەواویــی ئەنجام بــدەن، غــەش و فێــڵ و ســاختەی تێــدا مەكــەن.

(ٱلۡمُخۡسِرِينَ): (المُخْسِرُ: فاعِلُ الخَسَارةِ لِغَيْرِهِ، أَي المُنقِصُ، أَي لا تَكونوا مِنَ المُطَفِّفِين، وَهـذِهَ الصِّيغَـةُ، أَي لا تَكُونـوا مِنْ أَهْـلِ هـذِا الصَّنيع) (مُخْسِر) كەسێكە زیـان لێـدان بـە بەرانبەرەكـەی ئەنجـام دەدا، كەمكـەرەوە، زیانگەیەنـەر، واتـە: ئێـوە لەوانـە مەبـن كـە لـە كێشـان و پێوانـدا، هەقـی خەڵـك كـەم بكەنـەوە، ئـەم سیغەیەش یـانی: لـەو كەسـانە مەبـن كـە ئـەو كردەوەیـە ئەنجـام دەدەن.

(بِٱلۡقِسۡطَاسِ): (المیـزان، العَـدْل) (قسـطاس) بـە مانـای تـەرازوو دێ و، بـە دادگەرییش دەگوترێ.

(وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ): شـتەكان خەڵـك بەكـەم مەگـرن، كـەم مەكەنـەوە، (البَخْـس: النَّقـص والـذّم) (بخـس) بەمانـای كەمكـردن و بەمانـای زەمكردنیـش دێ، (وَهـوَ غَـبْنُ مَنافِعِها وَذَمُّها بِغَيْرِ مـا فيها لِيَضْطَرُّوهُـم إلى بَيْعِها بِغُبْنٍ) لـە سـوودەكانی شـتەكانی كـەم مەكەنـەوەو مەیانشـكێنن، سـیفەتێكیان تێـدا بـاس بكـەن، كـە ئـەو سـیفەتە خراپەیـان تێـدا نەبـێ ئـەو شـتانە، سـەرەنجام خەڵـك ناچـار بكـەن بـە نرخێكـی كەمـتر لـە نرخـی شایسـتەی خۆیـان بیانفرۆشـین.

(وَلَا تَعۡثَوۡاْ): یانی: (ولا تُفْسِدوا) خراپەكارانە خراپە لە زەوییدا مەكەن.

(وَٱلۡجِبِلَّةَ): (الجِبِلَّـة: الخِلْقَـة وَأُريـدُ بِـهِ المَخْلوقـات، لِأَنَّ الجِبِلَّـةَ اسْـمٌ كَالمَصْدَرِ أَي: الأُمَـم السَّـابِقة) واتـە: (جبلَّـة) یـانی: دروسـتكردن كـە مەبەسـت دروسـتكراوەكانن، چونكـە (جِبِلَّـة) نـاوە وەك چـاوگ، واتـە: گەلـە پێشـووەكان.

(كِسَفًا): (الكِسْفَةُ: القِطْعَةُ مِنَ الشَّيء، والكِسَفُ جَمْعٌ وَقِيلَ: الكِسَفُ: القِطْعَةُ) (الكِسَف) هەندێکیان گوتوویانە: کۆی (كِسْفَة)یە، بەمانای: (قِطْعَة) کەواتە: (كِسَف) یانی: (قِطَع) چەند پارچەیەك، هەندێکیشیان گوتوویانە: (كِسَفاً) یانی: (قِطْعَةً) یانی: پارچەیەك، نەك کۆبێ، بەڵکو تاکە.

(يَوۡمِ ٱلظُّلَّةِ): (الظُّلَّة: السَّحابَة) (ظُلَّة) یانی: سێبەر، هەورێك سێبەرێ بکات، یاخود تەم و مژێك هێندە چڕو پڕ بێ، سێبەر لە خەڵك بکات.

مانای گشتیی ئایەتەکان

پێشتریش باسمان کرد کە ئێمە بەسەرهاتی شوعەیبمان ﷺ لەگەڵ گەلەکەی گەلی مەدیەن و (أَصْحابُ الأَيْكَة)دا، لە کاتی تەفسیر کردنی سووڕەتی (هود)دا، باسکردوە، ئایەتەکانی: (٨٤ - ٩٥) بۆیە لێرە بە خێرایی باسی دەکەین.

خوا دەفەرموێ: ﴿ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ واتە: هاوەڵانی درەختەکە، یاخود هاوەڵانی باخەکە پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانا، کە مەبەست پێیان گەلی مەدیەنە، ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، یاد بکەوە! کاتێك شوعەیب پێی فەرموون: ئەری خۆتان ناپارێزن، پارێز ناکەن؟ لێرەدا نەیفەرمووە: **(أَخُوهُم)** لەبەر ئەوەی شوعەیب ﷺ لە خۆیان نەبووە، لە ڕووی ڕەچەڵەك **(نسب)**ەوە، دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر تیشك دەخەینە سەر هۆکاری ئەوەی بۆچی خوای پەروەردگار وشەی **(أَخُوهُم)**ی بۆ بەکارنەهێناون، چونکە **لووطیش** لەگەلی **لووط** نەبووە، بەڵام خوای ﷻ وشەی (أخ)ی بەکارهێناوە، دیارە شتێکی تێدا هەیە، دوایی لەوبارەوە قسەی لێ دەکەین، ﴿ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، بە دڵنیاییەوە من ڕەوانەکراوێکی ئەمیندارم ڕاست و ساغم بۆتان ﴿ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، دەجا پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەم بکەن.

﴿ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، لەسەر گەیاندنی ئەو پەیامەی خواش، لەسەر ئەو کارەی خۆشم کە گەیاندنی پەیامی خوایە، هیچ پاداشت و کرێیەکتان لێ داوا ناکەم، کرێ و پاداشتی من تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانیانە، چاوەڕوانییم تەنیا لەو هەیەو، هیچ بار گرانییم بۆ ئێوە نیە.

﴿ أَوْفُواْ ٱلْكَيْلَ وَلَا تَكُونُواْ مِنَ ٱلْمُخْسِرِينَ ﴾، پێوانە تەواو بکەن، بە تەواویی بپێون بۆ خەڵك و لە زیانگەیەنەران پێیان مەبن، ﴿ وَزِنُواْ بِٱلْقِسْطَاسِ

﴿ٱلۡمُسۡتَقِيمِ﴾، (لەڕووی کێشانیشەوە) بەتەرازووی ڕاست بۆ خەڵك بکێشن، ﴿وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ﴾، شتەکانی خەڵك بەکەم مەگرن، لەبەرچاویان مەخەن، کە سەرەنجام زیانیان لێ بدەن، ﴿وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ﴾ (**لا تَنْقُصوا النّاسَ أَشياءَهُم**) شتەکانی خەڵك کەم مەکەنەوە، چ لە ڕووی ماددیی، چ لە ڕووی مەعنەوییەوە، ﴿وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ﴾، خراپەکارانەش لە زەویدا خراپە مەکەن، ﴿وَٱتَّقُواْ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ﴾، پارێزیش لەو زاتە بکەن، لەو کەسە بکەن کە ئێوەی دروستکردوە، ﴿وَٱلۡجِبِلَّةَ ٱلۡأَوَّلِينَ﴾، هەروەها ئەو خەڵکانەی پێشووشی هێناونە دی، هەموو ئەو خەڵك و نەتەوانەی ڕابردوون.

﴿قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ﴾، گوتیان: بە دڵنیایی تۆ تەنیا لەوانەی کە زۆر جادوویان لێکراوە، واتە: جادووێکی زۆر بێڕەزاو خەست و سەختت لێکراوە، بۆیە حاڵت ئاوای لێهاتوە، عەقڵ و هۆشت تێکچوە، قسەی وا دەکەی کە پێچەوانەی عەقڵ و لۆژیکە، لەبەر ئەوەی پێچەوانەی عادەت و نەریتی ئێمەیە ﴿وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا﴾، ئنجا تۆش تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەی ﴿وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ﴾، بە دڵنیایی ئێمە پێمان وایە تۆ لە درۆکەرانی، ﴿فَأَسۡقِطۡ عَلَيۡنَا كِسَفٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ﴾، ئنجا چەند پارچەیەکمان لەسەرێوە بەسەردا بکەوێنە، یان پارچەیەك لە ئاسمانمان لەسەرێرا بەسەردا بخە خوارێ، ﴿إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ﴾، ئەگەر تۆ لە ڕاستانی، ﴿قَالَ رَبِّيٓ أَعۡلَمُ بِمَا تَعۡمَلُونَ﴾، (شوعەیب) گوتی: پەروەردگارم زاناترە بەوەی ئێوە دەیکەن، خوا هەموو شتێکتان لەبارەوە دەزانێ، واتە: کە سزاتان دەدات، لەسەر ئەوە سزاتان دەدات کە بۆ خۆی لەبارەتانەوە دەزانێ، نەك ئەوەی من دەیزانم ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾، سەرەنجام بەدرۆیان دانا، ﴿فَأَخَذَهُمۡ عَذَابُ يَوۡمِ ٱلظُّلَّةِ﴾، ئنجا ئازاری ڕۆژی سێبەرەکە گرتنی، ئەو هەورە کە سێبەری لێکردن، دوایی باسی دەکەین، هەورێك بووە هەورێکی زۆر خەست بووە، سێبەری لێکردوون، وایانزانیوە ئەوە پەناگەیەکەو پەنایان پێبردوە، دوایی بە هۆی ئەوەوە فەوتاون، ﴿إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٍ﴾، بە ڕاستیی

ئەو سزاو ئازارە، ئازاری ڕۆژێکی مەزن بوو، ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، لەوەدا کە باسکرا، نیشانەو بەڵگە هەیە لەسەر ڕاستیی پەیامی خوا، لەسەر ڕاستیی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام)، لەسەر ئەوە کە خوا سبحانه وتعالى ئەم ژیانی دنیایەی نەکردوە بەشاری بێخاوەن، لەسەر ئەوە کە خوا پاداشتی چاکەکاران دەداتەوەو سزای تاوانباران دەدات، ﴿وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نەبوون، واتە: زۆربەی ئەو جیلانەی مرۆڤایەتیی کە بە دوایەکدا هاتوون، لەو هەموو نیشانانە بەهرەمەند نەبوون، ئەو دەرس و پەندو عیبرەتانە، کە لە بەسەرهاتی پێغەمبەراندا (علیهم الصلاة والسلام) هەبوون، سوودیان لێیان وەرنەگرت و نەبوونە بڕوادار، ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾، بەدڵنیاییش تەنیا پەروەردگارت زاڵی بەبەزەییە، باڵادەستی میهرەبانە، باڵادەست و زاڵە، بۆ دوژمنان و ناحەزان، هەروەها میهرەبان و بەبەزەییە، بۆ کەسانێك کە شایستەی میهرەبانیی و سۆزو بەزەیی خوان.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

بە درۆ دانانی (أصحاب الأیكة) بۆ شوعەیب ﷺ، دوای ئەوەی پەیامی تەنیا پەرستنی خواو، بەقسە کردنی پێغەمبەی خوای پێ ڕاگەیاندن و، ئامۆژگاریی کردن کە لە بواری کێشان و پێواندا ڕاست و دادگەر بن و، ستەم و خراپەکاریی نەکەن:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٨٠﴾ ۞ أَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا۟ بِٱلْقِسْطَاسِ ٱلْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلْجِبِلَّةَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم نۆ ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، هاوەڵانی، یان خاوەنانی **(الأیكة)** پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانان، ئەم ئایەتە خوێنراویشەتەوە: **(كَذَّبَ أَصْحابُ اللَّيْكَة المُرسَلين)** هەم بە **(الأَيْكَة)** هەم بە **(اللَّيْكَة)** خوێنراوەتەوە، **(الأَيْكَة)**ش بە مانای درەختێکی چڕو پڕو گەورە دێ، هەروەها بە مانای باخێکی چڕو پڕ دێ، کەواتە: باخێکی گەورە، یان درەختێکی زۆر گەورەیان هەبووە، گەلی شوعەیب ﷺ.

٢)- ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، کاتێ شوعەیب پێی فەرموون: ئەرێ پارێز ناکەن، خۆتان ناپارێزن! لێرەدا وشەی **(أَخُوهُم)** نەهاتوە، بەڵام لەکاتێکدا کە باسی

(مَدْيَن) كراوە، خوا فەرموویەتی: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ﴿٨٤﴾﴾هود، هەروەها دەفەرمویٚ: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ﴿٨٥﴾﴾الأعراف، كەواتە: (**أَصْحابُ الأَيْكَة**) دەبیٚ جیابن لە (**مَدْيَن**) و شوعەیب عليه السلام لەگەلی (**مَدْيَن**) بووە، لەڕووی ڕەچەڵەكەوە، بۆیە لە هەر شوێنێك كە باسی (**مَدْيَن**) كراوە خوا فەرموویەتی: شوعەیبی برایان، بەڵام بۆ (**أَصْحابُ الأَيْكَة**) نەیفەرمووە : (**أخاهُم**) یان (**أَخُوهُم**) ئنجا ئەمە لیٚی وەردەگیریٚ، كە دەبیٚ ئەم (**أَصْحابُ الأَيْكَة**) جیابن لە (**أصحابُ مَدْيَن**) چونكە ڕایەك هەیە دەڵیٚ: شوعەیب عليه السلام بۆ لای (**أصحابُ مَدْيَن**)یش ڕەوانە كراوەو، بۆ لای (**أَصْحابُ الأَيْكَة**)ش ڕەوانە كراوە، خۆیشی خەڵكی (**مَدْيَن**) بووە، بۆیە فەرموویەتی: ﴿أَخَاهُمْ شُعَيْبًا﴾، بەڵام لەبەر ئەوەی لە ڕووی ڕەچەڵەك (**نَسَبْ**)ەوە لەگەلی (**أَصْحابُ الأَيْكَة**) نەبووە، بۆیە وشەی (**أَخُوهُم**)ی بۆ بەكارنەهێناوە، بەڵام گرفت لێرەدا ئەوەیە كە خوا تعالى بە نسبەت لووط عليه السلامەوە فەرموویەتی: ﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ ﴿١٦١﴾﴾الشعراء، كە بە دڵنیاییەوە (**لوط**)یش لە عەبڕانییەكان بووە، بەڵام گەلی لووط لە كەنعانییەكان بوون، لووط دیارە كە برازای ئیبراهیم بووەو، كەنعانییەكانیش كە گەلی لووط بەشێكیان بوون و لە شام و فەلەستین بوون، ئەمە حیسابەكەمان لیٚ تیٚكدەدا.

كە لەوێ مەگەر بەوە تەئویل بكریٚ، كە لووط لەبەر ئەوەی زۆر لە نێو ئەو خەڵكەدا ماوەتەوەو، ماوەیەكی زۆریان لە نێودا بووەو بۆتە یەكێك لەوان، بۆیە خوا تعالى وشەی (**أَخُوهُم**)ی بۆ بەكارهێناوە، مەگەر بەم شێوەیە تەئویل بكریٚ، ئەگەر ئەوەیان نەبوایە، دەمانتوانی بڵێین: ئەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوە كە (**أَصْحابُ الأَيْكَة**) جیابوون لە (**مَدْيَن**) كە ڕایەكی واش هەیە، وەك لەكاتی توێژینەوەی بەسەرهاتی شوعەیب عليه السلام لەگەڵ گەلەكەیدا لە تەفسیری سوورەتی (**الحجر**)دا بە تەفصیل باسمان كردوە، ڕایەكی وا هەیە كە شوعەیب تاكە پێغەمبەرێك بووە، بۆ لای دوو گەلان نێردرابیٚ، بەڵام هەندێكیش دەڵێن: (**أَصْحابُ الأَيْكَة**) و (**مَدْيَن**)، هەردووكیان هەر یەكن و، لەڕووی ڕەچەڵەكیانەوە پێیان گوتراوە: (**مَدْيَن**)، كە دەچنەوە سەر (میدیان)ی كوڕی ئیبراهیم عليه السلام،

لەڕووی ئەوەوەش کە چییان هەبووە؟ باخێکیان هەبووە، یاخود درەختێکی زۆر گەورەیان هەبووە، پێیان گوتراوە: (**أَصْحابُ الأَيْكَة**) هەردووك ڕایەكان هەن، کە ئێمە لە تەفسیری (**الحجر**)دا زیاتر ئەوەمان پەسند کردوە، کە یەك گەل بن، بەڵام لە تەفسیری سوورەتی (**الأعراف**)دا، زیاتر ئەوەمان هەڵبژاردوە کە دوو گەل بن، بە هەرحاڵ زانایانیش لەو بارەوە ڕاجیاییان هەیە، بواری قسە لێکردنی تێدا هەیە.

ئنجا وەك پێغەمبەرانی پێشوو سەلامی خوایان لێبێ، هەمان پەیامی دووبارە کردەوە:

٣)- ﴿ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴾، من بۆ ئێوە پێغەمبەرێکی ئەمیندارم، ڕاست و ساغم.

٤)- ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴾، دەجا پارێز لە خوا بکەن و، بە قسەم بکەن.

٥)- ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ﴾، لەسەر ئەم (پەیام گەیاندن)ەش هیچ کرێتان لێ داوا ناکەم.

٦)- ﴿ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾، پاداشت و کرێی من، تەنیا لەسەر پەروەردگاری جیهانییانە.

٧)- ﴿ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴾، دەجا پێوانە تەواو بکەن و لە زیان گەیەنەران مەبن، لەوانە مەبن کە زیان بە خەڵکی بەرانبەرتان بگەیەنن، کاتێك دانەوێڵەیان بۆ دەپێون، (**أَوْفوا: أي أَتِمُّوا، أي: اجْعَلوا الكَيْلَ غَيْرَ ناقِصٍ**) واتە: بە چاکیی بۆیان بپێون و، با پێوانەکە ناتەواویی تێدا نەبێ، ﴿ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴾ پێشتر گوتمان: (**المُخْسِر: فاعِلُ الخَسارةِ لِلْغَير**) کەسێك زیان بە بەرانبەرەکەی بگەیەنێ، لە کاتێك دا شتی بۆ دەپێوێ.

٨)- ﴿ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴾، بە تەرازووی ڕاستیش بۆیان بکێشن، با کێشانیشتان تەواو بێ، (**القِسْطاس**) یەکێکە لە ناوەکانی تەرازوو، (**المُسْتَقيم**)یش یانی: ڕێك و ڕاست.

٩)- ﴿وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ﴾، شتەكانی خەڵك بەكەم مەگرن، (**البَخْس: النَّقْصُ والذَّمُّ**) (**بخس**) بریتیە لە كەمكردنەوەو زەمكردن، مەبەست ئەوەیە شتەكانیان لەبەرچاو مەخەن، لەڕووی مەعنەویەوەو لەڕووی ماددیەوەش، زیانیان پێ مەگەیەنن.

١٠)- ﴿وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ﴾: خراپەكارانەش لەزەویدا خراپە مەكەن، (**عَثَى فِي الأَرْضِ فَسَاداً: أَي: أَفْسَدَ، لا تُفْسِدوا أَشَدَّ الفَساد**) زۆر خراپەكاریی لە زەویدا مەكەن، چونكە وشەی (**عَثَى**) لەگەڵ (**أَفْسَدَ**) مانایان زۆر لە یەك نیزیكە.

١١)- ﴿وَٱتَّقُواْ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ وَٱلۡجِبِلَّةَ ٱلۡأَوَّلِينَ﴾، پارێزیش بكەن لەو زاتە كە ئێوەش و میللەتان و گەلانی پێشی ئێوەشی دروستكردوون، (**جِبِلَّة**) هەندێكیان بە مانای (**الخِلْقَة والسَّجِيَّة**)یان لێكداوەتەوە، كە لە ئەصڵدا وایە، (**جِبِلَّة**) ئەو حاڵەتەیە كە خوا ﷻ مرۆڤی لەسەر سروشتاندوە، كە (**خِلْقَة**) و (**جِبِلَّة**) و (**سَجيّة**)شی پێ دەگوترێ و، مەبەست پێی دروستكراوەكانە، واتە: ئەو دروستكراوانەی خوا كە لەسەر یەك شێوە سروشتاندوونی و، لە بناغەدا هەمووی بە یەك شێوە دروست كردوون، خۆتان لە سزای ئەو زاتە بپارێزن.

مەسەلەی دووەم:

وەڵامدانەوەی گەلەکەی بە تۆمەتبار کردنی بەشێتیی، بە هۆی جادوو لێکرانەوەو، کە ئەویش بەس مرۆڤەو، داوا لێکردنییان بەسەردا بەربوونەوەی پارچەکانی ئاسمان و، سەرەنجام ناردنی سزای هەورە سێبەرو، فەوتێنرانیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ فَأَسۡقِطۡ عَلَيۡنَا كِسَفٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّيٓ أَعۡلَمُ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمۡ عَذَابُ يَوۡمِ ٱلظُّلَّةِۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ ﴾.

توێژینەوەی ئەم حەوت ئایەتە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴾: بە (ف)ی بەدواداهاتن (تعقیب) هاتوە، یانی: یەکسەر دوای ئەوەی پەیامی خوای پێگەیاندن، ئەوانیش دوا بە دوای ئەوە گوتیان: بەدڵنیایی تۆ تەنیا لەوانەی کە زۆر جادووت لێکراوە، (**مُسَحَّر**) ڕێژگەی زێدەڕۆیی (**مَسْحُور**)ە، یانی: جادوو لێکراو، (**مُسَحَّر**)یش یانی: زۆر جادوو لێکراو، جادووێکی زۆر سەخت و خەستت لێکراوە، تۆمەتباریان کردوە بەوەی: تۆ عەقڵ و هۆشت تەواو نیە، لەبەر ئەوەی جادووت لێکراوە.

٢)- ﴿ وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا ﴾، تۆش تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەی، هی پێشێ فەرمووی: ﴿ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا ﴿١٥٤﴾ ﴾الشعراء، بەڵام لێرە: ﴿ وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا ﴾ ئنجا ئەگەر (و)ی لەگەڵدا بێ واتە: یەکەم: تۆ زۆر جادووت لێکراوە، دووەم: تۆش تەنها مرۆڤێکی وەك ئێمە، کەواتە: ئەمە دەبێتە دوو بەڵگە، ئەگەر (و)ی لەگەڵدا بێ، یەکەمیان: زۆر جادووت لێکراوە، دووەمیان: تۆش مرۆڤی وەك ئێمەی، بەڵام ئەوەی

پێشێ: هی (صالح) و (ثمود): ﴿ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ﴿١٥٤﴾ ﴾ تۆش هەر مرۆڤێکی وەك ئێمە، بۆیە هیچ ئیمتیازێکت بەسەر ئێمەوە نیەو، بۆت نیە هیچ بانگەشەیەك بەسەر ئێمەدا، بکەی کە تۆ نوێنەری خوای ﷻ.

٣)- ﴿ وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴾، بەدڵنیایی ئێمە تۆ لەدرۆکەران دەبینین، ئەم (إن)ە، (مُخَفَّفَة)یە، بە بەڵگەی ئەوە کە دوایی (ل) خراوەتە سەر ئەو ناوەی دێ: ﴿ وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە تۆ لە درۆکەران دەبینین، دەشگونجێ (ظَنّ) بەمانای دڵنیایی (یقین) بێ، دەشگونجێ بە مانای گومان بێ، گومانمان وایە تۆ لەدرۆکەرانی، چونکە (ظَنّ) جاری وا هەیە بە مانای دڵنیایی دێ و، جاری واشە بەمانای گومان دێ، زاڵ کردنی بوونی شتێك بەسەر نەبوونی، یاخود نەبوونی بەسەر بوونیدا.

٤)- ﴿ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ﴾، ئنجا چەند پارچەیەکمان لە ئاسمانەوە بەسەردا بخەخوارێ، (کِسَف) خوێنراوەتەوەو (کِسْف)یش خوێنراوەتەوە، (کِسَف) دەگونجێ کۆی (کِسْفة) بێ، (کِسْفة) یانی: (قِطْعة) پارچە، ئەگەر (کِسْف) بێ بە مانای (قطعة) پارچە دێ، پارچەیەك لە ئاسمان بەسەردا بارێنە، یاخود: چەند پارچەیەك لە ئاسمانان بەسەردا بارێنە، چونکە ئەگەر (کِسَف) بێ، کۆی (کِسْفة)یە، هەندێ لە زانایان دەڵێن: (کِسَف)یش هەر بە مانای (قِطْعة)یە، بەڵام ئەگەر (کِسْف) بێ، (کِسْف) هەر یەك مانای هەیە واتە: (قِطْعة)، یانی: چەند پارچەیەك لە ئاسمان بەسەرماندا بارێنە، یاخود لەسەرێوە پارچەیەکمان بەسەردا بارێنە، پارچەی خڕۆکەو ئەستێرەکان.

٥)- ﴿ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴾، ئەگەر تۆ لە ڕاستانی.

٦)- ﴿ قَالَ رَبِّىٓ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾، (شوعەیب) گوتی: پەروەردگارم زاناترە بەوەی ئێوە دەیکەن، لێرەدا (أَعْلَم) مەبەست پێی هەڵبژاردن (تفضیل) نیە، بەڵکو مەبەست پێی زێدەڕۆییە، واتە: مەبەست ئەوەنیە کە پەروەردگارم زاناترە لە من، یان زاناترە لە ئێوە، بەڵکو بە ڕەهایی پەروەردگارم زاناترە، بەبێ ئەوەی بەرانبەرەکەی دابنرێ، کە دەفەرموێ: زاناترە، یانی: من هەندێ گوناهو هەڵەو پەڵەتان لێ دەزانم، بەڵام پەروەردگار هەموو شتێکتان لەبارەوە دەزانێ و، هەرچییەك ئێوە دەیکەن، دەیزانێ.

٧)- ﴿ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ﴾، بە درۆیان دانا، ئنجا سزای ڕۆژی سێبەرەکە گرتنی، ڕۆژی سێبەرەکە **(یوم الظلة)** عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس خوا لێیان ڕازی بێ، ئاوای تەفسیر دەکات، دەڵێ:

{أَصابَهُم حَرٌّ شَديدٌ، فَأَرْسَلَ اللهُ سُبْحانَهُ سَحابَةً فَهَرَبُوا إِلَيْها لِيَسْتَظِلُّوا بِها، فَلَمّا صارُوا تَحْتَها، صِيْح بِهِم فَهَلَكُوا، وَقيل: أَقامَها اللهُ فَوْقَ رُؤُوسِهِم، وَأَلْهَبَها حرّاً حَتّى ماتُوا مِن الرَّمَد}[1].

واتە: گەلی مەدیەن، یان گەلی **(أَصْحابُ الأَيْكة)**، گەرمایەکی زۆریان تووش بوو، خوا هەورێکی بۆ نارد، ئەوان ڕایان کرد بۆ ژێر هەورەکە، تاکو ببێتە سێبەر بۆیان، کاتێك هەموویان لەژێر سێبەری هەورەکە کۆبوونەوە، {چونکە دەرەوەی سێبەری هەورەکە زۆر گەرم بوو} چریکەیەك لێیدان و هەموویان فەوتان، هەندێکیش گوتوویانە: خوا ﷻ هەورەکەی بەسەر سەریانەوە ڕاگرت و دوایی بوو بە ئاگرو بڵێسەیەك و، هەموویان بوونە خۆڵەمێش.

٨)- ﴿ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾، بە ڕاستیی ئەو ئازارە، ئازاری ڕۆژێکی مەزن بوو.

٩)- ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَةً ﴾، لەوەدا نیشانەیەکی گەورەو گرنگ هەبوو بۆ خەڵك، لەسەر پەروەردگارێتیی خوا، لەسەر ڕاستیی پێغەمبەران، لەسەر ڕاستیی پەیامی خوا.

١٠)- ﴿ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴾، بەڵام زۆربەیان بڕوادار نەبوون، بەهرەمەند نەبوون لەو دەرس و پەندو عیبرەتانە، کە لە بەسەرهاتی پێغەمبەراندا **(علیهم الصلاة والسلام)** هەن.

١١)- ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴾، بە دڵنیایی تەنیا پەروەردگاریشت زۆر زاڵی بەبەزەییە، زۆر دەستڕۆیشتوو و باڵا دەستی میهرەبانە.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج١٣، ص١١٢.

کەواتـە: ئـەی موحەممـەد! تـۆ دڵنیابـە پـەروەردگارت بـۆ دوژمنـان و ناحەزانـت باڵادەسـت و زاڵـە، دەتوانـێ سـزایان بـدات و لـە ژێـر دەسـتەڵات و هەیمەنـەی ئـەو دەرناچـن، هەروەهـا بـۆ تـۆو بـۆ بڕوادارانێکیـش کـە شـوێنت کەوتـوون، میهرەبـان و بەزەیـی و خاوەنـی پەرۆشـە، پشـتی پـێ ببەسـتەو دڵـت خـۆش بـێ بـە میهرەبانیـی و بەزەیـی خـوا، بەرانبـەر بـە ئێـوەو، زاڵیـی و زەبـر دەستیشـیی بەرانبـەر دوژمنـان و ناحەزانتـان.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین

بحث معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir

عەلی باپیر/AliBapir

کەناڵی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

www.alibapir.com

دەرسی نۆیەم

لە تۆرە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵمانبن
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
AliBapir
Google Play
App Store
کەناڵی
ڕاکەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان دەرسی کۆتاییە لە تەفسیری سووڕەتی (الشعراء) و، لە سی و شەش (٣٦) ئایەت پێك هاتوە، ئایەتەکانی: (١٩٢ - ٢٢٧) تەوەری سەرەکیی ئەو سی و شەش ئایەتە، باسی قورئان و سەرچاوەی لێوە هاتنی و، بەرپەچدانەوەی ژمارەیەك لەو تۆمەتانەیە کە لەلایەن کافرەکانەوە لەبارەیەوە دەگوتران.

ئنجا هەر پەیوەست بەو بابەتەوە، باسی سەرەنجامی شوومی بێبڕوایان کراوە لەڕۆژی دواییدا، هەروەها باسی ئەوە کە ناگونجێ شەیتانەکان دەستیان لە دابەزاندنی قورئاندا هەبێ، هەروەها چەند ڕێنماییەکی پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ کراون، لەبارەی چۆنیەتی هەڵس و کەوتی لەگەڵ خەڵکدا بە گشتیی و خزمانی نیزیکی بەتایبەت.

لە کۆتاییشدا باسی شاعیران کراوە بە خراپ و چاکیانەوە، چونکە یەکێك لەو تۆمەتانەی کافرەکان بەرانبەر قورئان و پێغەمبەر دەیانگوتن، بریتی بوو لە: شیعر بوونی قورئان و، شاعیر بوونی سەرەوەری پێغەمبەران ﷺ!

﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَفِى زُبُرِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ

جَآءَهُم مَّا كَانُواْ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ ٱلسَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِى ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ ٱلسَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَٰذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَذَكَرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱنتَصَرُواْ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُواْ ۗ وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها ئەم (قورئان)ە بە دڵنیایی دابەزێنراوی پەروەردگاری جیهانییانە ﴿١٩٢﴾ ڕووحی ئەمیندار دایبەزاندۆتە ﴿١٩٣﴾ سەر دڵت، تاکو لە ترسێنەران و هۆشیار کەرەوان بی ﴿١٩٤﴾ (ئەم قورئانە) بە زمانێکی عەرەبیی ڕوون و ڕۆشنکەرەوەیە ﴿١٩٥﴾ بێگومانیش ئەم (قورئانە) باس و خواسی لە کتێبە پێشووەکاندا هەیە ﴿١٩٦﴾ ئایا ئەوە کە زانایانی بەنوو ئیسرائیل بیزانن، نیشانەو بەڵگە نیە بۆیان (لەسەر ڕاستیی تۆ)؟! ﴿١٩٧﴾ ئەگەر گریمان داشمانبەزاندبایە سەر هەندێك عەجەم (یان زمان نارۆشن)ان و ﴿١٩٨﴾ بەسەریاندا خوێندبانەوە، پێی بڕوادار نەدەبوون ﴿١٩٩﴾

بەو شێوەیە خستوومانەتە دڵی تاوانبارانەوە ﴿٢٠٠﴾ کە بڕوای پێ ناهێنن، هەتا سزاو ئازاری بە ئێش دەبینن ﴿٢٠١﴾ کە کت و پڕ، بێ ئەوەی هەست پێ بکەن، بۆیان دێ، ﴿٢٠٢﴾ ئنجا (لەو کاتەدا) دەڵێن: ئایا مۆڵەتمان نادرێ (تۆبە بکەین و چاکە بکەین)؟ ﴿٢٠٣﴾ ئایا پەلە لە هاتنی سزاو ئازاری ئێمە دەکەن؟ ﴿٢٠٤﴾ هەواڵم پێبدە (ئەی موحەممەد!) ئایا ئەگەر ساڵانێك (ژیاندمانن و) بەهرەمەندمان کردن ﴿٢٠٥﴾ دوایی ئەوەی هەڕەشەیان پێی لێیان دەکرێ، بەملیان داهات ﴿٢٠٦﴾ ئایا ئەوەندە ژیانەی پێی بەهرەمەند کراون، چ سوودێکیان پێ دەگەیەنێ (لە دوورخستنەوەی سزاو جەزرەبەی خوادا)؟ ﴿٢٠٧﴾ هیچ ئاوەدانییەکیشمان نەفەوتاندوە، مەگەر ترسێنەریان هەبوون ﴿٢٠٨﴾ بۆ بیرخستنەوەو ئامۆژگارییان و ئێمە ستەمکار نەبووین (لە لە نێوبردنیاندا) ﴿٢٠٩﴾ ئەم (قوڕئان)ەش شەیتانەکان دایاننەبەزاندوە (وەك کافرەکان دەڵێن) و، ﴿٢١٠﴾ لێشیان ناوەشێتەوەو ناشتوانن ﴿٢١١﴾ چونکە ئەوان لە گوێگرتن (لە وەحیی خواو قسەی فریشتان) دوور خراوەن ﴿٢١٢﴾ دەجا (ئەی موحەممەد!) وێڕای خوا، لە هیچ پەرستراوێك مەپاڕێوە، ئەگەرنا لە سزادراوان دەبی ﴿٢١٣﴾ خزمە نیزیکەکانیشت بترسێنە (وریایان بکەوە) ﴿٢١٤﴾ باڵیشت شۆڕ بکە بۆ بڕوادارانی شوێنکەوتووت (لەگەڵیان میهرەبان بە) ﴿٢١٥﴾ هەر کاتیش سەرپێچییان لێ کردی، بڵێ: من دوورم لەوەی دەیکەن (لەسەرپێچیی و لادانتان) ﴿٢١٦﴾ پشتیشت هەر بە (خوای) زاڵی میهرەبان ببەستە ﴿٢١٧﴾ ئەو کەسەی کاتێك هەڵدەستی بۆ نوێژ (یان ڕادەوەستی لە نوێژدا) دەتبینێ ﴿٢١٨﴾ هەروەها جم و جوڵت لەنێو کڕنووشبەراندا (دەبینێ) ﴿٢١٩﴾ بەدڵنیایی ئەو (خوا) بیسەری زانایە ﴿٢٢٠﴾ ئایا هەواڵتان پێ بدەم شەیتانەکان دادەبەزنە سەر کێ؟ ﴿٢٢١﴾ دادەبەزنە سەر هەر درۆزنێکی زۆر گوناهکار ﴿٢٢٢﴾ گوێ هەڵدەخەن (بۆ فریشتان، تاکو زانیارییان لێ بدزن بۆ کاهینەکان) و زۆربەشیان (کاهینەکان) درۆکەرن ﴿٢٢٣﴾ شاعیرەکانیش (کە بێبڕوان) بێمرادە سەرگەردانەکان شوێنیان دەکەون ﴿٢٢٤﴾ ئایا نابینی کە سەراسیمانە بەهەموو شیواندا دەڕۆن و ﴿٢٢٥﴾ شتی

وا دەڵێن کە نایکەن و نەیانکردوە ﴿٢٢٦﴾ بێجگە لەو کەسانەی بڕوایان هێناوەو، کردەوە باشەکان دەکەن و، زۆر یادی خوا دەکەن و، دوای ستەملێکرانیان، تۆڵە دەکەنەوە، (ئەوانە لەو حوکمەی پێشوو هەڵاوێرراون) لەمەودواش ئەوانەی ستەمیان کردوە، دەزانن بەچ گەڕانەوەیەك دەگەڕێنەوە (چۆن لە دنیاو دواڕۆژدا بێمرادو بێ ئاکام دەبن)! ﴿٢٢٧﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(زُبُرِ): (زُبُر: جَمْعُ زَبُور، مِثْل: كِتَاب وَكُتُبْ، أَوْ: جَمْع زِبْر، وَهُوَ مَصْدَرٌ سُمِّيَ بِهِ كَالكِتَاب)، (زُبُر) کۆی (زَبور)ە، (زَبور)یش بە مانای (کتاب)ە، وەك (كِتَاب وَكُتُبْ)، یاخود کۆی (زِبْر)ە، ئەویش چاوگە کراوە بە ناو وەك: (كِتَاب) کە لە ئەصڵدا وشەی (كِتَاب) چاوگە، (كَتَبَ كِتَاباً أَي: كِتَابَةً) یانی: نووسین، بەڵام دوایی (الكِتَاب) کە چاوگە لە ئەصڵدا، کراوە بەناو بۆ کتێب.

(ٱلْأَعْجَمِينَ): کۆی (أَعْجَم)ە، واتە: زمان ناڕۆشن، یاخود غەیری عەرەبیی، (العُجْمَةُ: خِلَافُ الإِبانَةِ، وَالإِعْجَامُ: الإِبْهَامُ، وَالأَعْجَمُ: مَنْ فِي لِسانِهِ عُجْمَةٌ، عَرَبِيَّاً كَانَ، أَوْ غَيْرَ عَرَبِيٍّ، اعْتِباراً بِعدم فَهْمِهِم عَنِ العَجَم)، واتە: (عُجْمَة) پێچەوانەی (إِبانَة)یە، (إِبانَة)ش ڕۆشنکردنەوەیە، (عُجْمَةُ) واتە: ناڕۆشنیی، یان قسە کردن بە شێوەیەکی ناڕۆشن، (إِعْجامُ) یانی: (إِبْهام) قسەیەك تەم و مژاوی بێ، (أَعْجَم)یش کەسێکە لە زمانیدا ناڕۆشنیی هەبێ، چ لە خودی خۆیدا عەرەب بێ، یان غەیری عەرەب بێ، بەو ئیعتیبارەی کە عەرەب لە زمانی عەجەمان حاڵیی نەبوون، بۆیە هەر زمانێك غەیری عەرەبییان، ناو ناوە (أَعْجَمي)، یان (عَجَمي) یان گوتوویانە: ئەو زمانە (عُجْمَة)ی تێدایە.

هەڵبەتە زمانی عەڕەبییش بۆ غەیری عەڕەبان هەر عەجەمییە، هەر زمانێك كە لێی حاڵیی نەبووی، بۆ تۆ زمانێكە عوجمەی تێدایەو ناڕۆشنە بۆت، بەڵام لەبەر ئەوەی خوای پەروەردگار قورئانی بە زمانی عەڕەبیی ناردوە، عەڕەب غەیری خۆیان بە عەجەم ناو ناوە، ئەگەرنا لە ڕاستییدا زەمانی عەڕەبییش بۆ غەیری عەڕەب، عەجەمییە، یانی: تێیناگەن، هەر زمانێك كەسێك لێی حاڵیی نەبوو، ئەو زمانە بۆ ئەو عوجمەی تێدایەو ناڕۆشنە.

ئەگەرنا زمانی كوردیی بۆ كوردان ڕۆشنە، ئینگلیزیی بۆ ئینگلیزان ڕۆشنە، چینیی بۆ چینییەكان ڕۆشنە، عەڕەبییش بۆ عەڕەبان، بەڵام عەڕەب پەڕیدە بوون و لاپەڕ ژیاون و، شوێنەكەیان چەقی شارستانیی نەبووەو لە مێژ بووە، دەوڵەتێكی یەكگرتوویان نەبووە، لەبەر ئەوە زیاتر بە زمانی عەڕەبیی لە نێو خۆیاندا قسەیان كردوە، كە زمانی عەڕەبییش ئەو كاتە بەسەر چەند زارێكی تیرەو هۆزەكاندا دابەش بووە، ئیدی زمانەكانی ڕۆمیی و فارسیی و، ئەو زمانانەی دیكەیان ناوناوە عەجەمیی، لەبەر ئەوەی لێیان حاڵیی نەبوون.

(سَلَكْنَٰهُ): (أَي: أَدخَلْنَاهُ)، ﴿كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِي قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴾ واتە: ئاوا بێ بڕواییمان خستۆتە نێو دڵی بێبڕوایانەوە، بەپێی یاسا گەردوونییەكانی خوا لە ژیانی مرۆڤدا (**السُّلُوكُ: النَّفَاذُ فِي الطَّرِيقِ، يُقَالُ: سَلَكْتُ الطَّرِيق**)، (**سلوك**) لە ئەصڵدا بریتییە لە چوونە نێو ڕێگا، دەگوترێ: (**سَلَكْتُ الطَّرِيق**) واتە: ڕێگاكەم گرت و چوومە نێوی، كەواتە: (**سَلَكْنَاهُ**) یانی: (**أَدْخَلْنَاهُ**) خستمانە نێوی.

(وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمْ): واتە: بۆیان نەگونجاوە، بۆیان شایستە نیە.

(**يَنْبَغِي مُطَاوِعُ بَغَى: أَي: طَلَبَ، أ-يَكُونُ مُسَخَّراً لِلفِعْلِ نحو: النَّار يَنْبَغِي أَنْ تَحْرِقَ الثِّيَابَ، ب- يَكُونُ عَلَى مَعْنَى الإِسْتِئْهَالِ، نَحو: فُلاَنٌ يَنْبَغِي أَن يُعْطَى لِكَرَمِهِ**).

واتە: (**يَنْبَغي**) (**مُطَاوِع**)ی (**بَغَى**)یە، یانی: (**طَلَبَ**) داوای كرد.

کەواتە: (يَنْبغي) یانی: بۆ ئەو پێویستە:

أ- ئنجا جاری وایە لە ڕووی پێویست بوونی سروشتییەوەیە، وەك: (**النَّارُ يَنْبَغِي أَنْ تَحْرِقَ الثِّيَابَ**) ئاگر بۆی شایستەیە کە پۆشاك بسووتێنێ، ئەوە لە ڕووی سروشتەکەیەوە وایە.

ب- یاخود جاری وا هەیە بە مانای شایستەیی هەیە، دێ، وەك: (**فُلَانٌ يَنْبَغِي أَنْ يُعْطَى لِكَرَمِهِ**) فڵانکەس پێویستە پێی ببەخشرێ، لەبەر ئەوەی بۆ خۆی بەخشندەیە، واتە: شایستەیی پەیدا کردوە، نەك بە سروشت وابێ.

(لَمَعْزُولُونَ): واتە: کەنارگیر کراون، دوور خراوەن، (**الإعْتِزَالُ: تَجَنُّبُ الشَّيْءِ عُمَالَةً، كَانَتْ أَوْ بَرَاءَةً، أَوْ غَيْرِهِمَا، مَعْزُولُونَ: أَيْ: مَمْنوعُونَ بَعْدَ أَنْ كانُوا مُمَكَّنُون**)، (**إعْتِزَال**) بریتییە لە دووریی گرتن لە شتێك وەك کارکردن، یان هەروەك حاشا لێکردن، یان جگە لەوانیش کەواتە: (**مَعزولون**) ڕێ لێگیراون، دوای ئەوەی پێشتر دەرفەتیان هەبووە، شەیتانەکان پێش پێغەمبەری کۆتایی ﷺ کە بۆ هەموو مرۆڤایەتیی نێردراوە، دەرفەتیان هەبووە گوێ لە قسەی فریشتان بگرن، دەرفەتیان زیاتر بووە، بەڵام لە دوای ڕەوانەکرانی موحەممەد ﷺ ڕاگیراوەو زۆر بەرتەسك کراوەتەوە، هەروەك لە سوورەتی (الجن)دا دەفەرمووێ: ﴿ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَن يَسْتَمِعِ ٱلْـَٔانَ يَجِدْ لَهُۥ شِهَابًا رَّصَدًا ﴿٩﴾ ﴾، واتە: ئێمە پێشتر لە ئاسمان چەند شوێنێکمان هەبوون، گوێمان لە قسەی فریشتان دەگرت، بەڵام هەر کەسێ ئێستا گوێ بگرێ، بڵێسە ئاگرێك بۆی لە بۆسە دایە، {ناتوانێ گوێ بگرێ}.

(عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ): واتە: خزمە نیزیکەکانت، (**العَشِيرَةُ: أَهْلُ الرَّجُلِ الَّذِينَ يَتَكَثَّرُ بِهِم، أَيْ: يَصيرونَ لَهُ بِمَنْزِلَةِ العَدَدِ الكامِلِ: عشرة**)، عەشیرەتی پیاو، واتە: ئەو کەسانەی کە خۆییان پێ زۆر دەکات و، دەوری خۆییان پێ قەڵەباڵغ دەکات و بۆی وەك ژمارەی تەواویان لێدێ، کە ژمارە دە (١٠)یە، عەشیرەتیش ئەو خزم و خەڵکەن، کە دەوری مرۆڤ قەڵەباڵغ دەکەن.

(جَنَاحَكَ): (جَنـاح) یانـی: بـاڵ، (الطَّـيرُ يَطـيرُ بِجَناحَيْـهِ)، باڵنـده بـەدوو بـاڵان دەفڕێ، (وَاخْفِـض جَناحَـكَ: إِسْتِعارَةٌ أَي: ذُلَّ لَهُـم وَتَحَنَّنَ عَلَيْهِـم) ئەمـە خواسـتنەوەیە: بۆیـان میهرەبـان بـەو لەگەڵیـان بەسـۆزو پـەرۆش بـە، (خَفْـض) یانـی: شـۆڕكردنەوە، نزمكردنـەوە، (وَاخْفِـض جَناحَـكَ) یانـی: باڵـت شـۆڕبكەوە، وەك چـۆن باڵنـده بەچكەكانـی لێـی نزیـك دەبنـەوەو باڵـی بەسـەریاندا دەهێنـێ، تـۆش ئـاوا میهرەبـان بـە، ئەگەرنـا مـرۆڤ باڵـی نیـەو مەبەسـتیش ئـەوە نیـە، چونكـە لەبـن دەسـتیدا جێیـان نابێتـەوە، یانـی: وەك چـۆن باڵنده باڵـە شـۆڕە دەكات بـۆ بەچكەكانـی، تـۆش میهرەبـان بـە، ئنجـا ئـەو حاڵەتـەی باڵنـدە، خوازراوەتـەوە بـۆ مانـای میهرەبانیـی و بەزەیـی و شـەفەقەت و سـۆز، یـانی: ئـەو بڕوادارانـەی شـوێنت كەوتـوون، لەگەڵیـان بـە بەبەزیـی و میهرەبـان بـە.

(وَتَقَلُّبَكَ): هاتـن وچوونـت، هەڵـس و كەوتـت، (التقَلُّـب: التَّـصَرُّف) واتـە: هەڵـس و كەوتكردن.

(أَفَّاكٍ): (الكَثـيرُ الإِفْـك، وَهُـوَ الكَـذِب) (أفّـاك) زۆر خـاوەن (إِفـك) (إفك)یـش بریتیـە لـە هەڵبەسـتنی درۆ.

(ٱلْغَـاوُۥنَ): كـۆی (غـاوي)ە، (الخَائِبـون، الجَاهِلُـونَ عَـنِ اعْتِقَـادٍ فَاسِـد، غَـوی: فَسَـدَ عَيْشُـهُ) (غـاوي) یـانی: بێمـراد، بەئامانـج نەگەیشـتوو، بـێ ئـاكام، هەندێكیـش گوتوویانـە: (غـاوي) كەسـێكە نـەزان بـێ بـە هـۆی بڕوایەكـی خراپـەوە، هەندێكیـش گوتوویانـە: (غـوى) یـانی: ژیانـی تێكچـوو، بـەڵام مـن لـە بەرانبـەر (غـاوي)دا بێمـرادو بـێ ئـاكام، بـە ئامانـج نەگەیشـتوو، دەسـتخەڕۆ، ڕەنجـەڕۆ، دادەنێـم.

(فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ): واتـە: بـە هەمـوو شـیواندا دەڕۆن، بەهەمـوو دۆڵانـدا دەڕۆن، پێشـینانی خۆمـان دەڵێـن: [لـە هەمـوو دیـزان دەبێتـە ئەسـكوێ]، یـان [هـەر تیـرە بـە كەنداڵێكـەوە دەنـێ]، دەڵـێ: (يَهيمُونَ: أَي يَغْلُونَ فـي المَـدْحِ والـذَّم) زێدەڕۆیـی دەكـەن لـە ستاییشـكردن و زەمكردنـدا، (الهَائِـمُ عَلَى وَجْهِـهِ: المُخَالِـفُ القَصْدَ

الذَّاهِبَ عَلَى وَجْهِهِ) (هائم) کەسێکە ئامانجێکی هەبێ، بەڵام ئەو پێچەوانەی ئەو ئامانجەی بڕوات، وەك پێشینان دەڵێن: سواری سەری خۆی ببێ و، سەری خۆی هەڵبگرێ و نەزانێ بەرەو کوێ دەچێ! (هَامَ أَي: ذَهَبَ فِي الأَرْضِ) بە زەوییدا ڕۆیی، بە شیوو دۆڵاندا ڕۆیی، بێ ئەوەی ئامانجێکی دیارییکراوی هەبێ، یان: بەبێ ئەوەی بەرەو ئامانجەکەی بچێ، ڕەنگە ئامانجێکی هەبێ، بەڵام ڕێیەکی گرتۆتە بەر، نایگەیەنێ بە ئامانجەکەی.

(مُنقَلَبٍ): یانی: (أَيَّ مَرْجِعٍ يَرْجِعُونَ) دوایی بۆیان دەردەکەوێ چ جۆرە گەڕانەوەیەك دەگەڕێنەوە، چونکە (مَرْجِع) دەگونجێ بە مانای چاوگ بێ، واتە: (رجوع) دەزانن بەچ جۆرە گەڕانەوەیەك دەگەڕێنەوە، یاخود (مَرْجِع) ناوی شوێنە، واتە: دەزانن دەچنەوە کوێ و بەرەو چ سەرەنجامێك دەچن!

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەڕێـــــزان!

ئـەم سـوورەتی (**الشـعراء**) بـە باسـی قورئـان دەسـتی پێکـرد، دەسـتپێك بریتـی بـوو لـە شـەش (٦) ئایەتـی دەرسـی یەکـەم، ئـەم سی و شـەش (٣٦) ئایەتـی دەرسـی کۆتاییـش، بـە هەردووکیـان: پێشـەکیی و پاشـەکیی دەبنـە چـل و دوو ئایـەت، ئـەو (٤٢) ئایەتـەی سـەرەتای سـوورەتەکەو کۆتاییەکـەی باسـی قورئانـە، خـوا ﷻ لـە کۆتایـی ئـەم سـوورەتەدا، دوای ئـەوەی بەسـەرهاتی حـەوت لـە پێغەمبەرانـی (**علیهـم الصلاة والسـلام**) گێڕایـەوە لەگـەڵ گەلەکانیـان، کـە هەموویـان گەلەکانیـان فەوتێـنراون، لەبـەر ئـەوەی کەللەڕق و نەسـەلمێن بـوون، ئنجا گێڕانـەوەی ئـەو بەسـەرهاتانەش، دوو دیـوی هـەن:

دیوێکیـان بـۆ پێغەمبـەرو ﷺ بڕوادارانـی شـوێنکەوتوویەتی، کـە ئەگـەر ئێـوەش خەڵکـە کافـرو هاوبـەش بۆخـوا دانـەرە کەللەڕەقەکـەی ڕۆژگاری خۆتـان، لەگەڵتـان نەیـارەو ناحـەزەو نایەتـە ژێـر بـاری شـەرع، بزانـن کـە گەلانـی پێشـووش هـەروا بـوون، ئـەوە گەلـی فیرعـەون، کـە مووسـا ؈ بۆلایـان ڕەوانـە کـرا، ئـەوە گەلـی نـووح ؈ ئـەوە گەلـی هـوود ؈، کـە عـادن، ئـەوە گەلـی ثەمـوود، ئـەوە گەلـی لـووط ئـەوە گەلـی ئیبراهیـم کـە ئیبراهیمیـان بـۆلا ڕەوانـە کـرا، ئـەوە گەلـی ئەصحـاب و لئەیئکـەو مەدیـەن، کـە شـوعەیبیان بـۆ ڕەوانـە کـرا.

دیوێکـی دیکەیـان هۆشـداریی و ترسـاندنە بـۆ کافـرەکان، کـە ئێـوە پەنـد وەربگرن لـەو گەلـە پێشـووانە، سـەرنج بـدەن! لەبـەر ئـەوەی ئامـادە نەبـوون مـل بـۆ پەیامـی خـوا کـەچ بکـەن، پەیامـی خـوا وەربگـرن و بەقسـەی پێغەمبەرەکانیـان (**علیهـم الصلاة والسـلام**) بکـەن، بـە چ دەردێـك چـوون! ئێـوەش پەنـد لـەوان وەربگـرن و خۆتـان بـەو دەردە مەبـەن کـە ئەوانـی پێچـوون.

خـوا لـە كۆتايـی دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، بەدڵنيايـی ئـەم قورئانـە دابەزێـنراوی پـەروەردگاری جیهانییانـە، سـەرچاوەكەی پـەروەردگاری جیهانییانـە، ئـەدی هێنەرەكـەی كێیـە؟ ﴿ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴾، ڕووحـی ئەمینـدار دایبەزانـدوە، ئەمـە یەكێكـە لـە ناوەكانـی جیبریـل ﷺ یـان یەكێكـە لـە نازنـاوو وەسـفەكانی، بـە (روح القدس)یـش هاتـوە، بـە (الروح)یـش هـەر هاتـوە، ڕووحـی ئەمینـدار دایبەزانـدوە ﴿ عَلَىٰ قَلْبِكَ ﴾، بـۆ سـەر دڵـی تـۆ، ئـەی موحەممـەد ﷺ! ﴿ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴾، تاكـو تـۆ لـە ترسـێنەران و هۆشـیار كـەرەوان بـی بـۆ هەمـوو جیهانییـان، نـەك تەنیـا بـۆ هـۆزی قورەیـش و دەورو بەریـان لـە مەككـەدا، یاخـود بـۆ گەلـی عـەرەب بـە تەنیا، كـە ئەوكاتـە وایان زانیـوە پێغەمبەرێكـی ناوچەیـی و پێغەمبەرێكـی عەشـیرەتییە! بـەڵام نەخێـر، هـەر ئـەو كاتـە خـوا فەرموویەتـی: ئـەوە پەیامێكـە بـۆ هەمـوو جیهانییانـە، ﴿ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴾، بـە زمانێكـی عەرەبیـی ڕۆشـن، وشـەی: عەرەبیـی یانـی: ڕۆشـن، ﴿ مُّبِينٍ ﴾یـش، یـانی: ڕۆشـنكەرەوە، بـە زمانێكـی زۆر ڕۆشـنكەرەوە، كـە مەبەسـتەكان چـاك ڕۆشـن دەكاتـەوە، ﴿ وَإِنَّهُۥ لَفِى زُبُرِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، بەدڵنیایـی ئـەم قورئانـەش بـاس و خواسـی ئـەم قورئانـە، لـە كتێبـە پێشـووەكاندا هەیـە، هەندێكیـش گوتوویانـە: ڕاناوەكـەی دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەر موحەممـەد ﷺ، یـانی: بـاسی موحەممـەد ﷺ لـە كتێبـە پێشـووەكاندا هەیـە، كـە لەهـەر شـوێنێك باسـی موحەممـەد ﷺ كرابـێ، باسـی قورئانیـش كـراوە، ﴿ أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ ءَايَةً أَن يَعْلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، ئایـا بـۆ ئـەوان نیشـانەو بەڵگـە نیـە، لەسـەر ئـەوە كـە قورئـان دابەزێـنراوی خوایـەو، موحەممـەد ﷺ ڕەوانـە كـراوی خوایـە، كـە زانایانـی بەنـی ئیسـڕائیل، واتـە: نـەوەی ئیسـڕائیل، وەچـەی ئیسـڕائیل، كـە (**إسرائيل**) نازنـاوی یەعقووبـە ﷺ ئایـا ئـەو زانایانـە بیزانـن، نیشـانە نیـە بـۆ ئـەوان كـە لـە كتێبەكانـی ئەوانـدا باسـی هەبووبـێ؟!

كەواتـە: ئـەم قورئانـەو ئـەم موحەممەدە ﷺ ئێستاشـی لەگەڵدا بێ، باس و خواسـیان لـە كتێبـە پێشـووەكان دا هەیـە، وەك ئێمـە لـە تەفسـیری سـوورەتی (**الأعـراف**)دا

باسمان کردوە، لەو شوێنەی کە دەفەرمووێ: ﴿ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلْأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ ﴿١٥٧﴾﴾الأعراف، لەوێ باسێکی سەربەخۆمان کردوە، لەبارەی هەبوونی ناوی موحەممەد ﷺ باسی قورئان و ئیسلام لە کتێبە پێشووەکاندا، هەروەها لەو کتێبەدا کە تەرخانمان کردوە بۆ ژیانی پێغەمبەر ﷺ، کتێبی حەوتەمی مەوسووعەی: (**الإسلام كما يتجلى في كتاب الله**)، (**خاتَمُ النَّبيِّين مُحَمَّد ﷺ موجَزُ سيرتِهِ وَبَراهين نُبُوَّتِهِ**) لەوێدا باسی ئەوەمان کردوە، کە چۆن باس و خواسی موحەممەد ﷺ لە کتێبە پێشووەکاندا هاتوە.

ئنجا خوا دەفەرمووێ: ئایا بۆ ئەوان بەڵگەو نیشانە نیە لەسەر ڕاستیی موحەممەد ﷺو ڕاستیی قورئان، کە لەلایەن خواوە هاتوە، کە زانایانی پێشوو، واتە: زانایانی بەنوو ئیسرائیل و، غەیری بەنوو ئیسرائیلیش ناوی بزانن و، لە کتێبەکانی ئەواندا هەواڵی پێ درابێ، کە پێغەمبەرێك دێ لە کۆتایی دا، کە سەدان ساڵ لە پێش پێغەمبەر (موحەممەد)دا ﷺ بوونە؟!

﴿وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ﴾، ئەگەر ئەم قورئانەشمان دابەزاندبایە سەر هەندێ لە غەیری عەڕەبان ﴿ٱلْأَعْجَمِينَ﴾، واتە: ئەوانەی زمانیان نارۆشنە، بەنسبەت عەڕەبانەوە، گەلانی دیکەی غەیری عەڕەب، ﴿فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم﴾، ئنجا ئەو بابا غەیری عەڕەبە قورئانی بەسەر خوێندبانەوە، بەسەر گەلی عەڕەبدا ﴿مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ﴾، پێی بڕوادار نەدەبوون.

ئەمە لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر دەچینە نێو وردەکارییەکەیەوە، ڕەنگە هەندێکیان بەهانەیان گرتبێ: قورئان بۆچی بۆ بابایەکی عەڕەب هاتوە؟ گوتوویانە: ڕۆم و فارس و هیندو چین چەندە پێشکەوتوون! ئەدی بۆچی قورئان لە نێو ئەواندا نەهاتوە؟ خوا ﷻ دەفەرمووێ: ئەگەر بۆ سەر غەیری عەڕەبیشمان دابەزاندبایە، هەر بڕوایان پێ نەدەهێنا، واتە: لەبەر ئەوە نیە کە بە عەڕەبییە، ئەوە بیانوویان بێ، ئەگەر بە عەجەمیی بووایە، ئەو کاتە بیانووەکەیان بەهێزتر

دەبوو، دەیانگوت: ئێمە چۆن بڕوا بە پێغەمبەرێك بێنین، كە لە نێو خۆماندا نەهاتووەو، لە زمانەكەی تێناگەین؟!

﴿كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ﴾، ئاوا خستوومانەتە دڵی تاوانبارانەوە، چی خستۆتە نێو دڵیان؟ ﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ﴾، بێبڕواییمان خستۆتە نێو دڵی تاوانبارانەوە، بە هۆی تاوانەكەیانەوە، دڵ و دەروونێكی پیس و نەگریس و خراپیان هەیە، شایستەی ئەوە نیە ئیمانی بچێتە نێو، بەڵكو كوفری چۆتە نێو، یاخود: ڕستەی پێشێ تەواو بووە، دوایی دەفەرموێ: ﴿لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ﴾، بڕوای پێناهێنن، ﴿حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ﴾، تاكو ئازاری بەئێش نەبینن، بڕوا بە قورئان ناهێنن، تاكو ئازاری بە ئێش نەچێژن، ﴿فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، كت و پڕ بەملیان دادێ، ئەو ئازارە بە ئێشە، بێ ئەوەی هەست پێ بكەن، چاوەڕوانیی ناكەن، كە ئازارەكەیان بەملی دادێ.

﴿فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ﴾، {وا پێدەچێ ئەمە مەبەست پێی ئازاری سەرەمەرگ بێ} ئنجا دەڵێن: ئایا ئێمە مۆڵەت پێدراوینن، مۆڵەتمان نادرێ، چاوەڕێمان ناكرێ؟ ﴿أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ﴾، خوا دەفەرموێ: ئایا پەلە دەكەن لە سزاو ئازاری ئێمە! ﴿أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ﴾، ئایا دەزانی، دەبینی ئەگەر ئێمە ساڵانێك ئەوانمان بەهرەمەند كردو، لە ژیانی دنیادا هێشتماننەوە، ﴿ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ﴾، دوایی ئەوەی كە هەڕەشەی پێی لێیان دەكرێ، بۆیان هات ﴿مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ﴾، ئایا ئەوەندە ساڵانەی كە بەهرەمەند كراون لە ژیاندا، چ سوودێكیان پێ دەگەیەنێ و چ دادێكیان دەدا؟ ئایا ئازاریان لێ دوور دەخاتەوە؟ ئەمساڵ نا، دە ساڵی دیكە، دە ساڵی دیكە نا، پەنجا ساڵی دیكە، هەر دەمرن، یانی: هەرچەندە ژیان بكەن لە زەویداو، ساڵانێكی زۆر بژین، بەڵام سەرەنجامەكەیان هەر مەرگەو، هەر دەچنەوە بەردەستی خوا ﷻ، كەواتە: ئەوەندە ژیانەی كە دەژیەن و بەهرەمەند دەكرێن، سزاو ئازاری خوایان لێ دوور ناخاتەوەو، چەپاڵەیان نادا لە سزاو ئازاری خوا.

دوایی دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَهۡلَكۡنَا مِن قَرۡيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴾ واتە: هیچ ئاوەدانییەکمان نەفەوتاندوە، مەگەر ترسێنەری هەبوون، (قَرْیة) لە قورئاندا یانی: شاری قەرەباڵغ، یاخود کاتی خۆی دەوڵەتە شارەکان (دویلات المدن) هەبوون، هەر شارێك دەوڵەتۆکەیەك بووە، جاری واش هەبووە کە ئیمپراتۆریەتێك دروست بووە، چەند شارێك و چەند وڵاتێك خراونەتە ژێر یەك بەیداغ و یەك حوکمڕانییەوە، ئەگەرنا (قَرْیة) بە شاری قەرەباڵغ و گەورە دەگوترێ، بۆیە وشەی (قَرْیة) زیاتر بە ئاوەدانیی لێکدەدەمەوە، یانی: شاری گەورە و قەرەباڵغ، خەڵکی هیچ ئاوەدانییەکمان لەبەین نەبردوە، مەگەر ترسێنەرانی هەبوون، هۆشیار کەرەوانی هەبوون، ﴿ ذِكۡرَىٰ ﴾، بۆ بیرخستنەوەیان ﴿ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴾، ئێمەش ستەمکار نەبووین، یاخود: ئێمە ئەو ڕاستییە باس دەکەین وەك بیرخستنەوەو ﴿ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴾ ئێمە ستەمکار نەبووین کە لە بەینمان بردوون، چونکە پێشتر ئاگادارمان کردبوونەوە، ترساندبوومانن و هۆشیار کرابوونەوە، بەڵام ئەوان هەر سوور بوون لەسەر کاری خۆیان، لەسەر کوفرو تاوان و لادان و ستەم و خراپەی خۆیان، بۆیە شایستەی ئەوەبوون خوا سزایان بدات.

ئنجا خوا ﷻ باسی قورئان دەکات ئەم تەوەرەیە زۆربەی تایبەتە بە باسی قورئانەوە، ئنجا یەکێك لە تۆمەتەکان کە ئاڕاستەی قورئانیان دەکرد، دەیانگوت: شەیتانەکان بۆ موحەممەدی دەنێرن، ئەوە یەکێك لە تۆمەتەکان بوو، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَا تَنَزَّلَتۡ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴾، (ئەم قورئانە) شەیتانەکان دایاننەبەزاندوە، ﴿ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمۡ وَمَا يَسۡتَطِيعُونَ ﴾، شایستەیان نیەو ناشتوانن، نەشایستەیانەو نە دەشتوانن، ﴿ إِنَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّمۡعِ لَمَعۡزُولُونَ ﴾، چونکە ئەوان (شەیتانەکان) کەنارگیر کراون لە گوێگرتن، واتە: لە گوێگرتن لە فریشتان کەنارگیر کراون و دوورن.

کەواتە: کاتێك جیبریل لەگەڵ فریشتەکان وەك پەیکێك پەیامی خوا دەهێنن بۆ موحەممەد ﷺ و، وەحیی خوای بۆ دێنن، شەیتانەکان دوورخراونەوەو دەرفەتی ئەوەیان نیە گوێ بگرن.

﴿ فَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ﴾، ئنجا خوا ڕێنمایی پێغەمبەر ﷺ دەكات: لەگەڵ خوادا ﷻ لە هیچ پەرستراوێكی دیكە نەپاڕێیەوە، وێڕای خوا، هاوار لە هیچ پەرستراوێك مەبەستە، با هیچ پەرستراوێك نەبێتە داوالێكراوت، ئەو پەرستراوە ساختەو بێ نێوەڕۆكانە، لێیان مەپاڕێوە.

هەڵبەتە لێرەدا ئەمە هۆشدارییە بۆ كافرەكان! ئەگەرنا پێغەمبەر ﷺ هەرگیز لە جگە لە خوا نەپاڕاوەتەوە، بەڵام واتە: جگە لە خوا پاڕانەوە گوناهێكی هێندە گەورەیەو شتێكی هێندە گرنگە، پێویست دەكات، پێغەمبەری خاتەمیش ﷺ هۆشداریی بدرێتێ لەلایەن خواوە، لەبارەیەوە، ﴿ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْمُعَذَّبِينَ ﴾، ئەگەر لە جگە لە خوا بپاڕێیەوە، لە ئازار دراوان دەبی، لەسزادراوان دەبی، كە دوایی باسی دەكەین: مەرج نیە شیرك و لە جگە لە خوا پاڕانەوە، تەنیا ئازارو سزاو ناڕەحەتییەكانی تەنیا لەدواڕۆژدا بن، بەڵكو لە دنیاشدا هەروایە.

﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴾، هەروەها خزمە زۆر نیزیكەكانت بترسێنە، وریاو ئاگاداریان بكەوە، ﴿ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، باڵیشت شۆڕبكە بۆ ئەو بڕوادارانەی شوێنت كەوتوون، بۆ ئەوانەی شوێنت كەوتوون لە بڕواداران، واتە: لەگەڵیان میهرەبان و بە شەفەقەت و بە پەرۆش بە.

﴿ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴾، ئنجا ئەگەر خزمە نیزیكەكانت، یان هەر كام لە بڕواداران سەرپێچییان لێكردی، بڵێ: من دوورم لەوەی ئێوە دەیكەن، واتە: من حاشا دەكەم لە كردەوە خراپەكەتان، ئنجا چ خزمە نیزیكەكانت بن، چ ئەو بڕوادارانە بن، كە شوێنت كەوتوون، ئەگەر لە شتێكدا هەڵەیان كردو لەبەرنامە لایاندا، تۆ دووریان لێ بكەو موجامەلەی كەس مەكە، وەك چۆن پێغەمبەر ﷺ كاتێك خالیدی كوڕی وەلید خوا لێی ڕازی بێ، ئیجتیهادێكی هەڵەو دەكاو، هەندێ خەڵك دەكوژێ بەناهەق، هۆكارەكەشی ئەوە بووە كە خەڵكەكە گوتوویانە: (صَبَأْنا) بەحیسابی خۆیان، واتە: ئێمە وازمان لەدینی خۆمان هێناو،

هاتووین مسـوڵمان بین، بـەڵام دیـاره هێنـدێ لە وشـەو موفرەداتـی زمانـی عەرەبیی، بەپێـی زاری عەشـیرەتەکان مانـای پێچەوانەیـان هەبـووە، خالیـد وای لـێ حاڵیـی بـووە کـە گوتوویانـە: هەڵگەڕاینـەوە! ئیـدی دەسـتی کـردوە بـە کوشـتنیان، دوایـی پێغەمبەر ﷺ وەك لـە فەرمایشـتی صەحیحـدا هاتـوە، دەسـتی بەرزکردۆتـەوەو فەرموویەتـی: {اللَّهُـمَّ إِنِّي أَبْـرَأُ إِلَيْـكَ مِـمَّا صَنَـعَ خَالِـدُ بْـنُ الْوَلِيـدِ} (أخرجـه البخـاري: ٤٠٨٤) واتـە: خوایـە! مـن بەریـم لـەوەی خالیـدی کـوڕی وەلیـد کـردی، پێغەمبـەر ﷺ کـە ئـەم قورئانـەی هەمـوو لـە دڵ و سـینەدا بـووە، یەکسـەر ئـەم ئایەتـەی جێبەجـێ کـردوە.

چونکـە پێغەمبـەر ﷺ سەرمەشـقی ئەهلـی ئیمانـە، بـە درێژایـی زەمـان و بـە پانایـی زەمیـن، بۆیـە ئەگـەر کەسـێك هەڵەیەکـی کـرد، ئەگـەر نیزیکیـش بـێ، نابـێ چـاوی لـێ بپۆشـێ و خاتـری بگـرێ، لەگـەڵ ئەوەشـدا هەر خۆشیشـی دەوێ و ڕێزیشـی دەگـرێ، بـەڵام لەهەڵەکەیـدا لەگەڵـی نیـەو، دەبـێ نوختـە بخاتـە سـەر پیـت، تاکـو خەڵکێـك کـە لەدوایـی دێـن، بزانـن ئـەو هاوەڵـە، ئـەو کەسـە زۆر نزیکە لـە پێغەمبەر ﷺ، لـەو حاڵـەدا نەیپێـکاوە.

﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِى ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ ﴾

لـە کۆتایـی هەمـوو ئـەو بەسـەرهاتانەدا کـە لێـرەدا هاتـوون، خـوای پـەروەردگار وشـەکانی: (العَزیـز) و (الرَّحیـم)ی زۆر بۆخـۆی دووبـارە کردوونـەوە: زاڵـی بەبەزەیـی، باڵادەسـتی میهرەبـان، واتـە: پشـت بـە باڵادەسـتی میهرەبـان ببەسـتە، ئـەو زاتـەی تـۆ دەبینـێ کاتێـك هەڵدەسـتی، واتـە: کاتـێ هەڵدەسـتی هـەر هەڵسـانێك بـێ، یاخـود کاتێـك کـە ڕادەوەسـتی، لـە نوێژێـدا ڕادەوەسـتی، یاخـود کاتێـك هەڵدەسـتیەوە بـۆ ئیـش و کارت، یاخـود بەیانیـان کـە هەڵدەسـتی، یـان کـە لـە خـەو هەڵدەسـتی، هەروەهـا هاتـن و چوونـت لـە نێـو کڕنـووش بەرانـدا، ئـەوەش دەبینـێ، ﴿ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴾، بەدڵنیایـی هـەر خـوا بیسـەری زانایـە.

﴿ هَلۡ أُنَبِّئُكُمۡ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴾، ئنجا خوا ﷻ دەفەرمووێ: ئایا هەواڵتان پێ بدەم شەیتانەکان دادەبەزنە سەر کێ؟ یانی: لەگەڵ کێدا هاودەم و هاوڕازن، لەگەڵ کێدا زیاتر نیزیکییان هەیە، کە خوتخوتەو دنەدانی خراپی بۆ بکەن؟ ﴿ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴾، (تَنَزَّلُ) لە ئەصڵدا (تَتَنَزَّلُ)یە، دادەبەزنە سەر هەر زۆر درۆهەڵبەستەرێکی زۆر گوناهبار، (أَفَّاكٍ) سیغەی زێدەڕۆیی درۆ هەڵبەستەر (آفِك)ە، (أَفَّاكٍ) یانی: (كَثيرُ الإفْك) کەسێك کە زۆر درۆ هەڵبەستنی هەیە، (أَثِيمٍ)یش ڕێژەگەی زێدەڕۆیی (آثِم)ە، یانی: گوناهبار، (أَثِيمٍ)یش زۆر گوناهبار، کەواتە: مرۆڤ تاکو دوور لە خواتر بێ و گوناهبارتر بێ، هەروەها تاکو درۆزنتر بێ، شەیتانەکان لێی نیزیکترن.

من هەندێ خەڵکم بینیوە کە جادووگەر بووەو دوایی مسوڵمان بووە، دەیگوت: ئێمە بۆ ئەوەی جادوو بکەین، دەبووایە شتی زۆر خراپ و زۆر پیس، بکەین، یەکێ لەوانە ئایەتەکانی قورئان بە شتی پیس بنووسین، کە وامان دەکرد، شەیتانەکان زیاتر هاوکارمان دەبوون، هیچ گومانیشی تێدا نیە ئەوەی خوا دەفەرمووێ، وایە.

﴿ يُلۡقُونَ ٱلسَّمۡعَ وَأَكۡثَرُهُمۡ كَٰذِبُونَ ﴾ شەیتانەکان گوێ هەڵدەخەن، (يُلۡقُونَ) یانی: (يَرْمونَ) فڕێ دەدەن، یانی: گوێیان فڕێ دەدەن، مەبەست ئەوەیە گوێ هەڵدەخەن، لە فریشتەکان ﴿ وَأَكۡثَرُهُمۡ كَٰذِبُونَ ﴾ زۆربەشیان درۆزنن، یانی: شەیتانەکان درۆزنن، یاخود: ئەو کاهینانەی شەیتانەکان گوێیان بۆ لە فریشتان دەگرن کە زانیارییەك لە فریشتەکان بدزن و بیهێنن بۆ کاهینەکان، ئەو کاهینانە زۆربەیان درۆزنن.

﴿ وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلۡغَاوُۥنَ ﴾، شاعیرەکانیش، سەرگەردان و بێمرادەکان شوێنیان دەکەون، لێرەدا مەبەست لە شاعیرەکانی ئەهلی کوفرە، چ لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺو، چ لەهەموو ڕۆژگارەکاندا ﴿ أَلَمۡ تَرَ أَنَّهُمۡ فِي كُلِّ وَادٖ يَهِيمُونَ ﴾، ئایا نابینی چۆن بە هەموو دۆڵاندا دەڕۆن بە سەرگەردانیی، (واد) یانی: دۆڵ، شیو، (يَهيمون) واتە: بەسەرگەردانیی و سەراسیمەیی و، بەبێ ئامانجیی دەڕۆن.

لێرەدا مەبەست ئەوەیە کە شاعیرەکان، ئەوانەی ئەهلی کوفرن، هەرچی بە دڵیاندا هات و بە ئارەزوویان بوو، دەیڵێن، درۆ بێ، ڕاست بێ، چاك بێ، خراپ بێ، هەروەها وەنێو زۆر بابەتان دەکەون بە ناشارەزایی، واتە: بە پێخواسیی بە نێو دەکەون و، هەر تیرەی بە کەندالێکی وەدەنێن، هەر جارە مل لە شیوێك دەنێن، مەبەست ئەوەیە، ئەگەرنا مەبەست ئەوە نیە کە: بە نێو شیوو دۆڵاندا دەڕۆن، لێرەدا (**وادٍ**) یانی: شیو، خوازراوەتەوە بۆ بابەت، واتە: هەرجارە بە ناشارەزایی و بە سەرگەردانیی بە دوای بابەتێك دەکەون و، لەبارەی بابەتێکەوە دەدوێن.

﴿ وَأَنَّهُمۡ يَقُولُونَ مَا لَا يَفۡعَلُونَ ﴾، هەروەها ئەوانە ئەوەی دەیڵێن، ئەنجامی نادەن، یانی: شاعیری وا هەیە هەر لە خۆوە دەڵێ: ئاوام و ئاوام، بەردەوام شیعر، مەگەر چۆن دەنا زێدەڕۆیی زۆری تێدایە، هەر بۆیە شافیعی ڕەحمەتی خوای لێبێ گوتوویەتی:

وَلَوْلا أَنَّ الشِّعْرُ بِالعُلَمَاءِ يُزْرِي ... لَكُنْتُ الْيَوْمَ أَشْعَرَ مِنْ لَبِيدِ

ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە کە شیعر گوتن زانایان ناشیرین دەکات، ئەمڕۆ لە (لەبیدی کوڕی ڕەبیعە) شاعیرتر دەبووم.

(لەبید) شاعیرێکی ناودار بووە، بەڵام شافیعی ڕەحمەتی خوای لێبێ هەرچەندە شیعری هەن، بەڵام زۆر پێیدا نەچۆتە خوار، لەبەر ئەوەی شیعر بۆ زانایان جوان نیەو ناشیرینیان دەکات، هەڵبەتە شیعری چاك چاك هەن، دواتر بابەتێکی تێرو تەسەل لەبارەی شیعرو شاعیرانەوە باس دەکەین، بەڵام بە درێژایی مێژوو، بەزۆریی شاعیرەکان لەو بابەتە بوون و کەمێکیان چاك بوون، وەك دوایی خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، مەگەر ئەوانەی ئیمانیان هێناوە، بە هەموو ئەو شتانەی پێویستە بڕوایان پێی بهێنرێ و کردەوە چاکەکانیان ئەنجام داون، ئەوانە هەڵاوێردراون لەو حوکمە، کە سەرگەردانەکان شوێنیان بکەون و، بە هەموو دۆڵ و شیواندا بڕۆن و، شتێك بڵێن، کاری پێ نەکەن، ئەوانە لەوە هەڵاوێردراون و وانین، ئنجا چەند سیفەتێکیان لێ باس دەکات:

یەك: ﴿ ءَامَنُوا۟ ﴾، بڕوایان هێناوە، بەهەموو ئەو شتانەی پێویستە بڕوایان پێ بهێنرێ.

دوو: ﴿ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، کردەوە باشەکانیان ئەنجام داون.

سێ: ﴿ وَذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴾، زۆریش یادی خوایان کردوە.

چوار: ﴿ وَٱنتَصَرُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا۟ ﴾، خۆشیان سەرخستوە، دوای ئەوەی ستەمیان لێکراوە، واتە: تۆڵەی خۆیان دەکەنەوە، نەك بەبێ هۆکارو پاساو هێرش بکەنە سەر خەڵك، بەڵکو ئەگەر کەسێك قسەیان پێ بڵێ و ستەمیان لێبکات، ئەوانیش کە دەرفەت دێنن، دوایی تۆڵەی خۆیان دەکەنەوە، ﴿ وَجَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ﴿٤٠﴾ ﴾الشورى، وەك چۆن پێغەمبەر ﷺ کە شاعیرەکانی ئەهلی شیرك و کوفر دەهاتن قسەیان دەگوت بە پێغەمبەرو ﷺ ئیسلام و هەجوویان دەکرد، پێغەمبەریش ﷺ بە حەسسانی کوڕی سابیت و کەعبی کوڕی مالیك و عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحەو، هەندێ لەو هاوەڵانە (خوا لێیان ڕازی بێ) کە شاعیر بوون، شاعیری زەبر دەست بوون، دەیفەرموو: ئێوەش وەڵامیان بدەنەوە، وەك دوایی باسی دەکەین.

﴿ وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴾، لەمەودواش ئەوانەی ستەمیان کردوە، دەزانن چ جۆرە گەڕانەوەیەك دەگەڕێنەوە، یان بۆ چ سەرەنجامێك دەگەڕێنەوە؟

﴿ مُنقَلَبٍ ﴾ دەگونجێ چاوگ بێ، (إنقلاب) یانی: (رجوع) گەڕانەوە، دەشگونجێ ناوی شوێن بێ واتە: بۆچ شوێنێك، بۆ چ سەرەنجامێك دەچنەوە! دەزانن چۆن چۆنی دەگەڕێنەوەو چ گەڕانەوەیەك دەگەڕێنەوە، یاخود دەزانن بۆ کوێ دەگەڕێنەوە، کە بە تەئکید ئەوانەی ستەمکارن، دەگەڕێنەوە بۆ سزاو جەزرەبەی خوا ﷻ.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

ناساندنی قوڕئان: سەرچاوەكەی، هێنەرەكەی، ئەوەی بۆی هێنراوە، زمانەكەی، باسكرانی لە كتێبە پێشووەكاندا، زانرانی لەلایەن زاناكانی جوولەكەوە، ئەگەر بۆ عەجەمێك هاتبایە خوار، بڕوایان پێی نەدەكرد:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلۡأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلۡبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيّٖ مُّبِينٖ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَفِي زُبُرِ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمۡ يَكُن لَّهُمۡ ءَايَةً أَن يَعۡلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُاْ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوۡ نَزَّلۡنَٰهُ عَلَىٰ بَعۡضِ ٱلۡأَعۡجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُۥ عَلَيۡهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ مُؤۡمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ سَلَكۡنَٰهُ فِي قُلُوبِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلۡعَذَابَ ٱلۡأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُواْ هَلۡ نَحۡنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە دوازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئەم قوڕئانە دابەزێنراوی پەروەردگاری جیهانییانە، واتە: پەروەردگاری جیهانییان ئەم قوڕئانەی دابەزاندوە، نەك فێری موحەممەد ﷺ كرابێ لەلایەن غوڵامێكی نەصرانیی، یان كابرایەكی ئەعجەمییەوە، یان شەیتانەكان خستبیانە دڵی، یاخود فێریان كردبێ، ئەوە هیچ ئەصڵ و بنەمایەكی نیە، كە دەفەرمووێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ ﴾ ڕاناوەكە بۆ قوڕئان دەچێتەوە، هەرچەندە باسی قوڕئان نەكراوە بەڕاشكاویی، بەڵام وەك زانایان گوتوویانە: (عَائِدٌ إِلَى مَعْلومٍ مِنَ المَقَامِ بَعْدَ ذِكْرِ آياتِ الرُّسلِ الأَوَّلِين) دوای ئەوەی باسی نیشانەكانی پێغەمبەرانی پێشوو كراوە، بە سیاق و مەقام دەزانرێ كە

مەبەست پێی قورئانە، چونکە: ئەوەی کە دابەزێنراوەو (روح الأمين) هێناویەتی، بۆ سەر دڵی پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەوەی لە ترسێنەران بێ و، بە زمانی عەرەبیی هاتبێ، ئنجا لە کتێبە پێشووەکاندا باسی کرابێ، قورئانە.

﴿ وَإِنَّهُۥ ﴾ (و) (وَالـواو عَاطِفَـةٌ عَـلَى الجُمَـلِ السّـابِقَة المُتَضَمِّنـة لأَخْبـار الأَنْبيـاءِ) (و) بـۆ بادانـەوەو گێڕانەوەیـە بـۆ سـەر ڕستە پێشـووەکان، کـە هەواڵـی پێغەمبەرانـی پێشـوویان گرتوونـە خۆیـان، واتـە: وەك چـۆن ئـەو بەسـەرهاتانە هاتـوون و ئـەو نیشـانانە دابەزێـنراون، ئـەم قورئانـەش دابەزێـنراوی پـەروەردگاری جیهانییانـە.

٢)- ﴿ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ عَلَىٰ قَلْبِكَ ﴾، واتە: ڕووحی ئەمیندار دایبەزاندۆتە سەردڵی تۆ، وشەی ﴿ نَزَلَ ﴾ خوێنراوەتەوەش (نَزَّلَ)، ﴿ نَزَلَ ﴾ یانی: دایبەزاندوە، (نَزَّلَ) یانی: زۆری دابەزاندوە، ﴿ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴾ ئەوە دیارە کە ناوی جیبریلە، ڕووح بەکوردیی دەبێتە گیان، بۆ بەشەر، ﴿ ٱلْأَمِينُ ﴾ یانی: ئەمیندار، پێشتر کە دەفەرمووێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، کە بە (إنَّ) و بە (ل) جەخت کراوەتەوە، (إنَّ) بۆ تەئکیدەو، (ل) بۆ دەستپێکردنە، ئەمە بۆ بەرپەرچ دانەوەی نکووڵییکردنی نکووڵییکەرانە، کە نکووڵیی لەوە دەکەن قورئان لەلایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە، بۆ موحەممەد ﷺ دابەزیبێ.

لـە قورئانـدا چەنـد وشـەیەك بـۆ ناسـاندنی جیبریـل بەکارهاتـوون: **(جبريـل، الـروح الأمـين، الـروح، روح القـدس)**، لـە ئایەتەکانـی قورئانـدا ئـەم چـوار نـاوە هەموویـان هاتـوون.

شـایانی باسـە: لـە کاتـی تەفسـیر کردنـی سـوورەتی (یونـس)دا، باسـێکی تێـرو تەسـەلمان لەبـارەی وەحییـەوە کـردوە، کـە ئەویشـمان وەك گـوشراوو پۆختەیـەك لـە باسـێکی مەوسـووعەی: **(الإسـلامُ كَـما يَتَجَـلَّى فِي كِتـابِ اللـه)** وەرگرتـوە، لـە کتێبـی شەشـەمی، کـە باسـی پێغەمبـەران **(عليهـم الصـلاة والسـلام)** دەکات.

ئنجـا ئایـا بۆچـی **(الـروح الأمـين)** بـە فەرمانـی پـەروەردگاری جیهانییـان، دایبەزاندۆتە سـەر دڵ و دەروونـی پێغەمبـەر ﷺ؟

٣)- ﴿ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴾، تاكو تۆ لە ترسێنەران بی، بۆ هەموو مرۆڤایەتیی، وەك لە شوێنی دیكەدا هاتوە: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴿٢٨﴾ ﴾سبأ، ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ ﴿١٥٨﴾ ﴾**الأعراف**، ئنجا بەچ زمانێك؟

٤)- ﴿ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴾، بە زمانێكی عەرەبیی ڕۆشنكەرەوە، عەرەبیی یانی: زمانێك كە گەلی عەرەبیی قسەی پێ دەكات، بەڵام وشەی عەرەبیی یانی: ڕۆشن، (**أَعْرَبَ عَنْ قَصْدِهِ**) واتە: نیەتەكەی خۆی ئاشكرا كرد، ﴿ مُّبِينٍ ﴾ دەگونجێ بەمانای ڕۆشن بێ، ئەگەر لە (**أبانَ**)ی (لازم)ەوە هاتبێ، دەشگونجێ: ﴿ مُّبِينٍ ﴾ لە (أبان)ی (**مُتَعَدّي**)ەوە هاتبێ، واتە: ڕۆشنكەرەوە، (**أَبانَ القَمَرُ**) مانگەكە دەركەوت، بەڵام: (**أَبانَ المُدَرِّسُ الدَّرْسَ لِلطُّلَّابِ**) واتە: وانەبێژەكە دەرسەكەی ڕوونكردەوە بۆ قوتابییەكان.

وشەی (لِسان) بە مانای (لغة) دێ، لە هەموو قورئاندا بەس وشەی (لِسان) هاتوە، چ بە كۆ، چ بە تاك.

٥)- ﴿ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئەم قورئانە لە كتێبەكانی پێشوواندا هەیە، ﴿ زُبُرِ ﴾ كۆی (**زَبور**)ە، لە كتێبەكانی پێغەمبەرانی پێشوودا هەیە، یانی: (**إِنَّهُ لَفي كُتُبِ الرُّسُلِ السَّابِقِين**) لێرەدا مەبەست ئەوەیە: ناوی قورئان لەوێدا هەیە، ئەگەرنا قورئان هەمووی لەوێدا نیە، یانی: باس و خواسی قورئان لەوێدا هەیە، یاخود: هەندێ لە ماناو مەبەستەكانی قورئان، كە خاڵی هاوبەشی نێوان هەموو پێغەمبەرانن، (**علیهم الصلاة والسلام**) لە كتێبە پێشووەكاندا هەیە.

٦)- ﴿ أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾، ئایا بۆ ئەوان نیشانە نیە، كە زانایانی بەنی ئیسڕائیل بیزانن، (**بنو إسرائیل**) یانی: نەتەوەی ئیسڕائیل كە لە یەعقووب پەیدابوون، ئایا بۆ خەڵكی بەگشتیی بەڵگەو نیشانە نیە، كە قورئان لە كتێبە پێشووەكاندا هەیەو زانایانی بەنوو ئیسڕائیل دانیان پێدا هێناوە؟ ئێمە كاتی خۆی باسێكی سەربەخۆمان لە تەفسیری سوورەتی (**الأعراف**)دا لەو بارەوە كردوە، ئنجا ئێمە هەر باسێك كە لە هەر

شوێنێك كردوومانە، دوایی لە شوێنەكانی دیكە، بەس ئاماژەی بۆ دەكەین و، ناكرێ ئەو باسانە لە هەموو شوێنەكان دووبارە بینەوە، ئەگەرنا ئەم تەفسیرە هەرچەندە ئێستاش قەبارەكەی گەورەیە، بەڵام زۆر گەورەتریش دەبێ.

٧)- ﴿ وَلَوۡ نَزَّلۡنَٰهُ عَلَىٰ بَعۡضِ ٱلۡأَعۡجَمِينَ ﴾، ئەگەر ئەم قورئانەمان دابەزاندبایە سەر هەندێك عەجەمان، غەیری عەرەبان (أعجمين) كۆی (أَعْجَم)ە، **(وَهوَ شَديدُ العُجْمَةِ وَهوَ هُنا مُرادِفٌ لِلعَجَمي)** **(أعجم)** كەسێكە زمانێكی زۆر نارۆشنی هەبێ و لێرەدا هاوواتای عەجەمییە، واتە: غەیری عەرەب، ئەگەر ئەم قورئانەمان دابەزاندبایە سەر هەندێك لە عەجەمەكان، واتە: غەیری عەرەبەكان.

٨)- ﴿ فَقَرَأَهُۥ عَلَيۡهِم ﴾، ئنجا بەسەریشیدا خوێندبانەوە.

٩)- ﴿ مَّا كَانُواْ بِهِۦ مُؤۡمِنِينَ ﴾، دیسان پێی بڕوادار نەدەبوون.

ئـەوەی پێشـێ كـە دەفەرمـوێ: ﴿ أَن يَعۡلَمَهُۥ ﴾ واتـە: نـاوی قورئـان بزانـن، بزانـن كـە قورئـان نـاوی لـە كتێبەكانـدا هاتـوە، یاخـود زانایانـی بەنـوو ئیسـرائیل بزانـن كـە لـە كتێبـە پێشـووەكاندا هەیـە، لێـرەش كـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَقَرَأَهُۥ عَلَيۡهِم ﴾ واتـە: ئەگـەر بابایەكـی غەیـری عەرەبیـش بەسـەریدا خوێندبانـەوە، كـە زمانـی خۆیشـی نیـە، مانـای وایـە ئـەوە موعجیـزە دەبـوو، ئـەوە كـە عەجەمێـك ئـەو قورئانـە ڕوون و ڕەوان و ڕەوانبێـژە بخوێنێتـەوە، ئـەو كاتیـش بڕوایـان پـێ نەدەهێنـا، یاخـود: بڕوایـان پـێ نەدەهێنـا لەبـەر ئـەوەی دەمارگیـرن بـۆ گـەل و نەتـەوەو زمانـی خۆیـان.

واتـە: ئێسـتا پێغەمبەرێـك كـە بـە زمانـی خۆتـان و لـە نەتـەوەی خۆتانـە، بـڕوای پـێ ناهێنـن، ئـەوە كـە پێشـنیاری دەكـەن: بۆچـی بـۆ سـەر غەیـری عەرەبێـك دانەبەزیـوە؟ ئنجا ئەگـەر بـۆ سـەر غەیـری عەرەبێـك دابەزیبایـە، كە ئەو زمانەكەشـی عەجەمییـەو بـە عەرەبیـی بەسـەریدا خوێندبانـەوە، هـەر بڕواتـان پـێ نەدەهێنـا، لەگـەڵ ئەوەشـدا كـە ئـەوە لـە خۆیـدا موعجیزەیـە، یاخـود: بڕواتـان پـێ نەدەهێنـا لەبـەر ئـەوەی داخـراوو دەمارگیـرن.

١٠)- ﴿كَذَٰلِكَ سَلَكۡنَٰهُ فِي قُلُوبِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ۝ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلۡعَذَابَ ٱلۡأَلِيمَ﴾
هەر بەو شێوەیە، [کە دەبێ هەر بشوبهێتە خۆی، هێندە سەرسوڕهێنەرە]، خستوومانەتە نێو دڵی تاوانبارانەوە.

ئەوە کە بڕوای پێ ناهێنن، تاکو سزای بە ئێشی خوا نەبینن، لە ئەنجامی ئەوەدا کە خۆیان ئەهلی کوفرو تاوان و خراپەن، هەرکەسێك ئەهلی کوفرو خراپەش بێ، دڵەکەی وەك چۆن موگناتیش بزمارو دەرزیی و ئاسنەواڵە ڕادەکێشێ، بە هەمان شێوە، دڵی ئینسانی کافرو تاوانباریش، هەر خراپە پەلکێش دەکات بەلای خۆیدا، هەروەك دڵی ئینسانی چاکەکاریش، چاکە پەلکێش دەکات بە لای خۆیدا.

ئەم ئایەتە موبارەکە لە سوورەتی (الحجر)یشدا هاتوە، بەڵام لەوێ دەفەرموێ: ﴿كَذَٰلِكَ نَسۡلُكُهُۥ فِي قُلُوبِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ۝١٢ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَقَدۡ خَلَتۡ سُنَّةُ ٱلۡأَوَّلِينَ ۝١٣﴾، واتە: ئاوا بەو شێوەیە دەیخەینە دڵی تاوانبارنەوە، بڕوای پێ ناهێنن و، یاسای پێشووانیش ڕابردوە، یاسایەك کە خوا مامەڵەی پێ لەگەڵ گەلە پێشووەکان دا کردوە، تێپەڕیوە، ئەوە یاسا (سنة)ی خوایە، هەر کەسێك تاوانبار (مجرم)و خراپەکار بێ، بڕوا بە قورئان ناهێنێ، ئێستاش هەروایەو دوای ئێستاش هەروادەبێ.

﴿سَلَكۡنَٰهُ﴾ لە سوورەتی (**الشعراء**)دا بە ڕابردوو هاتوە، بەڵام لە (**الحجر**) دا بە ڕانەبردوو هاتوە: ﴿نَسۡلُكُهُۥ﴾ کە دەلالەت لەسەر ئێستاو لەسەر بەردەوامیی دەکات، ﴿سَلَكۡنَٰهُ﴾ و ﴿نَسۡلُكُهُۥ﴾ یانی: (أَدْخَلْنَاهُ) و (وَنُدْخِلُهُ): خستوومانەتەنێوی و دەیخەینە نێوی.

﴿لَا يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلۡعَذَابَ ٱلۡأَلِيمَ﴾، بڕوای پێناهێنن تاکو ئازاری بە ئێش نەچێژن، واتە: ئازاری بە ئێشی دنیا، یاخود ئازاری بە ئێشی ڕۆژی دوایی.

لێرە کە دەفەرموێ: ﴿لَا يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ﴾ ئەمە دوو ئەگەری هەن:

یەکەم: دەگونجێ ئەمە ڕستەیەکی دەستپێکەرەوە (**إسْتِئْنافية**) بێ بەڵام هی پێشێ ڕوون بکاتەوە، واتە: کە دەفەرمووێ: ﴿ كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴾ ڕستەکە لەوێ تەواو بووبێ، ئنجا ئەم ڕستەیە لەنوێ دەست پێبکات و بفەرمووێ: ﴿ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴾ بڕوای پێ ناهێنن، تاکو ئازاری بە ئێش نەچێژن.

دووەم: دەشگونجێ: ﴿ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴾ لە شوێنی (نَصْب)دا بێ و حاڵ بێ لە ڕاناوی: ﴿ سَلَكْنَٰهُ ﴾ واتە: بەو شێوەیە خستوومانەتە دڵی تاوانبارانەوە، لە حاڵێکدا کە ئەوان بڕوای پێ ناهێنن[1].

١١)- ﴿ فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾، {سزاو ئازارە بە ئێشەکە، هی دنیا، یان هی دواڕۆژ، یان هی هەردووکیان} کت و پڕ بۆیان بێ، بێ ئەوەی هەستی پێ بکەن، ﴿ بَغْتَةً ﴾ (أَي: فَجْأَةً)، کت و پڕ لە ناکاو، بۆیان بێ، ئەو ئازارو سزایەی دنیا، یان هی دواڕۆژ، یان: هی هەردووکیان.

١٢)- ﴿ فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴾، ئنجا ئەو کاتە دەڵێن: ئایا ئێمە مۆڵەت نادرێین؟! (هل) (**إسْتِفْهام يُرَادُ بِهِ التَّمَنِّي**) (هل) ئایا، پرسیار کردنە، بەڵام مەبەست لێی خۆزگە خواستنە، واتە: خۆزگە ئێمە مۆڵەت بدرێین.

---

(١) فتح القدير: ج٤، ص٤١.

مەسەلەی دووەم:

باسکردنی ئەو ڕاستییە، کە پەلە کردنی کافرەکان لە هاتنی سزای خوا، شتێکی بێجێیە، چونکە ئەگەر خوا ساڵانێکی زۆریش بەهرەمەندیان بکات لە ژیانی دنیاو نازو نیعمەتەکانی، کاتێك سزایەکەی دێ، ئەو برە تەمەنە، هیچ دادیان نادات و، خوا هیچ ئاوەدانییەکیشی بەبێ ئاگادار کردنەوەو ترساندن نەفەوتاندوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٠٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەو شەش ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴾، ئایا پەلە دەکەن لە (هاتنی) سزاو ئازاری ئێمە؟ ئەمە پرسیار کردنە بۆ سەرسوڕماندن، لە لەخۆبایی بوونی ئەوان، یانی: سەرتان سوڕ بمێنێ کە پەلەمان لێ دەکەن، پەلە لە هاتنی سزای ئێمە دەکەن!

٢)- ﴿ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ ﴾، ئایا تۆ دەبینی (هەواڵم پێ بدە) ئەگەر ساڵانێکیش ئەوانمان بەهرەمەند کردو ژیاندمانن، ﴿ أَفَرَءَيْتَ ﴾ دەگونجێ مەبەست پێی پێغەمبەری خوا ﷺ بێ و دوێنراوەکە ئەوبێ، دەشگونجێ دواندنەکە بۆ کەسێکی دیارییکراو نەبێ، بەڵکو هەموو کەسێك بگرێتەوە.

٣)- ﴿ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴾، دوایی ئەوەی کە هەڕەشەیان پێی لێ دەکرێ، بۆیان بێ.

٤)- ﴿ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ ﴾، چ سوودێکیان پێ دەگەیەنێ، ئەو ئەندازەیەی کە پێی بەهرەمەند کراون، لە تەمەن و ساڵانێك کە پێی ژیێنراون؟ (ما)ی ﴿ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم

﴿مَا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ﴾ بۆ پرسیار کردنە: (أَيَّ غَناءٍ يُغْني عَنْهُم تَمَتُّعهِم سَنَوات) چ سوودێکیان پێ دەگەیەنێ، چەند ساڵێك بەهرەمەندکردنیان لە ژیانی دنیا؟!

٥)- ﴿وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ﴾، هیچ ئاوەدانییەکیشمان نەفەوتاندوە، مەگەر ترسێنەران و هۆشیارکەرەوانی هەبوون، واتە: هیچ ئاوەدانییەکمان لە هیچ حاڵەتێك دا نەفەوتاندوە، مەگەر لە حاڵێکدا کە هۆشیارکەرەوەو ترسێنەریان بۆ چووەو ئاگاداری کردوونەوە، بۆ ئەوەی بەڵگەیان لەسەر تەواو بکرێ.

٦)- ﴿ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ﴾، واتە: ئەمە بیر خستنەوەیە، ئامۆژگارییەو ئێمە ستەمکار نەبووین.

﴿ذِكْرَىٰ﴾ أ- دەگونجێ گوزارەی نیهادێکی قرتێنراو بێ، واتە: (هَـذِهِ ذِكْرى) ئەمە بیرخەرەوەیە، ئامۆژگارییە.

ب- دەشگونجێ ڕستەیەکی دەستپێکردوو (جملة مُستأْنفة) بێ، بەمجۆرە: ئەوەی گوتمان بیرخەرەوەو ئامۆژگارییەو، ئێمەش ستەمکار نەبووین.

ج- دەشگونجێ ﴿ذِكْرَىٰ﴾ تەواوکەری ڕستەی پێشوو بێ: ﴿وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرَىٰ ﴿٢٠٩﴾﴾، هیچ ئاوەدانییەکمان نەفەوتاندوە، مەگەر ترسێنەری هەبوون، بۆ بیرخستنەوەو ئامۆژگارییکردن.

(القرطبي) لێرەدا ئەوەی گێڕاوەتەوە: {عَنِ الزُّهري أَنَّ عُمَر بن عَبْدالعزيز كَانَ إِذا أَصْبَح أَمْسَكَ بِلِحْيَتِهِ ثُمَّ قَرأَ: ﴿أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾﴾، ثُمَّ يَبْكي وَيَقول:

نَهارُكَ يَا مَغْرُورُ سَهْوٌ وَغَفْلَةٌ ... وَلَيْلُكَ نَوْمٌ والرَّدَى لَكَ لَازِمُ
تُسَرُّ بِما يَفْنَى وَتَفْرَحُ بِالمُنَى ... كَمَا سُرَّ بِاللَّذَّاتِ فِي النَوْمِ حالِمُ
فَلا أَنْتَ فِي الأَيقاظِ يَقْظان حازِمٌ ... وَلا أَنْتَ فِي النُّوّامِ ناجٍ فَسالِمُ

وَتَسْعَى إِلَى مَـا سَوْفَ تَكْرَهُ غِبَّهُ ... كَذَلِكَ فـي الدُّنْيَا تَعِيْشُ الْبَهَائِمُ[1].

شیعری خۆی نەبووە، بەڵام بەڕاستیی شیعرێکی جوانە:

زوهریـی دەگێڕێتـەوە کـە عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیـز ڕەحمەتـی خوایـان لێبـێ کـە هاوتەمەنـی بـووەو هاوچەرخـی بـووە {عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیز شەشـەمین خەلیفـەی ڕاشـید} کاتێـك بەیانیـان هەڵدەسـتا، ڕیشـی خۆی دەگـرت و ئـەم ئایەتانەی دەخوێندن: ﴿ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَـٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُواْ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ ﴾الشـعراء، دوایـی دەگریـاو دەیگوت:

ڕۆژەکـەت هـەر لـە بـێ ئاگایـی و لـە سـەهوودای هـەی لـە خۆبایی! شەوەکەشـت هـەر خـەوەو مردنیشـت شـتێکی پێویسـتەو هـەر بەملـت دادێ، بـەوە دڵ خـۆش دەبـی کـە دەفەوتـێ و، دڵخۆشـی بـە هیـواو ئاواتـەکان، هـەروەك چۆن بابـای خەوتوو خـەون دەبینـێ و دڵخـۆش دەبـێ، نـە کاتێـك کـە بێـداری بێدارێکـی وای کـە کاری خـۆت چـاك ڕاگرتبـێ، نەکاتێـك کـە لـە نوستووانیشـی، نوسـتوویەکی وای سـەلامەت بـی، بـەرەو شـتێك هەوڵـدەدەی کـە دوایـی سـەرەنجامەکەیت زۆر پێناخۆشـە، هـەر بـەو شـێوەیە ئاژەڵانیـش لـە دنیـادا ژیـاون.

هەڵبەتـە حاشـای ئـەو، چونکـە بەڕاسـتیی عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیـز پیاوێکـی زۆر صاڵـح و دینـدارو خوانـاس بـووەو، حوکمڕانێـکی پلەیـەك بـووە لـە دادگـەریـی و چاکەکاریـی دا.

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج١٣، ص١١٥.

مەسەلەی سێیەم:

بەرپەچدانەوەی تۆمەتێکی دیکەی باوی کافرەکان بۆ قورئان، گوایە شەیتانەکان دایانبەزاندۆتە سەر موحەممەد ﷺ! بەوە کە شەیتانەکان دەرفەتی گوێ گرتنیان لە فریشتان نیە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ ٱلسَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەو سێ ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴾، قورئان شەیتانەکان دایاننەبەزاندوە، چونکە هەندێك لە کافرەکان وایانزانیوە یان وا بانگەشەیان کردوە، کە قورئان شەیتانەکان بۆ پێغەمبەریان ﷺ دابەزاندوە، ئەو تۆمەتەیان پاڵداوەتەلا، بۆ وێنە لەوبارەوە ئەم گێڕراوەیە هەیە: **(قالَتْ امْرَأَةُ أَبِي لَهَبٍ لَمَّا تَخَلَّفَ رَسولُ اللهِ ﷺ مِن قيامِ اللَّيلِ، لَيْلَةً أَوْ لَيْلَتَيْنِ لِمَرَضٍ، أَرْجُو أَنَّ شَيْطانَكَ قَدْ تَرَكَكَ)**[1] واتە: ژنەکەی ئەبوو لەهەب، {ئامۆژنی پێغەمبەر ﷺ} کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ شەوێك، یان دوو شەوان نەچوو بۆ شەونوێژ و دیار نەبوو، بە هۆی نەخۆشییەکەوە، گوتی: ئومێدم وایە شەیتانەکەت وازی لێهێنابی، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴾ شەیتانەکان قورئانیان دانەبەزاندوە.

٢)- ﴿ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمْ ﴾، شەیتانەکان شایستەیان نیە، لێیان ناوەشێتەوە، بۆیان نالوێ.

٣)- ﴿ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴾، هەروەها تواناشیان بەسەر ئەوەدا نیە، یانی: **(وَما يَسْتَطيعونَهُ)** کاری وا ناتوانن و پێیان ناکرێ.

---

(١) رواه البخاري: ٤٩٨٣ ومسلم: ١٧٩٧، ولم يذكرا اسم المرأة بل قالا: امرأة من قريش.

٤)- ﴿ إِنَّهُمْ عَنِ ٱلسَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴾، چونکە شەیتانەکان لە بیستن و گوێگرتن (لە فریشتان) کەنارگیر کراون و دوورخراونەوە، (المَعْزول: المُبْعَدُ عَن أمرٍ، فَهُوَ في عُزْلَةٍ عَنْهُ) (**معزول**) کەسێکە لە شتێك دوور دەخرێتەوەو کەنارگیر دەکرێ.

ئێمە لە تەفسیری سوورەتی (الحجر)دا، کاتی خۆی، باسێکی پوختمان لەبارەی شەیتانەکان و گوێ گرتنیان لە فریشتانەوە کردوە، بۆیە لێرە لەسەری ناچین.

مەسەلەی چوارەم:

فەرمانکردنی خوا بە پێغەمبەرەکەی بە خوا بەیەکگرتن و، هۆشیار کردنەوەی خزمە نیزیکەکانی و، میهرەبانیی نواندن لەگەڵ بڕوادارانی شوێنکەوتوویداو، پشت بەخوا بەستنی:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِى ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ فَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ﴾، ئنجا لەگەڵ خوادا، لە هیچ پەرستراوێکی دیکە مەپاڕێوە، ڕووی دواندن لە پێغەمبەرە ﷺ یاخود لە کەسێکی دیاریی نەکراوە.

٢)- ﴿ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْمُعَذَّبِينَ ﴾، ئەگەرنا لەسزادراوان دەبی، ئەمە لە پەناڕا قسە گوتنە بە هاوبەشدانەران، کە بە هۆی شیرکەوە سزا دەدرێن لە دواڕۆژدا، بەڵام ئایا ئەمە تەنیا مەبەستی پێ ئەوەیە کە لەدواڕۆژدا، شیرك دەبێتە هۆی سزاو ئازار، یاخود لە دنیاشدا؟ ئێمە دوایی قسەیەك لەو بارەوە باس دەکەین، کە شیرك و کوفر، هەر لە دنیاشدا مایەی سزاو ئازارو جەزرەبەی ڕووح و جەستەشن.

٣)- ﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴾، خزمە زۆر نیزیکەکانیشت بترسێنەو وریایان بکەوە، (**العَشيرَة: الأَدْنَوْنَ مِنَ القَبيلَةِ، وَوَصْفهم بِالأَقْرَبِين للتَأْكيد**) عەشیرەت ئەوانەی کە لەهۆز لێت نیزیکترن و وەسفکردنیان بە: ﴿ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴾ بۆ جەختکردنەوەیە، ئەوانەی کە زۆر نیزیکن.

٤)- ﴿ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، باڵت شۆڕ بکە بۆ ئەو بڕوادارانەی شوێنت کەوتوون، ئەمە تەعبیرێکە خوازراوەتەوە، یانی: وەك چۆن باڵندە باڵی خۆی

شۆڕ دەكات بۆ بەچكەكانی، تۆش بە شێوەیەكی نەرم و نیان و میهرەبان و بەبەزەییانە، لەگەڵ شوێنكەوتووانی بڕوادارت دا مامەڵە بكە.

٥)- ﴿ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴾، ئنجا ئەگەر سەرپێچییان لێكردی عەشیرەتەكەت، یاخود هەندێك لە بڕواداران، بڵێ: من بەرییم لەوەی ئێوە دەیكەن (لە كردەوە خراپەكانتان)، پێشتر باسمان كرد: نابێ و نەشبووە پێغەمبەر ﷺ موجامەلەی كەس بكات، هەر كەس هەڵەیەكی كردبێ، با نیزیكترین كەسیش بووبێ، ئاگاداری كردۆتەوە.

٦)- ﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، پشتیش بە خوای زاڵی میهرەبان ببەستە، كە بەرانبەر دوژمنانت زاڵەو، بۆتۆو شوێنكەوتووانت، میهرەبانە.

٧)- ﴿ ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴾، ئەو زاتەی دەتبینێ كاتێك هەڵدەستی، هەڵدەستی بۆ شەونوێژ، یاخود هەڵدەستی بۆ هەر ئیش و كارێك، یاخود هەڵدەستی لەنوێژێدا ڕادەوەستی.

٨)- ﴿ وَتَقَلُّبَكَ فِى ٱلسَّٰجِدِينَ ﴾، هەروەها كاتێك لەگەڵ كڕنووش بردووواندا، لەگەڵ نوێژكەراندا دێی و دەچی، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {**فَوَاللَّهِ مَا يَخْفَى عَلَيَّ خُشُوعُكُمْ، وَلَا رُكُوعُكُمْ، إِنِّي لَأَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي**} (**أخرجه البخاري: ٤٠٨، ومسلم: ٤٢٤**).

واتە: سوێند بە خوا خشووعی ئێوەو، چونە ڕكووعی ئێوە لەمن شێردراوە نیەو، من لە پشتمەوە دەتانبینم.

پێغەمبەری خوا ﷺ یەكێ لە سیفەتەكانی كە موعجیزە بووە بۆی، ئەوە بووە كە لە پشتەوەش خەڵكی بینیوە!

بەڵگەی نوێژی بەكۆمەڵ:

(**قَالَ مُقَاتِلٌ لِأَبِي حَنِيفَةَ: هَلْ تَجِدُ الصَّلَاةَ فِي الْجَمَاعَةِ فِي الْقُرْآنِ؟ فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لَا يَحْضُرُنِي، فَتَلَا مُقَاتِلٌ هَذِهِ الْآيَةَ:** ﴿ ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِى ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ ﴾).

موقاتیل بە ئەبوو حەنیفەی گوت: ئایا نوێژی بە کۆمەڵ ڕێی تێدەچێ لە قوڕئاندا باس کرابێ؟ ئەبوو حەنیفە گوتوویەتی: لەیادم نیە لە هیچ ئایەتێکدا باس کرابێ، موقاتیل ئەو ئایەتەی خوێندەوە: ﴿ ٱلَّذِي يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ ﴾.

واتە: ئەمە بەڵگەیە لەسەر نوێژی بە کۆمەڵ.

جێ بەجێکردنی پێغەمبەر ﷺ بۆ فەرمانی خوا:

ئەم فەرموودەیە هەیە لەوبارەوە: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: لَمَّا أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴾ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُرَيْشًا فَاجْتَمَعُوا، فَعَمَّ وَخَصَّ فَقَالَ: يَا بَنِي كَعْبِ بْنِ لُؤَيٍّ! أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا بَنِي مُرَّةَ بنِ كَعْبٍ! أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنْ النَّارِ، يَا بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ! أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ! أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا بَنِي هَاشِمٍ! أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ! أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ، يَا فَاطِمَةُ! أَنْقِذِي نَفْسَكِ مِنَ النَّارِ، فَإِنِّي لاَ أَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، غَيْرَ أَنَّ لَكُمْ رَحِمًا سَأَبُلُّهَا بِبَلاَلِهَا} (أخرجه مسلم: ٢٠٤).

واتە: ئەبوو هورەیرە رضي الله عنه دەڵێ: کاتێ ئەم ئایەتە دابەزی: ﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴾ {ئەبوو هورەیرە لە مەدینە مسوڵمان بووە، بەڵام دیارە لە هاوەڵانی بیستوە، هەندێ لە فەرمایشتەکان کە ئەبوو هورەیرە دەیانگێڕێتەوە لە هاوەڵانی دیکەی بیستوون} کاتێك ئەم ئایەتە دابەزی، پێغەمبەر ﷺ هۆزی قورەیشی بانگ کرد، هەم بە گشتیی قسەی بۆ کردن، هەم بە تایبەتیی، گوتی: ئەی بەنی کەعبی کوڕی لوئەی! خۆتان لە ئاگر دەرباز بکەن، ئەی بەنی موڕڕەی کوڕی کەعب! خۆتان لە ئاگر دەرباز بکەن، ئەی بەنی عەبدوششەمس! خۆتان لە ئاگر دەرباز بکەن، ئەی بەنی عەبدولمەناف! خۆتان لە ئاگر دەرباز بکەن، ئەی بەنی هاشم! خۆتان لە ئاگر دەرباز بکەن، ئەی بەنی عەبدولموتتەلیب! خۆتان لە ئاگر دەرباز بکەن، ئەی فاتیمە! خۆت لە ئاگر دەرباز بکە، من لەلایەن

خـواوە هیـچ سـوودێکتان پـێ ناگەیەنـم، ئەوەنـدە نەبـێ کـە خزمایەتییـەك هەیـە لـە نێـوان مـن و ئێـوەدا دەمـەوێ، ئـەو پەیوەندیـی خزمایەتییـە بگەیەنـم.

(بَـلال: مـا يُبَـلُّ بِـهِ الحَلْـقُ، وبَـلال أي: عَطـاءٌ، وَصِلَـةُ الرَّحِـم) (بـلال) یـانی: شـتێك کـە قوڕگـی پـێ تـەڕ دەکـرێ، ئەوەنـدە ئـاوە، هەروەهـا (بَـلال) بـە مانـای بەخشـین و جێبەجـێ کردنـی خزمایەتیـی دێ.

واتـە: هەقـی پەیوەندیـی خزمایەتییتـان بەسـەرمەوە هەیـە، بۆیـە لـە پێـش هەموو خەڵکـدا، ئێـوە ئـاگادار دەکەمـەوە، کـە خۆتـان لـە ئاگـر بپارێزن.

٩)- ﴿ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴾، بە دڵنیاییەوە خوا بیسەری زانایە.

لەبارەی ئەوەوە کە خوا دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُعَذَّبِينَ ﴾

لەگـەڵ خـوادا لەهیـچ پەرسـتراوێکی دیکـە مەپاڕێـوە، ئەگەرنـا لـە سـزادراوان دەبـی، یاخـود لـە ئـازار چێشـتووان دەبـی.

كاریگەریی شیرك و كوفر
لەسەر تێكچوونی دەروونیی و جەستەیی مرۆڤ

(د. محمد راتب النابلسي) لە تەفسیرەكەی خۆیدا[1]، هەم لە ڕای خۆی، هەم لە پزیشكانێك كە لێیان وەردەگرێ، چەند قسەیەك دێنێ، من یەكسەر وەرگێڕانە كوردییەكەیان دێنم، دەڵێ:

ئێستا پزیشكیگەریی دەروونیی خەریكە تێكەڵ دەبێتەوە لەگەڵ پزیشكیگەریی جەستەیی دا، هەتا زانیاریی بەرەو پێشەوە دەچێ، زیاتر ئەوە دەردەخات، كە ئەو كەم و كوڕییانەی تووشی جەستە دەبن، بە هۆی حاڵەتی دەروونییەوەن، یەكێ لە پزیشكەكانی دڵ بۆی باسكردم گوتی: خوێنبەری دڵ ئەوەندە لووس و صافە، بڕواناكرێ، ناگونجێ هیچ شتێك پێوەی بنووسێ، هەروەها خوێنبەرەكانی نێوەوەی دڵ، بە تایبەتی خوێنبەری تاجیی، هیچ شتێك پێوەی نالكێ، بەڵام حاڵەتی دەروونیی وەك: ترس و، كینەو بوغزو، ئەو حاڵەتە دەروونییە خراپانە، كەلێن و شوخت پەیدا دەكەن، لەسەر ئەو دەمارانە، كە زۆر زۆر لووس و صافن، شوخت و كەلێنی بچووكی لەسەر پەیدا دەكەن، دوایی ئەو كەلێن و شوختە گچكانە، ماددە چەورییەكان لە كاتێك دا كە خوێن جووڵە دەكات، ماددە چەورییەكانیان لەسەر كۆدەبێتەوەو لە ئەنجامی ئەوەدا دەمارەكانی خوێن تەسك دەبنەوە، بە هۆی ئەو حاڵەتە دەروونییانەوە كە شوخت و گرێ لەسەر دەمارەكانی خوێن پەیدا دەكەن.

هەروەها هەندێك لە ئاوسانە پیسەكان، بە هۆی حاڵەتی دەروونییەوە پەیدا دەبن، وەك ئاوسانی كوانی سەرەتانیی، هەروەها هەندێك لە نەخۆشییەكانی برینی گەدەو، نەخۆشیی شەكر و خوێن خەست بوونەوە لە مێشكدا، هەروەها هەندێك

---
(١) تفسير النابلسي ج٦ ص ٣٦٥.

لـە ئازارەكانـی ماسـوولكەكان، دكتۆرێـك پێـی گوتـم: ئەگەر فشـاری خوێـن (ضَغْـطُ الدَّم) نـاوی بـنرێ: فشـاری خـەم و خەفـەت (ضَغـط الهَـمّ) زۆر باشـترە، ئنجـا ئـەو حاڵەتـە نەخۆشـییە دەروونییانـەش، بـە دڵنیاییـەوە لـە شـیركەوە سـەرچاوە دەگـرن.

بێگومانیـش بـە هـۆی ئیمانـەوە، ئینسـان حاڵەتـی نەفسـی، ئـارام و هێمـن دەبـێ و لەو نەخۆشـییانەو لـەو دەرهاویشـتە خراپانـە دوور دەبـێ، هـەر بۆیـەش خـوا ﷻ لـە ئایەتەكانـی: (٨١ و ٨٢)ی سـوورەتی (الأنعـام)دا، زۆر جێـی سـەرنجە كـە دەفەرمـوێ: ﴿فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾﴾، واتـە: ئایـا كام لـە دوو كۆمەڵـەكان شایسـتەترن بـە هێمنیـی و ئاسـایبش، ئەگـەر بزانـن؟ ئەوانـەی بڕوایـان هێنـاوەو بڕوایەكەیـان تێكـەڵ بـە سـتەم، (یـانی: بـە شـیرك) نەكـردوە، ئـا ئەوانـە هێمنیـی و ئاساییشـیان هەیـەو، ئەوانـە ڕێ پێشـاندراون و ڕێـی ڕاسـت گرتووانـن.

هێمنیـی و ئاساییشـەكەش ئەوەیـە كـە لـە دنیاشـدا حاڵەتـی ئەمن و سـەقامگیریی دەروونییـان دەبـێ و، لـە دواڕۆژیشـدا حاڵەتـی ئارامیـی و، هێمنیـی و، ئاساییشـیان دەبـێ و لـە سـزای خـوا بـە دوور دەبـن.

مەسەلەی پێنجەم:

ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە شەیتانەکان دادەبەزنە سەر کەسانی زۆر درۆزنی گوناهکار، کە گوێ بۆ فریشتان هەڵدەخەن، تاکو قسەیان لێ بدزن بۆ کاهینەکان و، ئەوانیش زۆربەیان درۆزنن:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ ٱلسَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَٰذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴾، ئایا هەواڵتان پێ بدەم شەیتانەکان دادەبەزنە سەر کێ؟ ئەم پرسیار کردنە ﴿ هَلْ ﴾ مەبەست پێی گرنگیی هەواڵەکەیە، کە شایستەی ئەوەیە لەبارەیەوە پرسیار بکرێ، شەیتانەکان دادەبەزنە سەر کێ؟

٢)- ﴿ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴾، دادەبەزنە سەر هەر زۆر درۆ هەڵبەستەرێکی زۆر گوناهبار، (**كَثِيرُ الإِفْكِ، كَثِيرُ الإِثْمِ**).

٣)- ﴿ يُلْقُونَ ٱلسَّمْعَ ﴾ (شەتیانەکان) گوێ هەڵدەخەن، یاخود: (کاهینەکان) گوێ هەڵدەخەن بۆ شەیتانەکان، هەردووك واتای هەن. ﴿ يُلْقُونَ ٱلسَّمْعَ ﴾ (**إِلْقَاءُ السَّمْعِ: شِدَّةُ الإِصْغاءِ حَتّى كَأَنَّهُ إِلْقاءٌ لِلسمع مِن مَوْضِعِه**) یانی: زۆر باش گوێگرتن، دەڵیی گوێی فڕێداوە بۆ ئەو شوێنەی ئەو هەواڵەی لێ ببیستێ، یانی: زۆر چاك گوێ هەڵدەخەن.

٤)- ﴿ وَأَكْثَرُهُمْ كَٰذِبُونَ ﴾، زۆربەشیان (زۆبەی کاهینەکان کە گوێ بۆ شەیتانەکان دەگرن) یاخود زۆربەی شەیتانەکان کە گوێ دەگرن بۆ قسەی فریشتان، درۆزنن.

پێشتر باسمان کرد کە ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی (الحِجر)دا[1]، بە درێژیی لەو بارەوە قسەمان کردوە، بەڵام با ئەم فەرمایشتەش لێرەدا هەر بێنین:

{عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قالَتْ: سَأَلَ أُنَاسٌ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ الْكُهَّانِ فَقَالَ: (إِنَّهُمْ لَيْسُوا بِشَيْءٍ) فَقَالُوا: يَا رَسُول اللَّهِ ﷺ فَإِنَّهُمْ يُحَدِّثُونَ بِالشَّيْءِ يَكُونُ حَقًّا؟ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: تِلْكَ الْكَلِمَةُ مِنْ الْحَقِّ يَخْطَفُهَا الْجِنِّيُّ فَيَقذِفُها فِي أُذُنِ وَلِيِّهِ، فَيَخْلِطُونَ فِيها أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ كَذْبَةٍ «وَفِي لفظ للبخاري» فَيَزِيدُونَ مَعَها مَائَةَ كِذْبة)} (أخرجه البخاري: ٥٧٦٢، ومسلم: ٢٢٢٨).

دایكمان عائیشە (خوا لێی ڕازی بێ) دەڵێ: كەسانێك پرسیاریان لە پێغەمبەر ﷺ كرد دەربارەی كاهینەكان، {كاهین، فاڵچیی، ئەوانەی بانگەشەی زانیاریی نادیار دەكەن و درۆش دەكەن} پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (ئەوانە هیچ نین) گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ﷺ جاری وا هەیە قسەیەك دەكەن ڕاست دەردەچێ، هەق دەبێ؟! فەرمووی: (ئەوە قسەیەكی هەقە، كە جند دەیدزێ و دەیخاتە گوێی دۆستەكەیەوە {لە كاهینان} ئەویش زیاتر لە سەد درۆی لەگەڵ تێكەڵ دەكات - لە بێژەیەكی بوخارییدا هاتوە دەفەرموێ:- سەد درۆی لێ زیاد دەكات).

(١) هەروەها لە تەفسیری سووڕەتی (الصافات)داو، لەتەفسیری سووڕەتی (الجن)یش دا، بە درێژیی قسەمان لەوبارەوە كردوە.

مەسەلەی شەشەم:

شاعیرانی بێبڕوا، کەسانی سەرگەردان شوێنیان دەکەون، ئەوانەی بە هەموو شیوو دۆڵێکدا دەڕۆن و، ئەوەی دەیڵێن: نایکەن، جگە لە بڕوادارانی کردار باشی، زۆر خوا لە یادی، هەقی خۆئەستێن لەوانەی ستەمیان لێ دەکەن و، ستەمکارانیش سەرەنجامیان شوومە:

خوا دەفەرمووێ: ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱنتَصَرُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا۟ ۗ وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەو چوار ئایەتە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ﴾، شاعیرەکان، {شاعیرانی بێبڕوا} سەرگەردانان شوێنیان دەکەون ئەمە سەرزەنشتی شوێنکەوتووانەو، پێشتر چاکتریش سەرزەنشتی ئەوانەیە کە پەیڕەوییان لێکراوە. **(الغاون)** کۆی **(الغاوي)**یە، کە کەسێکە بێمراد و بێ ئاکامە، دەسخەڕۆو ڕەنجەڕۆیە.

٢)- ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ﴾، ئایا سەرنج نادەی! بە هەموو شیواندا سەرگەردانانە سەراسیمانە دەڕۆن.

لە بارەی شیعرەوە گوتراوە: **(أَعْذَبُهُ: أَكْذَبُهُ)** شیعر خۆشترینی درۆترینە، ﴿فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ﴾ شاعیرێك کە پابەند نیە بە شەریعەتەوە، تەشبیە کراوە بە حوشترێکی سەرگەردانەوە، کە سەری خۆی هەڵگرتووەو نازانێ بۆ کوێ دەچێ! چونکە: **(الهَائِمُ: الذَّاهِبُ فِي الأَرْضِ عَلَى وَجْهِهِ)** **(هائم)** بەزەوییدا ڕۆیشتووی سەری خۆ هەڵگرتوو، **(الهيام: الحِيرَةُ وَالتَّرَدُّدُ فِي المَرْعَى)** **(هيام)** بە

سـەرگەردانیی و دڵ لـە دڵـدان دەگوتـرێ، (الـوَاد: المُنْخَفِـض بَـيْنَ عَدْوَتَـيْن) نزمایـی و گۆمڵاییەکـە دەکەوێتـە نێـوان دوو قەدپاڵـەوە، ئـەو وشـەو تەعبیرانـە بـۆ شـاعیرانی بێبـڕوای سـەرگەردان خوازراونـەوە، وەك چـۆن حوشـترێك بـە دۆڵ و شـیواندا دەڕوا بـێ ئـەوەی بزانـێ بـۆ کـوێ دەچـێ، ئـەو شـاعیرانەش بـە شـیوو دۆڵـی بابەتانـدا دەڕۆن و، لـە هەمـوو دیزان دەبنـە ئەسـوێ و، بـە نێـو هەمـوو بابەتـان دەکـەون بـە پێخواسـیی.

٣)- ﴿ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴾، هەروەها شتی وا دەڵێن، کە کاری پێناکەن، واتە: زۆر قسان دەکەن بە زێدەڕۆییەوە کە کردەوەیان پێناکەن، لێرەدا بە دڵنیایی مەبەست پێی شاعیرە بێبڕواو بێ بەندوبارەکانە، چونکە دوایی دەفەرموێ: ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾.

٤)- ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، جگە لەوانەی بڕوایان هێناوەو، کردەوە باشەکان دەکەن، ئەوانە خوا جیایان دەکاتەوەو هەڵیانداوێرێ.

٥)- ﴿ وَذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴾، (ئەوانەی) زۆریش یادی خوا دەکەن.

٧)- ﴿ وَٱنتَصَرُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا۟ ﴾، تۆڵەی خۆشیان دەکەنەوە، دوای ئەوەی ستەمیان لێکراوە، نەك ستەم لە خەڵك بکەن.

٨)- ﴿ وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴾، ئەوانەش کە ستەمیان کردوە، لەمەودوا بۆیان دەردەکەوێ، چ جۆرە گەڕانەوەیەکی خراپ دەگەڕێنەوە!

هەڵبەتـە ئـەو ئایەتـە موبارەکـە ترسـاندن و وریاکردنەوەیـە بـۆ هـەر کەسـێك تاکـو هەقـی خەڵکـی پێشـێل نـەکات.

ئنجـا کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَسَيَعْلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَىَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴾ ئـەم شێوازە ئـەوە دەگەیەنـێ، کـە خـراپ گەڕانـەوەو بـۆ شـوێنی خـراپ، گەڕانـەوە، چارەنووسـی بـەدی سـتەمکارانە بـە هـۆی سـتەمەکەیانەوە، (المُنْقَلَـب: مَصْدَر مِيمـي مِنَ الإِنْقِلاب،

وَهُـوَ المَصِـيرُ وَالمَـآل، لأَنَّ الإنْقِـلاب هُـوَ الرُّجـوع)، (مُنْقَلَـب) چاوگێکـی میمییـە لـە (إنْقِلاب)ەوە هاتـوە، یـانی: گەڕانـەوە واتە: بۆیـان دەردەکەوێ چ جـۆرە گەڕانەوەیەکی خـراپ دەگەڕێنـەوە، یاخـود بـەرەو چ سـەرەنجامێکی خـراپ دەچنـەوە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَسَيَعۡلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَيَّ مُنقَلَبٖ يَنقَلِبُونَ ﴾ ئەمـە سـێ شـێوازی زێدەڕۆیـی تێـدا هـەن:

یەك: (س)ی ﴿ وَسَيَعۡلَمُ ﴾ بەمزووانە بۆیان بەدەر دەکەوێ، هێندەی پێناچێ.

دوو: ﴿ ٱلَّذِينَ ﴾ ئەوانەی ئەوکارە دەکەن، ئەو سەرەنجامە خراپە بۆیان لە بۆ سەدایە.

سێ: ﴿ أَيَّ مُنقَلَبٖ يَنقَلِبُونَ ﴾ ئەمە نادیارییەکی تێدایە، بۆ ئەوەی زەین بە هەرلایەکدا بچێ، یانی: ئەوە هەڕەشەیەکە لەوەسف نایەت، بۆیە نەخراوەتە ڕوو و بەناڕوونیی (غامض) هێڵراوەتەوە.

کورتە باسێک لە بارەی شیعرو شاعیرانەوە

بەڕێـــــزان!

ئەم کورتە باسە لە چوار بڕگەدا دەخەینە ڕوو:

یەکەم: بەپێی ئەو سێ ئایەتە بەپێزە، شیعریش وەك هەر قسەیەکی دیکە، دەگونجێ باش و پەسندو ستایشکراو بێ، دەشگونجێ خراپ و زەمکراو بێ، چونکە خوا ﷻ باسی شاعیرانی خراپی کردوەو فەرموویەتی:

١)- ﴿ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ ﴾ بێمرادان شوێنیان دەکەون.

٢)- ﴿ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴾ بەهەموو دۆڵ و شیوان دا سەرگەدانانە مل دەنێن.

٣)- ﴿ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴾ ئەوەی دەیڵێن کاری پێناکەن.

هەروەها باسی شاعیرانی باشیشی کردوەو، فەرموویەتی:

١)- ﴿ ءَامَنُوا۟ ﴾ بڕوایان هێناوە بە هەموو ئەوشتانەی پێویستە بڕوایان پێ بهێنرێ.

٢)- ﴿ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾ کردەوە چاکەکانیان کردوون.

٣)- ﴿ وَذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴾ زۆر یادی خوایان کردوە.

٤)- ﴿ وَٱنتَصَرُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا۟ ﴾ دوای ستەملێکراوییان تۆڵەیان ستاندۆتەوە.

بەڵام ئایەتەکە لێی وەردەگیرێ، کە شیعری خراپ و شاعیرانی خراپ، هۆکاری سەرگەردانیی زیاترن و، لە واقیعیش دا هەروایە.

دووەم: پێغەمبەری خواش ﷺ هەر شێوەی تەعبیرە قورئانییەکەی فەرمووە، لە بارەی شیعرو شاعیرانەوە، بۆ وێنە:

١)- {حَسَنُ الشِّعْرِ كَحَسَنِ الكَلامِ، وَقَبيحُهُ كَقَبيحِ الكَلامِ} (أخرجه الدارقطني: (٨٥٦/٤ عن أبي هريرة ﵁).

واتـه: چاكـی شـیعر، وەك چاكـی هـەر قسـەیەكە، خـراپ و ناقـۆڵای شـیعریش، وەك ناقـۆڵاو دزێـوی هـەر قسـەیەكە.

٢)- {الشِّعْرُ بِمَنزِلَةِ الكَلَامِ: حَسَنهُ كَحَسَنِ الكَلامِ، وَقَبيحُهُ كَقَبيحِ الكَلامِ} (أخرجه البخاري فـي الأدب المفرد: ٨٦٥، وَصَحَّحَهُ الألباني).

واتـە: شـیعر وەك هـەر قسـەیەكی دیكەیـە، چاكەكـەی وەك چاكـی قسـەی دیكـە وایـەو، خراپەكەشـی وەك خراپـی قسـەی دیكـە وایـە.

سێیەم: پێغەمبەری خوا ﷺ هەم سەرزەنشتی شیعرو، هەم ستایشیشی كردوە، بە گوێرەی حاڵ و مەقام و، بەپێی جۆری شیعرەكەو، كەسایەتیی شاعیرەكە، بۆ نموونە:

١)- {عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﵁ قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ نَسِيرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالْعَرْجِ إِذْ عَرَضَ شَاعِرٌ يُنْشِدُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: خُذُوا الشَّيْطَانَ أَوْ أَمْسِكُوا الشَّيْطَانَ، لَأَنْ يَمْتَلِئَ جَوْفُ رَجُلٍ قَيْحاً، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِئَ شِعْراً} (أخرجه مسلم: ٢٢٥٩).

واتـە: ئەبـوو سـەعیدی خودریـی ﵁ دەڵـێ: كاتێـك لـە خزمەتـی پێغەمبـەری خـوادا ﷺ دەڕۆیشـتین، شـاعیرێك هاتـە پێـشی شـیعری دەگـوت، پێغەمبـەری خـواش ﷺ فەرمـووی: ئـەو شـەیتانە بگـرن، {بـا چیدیكـە شـیعر نەڵـێ، دیـارە شـیعرەكانی خـراپ بـوون} ئەگـەر پیاوێـك هەنـاوی پـڕ بـێ لـە كێـم و زووخـاو، بـۆی باشـترە كـە پـڕ بـێ لـە شـیعر.

هیـچ گومانـی تێدانیـە مەبەسـت پێـی شـیعری خراپـە، شـیعری خـراپ، خولیـاو بیری خـراپ و تەعبیـری بـێ نەزاكـەت و ناشـیرینی تێدایـەو، هێرشـە بـۆ سـەر خەڵـك، نـاو زڕاندنـی خەڵـك، ناشـیرین كردنـی خەڵـك، هـەق گـۆڕیـن بـە ناهـەق، ناهـەق گـۆڕیـن بـە هـەق، بـە تەئكیـد پێغەمبـەری خـوا ﷺ، مەبەسـتی پـێ ئـەو جـۆرە شـیعرە بـووە.

٢)- پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: {إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً} (أخرجه أحمد: ٢١١٩٢، والبخاري: ٥٧٩٣).

واتە: بەدڵنیایی لە شیعردا حیکمەت هەیە، واتە: قسەی بە سوود و چاك، ڕێك و سوود بەخش.

٣)- {عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِحَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ: اهْجُ الْمُشْرِكِينَ، فَإِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ مَعَكَ} (أخرجه أحمد: ١٨٦٦٥، والبخاري: ٣٨٩٧، ومسلم: ٢٤٨٦).

واتە: بەرائی کوڕی عازیب ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ بە حەسسانی کوڕی سابیتی فەرموو: (هێرش بکە سەر هاوبەش بۆخوا دانەران (رۆح القدس {جیبریل}یش لەگەڵتدایە، هاوکارییت دەکات).

هاوبەش بۆ خوا دانەران قسەیان بە ئیسلام و مسوڵمانان دەگوت، دەبووایە کەسێك هەبێ بەزمانی خۆیان بیاندوێنێ، بەچەکی خۆیان لەگەڵیاندا ڕووبەڕوو بێتەوە، کە شیعرە.

٤)- پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حُكْمَاً، وَمِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا} (أخرجه إبن أبي شيبة: ٢٦٠٠٢، إسناده حسن).

واتە: لە شیعردا حیکمەت هەن و، لە قسە کردن و ڕوونکردنەوەدا، جۆرێك لە جادوو هەیە.

واتە: کاریگەریی پەنهانی بۆ سەر بەرانبەر، هەیە.

٥)- {عَنْ عَمْرِو بْنِ الشَّرِيدِ عَنْ أَبِيهِ رضي الله عنهما، قَالَ: رَدِفْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَوْماً فَقَالَ: هَلْ مَعَكَ مِنْ شِعْرِ أُمَيَّةَ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ شَيْءٌ، قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: هِيهْ، فَأَنْشَدْتُهُ بَيْتًا، فَقَالَ: هِيهْ، ثُمَّ أَنْشَدْتُهُ بَيْتًا، فَقَالَ: (هِيهْ)، حَتَّى أَنْشَدْتُهُ مِائَةَ بَيْتٍ} (أخرجه مسلم: ٢٢٥٥، والبخاري في الأدب المفرد: ٨٦٩، وابن ماجه: ٣٧٥٨، وابن حبان: ٥٧٨٢، والطيالسي: ١٢٧١، والحميدي: ٨٠٩ وغيرهم).

واتە: عەمری کوڕی شەرید لە بابیەوە دەگێڕێتەوە (خوا لێیان ڕازی بێ) دەڵێ: لەپشت پێغەمبەرەوە ﷺ سوار بووبووم، {حوشتر بووە، ئێستر بووە، ئەسپ بووە، گوێدرێژ بووە} فەرمووی: لە شیعری ئومەییەی کوڕی ئەبی صەڵت دەزانی؟ گوتم: بەڵێ، فەرمووی: بۆم بڵێ، دێڕە شیعرێکم بۆ گوت، فەرمووی: بڵێ، دێڕێکی دیکەشم بۆ گوت، فەرمووی: بڵێ، ئیدی هەر بەوشێوەیە، هەتا سەد دێڕە شیعرم بۆ گوت.

پێغەمبەر ﷺ دیارە پێی خۆش بووە، چونکە شیعرەکانی مانای چاك و تەعبیری ڕێك و جوان و قسەی نەستەق بوون.

چوارەم: پێغەمبەری خوا ﷺ وەك چەکێکی کاریگەر، لە بەرانبەر شیعری کافراندا، سوودی لە شیعر وەرگرتووە، شاعیرانی لەو بارەوە هانداون، بۆ وێنە:

أ- {عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَنْزَلَ فِي الشِّعْرِ مَا أَنْزَلَ، فَكَيْفَ تَرَى فيه؟ قَالَ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ يُجَاهِدُ بِسَيْفِهِ وَلِسَانِهِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَكَأَنَّمَا تَرْمُونَهُمْ بِهِ نَضْحَ النَّبْلِ} (أخرجه أحمد: ٢٧٢١٨، وابن حبان: ٥٧٨٦، وغيرهما).

واتە: کەعبی کوڕی مالیك ﷺ بە پێغەمبەری ﷺ گوت: خۆت ئاگاداری لەبارەی شاعیرانەوە ئەوە دابەزێنراوە، کە دابەزێنراوە، ئنجا ئایا چی تێدا دەبینی و چۆنە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (بە دڵنیاییەوە بڕوادار بە شمشێری و بە زمانی تێدەکۆشێ لە پێناوی خوادا، سوێند بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە، ئەو شیعرانەی کە لە دژی کافرەکان دەیڵێن، وەك تیریان پێوە بنێن {ئەوەندە بە ئازارە بۆیان}.

کە دیارە لە بەرانبەر شیعری خراپی ئەواندا، مسوڵمانانیش بەرگرییان کردوە لە ئیسلام و لە قورئان و لە پێغەمبەر ﷺ لێرە دەرفەت نیە ئەگەرنا لەو بارەوە شیعر زۆرن، هەم لە سیرەی (إبن هیشام)دا، هەم لە سەرچاوەکانی دیکەدا، شیعری زۆر هاتوون.

ب- {عَنْ ابن عَبّاس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ يَمْشِي بَيْنَ يَدَيْهِ، وَهُوَ يَقُولُ:

خَلُّوا بَنِي الْكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ

الْيَوْمَ نَضْرِبْكُمْ عَلَى تَنْزِيلِهِ

ضَرْباً يُزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ

وَيُذْهِلُ الْخَلِيلَ عَنْ خَلِيلِهِ

فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا ابْنَ رَوَاحَةَ! بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَفِي حَرَمِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ تَقُولُ الشِّعْرَ؟ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: خَلِّ عَنْهُ، فَلَهُوَ أَسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضْحِ النَّبْلِ} (أخرجه الترمذي: ٢٨٤٧، والنسائي في الكبرى: ٣٨٥٦، والبزار: ٢٠٩٩، وابن حبان: ٥٧٨٨، وابن خزيمة: ٢٦٨، وعبد بن حميد: ١٢٥٧، وأبو يعلى: ٣٤٤٠).

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ) دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لە عومرەی گێڕراوە (عُمْرَةِ الْقَضَاءِ)دا {واتە: لە ساڵی حەوتەمدا، چونکە لە ساڵی شەشەمدا، ڕێیان لێگیراو صولحی حودەیبییەی لێکەوتەوە، ساڵی داهاتوو کە ساڵی حەوتەمی کۆچییە، چوون ئەو عومرەیەیان گێڕایەوە} کاتێ دەچووە نێو مەککەوە، عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە لەپێش دەستی پێغەمبەرەوە ﷺ دەڕۆیی، ئەو شیعرەی دەگوت:

ئەی نەوەی کافران ڕێی پێغەمبەر چۆڵ بکەن

ئەمڕۆ لێتان دەدەین لەسەر دابەزاندنی قورئان

لێدانێك كە سەرتان لەسەر ئەو شوێنەی كە لەسەری دانراوە لابچێ[1].

لێدانێك وابكات خۆشەویست ئاگای لە خۆشەویستی نەمێنێ.

---

(١) واتە: سەرتان لە جەستەتان جیا بكاتەوە.

عومەر خوا لێی ڕازی بێ گوتی: ئەی کوڕی ڕەواحە! لە حەرەمی خواداو، لە پێش دەستی پێغەمبەری خوادا ﷺ ئەو شیعرە (توندە) دەڵێی؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: لێیگەڕێ (عومەر!) بە خوا ئەم (شیعر)ە خێراترە، لە کاریگەریی لە کافرەکاندا، لە خێرایی کاریگەریی تیر تێیاندا.

کەواتە: پێغەمبەر ﷺ هەم شاعیرانی هان داون و، هەم لە شیعریش بەهرەمەند بووەو، لە بواری خۆیدا، وەك چەکێك بەکاری هێناوە، کە ئەوەش شتێکی زۆر لۆژیکییەو زۆر ڕاست و ڕەوانە، کە ئێمە پێویستە لە هەر بوارو، مەیدانەدا بە چەکی شایستەی خۆی شەڕ بکەین و، بەشێوازی گونجاوی خۆی لەگەڵ نەیارانی ئیسلامدا ڕوو بەڕوو ببینەوە.

لێرەش دا کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (الشعراء) دێنین، لە خوای پەروەردگار داواکارم یارمەتییمان بدات، پەندو عیبرەتی زۆر لە بەسەرهاتی پێغەمبەران (**عليهم الصلاة والسلام**) وەربگرین.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی، بمانڕازێنێتەوە بەو ڕەوشت و بەهاو ئاکارە بەرزانەی، کە پێغەمبەران (**عليهم الصلاة والسلام**) پێیان ڕازاونەوەو، زیاتر بەهرەمەندمان بکات لە ڕووناکیی و بەرەکەتی قورئان و، یارمەتییمان بدات، کە وڵات و کۆمەڵگامان بە ڕۆشنایی قورئان زیاتر ڕۆشن بکەینەوەو، بە ڕووحی قورئان زیاتر ببووژێنینەوە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

النَّمۡلِ

دەستپێک

بەڕێــــزان!

ئەمــڕۆ کــە چــوار (٤)ی شــەووالی ســاڵی (١٤٤٠)ی کۆچییــە، بەرانبــەر (٢٠١٩/٦/٧)ی زایینــی، خــوا پشــتیوان بێــت، دەســت دەکەیــن بــە تەفســیرکردنی ســوورەتی (النَّمْــل).

پێناسەی سوورەتی (النَّمْل) و بابەتەکانی

١)- ناوی ئەم سوورەتە:

ئــەم ســوورەتە زیاتــر بــە نــاوی (**سُــورَةُ النَّمْــل**) نــاسراوە، وەك لــە (**صحيــح البُخــاري**)و (**جامــع الترمــذي**)دا هاتــوە، بــەڵام هــەر کام لــە نــاوەکانی: (**سُــورَةُ سُــليمان**)و (**سُــورَةُ هُدهُد**)یشــی، بــۆ بەکارهێــنراون، شــایانی باسیشــە کــە وشــەکانی: (**النَّمــل**)و (**هدهــد**) تەنیــا لــەم ســوورەتەدا هاتــوون و، بەســەرهاتی پێغەمبــەر ســولەیمان ﷺ لــە هیــچ ســوورەتێکدا، وەك ئــەم ســوورەتە بــە درێژیــی نەهاتــوەو، بەســەرهاتی لەگــەڵ مێروولــە قســەکردن و بیســتنی، پاشــان ناردنی هودهود بۆ لای شــاژنی (**سبأ**)و، هاتنی شــاژنی (**سبأ**) بــۆ پایتەختــی حوکمڕانیــی ســولەیمان (**قــودس**) لــە فەڵەســتین، تەنیــا لێــرەدا باســکراوە.

٢)- شوێنی دابەزینی:

ئــەم ســوورەتە ســوورەتێکی مەککەییــە و، زانایــان لەســەر مەککەیــی بــوونی ئــەم ســوورەتە موبارەکــە یەکدەنگــن، لــە تەفســیرەکاندا نەکەوتۆتــە بەرچــاوم لــە بــارەی هیــچ ئایەتێــکی ئــەم ســوورەتە موبارەکــەوە، کــە مەدینەیــی بــێ، ڕاجیاییــان هەبــێ، هەموویــان لەســەر مەککەیــی بــوونی ســەرجەم ئایەتــەکانی یەکدەنگــن، جــاری وایــە

قسەیەکی ڕیزپەڕ دەکرێ، کە زانایان ئیعتیبارێکیان بۆ دانەناوە، هیچ بەڵگەیەکیشی لە پشتەوە نیە، ئەوە شایانی باس نیە.

٣)- ڕیزبەندیی لە موصحەف و دابەزیندا:

ئەم سوورەتە لە ڕیزبەندیی (**مصحف**)دا، ژمارە (٢٧) و، لە ڕیزبەندیی دابەزین (**ترتيب النزول**)دا، ژمارە (٤٨)، دوای سوورەتی (**الشعراء**) و، پێش سوورەتی (**القصص**)، دابەزیوە، واتە: هەمان ئەو شوێنەی کە ئێستا لە موصحەفدا هەیەتی، لە ڕیزبەندیی دابەزینیش دا، هەر کەوتۆتە نێوان ئەو دوو سوورەتەوە.

٤)- ژمارەی ئایەتەکانی:

ژمارەی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە، بە سێ جۆر هاتوە:

أ- هەندێك بە (٩٣).

ب- هەندێك بە (٩٤).

ج- هەندێك بە (٩٥) ئایەتیان داناون، بەڵام زیاتر ژمارەی (٩٣) باوە، لە موصحەفەکانی کە لەبەر دەستمانن، ژمارە (٩٣) نووسراوە، پێشتر هۆکاری جیاوازیی ژمارەی ئایەتەکانمان باسکردوە، کە بریتیە لە کورتیی و درێژیی ڕستەکان و شوێنی وەستانەکان، واتە: یەکێك لە زانایان پێی وابووە ئەو ڕستە قورئانییە تاکو کۆتایی دەچێ، یەکێکی دیکە پێی وابووە دەبێ لە نێوەڕاستیدا بوەستی و، بۆتە دوو ڕستە، بۆیە لە هەندێکیاندا ڕستەیەك بۆتە دوو ئایەت و، لە هەندێکیان دا هەر یەك ئایەتە، درێژیی و کورتییەکە لێرەدایە، نەك یەکێك بڵێ: ئەو ئایەتە هەیەو، یەکێکیان بڵێ: ئەو ئایەتە نیە.

٥)- نێوەڕۆکی:

ئەم سوورەتە هەمان نێوەڕۆکی سوورەتە مەککەییەکانی دیکەی هەیە لە:

١- باسی خوا بەیەکگرتن و نیشانەکانی خوا ﷻ لە مرۆڤ و دەوروبەرو گەردووندا.

٢- باسی قورئان و پێغەمبەرایەتیی و وەحیی.

٣- باسی ڕۆژی دوایی و بەهەشت و دۆزەخ و سزاو پاداشتی خوا.

٤- باسی بەسەرهاتی پێغەمبەران (عَلَيْهِمِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، لەگەڵ گەلەکانیاندا، کە چییان بەسەرهاتوە؟ کە بەزۆریی وابووە سزا بدرێن، لە ئەنجامی لاملیی و سەرپێچییکاربوونیان دا، لەوەی پێغەمبەران بۆیان هێناون.

٦)- تایبەتمەندییەکانی:

لە ئەنجامی تێوەڕامان و سەرەنجدانی خۆم، شەش (٦) تایبەتمەندییم بەرچاو کەوتوون، کە تایبەتن بەم سوورەتەوە:

تایبەتمەندیی یەکەم: تەنیا لەم سوورەتەدا هەردووك وشەی: (**نَمْلَة والنَّمْل**) لە ئایەتی ژمارە (١٨)داو، وشەی: (**هُدْهُد**) لە ئایەتی ژمارە (٢٠)دا هاتوون.

تایبەتمەندیی دووەم: هەروەها بەسەرهاتی سولەیمان عليه السلام و شاژنی (**سبأ**)، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە، کە لە ئایەتەکانی: (١٥ - ٤٤)دا، چەند جارێك بە ناوهێنان و بە ئاماژە باسکراون، هەڵبەتە ناوی سولەیمان لە قورئان دا زۆر هاتوە، بەڵام وەك بەسەرهات لەگەڵ (**ملكة سبأ**)دا، تەنیا لێرەدا هاتوە.

تایبەتمەندیی سێیەم: هەروەها باسی هێنانی تەخت و کورسیی شاژنی (**سبأ**) لە چاو تروکانێکدا لە لایەن کەسێکەوە، کە زانیاریی کتێبی لەلا بووە: ﴿ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ﴾، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە، لە ئایەتی ژمارە (٤٠)دا.

تایبەتمەندیی چوارەم: تەنیا لەم سووڕەتەدا، لە بەسەرهاتی صالح ‌عليه السلام‌دا، باسی نۆ کۆمەڵ، یان نۆ کەس ﴿تِسْعَةُ رَهْطٍ﴾ کراوە، لە ئایەتی ژمارە: (٤٨)دا، کە دەگونجێ مەبەست پێی نۆ کەس بێ، کە لە خراپەکارییدا هەر کامێکیان وەك گرووپێك وابوون، یاخود وشەی (رَهط) هەر لەسەر ئەسڵی مانا زمانەوانییەکەی خۆیەتی، نۆ گرووپی تێکدەر.

تایبەتمەندیی پێنجەم: تەنیا لەم سووڕەتدا باسی (دَآبّةُ الأَرْض)کراوە، لە ئایەتی ژمارە (٨٢)دا، واتە: ژیانداری زەوی و، پێرۆی زەوی و، زیندەوەری زەوی، لە سووڕەتی (سبأ)دا: ﴿مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُۥ﴾سبأ: ١٤، لەوێدا باسی (دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ) کراوە، بەڵام مەبەست پێی مۆرانەیە، مۆرانە لە گۆچانەکەی سولەیمانی ‌عليه السلام‌ داوە، بەڵام لێرەدا ئەم (دَآبّةُ الأرْض)، بەو شێوەیە کە لێرە پێناسە کراوە: ﴿أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾﴾، تەنیا لێرەدا هاتووە کە لە فەرمایشتی پێغەمبەریشدا ‌ﷺ‌ ئاماژەی پێدراوە، کە دوایی دەیگەینێ، کە ئەوە یەکێکە لە هاتنی نیشانە گەورەکانی ئاخیر زەمان.

تایبەتمەندیی شەشەم: تەنیا لەم سووڕەتەدا، باسی جووڵەی چیایەکان کراوەو، وەك ڕۆیشتنی هەور لە حاڵێکدا، کە باباى بینەر وا دەزانێ وەستاون: ﴿وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ ۚ صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ۚ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾﴾، کە لە ئایەتی ژمارە (٨٨)دا، هاتوە.

٧)- دابەشکردنی بۆ چەند دەرسێك:

ئێمە (٩٣) ئایەتەکەی ئەم سووڕەتەمان، بۆ هەشت (٨) دەرسان دابەشکردوون، بەم جۆرەی خوارێ:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ٦)، واتە: شەش (٦) ئایەت، پێناسەی قورئان و بڕواداران و بێبڕوایان، ئنجا سەرەنجامی شوومیی بێبڕوایان.

دەرسی دووەم: ئایەتەکانی: (٧ - ١٤)، واتە: هەشت (٨) ئایەت، کورتەیەك لە بەسەرهاتی مووسا ﷺو، ڕووبەڕوو بوونەوەی لەگەڵ فیرعەون و دارو دەستەکەی و، گەلە گومڕاییەکەی دا بە گشتیی.

دەرسی سێیەم: ئایەتەکانی: (١٥ - ٤٤)، واتە: سی (٣٠) ئایەت، بەسەرهاتی داوودو سولەیمان، دیارە ئاماژەیەك کراوە بە داوود ﷺ وەك بابی سولەیمان ﷺ ئەگەرنا زیاتر بەسەرهاتی سولەیمان باسکراوە، کە بەلای شیوێکدا ڕۆیشتوە، بە ناوی (**وادي النَّمْل**)و گوێی لە قسەی مێروولەیەك بووە، گوتوویەتی: ئەی مێروولەکان! بچنە نێو کونەکانی خۆتان، بۆ ئەوەی سولەیمان و سوپایەکەی تێکتان نەشکێنن، بەبێ ئەوەی هەستتان پێبکەن، پاشان لێپێچینەوەی سولەیمان لە هودهود، کە دیار نەبووە، کە ئێمە لە کوردەوارییدا پەپوو سولەیمانەی پێ دەڵێین، ئەویش دوایی دێ و، هۆی دیار نەبوونەکەی خۆی بۆ باس دەکات، کە چووە سەردانی (سبأ)ی کردوەو، لەوێ شاژنێك حوکمیان دەکات، بینیویەتی، کە خۆی و خەڵکەکەی کڕنووش بۆ خۆر دەبەن.

دوایی سولەیمان نامەیەکی پێدا دەنێرێو، شاژنیش ڕاوێژ دەکات بە کۆڕو مەجلیسەکەی خۆی، ئەوانیش هەموویان هەر ئامادەییەك دەردەبڕن، بەڵام ئەو دەڵێ: دیارییەکی بۆ دەنێرم، بزانم داخۆ وەڵامەکەی چی دەبێ؟ کاتێك دیارییەکە دەگاتە سولەیمان ﷺ، دەڵێ: ئایا ئێوە دەتانەوێ هاوکاریی من بکەن بە ماڵ و سامان؟ ئێوە بە دیاریی خۆتان دڵخۆشن و لە لای من هیچ نیە، ئنجا هەڕەشەیان لێدەکات، کە ئەگەر لەگەڵی تەبا نەبن، سوپایان بۆ دەنێرێ، چونکە ئەو بانگێشتی شاژنی کردوە کە بێ و پێکەوە دیالۆگ و وتووێژ بکەن.

سەرەنجام شاژن دێ، بەڵام بەر لەوەی بێت کورسیی و تەختەکەی کە لەسەری دادەنیشێ، سولەیمان ﷺ وەك موعجیزەییەك بۆی دێنێتە ئەوێ لە چاوترووکانێکدا، ئنجا کاتێك عەڕش و کورسییەکەی خۆی پێشان دەدەن، دەڵێن:

ئایا ئەوە هی تۆیە؟ بەڵام دەستکارییان کردوە، دەڵێ: وەك ئەو وایە، دوایی سولەیمان ﷺ پێی دەڵێ: بچێتە نێو ئەو کۆشکەوە، کۆشکەکەش زەوییەکەی شووشە بەند کراوەو، وا هاتۆتە بەرچاو کە لە ژێریدا ڕووبار دەڕواو، ڕەنگە ئاویشی تێدا بووبێت، ئیدی ئەو ئافرەتە دەلینگی هەڵدەکات، بۆ ئەوەی تەڕ نەبێ، بەڵام سولەیمان ﷺ دەڵێ: ﴿صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ﴾، ئەوە کۆشكێكە لە شووشەی لووس، شووشە بەند کراوە، ئیدی ئەو ئافرەتە کە ئەو هەموو ئیمکانیەتە زۆرە دەبینێ، دەزانێ ئەوە لەسەرووی ئاستی بەشەرەوەیە، وێڕای نیشانەکانی دیکە، بۆیە سەرەنجام مسوڵمان دەبێ و بۆ خوا گەردەنکەچ دەبێ.

دەرسی چوارەم: ئایەتەکانی: (٤٥ - ٥٣)، واتە: نۆ (٩) ئایەت، بەسەرهاتی صالح ﷺو گەلەکەی ثەموود باسکراوە، کە بانگیان دەکات بۆ لای خوا ﷻ: پارێز لە خوا بکەن و، پەلە نەکەن لە هاتنی سزا، بەڵام نۆ کەس، یاخود نۆ گرووپ، لە گەلەکەی هەر خەریکی تێکدان و خراپەکاریی دەبن و، تەگبیر دەکەن و پیلان دادەڕێژن، بۆ صالح ﷺ کە بیکوژن، خۆی و ماڵ و خێزانی، بەڵام پیلانەکە سەری خۆیان دەخوات و، سەرەنجام گەلی ثەموود لە بەین دەچن.

دەرسی پێنجەم: ئایەتەکانی: (٥٤ - ٥٨)، واتە: پێنج (٥) ئایەت، بەسەرهاتی لووط ﷺو گەلەکەییان تێداخراوەتە ڕوو، کە ئەوانیش وەك گەلی ثەموود، سەرەنجامێکی شوومیان دەبێ، لە ئەنجامی ئەوەدا کە ئامادە نابن، بە قسەی لووط ﷺ دەست لەو کارە قێزەونەو لەو ڕەوشت نزمییەی خۆیان هەڵبگرن، کە بریتی بووە لە نێربازیی.

دەرسی شەشەم: ئایەتەکانی: (٥٩ - ٦٦)، واتە: هەشت (٨) ئایەت، باسی پەروەردگارێتیی خواو نیشانەکانی خوا ﷻ، لە ئاسمان و زەویی دا، ئنجا لە ڕووبارو دەریاییەکان کە نێوانیان خراوەتە بەین و، پێکەوە ئاوێتە نابن، پاشان چیایەکان کە ڕووبارەکانیان بە نێودا دەڕۆن و، هەرچی خوا ﷻ دەیڕوێنێ، پاشان چۆن خوا ﷻ

لە فریای بابای تێگیراو و ناچار دێ، لە کاتێکدا دەستی لە هەموو پچکان دەبڕێ، ئنجا باسی هەورو باران، پاشان باسی ئەوە کە چۆن خوا ﷻ دروستکراوەکان دەست پێ دەکات و وەدییان دێنێ و دوای لە بەین چوونیان دەشیانگێڕێتەوە، ئنجا چۆن خوا ﷻ بژیوی مرۆڤەکان دەدات، لە ئاسمان و زەوییەوە؟

دەرسی حەوتەم: ئایەتەکانی: (٦٧ - ٧٥)، واتە: نۆ (٩) ئایەت، باسی قسەی کافرەکان لە بارەی قیامەتەوە، کە زیندوو ناکرێنەوەو، کاتی خۆی ئەو بەڵێنە بە باب و باپیرانیشیان دراوە، بەڵام کەس لە قیامەتێوە نەهاتۆتەوە، وەك لە بیرۆاپانی نێو کوردەواریدا باوە! وەڵام فێرکردنی خواش ﷻ بۆ پێغەمبەر ﷺ کە وەڵامی ددانشکێنیان بداتەوەو، چەند ڕاستییەك بخاتە ڕوو، کە ناڕاستەوخۆ وەڵامی ئەو ئیشکال و پرسیارەی ئەوانیان تێدایە.

دەرسی هەشتەم و کۆتایی: ئایەتەکانی: (٧٦ - ٩٣)، واتە: هەژدە (١٨) ئایەت، باسی قورئان و چەند ڕێنماییەك بۆ پێغەمبەر ﷺ ئنجا باسی ڕۆژیی دوایی و ئاخیر زەمان، پاشان چەند بابەتێکی جۆراو جۆر، وەك ژیانداری زەوی (**دابة الأرض**)و، کۆکرانەوەی مرۆڤەکان لە ڕۆژیی دواییدا، پاشان باسی دیاردەی شەوو ڕۆژو، باسی فوو بە کەڕەنادا کردن و باسی چیایەکان، کە پێت وایە وەستاون، بەڵام وەك ڕۆیشتنی هەور دەڕۆن، ئنجا باسی چارەنووس و سەرەنجامی چاکەکاران و خراپەکاران و، دوایی چەند ڕێنماییەکی خوا ﷻ بۆ موحەممەد ﷺ کە کۆتایی سوورەتەکەیان پێهاتوە.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە شەش (٦) ئایەتی سەرەتای سوورەتی (النَّمل) پێکهاتوە: (١ - ٦)، کە تێیاندا پێناسەی قورئان کراوە، وەك ڕێنمایی و دڵخۆشکەر بۆ بڕواداران، پاشان پێناسەی بڕواداران کراوە بە سەرەکیترین خەسڵەت و سیفەتیان، دوایی پێناسەی بێبڕوایانیش کراوە، بە پێی سیاق و کەش و هەوایەك کە ئەم سوورەتە دەیخوازێ، پاشان باسی سەرچاوەی لێوەهاتنی قورئان کراوە، کە خوای کاربەجێی زانایە.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿طسٓۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡقُرۡءَانِ وَكِتَابٖ مُّبِينٍ ١ هُدٗى وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ٢ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ يُوقِنُونَ ٣ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمۡ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَهُمۡ يَعۡمَهُونَ ٤ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ وَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ هُمُ ٱلۡأَخۡسَرُونَ ٥ وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلۡقُرۡءَانَ مِن لَّدُنۡ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ٦﴾.

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، طا سین ئەوانە ئایەتەکانی قورئان و کتێبێکی ڕوونکەرەوەن (١) ڕێنمایی و موژدە (دڵخۆشکەر)ن، بۆ بڕواداران (٢) ئەوانەی نوێژ بەرپا دەکەن و زەکات دەدەن، هەر ئەوانیش دڵنیاو بڕوا پتەون بە ڕۆژی دوایی (٣) بە دڵنیایی ئەوانەی بڕوایان بە ڕۆژی دوایی نیە، کردەوە (خراپە) کانیانمان بۆ ڕازاندووەتەوە، بۆیە سەراسیمە بوون (٤) ئەوانە کەسانێکن (لە ژیانی دنیایاندا) خراپترین ئازاریان هەیەو، لە ڕۆژی دواییشدا

هەر ئەوانن هەرە زیانبار ﴿٥﴾ بێگومان (ئەی موحەممەد) قورئانت لە لایەن (خوای) کارزانی زاناوە پێدەدرێ ﴿٦﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(وَبُشْرَىٰ): (بُـشْرَى وَبَشَارَة: الخَبَرُ السَارُّ)، هەواڵی خۆش، (بَشَارَة، بُشْرَى) بۆیە وایان پێگوتراوە، چونکە هەواڵی خۆش کاریگەریی هەیە لەسەر پێستی دەم و چاوی ئینسان، ڕووخساری دەکاتەوەو گەش و جوانی دەکات، هەروەها بە هەواڵی ناخۆشیش بە پێچەوانەوە: دەم و چاوی ئینسان تێکدەچێ و گرژ دەبێ و دێتەوە یەك.

(يَعْمَهُونَ): سەراسیمەو سەرگەردان دەبن، (العَمَهُ: التَرَدُّدُ فِي الأَمْرِ مِنَ التَحَيُّرِ)، (عَمَه): بریتیە لە دڵ لە دڵدان لە کارێکدا، واتە: نەزانی بە کام لایدا بیخەی، لە ئەنجامی سەراسیمە بوون دا.

(لَتُلَقَّى): واتە: پێت دەدرێ و وەری دەگری، (تُلَقَّى مُضَارِعُ لَقَّاهُ، مَبْنِيٌّ لِلْمَجْهُولِ، أَيْ جَعَلَهُ لَاقِيَاً، وَاللُّقِيُّ وَاللِّقَاء: وُصُولُ أَحَدِ الشَّيْئَيْنِ إِلَى شَيْءٍ آخَرَ، قَصْدًا أَوْ مُصَادَفَةً، وَالتَّلْقِيَةُ: جَعْلُ الشَّيْءِ لَاقِيَاً غَيْرَهُ)، (تُلَقَّى): بکەرەکەی دیار نیە، واتە: وایکرد کە تووشی بێت، (لُقِيّ ولِقَاء): بریتیە لەوەی دوو شت هەبن، یەکێکیان بە وی دیکە بگات، ئنجا یان بە شێوەیەکی ئامانجدارانە، یاخود هەروەها بە ڕێکەوت و بە تووش بوون، (تَلْقِيَة): بریتیە لەوەی شتێك بە شتێکی دیکە بگات، کەواتە: لە کوردییدا بۆ وشەی (تُلَقَّى) مەگەر بڵێین: پێت دەدرێ، یان پێت دەبەخشرێ، بە عەرەبیی: (تُعْطَى، أو تُؤْتَى)، بەڵام دیسان مانای (تُلَقَّى) بە تەواویی ناگەیەنێ ﴿وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ﴾، واتە: تۆ قورئانت تووش دێ و بۆت دێ، بەبێ ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ چاوەڕوانیی کردبێ و مەبەستی بووبێ، وەك خوا

دەفەرموێ: ﴿ وَمَا كُنتَ تَرْجُوٓا۟ أَن يُلْقَىٰٓ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبُ ﴿٨٦﴾ ﴾**القصص**، واتە: تۆ پێشتر ئومێدەوار نەبووی کە قورئانت پێ بدرێ (قورئانت بۆ لا بنێردرێ) یانی: پێغەمبەر ﷺ وە نەبێ چاوەڕێی شتێکی کردبێ، بەڵکو خوا ﷻ وەحیی بۆ ناردوە بەبێ ئەوەی چاوەڕوانیی بکات.

مانای گشتیی ئایەتەکان

لەم سوورەتەدا لە دەستپێك و کۆتاییدا، باسی قورئان هاتوە، لەو ڕووەوە وەك سوورەتی (**الشعراء**) وایە، سوورەتی (**الشعراء**)یش هەم لە سەرەتاوە باسی قورئان هاتوەو، هەم لە کۆتاییدا، ئەم سوورەتەش بە هەمان شێوە، دوای وی سوورەتی (**القصص**) دێ، دەتوانین بڵێین: ئەم سوورەتانە کەوتوونە نێوەڕاستی دابەزینی قورئانەوە، لە ڕووی قەبارەو ژمارەی سوورەتەکانەوە، واتە: لە پێش ئەم سوورەتەدا، قورئانێکی زۆر دابەزیوەو، لە دوایی ئەم سوورەتە موبارەکەش قورئانێکی زۆر هاتوە، بۆیەش لێرەدا بۆ وێنە: کە باسی بەسەرهاتی مووسا ﷺو هاروونی برای لەگەڵ فیرعەوندا کراوە، زۆر بە کورتیی باسکراوە، هەروەها باسی بەسەرهاتی صالح ﷺ لەگەڵ گەلەکەی (**ثمود**)داو، بەسەرهاتی **لووط** ﷺ لەگەڵ گەلەکەی دا، زۆر بە کورتیی باسکراون، هەروەها ئاماژەیەك کراوە بە داوود ﷺو سولەیمان ﷺ کە خوا ﷻ چی پێداون، بەڵام لە سوورەتەکانی پێش ئەم سوورەتەدا، زۆر شت باسکراوە، کە خوا ﷻ چیداوە بە داوودو چی داوە بە سولەیمان! بۆیە ئەو شتانەی کە لە سوورەتەکانی دیکەدا، درێژەیان هاتوە، بە پێویست نەزانراوە خوا ﷻ لێرەدا درێژە بداتە ئەو بەسەرهاتانەو، ئەو باس و خواسانەی کە لە سوورەتەکانی پێشێ دا هاتوون.

ئەم سوورەتە ئاوا دەست پێدەکات، سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموێ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە.

هەرکات مرۆڤ ئەو ڕستە موبارەکەی گوت، دەبێ بەلای کەمەوە چوار مەبەستان لە عەقڵ و دڵی خۆیدا ئامادە بکات:

١ - ئەم کارە بە ناوی خوا دەکەم.

٢ - بە پێی شەرعی خوا دەیکەم.

٣ - بە تواناو یارمەتیی خوای پەروەردگار ئەم کارە دەکەم.

٤ - ئەم کارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا، ئەنجامی دەدەم.

﴿ طسٓ ﴾، ئەمانە دوو پیتن: پیتی (ط)، لەگەڵ پیتی (س)، پێشتر چەند جارێك باسمان کردوە، کە (٢٩) سوورەت لە قورئاندا بەو پیتە پچڕ پچڕانە (**الحروف المُقَطَّعَة**)، دەستیان پێکردوە، چونکە پێویستە وا گۆ بکرێن، کە لێك جیان، نەڵێین: (**طَسْ**) یان (**أَلَمْ**)، بەڵکو دەڵێین: (**طَا سِين**)، (**أَلِف لام ميم**)، ئێمە باسێکی تێرو تەسەلمان لە بارەی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە لە سەرەتایی سوورەتی (**یونس**) دا، کردوە، بۆ کەسێك بیەوێ لەو بارەوە بەرچاوو ڕوونتر بێ، با بگەڕێتەوە وێ، کە لە سەرەتای (٢٩) سوورەتدا ئەم پیتانە هاتوون، ئنجا هەیانە پیتێکە وەك: (**ص، ق، ن**)، هەیانە دوو پیتن وەك: (**طه، طس، یس**)، هەیانە سێ پیتن وەك: (**ألم، ألر، طسم**)، هەیانە چوارە وەك: (**المص، ألمر**)، هەشیانە پێنج وەك: (**کهیعص**) ئنجا ئایا چ مەبەستێك هەیە لە پشت بەکارهێنانی ئەو پیتە پچڕ پچڕانەوە، لە سەرەتای (٢٩) سوورەت دا، کە دووانیان مەدینەیین، بەڵام (٢٧) یان مەککەیین؟ لەوێ قسەی تێرو تەسەلمان لەو بارەوە کردوە، بەڵام لێرەش تەئکید دەکەینەوە کە زیاتر وا پێدەچێ ئەوە مەبەست بێ: ئەو قورئانە، ئەی مرۆڤەکان! کە لەبەر دەستتانەو دەیخوێننەوە، فەرمایشتی خوایەو، هەر لەو پیتانەو لەو دەنگانە پێك هاتوە، کە ئێوە قسەیان پێ دەکەن، بەڵام تەماشا بکەن! ئێوە ناتوانن،

نەك وێنەی ئەو قورئانەو وێنەی دە (١٠) سوورەت، بەڵكو وێنەی سوورەتێكی سێ ئایەتییشی بێنن، وەك (**العصر، الكوثر، النصر**)، كەواتە: بزانن كە ئەم قورئانە، فەرمایشتی خوایە ﷻ، كە هەر لەو كەرەستەیەی لەبەر دەستی ئێوەشدا هەیە، ئەو قورئانەی پێكهێناوە، بەڵام ئێوە ناتوانن وێنەی سوورەتێكی كورتیش بێنن و، لە بەرانبەریدا دەستەوسانن، كەواتە: دیارە لە كارگەیەكی دیكەی سەرووی بەشەردا، ئەو پیت و دەنگانە لێكدراون و، ئەو فەرمایشتە موبارەكەیان لێ پێكهێنراوە، كە فەرمایشتی بێ وێنەی خوایە ﷻ، بۆیە بزانن كە ئەو قورئانە، ئەو كتێبە، فەرمایشتی خوای پەروەردگارەو، كتێبی خوایەو، خوێندراوەی خوایە ﷻ.

﴿تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْقُرْءَانِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ﴾، ئا ئەوانە ئایەتەكانی قورئان و كتێبێكی روونكەرەوەن، دەشگونجێ بڵێی: كتێبێكی رۆشنن، روونن، چونكە (مُّبِينٍ) دەگونجێ لە (أبان)ی (**لازم**)ەوە بێت، یان لە (أبان)ی (**مُتَعَدِّي**)یەوە، (**لازم**) ئەوەیە كە پێویستی بە بەركار (**مفعول به**) ناكات، وەك (**أَبَانَ القَمَرُ**) مانگەكە دەركەوت، رۆشن بوو، بەڵام (**أَبَانَت الشَّمْسُ الأَرْضَ**)، (**مُتَعَدِّي**)یە، یانی: خۆرەكە سەر زەوی رووناك كردەوە، هەڵبەتە قورئان هەم رۆشنەو هەم رۆشنكەرەوەیە، بۆ ئەو راستییانەی خوا ﷻ خستوونیە دوو توێی ئەو فەرمایشتە بێ وێنەو موبارەكەی خۆیەوە.

﴿هُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾، ئەم قورئانە، رێنماییكارەو موژدەدەرو دڵخۆشكەرە بۆ بڕواداران، ئنجا ئایا ئەو بڕوادارانەی قورئان دڵیان خۆش دەكات و موژدەیان پێ دەدات؟ هەم لە دنیادا موژدەی سەرفرازیی و ژیانێكی پاك و چاك و راست و ساغیان پێدەدات، هەم لە دوارۆژدا موژدەی سەربەرزیی و سەرفرازییان پێ دەدات؟

خوا بە سێ سیفەتان ئەو ئیماندارانە پێناسە دەكات: ﴿ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾، ئەوكەسانەی نوێژ بەرپا دەكەن و،

زەكات دەدەن و، بە ڕۆژی دوایی بڕوایان زۆر پتەوو دامەزراوە، (**یوقنون**): یانی: (**یُؤْمِنُون إِيمَاناً جازِمَاً لَا تَرَدُّدَ فِيهِ**). بڕوایەکی پتەوی نەلەخشاویان هەیە کە لەرەلەری تێدانیە.

ئنجا دوای پێناسە کردنی ئەو بڕوادارانەی، کە ئەم قورئان و کتێبە ڕوون و ڕۆشنکەرەوەیە، بۆیان دەبێتە ڕێنماییکارو موژدەدەرو دڵخۆشکەر، دێتە سەر پێناسەی بێبڕوایان: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَٰلَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی بڕوایان بە ڕۆژی دوایی نیە، کردەوەکانیانمان بۆ ڕازاندوونەوەو بۆ جوان کردوون، بۆیە ئەوان سەراسیمەو سەرگەردانن.

﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ ﴾، ئا ئەوانە خراپترین، ئازاریان هەیە، ﴿ وَهُمْ فِى ٱلْآخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ ﴾، لە دوارۆژیشدا بەس ئەوانن زیانبارترین.

کەواتە: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ ﴾، مەبەستی پێ ژیانی دنیایە، یانی: هەر لە دنیادا، سزای زۆر خراپیان هەیە، کە وا پێدەچێ مەبەست ئەوەبێ بابای بێبڕوا، لە دەروونی خۆیدا ناموڕتاح و نائاسوودەیەو زۆر بەرچاو لێڵە، تەماشای ڕابردووی دەکات هەر تاریکییەو، تەماشای ئێستای دەکات هەر تاریکییەو، تەماشای داهاتووی دەکات هەر تاریکییە، کە ئەوە ناخۆشترین، ژیانە، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (طە) لە ئایەتی (١٢٤)دا، دەفەرمووێ: ﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِى فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا ﴾، هەر کەسێك پشت لە بەرنامەی من بکات، پشت لە یادی من بکات، منی لە بیر نەبێ، ژیانێکی تەنگ و تاڵ و ناخۆش و بە سووت و سوێی دەبێ.

ئنجا لە دوارۆژیشدا ئەوانەن زیانبارترین و، کەس لەوان زیانبارتر نیە، دەبێ کێ لەو کەسە زیانبارتر بێ، کە لەسەر بوونەکەی خۆی قەرزار دەبێتەوە!! جاری وا هەیە کەسێك بازرگانیی دەکات، زەرەر دەکات، بەڵام دەستمایەکەی ماوە، لە قازانجێ زەرەر دەکات، بەڵام کەسێك کە دەستمایەکەشی بفەوتێ، ئەوە هیچ

کـەس لـەو زەرەرمەندتـر نیـە، بابـای بێبـڕواش لەسـەر ئەصڵـی بوونەکـەی خـۆی قـەرزار دەبێتـەوە، وەك لـە سـوورەتی (النبـأ)دا خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًا ۝٤٠﴾، واتـە: بێبـڕوا لـەو ڕۆژەدا دەڵـێ: خۆزگـە گڵ بوومایـە، واتـە: خۆزگـە هـەر دروسـت نەکرابـام، یاخـود خۆزگـە کـە دەمـردم و دەبوومـەوە بـە خـاك و خـۆڵ، زینـدوو نەکرابامـەوە، ئنجـا کەسـێك ئـاوات بـەوە بخـوازێ کـە نەبووبایـە، مانـای وایـە لەسـەر بوونەکـەی خـۆی قـەرزار بۆتـەوە.

لـە کۆتایـی دا خـوا دەفەرمـوێ: ﴿وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ﴾، بـە دڵنیایـی تـۆ (ئـەی موحەممـەد ﷺ) قورئانـت بـۆ دێ، قورئانـت پێـت دەدرێ لـە لایـەن خـوای کارزانی زانـاوە، خوایـەك کـە کاربەجێیـەو زانایـەو ئـاگای لـە هەمـوو شـتێکە، کەواتـە: متمانـەت بـێ بـەو فەرمایشـتەی خـوا ﷻ کـە بـۆت دێ، چونکـە خـوا خـاوەنی ئەوپـەڕی لێزانیـی و کاربەجێـی و زانیاریـی و شارەزاییشـە.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

پێناسەی قورئان و، پێناسەی بڕواداران بە سێ لە خەسڵەتە بنەڕەتییەكانیان:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿طسٓۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡقُرۡءَانِ وَكِتَابٖ مُّبِينٍ ١ هُدٗى وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ٢ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ يُوقِنُونَ ٣﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە: لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿طسٓۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡقُرۡءَانِ وَكِتَابٖ مُّبِينٍ﴾، (طا سين) ئا ئەوانە، ئایەتەكانی قورئان و كتێبێكی ڕوون، یان ڕوونكەرەوەن، خوای پەروەردگار قورئانی هەم بە قورئان ناوناوە، لەبەر ئەوەی دەخوێندرێتەوەو، قورئان یانی: (مَقْرُوء)، خوێندراوە، هەم بە (**كِتَاب**) ناوناوە، چونكە نووسراوەتەوەو دەشنووسرێتەوە، واتە: ئێمە بە دوو شێوە قورئانمان لەبەر دەست دایە: هەم بە خوێندراوەیی و هەم بە نووسراوەیی، بە دوو ڕێیان پێمان گەیشتوە:

أ- لە ڕێی زارەكیی (**شفهي**)یەوە خوێندراوەتەوە، خوا ﷻ فێری جیبریلی كردوەو، ئەویش بەسەر پێغەمبەردا ﷺ خوێندوویەتەوەو، ئەویش بەسەر هاوەڵانی داو، ئەوانیش بەسەر شوێنكەوتووان (تابعين)داو، تاكو گەیشتۆتە ئێمە، ئەوە ڕێگایەكی گەیشتنی قورئانە بە ئێمە، كە بە خوێندنەوە، وەرگیراوەو لەبەركراوەو گەیەنراوە.

ب- لە ڕێی نووسراوەیی (**كتابة**)ەوە، وەك لە كتێبی: (با لە خزمەت قورئاندا بین)، بە تەفصیلْ باسی چۆنیەتی گەیشتنی قورئان و كۆكردنەوەیمان كردوە، ئەو ئیشكالانەی كە

لە بارەی قورئان و کۆکردنەوەی قورئانەوە، باسکراون و باس دەکرێن، هەموویانمان پووچاندوونەوە[1]، ئنجا ئایا ئەم قورئانە، چییە؟

٢)- ﴿ هُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾، ڕێنماییکارەو موژدەدەرو دڵخۆشکەرە، بۆ بڕواداران، چ بڕوادارانێك؟

٣)- ﴿ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، ئەوانەی نوێژ بەرپا دەکەن.

٤)- ﴿ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾، زەکاتیش دەدەن.

٥)- ﴿ وَهُم بِٱلْأَخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾، هەر ئەوانیش بەڕاستیی، دڵ دامەزراوو بڕوا پتەون بەڕۆژی داویی.

(١) هەروەها لە بابەتی: (قورئانی مەزن لە نۆزدە تەوەردا) درێژتر و وردتر باسی سەرجەم مەسەلەکانی پەیوەست بە قورئانمان کردوە.

كورتە باسێك

شەش وردە سەرنج لەو ئایەتە موبارەكانە (١-٣)

١- (**طس**): پێشتر باسمانكرد كە ئێمە لە سەرەتای سوورەتی (**یونس**)دا، باسی پیتە پچڕ پچڕەكانمان كردوە، باسێكی سەربەخۆمان لەو بارەوە كردوە.

٢- (**القُرآن والكِتاب**): باسمانكرد كە ئەم ئایەتە موبارەكانە، خوا ﷻ هەم ناوی ناون قورئان، هەم ناویشی ناون (**كِتاب**)، لەبەر ئەوەی هەم بە شێوەی خوێندراوەیی، هەم بە شێوەی نووسراوەیی، بە ئێمە گەیشتوون.

لە سوورەتی (**الحجر**)دا، هەر ئەم تەعبیرە، بەڵام كەمێك جیاوازتر هاتوە، كە دەفەرموێ: ﴿الٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ وَقُرۡءَانٖ مُّبِينٖ ١﴾، ئەوانە ئایەتەكانی، كتێب و قورئانێكی ڕوون و ڕوونكەرەوەن، پاش و پێش كردنی كتێب و قورئان، دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی ئەو سیاقە كە تێیدا هاتوون، لە سوورەتی (**الحجر**)دا، كە (**كتاب**) پێش خراوە، دیارە حاڵەتی كتێب بوون و نووسراو بوونی قورئان پتر خوازراو بووە، بەڵام لێرەدا كە قورئان پێش خراوە، حاڵەتی خوێندراوەبوونی قورئان، زیاتر سروشتی ئەم سیاقە خواستوویەتی.

٣- (**مُبِین**): یان لە كرداری (أبان)ی تێپەڕكەر (**متعدي**)ەوە، هاتوە، واتە: ڕوونكەرەوە، یاخود لە (**أبان**)ی (**لازم**)ەوە، هاتوە، واتە: ڕۆشن و ئاشكرا، بۆیە لە یەك كات هەردوو واتایەكەی هەن: قورئان هەم ڕۆشنە لە خودی خۆیدا، هەم ڕوونكەرەوەشە بۆ ڕاستییەكان.

كە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەو قورئانە ڕێنماییكارە، وشەی (**هُدَى**): بەمانای ڕێنمایی و هاوكارو بە ئامانج گەیەنەر هاتوە، ئنجا لێرەدا پرسیارێك دەكرێ؟ باشە ئەگەر قورئان ڕێنماییكارو هاوكارو بە ئامانج گەیەنەرەو، هەرچی ژیانی مرۆڤ پێویستی پێیەتی تێیدایە، ئایا وردەكارییەكانی ژیانی دنیای تێدان؟ كە چۆن شتان دروست بكەین؟ چۆن بەڕێوەبچین؟ چۆن بخوێنین؟ چی بكەین؟

دەڵێین: بە دڵنیایی ئەو وردەکارییانەی تێدانین، بەڵام قورئان ڕێنمایی مرۆڤ دەکات لە هێڵە گشتییەکاندا، ئەو وردەکارییانە چۆن جێبەجێ بکات، لەو بارەوە با ئەوە بگێڕینەوە، کە (**محمد متولي الشعراوي**)، ڕەحمەتی خوا لێبێ، لە تەفسیرەکەی خۆی دا[1] قسەیەك لە (**شیخ محمد عبده**)وە ڕەحمەتی خوا لێبێ، دێنێ، کە کاتی خۆی لە فەرەنسا بووە، ڕۆژهەڵاتناسێك لێی دەپرسێ: ئێوە دەڵێن: قورئان هەموو شتێك کە ژیانی مرۆڤ پێویستیی پێی هەبێ، تێیدایە، ئایا (ئیردەبێك)، گەنم، چەند نانی تێدا دەبن، چەند کولێرەی تێدان؟ ئیمام موحەممەد عەبدەش دەڵێ بانگی نانەواچییەك دەکەین و لێی دەپرسین، بابای ڕۆژهەڵاتناس دەڵێ: من دەمەوێ لە قورئان بۆم دەربێنی! شێخ موحەممەد عەبدە دەڵێ: ئاخر قورئان دەفەرموێ: ﴿ فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ٤٣ ﴾**النحل**، ئەگەر نازانن لە شارەزایان بپرسن، قورئان ڕێنمایی کردووم کە لە نانەواچییەکە بپرسم! کەواتە: هەر بەپێی ڕێنمایی قورئان بۆ زانینی وردەکارییەکانی هەر مەسەلەیەك، دەگەڕێینەوە بۆ شارەزایانی ئەو بوارە.

٤- (هُدًى وَبُشۡرَىٰ): هەردووکیان چاوگ (**مصدر**)ن، (**هَدَى، يَهْدِي، هِدَايَةً وهُدَى**)، (**بَشَّرَ، يُبَشِّرُ، بُشْرَىً وبَشَارَةً**)، بەڵام لێرەدا حاڵن، واتە: ئەم ئایەتانەی قورئان و ئەو کتێبە ڕۆشنکەرەوەیە، لە حاڵێکدا کە ڕێنماییکارن و موژدەدەرن بۆ بڕواداران.

کە دەفەرموێ: ﴿ هُدًى وَبُشۡرَىٰ ﴾، واتە: حاڵەتی ڕێنماییکاربوونی قورئان و حاڵەتی موژدەدەریی و دڵخۆشکردنی بوونی بۆ بڕواداران، حاڵەتێکی بەردەوامە، بۆیە بە چاوگ هاتوە، قورئان: چاوگ و سەرچاوەی ڕێنمایی و موژدەدەریی و دڵخۆشییە، بەڵام بۆ بڕواداران.

٥- ﴿ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾: لە زۆر شوێن دا باسمانکردوون، کە بەرپاکردنی نوێژ، پایەی مەعنەویی دینداریی و موسوڵمانەتییە، هەروەها زەکاتدان، پایەی ماددیی دینداریی‌یەو، نوێژکردن ئەوپەڕی بەندایەتیی مرۆڤی تێدا بەرجەستە دەبێ، زەکاتدانیش ئەوپەڕی هاوکاربوون

---

(١) خواطر فضيلة الشيخ محمد متولي الشعراوي حول القرآن الكريم: ج١٧، ص١٠٧٢٩.

و چاكبوونی مرۆڤ بۆ دەوروبەری، تێدا بەرجەستە دەبێ، نوێژ هەقی خوایەو، زەكات هی خەڵكە، ئیسلامیش لە دوو وشەدا خوڵاصە دەبێتەوە: خواپەرستیی و خەڵك دۆستیی.

٦- ﴿وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ يُوقِنُونَ﴾: ئەمە بە شێوازی كورتهەڵێنان هاتوە، یانی: هیچ كەس بڕوا پتەو نیە، بە ڕۆژیی دوایی ئەوان نەبێ، (يَقِين)یش، (**الإيقَانُ، واليَقِينُ: الحُكْمُ بثَباتِ الشَّيء بِدُونِ تَوَهُّمِ شَكٍ، وَهُوَ ثَلَاثُ دَرَجَاتٍ: العِلْمُ وَالعَيْنُ وَالحَقُّ**)، (يقين وإيقان) بریتیە لەوەی تۆ بڕیار بدەی لەسەر شتێك و، حوكم بەسەر شتێكدا بدەی، بێ ئەوەی هیچ جۆرە دوو دڵییەك هەبێ، ئەویش سێ پلەیە، (**عِلْمُ اليَقِيْن، عَيْنُ اليَقِيْن، حَقُّ اليَقِيْن**)، بۆ وێنە: بۆت باس بكەن كە شانەی هەنگوین ئاوایە، ئەوە (**عِلْمُ اليَقِيْن**)ە، (**عَيْنُ اليَقِيْن**) ئەوەیە تۆ شانە هەنگوینەكە ببینی و، تەماشای بكەی، (**حَقُّ اليَقِيْن**)یش ئەوەیە كە لێی بخۆی.

لە بارەی (**يقين**)ەوە، عەلی كوڕی ئەبی تاڵیب (خوا لێی ڕازیبێ) قسەیەكی جوانی هەیە: كە هەر لە سەرچاوەی پێشوودا[1] هاتوە، كە عەلی (خوا لێی ڕازیبێ) گوتوویەتی: (**لَوْ كُشِفَ عَنِ الحِجَابِ مَا ازدَدْتُ يَقِيْناً، لأنِي صَدَّقْتُ بِمَا قَالَ اللهُ: وَلَيْسَتْ عَيْنِي أصْدَقَ عِنْدِي مِنَ الله**)، قسەیەكی زۆر جوانە، واتە: ئەگەر پەردە لابدرێ، یەقین و بڕوا پتەوییم زیاد ناكات، چونكە ئەوەم بەڕاست داناوە كە خوا ﷻ فەرموویەتی، چاویشم لەلام ڕاستگۆتر نیە لە خوا ﷻ، خوا ﷻ دەفەرمووێ: فڵان شتە ئاوایە، منیش خوام بە ڕاست داناوە، ئنجا ئەگەر چاوم پێچەوانەی ئەوەی بینی، بۆچی چاوم بە هەڵەدا نەچووبێ، چۆن بڵێم: خوایە ﷻ تۆ ڕاست نافەرمووی!

ئنجا لە سوورەتی (فیل)دا خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿أَلَمۡ تَرَ كَيۡفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصۡحَٰبِ ٱلۡفِيلِ ۝١﴾، ئایا نەتبینی پەروەردگارت چی كرد، بە خاوەن فیلەكان، بۆچی نەیفەرمووە: (**أَلَم تَعْلَم**)، چونكە پێغەمبەر ﷺ لە ساڵی (فیل)دا، لە دایك بووە، كەواتە: هیچی نەبینیوە؟ بەڵام خوا ﷻ دەفەرمووێ: (**أَلَم تَرَ**)و نافەرمووێ: (**أَلَم تَعلَم**)؟، چونكە خوا ﷻ ویستوویەتی بە پێغەمبەرەكەی ﷺ بفەرمووێ: هەواڵ پێدانی خوا ﷻ بە تۆ، ڕاسترە لە بینینی چاوی خۆت، واتە: ئەگەر بەچاو بتبینیبایە، نەدەبوو ئەوەندە متمانەت پێ هەبووایە، لەوەی كە خوا ﷻ هەواڵی پێداوی.

---

(١) خواطر الفضيلة الشيخ محمد متولي الشعراوي حول القرآن الكريم: ج١٧، ص١٠٧٢٩.

مەسەلەی دووەم:

پێناسەی بێبڕوایان بە سێ لە خەسڵەتە پەستەکانیان و، ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە لە دنیادا خراپترین ئازارو سزایان هەیەو، لە دوارۆژیشدا ئەوپەڕی زیانبارن:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمۡ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَهُمۡ يَعۡمَهُونَ ۝٤ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ وَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ هُمُ ٱلۡأَخۡسَرُونَ ۝٥﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمۡ أَعۡمَٰلَهُمۡ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی بڕوایان بە ڕۆژی دوایی نیە، کردەوەکانیانمان بۆ ڕازاندووەتەوە، بۆمان جوان کردوون. بێگومان مەبەست پێی کردەوە خراپەکانیانە، کە هەر ئەوە شایستەی وانە.

٢)- ﴿فَهُمۡ يَعۡمَهُونَ﴾، بۆیە سەرەنجام ئەوان، سەرگەردان و سەراسیمەن، (رشید الخطیب الموصلي) لە بارەی مانای ئەم ئایەتەوە دەڵێ: (وَالمَعْنَى: أَيْ مَضَتْ سُنَّتُنَا فِي أَخْلَاقِ الْبَشَرِ وَشُئُونِهِمْ أَنْ يَسْتَحْسِنُوا مَا يَجْرُونَ عَلَيْهِ وَيَتَعَوَّدُونَهُ، مِمَّا كَانَ عَلَيْهِ آبَاؤُهُمْ، أَوْ مِمَّا اسْتَحْدَثُوهُ بِأَنْفُسِهِمْ، وَيَفْقِدُونَ الإِسْتِعْدادَ لِلنَّظَرِ الصَّحِيحِ، وَلَا يَسْمَعُونَ قَوْلًا مُخَالِفاً أو مُبَايِناً لِقَوَاعِدِهِ)[1].

واتە: یاسای ئێمە لە ڕەوشت و ئاکارو حاڵ و باڵی بەشەردا تێپەڕیوە، کە ئەوەی لەسەری بەردەوام دەبن و، دەیکەن بە عادەت و نەریتی خۆیان، لەوەی باب و باپیرانیان و پێشینانیان لەسەری بوون و، لەوەی بۆ خۆیان دایدەهێنن، پێیان چاك بێ و لە لایان جوان بێ و، ئامادەیی تەماشاکردنی ڕاست و دروست و هەڵسەنگاندن لەلای ئەوان نامێنێ و، هیچ قسەیەك کە پێچەوانەی ئەوە بێ، نایبیستن و، هەر قسەیەك پێچەوانەی بنچینەکانی ئەوەبێ کە پێی ڕاهاتوون، نایبیستن.

---

(١) أولى ما قيل في آيات التنزيل: ج٥، ص٣٤.

٣)- ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ ﴾، ئەوانە خراپترین سزایان هەیە، لە ژیانی دنیادا.

٤)- ﴿ وَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ هُمُ ٱلۡأَخۡسَرُونَ ﴾، لە ڕۆژی دواییش دا هەر ئەوانەن زیانبارترین.

پێشتریش باسمان کرد، خراپترین ئازار لە دنیادا، ئەو حاڵەتە دەروونییە خراپەیە، کە بابای بێبڕوا پێوەی دەژی، وەك لە سوورەتی: (الشعراء)دا، باسمان کرد، کە دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ ﴾، لە ڕاستییدا شیرك و کوفر، سەرچاوەی گەلێك لە دەردو نەخۆشییە جەستەییەکانیشە، بە هۆی تێکچوونی حاڵەتی دەروونیی و ڕووحیی مرۆڤەوە.

مەسەلەی سێیەم و کۆتایی:

دەرخستنی ئەو ڕاستییە، کە سەرچاوەی لێوەهاتنی قورئان، خوای کاربەجێی زانایە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە دوو بڕگەدا:

١)- ﴿ وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ ﴾، (لَتُلَقَّى: أي تُعْطَاهُ وتُؤتَاهُ)، تۆ قورئانت پێ دەبەخشرێ و پێت دەدرێ، کەواتە: موحەممەد ﷺ کەم و زۆر دەستی لە قورئان دا نەبووەو، لە لایەن خوای کارزان و میهرەبانەوە پێیدراوە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ وَمَا كُنتَ تَرْجُوٓاْ أَن يُلْقَىٰٓ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ﴿٨٦﴾ ﴾ **القصص**.

٢)- ﴿ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴾، لە لایەن (خوای) کاربەجێی زاناوە.

وشەی (لَدُن)، لە واتادا وەك (عِنْد) وایە، بەڵام وشەی (لَدُن)، زیاتر حاڵەتی تایبەتیی و نزیکیی ئەو شتە، لەو کەسەوە دەگەیەنێ، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ ﴾**الكهف**، واتە: لە لایەنی خۆمانەوە بەشێوەی تایبەت زانیارییمان فێرکرد بووە.

کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەم قورئانەت پێ دەدرێ لە لایەن (خوای) کاربەجێی زاناوە.

کەواتە: ئەم قورئانە هەم حیکمەتی گرتۆتە خۆی، هەم زانیاریی لە هەرچی دا کە دەیفەرموێ، لە بەسەرهات و هەواڵی پێشووان دا، لە خستنەڕووی ڕاستییەکان دا، لە حوکمەکان دا، واتە: ئەی موحەممەد ﷺو ئەی هەر کەس کە قورئان دەخوێنی! ئەو پەڕی متمانەت هەبێ بە قورئان، کە زانیاریی و حیکمەتی گرتۆتە نێو خۆی، چونکە لە لایەن خوای خاوەنی ئەو پەڕی زانیاریی و ئەو پەڕی حیکمەتەوە هاتوە.

کۆتایی ئەم دەرسەمان بەو قسەیەی ئیمام (**فَخر الدین الرازي**) دێنین، کە لە تەفسیرەکەی خۆی دا[1] کە بە (**مفاتِیح الغیب**) ناسراوە، دەڵێ:

(**فَإِنْ قِیلَ: الْحِكْمَةُ إِمَّا أَنْ تَكُونَ نَفْسَ الْعِلْمِ، أو أن تكون داخلاً فيه، فَلَمَّا ذَكَرَ الْحِكْمَةَ، فَلِمَ ذَكَرَ الْعِلْمَ؟ جَوَابُهُ: الْحِكْمَةُ هِيَ الْعِلْمُ بِالْأُمُورِ الْعَمَلِيَّةِ، فَقَطْ، وَالْعِلْمُ أَعَمُّ مِنْهُ، لِأَنَّ الْعِلْمَ قَدْ يَكُونُ عَمَلِيًّا وَقَدْ يَكُونُ نَظَرِيّاً..**).

هەمیشە پێشەوا (**فَخر الدین الرازي**) عادەتی وایە، ئیشكالێك، یان پرسیارێك كە لەسەر ئایەتێك یان ڕستەیەك هەڵدەستێ، وەڵامی دەداتەوە، دەڵێ:

ئەگەر بگوترێ: حیكمەت یان هەر خودی زانیارییە، یاخود لە نێو زانیاریی دایە، ئەدی كاتێك كە حیكمەت باسكراوە، بۆچی زانیارییش باسكراوە؟ (حَكِيمٍ عَلِيمٍ).

وەڵامەكەی ئەوەیە: حیكمەت تەنیا بریتیە لە زانیاریی هەبوون بە شتە كردەییەكان، بەڵام زانیاریی چەمكەكەی گشتییترە، چونكە جاری وایە زانیاریی بریتیە لە شارەزابوون بە شتی كردەیی و، جاری واش هەیە بریتیە لە شارەزابوونی بە شتی تیۆریی.

بەڵام من پێم وایە چەمكی حیكمەت فراوانترە لە چەمكی زانیاریی (**عِلم**)، حیكمەت بریتیە لەوەی ئینسان لە ڕووی زانیاریی، یان لە ڕووی كردەوەوە، هەق بپێكێ، ئەو كاتە چەمكی حیكمەت فراوانتر دەبێتەوە لە چەمكی زانیاریی، زانیاریی هەر بریتیە لە خودی زانیاریی هەبوون بە شتەكان، (**العِلْمُ بِالشَّيءِ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ**)، زانایان وایان پێناسەی زانیاریی كردوە، زانیاریی هەبوون بە شتێك بەو شێوەیەی كە بۆ خۆی لەسەریەتی، بەڵام حیكمەت بریتیە لەوە كە تۆ زانیارییت پێی بێ، وەك خۆی و، پاشان كردەوەش بكەی بەو شێوە كە ڕاست و تەواوە.

سُبْحَانَك اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

---

(١) التفسیر الكبیر: ج٤، ص٦٦.

دەرسی دووەم

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

کەناڵی ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

www.alibapir.com

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە هەشت (٨) ئایەت پێك دێ، ئایەتەكانی: (٧ - ١٤) كە تییاندا، پوختەیەكی قۆناغی سەرەتای وەحیی بۆ هاتنی مووسا ﷺو، كرانە پێغەمبەری و، ڕەوانەكرانی بۆ لای فیرعەون و گەلەكەی بە نۆ (٩) نیشانەو بەڵگەوە، خراوەتەڕوو، كە دووانیان لەو نۆ بەڵگەو موعجیزەیە (دەستی و گۆچانەكەی) بوون، سەرەنجام نكووڵییلێكردنیان و بە جادووگەر تۆمەتباركردنی، هەرچەندە دڵنیاش بوون لە ڕاستیی خۆی و نیشانەكانی، دواییش سەر بە فەتارەتچوونی فیرعەون و گەلەكەی، لە ئەنجامی بە درۆدانانی مووسا ﷺو هاڕوونی برای دا ﷺ، كە ئەویش لەگەڵیدا هاوكارو پاڵپشت بوو.

﴿إِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهۡلِهِۦٓ إِنِّيٓ ءَانَسۡتُ نَارٗا سَـَٔاتِيكُم مِّنۡهَا بِخَبَرٍ أَوۡ ءَاتِيكُم بِشِهَابٖ قَبَسٖ لَّعَلَّكُمۡ تَصۡطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِيَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِي ٱلنَّارِ وَمَنۡ حَوۡلَهَا وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨﴾ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلۡقِ عَصَاكَۚ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهۡتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنّٞ وَلَّىٰ مُدۡبِرٗا وَلَمۡ يُعَقِّبۡۚ يَٰمُوسَىٰ لَا تَخَفۡ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسۡنَۢا بَعۡدَ سُوٓءٖ فَإِنِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١١﴾ وَأَدۡخِلۡ يَدَكَ فِي جَيۡبِكَ تَخۡرُجۡ بَيۡضَآءَ مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٖۖ فِي تِسۡعِ ءَايَٰتٍ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَقَوۡمِهِۦٓۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتۡهُمۡ ءَايَٰتُنَا مُبۡصِرَةٗ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسۡتَيۡقَنَتۡهَآ أَنفُسُهُمۡ ظُلۡمٗا وَعُلُوّٗاۚ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿١٤﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{(یاد بکەوە!) کاتێك مووسا بە خێزانەکەی گوت: (لێرە بوەستن) من ئاگرێکم بەدی کردوە، (دەچم) لە لای ئەو ئاگرەوە، هەواڵێکتان بۆ دێنم (لە بارەی ڕێیەکەمانەوە) یان بڵێسە ئاگر (بزووت)ێکی وەرگیراوتان بۆ دێنم، بەڵکو (ئاگری پێ بکەینەوەو) خۆتان گەرم بکەنەوە ﴿٧﴾ ئنجا کاتێك هاتە لای (ئاگرەکە) بانگ کرا: ئەو کەسەی لە نێو ئاگراکەدایەو، ئەوەش کە لە دەوریەتی پیرۆزدار بێ و، پاکیی بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان ﴿٨﴾ ئەی مووسا! بێگومان من خوای زاڵی کارزانم ﴿٩﴾ گۆچانەکەت فڕێبدە (ئەویش فڕێیداو بوو بە مارێکی گەورە)، ئنجا کاتێك بینی وەك تیرەمار هەڵبەزو دابەز دەکات و دێ و دەچێ، بە پشت تێکردنەوە ڕایکردو نەگەڕایەوە، خوا فەرمووی: ئەی مووسا! مەترسە بێگومان ڕەوانەکراوان لە لای من ناترسن ﴿١٠﴾ مەگەر کەسێك ستەمی کردبێ، دوایی خراپەکەی بە چاکە گۆڕیبێ، بە دڵنیایی من (بەرانبەری) لێبووردەی بە بەزەییم ﴿١١﴾ هەروەها دەست (ی ڕاست)یشت لە یەخەتەوە بخە بن باڵت، بە سپیەتیی (و درەوشاوەیی) دێتە دەرێ، بەبێ نەخۆشیی، (ئەو دوو بەڵگەو نیشانەیەت دەدەینێ)، لە نێو نۆ نیشاناندا، (حەوتی دیکەش بچۆ) بۆ لای فیرعەون و خەڵکەکەی، چونکە بێگومان ئەوان کۆمەڵێکی لادەرن ﴿١٢﴾ ئنجا کاتێك (مووسا) بە نیشانە پێ بینەرەکانەوە (بەرچاو ڕۆشنکەرەکانەوە) هاتە لایان، (فیرعەون و گەلەکەی) گوتیان: ئەمە جادوویەکی ئاشکرایە ﴿١٣﴾ هەروەها نکوولییان لێیان (لە ئایەتەکانی) کرد، هەرچەندە لە دەروونی خۆشیاندا لێیان (لە ڕاستییان) دڵنیا بوون، بە هۆی ستەم و خۆبەزلگرتنەوە، ئنجا سەرنج بدە، سەرەنجامی تێکدەران چۆن بوو! ﴿١٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(ءَانَسْتُ نَارًا): (أي: أَبْصَرْتُهَا مِنْ بَعِيدٍ، أَحْسَسْتُهَا، آنَسَ: رَأَى الشَّيءَ مُؤْنِسَاً لَهُ، الإِينَاسُ: الإِحْسَاسُ والشُّعُور بِأَمْرٍ خَفِيٍّ)، (آنَسْتُ نَارَاً): واتە: لە دوورەوە بەرچاوم کەوتووەو هەستم پێکردوە، (آنَسَ) واتە: شتێکی بینی کە ئەو شتە مایەی هۆگریی بوو بۆی، مایەی دڵخۆشیی بوو بۆی، (إيناس): بریتیە لە هەستێکی باش بە شتێکی پەنهان.

(بِشِهَابٍ قَبَسٍ): بڵێسەی وەرگیراو، (أَصْلُ الشِّهَابِ: عُودٌ فِي أَحَدِ طَرَفَيْهِ جَمْرَةٌ وَالْآخَرُ لَا نَارَ فِيهِ)، وشەی (شِهَاب): لە بنەڕەتدا یانی: بزووت، بە کوردیی دەڵێین: بزووت، بزوتێکی دار، بریتیە لە دارێك کە سەرێکی پشکۆو ئاگر بێ و سەرەکەی دیکەی ئاگری پێوە نەبێ، مرۆڤ دەتوانێ بیگرێ، (وَالْقَبَسُ: أي الْمَقْبُوسُ)، وەرگیراو.

(تَصْطَلُونَ): (أي: تَسْتَدْفِئُونَ مِنَ الْبَرْدِ، الإصطلاء إِفْتِعَالٌ مِنَ الصَّلي)، (صَلِي): واتە: خرانە نێو ئاگر، (إصطلاء) (إِفْتِعَالٌ مِنَ الصَّلِيِّ) واتە: خۆتانی پێ گەرم بکەنەوە، دیارە شەوێکی ساردی زستان بووە، سەرمایان بووەو ڕێشیان لێ ون بووە، مووسا ﷺ ڕووناکییەکی بەدی کردوە، وایزانیوە ئاگرە، بەخێزانی گوتوە لێرە بوەستە دەچم بزووتێکتان بۆ دێنم، خۆتانی پێ گەرم بکەنەوەو، بەڵکو هەواڵێکیش لە لای ئەو ئاگرەوە بێنم، تاکو بزانین ڕێیەکەمان چۆنە؟

(تَهْتَزُّ): (الإِهْتِزَاز: الإِضْطِرَابُ إِفْتِعَالٌ مِنَ الهَزِّ)، (هَزّ): واتە: ڕاوەشاندن و جووڵە، (تَهْتَزُّ): لە (هَزّ)ەوە هاتوە، (إِهْتِزَاز)، واتە: جووڵە جووڵ و هەڵبەزو دابەز.

(جَآنٌّ): کۆیەکەی (جِنَّان)ە، واتە: ماری بچووك، یان تیرە مار، لەبەر ئەوەی ئەو گۆچانەی مووسا فڕێی داوە، لە ڕووی قەبەییەوە مارێکی گەورە بووە، بۆیە وشەی (ثُعْبَان)ی بۆ بەکارهاتوە، بەڵام لە ڕووی جووڵەوە، لە شێوەی مارێکی

گچکەو تیرە ماردا جووڵاوە، کە زۆر بە خێرایی دەجووڵێ، بەڵام وشەی (جَانٌّ) ناوی کۆیەو تاکی (جِنّ)ە، هەروەها (جَانٌّ) وەك ناوی کۆ، بۆ جیننەکانیش، بەکاردێ.

(وَلَمْ يُعَقِّبْ): (لَمْ يَرْجِع: لَمْ يَلْتَفِت)، نەگەڕایەوەو ئاوڕی نەدایەوە.

(مُبْصِرَةً): بینەر (أَبْصَرَ، يُبْصِرُ فَهُوَ مُبْصِرٌ)، بینی دەبینێ ئەو بینەرە، (مُبْصَر)یش یانی: بینراو، بەڵام لێرەدا کە دەفەرموێ: (مُبْصِرَةً): واتە: ئاشکراو ڕوون، (صِيغَ لَهَا وَزْنُ اسْمِ فَاعِلِ الْإِبْصَارِ عَلَى طَرِيقَةِ الْمَجَازِ الْعَقْلِيِّ، وَإِنَّمَا الْمُبْصِرُ النَّاظِرُ إِلَيْهَا)، خوا ﷻ ڕێژگەی (اسْمُ فَاعِلِ)ی (إِبْصَارِ)، بە شێوەی مەجازی عەقڵیی بەکارهێناوە {بۆ نیشانەکان کە ڕوون بوون و، بوونە هۆی ئەوەی هەر کەسێك تەماشایان بکات هەقیان پێ ببینێ} ئەگەرنا لە ئەصڵدا ئەو کەسەی تەماشایان بکات، چاك دەبینێ، بەڵام وەك ئایەتەکان خۆیان بینەر بووبن، دەشتوانین بڵێین: (مُبْصِر) یانی: پێبینەر، یانی: دەبنە هۆکاری ئەوەی خەڵك ببینێ، هەق ببینێ.

(وَجَحَدُوا بِهَا): (الْجَحْدُ: الْإِنْكَارُ بِاللِّسَانِ)، (جَحْد) بریتییە لە نکووڵییکردن بە زمان، چونکە دەفەرموێ: ﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ﴾، بە زمان نکووڵییان لێکرد، بەڵام لە دەروونیاندا، بڕوا پتەوبوون و دڵنیا بوون، کە ئەو ئایەتانە ڕاستن.

(وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ): (أَيْ تَحَقَّقَتْهَا عُقُولُهُمْ)، بە عەقڵ و دڵ دڵنیابوون ئەو نیشانانەی مووسا ﵇، ڕاستن، بەڵام بە زمان دانیان پێدا نەدەهێنان و نکووڵییان لێدەکردن.

مانای گشتیی ئایەتەکان

پێشتریش باسمان کرد، کە لە سوورەتی (**الأعراف**)دا، ئێمە هەموو ژیانی مووسا ﷺو هاڕوونی برای ﷺ لەگەڵ گەلەکەیان، گەلی جوولەکە، بەنوو ئیسرائیل، لە بەرانبەریشیاندا فیرعەون و هامان و قاڕوون و قیبتییەکان و دارو دەستەکەیان، ئەو چیرۆکە هەموویمان دابەشکردوە بۆ سێزدە قۆناغ، هەشت قۆناغیمان لەبەر ڕۆشنایی ئایەتەکانی سووڕەتی (**الأعراف**)دا، ئایەتەکانی: (١٠٣ - ١٧١)دا، واتە: (٦٩) ئایەت، توێژیونەوە، پێنج قۆناغی سەرەتایی ژیانی مووساش ﷺ وەك بەڵێنمان داوە، خوا پشتیوان بێت دوای ئەم سووڕەتە، لە سوورەتی (**القصص**)دا، پێی دەگەین، ئایەتەکانی: (١ - ٤٣)، ئەو پێنج قۆناغەی ماون لە ژیانی مووسا ﷺ، تەنیا لە سوورەتی (**القصص**)دا، بەو شێوەیە هاتوون، بۆیە هەڵمانگرتوون، بۆ ئەوەی و لەوێ توێژینەوەی تەواویان لەسەر دەکەین و، ئەو کاتەش بەسەرهاتی مووسا ﷺ هاڕوونی برای ﷺو گەلەکەیان و، فیرعەون و دارو دەستەکەی، دوا بەسەرهات دەبێ، کە تەواوی دەکەین، لەم تەفسیرەدا، چونکە ئێمە عادەتمان وایە، ژیانی هەر کام لەو پێغەمبەرانەی کە ناویان لە قورئاندا هاتوە، جگە لە موحەممەد ﷺ بیست و چوارە کەی دیکە، هەر لە ئادەمەوە تاکو عیسا، هەر کامێکیان شوێنێکی تایبەتمان بۆ هەڵبژاردوە، کە لێکۆڵینەوەی تێرو تەسەل و گشتگیر لە بارەی ژیانی ئەو پێغەمبەرەوە (**عَلَيْهِمِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمَ**)، بکەین: چەند جاران ناوی لە قورئاندا هاتوەو، ڕەچەڵەکی چۆن بووە، چیی کردووەو چۆنی کردوەو، قۆناغەکانی ژیانی و، هەڵوێستەکانی؟ هەر کامێکیان لە قەدەر خۆی، بۆیە لێرەدا بە کورتیی بەسەر ژیانی مووسا ﷺو ڕووبەڕوو بوونەوەی لەگەڵ فیرعەوندا، تێدەپەڕین، لە قەدەر ئەم ئایەتانە، بایی ئەوەندەی چەمك و واتای ئایەتەکان ڕوون بکەینەوە، ئەگەرنا وردەکارییەکان لەو دوو شوێنەدا کە

گومانن: ئەوەی سوورەتی **(الأعراف)** کە تێپەڕی و، ئەوەی سوورەتی **(القصص)**، خوا پشتیوان بێت باس دەکەین.

﴿ إِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهۡلِهِۦٓ ﴾، یاد بکەوە! کاتێك مووسا ﷺ بە خێزانەکەی خۆی گوت، **(أهل)** واتە: هاوسەری ئینسان، بەڵام جاری وایە، وێڕای هاوسەر، منداڵ و کوڕو کچیش دەگرێتەوە، بۆیە وشەی {خێزان}م بەکارهێناوە، کاتێ مووسا ﷺ بە خێزانی خۆی گوت، چونکە لە هەندێ ڕیوایەتاندا هاتوە، کە دوو کوڕیشی بوون، یاخود چەند منداڵێکیشی بوون، بەڵام ئەوە لە قورئاندا، دیار نیە، ﴿ إِنِّيٓ ءَانَسۡتُ نَارٗا ﴾، من ئاگرێکم بە چاو ئەنگاوتوە، واتە: بە شێوەیەکی پەنهان بینیومەو بۆتە هۆی هۆگریم و ئاشنایم، بۆتە هۆی ئەوە کە جۆرێك لە هێمنییم بۆ دروست بێ، ﴿ سَـَٔاتِيكُم مِّنۡهَا بِخَبَرٍ ﴾، بە دڵنیایی بە خێرایی هەواڵێکتان لەو ئاگرەوە بۆ دێنم، واتە: لە لای ئەو ئاگرەوە هەواڵتان بۆ دێنم، وا دیارە ڕێیان لێ ون بووەو شەو بووەو سەرماو سۆڵە بووە، بۆ ئەوەی بزانن ڕێیەکەیان بە کوێ دایە؟ وەك ئێستا نەبووە، شەقامە ڕێگا یان جادەی قیرتاو هەبێ، ﴿ أَوۡ ءَاتِيكُم بِشِهَابٖ قَبَسٖ ﴾، یاخود ئەگەر هەواڵێکیشم دەست نەکەوت، بە لای کەمەوە، بزووتێکی ئاگرتان بۆ دێنم، ﴿ لَّعَلَّكُمۡ تَصۡطَلُونَ ﴾، بەڵکو خۆتانی پێ گەرم بکەنەوە، لەبەر ئەوەی وێڕای ئەوەی ڕێیان لێ ون بووە، سەرماشیان بووە.

﴿ فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِيَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِي ٱلنَّارِ وَمَنۡ حَوۡلَهَا ﴾، ئنجا کاتێك مووسا ﷺ چوو بۆ لای ئاگرەکە، بانگ کرا، ئایا بانگکردنەکە نێوەڕۆکەکەی چی بوو؟ ئەمە بوو: پیرۆزدارە، بەرکەتدارە، ئەوەی لە نێو ئاگرەکەدایەو، ئەوەش کە لە دەوری ئاگرەکەیە، وا دیارە مووسا چۆتە نێو ئاگرەکەوە، هەڵبەتە ئاگر نەبووە و ڕووناکیی بووە، ئەوەی لە دەوری ئاگرەکەیە، دەگونجێ مەبەست پێی فریشتەکان بن، یان ئەو سەر زەمینەو ئەو خەڵکە بێ کە لەسەر ئەو سەر زەمینە ژیاون، کە ناوچەی (شام) بووە، ﴿ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، هەروەها پاکیی بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان.

ئنجا خوا ﷻ یەکسەر دواندی: ﴿ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾، ئەی مووسا! ﷺ بە دڵنیایی منم خوای زاڵی کارزان.

﴿ وَأَلۡقِ عَصَاكَ ﴾، گۆچانەکەشت فڕێ بدە، هەڵبەتە خوا ﷻ لێرەدا بە کورتیی بۆمان دەگێڕێتەوە، ئەگەرنا لە پێش ئەوەوە، خوا شتی دیکەی فەرمووە، وەك لە سوورەتی (طه)دا، دەفەرمویّ: ﴿ وَمَا تِلۡكَ بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ ١٧ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُاْ عَلَيۡهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَـَٔارِبُ أُخۡرَىٰ ١٨ ﴾، بەڵام لێرەدا بۆ ئێمەی کورت دەکاتەوە، کە پێی فەرمووە: من دەتکەم بە پێغەمبەرو، موعجیزەت پێ دەدەم، یەکێك لە موعجیزەکان گۆچانەکەتە، فڕێی بدە، بەڵام لێرە ئەوە هەمووی کورت کراوەتەوەو هاتۆتە سەر ئەوە: کە گۆچانەکەت فڕێ بدە، ﴿ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهۡتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنّٞ ﴾، کاتێك گۆچانەکەی بینی، بوو بووە بە مارێك، هەڵدەبەزیەوە، زۆر بە خێرایی و وەك تیرەمار یان ماری بچووك، ﴿ وَلَّىٰ مُدۡبِرٗا وَلَمۡ يُعَقِّبۡۚ ﴾، مووسا بە پشت هەڵکردنەوەو، پشت تێکردنەوە ڕایکردو ئاوڕیشی نەدایەوە، یاخود نەگەڕایەوە، ﴿ يَٰمُوسَىٰ لَا تَخَفۡ ﴾، (خوا ﷻ فەرمووی:) ئەی مووسا! ﷺ مەترسێ، ﴿ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴾، بە دڵنیایی ڕەوانەکراوان لە لای من ناترسێن، چونکە خوا ﷻ کەسێك بکاتە نوێنەرو ڕەوانەکراوی خۆی، بە تەئکید دڵی پڕ دەکات لە دڵنیایی و هێمنیی و ئاسایش و نابێ بترسێ، هەر شتێك ببینن.

﴿ إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسۡنَۢا بَعۡدَ سُوٓءٖ فَإِنِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾، مەگەر ئەو ڕەوانەکراوانە، کەسێکیان ستەمێك بکات، هەڵەیەك بکات، دوایی یەکسەر ئەو ستەم و خراپەیە بگۆڕێ بە چاکە، چاکە بێنێتە شوێنی خراپە، بە دڵنیایی من لێبووردەی میهرەبانم لەگەڵیدا، واتە: هیچ کام لە پێغەمبەران لە لای من نابێ ترسیان هەبێ، مەگەر یەکێکیان هەڵەیەك و کەم و کوڕییەکی هەبێ و، ئەویش ئەگەر یەکسەر چاکەیەك لە شوێن خراپەکە دابنێ، دیسان ئێمە بەرانبەری لێبووردەو بەبەزەیی و میهرەبانین.

ئنجا دوای ئەوەی نیشانەو موعجیزەی یەکەمی پێ نیشاندا، موعجیزەی دووەمی پێشان دەدات، دەفەرموێ: ﴿ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ ﴾، دەستت لە یەخەی کراسەکەتەوە بخە بن هەنگڵتەوە، لە سوورەتی (القصص)، لە ئایەتی ژمارە (٣٢) دا، دەفەرموێ: ﴿ وَٱضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ ٱلرَّهْبِ ﴾، لە کاتی ترسدا، دەستت بخە بن باڵت، ﴿ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ ﴾، بە سپییەتیی و درەوشاوەیی دێتەدەر، بێ ئەوەی نەخۆش بێت، واتە: وەنەبێ تووشی بەڵەکیی، یان حاڵەتێکی نەخۆشیی و نارێکیی تووش بووبێت، ﴿ فِي تِسْعِ ءَايَٰتٍ ﴾، ئەو دوو نیشانەو موعجیزەیەت پێ دەدەین، لە نێو نۆ نیشاناندا، واتە: حەوتی دیکەشیان لەگەڵدا دەبن، ﴿ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِۦٓ ﴾، بچۆ بۆ لای فیرعەون و گەلەکەی، کە قیبتییەکانی میسرن، ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوان کۆمەڵێکی لادەر بوون، بۆیە تۆ بچۆ بەڵکو بەقسەت بێنەوە سەر ڕێی ڕاست، لە حوکمی عەقڵ و زگماك و شەریعەت لایانداوە، بچۆ بەڵکو بیانگێڕیەوە بۆ سەر ڕاستە شەقام.

﴿ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَٰتُنَا مُبْصِرَةً ﴾، ئنجا کاتێك نیشانەکانی ئێمەیان، هاتنە لا، کە زۆر ڕوون بوون، یاخود هۆکاری ئەوە بوون خەڵك ڕێیان پێ ببینێ، هەق و ناهەقیان پێ ببینێ، هێندە ڕوون و مایەی هیدایەت بوون، وەك نیشانەکان خۆیان ببینن.

﴿ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴾، گوتیان: ئەمە جادوویەکی ڕوون و ئاشکرایە، واتە: جادووێکە زۆر ڕوون و ئاشکرایەو، هەموو کەس دەزانێ جادوویە، ﴿ وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ﴾، نکووڵییان لێکرد بە زمان، بەڵام لە دەروونی خۆیاندا، دڵنیابوون لە ئایەتەکان دڵنیابوون، کە نیشانەکان کە خوا ﷻ بە مووسای ﷺ داون، ڕاستن، چونکە ئەوانە لە سەرووی ئاستی مرۆڤەوەن، ئەدی بۆچی نکوڵییان لێکردن، بەهۆی ستەم و خۆبەرزکردنەوەوە، چاویان لە ستەم و خۆ بەرزکردنەوەو خۆ فەرزکردن بووە، بۆیە ئامادە نەبوون، دانبنێن بەو نیشانانەی

مووسادا ﷺ و ملکەچی شەریعەتێك بن، کە مووسا ﷺ هێناویەتی، ئەو کاتە ئەو شەریعەتە دەستی دەگرتن لە ستەم و خۆ فەرزکردن و خۆ سەپاندن.

﴿فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُفۡسِدِينَ﴾، ئنجا سەرنج بدە! سەرەنجامی تێکدەران و خراپەکاران چۆن بوو! ئەوەبوو دوای ئەوەی مووسا ﷺ بەڵگەی لەسەر تەواوکردن و بیانوو بڕاوی کردن، مووسا ﷺ پێش گەلەکەی خۆی کەوت تاکو دەربازیان بکات بە دەریای سووردا، دەریایان بۆ شەق بوو، فیرعەون و سوپایەکەی کەوتنە دوایان و، لەو دەریایەدا نغرۆ بوون و فەوتان.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

ئاگادارکردنەوەی مووسا ﷺ بۆ خێزانی کە لە دوورەوە ئاگرێکی بەدی کردوەو، دەیەوێ بچێ لەوێوە هەواڵێکیان بۆ بێنێ لە بارەی ڕێگاکەوە، یان بزووتێکی ئاگری بڵێسەداریان بۆ بێنێ، خۆیانی پێ گەرم بکەنەوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ إِنِّيٓ ءَانَسْتُ نَارًا سَـَٔاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ إِنِّيٓ ءَانَسْتُ نَارًا ﴾، یاد بکەوە! کاتێك مووسا ﷺ بە خێزانی گوت، من ئاگرێکم بەدی کردوە هۆکاری هۆگرییمە، تەنیا (**محمد الطاهر بن عاشور**) لە (**التحرير والتنوير**)دا[١] دەڵێ: (**أهله: زَوْجُهُ وَابنَان صَغِيْرَان**)، خێزانی: ژنەکەی و دوو کوڕی گچکەی، کە لە پەیمانی کۆن وەریگرتوە و، تێبینم کردوە (**محمد الطاهر بن عاشور**) زۆر پشت بە پەیمانی کۆن دەبەستێ! بە زۆرییش قسەکانی وەك ڕاستییەکی سەلمێنراو دێنێ، کە بێگومان لەوەدا نەپێکاوە.

لە سوورەتی (**القصص**)دا دەفەرموێ: (ٱمْكُثُوٓا۟)، بوەستن، بەملاولادا مەڕۆن، شوێنێکی بۆ دیارییکردون، ئەگەرنا بەم شەوە چۆن بیاندۆزێتەوە، (ءَانَسْتُ)، یانی: لە دوورەوە بینیومە، یاخود ئاگرێکم بەر چاو کەوتوە، بۆتە هۆی ئولفەت و جۆرێك لە هێمنیی و ئۆخژن بۆم.

---

(١) التحرير والتنوير: ج١٨، ص٢٢٥.

٢)- ﴿سَـَٔاتِيكُم مِّنۡهَا بِخَبَرٍ﴾، بە زوویی هەواڵێکتان لە لای ئەو ئاگرەوە بۆ دێنم، لە سوورەتی (القصص)، ئایەتی ژمارە (٢٩)دا، دەفەرمویٚ: ﴿لَّعَلِّيٓ ءَاتِيكُم مِّنۡهَا بِخَبَرٍ﴾، بەڵکو لە لای ئەو ئاگرەوە هەواڵێکتان بۆ بێنم، بەڵام لێرەدا دەفەرمویٚ: ﴿سَـَٔاتِيكُم﴾، بە جەزمیی و مسۆگەریی دەیڵێ.

خاوەنی (التفسير الكبير)[1]، لێرەشدا ئیشکالێك کە هەڵدەستێ، دەیەویٚ لایبەرێ، دەڵێ: بۆچی لە سوورەتی (القصص)دا، دەفەرمویٚ: ﴿لَّعَلِّيٓ ءَاتِيكُم مِّنۡهَا بِخَبَرٍ﴾، ئومێد وایە، بەڵام لێرەدا، بە جەزمیی دەڵێ: (سآتيكم) هەواڵێکتان بۆ دێنم؟! وەڵامەکەی ئەوەیە، دەڵێ: (قَدْ يَقُولُ الرَّاجِي إِذَا قَوِيَ رَجَاؤُهُ سَأَفْعَلُ كَذَا مَعَ تَجْوِيْزِهِ الخَيْبَةَ)، واتە: بابای ئومێدەوار ئەگەر ئومێدەکەی زۆر بێ، دەڵێ: وادەکەم، لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەری هەیە، لەو شتەشدا نەپێکێ و شتەکەشی بۆ نەیەتە دی.

بەڵام پێم وایە وەڵامێکی باشتر لەوە هەیە، ئەویش ئەوەیە کە: مووسا عليه السلام سەرەتا فەرموویەتی: ﴿لَّعَلِّيٓ ءَاتِيكُم مِّنۡهَا بِخَبَرٍ﴾ ئومێدم وایە بچم هەواڵێك بێنم، دوایی ئومێدەکەی بەهێزتر بووە، ئەوەشی فەرمووە: ﴿سَـَٔاتِيكُم مِّنۡهَا بِخَبَرٍ﴾ بە دڵنیایی هەواڵێکتان هەر بۆ دێنم، واتە: دەگونجێ هەردوو قسەکەی کردبێ خوای پەروەردگار لە سوورەتی (النمل)دا، یەکێکیانی گێڕاوەتەوەو، لە سوورەتی (القصص)دا ئەوی دیکەیان گێڕاوەتەوە.

ئنجا ئەوە بۆ گەلێك شوێنی دیکەی قورئانیش هەر وایە، کە خوا تعالى جاری وایە شتێك لە یەکێك لە پێغەمبەران دەگێڕێتەوە، یان لە گەلەکەیان، بە سێ جۆر دەیگێڕێتەوە، ئەو پێغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ)، کە قسەیان لەگەڵ ئەو خەڵکەدا کردوە، چ دەسترۆیشتوو خۆبەزلگرەکان، چ خەڵکەکە بەگشتیی کە قسەیان لەگەڵ پێغەمبەران دا کردوە، مەرج نیە هەر یەك قسە بوو بێ، بۆیە خوا تعالى لە سوورەتێك دا یەکێکیان دێنێ و، لەوی دیکەدا یەکێکیان دێنێ و، لەو دیکە یەکێکی دیکەیان دێنێ.

---

(١) ج٢٤، ص١٦٧.

٣)- ﴿أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ﴾، یان بزووتێکی وەرگیراو لەو ئاگرەتان بۆ دێنم، (**شِهَاب**) بریتیە لە دارێك، یەكێك لە سەرەكانی ئاگری پێوە بێ، ئەوی دیكەش ئاگری پێوە نەبێ و بە دەست بگیرێ، بە كوردیی بزووتی پێ دەڵێین، هەندێكیش گوتوویانە: (**شِهَاب: الجَمْرُ المُشْتَعِل**)، پشكۆیەكی داگیرساو، كە بە تەئكید پشكۆ ناگیرێ و دەبێ سەرێكی دار بێت.

٤)- ﴿لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾، بەڵكو خۆتان گەرم بكەنەوە، خوا ﷻ لێرەدا زۆر بە كورتیی و پوختیی دەیفەرموێ، هەڵبەتە لە شوێنەكانی دیكەش هەر ئاوا هاتوە، بەڵام ئێمە دەتوانین ئەنجامگیریی بكەین، كە مووسا ﷺو خێزانی دوو گرفتیان هەبوون:

یەكەم: ڕێیان لێ تێكچووە.

دووەم: سەرماشیان بووە.

بەڵگەمـــان چـــییە؟

یەكەم: بەڵگەمان ئەوەیە كە دەفەرموێ: ﴿سَـَٔاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ﴾، یان دەفەرموێ: ﴿لَّعَلِّيٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ﴾، بەڵكو هەواڵێكتان لە لای ئەو ئاگرەوە بۆ دێنم، هەواڵی چییان بۆ دێنێ؟ دیارە ڕێیان لێ ون بووە و، هەواڵی ڕێیەكەیان بۆ دێنێ.

دووەم: كە دەفەرموێ: ﴿لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾، أی (تَسْتَدْفِئُونَ)، بەڵكو خۆتانی پێ گەرم بكەنەوە، دیارە سەرمایان بووە، كەواتە: خوا ﷻ نەیفەرمووە ڕێیان لێ تێكچووەو سەرماشیان بووەو، زستان بووەو ئاوا بووەو، بەڵكو دوو وشەی بەكارهێناون، یەكسەر عاقڵ تێدەگات، كە هەواڵەكە بۆیە دێنێ، لەبەر ئەوەی ڕێیان لێ تێكچووەو بە ڕێیان نەزانیوەو، بزووتەكەش بۆیە دێنێ، تاكو خۆیانی پێ گەرم بكەنەوە، دیارە سەرمایان بووە.

مەسەلەی دووەم:

چوونی مووسا ﷺ بۆ ئەو شوێنە کە پێی وابووە ئاگری لێیەو، بانگکرانی لە لایەن خواوە ﷻ، ئنجا کرانی بە پێغەمبەرو، پیشاندانی هەر کام لە گۆچانەکەی کە دەبێتە مارێکی گەورەی جوولە خێرا، هەروەها دەستی کە دوای خستنیە بن قۆڵی لە رێی یەخەیەوە، سپیی و درەوشاوەو پرشنگدار دەبێ، پاشان ناردنی بە نۆ بەڵگەو نیشانەوە (لە نێویاندا گۆچانەکەی و دەستی) بۆ لای فیرعەون و گەلەکەی، تاکو پەیامی خوایان پێ ڕابگەیەنێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِيَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِي ٱلنَّارِ وَمَنۡ حَوۡلَهَا وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨﴾ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلۡقِ عَصَاكَۚ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهۡتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنّٞ وَلَّىٰ مُدۡبِرٗا وَلَمۡ يُعَقِّبۡۚ يَٰمُوسَىٰ لَا تَخَفۡ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسۡنَۢا بَعۡدَ سُوٓءٖ فَإِنِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١١﴾ وَأَدۡخِلۡ يَدَكَ فِي جَيۡبِكَ تَخۡرُجۡ بَيۡضَآءَ مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٖۖ فِي تِسۡعِ ءَايَٰتٍ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَقَوۡمِهِۦٓۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ﴿١٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ فَلَمَّا جَآءَهَا ﴾، کاتێك کە چوو بۆ لای، واتە: چوو بۆ لای ئاگرەکە، ئنجا لەوانەیە یەکێك بڵێ: ئاگر نەبووەو ڕووناکیی بووە! دەڵێین: لە خەیاڵ و گومانی مووسادا ﷺ ئاگر بووە، چوو بۆ لای ئەوە کە پێی وابووە ئاگرە.

٢)- ﴿ نُودِيَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِي ٱلنَّارِ وَمَنۡ حَوۡلَهَا ﴾، بانگکرا کە پیرۆزداربێ کەسێك کە لە ئاگرەکەدایەو، کەسێك کە لە دەوریەتی. (نُودِيَ) بانگکرا! بە بکەر نادیار هاتوە، کە بە دڵنیایی لە لایەن خواوە ﷻ بانگکراوە، وەك لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ إِنِّيٓ أَنَا۠ رَبُّكَ فَٱخۡلَعۡ نَعۡلَيۡكَ إِنَّكَ بِٱلۡوَادِ ٱلۡمُقَدَّسِ طُوٗى ﴿١٢﴾ ﴾طه، کەواتە: خوا ﷻ لەو دۆڵە پاکەدا کە ناوی (طُوًى) بووە، بانگی کردوە (بانگکرا) کە پیرۆزدارو بەرەکەتدار بێ ئەوەی

کە لە نێو ئاگرەکە دایەو، ئەوەش کە لە دەوریەتی، ئەوەی لە نێو ئاگرەکە دایە بەپێی گومانی مووسا ﷺ یان دەبینی ئاگریش بووە، بەڵام ئاگری سووتێنەر نەبووە، یان لە شێوەی ئاگر دابووە، بەڵام گەرم نەبووەو سووتێنەر نەبووە، مووسا ﷺ چۆتە نێوی و واپێدەچێ پانتاییەکی داگرتبێ، (وَمَنۡ حَوۡلَهَا)، ئەوەی کە لە دەوری ئاگرەکەشە، ئەوەی لە نێو ئاگرەکە دایە، زۆربەی زانایان دەڵێن: مووسا ﷺ بووە چۆتە نێوی، ئەوەی لە دەوری ئاگرەکەیە جیبریل بووە، یاخود ئەوەی لە نێو ئاگرەکە دایە مووسا ﷺ بووەو، ئەوەی لە دەوری ئاگرەکە بووە، ئەو خەڵکە بوون کە لەو ناوچەیە نیشتەجێ بوون، یان خوا ﷻ بە گشتیی فەرموویەتی، بەرەکەتدارو پیرۆزە ئەوەی لە نێو ئەو ئاگرە دایەو، ئەوەی لە دەوریشیەتی کە فریشتەکانن و مرۆڤەکانن و جیننی بڕوادارن، هەر کەسێکن، ئەو شوێنە هەمووی، چەقەکەی و دەوروبەرەکەی پیرۆزو بەرەکەتدارە.

٣)- ﴿ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، پاکیی بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان، جارانی دیکەش گوتوومانە: (**سُبْحانَ الله**)، یانی: (**سَبِّحِ اللهَ تَسْبِيحاً، أو أُسَبِّحِ اللهَ تَسْبِيحاً**)، خوا بە پاك بگرە بە پاکگرتن، یان من خوا بە پاك دەگرم بە پاکگرتنی تەواو، یانی: (**نَزِّهِ اللهَ تَنْزِيهاً عَنْ كُلِّ مَا لَا يَلِيقُ بِهِ، مِثْلُ: الحُلُولِ فِي مَكَانٍ مَا**)، خوا بە پاك بگرە، لە هەر شتێك کە شایستەی نیە، وەك ئەوە کە لە شوێنێکی دیارییکراودا بێ.

٤)- ﴿ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾، ئەی مووسا! بە دڵنیایی من خوای زاڵی کارزانم، (**إِنَّهُ**)، ئەو (**هـ**)ی سەر (**إنَّ**)، ڕاناوی حاڵ (**ضَمِيْرُ الشَّأْن**)ی پێ دەگوترێ و بۆ تەئکیدە، کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾، واتە: گرنگیی بە دوژمنەکانت مەدە، من زاڵم و کاروباریشت لێزانانە و کاربەجێیانە بۆ ڕادەپەڕێنم، ئەو پەیامەی کە پێتدا دەنێرم و ئەو کارەی کە پێت دەسپێرم، زۆر متمانەداربە بە پەروەردگاری خۆت، هەم باڵا دەستەو، هەم کارزان و کاربەجێشە.

٥)- ﴿ وَأَلۡقِ عَصَاكَ ﴾، گۆچانەکەشت فڕێبدە، واتە: پێمان گوت، گۆچانەکەت فڕێ بدە، بەڵام ئەوە پێچراوەتەوە بۆ کورتکردنەوە.

٦)- ﴿فَلَمَّا رَءَاهَا تَهۡتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنّٞ﴾، خوا ﷻ ئەوەی کورت کردۆتەوە: {گۆچانەکەی فڕێداو بوو بە مارێکی گەورە} ئنجا کاتێك بینی وەك تیرە مار، یان وەك مارێکی گچکە هەڵبەزو دابەز دەکات و، جووڵەی خێرا دەکات، وشەی (جَآنّٞ): واتە: ماری گچکە، کە بە (جِنّان) کۆدەکرێتەوە، وەك لەم فەرمووده هاتوە: {قَالَ أَبُو لُبَابَةَ الأَنْصَارِيُّ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ قَتْلِ الْجِنَّانِ الَّتِي تَكُونُ فِي الْبُيُوتِ} (أخرجه البخاري: ٣٣١٢، ومسلم: ٢٢٣٣)، واتە: ئەبوو لوبابەی ئەنصاریی خوا لێی ڕازیبێ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست، قەدەغەی کردوە کە مارە خانەکییەکان لە ماڵاندا بکوژرێن.

هەروەها (جَانّ)، یان بابی جیننە (ئیبلیس)، یان کۆی جیننە.

کە دەفەرمـوێ: ﴿فَلَمَّا رَءَاهَا تَهۡتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنّٞ﴾، (تَهْتَـزُّ): لـە (هَـزَّ)ەوە هاتـوە، (إهْتِزَاز)یـش (إفْتِعَـالَ)ە، (إهتِـزاز) واتـە: (إضطـراب) واتـە: جووڵـە جـووڵ و، هەڵبـەزو دابـەز، وشـەی (هَزّ)یـش بـە مانـای بەرزبوونـەوە دێ، هەندێـك لـە زانایانیـش گوتوویانـە: (الجَانّ: ذَكَرُ الحَيَّات) نێـرە مـارە، مووسـا گۆچانەکـەی بینـی لـە قەبەییـدا وەك (ثُعبـان) بـوو، مارێـکی گـەورە، حەزیـاو ئەژدیهـا، بـەڵام لـە خێرایـی جووڵـەدا، وەك تیـرە مـارو بەچکـە مـار بـوو، کـە ئـەوەی بینـی ترسـاو پشـتی تێکـردو ڕۆیشـت، دوورکەوتـەوەو ئاوڕیـشی نەدایـەوە، یاخـود نەگەڕایـەوە.

٧)- ﴿وَلَّىٰ مُدۡبِرٗا وَلَمۡ يُعَقِّبۡۚ﴾، ڕووی وەرگێڕاو بە پشت تێکردنەوە، ئاوڕیشی نەدایەوە، یاخود نەگەڕایەوە.

٨)- ﴿يَٰمُوسَىٰ لَا تَخَفۡ﴾، واتە: (خوا فەرمووی:) ئەی مووسا ﷺ مەترسێ.

٩)- ﴿إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ ٱلۡمُرۡسَلُونَ﴾، بە دڵنیایی پێغەمبەران لە نیزیك منەوە ناترسێن، پێغەمبەران لەلای من ناترسێن، واتە: لە کاتێکدا کارێکیان پێ دەسپێرم، نابێ هیچ ترس و بیمێکیان هەبێ، چونکە (لَدَيَّ: أي فِي حَضْرَتِي، أي: حِيْنَ تَلَقيِّ رِسَالَتِي)، کاتێك لە لای من ئامادە دەبن، کاتێك پەیامی من وەردەگرن، یاخود من ئەرکێکیان پێ دەسپێرم، نابێ ترسیان هەبێ.

١٠)- ﴿ إِلَّا مَن ظَلَمَ ﴾، مەگەر یەکێکیان ستەمێك بکات.

١١)- ﴿ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوٓءٍ ﴾، دواییش یەکسەر چاکە لە شوێنی خراپە بکات، چاکە بێنێتە شوێن خراپە.

١٢)- ﴿ فَإِنِّى غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾، ئەو کاتەش من لێبوردەی بە بەزەیی میهرەبانم، ئەمە ئەگەر **(مَنْ ظَلَم)** مەبەست پێی پێغەمبەران بێ، ئەوە بە هەڵاواردنی پەیوەست **(الإِسْتِثْنَاء المُتَّصِل)** دادەنرێ، بەڵام ئایا مەبەست لە ستەمی پێغەمبەران چییە؟! دوو واتایان بۆ لێك داونەوە:

یەکەم: واتە پێش پێغەمبەرایەتیی، دووەم: نەخێر هەر لە سەردەمی پێغەمبەرایەتییدا، بەڵام بەو واتایە کە: **(حَسَنَاتِ الأَبْرَار سَيِّئَاتُ المُقَرَّبِيْن)**، واتە: ئەوە لە قەدەر پێغەمبەران بەستەم لە قەڵەم دەدرێ، ئەگەرنا بۆ جگەلە پێغەمبەران بە ستەم و گوناح لە قەڵەم نادرێ، چونکە جاری وا هەیە چاکەی چاکان، بۆ زۆر لە خوا نیزیکان، بە خراپە لە قەڵەم دەدرێ، بۆ وێنە: ئەگەر کەسێك تەنیا بە نوێژە فەرزەکان و ڕۆژووە فەرزەکان، ئیکتیفا بکات، بۆ کەسێك کە ئاستەکەی نزم بێ، چاکە، بەڵام بۆ کەسێك ئاستەکەی بەرز بێت، تەنیا فەرزەکان بکات و سوننەتەکان نەکات خراپە، بۆی بە خراپە دادەنرێ، وەك پێغەمبەر فەرموویەتی: {نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ}[1]، واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر پیاوی زۆرباشە ئەگەر شەونوێژ بکات.

لێرەدا مەبەست ئەوە بووە، کە مووسا ﷺ دڵی ئارام بێتەوە، ئەگەر گریمان کەم و کوڕییەکیشی بێ، لە کاتی هەڵچوونێکدا، وەك کاتێك کە توورە بووە، ڕیشی هاڕوونی برای گرتووە قژی سەری گرتووە، لەوحەکانی فڕێداون، خوا دەفەرموێ: دوای ئەو توورەیی و هەڵچوونە، ئەگەر قسەیەکی هەڵەو ڕەفتارێکی هەڵەت لێ بپشکوێتەوە، بەڵام دوایی بگەڕێیەوەو بە چاك بیگۆڕی، من لێبوردەی بە بەزەییم، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی **(الأعراف)**دا، دەفەرموێ:

---

(١) أخرجه البخاري: ١١٢٢، ومسلم: ٢٤٧٩.

﴿وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنۢ بَعْدِىٓ ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ٱبْنَ أُمَّ إِنَّ ٱلْقَوْمَ ٱسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا۟ يَقْتُلُونَنِى فَلَا تُشْمِتْ بِىَ ٱلْأَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِأَخِى وَأَدْخِلْنَا فِى رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٥١﴾﴾.

مانای وایە مووسا ﷺ داوای لێبوردنی لە خوا ﷻ کردوە، بۆ ئەوە کە سەرو ریشی هاروونی برای تێکباهەڵداوەو لەوحەکانی فڕێداون، بە توورەیی، لە سەر خوا ﷻ توورە بووە، بۆیە خوای پەروەردگار لێی نەگرتوە.

بەڵام ئەو رایەی دەڵێ: پێش پێغەمبەرایەتیی، پێم راست نیە، چونکە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنِّى لَا يَخَافُ لَدَىَّ ٱلْمُرْسَلُونَ﴾، واتە: ئەوانە لەو حاڵەتەدا کە پێغەمبەرو رەوانەکراون، لە لای من ناترسێن، کاتێك من ئەرکێکیان پێ دەسپێرم.

ئنجا ئەوەش کە وا بزانرێ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، هیچ شتێکیان نەکردوە، داوای لێبوردنی بۆ لە خوا ﷻ بکەن، ئەوە هەڵەیە، چونکە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، زۆر جاران داوای لێبوردنیان لە خوا ﷻ کردوە، بۆ نموونە:

١)- لە سوورەتی (**الأعراف**)دا، دەفەرموێ: ﴿رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِأَخِى وَأَدْخِلْنَا فِى رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٥١﴾﴾.

٢)- لە سوورەتی (**القصص**)دا، مووسا ﷺ، هەرچەندە پێش پێغەمبەرایەتییە، کابرای قیبتیی دەکوژێ دوایی دەڵێ: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى فَٱغْفِرْ لِى فَغَفَرَ لَهُۥٓ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦﴾﴾.

٣)- هەروەها ئادەم ﷺ و هاوسەرەکەی گوتوویانە: ﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾﴾ **الأعراف**.

٤)- هەروەها نووح عليه السلام: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنۡ أَسۡـَٔلَكَ مَا لَيۡسَ لِي بِهِۦ عِلۡمٞۖ وَإِلَّا تَغۡفِرۡ لِي وَتَرۡحَمۡنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٤٧﴾هود.

هەروەها پێغەمبەرانی دیکە (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، داوای لێبوردنیان لە خوا تعالى کردوە، چونکە گرنکە ئێمە بزانین، کە گوناهکردنی پێغەمبەران، وەك گوناهی خەڵکی دیکە نیە، ئەوان ئەگەر ئیجتیهاد و کۆششێکیان کردبێ و لە بۆچوونێکدا نەیانپێکابێ، پێیان گوناح بووەو داوای لێبوردنیان لە خوا تعالى کردوە، هەروەها لە کاتی هەڵچوونێکدا، قسەیەکی کەم و زیادیان کردبێ، با بۆ خەڵکی دیکە بە گوناهیش لە قەڵەم نەدرێ، ئەوان بۆ خۆیان بە گوناهیان لە قەڵەم داوە.

ئنجا لە ڕاستییدا ئینسان تاکو زیاتر لە خوا نیزیك بێ و، پلەو پایەو مەقامی بەرزو بێ وێنەی خوا تعالى زیاتر دەرك بکات و پێی ئاشنا بێ، خۆی پێ کەمتەرخەمترە، نەك هەر لەسەر گوناهەکانی، بەڵکو لەسەر چاکەکانیشی داوای لێبوردن لە خوا دەکات، وەك پێغەمبەری خاتەم هەر کاتێك سڵاوی لە نوێژە فەڕزەکاندا داوەتەوە، سێ جاران فەرموویەتی: (أَسْتَغْفِرُ الله، أَسْتَغْفِرُ الله، أَسْتَغْفِرُ الله)[1]، سێ جاران داوای لێبوردنی لە خوا کردوە، واتە: من داوای لێبوردن لە خوا دەکەم، کە ئەو تاعەت و نوێژەی ئەنجامم دا، شایستەی خوا نیە، بەڵام من هەر ئەوەندەم لە توانادایە، هەروەها سوورەتی (النصر): ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ١ وَرَأَيۡتَ ٱلنَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ ٱللَّهِ أَفۡوَاجٗا ٢ فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ وَٱسۡتَغۡفِرۡهُۚ إِنَّهُۥ كَانَ تَوَّابَۢا ٣﴾، لە مەقامێکدا کە مەککە ئازاد دەکەن، خوا تعالى پێی دەفەرموێ: داوای لێبوردن لە خوا بکەو، ستایشی بکەو، بە پاکیی بگرەو، داوای لێبوردنی لێ بکە، خوا زۆر تۆبە وەرگرە.

١٣)- ﴿وَأَدۡخِلۡ يَدَكَ فِي جَيۡبِكَ﴾، دەستت لە یەخەکەتەوە، بخە بن باڵت.

---

(١) أخرجه مسلم: ٥٩١.

١٤)- ﴿تَخۡرُجۡ بَيۡضَآءَ مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٍ﴾ بە سپییەتیی، بێ ئەوەی نەخۆشیی هەبێ، دێتە دەرێ، هەڵبەتە لە هەموو شوێنەكان دا دەفەرمووێ: (بَيْضَاء)، بە سپییەتیی، بەڵام من پێم وایە، ئەو سپییەتییە، هەر ئەوە نەبووە، سپییەكی وەك كاغەز، بێ، چونكە دەفەرمووێ: ﴿هِيَ بَيۡضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ٣٣﴾ الشعراء، سپییە بۆ تەماشاكاران، كەواتە: بە شێوەك بووە خەڵك بە سەرسوڕمانەوە بێن تەماشای بكەن، دیارە سپییەتییەكەی وابووە درەوشاوەتەوە و وەك بلاجكتۆرێك شەوقی داوە.

١٥)- ﴿فِي تِسۡعِ ءَايَٰتٍ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَقَوۡمِهِۦٓ﴾، لە نێو نۆ نیشانانددا {ئەو دوو نیشانەیەشت با هەبن} بچۆ لای فیرعەون و خەڵكەكەی واتە: ئەو دووەو حەوتی دیكەش، زانایان لە بارەی ئەو نۆ نیشانانەوە، زۆر قسەیان كردوون و لە تەفسیری سووڕەتی (الأعراف)دا، لەو بارەوە بە تەفصیل قسەم كردوە.

(الفيروز آبادي): گوتوویەتی: نۆ نیشانەكان، ئەمانەن: (**عَصَاً، سَنَةٌ، بَحْرٌ، جَرَادٌ، وَقُمَّلُ، يَدٌ، وَدَمٌ، بَعْدَ الضَّفَادِعِ، طَوْفَانٌ**)، گۆچان و، ساڵی گرانییەكان و، دەریا (لەت بوونەكە)و، كوللەو، ئەسپێ و دەستی و، خوێن، دوای بۆقەكانیش، تۆفان،

خوا دەفەرمووێ: ﴿فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلۡجَرَادَ وَٱلۡقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ١٣٣﴾ **الأعراف**، ئەوە پێنج، پێشێش باسی دووان دەكات: ﴿وَلَقَدۡ أَخَذۡنَآ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ ١٣٠﴾ **الأعراف**، ئنجا دەستی و گۆچانەكەشی، ئەوە نۆ.

هەندێكیش دەڵێن: دەریا لەت بوونەكەو، كانیی و سەرچاوە بۆ دەرقوڵینیان لە دەشتی سینادا، كە مووسا ﷺ بە گۆچانەكەی لە شاخەكەیدا، لەو بارەوە ڕا جیایی لە نێو زانایاندا هەیە، ﴿إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَقَوۡمِهِۦٓ﴾، بەرەو لای فیرعەون و گەلەكەی، كە خەڵكی میسر بوون، قیبتییەكان.

١٦)- ﴿إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ﴾، بە دڵنیایی ئەوان كۆمەڵێكی لادەر بوون، لادەر بوون لە زگماك و عەقڵ و شەرع.

مەسەلەی سێیەم و کۆتایی:

دوای ئـەوەی نیشـانە ڕۆشـنەکانی خوایـان بـۆ هاتـن (فیرعـەون و گەلەکـەی)، گوتیـان: ئـەوە جادوویـەو، هەرچەنـدە دڵنیابـوون لـە ڕاسـتییان (بـە دڵ و دەروون)، بـەڵام بـە زار نکووڵییـان لێکـردن، بـە هـۆی سـتەم و خۆبەرزکردنـەوەوە:

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ فَلَمَّا جَآءَتۡهُمۡ ءَايَٰتُنَا مُبۡصِرَةٗ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسۡتَيۡقَنَتۡهَآ أَنفُسُهُمۡ ظُلۡمٗا وَعُلُوّٗاۚ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿١٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ فَلَمَّا جَآءَتۡهُمۡ ءَايَٰتُنَا مُبۡصِرَةٗ ﴾، ئنجا کاتێك نیشانە ڕۆشنەکانمانیان بۆ هاتن، ئەوە هەمووی پێچراوەتەوە، کە مووسا ﵇ چووەوە بۆ میسرو، داوای لە خوای پەروەردگار کرد: هاروونی پێ ببەخشێ وەك پێغەمبەر، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مُوسَىٰٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ مُخۡلَصٗا وَكَانَ رَسُولٗا نَّبِيّٗا ﴿٥١﴾ وَنَٰدَيۡنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلۡأَيۡمَنِ وَقَرَّبۡنَٰهُ نَجِيّٗا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبۡنَا لَهُۥ مِن رَّحۡمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيّٗا ﴿٥٣﴾ ﴾مريم، هەروەها لە کتێب دا یادی مووسا بکە، کە بۆ خوا ساغ و یەکلا بووەو ڕوانەکراوو پێغەمبەر بوو، لە تەنیشتی ڕاستی **طوور**یشەوە بانگمان کردو بە دواندنی پەنهانەوە نیزیکیمان خستەوە، هاروونی برایشمان لە بەزەیی خۆمانەوە بە پێغەمبەر پێ بەخشی. {کە لەگەڵی بێ وەك وەزیرو پاڵپشت} لێرەدا ئەوە هەمووی پێچراوەتەوەو، یەکسەر دەفەرموێ: ﴿ فَلَمَّا جَآءَتۡهُمۡ ءَايَٰتُنَا مُبۡصِرَةٗ ﴾، کاتێك نیشانەکانی ئێمەیان پێبینەرانە، یاخود: زۆر ڕۆشنانە، بۆ هاتن.

عـەلی کـوڕی حوسـەین و قەتـادە وشـەی (**مُبْصِرَة**)یـان خوێندۆتـەوە: بـە (**مُبْـصَرَةٌ**)، واتـە: ڕۆشـنکراوە، یـانی: (**إسْـم المَفْـعول**)، ئنجـا گوتوویانـە: وەك: (**مَجْبَنَـة ومَبْخَلَة**)وایـە، (**مُبْـصَرَةٌ، أي مَـكَان الإبْصَـارِ، أو تَبصـير**)، شـوێنی بەرچـاو ڕوونکـەرەوە بـوون، بەرچـاو ڕوونکـەرەوە بـوون، وەك دەڵـێ: (**الوَلَـدُ مَجْبَنَـةٌ مَبْخَلَـةٌ**)، منـداڵ ئینسـان ترسـنۆك دەكات و چرووكیـشی دەكات،.

٢)- ﴿قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾، گوتیان ئەوە جادوویەکی ئاشکرایە.

٣)- ﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ﴾، واتە: نکوولّییان لە ئایەتەکان کرد، لە دەروونیشیان دا لێیان دڵنیابوون، (**الجُحُودُ: الإنْكَارُ بِاللِّسَان**)، (جحود): بریتیە لە نکوولّییکردن بە زمان، یانی: بە زمان دانیان پێدا نەهێنان.

﴿وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ﴾، بەڵام لە دەروونی خۆیاندا، لێیان دڵنیا بوون، (**الإسْتِيقَانُ: أَبْلَغُ مِنَ الإيْقَان، لأن زِيَادَةُ المَبْنَى تَدُلُّ عَلَى زِيَادَة المَعْنَى**)، (**إسْتِيقَان**) کە (س) و (ت) خراونە سەر (**إيْقَان**)، زێدەڕۆیی زیاتری تێدایە لە (**إيقان**) چونکە زۆریی پیتان، بە هێزیی واتا دەگەیەنی. یانی: تەواو دڵنیا بوون، لە دڵی خۆیاندا کە ئەو نیشانانە، لە سەرووی ئاستی توانای بەشەرەکانن و موعجیزەن و، خوا ﷻ بە مووسا ﵇ ی داون، بەڵام بەزمان نکوولّییان لێکردن.

٤)- ﴿ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾، بە هۆی ستەم و خۆ بەرزکردنەوەوە، (**ظُلم**) یانی: سنوورشکێنیی و سنووربەزێنیی، بەتایبەت مافی ئەوانی دیکە پێشێل بکەی، (**عُلُوّ**)یش واتە: خۆ بەرزکردنەوەو خۆ بە گەورە زانین، لەبەر ئەوەی ئەگەر بڕوایان بە مووسا ﵇و بە ئایەتەکانی کردبایەو، پابەندبان بە شەریعەتەکەیەوە، ئەو شەریعەتە ڕێ زوڵمێ دەگرێ و، ڕێ لە خۆبەرزکردنەوەو خۆسەپاندن، دەگرێ، هەموو ئەو تاغووتانەی لەسەر ئاستی ڕژێمە عەلمانییەکانی ناوچەکەو، لەسەر ئاستی حیزبە عەلمانییەکان، کە دانوویان لەگەڵ ئیسلامدا ناکوڵێ، بەهانە دەگرن بە فڵان لایەنی ئیسلامیی و فیسار لایەنی ئیسلامیی، باشە وەرە بۆ خۆت ئیسلام پیادە بکە، چیدیکە وەك بانگەشەی خراپ و ناو بەدکردن مەڵێ: فڵان لایەنی ئیسلامیی تیرۆریستە، هەڵبەتە ئێمە قسەمان لە سەر ئەو لایەنە پەڕگیرو تێپەڕێنەرانەی وەك داعش و ئەوانی پێش وان و ئەوانەی دوای وان نیە، ئێمە دەڵێین: تەوژمی ئیسلامیی هاوسەنگ و شەرعڕەو کە دەیەوێ مسوڵمانان ئیسلام پیادە بکەن لە ژیانی خۆیاندا، لە ژیانی تاکیی، خێزانیی، کۆمەڵایەتیی، سیاسییان دا، ئەگەر تۆ ئەو بە تێپەڕێنەرو بە خراپ دەزانی، ئەگەر ڕاست دەکەی، وەرە ئیسلام پیادە بکە، شەریعەت بکە سەرچاوەی یاساکانت، واز لە زوڵم و

قۆرخکاریی بێنە، واز لە گەندەڵیی بێنە، وەرە دادگەریی بچەسپێنە، بۆ ئەوەی ئیسلامییەکان بیانوویان نەمێنێ، بڵێن: گەندەڵیی و قۆرخکاریی و ستەمکاریی، هەیە، ئنجا ئەوە بە نسبەت هەرێمەوەو عێراقەوەو وڵاتانی ناوچەکەوەو، بەگشتیی قسە لە جیهانی ئیسلامیی دەکەم، واتە: ئەوانەی کە ئیددیعای مسوڵمانەتیی دەکەن و لایەنە ئیسلامییەکان و تەوژمە ئیسلامییەکان تۆمەتبار دەکەن، با بۆ خۆیان بێن ئەوەی لایەن و تەوژمیی ئیسلامیی دەیڵێن، پیادەی بکەن، ئەگەر ڕاست دەکەن، بڕوایان بە ئیسلام هەیە.

٥)- ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾، سەرنج بدە! سەرەنجامی تێکدەران چۆن بوو.

(كَيْفَ)، یان: مەبەست پێی پرسیارکردن نیە، بەڵکو مەبەست پێی سەرنج دان و ڕامانە، یان: مەبەست پێی پرسیارکردنی سەرسوڕمانانەیە، واتە: سەرت سوڕبمێنێ لەو سەرەنجامە شوومەی، کە بە مل فیرعەون و داروودەستەکەی و گەلە سەرکەشەکەی داهات، کە ئەوە بوو لە دەریای سووردا نغرۆ بوون و خنکان و، بێ قڕە بوون و دوابڕاو بوون!

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتییمان بدات، بە دوای ڕێبازو ڕێ و شوێنی پێغەمبەران دا (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، بچین و، خوا لەو سیفەتانە بە دوورمان بکات، کە لە ناحەز و دوژمنانی پێغەمبەران دا هەبوون.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

لە تورە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
AliBapir/عەلی باپیر
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
Google Play
App Store
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە سی (٣٠) ئایەت، پێك دێ، ئایەتەكانی: (١٥ - ٤٤)، هەموویشی تەرخانكراوە بۆ گێڕانەوەی گۆشەیەك لە بەسەرهاتی سولەیمان ﷺو ئاماژەیەكی كورتیش بە داوودی بابی ﷺ، كە داوودو سولەیمان باب و كوڕ بوون، وێڕای ئەوەی كە پێغەمبەر بوون، لە هەمان كاتیشدا حوكمڕانیش بوون، بەسەرهاتەكەی سولەیمانیش ﷺ باسی سەفەرێكیەتی بەسەرجەم سوپایەكەیەوە، لە مرۆڤ و، جند، باڵندەو، تێپەڕبوونیان بە لای شارە مێرووولەیەك دا، یان دۆڵێكدا كە بە **(وادي النَّمل)**، ناسراوە.

پاشان پرسینی سولەیمان دوای ئەوەی باڵندەكانی بەسەركردنەوە: ئایا هودهود {كە لە كوردەواریی دا پێی دەڵێن: پەپوو سولەیمانە} لە كوێیە؟ ئنجا هەواڵدانی هودهود بە سولەیمان لە بارەی شاژنی سەبەئەوەو، دوایی نامە ناردنی سولەیمان بۆی و، ڕاوێژكردنی شاژن بە بڕیار بە دەستان و قسە ڕۆیشتووانی وڵاتەكەی، لە كۆڕو مەجلیسە تایبەتییەكەیداو، ئامادەیی دەربڕینی قسەڕۆیشتووان بۆ هەر بەرەنگاربوونەوەیەك و، سەرەنجام بڕیار هاتنە سەر ئەوەی، دیاریی بنێرێ بۆ سولەیمان، بەڵام قبووڵنەكردنی سولەیمان و، سووربوونی لەسەر ئەوەی ئەگەر بە شێوەیەكی ئاشتییانەو تەبایی سەردانی نەكات، بۆ وتوێژو دیالۆگ، لەشكر كێشیی لە دژی دەكات، سەرەنجام چوونی شاژن و، پێش ئەوەی كە خۆی بگات، هێنانی عەرش و كورسییەكەی بۆ بارەگای سولەیمان.

دوایی دروستكرنی كۆشكێكی بەرز كە زەوییەكەی شوشە بەند بووەو، وا هاتۆتە بەر چاو كە ئاوی بە ژێردا دەڕوات، سەرەنجام شاژن كە ئەو دیمەنە سەرنجڕاكێشانە دەبینێ، هەروەها دیالۆگ و وتوێژیش دەكات لەگەڵ سولەیمان

دا، دێتە ئەو بڕوایەی کە بۆ خوا ملکەچ بێت، واز لە خۆرپەرستیی و بتپەرستیی بێنێت.

﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمَٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا۟ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا۟ مَسَٰكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِىَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ ٱلْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَا۟ذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ إِنِّى وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَىْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَّا يَسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى يُخْرِجُ ٱلْخَبْءَ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ۩ ﴿٢٦﴾ ۞ قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾ ٱذْهَب بِّكِتَٰبِى هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَٱنظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ إِنِّىٓ أُلْقِىَ إِلَىَّ كِتَٰبٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا۟ نَحْنُ أُو۟لُوا۟ قُوَّةٍ

وَأُوْلُواْ بَأْسٍ شَدِيدٍ وَٱلْأَمْرُ إِلَيْكِ فَٱنظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ ٱلْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهْلِهَآ أَذِلَّةً ۖ وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌۢ بِمَ يَرْجِعُ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُم بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ ٱرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَآ أَذِلَّةً وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُاْ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ ٱلَّذِي عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِيٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُواْ لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ أَتَهْتَدِيٓ أَمْ تَكُونُ مِنَ ٱلَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَآءَتْ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُۥ هُوَ ۚ وَأُوتِينَا ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَٰفِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ٱدْخُلِي ٱلصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن سَاقَيْهَا ۚ قَالَ إِنَّهُۥ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ ۗ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٤﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها بە دڵنیایی زانیاریی (یەکی تایبەت)مان بە داوودو سولەیمان دابوو، گوتیان: ستایش بۆ ئەو خوایەی کە بەسەر زۆر لە بەندە بڕوادارەکانی دا هەڵیبژاردووین ﴿١٥﴾ سولەیمانیش میراتی (زانست و حوکمڕانیی) لە داوود گرت و گوتی: ئەی خەڵکینە! دواندنی باڵندانمان فێرکراوەو، لە هەموو شتێك (ی گرنگ)مان پێدراوە، بە مسۆگەریی هەر ئەوەش بەخششێکی ڕوونە ﴿١٦﴾ سولەیمان سەربازەکانی لە مرۆڤ و جندو باڵندان بۆ کۆکرانەوە، لە حاڵێکدا کە زۆر فەرمانبەر بوون ﴿١٧﴾ هەتا کاتێك گەیشتنە دۆڵی مێروولان (بەلایدا ڕەتبوون) مێروولەیەك گوتی: ئەی مێروولەکان! بچنە ماڵەکانتانەوە، با سولەیمان و سەربازەکانی تێکتان نەشکێنن، لە حاڵێکدا کە هەست(تان پێ) ناکەن ﴿١٨﴾ سولەیمان بە زەردەخەنەوە بە قسەکەی پێکەنی و گوتی: پەروەردگارم! یارمەتییم بدە سوپاسی ئەو چاکەیەت بکەم، کە بە خۆم و باب و دایکیشمت بەخشیوە، هەروەها کە کردەوەی چاك بکەم، تۆ پەسندی بکەی و، بە بەزەیی خۆت بمخە ڕیزی بەندە چاکەکانتانەوە ﴿١٩﴾ (ئنجا سولەیمان) باڵندەکانی بەسەرکردنەوە (چاوی پێداگێڕان) گوتی: ئەوە چییە هودهود نابینم (ئایا پەرچێك ڕێگرە لە دیتنی)، یان لە نادیاران (نا ئامادەبووان)ە؟! ﴿٢٠﴾ بە دڵنیایی (بە پێی جۆری سەرپێچییەکەی ئەگەر لەسەری ساغ بێتەوە) ئازارێکی توندی دەدەم، یان سەری دەبڕم، یان دەبێ بەڵگەیەکی ڕوونم بۆ بێنێ (کە پاساوی ئامادەنەبوونی بێ) ﴿٢١﴾ دوای ماوە پێچوونێکی کەم (هودهود هاتەوە) گوتی: ئاگاداری شتێك بووم، کە تۆ ئاگاداری نیت، لە سەبەئەوە هەواڵێکی ڕاست و جێی دڵنیاییم بۆ هێناوی ﴿٢٢﴾ من ئافرەتێکم (لە سەبەء) دی حوکمڕانیانەو هەموو شتێکی (کە حوکمڕانیی پێویستیی بێ) پێدراوەو، تەختێکی مەزنیشی هەیە، (بۆ حوکمڕانیی

لەسەری دادەنیشێ) ﴿٢٣﴾ خۆی و خەڵکەکەیم دی لە جیاتی خوا، کڕنووش بۆ خۆر دەبەن (خۆر پەرستن)و شەیتان کردەوە (خراپە)کانیانی بۆ ڕازاندوونەوەو، لە ڕێ (ی ڕاست)ی لاداون، بۆیە ڕێی ڕاستیان نەگرتوە ﴿٢٤﴾ (شەیتان شیرك و کردەوە خراپەکانیانی بۆ جوان کردوون) تاکو کڕنووش بۆ ئەو خوایە نەبەن، کە (شتی) پەنهان و شێرراوە لە ئاسمانەکان و زەوی دەردەهێنێ و، ئەوەی پەنهانی دەکەن و، ئاشکراشی دەکەن، دەیزانێ ﴿٢٥﴾ (ئەو) خوایە کە جگە لەوی هیچ پەرستراوێك نیە، خاوەنی تەخت و بارەگای مەزنە ﴿٢٦﴾ (سولەیمان) گوتی: سەرنج دەدەین (لێدەکۆڵینەوە) ئایا ڕاست دەکەی، یان لە درۆزنانی؟ ﴿٢٧﴾ ئەم نووسراوە ببە بۆیان فڕێبدە، ئنجا لێیان دوور بکەوەوە، داخۆ چ وەڵامێك دەدەنەوە! ﴿٢٨﴾ (نامەکەی بردو شاژن) گوتی: ئەی بڕیار بە دەستان! من نووسراوێکی بەڕێزم بۆ فڕێدراوە ﴿٢٩﴾ (کە ئەمە نێوەڕۆکەکەیەتی:) ئەمە لە سولەیمانەوەیەو، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە ﴿٣٠﴾ (داواتان لێدەکەم) کە خۆتانم لە بەرانبەردا بە بەرز مەگرن و، بە (تەبایی و) ملکەچیی وەرن بۆ لام (بۆ وتوێژ) ﴿٣١﴾ (شاژن) گوتی: ئەی قسە بە دەستان! لە بارەی کارەکەمەوە، ڕای خۆتانم پێ بڵێن: من تاکو ئێوە ئامادە(ی کۆڕو کۆبوونەوەکەم) نەبن، بڕیاری یەکلاییکەرەوە نادەم ﴿٣٢﴾ (بڕیار بەدەستان) گوتیان: ئێمە خاوەن هێزین و خاوەن زەبری سەختیشین (لە جەنگدا)، بڕیاری کارەکەش بە دەست خۆتەو، ڕامێنە داخۆ فەرمانت بەچییە؟ ﴿٣٣﴾ (شاژن) گوتی: هەر کات پادشایەکان چوونە شارو وڵاتێکەوە (کاولی دەکەن و) تێکی دەدەن و، خەڵکە باڵادەستەکەشی زەبوون دەکەن (نەریتیان وایەو) هەر وایان کردووەو هەر وادەکەن ﴿٣٤﴾ منیش دیارییەك (ی تایبەت) یان بۆ دەنێرم، ئنجا چاوەڕێ دەبم، داخۆ نوێنەران چ وەڵامێك دێننەوە! ﴿٣٥﴾ ئنجا کاتێك نوێنەرەکە (بە دیارییەکەوە) هاتە لای سولەیمان، گوتی: ئایا ماڵ و سامانم دەدەنێ! (لە بەرانبەر گەیاندنی پەیامی خوادا، کە پێتان دەگەیەنم)، بێگومان ئەوەی خوا پێیداوم، زۆر باشترە لەوەی بە ئێوەی داوە، بەڵکو ئەوە

ئێوەن کە بە دیارییەکەتان زۆر دڵخۆشن ﴿٣٦﴾ (ئەی نوێنەری شاژن!) بگەڕێوە بۆ لایان، مسۆگەر ئەگەر نەیەن بۆ لام، سوپاو سەربازانێکیان بۆ دێنین، کە توانای بەرەنگاربوونەوەیانیان نەبێ و، لە شارو وڵاتەکەشیان بە زەبوونیی وەدەریان دەنێین ﴿٣٧﴾ (دوای ئەوەی شاژن بڕیاری هاتنی دا)، سولەیمان گوتی: ئەی مشوورخۆران! کێتان تەختەکەیم (بارەگای حوکمڕانییەکەیم کە لەسەری دادەنیشێ) بۆ دێنێ بەر لەوەی بە ملکەچیی (و تەبایی) بێنە لام؟! ﴿٣٨﴾ عیفرێتێك لە جینن گوتی: بەر لەوەی لە شوێنی خۆت هەڵسی، بۆتی دێنم و، من لەسەر (هێنانی)یشی بەهێزم و (بۆ پاراستنیشی) ئەمیندارم ﴿٣٩﴾ ئەو کەسەی زانیاریی لە کتێبەوە لە لابوو، گوتی: من بەر لەوەی چاوت بێتەوە لات (بە چاوتروووکانێك) بۆت دێنم، ئنجا کاتێك بە ئامادەیی لە لای خۆی بینی (بۆی هێنا) گوتی: ئەمە لە بەخششی پەروەردگارمە، تاکو تاقیم بکاتەوە، ئایا سوپاسگوزاریی دەکەم، یان سپڵەیی! هەر کەسێکیش سوپاسگوزاریی بۆ خوا بکات (سوودەکەی) بۆ خۆیەتی و، هەر کەسێکیش ناسوپاسیی بەرانبەر بە خوا بکات، بێگومان پەروەردگارم بێنیازی بەخشندەیە ﴿٤٠﴾ (سولەیمان) گوتی: تەختەکەی (بگۆڕن و) نامۆ بکەن و سەرنج دەدەین داخۆ: (دەیناسێتەوەو بۆ ناسینی) ڕێی ڕاست دەگرێ، یان لەوانە دەبێ کە ڕێی ڕاست ناگرن؟ ﴿٤١﴾ ئنجا کاتێك (شاژن) هات گوترا: ئەرێ تەختەکەت ئاوا بوو؟ گوتی: دەڵێی ئەوە، (سولەیمان گوتی:) پێش (هاتنی) ئەو ئافرەتەش زانیارییمان درا بوویەو، هەر لە ملکەچان بووین (بۆ خوا) ﴿٤٢﴾ ئەوە ڕێی لێگرت (لە شاژن کە خوا بپەرستێ) کە لە جیاتی خوا دەیپەرست، چونکە ئەو لە کۆمەڵی کافران بوو ﴿٤٣﴾ پێی گوترا: (بە شاژن) بچۆ کۆشکەکەوە، بەڵام کاتێك دیتی، وایزانی شەپۆل (ی ئاو)ەو، لاقەکانی هەڵکردن، (سولەیمان) گوتی: ئەوە کۆشکێکی شووشەیی لووسە! (شاژن) گوتی: پەروەردگارم! من (تا ئێستا) ستەمم لە خۆم کردوە (کە بڕوادار نەبووم و ئێستا) لەگەڵ سولەیماندا بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان ملکەچ بووم ﴿٤٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(مَنطِقَ): (أي: كَلَام، سُمِّيَ أَصْوَاتِ الطَّيْرِ نُطْقَاً اعْتِبَاراً بِسُلَيْمَان الَّذِي كَانَ يَفْهَمُهُ)، (مَنطِقَ الطَّيْرِ)، واتە: قسەی باڵندە، ئنجا دەنگی باڵندان، بە (كلام) ناوبراوە، بە ئیعتیباری ئەوە کە سولەیمان ﷺ لە دەنگی باڵندان حاڵیی بووە، کە پێکەوە دەئاخفن.

(يُوزَعُونَ): (وَزَعْتُهُ عَنْ كَذَا، أي: كَفَفْتُهُ عَنْهُ، وَيُوزَعُونَ: كَانُوا مَسُوسِيْنَ وَمَقْمُوعِيْنَ، أو حُبِسَ أَوَّلُهُمْ عَلَى آخِرِهِمْ)، (وَزَعْتُهُ عَنْ كَذَا)، واتە: گێڕامەوەو قەدەغەم کرد لێی، (يُوزَعُونَ) مەبەست ئەوەیە کە ئەوانە کۆنترۆڵ کراو بوون و، مەشق پێکراو بوون، بەرفەرمان بوون، یاخود (يُوزَعُونَ) واتە: پێشینەکانیان ڕاگیراون تاکو دواینەکان پێیان گەیشتوون، سوپای زۆر دەبێ هی پێشەوە ڕابگیرێ، بۆ ئەوەی هی دواوە پێیان بگات، چونکە لەبەر زۆرییان ماوەی زۆریان دەکەوێتە بەین.

(أَوۡزِعۡنِيٓ): (أي: أَلْهِمْنِي، أَوْزَعَ بِالشَّيْءِ أُولِعَ بِهِ أي: أَوْلِعْنِي)، یانی: ئیلهامم بکە، یان هۆگری بوو، کەواتە: (أَوۡزِعۡنِيٓ) واتە: هۆگرییم بکە، دەشگونجێ (أَوۡزِعۡنِيٓ) واتە: خوایە! ڕێم لێ بگرە کە ناسوپاس بم، واتە: یارمەتییم بدە کە سوپاسگوزاربم، چونکە (وَزَعَ) یانی: (مَنَعَ)، (يَزَعُ) یانی: (يَمْنَعُ)، (أَوۡزِعۡنِيٓ) واتە: خوایە ڕێم لێ بگرە، (أَوۡزِعۡنِيٓ أَنۡ أَشۡكُرَ نِعۡمَتَكَ)، واتە: (أوزِعنِي عَنِ الكُفْرَانِ وَأَعِنِّي أَنْ أَشْكُرَكَ)، ڕێم لێ بگرە لە ناسوپاسیی و، یارمەتییم بدە بۆ سوپاسگوزاریی.

(وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيۡرَ): واتە: باڵندەکانی بەسەرکردنەوە، (التَفَقُّدُ: التعَهُّد)، واتە: بەسەرکردنەوەو ئاگالێبوون.

(ٱلۡهُدۡهُدَ): بە کوردیی پێی دەڵێین: پەپوو سولەیمانە، جۆرە باڵندەیەکە.

(ٱلْخَبْءَ): (الخَـبْءُ: كُلُّ مُدَّخَـرٍ مَسْـتُور، يُقَـالُ الجَارِيَـةُ الُمخَبَّـأَة)، (خَـبْء) هـەر شـتێكە كـە هەڵگیرابـێ و پەنهـان كرابـێ، دەگوتـرێ: (الجَارِيَـةُ الُمخَبَّأَة)، واتـە: كچێك شـێردرابێتەوە لـە پشـت پـەردە، كـە كـچ عـادەت وایـە، شـەرمنترە لـە ژن.

(لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا): (لَا يُمْكِنُهُـمْ مُقَابَلَتُهَـا، لَا طَاقَـةَ لَهُـمْ عَـلَى اسْـتِقْبَالِهَا وَدِفَاعِهَـا)، واتـە: ناتوانـن بەرهەڵسـتیی بكـەن، ڕووبـەڕووی ببنـەوە، یاخـود توانایـان نیـە، لەسـەر چوونـە پێـش و بەرپەرچدانـەوەی.

(صَٰغِرُونَ): واتـە: زەبوونـان و ملكەچـان، (الصَّاغِـرُ: الـرَّاضِي بالمَنْزِلَـة الدنِيَّـة)، واتـە: كەسـێكە كـە بـە پلەیـەكی خوارتـر ڕازی بـێ، بـە زەبوونیـی و ملكەچیـی.

(بِعَرْشِهَا): (العَـرْشُ: فِي الأَصْـلِ شَيءٍ مُسَـقَّفٌ، جَمْعُـهُ العُـرُوش، سُـمِّيَ مَجْلِسُ السُّـلْطَانِ عَرْشـاً اعْتِبـاراً بِعُلُـوِّهِ)، عـەڕش لـە ڕیشـەدا بـە شـتێك دەگوتـرێ كـە سـەقفی هەبـێ، سـەربانی هەبـێ، كۆیەكـەی (عُـرُوش)ە، ئـەو شـوێنەی كـە حوكمـڕان لەسـەری دادەنیشـێ پێـی گوتـراوە: عـەڕش، بـەو ئیعتیبـارەی بـەرزە، لـەو شـوێنەی كـە كـۆڕو مەجلیسـەكە لێـی دانیشـتوون، بەرزتـر بـووە.

(عِفْرِيتٌ): جۆرێكـە لـە جنـد، (أَي: العَـارِمُ الخَبِيْـث)، واتـە: زۆر زەبردەسـت و زۆر پیـس و زەبـر وەشـێن، هەڵبەتـە عیفریـت دەگونجـێ بـۆ مرۆڤیـش بەكاربهێـنرێ، ئەگـەر زۆر زەبـر دەسـت و بەهێـزو دەستوەشـێن بـێ.

(طَرْفُكَ): (الطَّـرْفُ: تَحْرِيْـكُ الجَفْـنِ، وَطَـرْفُ العَـيْنِ: جَفْنُـهُ، وَعُـبِّرَ بِـهِ عَـنِ النَّظَـر)، (طَـرْف) جووڵانـدنی پێڵـووی چـاوە، (وَطَـرْفُ العَيْن) واتـە: پێڵـووی چاو، بـەڵام بەكاریش دەهێـنرێ و تەعبیـری پـێ دەكـرێ لـە تەماشـا كـردن، واتـە: چاوتـرووكان، سـەرنج دانێـك، ئینسـان بـە هـۆی پێلووەكانـەوە چـاو دەكاتـەوەو، یـان چـاو دادەخـات، (جَفْنَـي العَـيْن) واتـە: دوو پێڵـووەكانی چـاو.

(ٱلصَّرْحَ): (الـصَّرْحُ: بَيْـتٌ عَـالٍ مُـزَوَّقٌ اعْتِبَـاراً بِكَوْنِـه صَرْحَـاً أَي: خَالِصَـاً مِـنَ الشَّـوْب)، (صَرْح): بـە ژوورێـكی بـەرز، ماڵێـكی بـەرز، خانوویـێكی بـەرز دەگوتـرێ كـە

ڕازێندرابێتەوە، لەو ڕووەوە پێی دەگوترێ: (صَرْح): واتە: هیچ خلّتەی پێوە نیە، هیچ شتی دیکەی تێکەڵ نیە، واتە: لووس و ساف و ڕێك.

(لُجَّةً): (لُجَّةُ البَحْرِ: تَرَدُّدُ أَمْوَاجِه)، (لُجَّةُ البَحْرِ): بریتیە لە جووڵەی شەپۆلەکانی، ئنجا (لُجَّةُ الصَّوْتِ: أي تَرَدُّدُهُ)، دەنگ کە بە شەپۆل دێت، دەلەرێتەوە ئەوەش هەر پێی دەگوترێ: (لُجَّة) کە بە (لُجَج) کۆ دەکرێتەوە.

(مُمَرَّدٌ): (أي مُتَمَلِّس) واتە: زۆر سافکراو، لووس، (شَجَرَةٌ مَرْدَاء، إِذَا لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا وَرَق)، (شَجَرَةٌ مَرْدَاء): درەختێکی ڕووت و لووس، کە گەڵای پێوە نەبێت، لووس بووبێت، واتە: گەڵاکانی هەموو وەریوون.

(قَوَارِيرَ): کۆیەکەی (قَارُورة)یە واتە: شووشە، پارچە شووشەیەك.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوا ﷻ لە ڕیزی ئەو بەسەرهاتانەدا، کە ئەم سووڕەتی (النَّمل)، دەیانگێڕێتەوە بۆ پێغەمبەر ﷺو بۆ بڕواداران و شوێنکەوتووی تاکو قیامەت، بریتیە لە بەسەرهاتی داوودو سولەیمان (عَلَيْهِما الصَّلاةُ وَالسَّلاَم)، هەڵبەتە داوودو سولەیمان، باب و کوڕ بوون، کە خوا ﷻ لە سووڕەتی (ص)دا، دەفەرمویّ: ﴿ وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ ﴾، واتە: سولەیمانمان بە داوود بەخشیی، باشترین بەندە بوو، زۆر بۆ لای خوا دەگەڕایەوە.

سولەیمان کوڕی داوود بووە (عَلَيْهِما الصَّلاةُ وَالسَّلاَم)، لە دادوەرییدا هەندێك جار لە باییشی وردترو لێزانتر بووە، وەك لە سووڕەتی (الأنبیاء)دا، خوا ﷻ دەفەرمویّ:

﴿ وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿٧٩﴾ ﴾، واتە: داوودو سولەیمان کە دادوەرییان دەکرد، لە بارەی کشتوکاڵێك کە بەشەویّ مەڕی کۆمەڵێکی دیکە پێی وەربوو بوو زەڕی کردبوو، لێی خواردبوو، حوکمە ڕاستەکەمان زیاتر لە سولەیمان گەیاند.

وەك لە تەفسیری سووڕەتی (الأنبیاء)دا، بە تەفصیل باسمان کردوە، کە ئەو خەڵکەی کشتوکاڵەکەیان خورابوو بە شەویّ، لەلایەن خەڵکێکی دیکەوە، کە ئاژەڵەکەیان چوو بووە نێو کشتوکاڵەکە، کاتێك چوونە لای داوود ﷺ گوتی: مادام ئەو کشتوکاڵە هەمووی خوراوە، با خاوەن زەوییەکە لە قەرەبووی کشتوکاڵەکەیدا

کە خوراوە، مەڕەکانی بدرێنێ و زەوییەکەش هی خاوەن مەڕەکان بێت، بەڵام کە گەیشتنە سولەیمان لە ڕێگا، یاخود سولەیمانیش هەر لەوێ بوو، سولەیمان عليه السلام گوتی: جەنابی باب! ئەگەر بە شێوەیەکی دیکە بێ باشترە، با مەڕەکان بدرێن بە خاوەن زەوییەکەو لە بەرهەمەکانیان بەهرمەند بێ، زەوییەکەش بدرێتە خاوەنی مەڕەکان، کشتوکاڵەکەی بۆ ڕەنیو بێنێ، تاکو دەگاتەوە ئەو ئاستەی کە زەوڕ کراوە، ئەو کاتە با کشتوکاڵەکە تەسلیمی خاوەن زەوییەکە بکرێتەوەو، مەڕەکانیش تەسلیمی خاوەن مەڕەکان بکرێتەوە، کە دیارە ئەوەیان ڕاستتر بووە، دواییش داوود عليه السلام بڕیارەکەی سولەیمانی کوڕی پەسند کرد.

ئنجا خوا تعالى بەسەرهاتی داوودو سولەیمان دەگێڕێتەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ و بۆ بڕواداران، هەروەها بۆ مرۆڤایەتیی هەمووی تاکو بزاندرێ، کە پێغەمبەری خاتەمیش ﷺ ئاڵقەیەکە لەو زنجیرەی پێغەمبەرانەی کە هەیانبووە، حوکمڕان بووە، وێڕای ئەوەی پێغەمبەری خوا بووە حوکمڕان و بڕیار بە دەست بووە و، خاوەن ئەمرو نەهیی بووە و، ئەمە ئاماژەیەکیشە بەوەی کە ئەی موحەممەد ﷺ! هەروەها ئەی هاوەڵانی بەڕێزی موحەممەد! دیسان ئەی شوێنکەوتووانی موحەممەد! لە لای خوا تعالى نیزیکە کە ئێوەش وەك داوودو سولەیمان بکاتە حوکمڕان لە زەوییدا، لەو حاڵەتی چەوساوەییەو بێدەستەڵاتییە، دەرتان بێنێ، سەرەنجامتان بەو شێوەیە بێ، کە هەندێك لە پێغەمبەرانی خوا بوون، حوکمڕان و بڕیار بە دەست و باڵادەست بوون.

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ عِلْمًا ﴾، بە دڵنیایی ئێمە زانیاریمان دابوو بە داوودو سولەیمان (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بە تەئکید داوودو سولەیمان هەردووکیان پێغەمبەر بوون و حوکمڕانیش بوون، بەڵام کە باسی زانیاریی دەکات، کەواتە: زانیاریی گرنگترین پێکهێنەری هەم پێغەمبەرایەتیی و هەم حوکمڕانییشە، پێغەمبەرایەتیی واتە: وەدەست هێنانی زانیارییەکی تایبەت لە خواوە بەهۆی وەحییەوە، کە لە ڕێی ئاساییەوە خەڵك ناتوانێ بەدەستی بێنێ،

هەروەها حوكمڕانییش پێش هەموو شتێك پێویستیی بە زانیاریی و زانست و شارەزایی هەیە، ﴿وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾، (داوودو سولەیمان) گوتیان: ستاییش بۆ ئەو خوایەی كە بەسەر زۆرێك لە بەندە بڕوادارەكانی دا هەڵیبژاردووین، لەوەدا كە پلەی پێغەمبەرایەتیی پێداوین و، زانیاریی تایبەتیی پێداوین و، هەندێك تواناو ئیمكانیەتی بۆ ڕەخساندووین، كە نەیداون بە خەڵكی دیكە.

﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ دَاوُۥدَ﴾، سولەیمان میراتی لە داوود گرت، بە دڵنیایی مەبەست پێی میراتی زانیاریی و پێغەمبەرایەتییە، لە ڕووی حوكمڕانییشەوە لە شوێنی بابی دانیشتوە، نەك بە شێوەی حوكمی میراتیی، بەڵام بەو شێوەی كە لە دوای بابی هات و هەمان پلەی پێغەمبەرایەتیی كە بە بابی درابوو، بە سولەیمانیش درابوو، هەروەها هەمان ئیمكانیەت و توانا كە بۆ داوود ڕەخسێنرابوو، خوا ﷻ بۆ سولەیمانیشی ڕەخساند، بەڵكو زیادەشی بۆ خستە سەر، ئەگەرنا ئەوە ناگەیەنێ كە سولەیمان بە شێوەی حوكمی میراتیی و بنەماڵەیی هاتبێتە شوێنی بابی، بەڵكو یانی: هەمان تواناو ئیمكانیەت كە خوا بە داوودی دابوو، بە سولەیمانیشی دابوو، ئنجا وەك چۆن میراتێك كە بە كەسێك دەگات، پێوەی ماندوو نابێ، ئاوا خوای پەروەردگار ئەو توانایەشی كە بە داوودی دابوو، بە سولەیمانیشیداو پێوەی ماندوو نەبوو، چونكە بەخششی خوا بوو، نەك بۆ خۆی وەدەستی هێنابێ.

﴿وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ﴾، سولەیمان گوتی: ئەی خەڵكینە! ئێمە دواندنی باڵندەمان فێر كراوە، ﴿وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ﴾، هەروەها لە هەموو شتێكمان پێدراوە، یانی: لە هەموو شتێك كە بۆ ڕاپەڕاندنی ئەركی پێغەمبەرایەتیی و، ئەركی حوكمڕانییمان پێویست بێ، پێماندراوە، ﴿إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ﴾، بێگومان ئا ئەوە بەخششێكی ڕوون و ئاشكراو بێ چەندو چوونە.

ئنجا خوا ﷻ باسی سەفەرێکی سولەیمان ﷺ دەکات: ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾، سەربازەکانی بۆ سولەیمان کۆکرانەوە، لە جند و مرۆڤ و باڵندان، (فَهُمْ يُوزَعُونَ)، هی پێشیان ڕادەگیرا تاکو هی دوایەیان پێ دەگەیشت، (حُبس أوَّلُهُمْ لِأخِرِهِمْ)، (يُوزَعُونَ): (أي: يُمْنَعُون)، یانی: ڕێیان لێ گیرابوو بەملاولادا دابڕۆن، یاخود بێ فەرمانیی و سەرپێچیی بکەن، واتە: مەشق پێکراو بوون و ڕاهێنراو بوون و، فەرمانبەر بوون، سوپای سولەیمان بە پێچەوانەی هەموو سوپایەکانی حوکمڕانانی دنیاوە، تەنیا لە مرۆڤان نەبوون، بەڵکو لە جند و لە باڵندانیش بوو، ﴿حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا۟ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ﴾، (حَتَّى) لێرەدا (حَتَّى الإبْتِدَائِيَّة)یە، واتە: بەردەوام بوون لە ڕۆیشتن، تاکو بە لای شیوی مێرووولان دا تێپەڕین، بە لای دۆڵی مێرووولاندا، دیارە شوێنێك بووە بەو ناوە ناسراو بووە، هەندێك دەڵێن: لە فەلەستین و شام بووە، یان شیوێك بووە، شارە مێرووولەی زۆری لێبوون، یان شارە مێرووولەیەك بووە، ژمارەیەکی زۆر مێرووولەی لێ بوون، ﴿قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا۟ مَسَٰكِنَكُمْ﴾، مێرووولەیەك گوتی: ئەی مێرووولەکان! بچنە نێو خانووەکانی خۆتانەوە، یانی: بچنە نێو کونەکانی خۆتانەوە، کە بۆ ئەوان خانووبەرەو جێگاو ڕێگایە، ﴿لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، نەبادا سولەیمان و سەربازەکانی بەبێ ئەوەی هەستتان پێبکەن، تێکتان بشکێنن، ئەمە ئیعجازێکی زانستیشی تێدایە، ئێستا دەرکەوتوە کە پێکهاتەی جەستەی مێرووولە، زیاتر پێکهاتەیەکی ڕەقە، کە ئەگەر پێی لێبنرێ تێکدەشکێ، نەك پان ببێتەوە، ماددەیەکی شووشەیی ڕەق و ئێقسانییە.

﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا﴾، (سولەیمان) بە زەردەخەنەوە پێکەنی، بە هۆی قسەی ئەو مێرووولەیەوە، یانی: دڵخۆش بوو، بەوە دڵخۆش بوو کە سەربازەکانی و سوپایەکەی هێندە دوور بینن و، هێندە بەڕێکیی دەڕۆن، تەنانەت پێ لە مێرووولەش نانێن، مەگەر هەستی پێنەکەن، ئەگەرنا مێرووولەش پان ناکەنەوەو تێکی ناشکێنن، بە پێیەکانیان.

﴿وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِيٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِيٓ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ﴾، هەروەها گوتی: ئەی پەروەردگارم! وام لێ بکەو هانم بدە، کە سوپاسگوزاریی ئەو چاکەیەت بکەم، کە لەگەڵ من دا کردووتە، ﴿وَعَلَىٰ وَٰلِدَيَّ﴾، هەروەها ئەو چاکەیەی لەگەڵ دایك و بابیشم دا کردووتە، ﴿وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ﴾، یارمەتییم بدەو هاندەرمبە، کە کردەوەی باش بکەم، تۆ لێی ڕازی بی و پەسندی بکەی، ﴿وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾، بە بەزەیی خۆشت بمخە نێو بەندە چاکەکانتەوە.

ئنجا خوا عزوجل باسی ڕووداوێکی دیکەی سولەیمان دەکات، دەفەرموێ: ﴿وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ﴾، هەروەها سولەیمان باڵندەی بەسەرکردنەوە، دیارە چەندان جۆرە باڵندە لە سوپایەکەی دا هەبوون، هەر کامێکیان بۆ ئەرکێك بەکارهێنراوە، ﴿فَقَالَ مَا لِيَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ﴾، گوتی: ئەوە چیمە! بۆچی هودهود نابینم؟ ﴿أَمْ كَانَ مِنَ ٱلْغَآئِبِينَ﴾، {ئایا خەتای منە نایبینم، شتێك کەوتۆتە بەرچاوم، پەردەیەك، نێوانێك؟} یاخود هەر ئامادە نیەو لە ئامادە نەبووانە، بۆیە نایبینم؟! ﴿لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَاْذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ﴾، دوای ئەوەی بۆی دەرکەوت لەوێ نیەو ئامادە نیە، گوتی: بە دڵنیایی زۆر بە سەختیی ئازارو سزای دەدەم، {لە تەفسیرەکان دا هاتوە: بە سەختیی سزادان و ئازاردانی ئەوە بووە، ئەو پەڕو باڵە جوانەی بڕووتێنێتەوەو، پەڕەکانی بکێشێ} یاخود سەری دەبڕم، یان دەبێ بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرام بۆ بێنێ، واتە: بە پێی تاوانەکەی سزای دەدەم، ئەگەر تاوانەکەی وابێ، هەر بایی سزادان بێ، سزای دەدەم و، ئەگەر بایی سەربڕین بێ، سەری دەبڕم، ئەگەر بەڵگەیەکی ئاشکراشم بۆ بێنێ، نە سەربڕین و ئازاردرانی ناکەوێتە سەر، ﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾، ماوەیەکی دوور نەمایەوە، یاخود: لە شوێنێك کە دوور نەبوو، مایەوە، (غَيْرَ بَعِيدٍ) هەم دەگونجێ بۆ کات بێ، هەم بۆ شوێن بێ، واتە: شوێنەکەی دوور نەبوو، یان کاتەکە زۆری پێ نەچوو، کە مایەوە، دوایی هودهود هات، ﴿فَقَالَ أَحَطتُ

بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ ﴾، گوتی: من دەوری شتێکم داوە، تۆ دەورت نەداوە، واتە: من ئاگاداری شتێکم، تۆ ئاگاداری نی ئەی سولەیمان! ﴿ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴾، لە سەبەئەوەش هەواڵێکی جێی دڵنیاییم بۆ هێناوی، دیارە هودهود لە رووی هەواڵگرییەوە کاری کردوەو، بە دوای کارەکەی خۆی کەوتوە، بەڵام زۆری پێچووە، بۆیە سولەیمان هەستی بە ئامادەنەبوونی کردوە، ئنجا بۆی دەگێڕێتەوە کە ئەو هەواڵە چییە، بۆی هێناوەتەوە: ﴿ إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةٗ تَمۡلِكُهُمۡ وَأُوتِيَتۡ مِن كُلِّ شَيۡءٖ وَلَهَا عَرۡشٌ عَظِيمٞ ﴾، من ئافرەتێکم بینیوە، حوکمڕانیانە، هی خەڵکی (سبأ) و لە هەموو شتێکی پێدراوە، کە حوکمڕانییەکەی پێویستیی پێ بێ، واتە: پێداویستییەکانی حوکمڕانیی هەموو هەن و پێی دراون، بۆی ڕەخسێنراون و، تەختێکی مەزنیشی هەیە، کە لەسەری دادەنیشێ بۆ حوکمڕانیی کردن، (عَرْش) کاتی خۆی تەختێکی بەرز بووە، لە مەجلیس دایانناوە، حوکمڕان لەسەری دانیشتوە، جێی ئەوە هەبووە دوو سێ نەفەریش لەسەری دابنیشن، ئاستەکەی بەرزتر بووە، پێی گوتراوە: (عَرش)، بەو ئیعتیبارە کە سەقفێکی هەبووەو بەرزتر بووە لە ئاستی دانیشتووانی کۆڕو مەجلیسەکە.

﴿ وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ ﴾، ئەو ئافرەتەم بینی، خۆی و گەلەکەی کڕنووش بۆ خۆر دەبەن، لە جیاتی خوا، ﴿ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ ﴾، شەیتانیش کردەوەکانی بۆ ڕازاندوونەوە، ﴿ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ﴾، لە ڕێی ڕاست لایداون، ﴿ فَهُمۡ لَا يَهۡتَدُونَ ﴾، بۆیە ڕێی ڕاستیان نەگرتوە.

﴿ أَلَّا يَسۡجُدُواْ لِلَّهِ ٱلَّذِي يُخۡرِجُ ٱلۡخَبۡءَ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾، شەیتان لە ڕێ لایداون، تاکو کڕنووش نەبەن، بۆ ئەو خوایەی کە نهێنیی لە ئاسمانەکان و زەوی دەردێنێ، هەندێك گوتوویانە: ﴿ فَهُمۡ لَا يَهۡتَدُونَ أَلَّا يَسۡجُدُواْ لِلَّهِ ﴾، واتە: (أَنْ يَسْجُدُوا لِلَّهِ)، ڕێی ڕاستیان نەگرتوە، کە کڕنووش بەرن.

هەندێکیش گوتوویانە: ئەوە پرسیارکردنە، کە دواتر لە مەسەلە گرنگەکان دا زیاتر تیشکی دەخەینە سەر، ﴿ وَيَعۡلَمُ مَا تُخۡفُونَ وَمَا تُعۡلِنُونَ ﴾، هەروەها خوا ئەوەی کە پەنهانی دەکەن و ئەوەی ئاشکرای دەکەن، هەمووی دەزانێ، ﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ ﴾، خوا جگە لەو هیچ پەرستراوێك نیە، خاوەنی بارەگای مەزنە.

هووهود بەو شێوەیە هەواڵەکەی خۆی بۆ سولەیمان گێڕایەوە، بەڵام ئایا سولەیمان ﵇ وەك حوکمڕانێکی وردو کارامە، یەکسەر تەسلیمی ئەو هەواڵەی هودهود دەبێ، یەکسەر هەواڵەکەی لێوەردەگرێ؟! نەخێر، دەفەرموێ: ﴿ قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقۡتَ أَمۡ كُنتَ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴾، سولەیمان گوتی: تەماشا دەکەین و سەرنج دەدەین، لێدەکۆڵینەوە، ئایا ڕاستت کردوە، یاخود تۆ لە درۆکەرانی.

﴿ ٱذۡهَب بِّكِتَٰبِي هَٰذَا فَأَلۡقِهۡ إِلَيۡهِمۡ ﴾، ئەم نووسراوەی من بەرە، ئەو نامەیەی من بەرە بۆیان فڕێبدە، ﴿ ثُمَّ تَوَلَّ عَنۡهُمۡ فَٱنظُرۡ مَاذَا يَرۡجِعُونَ ﴾، دوایی لێیان دوور بکەوەو، پشتیان تێبکەو، چاوەڕێ بە، سەرنج بدە، داخۆ وەڵام چی دەبێ؟ ئایا نامەیەکت پێدا دەنێرنەوە، داخۆ چیی دەڵێن؟ هەواڵەکەم بۆ بێنەوە.

ئنجا خوا ﷻ ئەوە هەمووی دەپێچێتەوە، کە هودهود نامەکەی بردو بۆی فڕێدان، ئنجا شاژن نامەکەی بینیی و خوێندیەوەو، ئنجا: ﴿ قَالَتۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَؤُاْ إِنِّيٓ أُلۡقِيَ إِلَيَّ كِتَٰبٞ كَرِيمٌ ﴾، (مَلأ)، ئەو کەسانەن کە بڕیار بەدەستن و هاوکارو یارمەتیدەری حوکمڕانن، گوتی: ئەی هاوکاران و ئەهلی کۆڕو مەجلیسی من، ئەی بڕیار بە دەستان، من نووسراوێکی بەڕێزم بۆ هاویشتراوەو نێردراوە، کە نێوەڕۆکەکەی ئاوایە:

﴿ إِنَّهُۥ مِن سُلَيۡمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، بە دڵنیایی ئەمە لە سولەیمانەوەیە، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، ﴿ أَلَّا تَعۡلُواْ عَلَيَّ وَأۡتُونِي مُسۡلِمِينَ ﴾، لە بەرانبەرمدا خۆتان بە بەرز مەگرن، بە ملکەچیی و تەبایی وەرن

بۆ لام، ئەمە نیوەڕۆکەکەیەتی، بێگومان سولەیمان عليه السلام تێیدا نووسیوە: من فڵانکەسم و لە فڵان شوێنم لە قودسی شام و، وێڕای ئەوەی کە حوکمڕانم، پێغەمبەرێکی خوام و، دەمەوێ تۆش لە پەیامی خوا حاڵیی بکەم، وەرە بۆ وتوێژو بۆ دیالۆگ، بە شێوەیەکی ئاشتییانەو، خۆت بە بەرز مەگرە، کە بێی بۆ لام، بۆ وتوێژ، بەڵام لێرەدا خوای پەروەردگار پوختەکەی باسکردوە، ﴿ قَالَتۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَؤُاْ أَفۡتُونِي فِيٓ أَمۡرِي ﴾، شاژن گوتی: ئەی بڕیار بە دەستان! لە بارەی کارەکەمەوە ڕای خۆتانم پێ بڵێن، فەتوام بۆ بدەن، پێشنیاری خۆتانم بۆ بکەن، ﴿ مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمۡرًا حَتَّىٰ تَشۡهَدُونِ ﴾، من هیچ بڕیارێکی یەکلاییکەرەوە نادەم، تاکو ئێوە ئامادە نەبن.

ئا ئەمەش نیوەڕۆکی حوکمی شووڕایی و ڕاوێژە، بە زاراوەی ئەمڕۆ حوکمی دیموکراسیی، واتە: بڕیاری یەکلاییکەرەوە بە دەستی مەجلیسە، ئەو مەجلیس و کۆڕەی نوێنەرانی خەڵکن، ﴿ قَالُواْ نَحۡنُ أُوْلُواْ قُوَّةٖ وَأُوْلُواْ بَأۡسٖ شَدِيدٖ وَٱلۡأَمۡرُ إِلَيۡكِ ﴾، بڕیار بە دەستان و ئەهلی کۆڕو مەجلیسەکەی گوتیان: ئێمە خاوەن هێزین و خاوەن زەبری توندو سەختیشین، هەم هێزمان هەیەو، هەم لە شەڕیشدا زەبر دەستین، ئەگەر ڕووبەڕوو ببینەوە، بەڵام بڕیاری کۆتایی بە دەست تۆیە، ﴿ فَٱنظُرِي مَاذَا تَأۡمُرِينَ ﴾، سەرنج بدە! داخۆ فەرمان بە چی دەکەی؟

﴿ قَالَتۡ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةٗۚ وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴾، شاژن گوتی: پادشایەکان عادەتیان وایە، کە چوونە ئاوەدانییەکەوە، تێکی دەدەن و خەڵکە باڵادەستەکەی زەبوون دەکەن و، نەریتیان وابووە هەر وایانکردووەو، هەر واشدەکەن، واتە: ئەو سولەیمانە کە ئەو نامەیەی ناردوە، لە دوو حاڵ بە دەر نیە: یان پادشایەکە وەك باقی ئەو پادشایانە، حوکمڕانێکە وەك ئەو حوکمڕانانەی کە چاویان لە خۆ فەرزکردن و خۆ سەپاندنە، بەسەر گەلان و وڵاتاندا، یاخود جۆرێکی دیکەیە.

ئنجا شاژن تاقیکردنەوە دەکات بۆ سولەیمان: ﴿وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ﴾، من نێرەرری دیاریی و خەڵاتێك دەبم بۆ لایان ﴿فَنَاظِرَةٌۢ بِمَ يَرْجِعُ ٱلْمُرْسَلُونَ﴾، ئنجا چاوەڕێ دەکەم، داخۆ نوێنەرەکان چ وەڵامێك دێننەوەو بە چی دەگەڕێنەوە بۆ لام،

ئنجا دیسان ئەوە هەمووی پێچراوەتەوە، کە نوێنەرەکە چوو، دیاریی و خەڵاتەکەی بردو، بە دڵنیایی نامەشی پێدا ناردوە.

﴿فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ﴾، کاتێك چووە لای سولەیمان، واتە: نوێنەرەکەی شاژن، دیاریی و خەڵاتەکەی برد، سولەیمان گوتی: ئایا ئێوە ماڵ و سامان دەدەن، بە من؟ ﴿فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُم﴾، ئەوەی خوا ﷻ پێیداوم، زۆر باشترە لەوەی بە ئێوەی داوە، واتە: ئەوەی ئێوە هەتانە، زۆر کەمترە لە تواناکانی کە خوا ﷻ بە منی داون، ﴿بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ﴾، بەڵکو ئێوە هەر خۆتان بەو دیارییەی خۆتان دڵخۆشن و، لە لای ئێوە شتێکی گەورەیە، بەڵام لەلای من شتێکی کەم بایەخەو، تەماعم لە سەروەت و ماڵ و سامانی ئێوەدا نیە، کە نامەم ناردوە گوتوومە: با شاژن بێ، بۆ ئامانجێکی دیکەیە، کە بریتیە لە وتوێژو گەیاندنی پەیامی خوا ﷻ پێی، ﴿ٱرْجِعْ إِلَيْهِمْ﴾، ئەی نوێنەرو شاند! بگەڕێوە بۆ لایان ﴿فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا﴾، بە دڵنیایی سەربازانێکیان بۆ دێنین، کە ناتوانن بەرهەڵستییان بکەن و، لەگەڵیان بەرەنگار ببنەوە، ﴿وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَآ أَذِلَّةً وَهُمْ صَٰغِرُونَ﴾، ئنجا ئەگەر بە تەبایی نەیەن، مانای وایە ئێمە بە سوپاوە دێین، کە بە سوپاشەوە هاتین، ناتوانن بەرهەڵستیی بکەن، ئەگەر بەرهەڵستییش بکەن، بە دڵنیایی بە زەبوونیی دەریان دەکەین، لە شارو وڵاتی خۆیان و، ملکەچ و زەبوون دەبن.

دیسان ئەوەش لێرەدا پێچراوەتەوە، کە بە تەئکید شاژن نامەی ناردوە، کە ئێمە دێین، بۆیە سولەیمان ﵇ دەڵێ: ﴿قَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن

﴿ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴾، گوتی: ئەی بڕیار بە دەستان! کامەتان تەخت و کورسییەکەیم بۆ دێنێ، پێش ئەوەی بە ملکەچیی بێن بۆ لام، نەك وەك زۆربەی ڕوونکەرەوانی قورئان گوتوویانە: بە مسوڵمانیی! بەڵکو بە ملکەچیی، چونکە مسوڵمانیەتیی دوایی تێگەیاندن و قەناعەت هاتنە.

﴿ قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴾، عیفریتێك لە جینن {کە جۆرێك لە جینن، زۆر بەهێزو زەبر دەستن و توانایەكی تایبەتییان هەیە} گوتی: من تەختەکەیت بۆ دێنم، بەر لەوەی لە شوێنی خۆت هەڵسی، سولەیمان عادەتی وابووە، پێش نیوەڕۆیان دانیشتوەو نیوەڕۆیان هەڵساوە، واتە: بە چەند سەعاتێك، بە دڵنیاییش من لەسەر هێنانی ئەو تەختە بەهێزیشم و ئەمینداریشم.

﴿ قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ ﴾، ئەوەیان کە زانیاریی لە بارەی کتێبەوە پێدرابوو، لە کتێب شارەزا بوو، کتێبی خوایی، گوتی: ﴿ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ﴾، من بۆتی دێنم بەر لەوەی چاوت بگەڕێتەوە بۆ لات، واتە: لە چاوتروکانێکدا بۆت دێنم، ﴿ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّي ﴾، کاتێك تەخت و نشینگەکەی لە لای خۆی بە ئامادەیی بینی، گوتی: ئەوە بەخششی پەروەردگارمە، ﴿ لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ﴾، تاکو تاقیم بکاتەوە، ئایا سوپاسگوزاریی دەکەم، یاخود سپڵەیی و ناسوپاسیی دەکەم؟ ﴿ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴾، هەر کەسێك سوپاسگوزاریی بکات، سوپاسگوزارییەکەی بۆ خۆیەتی و، هەر کەسێکیش سپڵەیی بکات، ئەوە پەروەردگارم بێ نیازی بەخشندەیە.

﴿ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴾، سولەیمان عليه السلام گوتی: تەختەکەی بۆ نەناسراوو نامۆ بکەن، دەستکاریی بکەن و بیگۆڕن، نەك هەمووی بگۆڕن، بەڵکو دەستکاریی هەندێك شوێنی بکەن، وای لێ بکەن

نامۆی بکەن، ئنجا تەماشا دەکەین: ئایا لە ڕێ ڕاستگرتووان دەبێ {لەوەدا کە بیناسێتەوە} یاخود لەوانە دەبێ کە پەی بە شت نابەن و بۆ ناسینەوەی شارەزا نین، سولەیمان و یستوویەتی عەقڵی ئەزموون بکات.

﴿ فَلَمَّا جَآءَتۡ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرۡشُكِۖ ﴾، کاتێك شاژن هات، پێی گوترا: ئایا تەختەکەت ئاوا بوو؟ ﴿ قَالَتۡ كَأَنَّهُۥ هُوَۚ ﴾، ئەویش وەڵامێکی زۆر حەکیمانەی دایەوە، گوتی: دەڵێی هەوە، ﴿ وَأُوتِينَا ٱلۡعِلۡمَ مِن قَبۡلِهَا وَكُنَّا مُسۡلِمِينَ ﴿٤٢﴾ ﴾، زانیارییمان پێش هاتنی ئەو ئافرەتەش پێدرابوو و، ئێمە بۆ خوا ملکەچ بووین، ئەمە زانایان مشتومڕیان هەیە، کە ئایا قسەی سولەیمانە عليه السلام، یاخود قسەی شاژنە؟ کە شاژن بەر لەوەی ئەو موعجیزەیەش ببینێ لە سولەیمان، زانیاریی پێدرابوو، کە سولەیمان شتی سەرسوڕهێنەری هەیە.

ئنجا کە دەڵێ: ئێمە ئەو کاتەش هەر ملکەچ بووین، یانی: ملکەچ بووین و دانپێداهێنەر بووین، بە موعجیزەکانی سولەیمان دا.

یاخود: قسەی سولەیمانە عليه السلام، کە بەر لەوەی ئەو ئافرەتەش بێ، ئێمە زانیارییمان هەبوو و بۆ خواش ملکەچ بووین، یاخود: پێش ئەوەی ئەو موعجیزەیەشی پێشان بدەن، زانیارییمان هەبوو و بۆ خواش هەر ملکەچ بووین.

﴿ وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعۡبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ ﴾، بەڵام ئەوەی لە جیاتی خوا دەیپەرست، {کە خۆر بوو} ڕێی لێگرت ﴿ إِنَّهَا كَانَتۡ مِن قَوۡمٖ كَٰفِرِينَ ﴾، چونکە بە دڵنیایی ئەو ئافرەتە لە کۆمەڵێکی کافر بوو، یانی: ڕێی لێگرت کە خوا بپەرستێ، یاخود سولەیمان ڕێی لێگرت، کە چیدیکە لەسەر کوفر بەردەوام بێ و، بەرەو خوا بەیەکگرتن و خواپەرستیی هێنای، هەردوو واتایەکان هەن.

ئنجا سولەیمان عليه السلام شتێکی دیکەی پێشاندا: ﴿ قِيلَ لَهَا ٱدۡخُلِي ٱلصَّرۡحَۖ ﴾، پێی گوترا: بە شاژن، بچۆ نێو کۆشکەکەوە، ﴿ فَلَمَّا رَأَتۡهُ حَسِبَتۡهُ لُجَّةٗ وَكَشَفَتۡ عَن سَاقَيۡهَاۚ ﴾، کاتێك کۆشکەکەی بینی، پێیوابوو شەپۆلی ئاوە، تەختی زەوییەکە

وەك شەپۆلی ئاو بوو، بەڵام شووشە بەندبوو، پێی وابوو ئەوە شەپۆلی ئاوە، هەردووك لاقی هەڵكردن، بۆ ئەوەی داوێنی تەڕ نەبێ، ﴿قَالَ إِنَّهُۥ صَرۡحٞ مُّمَرَّدٞ مِّن قَوَارِيرَ﴾، سولەیمان گوتی: ئەوە كۆشكێكە لە شووشەی لووس و صاف دروستكراوە، ئاو نیە بە ژێریدا بڕوا، یاخود: ئاوە، بەڵام شووشە بەندەو، جۆگەلەی ئاو نیەو، لاقت تەڕ نابن، ﴿قَالَتۡ رَبِّ إِنِّي ظَلَمۡتُ نَفۡسِي﴾، شاژن گوتی: ئەی پەروەردگارم! پێشتر ستەمم لە خۆم كردبوو {كە تۆم نەپەرستوە ﴿وَأَسۡلَمۡتُ مَعَ سُلَيۡمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾، ئێستا لەگەڵ سولەیماندا بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان ملكەچم.

دوای ئەوەی ئەو هەموو موعجیزانەی بینین و، سولەیمان وتووێژی لەگەڵدا كردوە، ئنجا قەناعەتی هاتوەو، لێرەدا مسوڵمان دەبێ، نەك لە پێشەوە، وەك زۆرێك لە توێژەرەوانی قورئان گوتوویانە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

خوا ﷻ زانیارییەکی تایبەتیی بە هەر کام لە داوود و سولەیمان (علیهما السلام) داوە، ئەوانیش ستایشی خوایان لەسەر کردوە، سولەیمانیش لە ڕووی پێغەمبەرایەتیی و زانست و حوکمڕانییەوە، لە شوێنی بابی (داوود) دانیشتوە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَـٰنُ دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ ۖ إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ عِلْمًا ﴾، بە دڵنیایی ئێمە زانیارییمان بە داوودو سولەیمان دابوو، وشەی: (لَقَد) (ل)، (لَام القَسَم)، لامی سوێندەو (قد) **(حَرْفُ التَّحْقِيْق)**، پیتی دڵنیاکردنەوەیە، بۆ ئەوە بەکارهاتوە کە خوا ﷻ دوێنراوانی لە هاوبەش بۆ خوا دانەران، لە شوێنی کەسانێك داناوە، کە نکووڵیی بکەن، لەوە کە داوودو سولەیمان، زانیارییان پێدراوە، یاخود بۆ دڵنیاکردنەوەی بابای دوێندراو، هەر کەسێك کە قوڕئان دەخوێنێ، خوا ﷻ دڵنیای دەکاتەوە کە، ئێمە زانیارییەکی تایبەتمان بە داوودو سولەیمان دابوو، **(عِلْماً)** کە بە نەزانراو **(نَكِرة)** هاتوە، نەیفەرمووە، **(ولَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ العِلْمَ)**، بەڵكو بە **(نكرة)** هاتوە، ئەوە **(للتعظيم وَالتَفْخِيم)**ە، بۆ مەزنکردن و گەورەکردنە، واتە: زانیارییەکی تایبەت، کە خەڵکی دیکە دەرکی ناکات، کە مەبەست پێی زانیاریی وەحییە، ئەوەی کە خوا ﷻ بە شێوەی تایبەت بە پێغەمبەرانی خۆی **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)** داوە، بە گشتیی، کە لێرەدا باسی داوودو سولەیمانە، سەلامی خوایان لێ بێ.

٢)- ﴿وَقَالَا ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٖ مِّنۡ عِبَادِهِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾، هەردووكیان (واتە: داوود وسولەیمان) گوتیان: ستایش بۆ ئەو خوایەی كە بەسەر زۆرێك لە بەندە بڕوادارەكانیدا، هەڵیبژاردووین، واتە: پلەی پێغەمبەرایەتیی و زانیاریی تایبەتیی پێداوین، پلەی پێغەمبەرایەتیی بەرزترین پلەیە كە بە مرۆڤەكان درا بێ، خوای پەروەردگار بە هەندێك لەو مرۆڤانەی كە هەڵیبژاردوون، پێیداون، لە دوای موحەممەدیش ﷺ دەرگای پێغەمبەرایەتیی و وەحیی گاڵە دراوەو داخراوە، ﴿مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٖ مِّن رِّجَالِكُمۡ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَۗ ... ﴿٤٠﴾﴾ **الأحزاب**، موحەممەد باپی هیچ كام لە پیاوانیان نیە، بەڵكو نێرراوی خواو كۆتایی پێغەمبەرانە (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، بەڵام هەموو پێغەمبەران هەڵبژاردە بوون، خوا ﷻ گوڵبژێری كردوون، وەك دەفەرموێ: ﴿قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَىٰٓ﴾**النمل**، واتە: بڵێ: ستایش بۆ خواو سەلام لەو بەندانەی خوا كە هەڵیبژاردوون، كە بەڵنیایی پێش هەموو كەس، پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، گوڵبژێرو هەڵبژاردەی خوان لە نێو مرۆڤایەتیی دا، بۆیەش دەڵێ: ﴿عَلَىٰ كَثِيرٖ مِّنۡ عِبَادِهِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾، چونكە پێغەمبەرانی دیكەش (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، هەر هەڵبژێردراو بوون، لە نێو بەندە بڕوادارەكاندا، بۆیە گوتوویانە بەسەر زۆرێك لە بەندە بڕوادارەكان دا هەڵیبژاردووین.

٣)- ﴿وَوَرِثَ سُلَيۡمَٰنُ دَاوُۥدَ﴾، سولەیمانیش میراتی لە داوود گرت، سولەیمان میراتی لە داوود گرت، واتە: هەمان ئەرك كە بە داوود سپێردرابوو، بە سولەیمانیش سپێردراو، هەمان زانیاریی كە داوود پێی درابوو، خوا ﷻ بە سولەیمانی كوڕیشی داو، هەمان حاڵەتی حوكمڕانیی و باڵادەستیی كە داوود هەیبوو، خوای پەروەردگار بۆ سولەیمانیشی ڕەخساند، ئەگەرنا لێرەدا مەبەست ئەوە نیە كە سولەیمان بە شێوەی نەرێت و سیستمی حوكمڕانیی و بنەماڵەیی و میراتیی، لە شوێنی بابای دانیشتبێ، وەك دوایی لە سەردەمی ئومەوییەكان و، عەبباسییەكان و، عوسمانییەكانەوە، تاكو ئێستاش ئەو شێوە حوكمڕانییە سەقەتە، بەردەوامەو، شتێكی نامۆیە بە ڕووحی شەریعەت، بەڵكو مەبەست لێرەدا ئەوەیە: وەك چۆن كەسێك میراتێك دەگرێ، پێوەی ماندوو نابێ، بە هەمان شێوەش دوای ئەوەی

خوا ﷻ پلەی پێغەمبەرایەتیی و، هۆکارەکانی حوکمڕانیی بۆ داوود ڕەخساندن، سولەیمانی کوڕیشی پلەی پێغەمبەرایەتیی پێداوەو، هۆکارەکانی حوکمڕانیی بۆ ڕەخساندن، بێ ئەوەی خۆی وەدەستی بێنێ، چونکە پێغەمبەرایەتیی پلەیەکی وەهبییەو کەسبیی نیە، مرۆڤ خۆی وە دەستی ناهێنێ، بەڵکو خوا ﷻ دەیبەخشێ، بە هەر کەس کە بیەوێ، ﴿ٱللَّهُ أَعۡلَمُ حَيۡثُ يَجۡعَلُ رِسَالَتَهُۥ ۝١٢٤﴾الأنعام، بۆیەش ئەمە وا تۆخ دەکەمەوە، تاکو هیچ کەس وا تێنەگات، کە حوکمی بنەماڵەیی و میراتیی، شتێکە لە پێغەمبەرانی پێشووش دا هەبووە!! نەخێر، بەڵکو مەبەست ئەوەیە: خوا ﷻ هەمان شت کە بۆ داوودی ڕەخساند بوو، بۆ سولەیمانیشی ڕەخساند بوو، بۆیەش وشەی (وَرِثَ) بەکاردێنێ، لەبەر ئەوەی میرات ئینسان پێیەوە ماندوو نابێ و، شتێکە بە ئاسانیی دێتە دەستی.

٤)- ﴿وَقَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ﴾، هەروەها سولەیمان گوتی: ئەی خەڵکینە! بە دڵنیایی ئەم قسانەی سولەیمان وتارێك بووە، لە کۆڕێکی فراواندا دراوە.

٥)- ﴿عُلِّمۡنَا مَنطِقَ ٱلطَّيۡرِ﴾، دواندنی باڵندامان فێرکراوە، یانی: دەتوانین بیاندوێنین و لێیان تێبگەین.

٦)- ﴿وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيۡءٍ﴾، لە هەموو شتێکمان پێدراوە، لە هەموو شتێك کە حوکمڕانییەکەمان پێویستیی پێ هەبێ، هۆکارەکان و پێداویستییەکانی حوکمڕانییمان بۆ ڕەخسێندراون و پێمان دراون.

٧)- ﴿إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡمُبِينُ﴾، بە دڵنیایی هەر ئەوەشە بەخششی ڕوون و ئاشکرا.

جێی سەرنجە، کە خوا ﷻ لە سەرەتاوە باسی داوود ؈و سولەیمان ؈ دەکات، کە زانیارییان پێدراوەو، ستایشی خوایان کردوە، کە بەسەر زۆرێك لە بەندە بڕوادارەکانی دا هەڵیبژاردوون، بەڵام دوایی یەکسەر دێتە سەر باسی بەسەرهاتی سولەیمان ؈، لەبەر ئەوەی لە شوێنەکانی دیکەدا باسی داوود ؈ کراوەو، ئەم بەسەرهاتەی سولەیمان: تێپەڕبوونی بە شیوی مێروولانداو، دوایی

قسەکردنی لەگەڵ هودهودو، نامە پێدا ناردنی و ... هتد، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە.

شایانی باسە: لە پەیمانی کۆندا دەڵێ: داوود یازدە (١١) کوڕی بوون، یەکێکیان سولەیمانە، ئنجا بە دڵنیایی ناگونجێ میرات مەبەستی ماڵ و سامان و حوکمڕانیی بێ، کە سولەیمان ماڵ و سامان و حوکمڕانیی هەمووی لە بابی بگرێ و، دە کوڕەکەی دیکە بێ بەش بن، ستەم لە پێغەمبەران ناوەشێتەوە.

بەڵام وەك گوتمان: بۆیە وشەی: میراتگرتن (**إرث، میراث**)، بەکارهاتوە، کە لێرەدا بە مانا مەجازییەکەیەتی، چونکە ئەو حاڵەتە گەورەو گرنگەی کە داوود بوویەتی، کە دوایی یەکسەر خوای پەروەردگار بەخشیویەتی بە سولەیمان، چوێنراوە بە ماڵ و سامانێکەوە کە لە بابەوە بۆ کوڕ دەچێ، ئەگەرنا مەبەست ئەوە نیە کە سولەیمان بە میراتی گرتبێ، وەك حوکمی میراتیی و بنەماڵەیی.

ئنجا بێگومان کە دەفەرموێ: (وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيْءٍ)، هەم وشەی (كُلِّ)، هەم وشەی (شَيْءٍ)، هەردووکیان چەمکێکی گشتییان هەیە، بەڵام لێرەدا (كُلِّ)، بێگومان مەبەست پێی زۆرە، یانی: زۆرێك لە شتانمان پێدراوە، (شَيْءٍ)یش، لێرەدا واتە: شتی گرنگ، کە مەبەست پێی ئەوەیە: هەموو ئەو شتانەی پێویستن بۆ حوکمڕانیی کردن، ئێمە پێماندراون و بۆمان ڕەخسێندراون، ئەگەرنا هەموو شتێك بەڕەهایی، تەنیا هی خوایە ﷻ و هیچ کاتێك هیچ کەسێك هەموو شتێکی نەبووە، بەڵام چەمکە عورفیی و باوەکەی ئاوایە، یەکێك بە یەکێك دەڵێ: تۆ هەموو شتێکت هەیە، یان: تۆ هیچ شتێکت نیە، یانی: هەموو شتێك کە عورف و باوە، خەڵك هەیبێ، هەتە، نەك بە ڕەهایی، یانی: بە پێی عورفی باوی خەڵك ئەو وشەیە بەکاردەهێنرێ و مەبەستەکەی لێ وەردەگیرێ، ﴿وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيْءٍ﴾، دواییش کە بۆ شاژنی سەبەئیش بەکاردەهێنرێ: ﴿وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ﴾، یانی: هەموو ئەو شتانەی کە باون و، عورف و نەریت وایە کە حوکمڕانان هەیانبێ، هەینی، ئەو شاژنەش هەموو شتێك کە عورف و باوە، کە حوکمڕانان هەیانبێ، هەینی.

کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡمُبِينُ﴾، بە دڵنیایی هەر ئەوە بەخششی ئاشکرایە، وشەی: (الفَضل)، (الزِّيَادَةِ فِي الخَيْرِ وَالنَّفْعِ)، واتە: زێدەیی لە چاکەو سووددا، (المُبِين)یش لێرەدا، بە مانای ڕۆشن و ئاشکرا دێ، واتە: ئەو بەخششە کە خوا بە زێدە پێیداوین، زۆر ڕوون و ئاشکرایە، بۆ هەر کەسێك تەماشای بکات.

لێرەدا سولەیمان کە ئاوا قسە دەکات، ئەو فەرمانەی خوا ﷻ جێبەجێ دەکات، کە دەفەرموێ: ﴿وَأَمَّا بِنِعۡمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثۡ ١١﴾ الضحى، واتە: ئنجا باسی چاکەکانی پەروەردگارت بکە، واتە: لەو ڕووەوەیە کە باسکردنی چاکەکانی خوایە، (التَحَدُّثُ بِنِعْمَةِ اللهِ)، ئەگەرنا لەو ڕووەوە نیە، خۆی بەسەر خەڵکدا هەڵکێشێ، بەڵکو دەیەوێ بڵێ: خەڵکینە! خوا ﷻ بەخششێکی زۆری بە ئێمە داوەو، خوا چاکەی زۆری بەسەر ئێمەوە هەیە، ئێوەش لەو چاکەو بەخششە بەهرەمەند بن، کە بریتیە لە پێغەمبەرایەتیی و زانیاریی و، لەو حوکمڕانییەی کە پێغەمبەران دەیکەن، کە حوکمڕانییەکی دادگەرانە بووە، حوکمڕانییەك بووە کە دادگەریی بچەسپێ و، ستەم و خراپەو جیاوازیی ڕیشەکێش بکرێ.

مەسەلەی دووەم:

کۆکرانەوەی سوپایەکەی سولەیمان ﷺ لە جند مرۆڤ و باڵندان و، گوزەرکردنیان بە لای دۆڵی مێرووولانداو، بانگکردنی مێروولەیەك لە مێروولەکان کە بچنەوە کونەکانی خۆیان، نەوەك سولەیمان و سوپایەکەی بیانشکێنن بێ ئەوەی پێیان بزانن و، زەردەخەنە کردنی سولەیمان لە قسەکەی و، پاڕانەوەی لە خوا ﷻ و ستایشکردنی بۆ خوا ﷻ:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ﴾، سەربازەکان بۆ سولەیمان ﷺ کۆکرانەوە، سەربازەکانی سولەیمان بۆی کۆکرانەوە، واتە: سوپایەکەی بۆی کۆکرایەوەو بۆی ئامادەکرا، دیارە سەفەرێکی لە پێش بووە گوتوویەتی: سوپایەکەم، بۆ ئامادە بکەن، لێرەدا لە جیاتی وشەی (جَيش)، دەفەرموێ: (جُنُود)، سەربازەکانی بۆ کۆکرانەوە، دەڵێ: (**الجُنُودُ: جَمْعُ جُنْد، وَهُوَ جَمْعُ جُندِيّ**)، کەواتە: (جُنُود)، کۆی کۆیە، ئنجا ئایا سوپاو سەربازەکانی سولەیمان چی بوون؟

٢)- ﴿مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ﴾، لە جند مرۆڤ و باڵندە، پێکهاتەی سوپایەکەی سێ جۆر بوون: مرۆڤ بوون و، جند بوون و، باڵندەش بوون، هەڵبەتە هەر کامێك لەو سێ پێکهاتەیە، کاری تایبەتیی خۆی هەبووە، بەڵام نەك جند هەموو یەك کارو، مرۆڤ

هەموو یەك كارو، باڵندەش هەموو یەك كاریان بووبێ، بەڵكو هەر لە نێو جنددا كارەكان دابەشكراون، وەك لە شوێنەكانی دیكەدا خوای پەروەردگار باسی دەكات، هەیانبووە، شتیان بۆ لە بنی دەریا دەرهێناوەو، هەیانبووە بۆ شەڕ بەكاری هێناون و، هەیانبوو بۆ پیشەسازیی بەكاری هێناون و، هەیان بووە گرتوونی و كەلەپچەی كردوون، هەروەها مرۆڤەكانیش بە هەمان شێوەو باڵندەكانیش، بۆ وێنە: هودهودی بۆ هەواڵگریی بەكارهێناوەو، هەر یەكەو بۆ شتێكی بەكارهێناوە.

٣)- ﴿ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾، لە حاڵێكدا كە ئەوان، كۆكراونەوە سەریەك، كۆنتڕۆڵ كراون، (**الوَزْعُ: الكَفُّ عَمَّا لَا يُرَادُ، فَشَمَلَ الأَمْرَ وَالنَّهِيَ، أَي مُلْتَزِمُونَ التِزَامَاً تَامّاً**)، (وزع): بریتیە لە نەهێشتنی شتێك كە ناویستریٚ، كەواتە: هەم حاڵەتی فەرمان و، هەم حاڵەتی نەهێشتن و قەدەغەكردن، دەگرێتەوە، (فَهُمْ يُوزَعُونَ) واتە: زۆر پابەند كرابوون و بەرفەرمان بوون.

(**أَو يُحْبَسُ أَوَّلُهُمْ عَلَى آخِرِهِمْ**)، یاخود: یانی: هی پێشێیان ڕادەگیرا، تاكو هی دوایە پێدەگەیشت.

بەڵام (فَهُمْ يُوزَعُونَ) زیاتر واپێدەچێ مەبەست پێی ئەوە بێ: ڕێیان لێ دەگیرا بەملاولادا بچن و سەرپێچیی و لاملیی بكەن، یانی: پابەند بوون و ڕێك و پێك بوو، نەك هەر كەسەو بە دۆڵێك دا بڕواو، سەرپێچیی بكەن.

٤)- ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوۡاْ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمۡلِ ﴾، هەتا كاتێك بە لای شیوی مێروولاندا، تێپەڕین، (**حَتَّى**) بۆ گەیشتنە بە ئامانج، واتە: بەردەوام بوون، هەتا گوزەریان كرد بە لای دۆڵ و شیوی مێروولاندا.

(وَادِ ٱلنَّمۡلِ)، دوو واتای هەن:

یەكەم: ئەو شوێنەی مێرووڵەی تێدان، چونكە هەر چۆن بێ، شارە مێرووڵە، هەندێك كون و كەلێنان لە زەویدا دروست دەكەن، كە وەك دۆڵ و شیوان وان، بۆ ئەوان و، لە قەدەر ئەوان وەك دۆڵ و شیوان وان، ئەو كەلین و كونانەی مێرووڵەكان دروستیان دەكەن و، خانووبەرەی خۆیانیان تێدا بنیات دەنێن، یانی: وەك چۆن مرۆڤەكان بە قەد

پاڵی چیایەکانەوە و، لە دۆڵ و شیوەکاندا خانووبەرە دروست دەکەن، مێرووڵەش لەو کون و کەلێنانەی لە نێو زەویدا هەن، ئەو کون و کەلێنانە بۆ ئەوان وەك دۆڵ و شیو وان.

دووەم: یاخود شوێنێكی تایبەت بووە، كە پێیگوتراوە: (وَادِ ٱلنَّمۡلِ)، كە هەندێك دەڵێن: لە فەلەستین بووە.

وشەی: (ٱلنَّمۡلِ): ناوە بۆ جۆرێك لە زیندەوەر، گچكەیەو شەش پێی هەن، تاكەكەی پێی دەگوترێ: (النَّمْلَة)، كەواتە: كە دەفەرموێ: ﴿قَالَتۡ نَمۡلَةٞ﴾، ئەوە ناگەیەنێ كە ئەو مێرووڵەیە مێینە بووە، بەڵكو ئەوە دەگەیەنێ كە هەر تاكێك بووە، لەو جۆرە، واتە: (النَّمْلَة: وَاحِدُ النَّمْلِ)، (نَمْلَة) یەكێكە لە مێرووڵە، ئنجا ئایا نێرە یان مێیە؟ نازانین، بۆیە دەفەرموێ: ﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكٗا مِّن قَوۡلِهَا﴾، بە هۆی قسەكەیەوە بە زەردەخەنەوە پێكەنی، ئنجا كە ڕاناوی مێینەی خراوەتە سەر، ئەوە لەبەر ڕاچاوكردنی بێژەی (نَمْلَة)یە، كە ڕاناوی مێینەی بۆ بەكارهاتوە، نەك لەبەر ئەوەی ڕەگەزەكەی مێینە بێت، وەك هەندێك لە توێژەرەوان وایانگوتوە، گوتوویانە: ئەوە مێرووڵەیەكی مێینە بووە، بە بەڵگەی ئەوە كە فەرموویەتی: (نَمْلَة)، بەڵام، نەخێر (نَمْلَة) واتە: مێرووڵەیەك، ئنجا نێر بێ، یان مێ، هەروەك (بَقَرَة)، یانی: ڕەشەوڵاخ، ئنجا نێر بێ یان مێ، پێی دەگوترێ: (بَقَرَة)، هەرچەندە ئێستا وا باوە كە هەر گوتیان: (بَقَرَة)، واتە: مانگاو، (ثَور)یش، واتە: گا، بەڵام لە ڕاستییدا لە زمانی عەرەبییدا: ﴿سَبۡعَ بَقَرَٰتٖ سِمَانٖ ﴿٤٣﴾﴾ **یوسف**، واتە: حەوت ڕەشەوڵاخ، ئیدی مەرج نیە، نێر بن، یان مێ بن.

٥)- ﴿قَالَتۡ نَمۡلَةٞ﴾، مێرووڵەیەكیان گوتی:

٦)- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمۡلُ ٱدۡخُلُواْ مَسَٰكِنَكُمۡ﴾، ئەی مێرووڵەكان! بچنە نێو كونەكانی خۆتانەوە، بچنە نێو خانووبەرەو شوێنەكانی خۆتانەوە.

٧)- ﴿لَا يَحۡطِمَنَّكُمۡ سُلَيۡمَٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ﴾، بۆ ئەوەی سولەیمان و سەربازەكانی تێكتان نەشكێنن، لە حاڵێكدا كە هەست ناكەن.

(الحَطْمُ: الكَسْرُ لِشيء صَلْبٍ)، (حَطْم): بریتیە لە شکاندنی شتێکی ڕەق، ئنجا لە تەفسیرکاندا هاتوە: (واسْتُعِيْرَ هُنَا للرَّفْسِ بِجَامِعِ الإهلاكِ)، لێرە خوازراوەتەوە بۆ پێلێنان و پانکردنەوە، لەبەر ئەوەی هەر شتێك پان بکرێتەوە دەفەوتێ، بەڵام لە ڕاستییدا ئەوە وا نیەو، ئەو تەعبیرە ئیعجازێکی علمیی تێدایە: کە ئێستا دەرکەوتوە پێکهاتەی جەستەی مێرووله، لە ماددەیەکی ڕەقەو، ئەگەر پێی لێبنرێ، دەشکێت، وەك چۆن شووشەیەك دەشکێت، جەستەی مێروولەش تێك دەشکێت، نەك پان ببێتەوە، بۆ وێنە: کە پێ لە کرمێك دەنێی، پان دەبێتەوە، بەڵام مێرووله تێك دەشکێت و، کرپەو دەنگی شکانی دێ، وەك شووشەیەك.

ڕستەی: ﴿لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ﴾، ئەمە وەك ئەوە وایە: (لَا أعْرِفَنَّكَ تَعْمَلُ كَذَا)، تۆ نەناسم ئاوا بکەی، یانی: ئاواتان لێ نەیەت، تاکو سولەیمان و سەربازەکانی تێکتان نەشکێنن.

﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، (و) لێرەدا (الواو حَالِيَة) واتە: لە حاڵێکدا کە هەست ناکەن، لە حاڵێکدا ئەوان هەست ناکەن، ئەمە ستایش و مەدحێکی گەورەی سولەیمان ﷺو سوپایەکەیەتی، کە ئەوانە پێ لە مێروولەش نانێن، مێروولەش تێکناشکێنن، ئەگەر پێی بزانن، لە حاڵێکدا کە پێ نەزانن، پێ لە مێرووله دەنێن، بەڵام ئەگەر ببینن، پێ لە مێروولەش نانێن، چ جای باغ و کشتوکاڵی خەڵك بشێلن، یان خەڵك بە ناهەق بکوژن، یان ئاژەڵ و مەڕو ماڵی خەڵك وە بەرخۆبدەن! بەڵکو پێ لە مێروولەش نانێن.

٨)- ﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا﴾، زەردەخەنەی هاتێ، لە حاڵەتی پێکەنیندا، بەهۆی قسەکەیەوە، سولەیمان بە زەردەخەنە پێکەنی، دیارە پێکەنینی پێغەمبەران (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، زیاتر حاڵەتی زەردەخەنەی هەبووە، چونکە (ضَاحِكاً) دەڵێ: (حَال مِن التَبَسُّم)، یانی: (ابْتَسَمَ، ضَحِكَ تَبَسُّمَاً، أو ابتَسَمَ ضَاحِكَاً)، یانی: زەردەخەنەی هاتێ، لە حاڵەتی پێکەنیندا، کە پێکەنینەکەی بریتیی بوو لە زەردەخەنە، کە زەردەخەنە کەمترین حاڵەتی پێکەنینە، واتە: بە قاقا پێنەکەنی، پێغەمبەران (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، بە قاقا پێنەکەنیون،

وەك خەڵكێك لەسەر پشت بكەوێ و، مرۆڤ لە حاڵەتی عاتیفییدا پێكەنینی زۆری بۆ دێنێ، پێغەمبەران بەو شێوەیە نەبوون، وەك لە پێغەمبەری خاتەم گێڕدراوەتەوە، بۆیە زەردەخەنەی هاتوە، یانی: دڵخۆش بووە، سوپایەكەی هێندە صاڵح و چاكن پێ لە مێرووڵەش نانێن، مەگەر مێرووڵەكان نەبینن و هەستیان پێ نەكەن.

٩)- ﴿وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِيٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِيٓ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَيَّ﴾، سولەیمان گوتی: پەروەردگارم! یارمەتییم بدە، سوپاسی ئەو چاكەیەت بكەم، كە لەگەڵ مندا كردووتە، هەروەها لەگەڵ باب و دایكیشم دا، (أَوزِعنِي) یانی: (أَلهِمْنِي)، واتە: فێرم بكە، یاخود هانم بدە، وام لێ بكە سوپاسگوزاربم بۆ تۆ، لەسەر ئەو چاكەیەی كە لەگەڵ منت كردوە، یاخود (أَوزِعنِي) هەر لەسەر ئەسڵە زمانەوانییەكەیەتی (وَزَعَةٌ) واتە: (مَنَعَةٌ)، كەواتە: (أَوزِعنِي) یانی: (امْنَعْنِي عَنْ الغَفْلَةِ كِي أَظَلَّ شَاكِرًا)، واتە: ڕێم لێبگرە لە بێ ئاگایی تاكو سوپاسگوزار بم، یان (أَمْنَعْنِي مِنِ الكُفْرَانِ كَيْ أَشكُرَك) ڕێم لێبگرە لە ناسوپاسیی، تاكو بەردەوام سوپاسگوزار بم بۆ تۆ.

﴿وَعَلَىٰ وَٰلِدَيَّ﴾، هەروەها سوپاسگوزاریی ئەو چاكەیەشت بكەم كە لەگەڵ باب و دایكم دا كردووتە، چاكەی دایك بابیش هەر نیعمەتێكە بۆ ڕۆڵە دەگەڕێتەوە، هەر وەك چۆن چاكەیەك كە لەگەڵ ڕۆڵەكانیش دەكرێ، دیسان بۆ باب و دایكان دەچێتەوەو بۆ ئەوانیش نیعمەتە، باب و دایكێك ڕۆڵەیەكی باشیان هەبێ، چ كوڕ، چ كچ، بۆ ئەوانیش نیعمەتە، هەروەك باب و دایكیش ئەگەر چاك بووبن، بۆ ڕۆڵەكان نیعمەتە، ئەگەر ئەو مرۆڤە شانازیی بە باب و دایكیەوە بكات، بە دڵنیایی لە چاكەی ئەوانیش بەهرەمەند بووە.

١٠)- ﴿وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ﴾، هەروەها یارمەتییم بدە، كە كردەوەی باش بكەم، جێی پەسندی تۆ بێت، تۆ لێی ڕازی بی.

١١)- ﴿وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾، بە بەزەیی خۆشت بمخە نێو بەندە چاكەكانتەوە، واتە: بمخە نێو ڕیزی ئەوانەوە.

ڕاستکردنەوەی هەڵەیەکی زەقی
(محمد الطاهر بن عاشور)

لێرەدا بە باشی دەزانم هەڵەیەکی زەقی (**محمد الطاهر بن عاشور**)، ڕەحمەتی خوای لێ بێ، ڕاست بکەینەوە، هەڵبەتە توێژەرەوانی دیکەش جاری وا هەیە قسەیەك دەکەن، پێم هەڵەیە، بەڵام شتێك کە زۆر بە پێویستی نەزانم، نامەوێ تەفسیرەکەی خۆمی پێ قەڕەباڵغ بکەم، بەڵام لەبەر ئەوەی (**محمد الطاهر بن عاشور**)، هەم زانایەکی گەورە بووە لە زانایانی تونس، هەم تەفسیرەکەشی شتی زۆر وردی تێدایە، بۆیە بە چاکم زانی ئاماژە بەو هەڵەیەی بکەم، هەڵەکەشی ئەوەیە کە لە تەفسیری ئەم ڕستەیەدا: ﴿وَعَلَىٰ وَٰلِدَیَّ﴾، دەڵێ: (**وَوَالِدَاهُ هُمَا أَبُوهُ دَاوُدُ بْنُ يَسِّي وَأُمُّهُ بَثْشَبَعَ بِنْتَ الْيَعَامَ، وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ زَوْجَةَ (أُورِيَا) الْحِثِّيِّ، فَاصْطَفَاهَا دَاوُدُ لِنَفْسِهِ، وَهِيَ الَّتِي جَاءَتْ فِيهَا قِصَّةُ نَبَأِ الْخَصْمِ الْمَذْكُورَةُ فِي سُورَةِ ص**)[1].

واتە: باب و دایکی سولەیمان ئەمانەن: بابی داوودی کوڕی یەسسییە، دایکیشی (**بَثْشَبَعَ بِنْتَ الْيَعَامَ**)، ئەویش کە پێشتر ژنی (**أُورِيَا الْحِثِّيِّ**) بوو، بەڵام داوود بۆ خۆی هەڵیبژارد، ئەو ئافرەتەیە کە بەسەرهاتی (**نَبَأِ الْخَصْمِ**)، کە لە سوورەتی (**ص**) دا، باسکراوە، لە بارەیەوە هاتوە.

ئنجا لێرەدا ئەو زانایە کەوتۆتە دوو هەڵەی زەقەوە:

یەکەم: دەڵێ: دایکی سولەیمان: (**بَثْشَبَعَ بِنْت الْيَعَامَ**)، ژنی (**أوريَّا الحثِّي**) بووە، کە ئەوە لە (پەیمانی کۆن)دا، هاتوە، ئنجا من هەم لە: (**موسوعة: الإسلامُ كَما يتَجَلَّى في كتاب الله، الكتاب السادس، الإيمان برسُل اللهِ وأنبيائه**)، لەوێدا باسم کردوە، هەم لە مەوسووعەی: (ئیمان و ئیلحاد)یشدا، کە ئەو بەسەرهاتەی پەیمانی کۆن (العهد القديم) وەك گەلێك چیرۆکی

---

(١) التحرير والتنوير، ج١٩، ص٢٤٤.

دیکەی، بە هیچ جۆرێك ڕاست نیەو، لەگەڵ عەقڵ و لۆژیك و، لەگەڵ پێگەی بەرزی پێغەمبەرانیش دا ناگونجێ، کە پەیمانی کۆن لە: (**سفرِ صَموئيل الثاني، إصحاح: ١١ و ١٢، وسفر الملوك، إصحاح: ٢**)دا باسی دەکات و کورتەکەی ئەوەیە:

ڕۆژێك داوود ﷺ لەسەر بان پیاسە دەکات، ئافرەتێك دەبینێ خۆی دەشوات، زۆری پێ جوان دەبێت، دوایی بە دوایدا دەنێرێ و دەیهێنێ بۆ ماڵی خۆیان و لەگەڵی جووت دەبێ، دوایی کە دەزانێ خێزانی (**أُورِيَا الْحِثِّيِّ**)ە، ئوریا دەنێرێتە پێشەوەی جەنگ و، بە سوپایەکەش دەڵێ: ئەگەر شەڕ گەرم داهات، ئێوە بکشێنەوە، با ئوریا بکوژرێ، ئیدی ئوریا دەکوژرێ و، دوایی داوود ژنەکەی مارە دەکاتەوە!

کە ئەمە مسوڵمانێکی ئاسایی و عادەتیی، شتێکی ئاوا لە خۆی ناوەشێنێتەوە، تاکو لە داوود بوەشێتەوە، ئێمەش مولزەم نین، ئەو ئەفسانەو ئەو شتە بێ مانایانەی لە پەیمانی کۆندا هاتوون، کە شتی دیکەی لەوەش بێ ماناتری تێدایە، بێنین لەسەر پێغەمبەرانیان بکەینە ماڵ.

ئەوە هەڵەی یەکەمی خاوەنی (**التحرير والتنوير**)ەو، نەدەبوو ئەو قسەیە بێنێ لە پەیمانی کۆنەوە، یەکسەر بە موتڵەقیی وەری بگرێ و، بیکاتە ماڵ لەسەر داوودو، ئەو ئافرەتەش بکاتە دایکی سولەیمان، کە ئافرەتێك بێ لە ماڵ و مێردی خۆی بێ و، لەگەڵ پیاوێکی دیکەدا ڕابوێرێ، ئنجا سولەیمانی بە زگ بکەوێ! ئنجا ئەگەر وابێ سولەیمان لە کاتێکدا، بە زگی دایکی کەوتوە - چونکە لە پەیمانی کۆندا دەڵێ: ئافرەتەکە گوتی: دوو گیانم، دوای ئەوەی داوود لەگەڵی جووت بوو - جارێ هەر لە ژێر نیکاحی مێردەکەشی دابووە، کە ئوریایە! ئەوەش تۆمەتێکی زۆر خراپە، هەم بۆ سولەیمان، هەم بۆ بابی سولەیمان، پێش سولەیمان.

دووەم: ئەوەیە کە یەکسەر (**محمد الطاهر بن عاشور**)، دەڵێ: (**وَهِيَ الَّتِي جَاءَتْ فِيهَا قِصَّةُ نَبَأِ الْخَصْمِ الْمَذْكُورَةُ فِي سُورَةِ ص**) کە مەبەستی ئەم ئایەتانەن: ﴿وَهَلْ أَتَىٰكَ نَبَؤُا۟ ٱلْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا۟ ٱلْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَٱحْكُم بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَٱهْدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ

هَٰذَآ أَخِي لَهُۥ تِسۡعٞ وَتِسۡعُونَ نَعۡجَةٗ وَلِيَ نَعۡجَةٞ وَٰحِدَةٞ فَقَالَ أَكۡفِلۡنِيهَا وَعَزَّنِي فِي ٱلۡخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدۡ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعۡجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦۖ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡخُلَطَآءِ لَيَبۡغِي بَعۡضُهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٞ مَّا هُمۡۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسۡتَغۡفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّۤ رَاكِعٗاۤ وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرۡنَا لَهُۥ ذَٰلِكَۖ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلۡفَىٰ وَحُسۡنَ مَـَٔابٖ ﴿٢٥﴾ يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلۡنَٰكَ خَلِيفَةٗ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱحۡكُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلۡهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدُۢ بِمَا نَسُواْ يَوۡمَ ٱلۡحِسَابِ ﴿٢٦﴾﴾.

ئەم ئایەتانە باسی بەسەرهاتەن کە پێی دەگوترێ: بەسەرهاتی (**نَبَأُ الْخَصْمِ**)، کە کورتەکەی ئەوەیە: داوود ﷵ ڕۆژێك خەریکی خواپەرستیی بوو لە ژووری تایبەتیی خۆیدا، (میحراب واتە: ژووری تایبەتیی خوا پەرستیی)، دوو کەس دەچن بۆ لای بەسەر دیواردا دەچن، (داوود پێغەمبەر بووەو حوکمڕان و پادشا بووە، پاسەوانی هەبووە، چۆن ئەو دوو کەسە هاتن؟) لێیان ترسا و ڕاچڵەکی، پێیان گوت: مەترسێ! ئێمە دوو کەسین ناکۆکیی و دەمەقاڵێیمان بووە، لە نێوانماندا دادوەریی بکەو ستەم مەکەو، ڕێی ڕاستمان پێ نیشان بدە، یەکێکیان قسە دەکات، وەك داواکار (**مدَّعي**)، دەڵێ: ئەمە برامە، نەوەدونۆ (٩٩) مەڕی هەیە، منیش مەڕێکم هەیە، گوتوویەتی مەڕەکەی خۆشت بدە بە من، لە قسانیشدا بەسەرمدا زاڵ بووە، داوود ﷵ بەبێ ئەوەی گوێ لەوەی دیکە بگرێ، کە داوا لەسەر کراو (**مدَّعى عليه**)ە، یەکسەر دەڵێ: ستەمی لێکردووی کە داوای لێکردووی مەڕەکەی خۆت بخەیە گەڵ مەڕەکانی وی و، تۆ هیچ مەڕت نەمێنن، ئەویش سەد (١٠٠) مەڕی هەبن، ستەمی لێکردووی، زۆریش لەوانەی کە پێکەوە تێکەڵ دەبن، ستەم لە یەکدی دەکەن، مەگەر ئەوانەی ئیماندارو خاوەنی کردەوەی باشن.

دوایی داوود بۆی دەرکەوت کە خوا تاقییکردەوە، داوای لێبووردنی لە پەروەردگاری کردو کڕووشی بردو گەڕایەوە، (دوایی خوا ﷻ دەفەرموێ:) خواش لێیبوردو بۆویش لە لای ئێمە هەیە، نیزیکیی و سەرەنجامێکی باش، (دوایی خوا دەفەرموێ:) ئەی داوود! تۆمان کردوە بە جێنشین لە زەوی دا، دادوەریی لە

نێوان خەڵکدا بکە بە هەق و، بە دوای ئارەزوو مەکەوە، بە دوایی عاتیفە مەکەوە، ئەگەرنا لە ڕێی خوا لات دەدا، ئەوانەی لە ڕێی خوا ﷻ لا دەدەن، سزایەکی سەختیان هەیە، بە هۆی ئەوەوە کە ڕۆژی لێپرسینەوەیان لە بیرچووە.

ئەمە کۆی بەسەرهاتەکەی قورئانە، وەك لە ئایەتەکان دا هاتوە.

ئنجا ئەمە کوا باسی ئافرەتی تێدایە؟ لە ڕاستییدا ئەو بەسەرهاتە هەر ئەوەیە کە خوای پەروەردگار داوود کە حوکمڕان بووەو، دادوەرییشی لە نێوان خەڵکدا کردوە، تاقیکردنەوەیەکی بۆ هێناوەتە پێش، دوو فریشتە لە شێوەی دوو پیاودا چوونە لای، داوایەکی وروژێنەریان بۆ باسکردوە، زۆر عاتیفە بزوێن بووە، ئەوەندە وروژێنەرو عاتیفە بزوێن بووە، داوود لە بیری چووە لە داوا لەسەر کراو (**مُدَّعى عليه**)ەکە بپرسێ: ئایا ئەو داواکەر (**مُدَّعي**)ە، ڕاست دەکات؟! یەکسەر گوتوویەتی: ستەمی لێکردووی.

هەڵەکەی داوود لەوە دابووەو، باسی ژنان هەر لە گۆڕێدا نیە، بەداخەوە هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان، هاتوون ئەو بەسەرهاتەی کە لە پەیمانی کۆندا هەیە، کە بوختانێکە بە داوود کراوەو بە سولەیمانیش هەر کراوە، گوایە: دایکی لە کاتێکدا ئەوی وەسك کەوتوە، کە لە ژێر نیکاحی مێردێکی دیکەدا بووەو داوود بە زینا لەگەڵی جووت بووە، ئەمە تۆمەتە بۆ سولەیمانیش و، بۆ داوودیش، هاتوون ئەو بەسەرهاتەی لە پەیمانی کۆندا هەیە، لەگەڵ ئەو ئایەتانەی سوورەتی (**ص**)دا، لێکیان داون، کە ئایەتەکانی سوورەتی (**ص**)، هیچ پەیوەندییان بەو بەسەرهاتەوە نیەو، شتی ئاواش نەك لە داوود ﷺ، بەڵکو لە مسوڵمانێکی ئاساییش ناوەشێتەوە، تەماع لە ژنی برادەرێکی خۆی بکات و، بینێرێ بە کوشتی بدات و، دواتر ژنەکەی مارە بکاتەوە!! شتی ئاوا چۆن لە پێغەمبەران دەوەشێتەوە؟ بۆیە بە پێویستم زانی ئەو هەڵەیە، ڕاست بکەمەوە، کە ئەگەر لە هەندێك لە تەفسیرکانی دیکەدا هاتبایە، ڕەنگە بە پێویستم نەزانیبایە، ڕاستی بکەمەوە، بەڵام (**التحرير والتنوير**) تەفسیرێکی موعتەبەرەو، پێم ناخۆش بوو، ئەو دوو هەڵەیە، ئاوا بەسەریان دا بڕۆم.

مەسەلەی سێیەم:

بەسەرکردنەوەی سولەیمان ﷺ بۆ باڵندان و، دیارنەبوونی هودهودو، هەڕەشەلێکردنی بە سزادانی، ئەگەر بەبێ پاساو غایب بووبێت، پاشان قسەکردنی هودهود لە بارەی شاژنی سەبەئەوە، کە خۆی و گەلەکەی خۆر دەپەرستن و، شەیتان گومڕای کردوون و، لە ڕێی خوا لایداون:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ ٱلْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَاْذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإِۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ إِنِّي وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَّا يَسْجُدُواْ لِلَّهِ ٱلَّذِي يُخْرِجُ ٱلْخَبْءَ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەژدە بڕگەدا:

١)- ﴿وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ﴾، (سولەیمان) باڵندەکانی بەسەرکردنەوە، چاوی پێداگێڕان، (**التَّفَقُّدُ: التَّفَعُّلُ، يَدُلُّ عَلَى التَّكَلُّفِ، والتَفَقُّدُ: طَلَبُ الفَقْدِ، ثُمَّ تَوَسَّعُوا فِيْهِ فَأَطْلَقُوه عَلَى طَلَبِ مَعْرِفَةِ سَبَبِ الفَقْدِ**)، (تَفَقُّد) واتە: بە دوای دیار نەماندا گەڕان، دوایی چەمکەکەیان فراوان کردووە، بەکاریان هێناوە بۆ گەڕان بە دوای هۆکاری دیار نەماندا، کەواتە: (وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ)، واتە: چاوی پێدا گێڕاو، بەسەریانەوە گەڕاو پشکنینی.

٢)- ﴿فَقَالَ مَا لِيَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ ٱلْغَآئِبِينَ﴾، سولەیمان گوتی: ئەوە چیمە! بۆچی هودهود نابینم؟ واتە: چ شتێك بۆتە هۆکاری نەبینینی من بۆ هودهود؟

واتە: ئایا هۆکاری نەبینینی من بۆ هودهود، خۆمم، یاخود خۆیەتی کە لێرە نیە؟ واتە: ئایا من نایبینم و شتێك بۆتە پەردەو نێوان نایبینم، یاخود هۆکارەکە ئەوەیە کە ئەو لێرە نیەو ئامادە نیە؟ [هودهود کە بە کوردیی (پەپوو سولەیمانە)ی پێ دەڵێین، جۆرێکە لە باڵندە، دەنگێکی تایبەتیی هەیەو، بۆنێکی ناخۆشی لێ دێ، سەری وەك ئەوە وایە کڵاوێکی ڕەشی لەسەر بێ، پێڵووەکانی چاوی زەردن، نینۆکەکانی ڕەشن، هەم دانەوێڵە دەخوات و هەم کرمیش، لە دوورەوە ئاو دەبینێ، ئەگەر ئاو لە ژێر زەویشدا هەبێ، هەستی پێ دەکات، بۆیە لە هەر شوێنێك کە باڵی ڕاوەشاندن، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە لەو شوێنەدا، یاخود لە ژێر ئەو شوێنەو لە زەویدا ئاو هەیە].

سولەیمان ﷺ هەم بۆ ئەوە بەکاری هێناوە، هەم بۆ هەواڵگریی و نامە هێنان و بردنیش بە کاری هێناوە.

٣)- ﴿ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَاْذْبَحَنَّهُۥٓ ﴾، بە دڵنیایی یان زۆر بە سەختیی سزای دەدەم، یان سەری دەبڕم، واتە: بە پێی جۆری سەرپێچییەکەی، سزای دەدەم.

٤)- ﴿ أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴾، یاخود دەبێ بەڵگەیەکی ڕوونم بۆ بێنێ، بۆ هۆکاری ئامادە نەبوونی، بۆچی لێرە نیە؟ واتە: هەر چۆن بێ دەربازی نابێ لە سزادان، مەگەر بەڵگە بێنێ، ئنجا جۆری سزادانەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ جۆری سەرپێچییەکەی، ئەگەر سەرپێچییەکەی زۆر سەخت نەبێ، ئەوە بەس سزای دەدەم و، ئەگەر زۆریش سەخت بێ، سەری دەبڕم.

٥)- ﴿ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴾، مانەوەی هێندەی پێنەچوو، (بَعِيدٍ) دوور یان سیفەتە بۆ کات، یان بۆ شوێن، واتە: لە شوێنێك کە دوور نەبوو، یاخود کاتێك کە دوور نەبوو، زۆری پێ نەچوو، بە کورتیی: دوای ماوەیەکی کەم، کە پێی نەچوو، گەڕایەوە.

٦)- ﴿ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ ﴾، گوتی: شتێکم زانیوە کە تۆ نەتزانیوە، (**اطَّلَعْتُ عَلَى مَا لَمْ تَطَّلِعْ عَلَيْهِ**)، لە شتێك ئاگادار بووم، تۆ لێی ئاگادار نی، وشەی (**إحَاطَة**): بریتیە لە دەورەدانی شتێك، شتێك وەخۆ بگری، بیخەیە ژێر ڕکێفی خۆتەوە، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ زانیاریی هەبوون بە شتێك، ئاگاداریی هەبوون لە شتێك.

٧)- ﴿ وَجِئۡتُكَ مِن سَبَإِۭ بِنَبَإٖ يَقِينٍ ﴾، لە سەبەئەوە هەواڵێکی جێی دڵنیاییم بۆ هێناوی، کە هیچ گومانی تێدانیە، (سَبَأ) ناوی هۆزێکە، لە وڵاتی (سبأ) پیاوێك بووە، ئەو هۆزە لەو پیاوەوەن و وەچەی ئەون، کە ئەوانە لە عەرەبی بە عەرەبکراو (**المُسْتَعْرَبَة**)ن، لە ئەسڵدا عەرەب نەبوون، بە عەرەب کراون، پایتەختی وڵاتی (سَبَأ)، شاری (**مأرِب**) بووە، لە نێوانی (**مأرِب**) و (**صَنْعَاء**)دا، سێ قۆناغە ڕێ بووە.

٨)- ﴿ إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةٗ تَمۡلِكُهُمۡ ﴾، من ئافرەتێکم بینی، حوکمڕانیانە، (**تَمْلِكُهُم مِنَ المُلكِ وَلَيْسَ مِنَ المِلْكِ**)، (**مِلْك**) واتە: خاوەنداریتیی، بەڵام (**مُلْك**) واتە: حوکمڕانێتیی، واتە: ئافرەتێکم بینی حوکمڕانیانە، شاژنیانە.

٩)- ﴿ وَأُوتِيَتۡ مِن كُلِّ شَيۡءٖ ﴾، لە هەموو شتێکی پێدراوە، واتە: لە هەموو شتێك کە پێویست بێ بۆ حوکمڕانیی، یانی: هۆکارەکانی حوکمڕانیی بۆ ڕەخسێندراون، لە سوپاو کۆڕو مەجلیسێك کە ڕاوێژیان پێبکات، لە کەسانێك کە لە شوێنەکان بیانکات بە بەرپرس، وەك ئێستا پێیان دەگوترێ: پارێزگارو قائیمقام و، لە کەسانێك کە کاروبارەکانی جێبەجێکردنیان پێ دەسپێردرێ، کە ئێستا پێیان دەڵێن: وەزیران و ئەنجومەنی وەزیران، هەموو هۆکارەکانی لە ڕووی ماددیی و مەعنەویی و بەشەرییەوە، بۆ ڕەخسێندرابوون.

١٠)- ﴿ وَلَهَا عَرۡشٌ عَظِيمٞ ﴾، تەخت و نشینگەیەکی مەزنیشی هەیە، لە ڕووی قەبارەیەوەو لە ڕووی بەهاو نرخییەوە.

١١)- ﴿ وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ ﴾، بینیم خۆی و گەلەکەی کڕنووش بۆ خۆر دەبەن، لە جیاتی خوا.

١٢)- ﴿ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ ﴾، شەیتانیش کردەوەکانیان بۆ ڕازاندوونەوە.

١٣)- ﴿ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ﴾، لە ڕێی ڕاست لایداون، (سَبِيل) یانی: (**صِرَاط الله المُسْتَقِيْم**)، یانی: لەو ڕاستە ڕێیەی کە هەر ئەوە ڕێیە، بەس ئەو ڕێیە ڕێیە، بۆ کەسێك کە تۆزێك عەقڵ و ویژدانی پێیە.

١٤)- ﴿فَهُمۡ لَا يَهۡتَدُونَ﴾، بۆیە سەرەنجام ئەوانە ڕێی ڕاست ناگرن.

١٥)- ﴿أَلَّا يَسۡجُدُواْ لِلَّهِ ٱلَّذِي يُخۡرِجُ ٱلۡخَبۡءَ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ {لە ڕێی ڕاست لایداون} تاکو کڕنووش نەبەن بۆ ئەو خوایەی کە نهێنیی لە نێو ئاسمانەکان و زەوی دەردەهێنێ، ئەوە واتایەکی و، چەند واتایەکی دیکەشی هەن، کە لە کۆتایی تەفسیری ئایەتەکەدا دەیانخەینە ڕوو.

لێرەدا ئەوەی پێویستە هەڵوەستەی لەبەردەمدا بکەین، ئەوەیە: کە ئەم هودهودە لە چەند وشەیەکی کورتدا، کۆمەڵێك زانیاریی، گرنگی: جوگرافیی و ئابووریی و سیاسیی و ئایینیی و شارستانیی و ئاوەدانیی، بۆ سولەیمان دەخاتە ڕوو، کە لە دە (١٠) وردە خاڵ دا دەیانهێنین:

١- ﴿وَجِئۡتُكَ مِن سَبَإِۭ﴾، لە ڕووی جوگرافییەوە دیاریی کرد هەواڵەکە لە کوێوە دێ؟ لە **(سبأ)**ەوە.

٢- ﴿بِنَبَإٖ يَقِينٍ﴾، لە ڕووی هەواڵگرییەوە، ئەو هەواڵە کە دێ، هەواڵێکی جێی دڵنیاییەو جێی گومان نیە، قیل قال و پڕوپاگەندەو بانگەشەی بێ جێ نیە.

٣- ﴿إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةٗ تَمۡلِكُهُمۡ﴾، لە ڕووی سیاسییەوە، ئافرەتێکم بینی کە حوکمڕانیان بوو، کە ئەوەش شتێکی سەیرەو، ئەو کاتەش هەر شتێکی ڕیزپەڕ بووە، کە ئافرەتێك لە جیاتی پیاو، حوکمڕان بێ، لە ڕووی سیاسییەوە.

٤- ﴿وَأُوتِيَتۡ مِن كُلِّ شَيۡءٖ﴾، لە هەموو شتێك پێدراوەو، سەرجەم هۆکارەکانی حوکمڕانیی بۆ ڕەخسێندراون.

٥- ﴿وَلَهَا عَرۡشٌ عَظِيمٞ﴾، نشینگەو تەختێکی مەزنیشی هەیە.

٦- لە ڕووی ئایینییەوە: ﴿وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾، خۆی و گەلەکەیم بینی، کڕنووش بۆ خۆر دەبەن، لە جیاتی خوا، یانی: خۆر پەرستن.

٧- بۆچی وایان لێهاتوە؟ ﴿وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ﴾، شەیتان کردەوەکانی بۆیان ڕازاندوونەوەو، بۆی جوان کردوون، یانی: هودهود شیکاریی دەکات: بۆچی ئاوا بوون؟ دەڵێ: شەیتان بەو دەردەی بردوون و بەو مەرەدەی بردوون.

٨- ﴿فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ﴾، ئنجا شەیتان لە ڕاستە ڕێ لایداون.

٩- ﴿فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ﴾، بۆیە بە ڕێیە نازانن، ئنجا ئایا بۆچی شەیتان لە ڕاستە ڕێ لایداون و کردەوەکانی بۆ جوان کردوون؟

١٠- ﴿أَلَّا يَسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى يُخْرِجُ ٱلْخَبْءَ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾، تاکو کڕنووش نەبەن، بۆ ئەو خوایەی کە نهێنیی لە ئاسمانەکان و زەوی دەردەهێنێ.

١٦)- ﴿وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾، هەروەها خوا دەزانێ ئەوەی پەنهانی دەکەن و ئەوەی ئێوە ئاشکراشی دەکەن، هەڵبەتە خوێندراویشەتەوە: (**وَمَا يُخْفُون وَمَا يُعلِنُون**)، واتە: ئەوەی ئەوان ئاشکرای دەکەن و، ئەوەش پەنهانی دەکەن:

١٧)- ﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾، ئەمە دەگونجێ هەر قسەی هودهود بێ: خوا، جگە لەو هیچ پەرستراوێك نیە.

١٨)- ﴿رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ﴾، خاوەنی تەختی مەزنە، ئەو تەختە مەزنەی کە هەر ئەوە تەختی حوکمڕانییەو، لەگەڵ هی حوکمڕان و پادشاکاندا بەراورد ناکرێ.

زانایان چەند مانایەکیان لێکداوەتەوە بۆ ئەو ڕستەیەی کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَلَّا يَسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى يُخْرِجُ ٱلْخَبْءَ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾﴾:

یەکەم: ﴿فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ﴾، (أَلَّا يَسْجُدُوا۟)، واتە: بۆ ئەوەی کڕنووش بۆ خوا نەبەن، لە ڕێ لایداون.

دووەم: ئەوە کە دەفەرموێ: (أَلَّا يَسۡجُدُواْ)، ئەمە دەکرێتە چاوگێك و دادەڕێژرێ لە حاڵەتی چاوگ و، دەبێتە جێدار (بدل) بۆ (أَعۡمَٰلَهُمۡ)، یانی: ﴿وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ﴾، کە بریتیە لە: کڕنووش نەبردنیان بۆ خوا ﷻ (عدم سجودهم لله).

سێیەم: لێرەدا (أَلَّا) بە مانای (هَلَّا)یە، کە مەبەست پێی هاندانە بۆ کڕنووش بردن.

چوارەم: هەندێکیان گوتوویانە: (أَلَّا يَسجُدوا) مُرَكَّبٌ مِنْ «يَا» النِّدَاء وفِعْل أمْرٍ: أَلَا يَسْجُدوا)، واتە: ئاگاداربن! کڕنووش بەرن، بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکان.

بەڵام من مانای یەکەم و دووەمم زیاتر بە دڵن.

پوختەی قسەکە ئەوەیە:

کە هودهود دەڵێ: من ئەو شاژنەم بینی، خۆی و گەلەکەی خۆر دەپەرستن و شەیتان کردەوەکەی بۆ جوان کردوون، بۆیەش بۆی جوان کردوون و لە ڕێ لایداون، تاکو کڕنووش بۆ خوا نەبەن و خوا نەپەرستن، هەمیشە پەرستنی جگە لە خوا، ئنجا خۆرە، مانگە، دارو بەردە، هەواو ئارەزوویە، حیزبە، ڕژێمە، مرۆڤە، هەرچی هەیە، دەبێتە بەدیل و جێگرەوە بۆ خواپەرستیی، واتە: بۆ ئەوەی خەڵك خوا نەپەرستێ، تووشی بتپەرستیی و شت پەرستیی دەکرێ و، شەیتانیش بەو دەردەی بردوون، خۆر پەرستیی بۆ ڕازاندوونەوە، تاکو کڕنووش بۆ خوا نەبەن و خوا نەپەرستن.

مەسەلەی چوارەم:

نامە ناردنی سولەیمان ﷺ بە هودهود دا، بۆ شاژنی سەبەء، کە بە تەبایی و ئاشتیی بێتە لای و، ڕاوێژکردنی شاژن بە دەستڕۆیشتووانیی وڵاتەکەی و، ئامادەیی پیشاندانیان بۆ جەنگ و، هەڵبژاردنی شاژن بۆ بژاردەی ئاشتییانەو، ناردنی دیارییەکی گرنگ بۆ سولەیمان ﷺ:

خوا دەفەرموێ: ﴿قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾ ٱذْهَب بِّكِتَٰبِى هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَٱنظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ إِنِّىٓ أُلْقِىَ إِلَىَّ كِتَٰبٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا۟ نَحْنُ أُو۟لُوا۟ قُوَّةٍ وَأُو۟لُوا۟ بَأْسٍ شَدِيدٍ وَٱلْأَمْرُ إِلَيْكِ فَٱنظُرِى مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ ٱلْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا۟ قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوٓا۟ أَعِزَّةَ أَهْلِهَآ أَذِلَّةً ۖ وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّى مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌۢ بِمَ يَرْجِعُ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە نۆزدە بڕگەدا:

دوای ئەوەی هودهود بە سولەیمانی گوت: لە سەبەئەوە هەواڵێکی جێی دڵنیایی و مسۆگەرم بۆ هێناوی، پاشان نێوەڕۆکی هەواڵەکەی بۆ شیکردەوە:

١)- ﴿قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ﴾، سولەیمان گوتی: ڕادەمێنین، ساغی دەکەینەوە، ئایا ڕاستت کردوە، یاخود لە درۆکەرانی، سولەیمان ﷺ گومانی ئەوە کە هودهود درۆ بکات، لە لای زاڵتر بووە، لە گومانی ڕاستکردنی، ئەوەش بە تەئکید بۆ تەمبێ کردن و پەروەردەکردنی سوپایەکەی بە گشتیی، لە پەنای هودهود دا، کاریگەرترە، بۆ ئەوەی ئەوانەی خراپەکارن، تەماع لەو حوکمڕانە نەکەن، کە دەتوانن بە ئاسانیی کڵاوی لەسەر بنێن و هەڵیخەڵەتێنن، ئەوە لایەکی مەسەلەکە، لایەکەی دیکەشی: ئەوە

هاندانە، بۆ هودهود كە هەرچی زووتر ڕاستیی بلّێ و، ئەگەر لەو هەواڵەدا زێدەڕۆییەكی كردبێ و، كەم و كورتییەكی هەبێ، ڕاستی بكاتەوە، بەر لەوەی ئەو دەست بكات بە لێكۆڵینەوەو ڕامان، هودهود بۆ خۆی چاو بە هەواڵەكەی خۆیدا، بگێڕێتەوە.

٢)- ﴿ ٱذۡهَب بِّكِتَٰبِي هَٰذَا ﴾، ئنجا سولەیمان هودهود دەنێرێ، دەڵێ: ئەم نووسراوەم بەرە، (كِتَاب) واتە: نووسراو، چاوگە، (كَتَبَ، يَكْتُبُ، كَتَاباً وكِتَابَةً)، بەڵام خوازراوەتەوە بۆ ناو، لە ئەصڵدا بە مانای نووسراوە، بەڵام دوایی وەك ناو بۆ نامەو كتێب بەكارهێنراوە.

٣)- ﴿ فَأَلۡقِهۡ إِلَيۡهِمۡ ﴾، بۆیان فڕێ بدە، حوكمڕانان و پادشایان ڕاناوی كۆ بۆ یەكدی بەكاردێنن، وەك ڕێزلێگرتن، لە هەموو ئایەتەكاندا، هەم سولەیمان ڕاناوی كۆ بۆ شاژن بەكاردێنێ و، هەم شاژنی سەبەء ڕاناوی كۆ بۆ سولەیمان بەكاردێنێ، وەك دوایی دەیگەینێ.

كە دەفەرمویێ: (فَأَلۡقِهۡ إِلَيۡهِمۡ)، بۆیان فڕێ بدە، لە بەر ئەوەیە كە هودهود دەستی نەبووە، بە دەستی پێشكەشی بكات، بەڵام نامەكەیان لە باڵی بەستوە، یان بە دەندووكی هەڵیگرتوە، یان بە پێیانەوە بەستوە، بە شێوەیەك كە بتوانێ بە دەندووكی بە شێوەیەك بیكاتەوە، ئنجا هەر دەبێ بۆیان فڕێ بدات، یاخود: (فَأَلۡقِهۡ إِلَيۡهِمۡ)، یانی: نامەكەیان وێبدە.

٤)- ﴿ ثُمَّ تَوَلَّ عَنۡهُمۡ فَٱنظُرۡ مَاذَا يَرۡجِعُونَ ﴾، دوایی لێیان دوور بكەوەو پشتیان تێبكە، سەرنج بدە، داخۆ چی دەڵێن؟ داخۆ چ وەڵامێك دەدەنەوە، واتە: شاژن چ وەڵامێك دەداتەوە؟ وەك گوتمان ڕاناوی كۆی بۆ بەكارهێناوە.

ئنجا خوا ﷻ ئەوە هەمووی دەپێچێتەوە، كە هودهود لە قودسەوە، ڕۆیشت بەرەو وڵاتی (سبأ)، كە شارەكەیان (مَأْرِب)ەو، ئنجا چوو بۆ لای كۆشكی شاژنی سەبەء، پاشان دەرگایان بۆ كردۆتەوە، یاخود شوێنەكەی ئاوەڵا بووە، یان باڵە فڕەی كردوە، ئەو كاتە كۆتری نامەبەر هەبووەو، هودهودیش بۆ ئەو مەبەستە بەكارهێنراوەو زانیویانە كە نامەیەكی پێیە، ئیدی دەرفەتیان داوە، نیزیك بێتەوەو نامەكەیان لێوەرگرتوە، ئەوە هەمووی دەپێچرێتەوەو، یەكسەر باسی ئەوە كراوە كە نامەكەی پێگەیشتوە.

٥)- ﴿ قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ ﴾، شاژن گوتی: ئەی دەسترۆیشتووان، ئەی بڕیار بە دەستانی خەڵکەکەم کە لە دەوروبەرمن.

٦)- ﴿ إِنِّىٓ أُلْقِىَ إِلَىَّ كِتَٰبٌ كَرِيمٌ ﴾، بە دڵنیاییەوە من نووسراوێکی بەڕێزم بۆ فڕێدراوە.

بۆیە گوتراوە (**کتاب کریم**) چونکە: بە دڵنیایی نامەیەك لە سولەیمانەوە بێ، کە وەك پێغەمبەرێکی پایە بەرزی خوا، لە لووتکەی ڕەوشت بەرزیی و لە لووتکەی ئاکار پەسندیی دا بووە، بێگومان ماددەی نامەکە، دەبێ شتێکی زۆر نایاب بووبێ، ئنجا پێست بووبێ، یان هەر شتێك بووبێ، دیارە ماددەیەکی نایاب بووە، ئنجا نێوەڕۆکەکەشی زۆر بەڕێزو حورمەتەوە نووسراوە، کە پوختەکەی خوای پەروەردگار لێرەدا گێڕاویەتەوە، دیارە هودهودیش بە ڕێزو حورمەتەوە نامەکەی وێداوەو بۆی فڕێداوە، کەواتە: (كِتَٰبٌ كَرِيمٌ)، واتە: نامەیەکی بەڕێز، یان نامەیەکی زۆر پەسندو چاك، چونکە: (**الكَرِيمِ هُوَ الجَيِّدُ مِنْ نَوْعِهِ**)، (**کریم**) یانی: شتی هەرە چاك لە جۆری خۆی.

ئەمەش ئەوەی لێ وەردەگیرێ، کە کاتێك کەسێك نامە دەنووسێ بۆ کەسێك، پێویستە هەم ئەو شتەی کە نامەکەی لێ دەنووسێ، لە قەدەر لایەنی بەرانبەر بێ، نامەیەك کە بۆ حوکمڕانێك دەنووسرێ و، بۆ کەسێکی گەورە دەنووسرێ، یان بۆ زانایەك دەنووسرێ، جیایە لەوەی کە بۆ گەنجێك دەنووسرێ، یان بۆ کەسێکی دیکەی سادەو ئاسایی دەنووسرێ، هەر کەسە بە پێی خۆی: (**لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَال**)، دەبێ مرۆڤ ڕێز لە هەموو کەس بگرێ، بەڵام هەر کەسە بە پێی خۆی، چونکە هەندێك کەس ئەگەر لە خۆی زیاتر ڕێزت لێنا، هەر بڕواش ناکات!

من زۆرجار لە ڕێ و بانان دەگەمە خەڵك و، عادەتم وایە سەلام لە هەموو کەس دەکەم، ئنجا لەبەر ئەوەی خەڵکێکی سادەو لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە لە خوار، کە نەیانبینیوە بەرپرسان سڵاوی لێ بکەن، هەیە من سەلامی لێ دەکەم، سەری سوڕدەمێنێ و وەڵام ناداتەوە، هەیە کەمێك سەرسام دەبێت، دوایی وەڵام

دەداتەوە، چونکە ڕانەهاتوە سڵاوی لێ بکرێ، بەڵام لە ئیسلامدا دەبێ هەموو کەس ڕێزی لێ بگیرێ و، سڵاو لە هەموو کەس بکرێ، مەبەستم ئەوەیە کە هەر کەسە، دەبێ بە ئەندازەو بە پێی خۆی مامەڵەی لەگەڵدا بکرێ، وەك لە فەرمووددا هاتوە: کە دایکمان عائیشە (خوا لێی ڕازیبێ)، گوتوویەتی: {**أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نُنَزِّلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ**} (**أخرجه أبو داود: ٤٨٤٢، وذكره مسلم في مقدمة صحيحه**)، واتە: پێغەمبەری خوا فەرمانی پێکردووین، خەڵك لە پێگەی خۆیاندا دابنێین.

عائیشە بەو بۆنەیەوە ئەوەی گوت، کە ڕۆژێك سواڵکەرێك هات، دایکمان عائیشە لەتکە نانێکی وێدا، پیاوێکی بە ڕێ و جێش هات، داوای خواردنی کرد، دایکمان عائیشە فەرمووی: لێکردو دانیشت و نانیان بۆ هێنا، ئنجا لەو بارەوە پرسیاری لێکرا، ئەوەیان داتنیشتاندو ڕێزت لێناو نانتان بۆ هێنا، ئەوەی دیکەش لەتکە نانێکت پێدا؟ لەوەوە گوتی: پێغەمبەری خوا ﷺ وا فەرمانی پێکردووین کە خەڵك لە پێگەی خۆیاندا دابنێین، هەڵبەتە کارەکەی دایکمان عائیشە زۆر حەکیمانە بووە، چونکە کەسێك کە سواڵکەرە، لەتێك نان لەو وەردەگرێ و، یەکێ لەوو لەو، بە ماڵاندا دەگەڕێ، بەڵام ئەوەی دیکە کە پیاوێکی بەڕێ و جێ بووە، ڕەنگە ڕێبوارێك بووبێ، ڕێی کەوتۆتە ماڵی پێغەمبەر ﷺ ئەگەر لەتکە نانێکی پێ بدەن، بە سووکایەتیی دەزانێ! بۆیە دەبێ هەر کەسە بەپێی خۆی مامەڵەی لەگەڵدا بکرێ.

ئنجا باسی نێرەری نامەکە دەکات:

٧)- ﴿ إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَـٰنَ ﴾، بە دڵنیایی ئەم نامەیە لە سولەیمانەوەیە، تاکو بزانرێ سەرچاوەی لێوەهاتنی نامەکە کوێیە؟

٨)- ﴿ وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ ۝ أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴾، بێگومان بەناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، کە لە بەرانبەرمدا خۆتان بە بەرز مەگرن و، بە تەبایی و ئاشتییانە وەرن بۆ لام.

زۆربەی تەفسیرەكان[1]، لێرەدا ئەم وشەی (مُسْلِمِينَ)یان، بە مسوڵمانەتیی تەفسیر كردوە، بەڵام ئەوە ڕاست و گونجاوە نیەو، مانایەكەی ئاوایە: ﴿ أَلَّا تَعْلُواْ عَلَيَّ ﴾، خۆتان لە بەرانبەرم دا بە بەرز مەگرن، (أَلَّا تَعْلُواْ)، ڕاناوی كۆ وەك ڕێزو حورمەت بۆ شاژن بەكارهێنراوە، واتە: ئەی شاژن! لە بەرانبەر مندا خۆت بە بەرز مەگرە، ﴿ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴾، بە ملكەچیی وەرن بۆ لام، واتە: بە تەبایی و بە ئاشتییانە، بەڵام تەفسیرەكان زۆربەیان دەڵێن: ﴿ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴾، واتە: بە مسوڵمانەتیی وەرن بۆ لام، كە ئەو مانا لێكدانەوەیە، هەڵەیە، چونكە (مُسْلِم) لە ئەصڵی زمانی عەرەبییدا بە مانای ملكەچە، (وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ)، واتە: بە ملكەچیی وەرن بۆ لام، مسوڵمان بۆیە پێی دەگوترێ: (مسلم) چونكە بۆ خوا ملكەچە، ئنجا ناگونجێ شاژنی سەبەء، مسوڵمان ببێ كە نەزانێ مسوڵمانەتیی چییە! سولەیمانیش لەوە عاقڵترو تێگەیشتووترەو، شارەزاترە لە پەیامی خواو ئایینی خوا، كە نەزانێ ئایین فەرز ناكرێ و بەسەر خەڵكدا ناسەپێنرێ، تاكو پێی بڵێ: وەرە ئەگەر مسوڵمان دەبی، لە بەرانبەر مندا خۆت بە بەرز مەگرەو مسوڵمان بە! چونكە: ﴿ لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ﴿٢٥٦﴾ ﴾البقرة، زۆریی نیە لە ئایین دا، ئەمە بەڵێ ئایەتێكی قورئانەو بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ هاتوە، بەڵام ئەوە ڕاستییەكی بووناسیی و ئیمانییەو، بۆ هەموو پێغەمبەران هەر وابووە، خوا پەرستیی و دینداریی ناگونجێ فەرز بكرێ، خوا پەرستیی و دینداریی سەروكاری لەگەڵ عەقڵ و دڵی مرۆڤدا هەیە، لەگەڵ دیوی پەنهانی مرۆڤدا هەیە، ئنجا چۆن دەتوانی بە زۆر دیوی پەنهانی مرۆڤ قەناعەت پێ بێنی؟! هەرگیز ئەوە ناگونجێ، بۆیە: ﴿ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴾، یانی: بە ملكەچیی وەرن، بە تەبایی و ئاشتییانە وەرن و، ناچارم مەكەن هێز بەكاربێنم، بۆ هاتنە سەرتان، نەك بۆ شەڕ، بەڵكو بۆ ئەوەی بە تەبایی و لە باریی پەیامی خوات پێبگەیەنم، من پەیامێكی خوام پێیەو، تۆ شاژنێكی وڵاتێكت بە دەستەوەیە، وەرە ئەو پەیامەی خوام لێ وەربگرە، وەرە

---

(١) بۆ نموونە بڕوانە: التحرير والتنوير: ج١٩، ص٦٠، التفسير الكبير للرازي: ج٢٤ ص (١٧٩)، (المختصر في تفسير القرآن الكريم: ص (٣٧٩)، جامع البيان للطبري: ج١٩، ص١٥٢.

با دیالۆگ و وتوێژ بکەین، داخۆ قەناعەتت دێ، یان نا، بە بەڵگە؟ هەر ئەوە شایستەی پێغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، هەر ئەوەش مانا ڕاستەکەیەتی، بە بەڵگەی ئەوەش کە لە کۆتاییدا شاژن دەڵێ: ﴿رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٤﴾﴾، پەروەردگارم! من ستەمم لە خۆم کردوە، واتە: لە ڕابردوودا، ستەمم لە خۆم کردوە کە مسوڵمان نەبووم، ئێستاش لەگەڵ سولەیماندا بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان ملکەچ دەبم و مسوڵمان دەبم، واتە: دوای دیالۆگ و دیتنی موعجیزەکانی سولەیمان، لە کۆتاییدا مسوڵمان بووە، نەك بە نامە ناردنەکە.

ئنجا شاژن لەسەر ڕاوێژکردنی خۆی بە بڕیار بە دەستانی وڵاتەکەی، بە قسە ڕۆیشتووەکانی کۆڕو مەجلیسەکەی بەردەوام دەبێ:

٩)- ﴿قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى﴾، شاژن گوتی: ئەی دەستڕۆیشتووان و ئەوانەی چاوو دڵی خەڵك پڕ دەکەن، لە سام و ڕێز! لە بارەی کارەکەمەوە، ڕای خۆتانم پێ بڵێن، (الإِفْتَاءُ: الإِخْبَارُ بِالفَتْوَى وَهِيَ إِزَالَةُ مُشْكِل يعرَض)، (إفتاء) بریتیە لە هەواڵدان بە فەتوا، (فتوى)ش بریتیە لە لابردنی گرفتێك کە هاتۆتە پێش، کە دەڵێ: ﴿أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى﴾، (الأَمْرُ: الحَالُ المُهم)، (أمر) حاڵێکی گرنگ، کە خەفەت بەخش بێ بۆ مرۆڤ، واتە: وابکات کە گرنگیی پێ بدات و خەفەتی بۆ پەیدا بکات، ئنجا ئایا بۆچی شاژن دەڵێ: لە بارەی کارەکەتانەوە ڕای خۆتانم پێ بڵێن؟

١٠)- ﴿مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ﴾، من عادەتم نەبووە، بڕیاری یەکلاییکەرەوە لە کارێك بدەم، تاکو ئێوە ئامادە نەبن، یانی: من هیچ کارێکم نەکردوە، تاکو ئێوە ئامادە نەبن، یانی تاکو ئێوە ڕازی نەبن، لەو بڕیارەدا کە یەکلایی دەکەمەوە، ئنجا چ بە قسەکردن بێ، چ بە بێ دەنگ بوون، ئەمەش ئەوەی لێ وەردەگیرێ کە ئەو شاژنە شاژنێکی عاقڵ بووەو، ئەوەی کە ئێستا پێی دەڵێن: حوکمی دیموکراسیی، حوکمی خەڵك، ئەو دەستڕۆیشتووان (ملأ)ە، کە بە دەوریەوە بوون، کە نوێنەرانی خەڵك بوون، وەك چۆن ئێستا

پەرلەمان هەیە، ئەنجوومەنی نوێنەران هەیە لە وڵاتانی ئێمەدا، لە وڵاتانی دیکەدا کۆنگرێس هەیەو، ئەنجوومەنی پیران هەیەو ئەنجومەنی لۆردات هەیە، دۆما هەیەو، کنێست هەیە، ئەو شاژنەش دیارە بەو شێوە حوکمڕانیی کردوە، وەك من لەو دیبەیتەی لەگەڵ کاك مەلا بەختیاردا کردوومە، بە ناوی: (دیموکڕاسیی و سیکۆلاریزم لە ئەزموونی کوردستاندا)، گوتوومە: ئێمە لە قورئاندا نموونەی گەڕانەوە بۆ حوکمی گەل و ڕای خەڵکمان هەیە، ئەوەتا خوا ﷻ باسی ئەو شاژنە دەکات، کە سەرەنجامیشی سەرەنجامێکی خێرە، چونکە سەرەنجام لەگەڵ سولەیماندا دێتە نێو ئیسلامەوە، کەواتە: پرس و ڕا کردن بە خەڵك، لە ڕاستییدا مرۆڤ بەرەو ڕاستیی دەبات.

بە پێچەوانەوەش: خوا ﷻ کە لێرەدا مەدحی ئەو ئافرەتە دەکات و بە شێوەیەك دەیگێڕێتەوە کە دەبێتە مەدح و ستایش بۆی، لە چەندان ئایەتی قورئاندا، زەم و سەرزەنشتی فیرعەون دەکات، ئەو ئافرەتە دەڵێ: ﴿مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ﴾، من هیچ بڕیارێکم نەداوە، لە ڕابردوودا تاکو ئێوە ئامادە نەبن، ئایا ڕاتان چییەو ڕای خۆتانم پێ بڵێن، ڕاوێژیان پێ دەکات، بەڵام فیرعەون دەڵێ: ﴿مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾﴾ غافر، واتە: هەر ئەوەتان پێ دەڵێم کە خۆم بەڕاستی دەزانم و، هەرچی منیش دەیڵێم، بەس بەرەو ڕێی ڕاست ڕێنماییتان دەکەم، واتە: فیرعەون خۆ سەپێن بووە، ڕای خۆی پێ پەسند بووە، خواش ﷻ سەرزەنشتی دەکات، دەشزانین کە سەرنجامی فیرعەون چۆن بووە؟ سەرەنجامی ئەو شاژنەش چۆن بووە؟ کەواتە: خوا ﷻ لە قورئانەکەی خۆیدا پێمان دەفەرموێ: وەك فیرعەون مەکەن، بڵێن بەس ڕای خۆمان پێ پەسندەو، ڕای خەڵکتان پێ هیچ نەبێ و، خۆتان بە پەرستراوو پەروەردگار بزانن و، خەڵکتان پێ خزمەتکارو کۆیلەو بەردەست و ژێر دەست و کەودەن و نەفام بێ و، پێتان وا بێ پێویست بەوە ناکات و شایستەی ئەوە نین، پرس و ڕایان پێ بکەن! ئەگەر وەك فیرعەون بن و ئاوا بیربکەنەوە، سەرەنجامیشتان وەك هی فیرعەون دەبێ، نەخێر وەك شاژنی سەبەء بن، بەڵێ ئافرەتێکە، بەڵام تەماشای ڕەگەزەکەی مەکەن، تەماشای نێوەڕۆك بکەن، مرۆڤەکان بە ڕەگەزو ناوونیشان بەرزو نزم نابن، بەڵکو پێوەری مرۆڤ بە نێوەڕۆك و کردەوەیە، تەماشا

بکەن ئەو ئافرەتە چەندە سەر ڕاست بووە، چەندە لێزان بووە، کە بەبێ گەڕانەوە بۆ ڕای ئەنجوومەنی بڕیاردان لە وڵاتەکەیدا، هیچ بڕیارێکی نەداوەو، هەر بابەتێك، پێویستیی بە ڕاوێژکردن بێ، هەڵینەبڕیوەو یەکلایی نەکردۆتەوە.

١١)- ﴿ قَالُوا۟ نَحۡنُ أُو۟لُوا۟ قُوَّةٖ وَأُو۟لُوا۟ بَأۡسٖ شَدِيدٖ ﴾، بڕیار بە دەستان (مَلَأ) گوتیان: ئێمە خاوەنی، هێزین و خاوەنی زەبری توندیشین، واتە: هەم هۆکارەکانی جەنگمان هەن، هەم زەبرو زبرییشمان هەیە، چونکە هەیە هۆکاری جەنگی هەیە، بەڵام غیرەتی نیەو، توانای جەنگی نیە، یاخود مەشق و ڕاهێنانی نەکردوە، بەڵام گەلی سەبەء گوتوویانە: ئێمە هەم لە ڕووە ماددییەکەیەوە، هۆکارەکانی جەنگمان هەن، هەم لە ڕووی مەعنەوییشەوە، ئازایەتیی و غیرەت و خۆڕاهێنان و مەشق لەسەر چەکیشمان هەیە.

١٢)- ﴿ وَٱلۡأَمۡرُ إِلَيۡكِ ﴾، کارەکەش بۆ تۆ دەگەڕێتەوە، واتە: بڕیاری کۆتایی بە دەست تۆیە.

١٣)- ﴿ فَٱنظُرِي مَاذَا تَأۡمُرِينَ ﴾، بۆ خۆت سەرەنج بدەو ڕامێنەو هەڵیسەنگێنە، بزانە داخۆ فەرمانت بە چیی دەبێت! واتە: بە جەنگ، یاخود بە ئاشتیی؟

تەماشا ئەو ئافرەتە بکەن! تاکو لێی ورد دەبیەوە، عەقڵ و فامیدەیەیی تێدا دەبینی.

١٤)- ﴿ قَالَتۡ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا۟ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا ﴾، وا دیارە شاژن زۆر شارەزای مێژووو شارەزای حوکمی پادشایان و وڵاتان بووە، دەڵێ: بە دڵنیایی پادشایەکان ئەگەر بچنە ئاوەدانییەکەوە، تێکیدەدەن.

١٥)- ﴿ وَجَعَلُوٓا۟ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةٗ ﴾، پادشایەکان خەڵکی ئاوەدانییەکان ئەوانەی عەزیزو باڵادەستن، زەبوونیان دەکەن، واتە: ئەوانەی کار بەدەست و حوکمڕان بوون لەو شارو ئاوەدانییانەدا.

١٦)- ﴿ وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴾، عادەتیشیان وایە بەو شێوەیان کردوەو، هەر واشدەکەن، واتە: بەپێی ئەزموونی من: پادشاو حوکمڕانەکان، هەروایانکردوە و هەرواشدەکەن، ئنجا

ئەگەر ئێمە بەشەڕ بێین لەگەڵ سولەیمان دا، ئەگەری ئەوەی هەیە بەسەرماندا زاڵ بێت و بێتە وڵاتەکەمانەوە، ئنجا کە بێتە نێو وڵاتەکەمانەوە، وەك عادەتی پادشایان تێکیدەدات و کاولی دەکات و، ئەو خەڵکەش کە باڵادەستن تێیدا[1]، مەبەست پێیان ئەو بەرپرسانەیە کە حوکمڕان بوون، ئەوانەش زەبوون دەکات، عادەتیشیان وایەو هەر واشدەکات، واتە: هەم حوکمڕانەکان دوور دەخاتەوەو، هەم یاسایەکان دەگۆڕێ و، هەم ماڵ و منداڵ و خەڵکەکەش بە کۆیلەو بە دیل دەگرێ و بە تاڵان دەیانبات، لێرەدا بە تەئکید شاژنی سەبەء (مَلِكَة سبأ)، بەپێی ئەزموونی خۆی و شارەزایی خۆی قسە دەکات، واتە: پادشایانم هەر وا بینیون، ئنجا ئەمە ڕێ خۆشکردنە بۆ ئەو بڕیارەی دوایی دەیدات، یانی: ئەگەر سولەیمان پادشا بێ و، لەو حوکمڕانانە بێ کە ئێمە ناسیومانن، ئەگەر بێتە وڵاتەکەمانەوە، بەو شێوەیە دەکات، بۆیە:

١٧)- ﴿وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ﴾، من نێرەری دیارییەك دەبم، بۆ لایان، (إِلَيْهِم) بۆ لایان ڕاناوی کۆ بۆ سولەیمانە، واتە: من دیارییەك بۆ سولەیمان دەنێرم، بەڵام بە ڕێزەوە ناوی دێنێ، بێگومان کە دیارییەکە دەنێرێ، بەس ئەوە نیە کە یەك قەتار وڵاخ بڕۆن: حوشترەو ئێسترەو هەرچی هەیە، بە زێڕو زیوو گەوهەرو مرواریی و شتی نایابەوە، بەڵکو نامەیەکیش دەنێرێ و نوێنەرێکیش دەنێرێ، دەچێ بۆ لای سولەیمان و، دەڵێ: ئەوە نامەی شاژنە، ئەو دیارییانەشی بۆ ناردووی و، ئەوەش نامەکەیەتی، بەڵام خوای زاناو شارەزا ئەوە هەمووی کورت دەکاتەوە، چونکە ئەوەی بەلای شاژنەوە گرنگ بووە، نامەو نوێنەرەکە نەبووە، بەڵکو دیارییەکە بووە، چونکە دەیەوێ سولەیمان تاقیبکاتەوە، ئایا پادشاییەکە، بە دوای موڵك و ماڵ و ساماندا وێڵە، ئەگەر وایە با بۆی نەیەت بۆ (سبأ)و وڵاتەکەشمان کاول بکات و، وڵاتەکە غارەت بکات و تاڵانی بکات، بەڵکو ئەوەتا خۆمان سامان و دیاریی و خەڵاتێکی چاکی بۆ دەنێرین.

وشەی (هَدِيَة) بە پێی سیاق و سەلیقە ئەوە دەزانرێ، یانی: شاندێك دەنێرین، کە هاوڕێ بێ لەگەڵ نامەیەك و لەگەڵ دیارییەکیشدا، دیاریی (هَدِيَة)یش بریتیە لەوەی دەدرێ بە کەسێك، بە مەبەستی خۆ لێك نیزیك کردنەوەی و خۆ لەلا

---

(١) أعزة أهلها: أهلها الأعزة، الأعزة: جمع عزيز، یانی: باڵادەست و کاربەدەست.

خۆشەویست کردنی.

١٨)- ﴿فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ ٱلْمُرْسَلُونَ﴾، ئنجا چاوەڕێ دەکەم، بزانم نوێنەران بە چی دەگەڕێنەوە، لێرەوە دەزانین کە شاژن کە دیارییەکە دەنێرێ، بە نوێنەراندا دەینێرێ، دەڵێ: بزانم نوێنەران و نێردراوان، بە چ وەڵام و ئەنجامێکەوە دەگەڕێنەوە! (**فَنَاظِرَةٌ: إِسْمُ فَاعِلٍ، نَظَرَ بِمَعْنَى انتَظَرَ**)، واتە: (**ناظرة**) ناوی بکەرە لە (**نظر**)ەوە هاتوە، یانی: چاوەڕێی کرد، چاوەڕێ دەبم، بزانم ڕەوانە کراوان و نێردراوان بە چی دەگەڕێنەوەو، چ ئەنجامێکم بۆ دێننەوە؟

ئەمە لێی وەردەگیرێ کە ئەو شاژنە زۆر عاقڵ و فامیدەو لێزان بووە، ویستوویەتی سولەیمان تاقی بکاتەوە: ئەگەر پادشایەك بێ، وەك ئەو پادشایانەی دیکە، کە بە دوای غارەت و تاڵان و کۆکردنەوەی ماڵ و ساماندا دەگەڕێ، ئەوە دیارییەکە قبووڵ دەکات، بۆیە ئەگەر دوای قبووڵکردنی ئەو دیارییە، تەماعی شەڕو شۆڕی بوو، خۆی بۆ ئامادە دەکات، بەڵام ئەگەر وەك لە نامەکەیدا دەبینرێ، پێغەمبەری خوا بێ، کە خوا بە کورتیی و پوختیی گێڕاویەتەوە، ئەگەرنا حەتمەن لە نامەکەدا گوتوویەتی: من پێغەمبەری خوام و، پەیامی خوام بۆ هاتوەو، تۆ وەرە لەگەڵم بدوێ، با ئەو پەیامەی خوات پێڕابگەیەنم و، پێی قەناعەت هاتوو، (**مُقْتَنِع**) دەبی، بەڵام ئەگەر واشبێ پێغەمبەری خوا بێ، چاوی لە تاڵان و دەستکەوت و سامان نیەو، هەر سوور دەبێ لەسەر داواکارییەکەی خۆی کە بچم و گوێی لێ بگرم و، پەیامەکەی خوام پێبگەیەنێ.

مەسەلەی پێنجەم:

بردنی دیارییەکەی شاژن، بۆ سولەیمان ﷺ و، قبووڵنەکردنی و، هەڕەشەکردنی کە ئەگەر نەیەن بۆ گفتوگۆی تەبایانە، سوپایان بۆ دەبات، پاشان دوایی بڕیاردانی شاژن بەسەردان کردنی بۆ لای سولەیمان و، داواکردنی سولەیمان کە بەر لەوەی خۆی بێت، یەکێك تەختەکەی بۆ بێنێ و، هێنانی لە لایەن ئەو کەسەوە کە زانیاریی لە کتێبی ئاسمانیی لەلایە، لە چاوترووکانێکدا:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُم بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ ٱرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَآ أَذِلَّةً وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِىٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّى غَنِىٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە حەقدە بڕگەدا:

١)- ﴿فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ﴾، کاتێك شاندو نوێنەرەکان هاتنە لای سولەیمان، (**فَلَمَّا جَاءَ المُرْسَلُون، أو الوَفْدُ سُلَيْمَانَ**)، یانی: کاتێك نوێنەرانی شاژن، یان: شاندەکە هاتە لای سولەیمان، ئەمە بەچی دەزانین؟ لە کاتێك دا کە ڕستەی: ﴿فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ﴾، وشەکانی: (**رَسُول، مُرسَلُون، وَفد**)، نەهاتوون؟! بە بەڵگەی قسەکەی شاژن ئەوە دەزانین، کە دەڵێ: ﴿وَإِنِّى مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌۢ بِمَ يَرْجِعُ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾﴾، من دیارییەکیان بۆ دەنێرم و چاوەڕێ دەکەم، بزانم ڕەوانەکراوان چ ئەنجامێك دێننەوە، کەواتە: لەوەوە دەزانین، کە ئەو ڕەوانەکراوەو نێردراوانە ئەوانە بوون، کە چوون بۆ لای سولەیمان ﷺ.

٢)- ﴿ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ ﴾، سولەیمان گوتی: ئایا بە ماڵ و سامان هاوكاریی من دەكەن؟! دیسان لێرەدا خوای زاناو توانا قسەكان زۆر كورت و پوخت دەكاتەوە، چونكە یەكێك لە ڕووە زۆر گرنگەكانی ئیعجازی قورئان، بریتیە لە بە كورتیی (**إیجاز**) فەرمایشتكردن و، باس نەكردنی ئەو شتانەی كە پێویست ناكات باس بكرێن و، بە سیاق و سەلیقە دەزانرێن، هەر دیارە كە نوێنەرەكە دەچێ بۆ لای سولەیمان و دەڵێ: ئەوە دیاریی و خەڵاتەكانن كە شاژن بۆی ناردووی و، نامەكەی وێدەداو، لێی حاڵیی دەكات و، دیارییەكانی پێشان دەدات، ئەوە هەمووی دەپێچرێتەوە، (أَتُمِدُّونَنِ) ڕاناوی كۆی بۆ شاژن بەكارهێناوە، واتە: ئایا ئەی شاژن! ئەی بڕیار بە دەستانی وڵاتی (سبأ)، ئەمە پرسیارلێكردنی نكوولێلێكەرانەیە، ئایا ماڵ و سامان دەدەن، بە من، هاوكاریی من بە ماڵ و سامان دەكەن، دیاریی و خەڵاتی ماڵ و سامانم دەدەنێ؟ وشەی: (أَتُمِدُّونَنِ)، خوێندراویشەتەوە: (أَتُمِدُّنِّ) واتە: دوو نوونەكان تێكدا دەغم كراون.

٣)- ﴿ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُم ﴾، ئەوەی خوا بە منی داوە، زۆر چاكترو زیاترە لەوەی بە ئێوەی داوە.

٤)- ﴿ بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴾، بەڵكو ئێوە بە دیارییەكەی خۆتان دڵخۆشن، واتە: ئەم دیارییە، لە چاوی ئێوەدا، شتێكی گەورەو گرنگە، بەڵام لە لای من، شتێكی كەم بایەخ و بچووكە، چونكە:

یەكەم: ئیمكانیەت و توانای ماددیی زۆرم هەیە.

دووەم: من لایەنی ماددیی ژیانی دنیام پێ شتێك نیە، تاكو بایەخیی پێ بدەم و، بە دواییدا وێڵ و عەوداڵ بم.

هەڵبەتە سولەیمان كە ئەو دیارییەی ڕەتكردۆتەوە، بەو ئیعتیبارە ڕەتی كردۆتەوە، كە وەك بەرتیل (رشوة) بووەو، ئاوا هاتۆتە بەر چاوی، یاخود وەك بەرتیل و جێگرەوە بۆ وەرگرتنی هیدایەتی خواو، گەیاندنی هیدایەتی خوا بە شاژن و بە خەڵكی (سبأ)، دیارە ئەوانەش كە خاوەن مەبدەئن، مەبدەئەكانیان بە پارەو سامان ناگۆڕنەوەو بازرگان نین، چۆن زیاتر قازانج بكەن وابكەن و، چۆن

زیاتریان دەست بكەوێ، وابكەن، بەڵكو مەبەدەئیین و دەیانەوێ مەبەدەئەكانیان بچەسپێنن و، بگەیەنن، بۆیە سولەیمان دەڵێ:

٥)- ﴿ ٱرۡجِعۡ إِلَيۡهِمۡ فَلَنَأۡتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا ﴾، (ٱرۡجِعۡ إِلَيۡهِمۡ): ئەی نوێنەر! بگەڕێوە بۆ لایان، واتە: بگەڕێوە بۆ لای شاژن، بەڵام بەڕێزەوە ناوی دێنێ، پادشاو حوكمڕانان عادەتیان وابووە، بە ڕێزو حورمەتەوە ناوی یەكدی بێنن، ﴿ فَلَنَأۡتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا ﴾، بە دڵنیایی سوپایەكیان بۆ دێنین، سەربازانێكیان بۆ دێنین، كە نەتوانن بەرهەڵستیی ئەو سوپایەو سەربازانە بكەن.

(القِبَلُ: الطَّاقَةُ وَأَصْلُهُ المُقَابَلَةُ، فَأُطلِقَ عَلَى الطَّاقَةِ، لأنَّ الَّذِي يُطِيقُ شَيْئاً يَثبُتُ لِشَيء يُقَابِلُهُ)، **(لا قِبَلَ لَهُم)**، وزەو توانایان بەسەریدا ناشكێ، كە لە ئەصڵدا لە بەرانبەر **(مقابلة)**ەوە، هاتوە، بەڵام **(قِبَل)** بۆ تواناو وزە بەكارهاتوە، چونكە كەسێك شتێك بتوانێ، لە بەرانبەری دا دەچەسپێت و ڕووبەڕووی دەبێتەوە.

٦)- ﴿ وَلَنُخۡرِجَنَّهُم مِّنۡهَآ أَذِلَّةٗ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ﴾، بە دڵنیایی لەوێ بەزەبوونیی دەریان دەكەین، لە حاڵێك دا كە داماوو ملكەچن، ڕاناوی **(ها)** بۆ شارەكە دەچێتەوە، كە شاری **(مَأرِب)** و، پایەتەختی **(سبأ)** بووە، واتە: لە پایتەخت و شارەكە كە كردوویانە بە چەقی حوكمڕانیی لەوێ دەریان دەكەین و، وە دەریان دەنێین بە زەبوونیی، ﴿ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ﴾، لە حاڵێكدا كە دەستەپاچەو هیچ لە دەست نەهاتوون، ئەگەر ئێمە بە سوپاوە بچین و لەگەڵمان بە شەڕ بێن و تێكبگیرێن، سەرەنجامی شەڕو تێكگیرانەكەیان لەگەڵ ئێمەدا، هەر تێكشكانە بە مسۆگەریی، سولەیمان ﷺ زۆر لە خۆی و سوپایەكەی خۆی ڕابینیوەو، دڵنیا بووە، بۆیە ئەگەری ئەوەی دانەناوە كە ئەوان بەسەریان دا زاڵ دەبن، بەڵكو هەر یەكسەر فەرموویەتی: لە شارەكەیان دەریان دەكەین بە ملكەچیی، لە حاڵێكدا كە زەبوونن و، دەستەپاچەو هیچ لە دەست نەهاتوون.

وشەی **(صَاغِر)** من پێم وایە بە مانای زەبوون نایەت، چونكە پێشێ **(أَذِلَّة)** ی بەكارهێناوە، كە كۆی **(ذَلِيل)**، بەڵام **(صَاغِر)** بە مانای دەستە پاچەو هیچ

لـە دەسـت نەهاتـوو، دێ، چونکـە (إِسْمُ فَاعِل)ە، لـە (صَغُـرَ) واتـە: بچـووك بـوو، نابـووت بـوو، هەرچەنـدە (صَغُـرَ) یـان بـە (ذَلَّ) لێکداوەتـەوە، بـەڵام چاوگەکـەی: (صَغَارَ)، یـانی: دەسـتەپاچەیی و، هیـچ لـە دەسـت نەهاتوویـی و، هیـچ پێنەکـران لـە بەرانبـەر ئـەو کەسـەدا، کـە هاتۆتـە رووبـەڕووی.

ئنجـا لێـرە دیسـان ئـەوە هەمـووی پێچراوەتـەوە: کە شـاندەکەی شـاژن چوونەوەو، دیاریـی و خەڵاتەکەیـان بـردەوە بـۆ لای شـاژن، دیـارە پەیامەکـەی سولەیمانیشـیان پێگەیانـدوە، بۆیـە ئـەوە دەپێچرێتـەوە، کـە شـاژن، نامـە، یـان نوێنـەر دەنێرێتـەوە، کـە: باشـە ئێمـە دێیـن، بـۆ وتوێـژ، بـە شـێوەیەکی ئاشـتییانە دێیـن و پێویسـت نـاکات تـۆ سـوپاو سـەربازان بێنـی، ئـەوە هەمـووی دەپێچرێتـەوەو یەکسـەر دەڵـێ:

٧)- ﴿ قَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴾، ئەی دەستڕۆیشتووان و بڕیار بە دەستانی کۆڕو مەجلیسەکەم! کامتان تەخت و کورسییەکەیم بۆ دێنێ، بەر لەوەی بەملکەچیی بێنەلام؟ (عَرْش) وەك گوتمان، ئەو کورسیی و تەختەیە کە حوکمڕان لەسەری دادەنیشێ، یانی: ئەی بڕیار بەدەستان! کامتان کورسیی و تەختەکەیم بۆ دێنێ، پێش ئەوەی بە تەبایی بێن؟ کورسی و تەختەکەیم بۆ بێنن، تاکو کە هات سەری سوڕبمێنێ، کە چۆن کورسیی و تەختەکەی، کە بەس خوا دەزانێ چەند ژووری لەسەر داخستوون و، لە چ قەڵایەکی مەحکەم دابووەو، چەند سەربازو پاسەوان و ئێشکچیی هەبوون، ئەدی چۆن سولەیمان پێش خۆی کورسی و تەختەکەی بگەیەنێتە وێ؟! لێرەدا کە دەفەرموێ: **(قبل أن يأتوني مسلمين)** زۆربەی توێژەرەوانی قورئان پێشتریش ئاماژەمان پێدا، دیسان وایان لێکداوەتەوە، بەر لەوەی شاژن بە مسوڵمانەتیی بێ بۆ لام، لە ڕستەی: ﴿ يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴾دا، ڕاناوی کۆی بەکارهێناوە، بەڵام لە هەر مەبەست پێی شاژنە، بەڵام بۆ ڕێزو حورمەت، بەکارهاتوە، بەڵام دیسان مەبەست ئەوە نیە کە بە مسوڵمانەتیی بێ، چونکە جارێ ئەصڵەن نەهاتووە، پەیامی خوای پێنەگەیوەو، نازانێ ئیسلام چییە، ئنجا جارێ کە نازانێ ئیسلام چییە، چۆن مسوڵمان بوەو، چۆن ئیسلامی قبووڵ کردوە؟ نەخێر، (مُسْلِمِينَ)، یانی: (خَاضِعِيْن)، یانی: بە ملکەچیی و بە تەبایی و بە ئاشتییانە و بە (مُسَالِم)یی.

٨)- ﴿قَالَ عِفۡرِيتٞ مِّنَ ٱلۡجِنِّ﴾، عفریتێك لە جینن گوتی، (**عِفْرِيْتٌ: الشَّدِيْدُ الَّذِي لَا يُنَالُ وَلَا يُصَابُ فَهُوَ يُتَقَّى لِشَرِّه**)، (**عِفْرِيْت**) تەفسیرەکان بە زۆر شێوە لێکیان داوەتەوە، بەڵام گرنگ ئەوەیە، لێرە دەڵێ: ئەو بە هێزەیە کە کەس ناتوانێ زەبری لێ بدات و، کەس پێی ناوێرێ، بۆیە خۆ لە خراپەی دەپارێزرێ، هەندێکی دیکە گوتوویانە: ئەو کەسەی زۆر خراپەکار بێ و، زۆریش بە زەبر بێ، بەڵام گرنگ ئەوەیە (عفریت) جۆرێکە لە جینن، کە زۆر بە توانایەو، تواناکەشی زیاتر لە خراپەدا بەکاردێنێ، بەڵام ئەو عیفریتەی لە سوپای سولەیماندا بووە، ملکەچ بووە بۆ چاکەو، تواناو وزەکانی بەکارهێناون، بە فەرمانی سولەیمان.

٩)- ﴿أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبۡلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ﴾، (عفریتێك لە جند گوتی:) من تەخت و کورسییەکەیت بۆ دێنم، پێش ئەوەی لە شوێنی خۆت هەڵسی.

ئەم ڕستەیەش دوو واتای هەن:

یەکەم: واتە: کە دادەنیشی، پێش ئەوەی هەڵسی، یانی: چەند چرکەیەك و چەند خولەکێکی پێدەچێ.

دووەم: کە زیاتر پێدەچێ ئەوە مەبەست بێ: سولەیمان عليه السلام عادەتی وابووە، کە پێش نیوەڕۆیان دانیشتووەو نیوەڕۆیە هەڵساوە، بۆ دادوەریی و حوکمڕانیی دانیشتوەو خەڵك موراجەعەی پێکردوە، بۆ وێنە: لە سەعات هەشت (٨)ی بەیانییەوە، یان زووتر دانیشتوەو نیوەڕۆ هەڵساوە، واتە: بە چەند سەعاتێك بۆت دێنم، کە ماوەی چەند ڕۆژە ڕێیەکە، لە یەمەنەوە بۆ شام.

کە دەفەرموێ: ﴿قَبۡلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ﴾، لەو بارەوەش ئەم شوێنەوارە دێنین: (**قَالَ السُّدِّيُّ وَغَيْرُهُ: كَانَ سُلَيْمَانُ يَجْلِسُ لِلْقَضَاءِ، وَالحُكُومَاتِ، وَلِلطَّعَامِ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ إِلى أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ**)[1].

---

(١) تفسير القرآن العظيم: لابن كثير، ج٣، ص٣٦٣.

واتە: سوددیی و غەیری ئەویش گوتوویانە: سولەیمان ﷺ بۆ دادوەریی و بۆ چارەسەری کێشەی خەڵك و بۆ نان خواردن، لە سەرەتای ڕۆژەوە تاکو خۆر لای دەداو بەلای خۆر ئاوادا، تاکو دوایی نیوەڕۆ، دادەنیشت. کەواتە: کە گوتوویەتی: ﴿قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ﴾، واتە: کە دانیشتی پێش ئەوەی هەڵسی، واتە: لە چێشتەنگاوەوە تاکو لای نیوەڕۆ، من ئەو کورسیی و تەختەت، بۆ دێنم.

١٠)- ﴿وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ﴾، من لەسەر هێنانی ئەو کورسیی و تەختەش، هەم بەهێزم، هەم ئەمینداریشم، واتە: بەهێزم لەسەر هەڵگرتنی و، ئەمینداریشم لەسەر پاراستنی کە دەستکاریی نەکرێ و، ئەگەر شتێکی لەسەر بێ، بە هەر شێوەیەك دانراوە، دەیهێنم.

سولەیمان ﷺ ئەوە باس نەکراوە، بەڵام وادیارە پێی زۆر بووەو، چەند سەعاتێك زۆرە، ئەو کورسیی و تەختە لە یەمەنەوە بگاتە شام، کە لە ڕاستییدا ئێستا لەم سەدەی بیست و یەکی زایینی و، سەدەی پازدەی کۆچییشدا، بە چەند سەعاتێك شتێك لە یەمەنەوە بهێنرێ بۆ شام، هەر زۆر نیە، بەڵام دیارە سولەیمان ﷺ خوا ﷻ توانایەکی زۆر سەرسوڕهێنەری پێداوە، بۆیە پێی زۆر بووەو، داوای کردوە کە دەمەوێ خێراتر بێ، بۆ لام.

١١)- ﴿قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ﴾، ئەو کەسە کە زانیاریی لە کتێبی لە لا بوو، گوتی:

١٢)- ﴿أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾، من بۆتی دێنم بەر لەوەی کە چاوت بگەڕێتەوە بۆ لات، واتە: کە تەماشای شتێك دەکەی و سەرنجی دەدەی، پێش ئەوەی چاوتی لەسەر لابدەی، دەیهێنم بۆ لات.

یاخود (طَرْف) بە مانای (جَفْن) پێڵووی چاو، دێ، یانی: کە چاوت دەکەیەوە، پێش ئەوەی چاوت بترووکێ، بە چاوتروکانێك بۆت دێنم، واتە: لە چەند چرکەیەکدا، نەك لە چەند خولەکێکیش دا، لە چەند چرکەیەکدا بۆت دێنم.

ئنجا لێرەدا زانایان زۆر مشتومڕیان بووە، لەوبارەوە کە: دەبێ ئەوە کێ بێ، ئەو توانا لە ڕاددەبەدەرەی هەبووەو، ئەو توانا یاسادڕ (خَارِق العَادة)یەی هەبووە؟

أ- هەندێك گوتوویانە: (آصَفِ بْنِ بَرْخِيَا)یە، کە لە بەنوو ئیسڕائیل بووەو، سولەیمان خۆشی لە بەنوو ئیسڕائیل بووە، کە لەبارەیەوە گوتراوە: (كَانَ صِدِّيْقَاً يَحْفُظُ اسْمَ اللهِ الأَعْظَم)، زۆر بڕوا پتەو بووەو، ناوی هەرە مەزنی خوای لەبەر بووە.

ب- هەندێك گوتوویانە: کەسێکی زانا بووە، بە کتێبی خوا ﷻ.

ج- هەندێکی دیکە گوتوویانە: هەر سولەیمان خۆی بووە، بۆ وێنە: (الشعراوي) لە (خواطر)ەکەی خۆیدا[1] وایگوتوە.

بەڵام زۆربەیان دەڵێن: (آصَفِ بْنِ بَرْخِيَا) بووە، بۆ نموونە: تەفسیری (إبن الكثير)، [2] تەفسیرەکان هەموویان لەو بارەوە ڕا جیاییان هەیە، بەڵام زۆربەیان دەڵێن: (آصف بن برخيا) بووە.

منیش دەڵێم: خوا ﷻ هیچی نەفەرمووە، ڕوونی بکاتەوە کێ بووە، پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەوە هیچ شتێکی بە سەندێکی ڕاست لێ نەگێڕدراوەتەوە، بۆیە ڕاسترو چاکتر وایە، بڵێین: خوا تەنیا ئەوەندەی فەرمووە، ئەو کەسەی زانیاریی لە کتێب، لە لابوو، کە مەبەست پێی کتێبی ئاسمانییە، ئەو کەسەی زانیاریی لە کتێبی ئاسمانیی لە لا بوو، ئاوای گوت و ئاوای کرد، بەڵام کێ بوو؟ دیارنیە، بەڵام بە دڵنیایی کەسێك بووە لە نیزیکانی سولەیمان و، لە کاربەدەستانی و، لەوانە بووە کە لە کۆڕو مەجلیسەکەیدا بوون و، لەوانە بووە کە کاروبارەکانی بۆ ڕاپەڕاندوون، وەك ئەنجومەنی وەزیرانی ئێستا، واتە: یەکێك بووە لەوانەی زۆر لە سولەیمان نیزیك بوون و، زۆری تێڕابینیوە، بەڵام ئەوە کە سولەیمان بۆ خۆی بوو بێت، هەرچەندە هەندێك لە تەفسیرەکان وایانگوتوە، بەڵام ئەوە

---

(١) ج١٧، ص١٠٧٨٥.

(٢) ج٣، ص٣٦٤.

ناگونجێ، چونکە دەڵێ: (أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ)، من بۆتی دێنم، یانی: دواندن لەگەڵ سولەیمان دەکات، ئنجا سولەیمان چۆن بە خۆی دەڵێ: بۆتی دێنم؟! هەندێك لە ڕوونکەرەوان خوا لێیان ڕازی بێ، ڕەنگە باش سەرنجی عیبارەتەکەیان نەدابێ، ئەگەرنا ئینسان بۆ خۆی ناڵێ من بۆتی دێنم، ﴿قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ﴾، ئنجا ئەگەر وابووایە، خوا ﷻ یەکسەر دەیفەرموو: (قَالَ سُلَيْمَانُ أَنَا ءَاتِ بِهِ)، سولەیمان فەرمووی من بۆ خۆم دەیهێنم، ئنجا نەشیدەفەرموو: ﴿قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾، بەڵکو دەیفەرموو: (قَبلَ أَنْ يَرتَدَّ إلَيْكُم طَرْفُكُم)، پێش ئەوەی چاوتان بگەڕێتەوە لاتان، بە چاوترووکانێك دەیهێنم! بێگومان سولەیمان نەبووە، چونکە سولەیمان پێغەمبەری خوا بووەو حوکمڕان بووەو، حوکمڕانیش عادەت نیە بۆ خۆی شتەکان بکات، بەڵام کەسێك بووە کە نیزیك هاوکاری سولەیمان بووەو، بەردەستی بووەو کار ڕاپەڕێنەری بووە.

١٣)- ﴿فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ﴾، ئەوە هەموو دەپێچێتەوە کە چۆن بۆی هێنا؟ چونکە مادام بە چاوترووکانێك بێ، پێویست ناکات، درێژەی بدرێتێ: کاتێك سولەیمان تەختەکەی بینی لە لای خۆی، سەقامگیر بوو، ئامادە بوو.

١٤)- ﴿قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّى﴾، گوتی: ئەوە لە بەخششی پەروەردگارمە، کە بەو خێراییە ئەو تەختەم بۆ هات، لە یەمەنەوە بۆ شام.

١٥)- ﴿لِيَبْلُوَنِىٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ﴾، تاکو تاقییم بکاتەوە: ئایا سوپاسگوزاریی دەکەم، یاخود سپڵەیی دەکەم، چونکە سوپاسگوزرایی دەبێتە هۆی زیادبوون، وەك گوتراوە: (الشُّكْرُ قَيْدُ النِّعْمَةِ المَوْجُودَة)، سوپاسگوزاریی بەستنەوەیە بۆ ئەو نیعمەتەی کە هەیە، ناهێڵێ لە دەست بچێ، وەك خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ۝٧﴾ إبراهيم، واتە: بە دڵنیایی ئەگەر سوپاسگوزاریی بکەن، بۆتان زیاد دەکەم.

١٦)- ﴿وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ﴾، هەر کەسێك سوپاسگوزاریی بکات، سوودی سوپاسگوزارییەکە بۆ خۆیەتی.

١٧)- ﴿وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ﴾، هەر کەسێکیش سپڵەیی بکات، بە دڵنیایی پەروەردگارم بێ نیازی بەخشندەیە، بێ نیازە لە سوپاسگوزارییەکە، بەخشندەشە خەڵك سوپاسی بکات و نەکات، ئەگەر بیەوێ پێیان دەبەخشێ.

ئەوە کە سولەیمان ﷺ دیارییەکەی ڕەتکردۆتەوە، وەك گوتمان: لەبەر ئەوە بووە، کە ئەو بە بەرتیل (رشوة) لێی حاڵیی بووە، ئەگەرنا دیاریی نابێ ڕەت بکرێتەوە، (الهدِيَةَ لَا تُرَدُّ)، هەرچەندە ئەوە بەس قسەیەکی باوەو فەرموودە نیە، پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەوە فەرموویەتی: {إِنِّي نُهِيتُ عَنْ زَبْدِ الْمُشْرِكِينَ} (أخرجه: أبو داود: ٣٠٥٧، والترمذي: ١٥٧٧، والبيهقي في الكبرى: ١٩٢٦٤).

واتە: من لێم قەدەغەکراوە دیاریی و بەخششی هاوبەش بۆ خوادانەران وەربگرم.

بۆ ئەوەی منەتبارو چاو بەرەژێریان نەبێت، کەواتە: سولەیمان ﷺ لەو ڕووەوە ئەو دیارییەی وەرنەگرتوە، ئەگەرنا دیاریی وەردەگیرێ.

مەسەلەی شەشەم:

ئنجا بەر لەوەی شاژن (بلقیس)بێ، سولەیمان ﷺ گوتی: تەختەکەی دەستکاریی بکەن و بیگۆڕن، تاکو بزانین دەیناسێتەوە، یان نا؟ ئنجا کە هات و لێیان پرسی: ئایا تەختەکەی تۆ ئاوابوو؟ گوتی: دەڵێی ئەوە، سەرەنجام بە هۆی ئەوەوە کە لە خەڵکێکی کافر بووە، ملی نەدا بۆ خواپەرستیی و، سولەیمانیش کۆشکێکی هەبوو، زەوی حەوشەکەی شووشە بوو، شێوەی شەپۆلی ئاوی دەکرد، بۆیە (شاژن) لاقی هەڵکردن تاکو تەڕ نەبێ، سولەیمانیش پێی گوت: ئەوە کۆشکی شووشەییە، نەك ئاوی جۆگەلە، ئەویش لە ژێر کاریگەریی ئەو هەموو موعجیزانەدا مسوڵمان بوو:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ ۚ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن سَاقَيْهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ ۗ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا ﴾، سولەیمان گوتی: تەختەکەی بۆ نەناس، بکەن، لێی بگۆڕن، واتە: دەستکاریی بکەن، (**اجْعَلُوا العَرْشَ مُنْكَراً مُغَيَّراً عَنْ شَكْلِهِ، كَمَا يَتَنَكَّرُ الرَّجُلُ للنَّاس، لِئَلاَّ يَعْرِفُوْه**)[1]، واتە: تەختەکە نەناسراوو گۆڕدراو بکەن، لەو شێوەیەی کە لەسەریەتی، وەك چۆن پیاوێك خۆی دەگۆڕێ و نەناس دەکات، بۆ ئەوەی خەڵك نەیناسنەوە.

---

(١) **التفسير الكبير، ج٢٤، ص١٨٢.**

٢)- ﴿نَنظُرۡ أَتَهۡتَدِيٓ﴾، {تەختەکەی بۆ نەناس و دەستکاریی بکەن} ئنجا ئێمە سەرنج دەدەین: ئایا ڕێی ڕاست دەگرێ بۆ ناسینەوەی تەخت و کورسییەکەی؟

٣)- ﴿أَمۡ تَكُونُ مِنَ ٱلَّذِينَ لَا يَهۡتَدُونَ﴾، یاخود لەوانە دەبێ کە ڕێی ڕاست ناگرن، واتە: ئایا دەیناسێتەوە، یاخود نایناسێتەوە؟ کورتەکەی ئەوەیە، بەڵام خوا ﷻ بەو تەعبیرە هێناویەتی، چونکە ئەوە موناسەبەتیشی هەیە، لەگەڵ هیدایەت وەرگرتن و هیدایەت وەرنەگرتنی دا، واتە: ئایا لەوەشدا هیدایەت وەردەگرێ، کە تەختەکەی بناسێتەوە، هێندە عەقڵ و سەلیقەی هەبێ، کورسیی و تەختەکەی خۆی بناسێتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا کە دەستکاریی کراوە؟ ئنجا مەزندەی ئەوەی لێ دەکرێ، ئەو عەقڵ و سەلیقەیەی بیگەیەنێ بەوەش، کە هیدایەتی مەعنەوییش وەربگرێ و پەیامی خواش وەربگرێ و، خوا بناسێ و لەمەودوا تەنیا خوا بپەرستێ و خۆر نەپەرستێ.

ئەوە لە تەفسیرەکاندا باس نەکراوە - یان من نەمبینیوە - بەڵام من وای تێدەگەم، کە ئەمە ئاماژەیە بەوەش، کە ئەگەر لەمەدا هیدایەت وەربگرێ، مەزەندەی ئەوەی لێ دەکرێ، هیدایەتە مەعنەوییەکەش وەربگرێ، ئەگەرنا مانا ڕواڵەتییەکەی ئەوەیە: ئایا کورسی و تەختەکەی خۆی دەناسێتەوە، یان نایناسێتەوە؟

هەندێکیش گوتوویانە: ﴿أَتَهۡتَدِيٓ أَمۡ تَكُونُ مِنَ ٱلَّذِينَ لَا يَهۡتَدُونَ﴾، واتە: ئایا بەهۆی ئەو کورسیی و تەختەوە، کە لە یەمەنەوە بۆی هاتوە، بۆ ئێرە، بە چاوتروووکانێك، پێغەمبەرایەتیی سولەیمانی پێ دەناسێ، یاخود پێی ناناسێ؟ ئایا دەبێتە هۆی هیدایەتی، یاخود نابێتە هۆی هیدایەتی؟

٤)- ﴿فَلَمَّا جَآءَتۡ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرۡشُكِ﴾، کاتێك شاژن هات، گوترا: ئایا تەختەکەی تۆ ئاوایە؟ نەگوتراوە: (**أَهَذا عَرْشُكِ**)، ئایا ئەمە تەختەکەتە؟ چونکە ئەمە دەبوو بە جۆرێك لە فێرکردن و تەڵقین، بەڵکو گوتوویەتی: (أَهَٰكَذَا عَرۡشُكِ): یانی: (**أَمِثْلَ هَذا العَرْشِ، عَرْشُكِ؟**)، ئایا تەختەکەی تۆش، وەك ئەم تەختە بوو؟ تەماشا بکەن، چ وەڵامێکی عاقڵانەو زانایانە دەداتەوە!

٥)- ﴿قَالَتۡ كَأَنَّهُۥ هُوَ﴾، گوتی: دەڵێی ئەوە، بۆیەش وایگوتوە چونکە: لە سەرێکەوە کورسی و تەختەکەی خۆی دەناسێتەوە، لە لایەکی دیکەوەش دەستکاریی کراوەو گۆڕدراوە، پاشان بەو خێراییە، چاوەڕوان نەکراوە، لە یەمەنەوە هاتوە بۆ وێ، ئەویش زانیویەتی لەوێ لە کۆشکدایەو پاسەوانی هەیەو، دەرگای لەسەر داخستوە، ئنجا ئەگەر یەکسەر بڵێ: ئەوە، ئەدی چۆن هاتوە بۆ ئێرە؟ ئنجا دەستکارییش کراوە، ئەگەر بشڵێ ئەو نیە، زۆر بەوی دەچێ! بۆیە وەڵامێکی زۆر لێزانانەو کارامانەی داوەتەوە، گوتوویەتی: دەڵێی ئەوە، نەگوتوویەتی ئەوە، نەگوتوویەتی ئەو نیە، نە نکووڵیی لێکردوەو، نە یەکسەریش دانی پێداهێناوە، بەڵکو سنوورێکی میانجیی گرتوە.

٦)- ﴿وَأُوتِينَا ٱلۡعِلۡمَ مِن قَبۡلِهَا وَكُنَّا مُسۡلِمِينَ﴾، لە پێش ئەو (شاژن)دا، زانیارییمان پێدرا بوو و، ئێمە مسوڵمان بووین، ملکەچ بووین.

زانایان زۆر لەو بارەوە مشتومڕیان کردوە، ئایا ئەم قسەیە هی کێیە؟! زانیارییمان لە پێش ویدا پێدراوەو، ئێمە بۆ خوا ملکەچ بووین:

أ- هەندێك گوتوویانە: قسەی شاژنە، یانی: زانیارییمان پێش ئەم موعجیزەیەش، لە بارەی پێغەمبەرایەتیی داوودو سولەیمانەوە پێدرا بوو، ﴿وَكُنَّا مُسۡلِمِينَ﴾، ئێمە پێشتریش بۆ خوا ملکەچ بووین.

ب- هەندێك گوتوویانە: ئەوە هەر قسەی سولەیمان و خەڵکەکەی دەوروبەریەتی، واتە: ئێمە پێش ئەم موعجیزەیەش، زانیارییمان بە خواو توانای بێ سنووری خوا ﷻ، پێدرا بوو، یاخود: پێش ئەوەی ئەو ئافرەتەش بێ، ئێمە زانیارییمان پێدرابوو هەر بۆ خواش ملکەچ بووین.

هەردووك ئەگەرەکەی هەن و، ئەوەش یەکێکە لە ڕووەکانی ئیعجازی قورئان کە خوا ﷻ، ڕستەیەك یان وشەیەك دەفەرموێ، کەس ناتوانێ بڵێ: بەس ئەوە مانایەکەیەتی، بەڵکو زۆر جاران ئەو مانایەش هەڵدەگرێ و، مانایەکی دیکەش

هەڵدەگرێ و، دەگونجێ زۆر شتی دیکەشی لەسەر بگوترێ، هەرگیز نهێنییەکانی قورئان نابڕێن، هەرگیز گەوهەرەکانی دەریای قورئان نابڕێن.

٧)- ﴿وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾، ئەوەی پێشتر لە جیاتی خوا دەیپەرست، گێڕایەوە.

ئەو ڕاناوە (ها) بۆ شاژن دەگەڕێتەوە، بە دڵنیاییەوە، یانی: (صَدَّت المَلِكَةَ)، شاژنی گێڕایەوە، لە خواپەرستیی و لەوە کە تەنیا خوا بپەرستێ، ئەوەی لە جیاتی خوا دەیپەرست، یانی: (صَدَّهَا عِبَادَتُهَا لِغَيْرِ الله، عَنْ عِبَادَتِهَا لِله)، پەرستش ئەنجامدانی بۆ جگە لە خوا، گێڕایەوە لە پەرستن ئەنجامدان بۆ خوا ﷻ، واتە: بتپەرستیی و خۆرپەرستیی ڕێی خواپەرستیی لێگرت، یان جگە لە خواپەرستیی، ڕێی خوا پەرستیی لێگرت، ئەم ڕستەیە دوو مانای دیکەشی هەن دوایی لە کۆتایی تەفسیرکردنی ئایەتەکەدا، باسیان دەکەین.

٨)- ﴿إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَـٰفِرِينَ﴾، چونکە بە دڵنیایی ئەو ئافرەتە لە کۆمەڵێکی کافر بوو، واتە: ئەویش هەر لەسەر ئایینی خەڵکەکەی خۆی بوو، واتە: هۆکاری خوا نەپەرستنی ئەوە بوو، کە لە کۆمەڵێکی کافر بوو، نەك لە خودی خۆیدا، قەناعەتی بە کوفر بوو بێ، بەڵام خەڵك و کۆمەڵگایەکەی کافر بوو، ئەویش وەك وانی کرد، بۆ دڵڕاگرتنی ئەوان، نەك بۆ خۆی قەناعەتی وابووبێ.

ئنجا ڕستەی: (وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ) - وەك پێشتریش گوتمان - واتایەکی دیکەشیان بۆ لێکداوەنەوە:

أ- خوا گێڕایەوە ولایدا لەوەی کە لە جیاتی خوا دەیپەرست: (وَصَدَّها اللهُ: عَمّا كَانَت تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّه)، خوا گێڕایەوەو دووری خستەوە لەوەی کە لە جیاتی خوا دەیپەرست و بەرەو خوا بەیەکگرتنی هێنا، ﴿إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَـٰفِرِينَ﴾، چونکە پێشتر لە کۆمەڵی بێبڕوایان بوو.

ب- کە (وَصَدَّها): ڕاناوەکەی دەچێتەوە بۆ سولەیمان، یانی: (وَصَدَّها: سُلَيْمَانُ عَمَا كَانَت تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّه)، سولەیمان گێڕایەوە لەوەی لە جیاتی خوا دەیپەرست، لەو

خۆرپەرستیی و جگە لە خواپەرستییەی گێڕایەوە، کە ئەمە ئەنجامێکە پێش خراوە، واتە: لە ئەنجامی ئەو وتوێژەی لەگەڵیدا کردو، لە ئەنجامی ئەو موعجیزانەدا کە پێشانیدان، سولەیمان بوو بە هۆی هیدایەتی و، بوو بە هۆی دەرباز بوونی لە بتپەرستیی و هێنانی بەرەو لووتکەی بەرزی خواپەرستیی، کە خوا بەیەکگرتن (**توحید**)ە.

٩)- ﴿قِيلَ لَهَا ٱدۡخُلِي ٱلصَّرۡحَ﴾، پێی گوترا: بچۆ نێو ئەو کۆشکەوە، وشەی (**صَرْح**) بە مانای کۆشك (**قصر**) دێ و، بە مانای حەوشەی خانووش، دێ، واتە: ئەو حەوشەیەی کە کراوە بۆ کۆشکەکە، دەگرێتەوە، وشەی (**صَرْح**) زیاتر مەبەست پێی کۆشکە، بەڵام ئاشکرایە پێش ئەوەی بچێتە کۆشکەکەوە، دەبێ بچێتە حەوشەکەیەوە.

١٠)- ﴿فَلَمَّا رَأَتۡهُ حَسِبَتۡهُ لُجَّةٗ﴾، کاتێك کۆشکەکەی بینی، یاخود حەوشەی کۆشکەکەی بینی، پێی وابوو شەپۆلە، یاخود پێی وابوو جووڵەی ئاوە، (**لُجَّة**) کە بە (**لُجَج**) کۆ دەکرێتەوە، بریتیە لە جووڵەی شەپۆل، (**مَوجَة**) کە بە (**أمْوَاج**) کۆدەکرێتەوە، یانی: شەپۆل، شەپۆلەکان، وایزانی کە جووڵەی ئاوە، ژێر زەوییەکەوە دەبینرێ.

١١)- ﴿وَكَشَفَتۡ عَن سَاقَيۡهَا﴾، لاقەکانی خۆی دەرخستن، واتە: داوێنی خۆی هەڵکرد، بۆ ئەوەی تەڕ نەبێ، وایزانی شەپۆلی ئاوەو جۆگەلەیە، (**سَاقَيْهَا**) خوێندراویشەتەوە: (**سَأْقَيْهَا**).

١٢)- ﴿قَالَ إِنَّهُۥ صَرۡحٞ مُّمَرَّدٞ مِّن قَوَارِيرَ﴾، سولەیمان گوتی: ئەوە کۆشکێکی سپیی و سافە لە شووشان، بێگومان بێژەری ئەو قسەیە سولەیمان بووە، چونکە ئەو لە پێشوازیی دا بووە.

(**صَرْحٌ**) کۆشکێکە، (مُّمَرَّدٞ مِّن قَوَارِيرَ): (**مُمَرَّد**) یانی: (**مُمَلَّس**)، لووس و سپیی و ساف (**مِّن قَوَارِير**)، (**قَوَارِيْر**) کۆی (**قَارُورة**)یە، واتە: شووشە، یانی: کۆشکێکی شووشە بەندەو، تەختەکەشی وا دروستکراوە، ئاوەکەی بە ژێردا بڕوات، بەڵام ئەوە شووشەیەو پێش ئەوەی لاقت بچێتە نێو ئاوەکە، شووشەکە دەیگرێتەوەو ئاوەکە بە ژێریدا دەڕوات.

١٣)- ﴿قَالَتۡ رَبِّ إِنِّي ظَلَمۡتُ نَفۡسِي﴾، شاژن گوتی: پەروەردگارم! من ستەمم لە خۆم کرد.

١٤)- ﴿وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾، {لە ڕابردوودا ستەمم لە خۆم کردوە، کە تۆم نەپەرستوە} ئێستاش لەگەڵ سولەیماندا بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان ملکەچم.

ئائە لێرەدا شــاژن مســوڵمان دەبێ.

کەواتــە: کــە ســولەیمان نامەکــەی بــۆ دەنێــرێ و دەنووســێ: ﴿وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾﴾، کــە ڕوونکــەرەوان (مفسِّريــن) وایــان لێکداوەتــەوە، مەبەســت پێــی مســوڵمانەتییە، لــە ڕاســتییدا لێــی حاڵیــی نەبــوون، چونکــە پێــش ئــەوەی بــێ بــۆ لای ســولەیمان و، وتوێــژی لەگەڵــدا بــکات و، پەیامــی خــوای تــێ بگەیەنــێ و، بــۆی بــاسی بەرنامــەو ئاییــنی خــوا بــکات، مەعقــووڵ نیــە، مســوڵمان بــێ، چونکــە بــڕوا بــە شــتێکی نەنــاسراو ناهێنــێ! ســولەیمان لــە بنــەڕەت دا بۆیــە بانگــی کــردوە، کــە بیدوێنــێ و ئــەو شــتانەی پێشــان بــدات و ســەرەنجام قەناعــەتی بێــت، نــەك بــە نامەیــەك و بــە هەڕەشــەو فشــار، مســوڵمان بــێ، چونکــە ئــەوە:

١- پێچەوانەی سروشتی ئایینی خوایە: ﴿لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ﴿٢٥٦﴾﴾البقرة،

٢- پێچەوانەی عەقڵ و سەلیقەی سولەیمانەو، پێچەوانەی حیکمەتی سەفەرو هاتنەکەی شاژنی سەبەئیشە، چونکە بۆچی چووە بۆ شام؟! بۆ ئەوەی سولەیمان ئەو موعجیزانەی پێشان بدات، تەختەکەی لە چاو ترووکانێك دا لە یەمەنەوە بۆ بێنێ، پاشان ئەو کۆشك و تەلارەی بە شووشە بەند بۆ دروست بکات، کە لە سەرووی توانای ئیمکانیەتی بەشەرەو، سەرەنجام دەزانی کە سولەیمان توانایەکی سەرسوڕهێنەری یاسا دڕ (**خارق العادة**)ی پێدراوە، کەواتە: دەبێ پێغەمبەری خوا بێ، وێڕای ئەوەی وتوێژیشی لەگەڵدا کردوە، کە خوا ﷻ باسی وتوێژەکە ناکات، بەڵام بە دڵنیایی ئەوە هەمووی بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، ئنجا دوای هەموو ئەوانە، دەگاتە ئەو قەناعەتەی کە مسوڵمان بێ.

شــایانی باســە: لــە بەســەرهاتی ســولەیماندا شــت زۆر بــاس کــراوە، بــۆ وێنــە: بۆچــی ســولەیمان حەوشــەی قەصرەکــەی وا هەڵخســتوە، کــە شــاژن هــات وابزانــێ ئــاوەو داوێنــی هــەڵ بــکات، کراســەکەی هەڵبــکات تاکــو لاقــی تــەڕ نەبــن؟

دەڵێن: لەبەر ئەوەی سولەیمان زانیویەتی دایکی جینییەو، پێیەکانی وەك پێی کەر وان! یان هەندێك گوتوویانە: لەبەر ئەوەی سولەیمان بیستوویەتی: مووی لاقی شاژن وەك مووی وڵاخ وایە، ئنجا گوتوویەتی: با بزانم وایە، یان نا؟ بەڵام ئەو حیکایەتانە لە ڕاستییدا هیچ نین و خەیاڵی هەندێك لە زانایان، دایانتاشیون و، وا پێدەچێ ئەو جۆرە زانایانەی زۆر سەرقاڵ نەبوون و کەم ئیش بوون، بواریان هەبووەو بە خەیاڵی خۆیان ئەو شتانەیان داتاشیون، ڕەنگە زۆریشیان هەر لە ئیسرائیلییاتەوە وەرگیرا بن، بەڵام کتێبی خوا لەوە بەرزترە، کە بەو حیکایەت و بەسەرهاتە بێ سەنەدو ناماقووڵانە، تەفسیر بکرێ، بۆیە من ئەوانەم هیچیان باس نەکردن، مەگەر جاری وایە بۆ دەرس و پەند لێوەرگرتن، یان بۆ ئاگادارکردنەوەی بینەران و بیسەران و خوێنەرانی بەڕێز، ئاماژە بە شتێك بکەم، ئەگەرنا ئەو جۆرە قسانە هی ئەوە نین، تەفسیری کتێبی خوایان پێ قەرەباڵغ بکرێ!

لە کۆتایی بەسەرهاتی سولەیماندا ﷺ لەگەڵ شاژنی سەبەء دا دەڵێین: هەندێك لە زانایان گوتوویانە: شاژن (ملكة) ناوی بەڵقیس بووە، بەڵام ئەویش لە قورئاندا نەهاتووەو لە سوننەتیشدا نەهاتوە، لەبەر ئەوە ناتوانین بە مسۆگەریی بڵێین: ناوی بەڵقیس بووە، بەڵام بە هەر حاڵ وا گوتراوە، بۆیەش هەر بە شاژن ناوم هێناوە، چونکە خوا وایفەرمووە: ﴿إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةً تَمۡلِكُهُمۡ﴾، یانی: (وَجَدتُ مَلِكَةً)، شاژن، ئەویش ئافرەتێکە: پادشایەو ژنیشە، بەو واتایە (شاژن) من بەو واتایەم بەکارنەهێناوە، کە ژنی شایە، بەڵکو بەو واتایەم بەکارهێناوە کە ژنێکی شایە، شایەکی ژنە، پادشاو حوکمڕانێکی ئافرەتە.

کورتە باسێک:
حیکمەت و حوکمە شەرعییەکانی بەسەرهاتی سولەیمان عليه السلام

بەڕێـــزان!

بـۆ ئـەم کورتـە باسـە، سـەرنجی زۆر لـە تەفسـیرەکانم داوەو بـۆ خۆشـم ڕامـاوم و، سـەرەنجام، چـل (٤٠) حوکـم و حیکمەتـم لـەو بەسـەرهاتەدا، هەڵهێنجـاون، کـە بـە کورتیـی و پوختیـی باسـیان دەکـەم و، ئامـاژەش بـە ئایەتـەکان کەلێیـان وەردەگیرێـن، دەکەین:

١- بەرزیی پلەو پایەی زانیاریی و زانایان، خوا ﷻ کە باسی داوودو سولەیمان دەکات، دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾﴾النمل، واتە: بە دڵنیایی زانیارییمان بە داوودو سولەیمان دابوو و، گوتیان: ستایش بۆ ئەو خوایەی کە بەسەر زۆرێك لە بەندە بڕوادارەکان دا ئێمەی هەڵبژاردوە {بە هۆی ئەوەوە کە زانیاریی تایبەتیی پێداوین}.

ئنجـا ئەمـە بەرزیـی پلـەو پایـەی زانیاریـی و زانایـان دەگەیەنـێ، کـە خـوا ﷻ لـە نێـو هەمـوو ئـەو شـتانەدا کـە بـە داوودو سـولەیمانی دابـوون، بـاسی زانیاریـی دەکات، ئەوانیـش کـە دەڵێـن: سـتایش بـۆ ئـەو خوایـەی بەسـەر زۆرێـك لـە بەنـدە بڕوادارەکانیـدا هەڵیبژاردوویـن، واتـە: بەهـۆی ئـەو زانیارییـە تایبەتییـەوە کـە پێمانـدراوە.

٢- سولەیمان میراتی زانیاریی لە داوود گرتوە، نەك میراتی حوکمڕانیی، بەو واتایە کە حوکمی بنەماڵەیی و میراتیی، یان میراتی ماڵ و سامان، مەبەست بێ، بە بەڵگەی: ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَـٰنُ دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ﴾النمل، واتە: سولەیمان میراتی لە داوود گرت

و گوتی: ئەی خەڵكینە! دواندنی باڵندانمان فێركراوە، كەواتە: ئەوەی كە سولەیمان لە داوودی بە میرات گرتوە، زانیاریی بووە، هەروەها پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {**إِنَّا مَعْشَرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ**} (**أخرجه البخاري: ٤٠٣٣، ومسلم: ١٧٥٧**)، واتە: ئێمەی كۆمەڵی پێغەمبەران میراتمان لێ ناگیرێ، هەرچی بەجێمان هێشت، خێرو صەدەقەیە، دەبێ بدرێ بە خەڵك، واتە: ماڵ و سامان لە پێغەمبەران لە میرات ناگیرێ.

پاشان بە پێی (پەیمانی كۆن)، داوود یازدە كوڕی بوون و، یەكێكیان سولەیمان بووە، ئنجا چۆن سولەیمان لە نێو هەموو كوڕەكانیدا، میرات لە بابی دەگرێ، ئەوانی دیكەش میراتی لێ نەگرن؟! بەڵام نا، مەبەست لە میرات، میراتی زانیارییە، وەك لەو فەرمایشتەی پێغەمبەریشدا ﷺ هاتوە: {**الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ**} (**أخرجه أبو داود: ٣٦٤١، والترمذي: ٢٦٨٢، وابن ماجه: ٢٢٣٠، وابن حبان: ٥٨**)، واتە: زانایان میراتگرانی پێغەمبەرانن.

هەڵبەتە وەك پێشتریش گوتمان: سولەیمان لە شوێنی داوود بۆتە حوكمڕان، بەڵام نەك بە پێی حوكمی بنەماڵەیی و میراتیی، بەڵكو بە پێی تواناو شایستەیی و لێهاتوویی خۆی، دیارە خەڵكی وڵاتەكە، هەڵیانبژاردوەو ئەركی حوكمڕانییان پێ سپاردوە، بەڵام ئەوەی كە لە داوودی بابی وەریگرتوە، زانیاریی بووەو، ئەركی پێغەمبەرایەتییش بووە، كە خوای پەروەردگار، ئەركی پێغەمبەرایەتیی كە بەخشراوەو وەدەستهێنراو نیە، خوا پێی بەخشیوە، بەڵام بۆیە وشەی میراتی بۆ بەكارهاتوە، لەبەر ئەوەی وەك چۆن میرات لە باب و دایكەوە بە ڕۆڵە دەگات، یان لە خزمەوە بە خزم دەگات، بێ ئەوەی میراتگر پێوەی ماندوو بێ، یانی: ئەو پلەو پایەو زانیاریی و پێغەمبەرایەتییەش بە سولەیمان درا، بێ ئەوەی پێیەوە ماندوو بێ، واتە: لێرەدا خوای بەخشەر وشەی (وَرِثَ)ی بەكارهێناوە، لەو ڕووەوە كە وەك سامانێك كە بابای میراتگر دەگات، بێ ئەوەی پێیەوە ماندوو بێ، سولەیمانیش بەو زانیارییەوە كە زانیاریی وەحییەو، بەو پێگەو پلەو پایەیەوە، كە پێغەمبەرایەتییە، پێوەی ماندوو نەبوو بوو، هەوڵی بۆ بدات و تەقەللای بۆ بكات، تاكو دەستی

بکەوێ، بەڵکو خوا پێی بەخشیبوو، بێ ئارەقە کردن و ماندوو بوون، بەڵام بێگومان شایستە بووە، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ حَيۡثُ يَجۡعَلُ رِسَالَتَهُۥ ﴿١٢٤﴾ ﴾الأنعام، خوا ﷻ خۆی دەزانێ، پەیامی خۆی لە کوێ دادەنێ!

٣- باسکردنی چاکەی خوا ﷻ:

وا باشە مرۆڤ کە خوا چاکەیەکی لەگەڵدا کرد، باسی بکات و یادی بکات، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَمَّا بِنِعۡمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثۡ ﴿١١﴾ ﴾الضحى، باسی چاکەی پەروەردگارت بکە، کە لێرەدا خوا ﷻ پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ دەدوێنێ، بەڵام هەموو کەسێکی دیکەش دەگرێتەوە، بەڵگەشمان لە سوورەتی (النَّمل)دا، ئایەتەکەی (١٦)یە، کە دەفەرموێ: ﴿ عُلِّمۡنَا مَنطِقَ ٱلطَّيۡرِ ﴾، (دیارە لە کۆڕێکی گشتییدا سولەیمان عليه السلام ئەو قسەیەی بۆ خەڵك کردوە) ئەی خەڵکینە! دواندنی باڵندانمان فێرکراوە، واتە: بزانن خوا ئەو نیعمەتەی بە ئێمە داوە، باسی نیعمەتەکەی خوای کردوە، ﴿ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيۡءٍۖ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٦﴾ ﴾، هەروەها لە هەموو شتێکمان پێدراوە، بێگومان ئا ئەوە بەخششێکی ئاشکرایە {کە خوا بە ئێمەی داوە}.

٤- ﴿ وَحُشِرَ لِسُلَيۡمَٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ وَٱلطَّيۡرِ فَهُمۡ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ ﴾النمل، واتە: سەربازەکان بۆ سولەیمان لە جندو مرۆڤ و باڵندان کۆکرانەوە، ﴿ فَهُمۡ يُوزَعُونَ ﴾، هی پێشێیان ڕادەگیرا، تاکو هی دوایی پێیان دەگەیشت، یاخود (يُوزَعُونَ)، واتە: (يُضبطون) واتە: زەبت کرابوون، کۆنترۆڵکرابوون، ڕاهێنرا بوون، (القرطبي) [1] دەڵێ: (**فِي الْآيَةِ دَلِيلٌ عَلَى اتِّخَاذِ الْإِمَامِ وَالْحُكَّامِ وَزَعَةً يَكُفُّونَ النَّاسَ، وَيَمْنَعُونَهُمْ مِنْ تَطَاوُلِ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْض، إِذْ لَا يمْكن الحكّام ذَلِكَ بِأَنْفُسِهِمْ**)، واتە: لەم ئایەتەدا بەڵگە هەیە لەسەر ئەوە کە پێشەواو حوکمڕانان، بۆیان هەیە، کەسانێك دابنێن بەسەر خەڵکەوە، سەرپەرشتییان بکات و، ڕێ بگرن لەوەی هەندێکیان ستەم لە هەندێکیان بکەن، چونکە ناتوانن بۆ خۆیان ڕاستەوخۆ ئەو کارە ئەنجام بدەن {دەبێ بە هۆی هاوکارانەوە ئەنجامی بدەن}.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن، ج١٣، ص١٣٨.

٥- کوشتنی ژیاندارو زیندەوەران دروست نیە، مەگەر زیان بگەیەنن، وەك دەبینین: هودهود، ئەو خزمەتە گەورەیە دەکات بە سولەیمان ﷺ، هەواڵێکی بۆ دێنێ کە سولەیمان و نەیزانیوەو جندو مرۆڤیش نەیانزانیوە، بەڵام باڵندەیەك توانیویەتی ئەو زانیارییەی بۆ بێنێ.

پاشان مێرووڵەکە کە سولەیمان بە لای شارەکەیاندا دەڕوات، بە لای شێوەکەیاندا دەڕوا، ئەویش مێرووڵەکانی دیکە دەدوێنێ، کەواتە: هەرکام لە جۆری ژیاندارانیش، کۆمەڵ و دروستکراوانێکن خوا دروستی کردوون و بێ حیکمەت نیە، بۆیە دروست نیە، بکوژرێن، مەگەر زیان بگەیەنن، پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە لێی گێڕاروەتەوە: {عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اَللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: نَهَى رَسُولُ اَللَّهِ ﷺ عَنْ قَتْلِ أَرْبَعٍ مِنْ اَلدَّوَابِّ: اَلنَّمْلَةُ، وَالنَّحْلَةُ، وَالْهُدْهُدُ، وَالصُّرَدُ} (**أخرجه أحمد: ٣٠٦٧، تعليق شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط الشيخين، وأبو داود: ٥٢٦٧، وابن ماجه: ٣٢٢٤، وابن حبان: ١٠٧٨**)، واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازیبێ) دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگریی کردوە لە کوشتنی چوار لە ژیانداران: مێرووڵە، هەنگ، (مێشەنگوینە) هودهود (ئێمە پەپوو سولەیمانەی پێ دەڵێین) و، صورەد (ئەویش جۆرە باڵندەیەکە سەرێکی گەورەی هەیە).

هەڵبەتە ئێمە لە سوورەتی (**الأنعام**)دا، لەو بارەوە باسێکی تایبەتمان کردوە، کە چ کاتێك دروستە زیندەوەران و ژیانداران، کامیان دروستە بکوژرێ و کامیان نەکوژرێ؟

٦- قسەی ئەو مێرووڵەیە: ﴿قَالَتۡ نَمۡلَةٞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمۡلُ ٱدۡخُلُواْ مَسَٰكِنَكُمۡ لَا يَحۡطِمَنَّكُمۡ سُلَيۡمَٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ١٨﴾، واتە: مێرووڵەیەك گوتی: ئەی مێرووڵەکان! بچنە نێوماڵەکانی خۆتانەوە، بۆ ئەوەی سولەیمان و سەربازەکانی لە کاتێکدا هەستتان پێناکەن، تێکتان نەشکێنن، ئەمە مەدحێکی گەورەیە بۆ سولەیمان ﷺو بۆ سوپایەکەشی، کە تەنانەت پێ لە مێرووڵەش نانێن، مێرووڵەش ناکوژن، مەگەر هەستی پێ نەکەن، ئنجا چ جای بەسەر وڵاتان وەربن و، وڵاتان غارەت بکەن و خەڵك بکوژن و، خەڵك بە سۆغرەو بێگار بگرن و، مەڕو ماڵیان بە تاڵان بەرن! بەڵکو پێ لە مێرووڵەش نانێن!

٧- کە لە ئایەتی (١٩)دا دەفەرموێ: ﴿فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا﴾**النمل**، بەزەردەخەنە پێکەنی بەهۆی قسەکەیەوە، ئەمیش ئەوەی لێوەردەگیرێ کە عادەتی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، ئەوە بووە کە لە کاتی پێکەنیندا، زیاتر بە شێوەی زەردەخەنە پێکەنیون، واتە: بە زەردەخەنە پێکەنین عادەتی پێغەمبەران و شوێنکەوتووانی پێغەمبەرانە: زەردەخەنەی کرد، لە کاتی پێکەنیندا، بە هۆی قسەی مێروولەکەوە، بە دڵنیایی سولەیمان پێی خۆش بووە، ئەو مێروولەیە ئەو مەدحەی سولەیمان و سوپایەکەی دەکات: مێروولەکان وریابن! نەوەك سولەیمان و سوپایەکەی تێکتان بشکێنن، لە کاتێکدا کە هەستتان پێناکەن، واتە: ئەگەر هەستتان پێ بکەن، تەنانەت پێ لە مێروولەش نانێن، پێشتریش باسمان کرد، کە ئەمە ئیعجازێکی عیلمیشی تێدایە، کە دەڵێ: ﴿لَا يَحْطِمَنَّكُمْ﴾، چونکە جەستەی مێروولە زیاتر لە ماددەیەك کە شووشەیی و ڕەقە، دروست بووەو، کاتێك کەسێك پێی پێدا بنێ، تێك دەشکێ، نەك پان ببێتەوە، وەك کرم و سیسرکەو هەندێك لە زیندەوەران، بەڵکو تێك دەشکێ، لەبەر ئەوەی ماددەکەی ڕەقە، ئەمەش ئیعجازێکی عیلمییە، کە دوایی لە مێروولە کۆڵدراوەتەوەو لێی وردبوونەتەوەو، تەماشایان کردوە، مێروولە کاتێ پێی لێی بنێی، تێك دەشکێ، نەك پان بێتەوە.

٨- کە دەفەرموێ: ﴿وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿٢٠﴾﴾**النمل**، ئەمەش حوکمێکی گرنگی لێ وەردەگیرێ، وەك (**القرطبي**) لە سەرچاوەی ئاماژە بۆ کراودا دەڵێ: (**فِي هَذِهِ الْآيَةِ دَلِيلٌ عَلَى تَفَقُّدِ الْإِمَامِ أَحْوَالَ رَعِيَّتِهِ، وَالْمُحَافَظَةِ عَلَيْهِمْ**)، لەم ئایەتەدا بەڵگە هەیە لەسەر ئەوەی کە پێشەواو حوکمڕان، دەبێ ئاگای لە کۆمەڵگاکەی خۆی بێ و، پارێزگارییان لێ بکات و بەسەریان بکاتەوەو سەرپەرشتییان بکات.

٩- کە سولەیمان دەفەرموێ: ﴿لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ﴾**النمل**، یان زۆر بە سەختیی هودهود سزا دەدەم، یاخود سەری دەبڕم، (**القرطبي**) دەڵێ: (**هذا دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ الْحَدَّ عَلَى قَدْرِ الذَّنْبِ لَا عَلَى قَدْرِ الْجَسَدِ، أَمَا إِنَّهُ يُرْفَقُ بِالْمَحْدُودِ فِي الزَّمَانِ وَالصِّفَةِ**)[1]

(١) الجامع لأحكام القرآن، ج١٣، ص١٤٧، ١٤٨.

کە سولەیمان دەڵێ: ﴿فَقَالَ مَالِيَ لَآ أَرَى ٱلۡهُدۡهُدَ أَمۡ كَانَ مِنَ ٱلۡغَآئِبِينَ ٢٠ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابٗا شَدِيدًا أَوۡ لَأَاْذۡبَحَنَّهُۥٓ أَوۡ لَيَأۡتِيَنِّي بِسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٖ ٢١﴾، چیمە! بۆچی هودهود نابینم، یان لە نائامادانە؟ یان بە سەختیی سزای دەدەم، یان سەری دەبڕم، یان دەبێ بەڵگەیەکی ڕوونم بۆ بێنێ، دەڵێ: ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە سزادان بە پێی گوناهانە، نەك بە پێی جەستە، بەڵام دیارە کەسێك کە سزا دەدرێ، پێویستە هەم لە ڕووی کاتەوەو، هەم لە ڕووی سیفەتەوە، میهرەبانیی لەگەڵدا بەکاربهێنرێ.

ئەوە شتێکی دیکەیە، بەڵام لە قەدەر تاوان خەڵك سزا دەدرێ، نەك لە قەدەر جەستەیان.

١٠- کە هودهود بە سولەیمان دەڵێ: ﴿وَجِئۡتُكَ مِن سَبَإِۭ بِنَبَإٖ يَقِينٍ ٢٢﴾النمل، من لە سەبەئەوە هەواڵێکی جێی دڵنیاییم بۆ هێناوی، (القرطبي)[1]، دەڵێ: (فِي الْآيَةِ دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ الصَّغِيرَ يَقُولُ لِلْكَبِيرِ، وَالْمُتَعَلِّمَ لِلْعَالِمِ، عِنْدِي مَا لَيْسَ عِنْدَكَ، إِذَا تَحَقَّقَ ذَٰلِكَ وَتَيَقَّنَهُ)، واتە: لە ئایەتەکەدا، بەڵگە لەسەر ئەوە هەیە کە بچووك بۆی هەیە بە گەورە بڵێ و، فێرخواز بۆی هەیە بە زانا بڵێ (قوتابی بە مامۆستا بڵێ) من زانیارییەکم لەلایە کە تۆ لەلات نیە، بە مەرجێك ئەوەی ساغکردبێتەوەو گەیشتبێتە دڵنیایی کە شتێکی لەلایە، کە لەلای مامۆستایەکەی و، گچکەکە شتێکی لەلایەو لەلای گەورەکە نیە.

١١- کە دەڵێ: ﴿إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةٗ تَمۡلِكُهُمۡ﴾النمل، ئەمە بە ڕوونیی ئەوە دەگەیەنێ، کە حوکمڕانیی ئافرەتی شایستە، دروستە، لە کاتێکدا کە پیاوێکی وەك ئەو شایستە نەبێ، بەڵێ ئەم ئایەتە: ﴿إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةٗ تَمۡلِكُهُمۡ﴾النمل، من ئافرەتێکم بینی کە شاژن و حوکمڕانیان بوو، ئەمە بە ئاشکرا حوکمڕانیی ئافرەتی شایستە دەگەیەنێ، لە کاتێکدا کە پیاوێکی وەك ئەو شایستە نەبێ، وەك لە کتێبی: (ئافرەت و خێزان)و، لە کتێبەکانی دیکەمدا، باسم کردوە، کە لە ئەصڵدا حوکمڕانیی هی پیاوانە، وەك چۆن سەرپەرشتیی خێزان هی پیاوانە: ﴿ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ ٣٤﴾النساء، سەرپەرشتیی کۆمەڵگاش، باشتر

---

(١) الجامع لأحكام القرآن، ج١٣، ص١٤٨.

هی پیاوانەو، پیاوان زیاتر لە تواناياندا هەیە، بەو ئەرکە هەڵسن، بەڵام بە دەگمەنیش و بە ڕیز پەڕ، ڕێ دەکەوێ، ئافرەتێکی شایستە هەبێ، لە کاتێکداو لە کۆمەڵگایەکداو لە شوێنێکدا، کە هیچ پیاوێك بۆ ئەوکارە وەك وی شایستە نەبێ، ئەو کاتە دروستە، ئەو ئافرەتە ببێتە حوکمڕان، چ بە حوکمی ناچاریی و پێویستیی بێ، چ بە حوکمی ئەوە بێ، کە ئەو لە هەموویان باشتر دەتوانێ ئەو کارە بکات، کەچی لە تەفسیرەکاندا هەموویان لە کاتێکدا دەیانەوێ ئەو ئایەتە تەفسیر بکەن، ئەو فەرمایشتە دێنن: {**لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوا أَمْرَهُمْ إِمْرَأَةً**} (**أخرجه أحمد: ٢٠٥٣٦، والبخاري: ٦٦٨٦، والترمذي: ٢٢٦٢**)، واتە: کۆمەڵێك ئافرەتێکیان کردبێتە سەرپەرشتیارو گەورەی خۆیان، سەرفراز نابن.

کە ئەوە کاتێك کیسرا دەمرێ و کچەکەی (**بوران**) لە شوێنی دەبێتە حوکمڕان، پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەوانی وا فەرموە، کە وەك واقیع دواییش سەرفراز نەبوون، بۆیەش وا دەڵێم، چونکە ناگونجێ پێغەمبەری خوا ﷺ شتێك بفەرموێ، لەگەڵ واقیعدا تێکبگیرێ، (مارگرێت تاتشەر) لە بەریتانیاو، (ئەندیرا غاندیی) لە هیندستان و، (ئنجێلا مێرکل) لە ئەڵمانیاو، (گۆڵدا مائیر) لە نێو قەوارەی جوولەکەکاندا و، مەلیکەی سەبەء، کاتی خۆی، هەندێك لە ئافرەتان سەرپەرشتیی خەڵکەکەی خۆیان کردوەو، خەڵکەکەشیان سەرفراز بووە، ئنجا وەك چۆن ئایەت هۆی هاتنە خوارەوەی هەیە، فەرمووده‌ش هۆکاری هاتن (**سبب الورود**)ی هەیە، هۆی گوترانی فەرمایشتەکەی پێغەمبەر ﷺ واقیعی خەڵکی فارس بووە، کە دوایی فەرمایشتەکەی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ واقیعەکەشدا هاتۆتە دی، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ وەك حوکمێکی گشتیی و ڕەها نەیفەرمووە، هەر کۆمەڵگایەك ئافرەت بکەنە سەرپەرشتیارو حوکمڕانی خۆیان، سەرفراز نابن، چونکە واقیعەکە وا نیەو، پێغەمبەریش ﷺ شتێك نافەرموێ پێچەوانەی واقیع بێ، بۆیە بەڕاستیی زۆر گرنگە ئێمە قورئان وەك قورئان تەماشا بکەین، وەك فەرمایشتی خوا ﷻ، هەروەها فەرمایشتی پێغەمبەریش وەك فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ، کە بە تەئکید ئەوەی خوا ﷻ دەیفەرموێ، ڕەها (**مطلق**)یەو بێ سنوورە، بەڵام ئەوەی

کە بەشەر دەیڵێ، ئەگەر پێغەمبەری خواش ﷺ بێ، سنووردارەو پێغەمبەری خواش ﷺ هەرگیز شتێکی نەفەرمووە، لەگەڵ فەرمایشتی خوادا ﷻ دژ بوەستێ.

کەواتە: ئەگەر دژ وەستانێکمان بینی لە نێوان قورئان و سوننەت دا، وەك لێرەدا بەرچاو دەکەوێ، ئەوە چاك حاڵیی نەبوونی ئێمەیە، یاخود ئەوەیە کە ئێمە، ویستوومانە حوکمێك لە فەرمایشتەکە وەربگرین، کە لێی وەرناگیرێ، کە وەك گوتمان: پێمان وابێ بە ڕەهایی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی، هەر کۆمەڵگایەك ئافرەت بکەنە سەرپەرشتیارو گەورەی خۆیان، سەرفراز نابن، کە ئەو واینەفەرمووە، بەڵکو بۆ کۆمەڵگایەکی دیارییکراو، ئەوەی فەرمووە.

١٢- کە سولەیمان بە هودهود دەڵێ: ﴿قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ۝٢٧﴾**النمل**، سەرنج دەدەین، ڕادەمێنین، بزانین ڕاستت کردوە، یاخود لە درۆکەرانی؟ (القرطبي) دەڵێ: (**دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ الْإِمَامَ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَقْبَلَ عُذْرَ رَعِيَّتِهِ، وَيَدْرَأَ الْعُقُوبَةَ عَنْهُمْ فِي ظَاهِرِ أَحْوَالِهِمْ بِبَاطِنِ أَعْذَارِهِمْ، لِأَنَّ سُلَيْمَانَ لَمْ يُعَاقِبِ الْهُدْهُدَ حِيْنَ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ**)، واتە: ئەم ڕستە قورئانییە، بەڵگەیە لەسەر ئەوە، کە پێشەواو حوکمڕان دەبێ، پۆزشی خەڵکەکە وەربگرێ و سزایان لێ دوور بخاتەوە، لە ڕواڵەتی حاڵیان، بە هۆی پۆزشی پەنهانیان، چونکە سولەیمان سزای هودهودی نەدا، دوای ئەوەی پۆزشی بۆ هێنایەوەو بۆی ڕوونکردەوە.

١٣- کە سولەیمان ؑ دەفەرموێ: ﴿ٱذْهَب بِّكِتَٰبِى هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ﴾**النمل**، ئەمە ئەوەی لێ وەردەگیرێ، کە دروستە مسوڵمان نامە بنێرێ بۆ کافران، بۆ هەر مەبەستێك بێ، چ بۆ گەیاندنی پەیامی خوا بێ، چ بۆ هەر مەبەستێکی دیکە بێ، چونکە نامە ناردنەکە، بۆ خۆی شتێکی ڕەوایەو حوکمەکە دەگەڕێتەوە بۆ نیوەڕۆکەکەی: ئەگەر نیوەڕۆکەکەی واجب بێ، ئەوە نامە ناردنەکە واجب دەبێ و، ئەگەر نیوەڕۆکەکە سوننەت بێ، نامە ناردنەکە سوننەت دەبێ و، ئەگەر ڕەوا بێ، ڕەوا دەبێ، بە پێچەوانەشەوە: ئەگەر نیوەڕۆکەکەی حەڕام بێ، بۆ تەسلیم بوون بێ، بۆ ماستاو بۆ کردنیان بێ، ئەو کاتە حەڕام دەبێ، واتە: نامە ناردن بۆ کافران، پێنج حوکمە شەرعییەکانی بەسەردا دەچەسپن، نەك یەك حوکمی هەبێ.

١٤- مرۆڤ دەبێ لەگەڵ ئەوانەی کە حوکمڕان و کاربەدەستن، کاروباری خەڵکیان بە دەستە، ئەدەب و ڕێزی زیاتر ڕاچاو بکات، ئەوەتا سولەیمان بە هودهود دەڵێ: ﴿فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ﴾، نامەکەیان بۆ فڕێبدە دوایی لێیان دوور بکەوەوە، یانی: بە ڕێزو حورمەتەوە نامەکەیان وێدە، دوایی لێیان دوور بکەوەوە، نەك هەر لە بن لووتی بێ! ئەوەش ڕێزو ئەدەب نواندنێکە، ﴿فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ﴾، دوایی سەرنج بدە، بزانە داخۆ وەڵامیان چی دەبێ؟ واتە: لێیان دوور بکەوەو مۆڵەتییان بدە، خۆیان نامەکە دەخوێننەوە، شاژن دەیخوێنێتەوە بۆ کۆڕو مەجلیسەکەی و، بۆیان باس دەکات، تۆ نابێ هەر لەوێ بی، دەبینی قسەیەکی ئەمانەت و تایبەتییان هەیە، پێیان خۆش نیە، تۆ گوێت لێ بێ.

١٥- کاتێك مرۆڤ نامەیەکی بۆ دێ، ئەگەر سڵاوی تێدا بێ، یاخود هەر شتێکی تێدابێ، پێویستە وەڵامەکەی بداتەوەو سڵاوەکەی بۆ بنێرێتەوە، چونکە نامە ناردن لە کەسێکی نادیارەوە، وەك سڵاو کردنە لە کەسێکی ئامادە و دیار، ئەمیش هەر **(القرطبي)** ئاماژەی پێداوە، کەواتە: وەڵامی سڵاو دانەوەیەك، کە لە نامەدا هاتوە، پێویستە، وەك چۆن وەڵامی سڵاوکردنی ڕووبەڕوو، پێویستە.

١٦- (القرطبي) دەڵێ: **(اتَّفَقُوا عَلَى كَتْبِ «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» فِي أَوَّلِ الْكُتُبِ وَالرَّسَائِلِ، وَعَلَى خَتْمِهَا، لِأَنَّهُ أَبْعَدُ مِنَ الرِّيبَةِ، وَعَلَى هَذَا جَرَى الرَّسْمُ)** (١)، واتە: زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن و دەبێ **(بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيْمِ)**، لە سەرەتای نامەو کتێب بنووسرێ، هەروەها مۆریش بکرێ {واژۆ بکرێ} ئەوە لە گومانەوە دوورترە، بەو شێوەیەش عورف و نەرێت هاتوە، لەو بارەوە ئەو فەرمایشتەش هەیە: **(وَقَالَ أَنَسٌ: لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى العَجَمِ قِيلَ لَهُ: إِنَّهُمْ لَا يَقْبَلُونَ إِلَّا كِتَابًا عَلَيْهِ خَتْمٌ، فَاصْطَنَعَ خَاتَمًا وَنَقَشَ عَلَى فَصِّهِ» لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيْضِهِ وَبَيَاضِهِ فِي كَفِهِ)، (أخرجه البخاري: ٦٥١٧، ومسلم: ٢٠٩٢).**

ئەنەس دەڵێ: کاتێك پێغەمبەر ﷺ ویستی نامە بنووسێ بۆ عەجەم {واتە: غەیری عەرەبە حوکمڕانەکان} پێی گوترا: ئەوانە نامەیەك وەرناگرن، کە مۆر

---

(١) الجامع لأحكام القرآن، ج١٣، ص١٥.

نەكرابێ، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی كرد مۆرێكیان بۆ دروست كردو، كە لەسەر نەقێمەكەی نووسرا بوو، (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ)، ئەنەس دەڵێ: وەك ئێستا تەماشای سپیەتیی و بریقەی ئەنگوستیلەكە بكەم، لە دەست و پەنجەی پێغەمبەردا ﷺ.

١٧- كە دەڵێ: ﴿إِنِّيٓ أُلۡقِيَ إِلَيَّ كِتَٰبٞ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾﴾، من نامەیەكی بە ڕێزو بە حورمەتم بۆ هاتوە، یان نامەیەكی زۆر چاكم بۆ هاتوە، پێویستە مرۆڤ لە نامە ناردندا، ڕاچاوی ڕێزگرتنی بەرانبەر بكات، هەم لە ماددەی نامەكەو، هەم لە نێوەڕۆكەكەیدا، وەك پێشتریش ئاماژەیەكمان پێدا، ئنجا: ﴿أُلۡقِيَ إِلَيَّ كِتَٰبٞ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾﴾، هەم نێوەڕۆكی و هەم ڕواڵەتیشی دەگرێتەوە، وا دیارە هەم لە جۆرە ماددەیەكدا بۆی نووسیوە، كە شایستەی پادشایان و حوكمڕانان بێ، هەم نێوەڕۆكەكەشی بەڕێزو حورمەتەوە بۆی نووسیوە، كە شایستەی لایەنی بەرانبەر بێ.

١٨- گرنگی ڕاوێژكردن: كە شاژن دەڵێ: ﴿مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمۡرًا حَتَّىٰ تَشۡهَدُونِ﴾، من هیچ بڕیارێك یەكجاریی نادەم، یەكلایی ناكەمەوە، تاكو ئێوە ئامادە نەبن، كەواتە: كە خوا ﷻ بەسەرهاتی ئەو ئافرەتەمان بۆ دەگێڕێتەوە لەگەڵ خەڵكەكەی، كە دواییش سەرەنجامێكی خێری بووە، یانی: بە هۆی ئەوەوە بووە كە سیاسەتێكی ڕاست و دروستی بووەو، حوكمڕانییەكی ڕەشیدی بووە، كە بناغەكەی بریتیی بووە لە ڕاوێژكردن و پرس و ڕا بە خەڵك كردن، نەك خۆسەپاندن و تەنیا ڕای خۆ دیتن.

١٩- ئەوە كە سولەیمان ؏ دیارییەكەی وەرنەگرتوەو گوتوویەتی: ﴿أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٖ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيۡرٞ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُمۚ بَلۡ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمۡ تَفۡرَحُونَ ﴿٣٦﴾﴾، وەك پێشتر باسمان كرد، هۆكارەكەی ئەوە بووە، كە شاژن وەك بەرتیل (رشوة) ئەو دیاریی و خەڵاتەی بۆ ناردوە، وەك بە دیل بۆ ئەوە، كە بچێ بۆ لای و گوێ لە پەیامی خوا بگرێ، بۆیە سولەیمان وەری نەگرتوە، ئەگەرنا دیاریی و خەڵات، لە خەڵك وەردەگیرێ، وەك لەم فەرموودەیەدا هاتوە: {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ، وَيُثِيبُ عَلَيْهَا} (أخرجهُ البُخَارِي: ٢٥٨٥)، واتە: دایكمان عائیشە خوا لێی ڕازیبێ، دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ دیاریی وەردەگرت و پاداشتیشی لە بەرانبەردا دەدایەوە.

کەواتە: ئەوە کە دەفەرمووێ: {إِنِّي نُهِيتُ عَنْ زَبْدِ الْمُشْرِكِينَ} **(أخرجه: أبو داود: ٣٠٥٧، والترمذي: ١٥٧٧، أخرجه أبو داود: ٣٠٥٧، والترمذي: ١٥٧٧، والبيهقي في الكبرى: ١٩٢٦٤)**، واتە: من لێم قەدەغەکراوە کە دیاریی و بەخششی هاوبەش بۆ خوادانەران، وەربگرم.

یانی: ئەگەر چاوەڕوانییەکی ناشەرعییان هەبێ، لە بەرانبەریدا، یان بۆ ئەوەی کە منەت بارو چاو بەرەژێریان نەبێ، بەڵام ئەگەر کافرێك دیارییەك بنێرێ، وەك کاتی خۆی حوکمڕانی میسر دیاریی بۆ پێغەمبەر ﷺ نارد، هەروەها هیرەقڵ نامەی بۆ پێغەمبەر ﷺ ناردوەو دیاریی بۆ ناردوە، یان حوکمڕانانی دیکە جاری وابووە، دیارییان ناردوە، بۆ ئەو، یان بۆ خەلیفە ڕاشیدەکان، ئەوانیش دیارییان بۆ ناردوونەوە، ئەگەر بزانی لە بەرانبەر ئامانجێکی ناشەرعییدا نیە، دروستە، دیاریی وەربگیرێ، وەك (القرطبي) هەر لەبەر ڕۆشنایی ئەو ئایەتەدا کە پێشتر باسمان کرد، دەڵێ: **(الْهَدِيَّةُ مَنْدُوبٌ إِلَيْهَا، وَهِيَ مِمَّا تُورِثُ الْمَوَدَّةَ وَتُذْهِبُ الْعَدَاوَةَ)**[(١)]، ئەمە وەك قسەی خۆی دەیهێنێ، دەڵێ: دیاریی ناردن، شتێکی پەسندەو، خۆشەویستیی پەیدا دەکات و، دوژمنایەتیی و ناکۆکیی لا دەبات.

هەروەها ئەو فەرمایشتەش لە پێغەمبەرەوە ﷺ دێنێ، کە دەفەرمووێ: {تَصَافَحُوا، يذْهَبُ الْغِلُّ، وَتَهَادُوا تَحَابُّوا، وَتَذْهَبُ الشَّحْنَاءُ}، **(أخرجه: مالك في الموطاء ج٢، ص٩٠٨، مرسلا عن عطاء الخراساني، وضعفه الألباني: ٢٤٣٨)**، واتە: توقە بکەن، کینەو بوغز لا دەچێ و، دیاریی بدەن بە یەکدی دەبێتە هۆی یەکدی خۆشویستنتان و، دەبێتە هۆی لاچوونی ڕق و بوغز لە نێوتاندا.

هەڵبەتە ئەگەر لە ڕووی سەنەدەوە بێ هێزیش بێ، بەڵام زانایان گوتوویانە: بۆ کردەوە باشەکان **(فضائل الأعمال)** جار جار کار بە فەرموودەی بێ هێزیش دەکرێ.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن، ج١٣، ص١٦١.

٢٠- كە دەفەرموێ: ﴿قَالَ عِفۡرِيتٞ مِّنَ ٱلۡجِنِّ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبۡلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ﴾، عیفریتێك لە جینن گوتی: من بۆتی دێنم بەر لەوەی لە شوێنی خۆت هەڵستی، كە پێش نیوەڕۆیان دادەنیشت و كاتی نیوەڕۆ هەڵدەستا.

ئەمە ئەوە دەگەیەنێ كە عیفریت دەتوانێ سوود بگەیەنێ، دیارە بۆ پیاوێكی وەك سولەیمان ﷺ، كە خوا ﷻ جیننی بۆ دەستەمۆ كردوە، بەڵام دەشگونجێ زیانیش بگەیەنێ، ئەگەر دەستەمۆ نەكرابێ، وەك لەو فەرمایشتەی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: {إنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الجِنِّ يَفْتِكُ عَلَيَّ البَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ صَلاَتِي، وَإِنَّ اللَّهَ أَمْكَنَنِي مِنْهُ فَذَعَتُّهُ} (أخرجه البخاري: ٤٦٦١، ومسلم: ٥٤١).

واتە: دوێنێ شەو عیفریتێك ویستی زەبرم لێ بداو نوێژەكەم لێ ببڕێ، خواش منی بەسەردا زاڵ كرد، دەنگمدا.

(دَعْتُهُ: قُلْتُ، دَعْ دَعْ، أو دُعْ دُعْ، وَهُوَ أَمْرُ الرَّاعِي بِالنعِيْق بِالغَنْم)، مرۆڤ كە مەڕو بزن دەنگ دەدەت، كە بە كوردیی بە شێوەیەك دەنگ دەدرێن، بۆ وێنە: بە سەگ دەگوترێ: چغە، بە كەر دەگوترێ: هۆش، بەڵام بە عەرەبیی شتێكی دیكە دەگوترێ، (فَذَعَتُّهُ)، یانی: وەك چۆن وڵاخ دەنگ دەدرێ، ئاوا دەنگم داو، دوور كەوتەوە.

٢١- كە عیفریتە كە دەڵێ: ﴿وَإِنِّي عَلَيۡهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٞ﴾، ئەمە ئەوەی لێ وەردەگیرێ، كە هەر كارێك پێویستیی بە دوو سیفەتان هەیە، بۆ هەر كەسێك بیەوێ ئەنجامی بدات:

یەكەم: توانای ئەنجامدانی كارەكەی هەبێ.

دووەم: ئەمینداریش بێ، توانای هەبێ ئەنجامی بدات و، پارێزەریش بێ بۆی.

جاری وایە، كەسێك توانای هەیە كارێك ئەنجام بدات، بەڵام ئەمانەتی نیە، جاری وایە توانای پاراستنیت هەیە، بەڵام توانای ئەنجامدانیت نیە، بە هەردووكیان تەواو دەبێ، ﴿وَإِنِّي عَلَيۡهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٞ﴾، من لەسەر ئەنجامدانی ئەو كارە، هەم بەهێزم و بە توانام، هەم ئەمینداریشم، كە زایە نەبێ لە دەستم و زیانی پێ نەگات.

٢٢- ﴿ قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ﴾، ئەو کەسەی زانیاریی لە کتێب لە لا بوو، گوتی: من بۆتی دێنم بەر لەوەی چاوت بگەڕێتەوە بۆ لات، یان: پێڵووی چاوت، کە دەیکەیەوە، پێش ئەوەی بینووقێنی، چونکە پێڵووی چاوت کە دەیکەیەوە، لێت دوور دەکەوێتەوەو، کە دەینووقێنی دێتەوە بۆ لات، **(طَرْف)** یش هەندێك گوتوویانە: **(جَفْنُ العَيْن)**، پێڵووی چاو، یانی: بە چاوتروووکانێك بۆت دێنم، ئەمەش ئەوەی لێوەردەگیرێ، کە زانیاریی لە هێز لە پێشترە، ئەوەی دیکە گوتوویەتی: ﴿ وَإِنِّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ أَمِينٌ ﴾، بەڵام ئەوەیان دەڵێ: ﴿ قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ﴾، کاتێك ئینسان کە زانیاریی بوو، هێزیشی دەبێ و، ئەمانەتیش دەبێ، ئەگەر زانیاریی تێرو تەواوو ڕاستەقینە بێ.

٢٣- گێڕانەوەی نیعمەتەکان بۆ خوا ﷻ عادەتی پێغەمبەرانە **(عَلَيْهِم الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)**، پێچەوانەکەشی هی قاڕوونە، کە دەفەرموێ: ﴿ فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِىٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ﴾، کاتێك لەلای خۆی تەختەکەی بەسەقامگیریی بینی، گوتی: ئەمە بەخششی پەروەردگارمە، نەیگوت بە شان و شەوکەتی خۆم، ئنجا ئەگەر عیفریتە جینییەکە گوتوویەتی: بە چەند سەعاتێك بۆت دێنم و، ئەوەی زانیاریی کتێبی خوای لەلا بووە، گوتوویەتی: بە چاوتروووکانێك، یان بە چەند چرکەیەك بۆت دێنم، ئەوە خوا ﷻ ئەو توانایەی بۆ سولەیمان ڕەخساندوەو، ئەو نیعمەت و چاکەو بەخششە، هی پەروەردگارییەتی.

٢٤- قسەیەکی **(الماوردي)** دێنین، کە دەڵێ: **(وَالْقَوْلُ بِأَنَّ أُمَّ بِلْقِيسَ جِنِّيَّةٌ، مُسْتَنْكَرٌ مِنَ الْعُقُولِ، وَخَلَقَ اللَّهُ الْآدَمِيَّ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ، وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ، وَيُمْنَعُ الإِمْتِزَاجُ مَعَ هَذَا التَّبَايُنِ، وَيَسْتَحِيلُ التَّنَاسُلُ مَعَ هَذَا الإِخْتِلَافِ)**[1].

واتە: ئەو قسەیەی کە گوتراوە: دایکی بەڵقیس (یانی: دایکی شاژنی سەبەء)، جینییە، (یانی: مێینەی جند) بووە، لە عەقڵاندا ڕەفزکراوەو نکووڵیلێکراوە،

(١) الجامع لأحكام القرآن، ج١٣، ص١٧٩.

خـوا ﷻ مرۆڤـی لـە قوڕێـكی وشـك هەڵاتـووی وەك قـوڕی سـوورەوە كـراو دروسـت كـردوەو، جیننیـشی لـە بڵێسـەی ئاگـر دروسـت كـردوە، ئنجـا لـە كاتێكـدا ئـەو دوو جیاوازییانـە هـەن، ناگونجـێ تێكـەڵ بـوون هەبـێ، ناشـگونجێ وەچـە كەوتنـەوە هەبـێ، لەگـەڵ ئـەو لێك جیاییـەدا.

قسـەكەشی ڕاسـتە، هەرچەنـدە هەندێـك لـە زانایـان لـە كتێـب و بەرهەمـەكانی خۆیانـدا، بـاسی ئەوەیـان كـردوە، كـە دەگونجـێ هاوسـەرگیریی لـە نێـوان مـرۆڤ و جنـددا ببـێ، لـە هەندێـك لـە كتێبـەكانی (**إبـن تیمیـة**)دا ڕەحمـەتی خـوای لێبـێ، بینیومـە، بـەڵام لـە ڕاسـتییدا، ئـەوە هیـچ بەڵگەیـەكی لەسـەر نیـەو، ئەوانـەی هاوسـەرگیریی دەكـەن لەگـەڵ جنـددا بـە زۆریـی ئەوانـەن كـە شـێت دەبـن و تێك دەچـن، بابـای شـێت پێـی وایـە هاوسـەرگیریی دەكات! بـەڵام ئـەوە كـە بەكـردەوە وەچەیـان لـێ بكەوێتـەوە، ئـەوە موسـتەحیلە، دەگونجـێ وەك خەیاڵێـك بـێ، وەك من بـە هـۆی نەفەرێـكی سـێیەمەوە، قسـەم لەگـەڵ هەندێـك لـە جنـددا كـردوە، دەڵێـن: ئەوانـەی پێیـان وایـە لـە نێـوان ئـەوان و ئێمـەدا هاوسـەرگیریی دەبـێ، ئـەوە هـەر خەیاڵێكـەو، ئێمـە وەك شـەیتانەكان فێڵیـان لـێ دەكەیـن، كـە هەسـت بـە جۆرێـك لـە لـەززەت دەكـەن، بـەڵام لـە ڕاسـتییدا مەسـەلەكە زۆر لـەوە دوورتـرە كـە وەچـە ببـێ، چونكـە مـرۆڤ مرۆڤـەو جندیـش جنـدە! بەڵـێ جنـد لـە ئاگـر دروسـتكراون، لـەو شـێوە ماددەیـەی كـە ئێمـە هەیـن، ئـەوان بـەو شـێوەیە نیـن، كەواتـە: ئـەوە هیچـی بنچینەیـەكی جـێ پشـت پێبەسـتنی نیـە، هەرچەنـدە هەندێـك لـە زانایـان باسـیان كـردوەو، بـاسی حوكمەكانیشـیان كـردوە، ئایـا ئەگـەر پیاوێـك ئافرەتێـكی جنـد بێنـێ و منداڵیـان لـێ بكەوێتـەوە، یـان ئەگـەر ئافرەتێـكی مـرۆڤ، شـوو بـە پیاوێـكی جنـد بـكات و منداڵیـان لـێ بكەوێتـەوە، چـی بكـەن و چـۆن بكـەن؟ لـە هەندێـك كتێبانـدا ئـەو شـتانە باسـكراون، بـەڵام لـە ڕاسـتییدا ئـەوە زیاتـر لـە چوارچێـوەی خەیـاڵ و خولیـاو خوتخوتـە دایـە، كـە شـەیتان و جنـدەكان دەیڕەخسـێنن، بـە پێـی زانیاریـی بەنـدە، كـە تاكـو ئێسـتا پێـی گەیشـتووم، بەڵـێ وەك (**الماوردي**) گوتوویـەتی: ناگونجـێ

ئـەو دوو جـۆرە دروسـتکراوە، لێـك جیاییـە، هیـچ جـۆرە تێکەڵیـی و هاوسـەرگیرییەکی بـە مانـای هاوسـەرگیرییان لـە نێوانـدا هەبـێ.

٢٥- تێپەڕبوونی سولەیمان و سوپایەکەی، بە لای ئەوە شارە مێروولەیەدا، پاشان قسەکردنی لەگەڵ هودهودو، دواتر ناردنی نامە بە هودهود بۆ شاژنی (سبأ)و باقی ڕووداوەکان، ئەو بەسەرهاتە، ئەوە دەگەیەنێ کە ڕووناکیی خواناسیی و خوا بە یەکگرتن، لە هەموو دروستکراوەکاندا هەیە، تەنانەت لە باڵندەکانیش دا، ئەوەتا هودهود کە باسی شاژنی (سبأ) بۆ سولەیمان ﷺ دەکات، ڕەخنەیان لێ دەگرێ کە چۆن کڕنووش بۆ خۆر دەبەن؟ ئەوانە شەیتان ڕێی لێ تێکداون، پاشان پێناسەی خوا ﷻ دەکات، وەك لە سوورەتی (النور)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ ﴾.

واتـە: ئایـا نابینـی، {بـە چـاوی عەقـڵ و دڵ} کـە هەرچـی لـە ئاسـمانەکان و زەوییدا هەیـە، خـوا بـە پـاك دەگـرێ و، باڵندەکانیـش بـە ڕیـز دەوەسـتن، هـەر کامێکیـان پاڕانـەوەی خـۆی و خـوا بـە پاکگرتنـی خـۆی، دەزانـێ و، خـواش زانایـە بـەوەی کـە دەیکـەن.

کاتی خـۆی ئێمـە لـە تەفسـیری سـوورەتی (الإسراء)دا، باسـێکی سـەربەخۆمان لـە بـارەی خـوا بـە پاکگرتـن و سـتایشی خـوا کـردنی، سـەرجەم دروسـتکراوەکانەوە، کـرد، لەبـەر ڕۆشـنایی ئـەم ئایەتـە موبارەکـەدا کـە دەفەرمـوێ: ﴿ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾ ﴾.

٢٦- شکاندنی پەردەو دیواری لە خۆبایی بوون، بۆ هیدایەت دانی کەسانێك کە گیرۆدەی لە خۆبایی بوون (غرور) بوون، زۆر گرنگە، هەر بۆیەش سولەیمان ﷺ دوو کاری کردن، تاکو شاژنی (سبأ)، هیدایەت بچێتە نێو دڵ و دەروونیەوە:

یەکەم: تەخت و کورسییەکەی بۆ هێنا، لە چاو ترووکانێکدا، لە یەمەنەوە بۆ شام.

دووەم: کۆشکێکی بۆ دروستکردبوو، هەر بۆ وی، یان کۆشکەکە پێشتر دروستکرا بوو و پێشانی شاژنی (سبأ)یدا، کە هەر کام لەو دوو کارە، لە سەرووی سنووری توانای جند و مرۆڤیشەوە بوون، ئنجا ئەوە بوو کە ئەو شاژنە، کە پادشاو حوکمڕان بووەو ئیمکانیات و دەستەڵاتی زۆری بووە، ئنجا بە هۆی ئەوەوەش مرۆڤ جۆرێك لە لەخۆبایی بوون و، لە کەوڵی خۆ دەرچوونی بۆ دروست دەبێ، بۆیە سولەیمان ﷺ بەو زمانە دواندی، کە تێیدەگات، هەڵبەتە ئەگەر ئەو دوێنراوە شاژن و، حوکمڕان نەبووایە، بە دڵنیایی سولەیمان ﷺ بە زمانێکی دیکە دەیدواند، بەڵام گوتراوە: (**لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَال**)، بۆ هەر شوێنە جۆرە قسەیەك هەیە.

٢٧- پێغەمبەران و بەندە چاکەکانی خوا، هەموو توانای ماددیی و مەعنەوییان بۆ هیدایەت دانی خەڵك بەکاردێنن، وەك سولەیمان ﷺ کردی، وەك بینیمان: کاتێك کە باڵندەی بۆ دەستەمۆ بووە، هودهود نامەی پێدا دەنێرێ، پاشان عیفریتی جند ئامادەیی دەردەبڕێ کە کورسیی و تەختەکەی شاژنی بۆ بێنێ، لە ماوەی چەند سەعاتێکدا، دوایی ئەوەی کە زانیاریی لە کتێبی خوای لەلایە، بە چەند چرکەیەك بۆی دەهێنێ، پاشان ماڵ و سامانەکەی و سوپایەکەی کە لەبەر دەستیدا هەیە، هەمووی بەکاردێنێ، بۆ بڵاوکردنەوەی پەیامی خواو، هیدایەت دانی خەڵك، بۆ ڕاستە شەقامی خوا، نەك بۆ پارەو سەروەت و سامان وەسەر یەکنان و، دەستەڵاتی خۆ ڕانان بەسەر خەڵکداو، ستەم و چەوساندنەوە کردن، لەگەڵ دروستکراوەکانی خوادا.

٢٨- مرۆڤ هەرچەندە تواناداربێ، نابێ لە هاوکاریی ئاوانی دیکە بێ نیاز بێ، هودهود چ ڕۆڵێکی گرنگی بۆ سولەیمان ﷺ گێڕا! لە حاڵێکدا کە پەپوو سولەیمانە (**هُدهُد**) باڵندەیەکی بێهێزە، لە چاو مرۆڤ، بەڵام هاوکارییەکی باشی سولەیمانی ﷺ کرد، کە پێغەمبەرێکی خوا بووەو خاوەن ئیمکانیەتێکی زۆر بووە، ئەگەر هودهود نەبووایە، ڕەنگە هەواڵی ئەو شاژنەی سەبەئی نەزانیبووایە، پاشان ئەو نامەیە کە بەو شێوەیە بۆیان بنێرێ و، بانگیان بکات بۆ وتوێژ، تاکو پەیامی خوایان پێ بگەیەنێ.

٢٩- حوكمڕان هەرگیز نابێ، حوكمی نادیاریی (**الحكم الغيابي**)ی بەسەر كەسدا بدات و، پێویستە بە باشیی گوێ لە بابای تۆمەتبار، یان گومانلێكراو بگرێ، قسەی خۆی بكات و هەڵوێستی خۆی ڕوون بكاتەوە، ئەو كاتە ئەگەر بەڵگەیەكی ئیقناع كەری پێ بوو، بێگومان دەبێ لێی وەربگرێ و لێی بسەلمێنێ، نەك لەبەر ئەوەی تۆمەتباری كردوەو گومانی خراپی پێبردوە، هەر لێی لە بەهانە بێ، ئەگەر پۆزشیش بێنێتەوە، بەڵگەو پاساویشی پێ بێ، هەر نادیدەی بگرێ، وەك سولەیمان ﵇ دوای ئەوەی هودهود قسەی بۆ دەكات، هەڵبەتە یەكسەر تەسلیمی قسەكەی نابێ، بەڵام گوێی بۆ دەگرێ و، دوایی قسەكەشی لێ وەردەگرێ، سولەیمانیش ﵇ پێش هەمووان خۆی لەو بارەوە قازانج دەكات.

٣٠- دەبێ هێندە ڕێی ئازادیی دەربڕین و بیروڕا بدرێ، كە بچووكترین كەس بتوانێ قسەی خۆی بكات و، بیرو ڕای خۆی بخاتە ڕوو، بە تایبەت بۆ كەسانێك كە حوكمڕانن و دەسەڵاتیان هەیە، دەبێ بە شێوەیەك مامەڵە لەگەڵ ئەوانەدا بكەن، كە لەبەر دەستیانن، كە نەك تەنیا ئەوانەی بڕیار بە دەستن، بەڵكو بچووكترین كەسیش بتوانێ بیرو ڕای خۆی دەرببڕێ و، ئەوەی بە چاكی زانی، بیخاتەڕوو.

٣١- دەگونجێ كەسێكی ئاسایی شتانێك بزانێ، كە بابایەكی خاوەن پێگەی سیاسیی و كۆمەڵایەتیی و زانایەكی گەورە، نەیانزانێ، بۆیە مرۆڤ نابێ بە زانیارییەكەی خۆی و، بە تواناییەكەی خۆی لە خۆی بایی بێ و، لە كەوڵی خۆی دەربچێ و، زانیارییەكەی بۆی ببێتە پەردەیەك كە لە زانیاریی ئەوانی دیكەو، ئەزموون و شارەزایی ئەوانی دیكە، هەر كەسێك بن، بێ بەشی بكات و، وای لێبكات زانیارییەكەی بۆی ببێ بە قۆزاخەیەك، وەك چۆن كرمی ئاوریشم قۆزاخەیەك لە لیكی خۆی بە دەوری خۆی دا دروست دەكات، دوایی هەر بۆ خۆی لەو قۆزاخەیەدا دەخنكێ و، ڕێی چوونە دەری لێ دەگیرێ، نابێ مرۆڤ بەو شێوەیە بكات، كە لە دەسەڵاتەكەی خۆی و، زانیارییەكەی خۆی و، تواناییەكانی خۆی، قۆزاخەیەك بۆ خۆی دروست بكات و، خۆی تێدا قەتیس بكات.

٣٢- پێویستە مرۆڤ تەسلیمی بەڵگەو دەلیل بێ، ئەگەر لە بچووکترین کەسیشەوە بخرێتە ڕوو، هەر کەسێك بە بەڵگە قسە بکات، مرۆڤ دەبێ تەسلیمی بێت، خوای پەروەردگار لە چەند شوێنێك لە قورئاندا دەفەرموێ: ﴿قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١١١﴾﴾البقرة، هەم لە سوورەتی **(البقرة)**دا، وا دەفەرموێ، هەم لە سوورەتی **(الأنبياء)** و **(النمل)**دا، خوا ﷻ ئاماژە بە هێنانی بەڵگە دەکات، کەواتە: هەر کەسێك بەڵگەی پێ بێ و مادام بە بەڵگە قسە بکات، پێویستە بەرانبەرەکەی هەر کەسێك بێ، تەسلیمی بەڵگەو دەلیل بێ، کوردەوارییش دەڵێن: (لە هەقێ ئاو ڕادەوەستێ)، (لە بەرانبەر هەقدا، ئاو دەوەستێ).

٣٣- لە یەك جیایی ئایین - بە چەمکە باوەکەی، کە بریتیە لەو بەرنامەیەی لە خواوە هاتوە - لەگەڵ سیاسەت و حوکمڕانیی دا، ئنجا چ ئایینی خوایی ڕاست، وەك هی سولەیمان ؑ، یان هی هەڵە، وەك هی شاژن، کە ئەویش هەر جۆرێك بووە لە ئایین، کە خۆریان پەرستوە، بەڵێ لێك جیایی ئایین و سیاسەت و حوکمڕانیی، پێچەوانەی واقیع و مێژووشە، هەم پێچەوانەی واقیعە، تەماشای دنیا بکەن: ئایینەکان چ ڕاست بن، وەك ئیسلام، چ هەڵە بن، وەك ئەو بەرنامە خواییانەی کە گۆڕدراون، یان ئەوانەی مرۆڤ دایناون، گرنگ ئەوەیە ئایین، واتە: هەبوونی بڕواو عەقیدەیەك کە مرۆڤ لە سەرووی خۆیەوە دایبنێ و، پێی وابێ لە سەرووی خۆیەوە بۆی هاتوە، لەگەڵ سیاسەتکردن و حوکمڕانییدا، لێك جیایی ئەو دووانە، کە ڕەوتی سیکۆلاریزم بانگەشەی بۆ دەکات، پێچەوانەی واقیع و مێژووشە، نە لە مێژوودا وابووەو، نە لە واقیعی ئێستاش دا وایە، واتە: نابێ لێك داببڕێن، وەك گوتم بە نسبەت ئیسلامەوە، کە دیارە خوا ﷻ ئیسلام، دوا پەیام و دوا هیدایەتی خوایە بۆ تاکو بۆ کۆمەڵ، تاکو ژیانی تاکیی و، خێزانیی و، کۆمەڵایەتیی و، سیاسیی خۆیانی پێ ڕێك بخەن، ئەوانی دیکەش چ خۆیان پاڵ بدەنە لای خواو ئاسمان، چ ڕیشەیەکی بەشەرییان هەبێ، هەمیشە ئایین تێکەڵ بە سیاسەت دەبێتەوە.

٣٤- کلتوورو نەریتی کۆمەڵگا، کاریگەریی ئەرێنیی، یان نەرێنیی لەسەر مرۆڤ هەیە، وەك لەو ئایەتە قورئانییەدا دەردەکەوێ: ﴿وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنَّهَا كَانَت

﴿ مِن قَوۡمٖ كَٰفِرِينَ ﴾، ئەوە لایدا لە خوا پەرستیی {شاژنی لادا لە خواپەرستیی} کە پێشتر لە جیاتی خوا دەیپەرست، چونکە ئەو لە کۆمەڵێکی کافرو بێبڕوا بوو، واتە: چونکە کۆمەڵگاکەی وابوو، ئەویش کارتێکراو بوو، بە نەریت و عادەتی کۆمەڵگایەکەی خۆی، کەواتە: کلتوورو فەرهەنگ و نەریتیی کۆمەڵگا، چ چاك بێت، چ خراپ بێت، کاریگەریی لەسەر مرۆڤ هەیە.

٣٥- حوکمی پادشایەتیی و خۆ سەپاندن، هەمیشە سەری لە تێکدان و وێرانکارییەوە دەردەچێ، وەك شاژنی (سبأ) گوتوویەتی: ﴿ قَالَتۡ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةٗۚ وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴾، بە دڵنیایی پادشایەکان {واتە: ئەوانەی کە خۆیان بەسەر خەڵك و وڵاتاندا دەسەپێنن، حوکمڕانیی پادشاییانە دەکەن} کاتێك چوونە ئاوەدانییەکەوە، تێکی دەدەن و خەڵکە باڵادەستەکەشی زەبوون دەکەن و، هەر بەو شێوەیەش دەکەن.

ئا ئەوە حوکمی پادشایەتیی و خۆسەپاندنە، کە هەمیشە ئەو دەرهاویشتە خراپانەی دەبن.

٣٦- مەرج نیە، هەمیشە ڕاو بڕیاری زۆرینە لەسەر هەق بێت، بە بەڵگەی ئەوە، کە کاتێك شاژنی (سبأ)، ڕاوێژ دەکات بە بڕیار بە دەستەکانی، ئەوان زیاتر پێشنیاری جەنگی بۆ دەکەن و دەڵێن: ﴿ قَالُواْ نَحۡنُ أُوْلُواْ قُوَّةٖ وَأُوْلُواْ بَأۡسٖ شَدِيدٖ وَٱلۡأَمۡرُ إِلَيۡكِ فَٱنظُرِي مَاذَا تَأۡمُرِينَ ﴾، واتە: گوتیان: ئێمە خاوەن هێزین و خاوەن زەبری توندین، بەڵام بڕیارەکەش بە دەست تۆیەو بزانە فەرمانت بە چییە! ئنجا ئەگەر بە قسەی ئەو بڕیار بە دەستانە بووایە، بە قسەی (مَلأ) بووایە، شاژنی سەبەء و وڵاتەکەی زیانبار دەبوون، چونکە ئەو ڕووبەڕوو بوونەوەیەی لەگەڵ سولەیمان و سوپایەکەیدا، دەیانکرد، بە دڵنیایی هەر تێکشکانیان پێ دەبڕا، بۆیە مەرج نیە هەمیشە ڕای زۆرینە، بیپێکێ، بۆیە دەبێ لە ڕووی بەڵگەوە، لە بیرو ڕایەکان بکۆڵدرێتەوە، نەك لە ڕووی داخۆ کێ گوتوویەتی و چەند کەس گوتوویانە؟ هەر بۆیە گوتراوە: (**أَنْظُرْ إِلَى مَا قِيْل، وَلَا تَنْظُرْ إِلَى مَنْ قَال**)، تەماشا بکە چی گوتراوە، تەماشا مەکە کێ

گوتوویەتی، جاری وایە سەد کەس لەسەر ڕایەك کۆدەبنەوە، بەڵام بە هەڵەداچوون، چونکە هەمووی چاولێکەریی یەکدییە، بەڵام ڕەنگە یەك کەس پێکابێ.

هەڵبەتە لێرەدا مەبەست ئەوە نیە، کە حوکمی زۆرینە ڕەفز بکرێ، چونکە لەو شتانەدا کە زۆربەی خەڵك سەریان لێی دەردەچێ و، عەقڵیان پێی دەشکێ، ڕای زۆرینە دیارە بەکاردێ، هەم لە سیستمی حوکمڕانیی ئیسلامییدا وایە: ﴿وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ ۝٣٨﴾ **الشورى**، کاروباریان لە نێوایان دا بەڕاوێژە، پێغەمبەریش ﷺ بە ڕای زۆرینەوە پابەند بووە، هەروەها لە دیموکراسییشدا وایە، بەڵام مەبەست ئەوەیە کە مەرج نیە هەمیشە، زۆربە بیپێکن، بە تایبەتیی لەو شتانەدا کە هی خەڵکی پسپۆڕو شارەزان و هی ئەوە نین، کە بە گشتیی خەڵك سەری لێیان دەربچێ، لەوەدا ڕای خەڵکی پسپۆڕو شارەزا، ڕەچاو بکرێ، لە ڕووی بەڵگەوە، باشترە لەوەی کە تەماشای ڕەشایی و ئاپۆڕایی خەڵك بکرێ، وەك من زۆرجار گوتوومە: ئەگەر مەسەلەیەکی تەندروستیی بێتە ئاراوە، پرس بە پزیشکێك دەکرێ، نەك بە خەڵك بە گشتیی، ئەرێ خەڵکینە! ڕاتان چییە؟ هەروەها بابەتێکی زمانەوانیی بێتە پێشێ، دەبێ پرس بە شارەزایانی زمان بکرێ، نەك لەبەر ئەوەی زۆربەی خەڵك دەڵێن: فاعیل کە مەرفووعە، دەبێ مەنصووب بێ! نەخێر، ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ خەڵکی شارەزا.

٣٧- دەبێ بانگەواز کاران وریابن، پەیامی خوا بە تەماع و دیاریی نەگۆڕنەوە، وەك سولەیمان ﷺ کاتێك کە دیاریی و خەڵاتەکەی لە شاژنەوە پێ دەگات، دەڵێ: ﴿قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٖ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيۡرٞ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُم﴾، واتە: ئایا ئێوە ماڵ و سامان بۆ من دەنێرن و هاوکاریم دەکەن، ئەوەی کە خوا پێی داوم، باشترە لەوەی بە ئێوەی داوە.

٣٨- پەیامی تەنیا خواپەرستیی، فەرزە بگەیەنرێ بە هەر کەسێك و هەر شوێنێك کە دەلوێ، تەماشا دەکەین: سولەیمان ﷺ لە شامەوە، کە ئەو کاتە شام و یەمەن، بە بارو سوارو پیرۆ هاموشۆیان لە نێواندا بووە، یەمەن شوێنێکی دوورە دەستە، بەڵام سولەیمان

﷤ کە دەبیستێ شاژنێك لەوێ هەیەو، خەڵکەکەشی خۆر دەپەرستن، دەیەوێ پەیامی خوای پەروەردگاری پێ بگەیەنێ.

٣٩- پێویستە لە ژیانی ژیانداران ورد بینەوە، واتە: چ زیندەوەران و، چ پەڕەوەران و، چ ئاژەڵان و، هی وشکانیی و هی دەریایی و، هی نێو هەوا، لێیان بکۆڵینەوە، چونکە ژیانیان زۆر ڕێك و پێك و سیستماتیکەو، دەگونجێ مرۆڤ زۆر شتیان لێ فێر بێ، ئەو زیندەوەرانەش کە ناویان لە قورئاندا هاتوە، بە پێی ئەوە کە من تەماشام کردوە، ڕەنگە هی دیکەش هەبن، بەڵام ئەو نۆیەم بۆ دەرکەوتوون:

١- **(ذباب)**، مێش، کە لە سوورەتی **(الحج)** - ٣٧ - دا هاتوە.

٢- **(بعوضة)**، مێشوولە، کە لە سوورەتی **(البقرة)** - ٦٢ - دا هاتوە.

٣- **(دابة الأرض)**، مۆرانە، کە لە سوورەتی **(سبأ)** - ١٤ - دا، هاتوە.

٤- **(العنكبوت)**، جاڵجاڵۆکە، کە لە سوورەتی **(العنكبوت)** - ٤١ - دا، هاتوە.

٥- **(النَّمل)**، مێروولە، کە لە سوورەتی **(النمل)** - ١٨ - دا، هاتوە.

٦- **(النحل)**، مێشەنگوین، (هەنگ) کە لە سوورەتی **(النحل)** - ٦٨ - دا، هاتوە.

٧- **(فراش)**، پەپوولە، کە لە سوورەتی **(القارعة)** - ٤ - دا، هاتوە.

٨- **(قُمَّلَ)**، ئەسپێ، کێچ، کە لە سوورەتی **(الأعراف)** - ١٣٣ - دا، هاتوە.

٩- **(الجراد)**، کولله، کە لە سوورەتی **(الأعراف)** - ١٣٣ - دا، هاتوە.

شایانی باسە: خاوەنی **(الجواهر في تفسير القرآن الكريم)**، **(الطنطاوي)**، لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1]، سی (٣٠) لاپەڕی تەواوی تەرخان کردوە بۆ باسی مێروولە، کە دیارە ئەویش لە زانا ڕۆژئاوایی و ئەورووپاییەکانەوە، زانیاریی زۆری هێناوە لە بارەی ژیانی مێروولەو شارەکانی و چۆنیەتی ژیانی کۆمەڵایەتییان و، چۆنیەتی کشتوکاڵییان و، چۆنیەتی ڕێك و پێکیی کاریان، بە تەفصیل باسی کردوە.

---

(١) ج٧ ص ١٣ - ١٤ و ١٥٦ - ١٨٦.

٤٠- ڕستەی: ﴿فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمۡ تُحِطۡ بِهِۦ وَجِئۡتُكَ مِن سَبَإِۭ بِنَبَإٖ يَقِينٍ﴾النمل، واتە: من شتێکم زانیوە، تۆ نەتزانیوە، لە سەبەئەوە هەواڵێکی جێی دڵنیاییم بۆ هێناوی.

لێی وەردەگیرێ کە مرۆڤ دەگونجێ زۆر شت لە باڵندان فێر ببێ، بە کردەوەش ئێستا وایە، لە واقیعی ئێستادا، ئەم تەکنۆلۆجیایەی ئێستا کە دەیبینین، کۆمەڵێك لەو شتانەی کە مرۆڤ دروستی کردوون، بە لاسایی کردنەوەی هەندێك لە باڵندان، یاخود دروستکراوەکانی دیکە خوای پەروەردگارە، بۆیە خوا ﷻ باسی ئەو هەموو زیندەوەرانەی کردوە لە قورئانداو، هەندێك لە سوورەتەکانی قورئان هەر بە ناوی زیندەوەرانەوە ناونراون، بە تایبەتیی سوورەتی (النمل)و (النحل)، ئەمە لێی وەردەگیرێ کە مرۆڤ دەتوانێ بە سەرنجدان و لێوردبوونەوەی ژیان و، چۆنیەتیی کارکردن و، بەڕێوەچوونی زیندەورو پەڕەوەران، هەروەها ژیانداران بە گشتیی، زۆر شت فێر ببێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

پێناسە: ئەم دەرسە لە نۆ (٩) ئایەت پێك دێ، ئایەتەكانی: (٤٥ - ٥٣)، باسی بەسەرهاتی گەلی (ثمود) دەگێڕێتە خۆی، كە صالح ﷺ پێغەمبەریان بووەو، زۆر بە كورتیی بەسەرهاتەكەیان خراوەتە ڕوو، كە چۆن صالح ﷺ بانگی گەلی خۆی (ثمود)ی كردوە، بۆ لای خوا ﷻ، بەڵام ئەوان بوونە دوو كۆمەڵی ناكۆك و خراپەكار، دیارە كەمینەیەك بڕوایان پێ هێناوەو، زۆربەشیان دژی بوون، بێبڕوایەكانیان كەوتوونە پیلانگێڕان، لە دژی صالح و بڕواداران، كە نۆ كەس یاخود نۆ گرووپ سەرپەرشتییان كردوون، هی خراپەكارەكان، سەرەنجام خوا ﷻ بڕوادارانی پارێزكاری دەرباز كردوون و، بێبڕوایانی ستەمكاری لە بەین بردوون.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ ۖ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا۟ ٱطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ ۚ قَالَ طَٰٓئِرُكُمْ عِندَ ٱللَّهِ ۖ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِى ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا۟ تَقَاسَمُوا۟ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوٓا۟ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها بە دڵنیایی صالحی برایانمان بۆ لای گەلی ثەموود نارد، کە خوا بپەرستن، کەچی ئەوان بوونە دوو کۆمەڵی پێکەوە ناکۆك ﴿٤٥﴾ (صالح) گوتی: ئەی گەلەکەم! بۆچی پەلە دەکەن بەوەی بەڵاو خراپەتان بەسەر بێ، بەر لەوەی خۆشیی و چاکەتان بۆ دەستەبەر بێ؟ دەبووایە داوای لێبوردن لە خوا بکەن، بەڵکو بەزەییتان لەگەڵ بنوێنرێ ﴿٤٦﴾ (گەلەکەی) گوتیان: خۆت و ئەوانەی لە گەڵتدان، مایەی نەگبەتییمانن، گوتی: نەگبەتییتان لەلایەن خواوەیە بە هۆی خراپییتانەوە، بەڵکو (ڕاستییەکەی ئەوەیە) ئێوە کۆمەڵێکن (لە لایەن خواوە) تاقی دەکرێنەوە (بە خۆشییان و بە ناخۆشییان) ﴿٤٧﴾ لە شارەکەشدا نۆ کەس (یان نۆ گرووپ) هەبوون، بەردەوام خراپەکاریی و تێکدانیان لە زەویدا دەکردو، چاکسازییان نەدەکرد ﴿٤٨﴾ (لە بەینی خۆیاندا) گوتیان: بۆ یەکدی سوێند بە خوا بخۆن، کە (دەبێ) خۆی و خێزانەکەی شەوکوژ بکەین، دوایی بە سەرپەرشتیارو خوێن ئەستێنەکەی بڵێین: ئامادەی فەوتانی خێزانەکەی نەبووین و، ئێمەش ڕاستگۆیین ﴿٤٩﴾ ئیدی ئەوان پیلانێکی بێرەزایان گێڕاو، ئێمەش تەگبیرێکی تەواومان کرد، لە حاڵێکدا کە ئەوان هەستیان پێ نەکرد ﴿٥٠﴾ ئنجا تەماشا بکە! سەرەنجامی فێڵەکەیان چۆن بوو، ئێمە خۆیان و خەڵکەکەیانمان تێکڕا تەخت کردن ﴿٥١﴾ ئەوەش خانوووماڵەکانیانن، بە هۆی ستەمکردنیانەوە چۆڵ و هۆڵن، بەسەریەکدا ڕماون، بێگومان لەوەدا نیشانەیەکی گەورەو گرنگ هەیە بۆ کۆمەڵێك بزانن ﴿٥٢﴾ ئەوانەش کە بڕوایان هێنابوو و، پارێزیان دەکرد، دەربازمان کردن [لەو سزایەی بەسەر بێبڕوایەکانماندا سەپاند] ﴿٥٣﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(يَخْتَصِمُونَ): (المُخَاصَمَةُ: أَنْ يَتَعَلَّقَ كُلُّ وَاحِدٍ بِخُصْمِ الأَخَرِ أي: جَانِبِهِ)، (مُخَاصَمَة): ئەوەیە کە هەر کامێك لە دوو لایەنەکان، یەخەی ئەوەی دیکە بگرێت، (خُصْم)، واتە: یەخە، یاخود لاتەنیشت، کەواتە: (يَخْتَصِمُونَ)، یانی: پێکەوە ناکۆك بوون، دەمەقاڵێیان بوو.

(اطَّيَّرْنَا بِكَ): واتە: بە هۆی تۆوە نەگبەتییمان بۆ هات، (تَطَيَّرَ فُلَانٌ، وَطَيَّرَ، أَصْلُهُ التَّفَاؤُلُ بِالطَّيْرِ ثُمَّ يُسْتَعْمَلُ فِي كُلِّ مَا يُتَفَاءَلُ بِهِ، وَيُتَشَاءَمُ، طَائِرُهُمْ عِنْدَاللهِ، أي: شُؤْمُهُمْ (طَائِرُهُ فِي عُنُقِهِ) أي عَمَلُهُ الَّذِي طَارَ عَنْهُ مِنْ خَيْرٍ وَشَرٍّ)، وشەی (تَطَيَّرَ): ئەصڵەکەی ئەوەیە کە باڵندەیان هەڵفڕاندوە، ئنجا بەکاریان هێناوە بۆ ڕەشبینیی، یان گەشبینیی {باڵندەکە ئەگەر بە لای ڕاستدا فڕی بێ، گوتوویانە: (تَفَاءَلُوا)، ئەوە کارەی دەتانەوێ بیکەن، بیکەن، چونکە ئەوە خێری تێدایە، ئەگەر بەلای چەپدا ڕۆیشتبێ، گوتوویانە: (تَشَاءَموا)، مادام لای چەپی گرتوە، ئەوە نەگبەتیی و بێ خێرییە، ئەو کارەو ئەو سەفەرە مەکەن} دوایی وشەی (تَطَيَّرَ) بەکارهێنراوە بۆ هەر شتێك کە بۆ گەشبینیی، یاخود ڕەشبینیی، بەکاربهێنرێ، کە دەگوترێ: (طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللهِ)، واتە: نەگبەتییەکەیان لە لایەن خواوەیە، یانی: بڕیاری سزادران و بەلا بەسەردا هاتنتان، لە لایەن خواوەیە، بەڵام دیارە بە هۆی خراپەی خۆتانەوەیە، کە لەسوورەتی: (الإسراء)، ئایەتی (١٣)دا، دەفەرموێ: ﴿وَكُلَّ إِنسَٰنٍ أَلْزَمْنَٰهُ طَٰٓئِرَهُۥ فِى عُنُقِهِۦ﴾، (طَائِرَهُ أي: عَمَلَهُ)، ئەو کردەوەیەی کە لەوەوە دەرچووە، وەك باڵندەیەك فڕیوە، ئنجا خێر بێ، یان شەڕ بێ، هەر کەسە کردەوەی خۆی لە ئەستۆی خۆیەتی، کە کردەوەکەی مایەی خۆشبەختیی، یاخود بەد بەختییەتی.

(رَهْطٍ): (الرَهْطُ: العِصَابَةُ دُونَ العَشْرَةِ، تِسْعَةُ رَهْطٍ، أي: تِسْعَةُ جَمَاعَاتٍ أو مَجْمُوعَاتٍ)، (رَهْط): بە كۆمەڵە خەڵێك دەگوترێ: كە لە دە (١٠) كەمتر بن، هەندێك دەڵێن: لە سێ تاكو نۆ، كە دەفەرموێ: ﴿تِسْعَةُ رَهْطٍ﴾، دەگونجێ نۆ گرووپ، نۆ كۆمەڵە خەڵك، بن، بەشێك لە زانایانیش دەڵێن: ﴿تِسْعَةُ رَهْطٍ﴾، یانی: (تِسْعَةُ أشْخَاصٍ)، نۆ كەس ئنجا ئایا وشەی (رَهْطُ) لە زمانی عەرەبییدا بۆ كەسێك بە كاردێ؟ بەڵێ، وەك دەگوترێ، (خَمْسُ ذودٍ)، (ذَود) یانی: كۆمەڵە حوشتر، بەڵام لێرەدا، واتە: پێنج حوشتر، ئەو كاتەش وا لێكدەدرێتەوە، كە هەر كامێك لەو كەسانە، وەك كۆمەڵێك وایە لە كاریگەریی و تواناو دەستڕۆیشتوویەتییدا، چ بە باری خێردا، چ بە باری شەڕدا.

(تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ): واتە: لە نێوان خۆتاندا سوێند بە خوا بخۆن، (قَسَمَ وَأَقْسَمَ، أي: حَلَفَ)، (تَقَاسُم): لەسەر كێشی (تَفَاعُل)ە، هەر كامێكیان سوێند بە خوا بخوات، بۆ ئەوی دیكە، یانی: لە بەینی خۆتاندا سوێند بە خوا بخۆن، واتە: پێكەوە پەیمان بدەن و پەیمانەكەشتان بە سوێند، جەختی لەسەر بكەنەوە.

(لَنُبَيِّتَنَّهُۥ): واتە: بە شەوێ بەسەری دا بدەین، یان بە شەوێ بیفەوتێنین، (البَيُوتُ: مَا يُفْعَلُ بِاللَّيلِ، البَيَاتُ وَالتَّبْيِيتُ: قَصْدُ العَدُوِّ لَيْلًا)، (بَيُوتُ): هەر كارێكە بە شەوێ دەكرێ، (بَيَاتٌ وتَبْيِيتٌ): بریتیە لەوە كە شەوێ دوژمنێك بە ئامانج بگیرێ.

(مَهْلِكَ): (المَهْلِكَ: مَصْدَرٌ مِيْمِيٌّ مِنْ أَهْلَكَ)، (مهلك) چاوگی میمییە، یانی: فەوتاندن، (مَهْلِكَ أَهْلِهِ) فەوتاندنی خێزانەكەی.

(وَمَكَرُواْ مَكۡرٗا): واتە: ئەوان پیلانێكی بێڕەزاو گەورەیان گێڕا، (المَكْرُ: صَرْفُ الغَيْرِ عَمَّا يَقْصِدُهُ بِحِيْلَةٍ، وَذَلِكَ ضَرْبَان: مَكْرٌ مَحْمُود، وَذَلِكَ أنْ يُتَحَرَّى بِهِ فِعْلُ جَمِيْلٍ، وَمَذْمُوم، وَهُوَ أنْ يُتَحَرَّى بِهِ فِعْلُ قَبِيْحٍ)، وشەی (مَكْر): بە مانای لادانی كەسێكە، لەوەی كە دەیەوێ، بەڵام بە فێڵ لای بدەی، ئەویش دوو جۆرە:

مەکری ستایشکراو هەیە، ئەویش ئەوەیە کە کردەوەیەکی چاکی پێ بهێنرێتە دی، مەکری سەرزەنشتکراو و خراپ هەیە، ئەویش ئەوەیە کە کردەوەی خراپی پێ بهێنرێتە دی.

(خَاوِيَةً): یان بە مانای (خَالِيَةً)، (خاڵیی)یە، یان (ساقطةً) (کەوتوو)ە، (**أَصْلُ الخَواءِ: الخَلَاءُ، يُقَالُ: خَوى بَطْنُهُ مِنَ الطَّعَامِ يَخْوَى خَوَاءً، وَأَخْوَى أَبْلَغُ مِنْ خَوَى، كَمَا أَنْ أَسْقَى أَبْلَغُ مِنْ سَقَى**)، وشەی (**خَاوِيَة**): ئەصڵی (**خَواءِ**) لە (**خلاء**)ە، بە مانای بۆشایی و بەتاڵیی دێ، دەگوترێ: (**خَوَى بَطْنُهُ مِنَ الطَّعَامِ يَخْوَى خَوَاءً**)، زگی لە خواردن خاڵیی بوو، بۆش بوو، خواردنی تێدا نەبوو، ئنجا (**أَخْوَى**)، مانایەکەی بەهێزترە لە (**خَوَى**)، ئەگەر بگوترێ: (**أَخْوَى بَطْنُهُ مِنَ الطَّعَامِ**)، مانایەکەی بەهێزترە، هەروەك چۆن (**أَسْقَى**) لە (**سَقَى**)، مانایەکەی بەهێزترە، واتە: خواردنەوەی پێدا، بەڵام هەندێك لە زانایان گوتوویانە: (**سَقَاهُ**) واتە: خواردنەوەی پێدا، بەڵام (**أَسْقَاهُ**)، واتە: خواردنەوەی بۆ ئامادە کرد، وشەی (**خَاوِيَة**) وەك چۆن بە مانای (**خَالِيَةُ**) دێ، یانی: خانووەکانیان بۆشن، بە مانای (**سَاقِطة**)ەش، دێ، واتە: ڕووخاون و ڕماون، هەڵبەتە خانووبەرەش کاتێ دانیشتووانەکانیان تێیاندا نەبن و خاڵیی بن، لە دانیشتووان، سەرەنجام بەسەریەکیشدا دەڕووخێن.

مانای گشتیی ئایەتەکان

ئێمە پێشتریش گوتمان: کە لە تەفسیری سووڕەتی (الحجر)دا، بە درێژیی بەسەرهاتی صاڵح و گەلەکەیمان، کردوە، بۆیە لێرەدا بە خێرایی بەسەریدا ڕەت دەبین.

خوا ﷻ هەر لە ڕیزی ئەو بەسەرهاتانەی لەم سووڕەتە موبارەکەدا، بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ و بۆ هاوەڵانی بەڕێزی بە پلەی یەکەم، لە دوای ئەوانیش بۆ هەموو جیلەکانی ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ، دەیانگێڕێتەوە: بەسەرهاتی گەلی ثەموودو پێغەمبەرەکەیان (صاڵح)ە، ؑ، دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ﴾، بە دڵنیایی بۆ لای گەلی ثەموود، صاڵحی برایانمان نارد، بۆچی خوا ﷻ تەئکید دەکاتەوە؟ لەبەر ئەوەی دوێنراوەکان - هەڵبەتە لە بێبڕوایان، نەك لە ئیمانداران - وا مەزندە کراون، کە بڕوایان بەوە نەبێ خوا پێغەمبەرێکی بە ناوی صاڵحی بۆ لای گەلی ثەموود ناردبێ، بۆیە خوا ﷻ بە (ل)ی سوێندو (قد)ی ساغکردنەوە هێناویەتی، واتە: سوێند بە خوا، دڵنیابن ئێمە صاڵحی برایانمان بۆ لای گەلی ثەموود نارد، ﴿ أَنِ ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ ﴾، پێی فەرموون، بەندایەتیی بۆ خوا بکەن و خوا بپەرستن، دیارە ئەوان شتی دیکەیان پەرستوە، ﴿ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴾، کتوپڕ ئەوانت بینی، بوونە دوو کۆمەڵی پێکەوە ناکۆك، کەمینەیەك لایەنگری صاڵح بوون، بڕوایان پێ هێناوەو، زۆرینەیەکیش لەگەڵی ناکۆك بوون و دژی بوون.

﴿ قَالَ يَٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ ﴾، گوتی: ئەی گەلەکەم! بۆچی پەلە دەکەن، لە (هاتنی) خراپە پێش چاکە، واتە: بۆچی پەلە دەکەن خراپەتان بەسەر بێ، بەڵاتان بەسەر بێ، پێش ئەوەی چاکەتان بێتە ڕێ، خراپەتان

بەسەر بێ و، بەڵاتان بەسەر بێ، بە هۆی بێبڕواییتانەوە، پێش ئەوەی چاکەتان بێتە ڕێ، بە هۆی ئیمانەوە، یان: بۆچی پەلە دەکەن، کە خوا لە دوارۆژدا سزاتان بدات، لەسەر بێبڕواییتان، لە جیاتی ئەوەی کە پاداشتان بداتەوە، بە هۆی ئیمانتانەوە؟ ﴿لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾، دەبوایە داوای لێبووردن لە خوا بکەن، بەڵکو بەزەییتان لەگەڵ بنوێنرێ، بە هۆی داوای لێبوردن لە خوا کردن و، پەشێمان بوونەوەو، گەڕانەوەو، ڕێی ڕاست گرتنەوە، چونکە بەزەیی خوا، بە گۆترە نابەخشرێ و، بە کەسانی شایستە دەبەخشرێ، ﴿قَالُوا۟ ٱطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ﴾، گوتیان: ئێمە نەگبەتییمان تووش بوو، بەڵامان تووش بوو، بە هۆی خۆت و ئەوانەوە کە لەگەڵتن، دیارە دەبێ دوای ئەوەی صالح دەستی کردوە بە بانگەوازو گەیاندنی پەیامی خوا پێیان، نارەحەتییان تووش بووبێ و بەڵاو گرفتارییان بەسەرهاتبێ، ئنجا لە ڕووی کشتوکاڵیان و لە ڕووی ئاژەڵیانەوە، یاخود لە ڕووی ژیانی دیکەیانەوە، گوتوویانە: ئەو بێخێریی و نەگبەتییە، بە هۆی صالح و ئەوانەوەیە کە لەگەڵیدان، واتە: بڕواداران.

﴿قَالَ طَـٰٓئِرُكُمْ عِندَ ٱللَّهِ﴾، صالح پێی فەرموون: نەگبەتییەکەتان لەلایەن خواوەیە، واتە: ئەو بەڵایەی ئێوە بە نەگبەتیی دەزانن، ئەوە لە لایەن خوای دادگەرەوە بڕیاری لەسەر دراوە، ﴿بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ﴾، بەڵکو ڕاستییەکەی ئەوەیە: ئێوە کۆمەڵێکن، تاقیدەکرێنەوە، ئنجا خوا کە بەندەکانی تاقیدەکاتەوە، وەك دەفەرموێ: ﴿وَنَبْلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلْخَيْرِ فِتْنَةً ۝٣٥﴾الأنبياء، بە خۆشیی و بە ناخۆشیی تاقیتان دەکەینەوە، ئەوە واتایەکی، واتایەکی دیکەی: ﴿بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ﴾، بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکن خوا سزاتان دەدات، یانی: (تُفْتَنُونَ)، واتە: (تُعَذَّبُون)، خوا سزاتان دەدات، بە هۆی هەڵوێستی نەرێنیی و خراپتانەوە لە بەرانبەر من و، لە بەرانبەر ئەو پەیامە خواییەدا کە بۆم هێناون.

﴿وَكَانَ فِى ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ﴾، هەروەها لە شارەکەدا (شاری حیجری پێگوتراوە، ئێستاش شوێنەوارەکانی ماون،

لە سەرووی دورگەی عەرەبیی و لە نێوان شام و دوورگەی عەرەبییەوەیە)، نۆ کەس هەبوون، یاخود نۆ تاقم و گرووپ هەبوون، خراپەیان لە زەوییدا دەکرد، {لە زەوی ولاتێ کە گەلی ثەموودی تێدا دەژیا} هەرگیز چاکەکارییان نەدەکردو، چاکسازییان نەدەکرد، هەر سەرگەرمی خراپەو تێکدان بوون، ئنجا ئەو نۆ کەسە، یاخود ئەو نۆ گرووپ و دەستەو تاقمە، ﴿ قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ ﴾، گوتیان: وەرن با بەیەکەوە سوێند بە خوا بخۆین، سوێند بۆ یەکدی بخۆین، بە خوا، چونکە (تَقَاسُم) لەسەر کێشی (تَفَاعُل)ە، لە (قَسَم)ەوە هاتوە، واتە: هەر کامێکمان سوێند بخوات بۆ دڵنیا کردنی ئەوی دیکە، کە ڕاست دەکات، لە جێبەجێکردنی ئەو پیلان و نەخشەیەدا کە دایدەڕێژین، وەرن با پێکەوە سوێند بۆ یەکدی بخۆین بە خوا، دیارە ئەوانە خواناسیش بوون و خوایان ناسیوە، بەڵام هاوبەشیان بۆ داناوەو، بەو شێوەیە نەیانپەرستوە کە شایستەی خوایە.

ئنجا ئایا بۆچی سوێند بۆ یەکدی بخۆن بە خوا؟ ﴿ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهۡلَهُۥ ﴾، کە بە شەوێ خۆی و خێزانەکەی شەوکوژ بکەین، (تَبيِيت): ئەوەیە کە دوژمن بە ئامانج بگیرێ بە شەوێ، واتە: بە شەوێ بیانفەوتێنین، خۆی و خێزانەکەی، ﴿ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ ﴾، دوایی بە دڵنیاییەوە بە سەرپەرشتیارو خوێن ئەستێنەکەی دەڵێین، ﴿ مَا شَهِدۡنَا مَهۡلِكَ أَهۡلِهِۦ ﴾، ئێمە فەوتانی خێزانەکەیمان ئاگا لێ نەبووە، واتە: ئێمە ئامانجمان فەوتاندنی صالحە، بەڵام با خێزانەکەشی پێوە بفەوتێنین، دوایی سوێند دەخۆین، بۆ خزمەکانی و ئەوانەی خوێنگرو خوێن ئەستێنی، بۆ ئەوەی سوێندمان لێ نەکەوێ، دەڵێین: ئێمە ئاگامان لە فەوتاندنی خێزانەکەی نەبووە، چونکە خێزانەکەی لە پەنای صالحدا دەفەوتێن و، ئێمە بە ئامانجیان ناگرین، بە پلەی یەکەم ئێمە مەبەستمان پێ صالحە، بۆ ئەوەی سوێندمان لێ نەکەوێ، ویستوویانە سوێندەکەیان لێ نەکەوێ، بە حیسابی خۆیان، ﴿ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە لە ڕاستانین، لەو قسەیەماندا کە دەیکەین.

﴿وَمَكَرُواْ مَكۡرٗا﴾، ئەوان پیلانێکی بێرەزاو، پیلانێکی تەواو و بە مانای وشەیان گێرا، ﴿وَمَكَرۡنَا مَكۡرٗا﴾، ئێمەش نەخشەیەکی بە مانای وشەمان دانا، (مَكر) دەگونجێ بۆ چاکە بەکاربێ، دەشگونجێ بۆ خراپە بەکاربێ، ئەو نەخشەیەی دادەنرێ، ئەگەر ئامانجێکی باشی لە پشتەوە بێ، ئەوە مەکرێکی باشەو، ئەگەر ئامانجێکی خراپی لە پشتەوە بێ، ئەوە مەکرێکی خراپە، وەك (راغب الأصفهاني)، دەڵێ: (هُنَاك مَكرٌ مَحْمُود وَمَكرٌ مَذْمُوم)، بەڵام بۆ خوای پەروەردگار، وشەی نەخشەمان بەکارهێناوە، نەك فێڵ، چونکە (مَكر) بە مانای فێڵ و پیلان دێ، بەڵام بۆ خوای تاك و پاك، دەبێ تەعبیرو وشەیەك بەکاربێ، کە شایستەی خوا ﷻ بێ، هەڵبەتە لە قورئاندا خوای بەبەزەیی هەر وشەی (مَكر)ی بۆ خۆی بەکارهێناوەو، وشەی (كَيد)یشی بەکارهێناوە، ﴿إِنَّهُمۡ يَكِيدُونَ كَيۡدٗا ۝١٥ وَأَكِيدُ كَيۡدٗا ۝١٦﴾ الطارق، کە لە زمانی عەرەبییدا، (مَكر)و (كَيد) و (حيلة) هەر سێکیان بە مانای فێڵ دێن، وەك لە نامیلکەی: (ئەحمەدیی)دا دەڵێ:

{مەکرو کیدو حیلە فێڵە، جەبین و جەبهە تەوێڵە} (جبين) و (جبهة) هەردووکیان بە نێوچاوان دەگوترێن، بەڵام لەبەر ئەوەی کە لە زمانی کوردییدا ئەگەر بڵێی: فێڵباز، یان فێڵی کرد، یان پیلانی گێرا، زیاتر بە مانا خراپەکەی لێکدەدرێتەوە، بۆیە پێویستە کاتێك کە وشە قورئانییەکان، تەرجەمە دەکەین، چ بۆ کوردیی بێ، چ بۆ زمانێکی دیکە بێ، تەماشا بکەین، ئەگەر ئەو وشەیە، وشەیەك بێ، بۆ هەردووك باری خێرو شەڕدا بەکاربێ، قەیناکات، بەکاری بێنین، بەڵام ئەگەر تەنیا بۆ بارە نەرێنییەکەی بەکاربێ، دەبێ وشەیەکی دیکە، کە ئەو واتایە بگەیەنێ، بۆ بارە ئەرێنیەکەی بەکاربێنین بۆ خوا ﷻ، چونکە خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَهُ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ۝٢٧﴾ الروم، واتە: سیفەتی هەرە بەرز، هی خوایە لە ئاسمانەکان و زەویدا، نابێ وشەو تەعبیرێك بۆ خوا بەکاربهێنرێ، کە شایستەی نەبێ، ئنجا خوا دەفەرموێ: ئەوان پیلانێکی تەواویان گێرا، پیلانێکی بێرەزا، ئێمەش نەخشەیەکی باشمان دانا، ﴿وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ﴾، بێ ئەوەی ئەوان هەستی پێ بکەن.

﴿ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ مَكۡرِهِمۡ ﴾، سەرنج بدە! سەرەنجامی پیلانەکەیان و فێڵەکەیان چۆن بوو؟ ﴿ أَنَّا دَمَّرۡنَٰهُمۡ وَقَوۡمَهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴾، ئێمە خۆیان و گەلەکەیانمان هەموو کاولکردن، بەسەریەکماندا ڕماندن و، تەختمان کردن، لێرەدا خوا ﷻ ئەوانی تەشبیە کردوە بە خانوویەکەوە، کە دەڕووخێنرێ، ئەگەرنا (تَدمِیر) بە مانای ڕوخاندن و ڕماندنی خانووبەرەیە، بەڵام ئەوانی تەشبیە کردوە، بە چەند بینایەکەوە، کە دەڕووخێنرێن، یانی: بەسەر یەکدا دەخرێن، هەموویانمان تێکڕا ڕووخاندو تەختمان کردن.

﴿ فَتِلۡكَ بُيُوتُهُمۡ خَاوِيَةَۢ بِمَا ظَلَمُوٓاْ ﴾، ئا ئەوانە ماڵەکانیانن، چۆڵن بە هۆی ستەمەکەیانەوە، یاخود (سَاقِطَةٌ) یانی: بەسەر یەکدا ڕماون، بە هۆی ستەمێکەوە کە کردیان، (ما) لە (بِمَا ظَلَمُوٓاْ)دا (ما)ی چاوگیی (مصدرية)یە، یانی: (بِظُلْمِهِم)، بەستەمەکەیان یاخود (بِمَا ظَلَمُوٓاْ)، (ب) هۆکاریی (سببية)یە، یانی: (بالظُّلْمِ الذي فعلوه)، بەو ستەمەی کە کردیان، خانووبەرەکانیان چۆڵ و هۆڵن، بەسەریەکدا ڕماون، ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴾، بێگومان لەوەدا نیشانەیەکی گەورەو گرنگ هەیە، بۆ کۆمەڵێك بزانن، بەڵام خەڵكێك کە نەزان و نەفام و بێ ئاگابێ، هیچ پەند وەرناگرێ، ﴿ وَأَنجَيۡنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴾، ئەوانەش کە بڕوایان هێنا بوو و پارێزیان دەکرد، ئەوانەمان دەرباز کرد، واتە: دەربازمان کردن لەو سزایەی ئەوانی گرتەوە، ئەوانی فەوتاندن و سەریان پێی بە فەتارەت چوو.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

ڕەوانەكردنی صالح ﷺ بۆ لای گەلی ثەموودو، ئامۆژگاریی كردنی بۆیان و، تۆمەتباركردنی ئەوان بۆی، كە خۆی و شوێنكەوتووانی هۆكاری نەگبەتیی و بەڵادارییانن و، بەرپەرچدانەوەی صالح بۆیان، كە بە پێی سیستمی خوا ﷻ: لە ئەنجامی خراپەو لادانی خۆیانەوە، نەگبەتیی و بەڵایان بەسەر دێ:

خوا دەفەرمووێ: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ ۖ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا۟ ٱطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ ۚ قَالَ طَٰٓئِرُكُمْ عِندَ ٱللَّهِ ۖ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا﴾، بە دڵنیایی ئێمە صاڵحی برایانمان بۆ لای گەلی ثەموود نارد، (و) بادەرەوە (**عاطیفة**)یە، بۆ سەر ئەو بەسەرهاتانەی پێشتر باسكراون، واتە: وەك چۆن ئەو بەسەرهاتانە بوون، وەك چۆن: مووسامان ﷺ بۆ لای فیرعەون و گەلەكەی نارد، هەروەها داوودو سولەیمانمان ناردن، بە هەمان شێوەش صاڵحمان بۆ لای گەلی ثەموود نارد، كە برای خۆیان بوو، ئنجا (ل) لامی سوێندە: سوێند بە خوا، (قَد)یش بۆ ساغكردنەوە (**تَحْقِيق**)ە، یانی: سوێند بە خواو بە دڵنیایی ئێمە صاڵحی برایانمان بۆ لای گەلی ثەموود نارد، بۆیەش فەرموویەتی: صاڵحی برایان، لەبەر ئەوەی هەر لە گەلی ثەموود بووە، لە ڕووی ڕەچەڵەك و لە ڕووی نەتەوەییەوە، ئەگەرنا هەموو پێغەمبەران برای گەلە كافرەكانیان بوون، لە ڕووی مرۆڤایەتییەوە.

(لقد)یش کە بۆ جەختکردنەوەو دڵنیاکردنەوەیە، مەبەست پێی دانانی دوێنراوانە - وابن یان نا - وەك نکووڵییکەران لە نێررانی پێغەمبەران **علیهم السلام** بۆ لای کۆمەڵگایەکاینان.

٢)- ﴿ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ ﴾، کە خوا بپەرستن، (**أن**: **تَفْسِيرِيَّةٌ**) (**أن**) بۆ ڕوونکردنەوەیە، ئەوەی لە دوایی (**أن**) دێ، ڕوونکردنەوەیە بۆ ئەوەی پێشتر گوتراوە، پێی فەرموون: بەندایەتیی بۆ خوا بکەن، خوا بپەرستن.

٣)- ﴿ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴾، ئیدی کت و پڕ ئەوان بوونە دوو کۆمەڵی پێکەوە ناکۆك، پێکەوە بە دەمەقاڵێ هاتن، بە (**ف**) (**تعقیب**)و، بە (**إذا**)ی (**فُجائية**)، یانی: یەکسەر بە دوای ئەوەدا، کتوپڕ بوونە دوو کۆمەڵی پێکەوە ناکۆك و، پێکەوە تێکگیراو، پێکەوە دەمەقاڵێکەر، کە بێگومان کتوپڕ ڕووی نەداوەو ماوەیەکی پێچووە، بەڵام لەبەر ئەوەی دابەش بوونەکەیان لە بەرانبەر صاڵحدا، کە زۆرینەیان پێی بێبڕوا بوون و کەمێکیان بڕوایان پێ هێناوە، شتێکی ناپەسند بووە، وەك شتێکی چاوەڕوان نەکراو بووبێ، بۆیە بەوجۆرە هاتوە. پێشێ دەفەرموێ: (فَرِيقَانِ)، بەڵام لە جیاتی ئەوەی بفەرموێ: (**يَخْتَصِمان**)، دەفەرموێ: (**يَخْتَصِمون**)، بە ئیعتیباری ئەوە کە هەر کام لەو دوو کۆمەڵە، ژمارەیەکی زۆر خەڵکیان تێدا بووەو، هەموویان کۆمەڵە خەڵکێك بوون، بۆیە ڕاناوی کۆی بۆ بەکارهێناون، ئنجا ئەو دوو کۆمەڵەش، کۆمەڵی خۆ بەزلگرانی بێبڕوا بوون، کە زۆرینە بوون، هەروەها کۆمەڵی چەوسێنراوانی بڕوادار بوون.

٤)- ﴿ قَالَ يَـٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ ﴾، (صاڵح) گوتی: ئەی گەلەکەم! {یانی: من یەکێکم لە ئێوەو گەلی خۆمن و خەڵکی خۆمن} بۆچی پەلە دەکەن، لە هاتنی خراپە، پێش چاکە، ئەمە چەند واتایەکیان بۆ لێکداوەتەوە:

أ- بۆچی پەلە دەکەن لە خراپە، کە بریتیە لە بە درۆدانانی من، لە جیاتی چاکەو پێش چاکە، کە بریتیە لە بڕواهێنان بە من؟

ب- بۆچی پەلە دەکەن لە هاتنی خراپە، کە بریتیە لە سزا بەسەردا سەپێنرانتان، پێش چاکە، کە بریتیە لەوەی خوا بەزەیی پێتاندا بێت و چاکەتان لەگەڵدا بکات؟

ج- بۆچی پەلە دەکەن لە شتێکدا کە سزاتان بۆ دێنێ، سزای خراپتان بۆ دێنێ، لە پێش ئەوەداو، لە جیاتی ئەوەی پەلە بکەن لە کردەوەیەکدا، لە هەڵوێستیکدا کە پاداشتی چاکتان بۆ بێنێ؟

٥)- ﴿لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾، دەبووایە داوای لێبوردن لە خوا بکەن، بەڵکو بەزەییتان لەگەڵدا بنوێنرێ.

ئەمە هاندانیانە بۆ گەڕانەوە، پیشێ ڕەخنەیان لێ دەگرێ: ئێوە بۆچی پەلە دەکەن، کە خراپەتان بەسەر بێت؟ بۆچی خراپە هەڵدەبژێرن بەسەر چاکەدا؟ دواییش هانیان دەدات کە بگەڕێنەوەو داوای لێبوردن لە خوا بکەن، واز لە پەلەکردن لە سزاو بەلا بەسەر هێنرانیان، بێنن یان: وازبێنن لە هەڵبژاردنی خراپە - کە بێبڕواییە بە صالح - و ڕوو لە چاکە بکەن و داوای لێبوردن لە خوا بکەن، بەڵکو بەزەییتان لەگەڵ بنوێنرێ.

٦)- ﴿قَالُوا۟ ٱطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ﴾، گوتیان: ئێمە بە هۆی تۆو ئەوانەوە کە لەگەڵت دان، بەڵامان تووش بوو، نەگبەتییمان بۆ هات، پێشتر گوتمان: (تَطَيُّر) لە چییەو هاتوە: عەرەبەکان عادەتیان وابووە ئەگەر ویستبیان کارێك بکەن، باڵندەیان هەڵفڕاندوە، ئنجا ئەگەر بەلای ڕاستدا ڕۆیشتبێ، پێیان وابووە ئەو کارەی کە بە تەمان بیکەن، چاکەو گوتوویانە: (تَفَاءلُوا)، یان (تَيَامَنُوا)، ئەگەر بەرەو لای چەپیش فڕیبێ، پێیان وابووە کە کارەکە خراپەو گوتوویانە: (تَشَاءَموا) ئەگەر نە بەلای ڕاست و نە بەلای چەپیشدا، فڕی بێ، جارێکی دیکە باڵندەیەکی دیکەیان هەڵفڕاندوە، ئنجا لەوەوە وشەی (تَطَيُّر)، بە مانای ڕەشبینیی (تَشَاؤم)و بە مانای گەشبینیی (تَفَاؤل) بەکارهاتوە، بەڵام زیاتر بە مانای ڕەشبینیی (تَشَاؤم)، واتە: بێخێریی و نەگبەتیی لەو شتەدا هەیە، ئنجا لە ئەنجامی ئەوەدا کە ئەو حاڵەتی ڕەشبینیی و گەشبینییە، لە هەڵفڕاندنی باڵندەوە، سەرچاوەی

گرتوە، بۆیە وشەی (تَطَيُّر)یان بۆ بەکارهێناوە، ئەگەرنا هەر شتێکی دیکەش بێ، تۆ بیکەی بە نیشانە بۆ گەشبینیی و ڕەشبینیی، هەر (تَطَيُّر)ی پێ دەگوترێ، چونکە ئەصڵەکەی لەوێوە هاتوە.

٧)- ﴿قَالَ طَـٰٓئِرُكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ﴾، (صالح) گوتی: نەگبەتیی ئێوەو بەڵایەکەتان کە بەسەرتان هاتوە، بە پێی یاسای خوایە لە دروستکراوەکانی دا، بە پێی سیستمێکە خوا ﷻ دایناوە، کە هەر کەسێك خراپە بکات، خراپەی بەسەر دێ و، خراپەی دێتەوە ڕێ، هەر کەسە چیی بچێنێ، ئەوە دەدوورێتەوە، ئێوەش تۆیی بێبڕواییتان چاندوە، بۆیە بەرهەمی نەگبەتیی و بێ خێریی و بەڵاو گرفتاریی دەدوورنەوە، واتە: ئەو بەڵایەی کە بەسەرتان هاتوە، لەلایەن خوای کارزانەوەیەو بە هۆی سیستمی خوایە ﷻو، ئەوە جۆرێکە لە سزادانی خوا ﷻ، بۆ ئێوە.

٨)- ﴿بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ تُفۡتَنُونَ﴾، بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکن سزا دەدرێن، یان: لادەدرێن، یان: تاقییدەکرێنەوە.

وشەی: (بَلۡ) بۆ (إِضْرِاب)ە، واتە: گواستنەوە لە حاڵێکەوە بۆ حاڵەتێکی سەرووتر، ئنجا ئەمە سێ واتای هەن:

أ- هۆی نەگبەتییەکەتان ئەوەیە کە شەیتان ئێوەی لاداوەو ئێوە لا دەدرێن، (**تُفْتَنُون**): (**تُحَرَّفُون**)، ئێوە لادەدرێن، بە هۆی ئەوەوەیە کە شەیتان لاتان دەدات.

ب- مەسەلەکە ئەوەیە کە ئێوە لە لایەن خواوە تاقیدەکرێنەوە، دواییش بەڵاتان بەسەر دێ، لە ئەنجامی ئەوەدا کە دەرنەچوون لە تاقیکردنەوەی خوا ﷻ.

ج- یاخود (**تُفْتَنُون**)، یانی: (**تُعَذَّبون**)، واتە: هۆی بێبڕواییتانەوە، ئێوە هەم لە دنیادا، هەم لە دوارۆژیشدا سزا دەدرێن، ﴿بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ تُفۡتَنُونَ﴾، ئێوە کۆمەڵێکن سزا دەدرێن، ئەو بەڵاو نەگبەتییانە هۆکاریان ئەوەیە کە سزا دەدرێن، هەم لە دنیادا سزا دەدرێن، هەم لە دوارۆژیشدا.

کەواتە: بزانن کە سەرچاوەی نەگبەتیی و نەهامەتیی و گرفتارییەکانتان خۆتانن، نەك من و خەڵکەکەم، کە لەگەڵمدان، هۆکارەکەی خۆتانن، بەڵام خوا ﷻ ئەو سزایەتان بەسەردا دەدات، لەبەر ئەوەی هەموو شتێك لە خوای پەروەردگارەوەیە، ئەم دنیاو گەردوونەش شاری بێ خاوەن نیە، خواش بە پێی سیستمێکی دادگەرانە، دروستکراوەکانی سەرپەرشتیی دەکات و بەڕێوەدەبات.

مەسەلەی دووەم:

پیلانگێڕانی نۆ کەس (یان نۆ تاقم)ی تێکدەر لە دژی صالح عليه السلام، کە سوێند بۆ یەکدی بخۆن بە خوا: صالح و خێزانەکەی شەوکوژ بکەن، دوایی بە خزمەکانی بڵێن: ئامادەی فەوتانی خێزانەکەی نەبووین و ئاگامان لێ نەبووە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَكَانَ فِي ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە شەش بڕگەدا:

۱)- ﴿ وَكَانَ فِي ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ ﴾، لە شارەکەدا، نۆ کەس (یان نۆ کۆمەڵ) هەبوون دیارە (أل)ی سەر (ٱلْمَدِينَةِ)، بۆ عەهدە، واتە: لە شارە زانراوەکەدا، کە شاری (**حیجر**) بووە، پایەختی وڵاتی خۆیان، ئەو کاتە دەوڵەتۆکە شارەکان (**دويلات المدن**) هەبوون، واتە: هەر شارێك دەوڵەت بووە، لەوێدا نۆ کەس هەبوون، (**تِسْعَةُ رَهْطٍ**) یانی: (**تِسْعَة رِجَال**)، یاخود (رَهْطٍ) هەر لەسەر مانا زمانەوانییەکەی خۆیەتی، کە بریتیە لە کۆمەڵە خەڵکێك لە سێ تاکو نۆ، لەسەر ڕای زۆربەی زانایان، یانی: (**تِسْعُ مَجْمُوعَاتٍ**)، نۆ گرووپ هەبوون.

۲)- ﴿ يُفْسِدُونَ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴾، تێکدان و خراپەکارییان دەکرد لە زەوییداو چاکەکاریی و چاکسازییان نەدەکرد، (فِي ٱلْأَرْضِ) لێرەدا (أل)ی (**الأرض**) بۆ (عهد)ە، واتە: سەر زەمینێ کە گەلی ثەموودی لێ دەژیان، کە (**حجر**)ە، لەسەر زەمینەکەدا، لە وڵاتی حیجردا، تێکدانیان دەکرد، (وَلَا يُصْلِحُونَ)، هەرگیز چاکسازییان نەدەکرد، بەس خەریکی خراپەو تێکدان بوون.

۳)- ﴿ قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ ﴾، ئنجا ئەو نۆ کەسە خراپ و تێکدەرە، یاخود ئەو نۆ دەستەو تاقمە: گوتیان وەرن، سوێند بەخوا خۆرانە، یان: سوێند بەخوا بخوێن بۆ یەکدی، کەواتە: (تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ)، دوو واتای هەن:

أ- (قَالَ بَعْضُهُم لِبَعْض إحْلِفُوا بِاللّه)، بە یەکدییان گوت: وەرن با سوێند بە خوا بخۆین، بۆ یەکدی.

ب- (قَالُوُا مُتَقَاسِمِیْنَ باللّه)، گوتیان لە حاڵێکدا کە سوێندیان بۆ یەکدی بۆ خوا دەخوارد.

٤)- ﴿لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهۡلَهُۥ﴾، بە دڵنیایی خۆی و خێزانەکەی شەوکوژ دەکەین، (لَنُبَيِّتَنَّهُۥ)، یانی: بە شەو هێرشیان دەکەینە سەرێ، (البَيَاتُ: مُبَاغَةُ العَدُوِ لَيْلًا، أو قَصْدُ العَدُوّ لَيْلًا) (بیات) ئەوەیە کتوپڕ شەو بەسەر دوژمندا بدرێ، یاخود شەو دوژمن بە ئامانج بگیرێ، کە بە کوردیی: شەوکوژم بۆ بەکارهێناوە، چونکە مەبەستیان بووە بە شەوێ بیانکوژین و بیانفەوتێنین.

ئنجا ئەو (لَنُبَيِّتَنَّهُۥ) خوێندراویشەتەوە: (لَتُبَيِّتُنَّهُ)، یانی: وەرن دەبێ سوێند بە خوا بخۆن، بیانفەوتێنن، هەروەها خوێندراویشەتەوە: (لَيُبَيِّتُنَّه وَأَهْلَهُ)، واتە: بێگومان خۆی و خێزانەکەی دەبێ بفەوتێندرێن.

بە هەر سێ شێوەکان خوێندراوەتەوە.

٥)- ﴿ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدۡنَا مَهۡلِكَ أَهۡلِهِۦ﴾، دوایی بە سەرپەرشتیارەکەی دەڵێین: ئێمە ئاگاداری فەوتانی خێزانەکەی نەبووین.

ئەم (ل)ە، بۆ سوێندە (لام القسم)، (ن) کەش بۆ جەختکردنەوەیە، یانی: بەختکردنەوەوە سوێند دەخۆین بۆ سەرپەرشتیارەکەی، بۆ خوێن ئەستێنەکەی، ئەو کەسەی بەرگریی لێدەکات و خوێنگرو خوێن ئەستێنیەتی، کە:

﴿مَا شَهِدۡنَا مَهۡلِكَ أَهۡلِهِۦ﴾، ئێمە ئاگامان لە فەوتانی خێزانەکەی نەبووە. (مَهلِك)، بە دوو جۆری دیکەش خوێنراوەتەوە: أ- (مَهْلَك) و ب- (مُهْلَك)، (مَهْلِكَ أَهلِهُ أي هَلَاكَهُ)، فەوتانی خێزانەکەی ئاگامان لێی نەبووە، (مَهْلِك)، هەم بە مانای چاوگ (مصدر) دێ، واتە: (هَلَاكَهُ)، هەم بە مانای ناوی شوێن (إسْمُ المَكَان) دێ، واتە: شوێنی فەوتانەکەی، ئێمە لەوێ نەبووین، (مَا شَهِدنَا)، یانی: (مَا حَضَرْنَا)،

ئامادە نەبووین، ئنجا (مَهْلَكَ أَهلِهِ) و (مُهْلَكَ أَهلِهِ)، هەردووكیان بە هەمان شێوە، بە مانای چاوگ و بە مانای شوێن دێن، واتە: خۆی و خێزانەكەی دەفەوتێنین، دوایی سوێند بۆ ئەو كەسە دەخۆین كە سەرپەرشتیاریەتی و خوێنگرو خوێن ئەستێنیەتی، سوێندی بۆ دەخۆین، بە دڵنیاكردنەوە، كە ئێمە ئاگامان لە فەوتانی خێزانەكەی نەبووە.

٦)- ﴿ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾، بە دڵنیاییش ئێمە لە ڕاستانین، واتە: لەبەر ئەوەی مەبەستیان ئەوە نەبووە خێزانەكەی بفەوتێنن، بۆیە ئەگەر سوێندیش بخۆن، سوێندیان لێناكەوێ! سوێند خواردنی بە درۆ، هێندە خراپە گەلی ثەموودیش و لە نێویان دا ئەو نۆ كەسە خراپ و ملهوڕە، یان ئەو نۆ دەستەو تاقمە خراپەش، ویستوویانە سوێندی بە درۆ نەخۆن، بە جۆرێك لە جۆرەكان پینەو پەڕۆیەكی بۆ بكەن و، حیلە شەرعییەكی بۆ بدۆزنەوە!

دیارە ئەوانە جۆرێك لە عەقیدە و دینداریيان هەبووە، مادام خوایان ناسیبێ، جۆرێك لە دینداریيان هەبووە، ئنجا بە پێی ئەو دینەی خۆیان، سوێندی بە درۆ خراپ بووە، بەڵام ئامادە بوون، پێغەمبەری خوا بكوژن! هەڵبەتە دەبێ بە پێغەمبەریان نەزانیبێ؟ بە دڵنیایی بڕیار بە دەستەكان و كاربەدەستەكان زانیویانە، بابەتەكە چۆنە! بەڵام خەڵكیان بەوجۆرە چەواشە كردوە.

مەسەلەی سێیەم و کۆتایی:

پیلانگێڕانی نۆ کەسەکەو، نەخشەی مەحکەمی خوا لە دژیان و، سەرەنجام فەوتانیان و مانەوەی ماڵ و خانووەکانیان بە چۆڵیی و ڕماویی و، دەربازکردنی بڕواداران پارێزکار، لەو بەڵاو سزایە کە بەسەر بێبڕوایەکاندا هاتوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ۝٥٠ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَـٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ۝٥١ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوٓا۟ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝٥٢ وَأَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ۝٥٣ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا ﴾، ئەوان پیلانێکی بێڕەزایان گێڕا، ئێمەش نەخشەیەکی باشمان، دانا، لە دژی پیلانەکەی ئەوان و بۆ پووچەڵکردنەوەی پیلانەکەی ئەوان.

٢)- ﴿ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾، لە حاڵێکدا کە ئەوان هەستیان پێنەدەکرد.

هەڵبەتە خوا ﷻ (لَطِيفٌ خَبِيْرٌ)ە، پەنهانکاری شارەزایە، نەخشەی خوا ﷻ، مرۆڤەکان هەستی پێناکەن، هەڵبەتە هەندێ لە تەفسیرەکان زۆرجاران هەندێ قسە دەکەن، کە بە بۆچوونی من لە خەیاڵدانی خۆیانەوە، بە خەیاڵ و ئەندێشەو بیرکردنەوەی خۆیان، ئەو قسانە دەکەن و، مادام ئایەتەکە هیچ شتێکی دیاریی نەکردوە، بۆمان نیە بڵێین: بە دڵنیایی هەر ئەوە مانایەکەیەتی، بۆ وێنە: لەوبارەوە کە ئایا ئەو پیلان و فێڵەی ئەو نۆ کەسە، یان نۆ تاقمە کردیان، لە دژی صاڵح و خێزانەکەی چی بوو؟

أ- هەندێکیان گوتوویانە: ئەو نۆ کەسە، یان تاقمە چوونە دەر، شمشێرەکانیان دەرکێشا بوو لە کالانەکانیان و، بە ڕووتیی بە دەستیانەوە گرتبوون و، هێرشیان کرد، بۆ سەر ماڵی صالح، بەڵام فریشتە بەرد بارانیان کردن و بە بەرد کوشتیانن.

ب- هەندێکی دیکە گوتوویانە: ئەو نۆیە چوونە نێو خندرکێکەوە، نێو ئاودرێکەوە کە ئاو دڕیبووی، یان شوێنێك کە ئاو بنکۆڵی کردبوو، چوونە ژێری و خۆیان لەوێدا پەنهان کرد، بۆ ئەوەی دوایی شەبەیخوون بکەنە سەر صالح و ماڵ و خێزانەکەی، خواش ﷻ ئەوێی بەسەردا ڕووخاندن.

بێگومان بە شێوەیەك لە شێوەکان خوای دادگەر سزای داون، کە لە شوێنی دیکەدا دیارییکردوە، کە دەفەرموێ: ئەوان پیلانیان گێڕاو، ئێمەش نەخشەیەکی باشمان دانا، بۆ پووچەڵکردنەوەی پیلانەکەی ئەوان، ئەوە چەمکەکەی گشتییە، **(الطبري)** خوا لێی ڕازی بێ، زۆر جوان دەڵێ: دەگونجێ بە شمشێر بووبێ، دەشگونجێ شتێکیان بەسەردا ڕووخابێ، بۆ وێنە: چووبنە نێو ئەشکەوتێك و ئەشکەوتەکەیان بەسەردا ڕووخابێ، دەشگونجێ خوا ﷻ بە مەلائیکەتان بەرد بارانی کردبن، هەموویان دەگونجێن، بەڵام هیچی مسۆگەرو ڕوون نیە، بۆیەش خوا ﷻ هەندیك جاران، جۆری سزایەکە دیار ناخات، بۆ ئەوەی زەین بە هەموو لایەك دا بچێت، ئەگەرنا لێرەدا بۆ نۆ کەس، یان تاقمەکە باسی نەکردوە، وەك لە بەسەرهاتی صالح و گەلەکەی دا لە کاتی توێژینەوەی سوورەتی **(الحِجر)**دا، لەوێدا باسمان کردوە کە: گەلی ثەموود بەگشتیی بە هاڕژن و دەنگێکی بێڕەزا فەتێنراون: ﴿ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُصۡبِحِينَ ﴿٨٣﴾ ﴾، واتە: هاڕژن و چریکەیەکی گەورە دەمەو، بەیان گرتنی، لەوێدا باسی کردوە، ئیدی ئایا زانایان ئەوەیان لە یاد نەبووە، کە خوا ﷻ باسی سزایەکەیانی کردوە، بە گشتیی بۆ گەلی ثەموود، یان ڕەنگە مەبەستیان ئەو نۆ کەسەو نۆ تاقمە بووبن، کە ئەوانە ڕەنگە بە جۆرێکی تایبەت فەوتێندرابن، بۆیە ئاوا هەندێکیان گوتوویانە: وا فەوتاون، هەندێك گوتوویانە وا فەوتاون، بەڵام گەلی ثەموود هەموویان بە هاڕژن و چریکەیەکی گەورە، فەوتاون.

٣)- ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ﴾، سەرنج بدە! سەرەنجامی پیلانەکەیان چۆن بوو، لێی ورد بەوە؟!

٤)- ﴿أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾، ئێمە خۆیان و گەلەکەیانمان تێکڕا فەوتاندن.

کەواتە: خوا ﷻ کە لە سوورەتی (الحجر)دا، دەفەرمووێ: ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾﴾، واتە: هاڕژن و چریکەیەکی گەورە بەرە بەیان گرتنی، کەواتە ئەو نۆیەش لەگەڵ گەلەکەی خۆیاندا، بەو چریکەو هاڕژنە فەوتاون، بۆیە پێویست بەوە ناکات، شتی دیکە لە خەیاڵدانی خۆماندا ئامادە بکەین، بۆ تەفسیری ئایەتەکان، چونکە قورئان هەندێکی هەندێکی تەفسیر دەکات، لە ڕاستییدا باشترین شێواز بۆ توێژینەوە لە بارەی بەسەرهاتی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و گەلەکانیانەوە، ئەوەیە کە ئێمە ئایەتەکانی کە باسی هەر گەلێك و، هەر پێغەمبەرێك لەگەڵ گەلەکەی دا، دەکەن، هەموویان پێکەوە بێنین، وەك ئێمە وامانکردوە، لەم تەفسیرەدا، لە هەر شوێنێك بەسەرهاتی پێغەمبەرێکمان لەگەڵ گەلەکەیدا باس کردبێ، ئایەتەکانی کە پەیوەستن، بە ژیانی ئەوە پێغەمبەرەوە بەسەرهاتی لەگەڵ گەلەکەیدا، هەموویانمان هێناوە، چونکە بە هەموو ئایەتەکان، ئنجا هەموو گۆشەو لایەنەکانی بەسەرهاتەکە، ڕوون دەکەنەوە، چونکە خوا ﷻ ئەو بەسەرهاتانە، کە لە چەند سوورەتێکدا دووبارە دەکاتەوە، لە هەر سوورەتەدا، بە پێی ئەو بارودۆخە کە پێغەمبەر ﷺو هاوەڵانی تێیدا بوون، کاتی خۆی، کە دوایی بۆ ئێمەش دەبنە سەر مەشق، بە پێی ئەوە، خوا ﷻ گۆشەیەك، یاخود بەشێك لە بەسەرهاتی پێغەمبەرێکی هێناوە، یاخود لە شوێنێك بە وردیی هێناویەتی و وردەکارییەکانی باسکردوون، بەڵام لە شوێنێك بە پوختیی هێناویەتی، وەك ئێرە، ئەوە هەمووی ئەو کەش و بارودۆخە کە ئایەتەکانی تێدا هاتوونە خوارێ، خوازیاری ئەو شێوازە بوون، یاخود هی ئەوەندە بەشەی و ئەو لایەنەی ئەو بەسەرهاتە بوون.

بۆیە ئەگەر بمانەوێ وێنەیەکی تەواوو تێرو تەسەل و گشتگیرمان لە بەسەرهاتی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، دەستبکەوێ، دەبێ هەموو ئەو ئایەتانەی پەیوەستن بە بەسەرهاتی پێغەمبەرێك و گەلەکەیەوە، هەموویان پێکەوە بێنین.

٥)- ﴿ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوٓا۟ ﴾، ئەوە ماڵەکانیانن و خانووبەرەکانیانن، چۆڵ و هۆڵن، بە هۆی ئەو ستەمەوە، کە کردیان!

خوا ﷻ قڕە بڕی کردن و، دوا بڕاوی کردن و، خانووبەرەکانیان چۆڵ و هۆڵن، کە ئێستاش خانووبەرەکانی گەلی ثەموود لە حیجر هەر ماون و، هەن، شوێنەکانیان ماون، (خَاوِيَة) کە لە ئەسڵدا لە: (خَوَى بِمَعْنَى خَلَى)یە، یانی: چۆڵ بووو بە تاڵ و بۆش بوو، بەڵام دەشگونجێ بە مانای داڕماون، بێ، چونکە خانووبەرە، ئەگەر خەڵکەکە تێیاندا نەماو بە تاڵکران و چۆڵکران، بەسەر یەکدا دەڕووخێن و دادەتەپن.

٦)- ﴿ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾، بە ڕاستیی لەوەدا، نیشانەیەکی گەورەو گرنگ هەیە، بۆ کۆمەڵێك بزانن.

بەڵام خەڵکی نەزان، لە هیچ پەند وەرناگرێ.

٧)- ﴿ وَأَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴾، ئەوانەش کە بڕوایان هێنا بوو و، پارێزیان دەکرد، ئەوانەمان دەرباز کرد.

شایانی باسە: خوا ﷻ لێرەدا لە دوای گەلی (سبأ)، باسی گەلی ثەموود دەکات، دواییش باسی لووطو گەلەکەی دەکات، ڕەنگە حیکمەتەکەی ئەوەبێ: لە ڕووی جوگرافییەوە، ئەو سێیە لێك نزیك بوون، (سبأ) لە یەمەن، (ثمود) لە حیجر کە لە باکووری نیوە دورگەی عەرەبییە، لە نێوان شام و نیوە دورگەی عەرەبیی دا، گەلی (لوط)یش کە شوێنەکەیان، دەریاچەی مردوویە، ئەو سێ گەلە، لە ڕووی جوگرافییەوە لێك نیزیکن، بۆیە خوا ﷻ لەم سوورەتەدا بە دوای یەکدا هێناونی.

پێویستە بشزانرێ کە: ئەو بەشەی بەسەرهاتی صاڵح عليه السلام و گەلی ثەموود، تەنیا لێرەدا هاتوە، کە دەفەرمویێ: ﴿وَكَانَ فِي ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٤٩﴾﴾، تەنیا لێرەدا هاتوە، کە گەلی ثەموود نۆ کەسیان، یاخود نۆ دەستەو تاقمیان، بە تەمابوون صاڵح تیرۆر بکەن و، شەوکوژی بکەن، تەنیا لەم سوورەتە موبارەکەدا، ئەو گۆشەو بەشە لەو بەسەرهاتە هاتوە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی پێنجەم

له نۆرە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
Google Play
App Store
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە پێنج ئایەت پێك دێ، ئایەتەكانی: (٥٤ - ٥٨)، كە باسی پوختەی بەسەرهاتی لووطو گەلەكەیان تێدایە، هەر لە سەرەتاوە تاكو ئەنجام، كە سەر بە فەتارەت چوونیانە، بەو سزا قورس و ناوازەیەی، كە بوونە پەند بۆ مرۆڤایەتیی، خوا ﷻ تەنیا ئەوانی بەو شێوەیە سزا داوە، شوێنەكەیشی بۆتە شوێنەوارێك كە دەریاچەی مردوویە، بۆ ئەوەی دەرس و پەندی لێوەربگیرێ.

﴿ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ ۞ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوٓا۟ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَٰهَا مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{هەروەها **لووطیش** (یاد بكەوە!) كە بە گەلەكەی خۆی گوت: چۆن لە حاڵێكدا كە (بە چاوی عەقڵ) دەبینن فاحیشە (نێربازیی) ئەنجام دەدەن ﴿٥٤﴾ ئایا ئێوە بە ئارەزووەوە دەچنە لای پیاوان (نێربازیی دەكەن) لە جیاتی ئافرەتان! بەڵكو ئێوە كۆمەڵێكن نەفامیی دەكەن ﴿٥٥﴾ وەڵامی گەلەكەیشی هەر ئەوەبوو كە گوتیان: **لووط** و شوێنكەوتووانی لە ئاوەدانییەكەتان دەربكەن، چونكە ئەوانە كەسانێكن خۆیان پاك ڕادەگرن! ﴿٥٦﴾ ئێمەش خۆی و نیزیكەكانیمان دەرباز كرد

جگـە لـە ژنەكـەی، كـە لـە فەوتاوانـدا بڕیارمانـدا ﴿٥٧﴾ بارانێـك(ی سەرسـوڕهێنەر) یشـمان بەسـەر دابارانـدن (ئـەو بارانـە) خراپتریـن بـاران بـوو، بەسـەر ترسـێنراوان و ئاگادارکراوانـدا بارێنـدرا ﴿٥٨﴾}.

شیكردنەوەی هەندێک لە وشەكان

(ٱلۡفَٰحِشَةَ)، (**الفُحْشُ والفَحْشَاءُ وَالفَاحِشَةُ: مَا عَظُمَ قُبْحُهُ مِنَ الأَفْعَالِ وَالأَقْوَال**)، هـەر سێ وشـەی (**فُحْش، فَحْشَاء، فَاحِشَة**)، لـە زمانی عەرەبییـدا، ماناكەیـان بریتیـە لـەو كـردەوەو قسـانەی كـە زۆر ناشـیرین و دزێـوو مـەزن بـن.

(شَهۡوَةً)، (**الشَّهْوَةُ: نُزُوعُ النَّفْسِ إِلَى مَا تُرِيْدُهُ**)، (**شـهوة**) ئـارەزوو، بریتیـە لـە پەلكێـش بـوونی نەفـس، بـۆ شـتێك كـە تامەزرۆیـەتی و ئـارەزووی دەكات.

(قَدَّرۡنَٰهَا)، (**جَعَلْنَاهَا بِتَقْدِيرِنَا**)، بـە ئەندازەگیریـی خۆمـان، وامـان دانـا، یاخـود (**القَدَرُ وَالتَّقْدِيـرُ: تَبْيِيـنُ كَمِّيَّـةِ الـشَّيءِ**)، (**قَـدَرُ وتَقْدِيـر**): واتـە: ئەنـدازەی شـتێك دیاریـی بكـرێ، (قَدَّرۡنَٰهَا)، واتـە: ئـەو ئافرەتـە وامـان بـۆ بڕیـارداو لەسـەر بناغـەی ئەندازەگیریـی كـردن، بڕیارەكانمـان دەدەیـن.

(ٱلۡغَٰبِرِينَ)، یانی: (**البَاقِيْن**)، واتـە: لەوانـەی كـە مابوونـەوە، چونكـە لـووط ﵇ خـۆی و ئەوانـەی بڕوایـان پـێ هێنابـوو، دەرباز بـوون و ڕۆیشـتن، ئەوانـەی كـە مانـەوە، كـە گاڵتەیـان بـە ترسـاندنەكەو هۆشـداریی پێدانەكـەی لـووط دەكـرد، ئەوانە مانـەوە لـە شـارو شـوێنەكەی خۆیـان و هیـچ باكیـان نەبـوو، ئنجـا ژنەكـەی **لووطیش** لەگـەڵ ئەوانـدا مایـەوە، ﴿قَدَّرۡنَٰهَا مِنَ ٱلۡغَٰبِرِينَ﴾، واتـە: وامـان بـۆ بڕیـاردا، كـە ئەویـش لـە نێـو ئەوانـەدا كـە دەمێننـەوە، بمێنێتـەوە، دەڵـێ: (**الغَابِرُ: المَاكِثُ بَعْدَ مُضِيِّ مَا هُوَ مَعَهُ**)، (**غَابِـر**): بریتیـە لـە كەسـێك بمێنێتـەوە، دوای ئـەوەی ئـەوەی لەگەڵیدابـووە، ڕۆیشـتوە، هەروەهـا (**غَابِـر**): وەك چـۆن بـە مانـای مـاوەوە دێ، بـە

مانای تێپەڕیویش دێ، ئەوانەی تێپەڕین، واتە: بوون بە هەواڵێك لە هەواڵەكانی مێژوو و تێپەڕین و سزادران و فەوتان.

(فَسَآءَ)، (فَبِئس)، واتە: خراپترین، ﴿فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ﴾، واتە: خراپترین باران، بارانی ئەو گەلە بووە، كە ترسێنران و وریاكرانەوەو هۆشدارییان پێدرا، بەڵام بێ باك بوون و، گوێیان پێنەدا.

مانای گشتیی ئایەتەكان

پێشتریش گوتمان، كە لە كاتی تەفسیركردنی سوورەتی (هود)دا، بە درێژیی لە بارەی بەسەرهاتی لووط عليه السلامو، گەلە ڕەوشت نزمەكەیەوەو، چۆنیەتیی فەوتێنرانیان و، سزای كەسێك كە ئەو كردەوە قێزەونە دەكات و ...هتد لەو بارەوە دواوین، بۆیە لێرەدا بە خێرایی بەسەر مانای گشتیی، ئەو پێنج ئایەتە موبارەكەدا دەڕۆین، خواش تعالى لێرەدا بە كورتیی و پوختیی بەسەرهاتی لووط عليه السلامی هێناوە، لەبەر ئەوەی لە شوێنانی دیكەدا، بە تایبەتیی لە سوورەتی هوددا، هەروەها لە سوورەتی **(الأعراف)**و، لە سوورەتی **(الشعراء)**دا، لە چەند شوێنی دیكەش دا، خوا تعالى درێژەی ئەو بەسەرهاتەی هێناوە.

خوا دەفەرمووێ: ﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ﴾، هەروەها یادی لووطیش بكەوە، كاتێك بە گەلەكەی خۆی فەرمووو: ﴿أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ﴾، ئایا ئێوە فاحیشە ئەنجام دەدەن، كردەوەیەكی زۆر ناقۆڵاو دزێو ئەنجام دەدەن، لە حاڵێكدا كە ئێوە دەبینن، بە چاوی عەقڵ و دڵ دەبینن، كە چەند شتێكی خراپە، فاحیشە، یانی: كردەوەیەكی ناقۆڵاو دزێو، بەڵام لێرەدا مەبەست پێی نێربازییە، جووتبوونی پیاوان لەگەڵ پیاوان، ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ﴾، ئایا ئێوە لە ڕووی ئارەزووەوە دەچنە لای پیاوان، لە

جیاتی ئافرەتـان، ﴿بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ تَجۡهَلُونَ﴾، بەڵكـو ئێـوە كۆمەڵێكـن، نەفامیـی و نەزانیـی دەكـەن، چونكـە ئەگـەر مرۆڤـەكان هەمـوو وەك ئێـوە بكـەن، تـۆوی بەشـەر لەسـەر زەوی دەبڕێتـەوە، ئەگـەر پیـاوان لەگـەڵ پیاوانـداو، ئافرەتـان لەگـەڵ ئافرەتانـدا، جـووت بـن، وەچـەی بەشـەر چـۆن پەیـدا دەبـێ؟!

﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوۡمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ﴾، وەڵامـی خەڵكەكـەی هـەر ئـەوە بـوو، گوتیـان: ﴿أَخۡرِجُوٓاْ ءَالَ لُوطٖ مِّن قَرۡيَتِكُمۡ﴾، شـوێنكەوتووانی لـووط واتـە، پەیـڕەوانی و ئەوانـەی كـە لەگەڵیـدان، لـە شـارو ئاوەدانییەكـەی خۆتـان دەربكـەن، وەدەریـان بنێـن، بۆچـی؟ ﴿إِنَّهُمۡ أُنَاسٞ يَتَطَهَّرُونَ﴾، بـە دڵنیایـی ئـەوان كۆمەڵێكـن، خەڵكانێكـن، خۆیـان پـاك ڕادەگـرن، لەبـەر ئـەوە دەریـان بكـەن، دیـارە بـە توانـج و تەوسـەوە وایانگوتـوە.

﴿فَأَنجَيۡنَٰهُ وَأَهۡلَهُۥٓ﴾، ئێمـەش خـۆی و نیزیكانیـمان دەربـاز كـردن، لێـرەدا **(أهـل)** بـە مانـای نیزیـكان دێ، ئەوانـەی كـە پەیوەندیـی تایبەتییـان لەگەڵـی هەبـوو، مەبەسـت پێـی پەیوەندیـی ئیمانییـە، ﴿إِلَّا ٱمۡرَأَتَهُۥ﴾، جگەلـە ئافرەتەكـەی، ئەمـە هـەڵاواردنی دابـڕاو **(إسـتثناء منقطـع)**ە، چونكـە ژنەكـەی لـە نیزیـكانی لـووط نەبـوو، بەڵكـو لێـی دوور بـوو، لـە ڕووی ئیـمان و عەقیـدەو لـە ڕووی هەڵسـوكەوتەوە، ﴿قَدَّرۡنَٰهَا مِنَ ٱلۡغَٰبِرِينَ﴾، ئافرەتەكـەی ئەندازەگیرییـمان بـۆ كـرد، بڕیارمـان بـۆ دا، بەشـێوەیەكی ئەندازەگیریـی كراوانـە كـە لـە تێپەڕیـوان بـێ، **(غَابِـر)** دەگونجـێ بـە مانـای **(مـاضٍ)** تێپەڕیـو، بـێ، لـە ڕابـردووان بـێ و سـزای بەسـەردا بسـەپێنرێ، تێپەڕبێ و بـڕواو كۆتایـی بـێ، یاخـود: **(غَابِریـن)** یـانی: **(ماكِثـین)**، ئەوانـەی دەمێننـەوە، ئـەو خـۆی و ئەوانـەی كـە لەگەڵیبـوون، دەربـاز بـوون و ڕۆیشـتن، خەڵكەكـەش مایـەوە، ژنەكـەشی لـە نێـو خەڵكـە ماوەكـەدا بـوو، لەگـەڵ وانـدا سـزادرا.

﴿وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهِم مَّطَرٗا﴾، بارانێـكی سەرسوڕهێنەریشـمان بەسـەردا بارانـدن، **(مَطَـر)** لێـرەدا كـە بـە نەزانـراو **(نكـرة)** هاتـوە، واتـە: **(مَطَـراً لَا يُوصَـف)**، بارانێكـمان

بەسەردا باراندن، وەسف ناکرێ، بارانێکی زۆر ناوازە، کە بریتی بوو لەوەی بەردی سووروەوەکراو، بەسەریاندا بباریێنرێ، لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾﴾ هود، بەردێکی لە قوڕی بە بەردبووی ڕیزکراو، هەروەها دەفەرموێ: ﴿مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ ﴿٨٣﴾﴾ هود، نیشانەدار کرابوو، لە لایەن پەروەردگارتەوە، گوتراوە: هەر کەسە بە چ بەردێك دەفەوتێ، ناوی ئەو کەسە لەسەر ئەو بەردە نووسرابوو، ئەوەش بۆ خوا ﷻ ئاسانە، ﴿فَسَآءَ مَطَرُ ٱلۡمُنذَرِينَ﴾، خراپترین باران، بارانی ئەوانە بوو، کە ترسێنرابوون و هۆشدارییان پێدرابوو، بەڵام بێباك و بێ منەت بوون و، گوێیان پێنەدا، ئەوە خراپترین باران بوو کە بەسەریاندا بارێنراو هەموویان قڕە بڕ کران، ئنجا هەر بەوەندەش خوا ﷻ لێیان نەگەڕا، کە بارانی قوڕی وشك بووەوەو بەبەردکراویان بەسەردا ببارێنێ، بەڵکو شارەکەشیانی هەڵگێڕایەوەو، شوێنەکەشیان بوو بەو دەریاچەی مردوو، کە ئێستا دیارەو، خەڵك بەلایدا گوزەر دەکات و دەیبینێ.

مەسەلە گرنگەگان

مەسەلەی یەکەم:

ڕەخنەو سەرزەنشتکردنی لووط عليه السلام بۆ گەلەکەی لەسەر نێربازیی، کە دەشیانزانی چەند کارێکی دزێوو ناقۆڵایە: کە لە جیاتی ژنان، لەگەڵ پیاواندا ئارەزووی خۆیان تێر بکەن:

خوا تعالى دەفەرموێ: ﴿ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلُوطًا ﴾، ئەم (و)ە، بۆ بادانەوەو گێڕانەوەیە، واتە: هەروەها بەسەرهاتی لووط عليه السلام، یان بۆ باس بکە، وشەی: (**لُوطاً**)یش (**مَنْصُوب**)ە، بەکردارێکی مەزەننەکراوە، وەك (**واذكر لَوطاً**)، هەروەها **لووطیش**، یاد بکەوە.

٢)- ﴿ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ ﴾، کاتێك بە خەڵکەکەی خۆی گوت، (**قوم**) لێرەدا بە مانای خەڵکێکە کە مرۆڤ لە نێویاندا دەژی، چونکە بە دڵنیایی خەڵکەکە، خەڵکی فەڵەستین بوون و کەنعانیی بوون، بەڵام لووط عليه السلام برازای ئیبراهیمە عليه السلام و، لە ڕووی نەتەوەو ڕەچەڵەکەوە لەوان نەبووە، بەڵام لەو ڕووەوە کە ماوەیەك ژیانی لە نێویاندا بەسەر بردوە، بە خەڵکی وی دانراون، خوای پەروەردگار لە سوورەتی (**الشعراء**)دا، دەفەرموێ: ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ ﴾، کاتێك **لووطی** برایان پێی گوتن، ئایا پارێز ناکەن! لەبەر ئەوەی لووط عليه السلام ساڵانێك لە نێویاندا بووە، وەك یەکێك لە خۆیانی

لێهاتوە، بۆیە خوا ﷻ بە برای خۆیان ناوی بردوە، یاخود لەو ڕووەوە کە لە مرۆڤایەتییدا، هەموو مرۆڤەکان دەچنەوە سەر دایکێك و باپێك و خێزانێك، برای یەکدین.

٣)- ﴿أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ﴾ ئایا ئێوە فاحیشە ئەنجام دەدەن، لە حاڵێکدا کە دەشبینن؟ ئەو هەمزەیە (أ)ی (أَتَأْتُونَ)، هەمزەی پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانە (الإِسْتِفْهَامُ الإِنْكَارِي)ە، واتە: نەدەبوو وا بکەن، (فَاحِشة)، یانی: (الفِعْلَةُ القَبِيْحَةُ مُنْتَهى القُبْحِ)، واتە: کردەوەیەکی، ئەوپەڕی دزێوو ناشیرین، کە مەبەست پێی نێربازییە.

﴿وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ﴾ ئەمە دوو واتای بۆ لێکدراونەوە:

أ- لە حاڵێکدا کە ئێوە دەزانن، چەند شتێکی خراپ و دزێوو ناشیرینە، چۆن دەیکەن؟

ب- هەندێکیشیان وایان لێکداوەتەوە: لە کاتێکدا کە تەماشای یەکدیش دەکەن و، لەبەر چاوی یەکدی ئەو کارە خراپە دەکەن!

لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنكَرَ ﴿٢٩﴾﴾العنكبوت، لە نێو یانەکەتان دا شتی خراپ دەکەن.

بەڵام من پێم وایە: ﴿وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ﴾، یانی: ئێوە لە حاڵێکدا بە چاوی عەقڵ و دڵ دەزانن، نێربازیی چەندە خراپە، کەچی دەیکەن.

٤)- ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ﴾، دیسان ئەو پرسیار لێکردنەش، پرسیار لێکردنی نکووڵیلێکەرانەیە: ئایا ئێوە دەچنە لای پیاوان و لەگەڵیاندا جووت دەبن، بە ئارەزووەوە، جگە لە ئافرەتان؟ یانی: بۆ تێرکردنی غەریزەی جینسییتان، لەگەڵ پیاوان جووت دەبن، لە جیاتی ئافرەتان؟

(أَئِنَّكُمْ) خوێندراوەتەوەش: (إِنَّكُم)، (إِنَّكُم لَتَأْتُونَ الرِجَالَ)، واتە: بە یەك هەمزە (أ)، بە هەردووك شێوەکان خوێندراوەتەوە، ماناکەشیان یەکە، یان لێك نزیکە.

٥)- ﴿بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾، بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکن، نەفامیی دەکەن. **(الزمخشري)** گوتوویەتی: **(تَفْعَلُونَ فِعْلَ الجَاهِلِيْنَ مَعَ عِلْمِكُم بِذَلِك)** ئێوە کردەوەی نەفامان دەکەن، لە حاڵێکدا کە دەشزانن، کردەوەی نەفامانەو نەزانانەیە.

یاخود: (أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ)، یانی: ئێوە نازانن سەرەنجامی ئەو کردەوە خراپەیەتان چۆنە، کە هەم لە دنیادا، خوا ﷻ سزاتان دەدات، هەم لە دوارۆژیشدا سزاتان دەدات، یاخود (تَجْهَلُونَ)، مەبەست لە (جَهَالَة)، نەفامیی و بێ بەندوباریی و ڕەوشت نزمییە، بەڵکو ئێوە ڕەوشت نزمیی و بێ بەندوباریی دەکەن.

مەسەلەی دووەم:

وەڵامدانەوەی گەلەکەی، کە لووط ﷺ و شوێنکەوتووانی شاربەدەر بکەن، چونکە خۆیان پاك ڕادەگرن! سەرەنجام دەربازکرانی لووط ﷺ و نیزیکانی، جگە لە ژنەکەی و، باراندنی بارانێکی سەرسوڕهێنەر، کە بریتی بوو لە قوڕی وشك بووەوەی بەردیین، بەسەر گەلی (لووط)ی ترسێنراوی هۆشداریی پێدراوی بێباکدا:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ أَخْرِجُوٓاْ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَٰهَا مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ﴾، وەڵامی گەلەکەی بەس ئەوە بوو، کە گوتیان، یانی: هیچ وەڵامێکیان نەبوو، تەنیا ئەوە وەڵامیان بوو، ئەمە بۆ دەرخستنی زێدە ملهوڕیی و تاوانباریی ئەو گەلەیە، کە هیچ وەڵامێکی دیکەیان نەدایەوە، لە جیاتی بێن وتوێژی لەگەڵدا بکەن و بڵێن: وەرە پێمان بسەلمێنە، کەچی وەڵامیان بەس ئەوە بوو:

٢)- ﴿أَخْرِجُوٓاْ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ﴾، {تەنیا گوتیان:} نیزیکانی **لووط**، واتە: خۆی و نیزیکانی و شوێنکەوتووانی، (آل) لە قوڕئاندا، بە زۆریی بە مانای خەڵکێکی تایبەت بە کەسێکەوەو، شوێنکەوتووانی، دێ، چ لە خێردا، چ لە شەڕدا، **(آل فرعون)** واتە: شوێنکەوتووانی فیرعەون، **(آلَ لُوطٍ)**، واتە: شوێنکەوتووانی **لووط** ﷺ، لە شوێنی دیکەش دا باسمان کردووە کە: **(آلُ)** و **(أَهْلِ)** لێك جیان، **(أَهل)** واتە: ئەوانەی کە لە ڕووی ڕەچەڵەك و نەسەبەوە، مرۆڤ دەچێتەوە سەریان، بەڵام **(آل)** یانی: ئەوانەی کە لە ڕووی تایبەتمەندییەکانی ئیمان

و عەقیدە، یاخود کوفرو بێدینییەوە، دەچنەوە سەر کەسێك، گوتیان: **لووط**و نیزیکانی لە شارەکەدا دەربکەن و، شاربەدەریان بکەن.

بە بەڵگەو پاساوی چی؟

٣)- ﴿إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾، چونکە بە دڵنیایی ئەوانە کۆمەڵێك، خەڵکێکن، خۆیان پاك رادەگرن!

کە بێگومان لێرەدا مەبەستیان مەدح و ستایشیان نیە بە پاکێتیی! بەڵکو بەتوانجەوە وایانگوتوە.

٤)- ﴿فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ﴾، ئێمەش خۆی و نیزیکانی {لەڕووی خێزانییەوە، لەڕووی ڕەچەڵەکەوە} دەربازمان کردن، جگە لە ئافرەتەکەی.

٥)- ﴿قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ﴾، (ئافرەتەکەی) ئەومان بڕیاردابوو لە فەوتاوان، یاخود: لەوانەی دەمێننەوە بۆ سزادران.

٦)- ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا﴾، هەروەها بارانێکمان بەسەردا باراندن.

٧)- ﴿فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ﴾، خراپترین باران، بارانی ترسێنراوان و ئاگادارکراوان بوو **(بِئسَ المطرُ، مَطَرُ المُنذرِين)**.

هەر کام لە خاوەنی: **(التفسير المُنِير)** [1] و خاوەنی: **(التحرير والتنوير)** [2]، گوتوویانە: (**وَالمُرَادُ بِآلِ لُوطٍ: لُوطٌ وَأَهْلُ بَيْتِهِ**)، واتە: مەبەست لە ئالی لووط، لووط و خانەوادەکەینی، بەڵام بە دڵنیایی لەوەدا بە هەڵەداچوون، چونکە، وەك زۆرجاران گوتوومانە: (**آلُ الرَّجُلِ هُمْ أَتبَاعُهُ وَخَاصَّتُهُ، آلُ فِرْعَون، أي: أَتبَاعُ فِرْعَوْن، آلُ مُحَمَّد: أي أَتْبَاعُ مُحَمَّد** ﷺ)، واتە: ئالی پیاو پەیڕەوانی و خەڵکە تایبەتییەکەینی، ئالی فیرعەون: شوێنکەوتووانی و، ئالی موحەممەد، شوێنکەوتووانی موحەممەدن.

---

(١) ج١٠، ص٣٥٧.

(٢) ج٢٠، ص٦.

بەڵام (**أهل**) ئەوانەن کە لە ڕووی ڕەچەڵەکەوە بە مرۆڤ دەگەن، بۆیە خوا ﷻ دەفەرمووێ: (فَأَنجَيۡنَـٰهُ وَأَهۡلَهُۥٓ)، خۆی و ئەهلەکەی، نافەرمووێ: (**وآلـهُ**) چونکە ئاشکرایە ئالەکەی، ئەوانەی کە شوێنکەوتووی بوون، خوا دەربازی کردوون، بەڵام لە ئەهلەکەشی، هەندێکی قوتار کردوون، بۆیەش باسی ئەهل دەکات، چونکە دەیەوێ دوایی هاوسەرەکەیان لێ هەڵاوێرێ، واتە: خۆی و خانەوادەکەیمان دەرباز کردن، وێڕای (آل)ەکەی، ئەوانەی لەگەڵیدابوون، کە ڕەنگە بەس خانەوادەکەی خۆشی بڕوایان پێ هێنابێ، هەر ئەهلەکەشی (آل)ی بووبن، چونکە جاری وا هەیە، بەس ئەهلی کەسێك دەبن بە ئال و شوێنکەوتووانی، بەڵام ژنەکەیان لێ هەڵداوێرێ و دەفەرمووێ: جگە لە هاوسەرەکەی.

لێرەدا دەفەرمووێ: ﴿ قَدَّرۡنَـٰهَا مِنَ ٱلۡغَـٰبِرِينَ ﴾ بەڵام لە سوورەتی (**الأعراف**) دا، دەفەرمووێ: ﴿ كَانَتۡ مِنَ ٱلۡغَـٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾ ﴾، (قَدَّرۡنَـٰهَا)، (ژنەکەی) ئەومان ئەندازەگیریی کرد، بەڵام لە سوورەتی (**الأعراف**)دا، دەفەرمووێ: لە فەوتاوان بوو، یاخود لەوانە بوو، کە مایەوە، لەگەڵ فەوتاواندا، بۆ سزادران.

بەڵێ (آل) بە مانای (**أهل**) نیە، (آل) یانی: شوێنکەوتووان، ئنجا ئەگەر (آل) بە مانای (أهل) خزم و نیزیکان و خانەوادە بێ، دەبێ بڵێین: ژنەکەی فیرعەونیش کە خوا ﷻ ئەو هەموو مەدحەی دەکات، لە سوورەتی (**التحريم**)دا، ئەویش لەگەڵ فیرعەوندا فەوتاوە، چونکە خوا فەرموویەتی: ﴿ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدۡخِلُوٓاْ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ أَشَدَّ ٱلۡعَذَابِ ﴿٤٦﴾ ﴾غافر، (ءَالَ فِرۡعَوۡنَ) یانی: ئەو ڕۆژەش کە قیامەت دێ فیرعەون و شوێنکەوتووانی، ئەوانەی بە دوایی کەوتوون، لە کوفردا، بیانخەنە توندترین ئازارەوە، بەڵام ژنەکەی دیارە بە دوای نەکەوت لە کوفردا، ژنەکەی ئەهلی فیرعەون بوو، نەك (آل)ی فیرعەون، (أهل) واتە: نیزیك لە ڕووی خانەوادەییەوە، بەڵام (آل) واتە: نیزیك لە ڕووی بەرنامەو ڕێبازو موعتەقەدەوە.

خوا بە لوتف و كەرەمی خۆی ئێمە لەو كەسانە بگێڕێ، لە دەرس و پەند وەردەگرن لە بەسەرهاتی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و، لەو كەسانەمان بگێڕێ كە خۆیان دەڕازێننەوە بە سیفەتە بەرزەكانی پێغەمبەران و، لەو كەسانەمان بگێڕێ كە دەرس و پەندو عیبرەت وەردەگرن لە غەڵەت و پەڵەتی، ئەو گەلە فەوتاوانەی كە بە هۆی خراپەكانیانەوە خوا فەوتاندوونی و سزای داون، خوا ئێمەو خەڵكی ئێمە، لەو كردەوە خراپ و قێزەونانەی كە گەلە پێشووەكانیان لەسەر سزادراون، بەدوور بگرێ و بپارێزێ و، خوا بمانگێڕێ لە سەرفرازان و شادمانانی دنیاو دوارۆژ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی شەشەم

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir

عەلی باپیر/AliBapir

کەناڵی

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

www.alibapir.com

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە هەشت ئایەت پێك دێ، ئایەتەكانی: (٥٩ - ٦٦)، هەمووشیان لە سورگەی خواناسیی و، تەنیا خواپەرستیی و، خوا بەیەككرتن (توحید)دا، دەخولێنەوەو، لە میانی خستنە ڕووی پازدە (١٥) لە دیاردەو دیمەنە دڵبزوێنەكانی بوونەوەرو دەوروبەردا: یەكتایی خوا ﷻ لە بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگارێتییدا، خراوەتە ڕوو.

پاشان یەكتایی خوا لە بەدیهێنەرایەتیی و خاوەن بوون و پەروەردگار بوونیدا، كراوەتە بەڵگەی یەكتابوونی لە پەرستراوێتییدا، واتە: مادام تەنیا خوا خاوەن و بەدیهێنەرو پەروەردگارو مشوورخۆری كەون و كائیناتە، پێویستە هەر ئەویش بپەرسترێ و، بەندایەتیی بۆ بكرێ، دەبێ هاوبەشی بۆ دانەنرێ.

ئەو پازدە (١٥) دیاردەو دیمەنەش، ئاسمان و زەوی و، ژمارەیەكی زۆر لە پێكهاتەو حاڵەتەكانیان دەگرنەوە: ئاو، چیا، با، درەخت، ڕووەك، وشكانیی، دەریا، تاریكایی ، ڕووناكیی، پەنهان، ئاشكرا... هتد.

﴿ قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَىٰٓۗ ءَآللَّهُ خَيۡرٌ أَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٥٩﴾ أَمَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتۡنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهۡجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمۡ أَن تُنۢبِتُواْ شَجَرَهَآۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِۚ بَلۡ هُمۡ قَوۡمٌ يَعۡدِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَمَّن جَعَلَ ٱلۡأَرۡضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنۡهَٰرًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِيَ وَجَعَلَ بَيۡنَ ٱلۡبَحۡرَيۡنِ حَاجِزًاۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّن يُجِيبُ ٱلۡمُضۡطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكۡشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجۡعَلُكُمۡ خُلَفَآءَ ٱلۡأَرۡضِۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِۚ قَلِيلًا مَّا

تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦٓ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾ أَمَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾ قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلْغَيْبَ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِي ٱلْءَاخِرَةِ ۚ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا ۖ بَلْ هُم مِّنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بڵێ: ستایش بۆ خواو، سەلام لەو بەندانەی بێ کە هەڵیبژاردوون، ئایا خوا باشترە (بپەرسترێ)، یان ئەو (کەس و دروستکراو)انەی دەیانکەنە هاوبەش (بۆ خوا)؟! ﴿٥٩﴾ یان ئەو کەسەی ئاسمانەکان و زەوی دروستکردوون و، لە سەرێوە ئاوی بۆتان دابەزاندوە، ئنجا باخ و بێستانە گەش و ڕەونەقدارەکانمان بۆتان پێی ڕواندوە، کە بە هیچ جۆرێك لە تواناتاندا نەبوو درەختەکانی بروێنن؟! بەڵكو ئەوانە (کە هاوبەش بۆ خوا دادەنێن) کۆمەڵێکن لە (هەق) لادەدەن ﴿٦٠﴾ یان ئەو کەسەی کە زەوی سەقامگیر کردوەو، ڕووبارگەلێکی لە نێودا داناون و، چیا چەسپاوەکانی تێدا داناون و، پەردەی خستۆتە نێوان دوو دەریایەکان (ئاوی شیرین و سوێر)، ئایا لەگەڵ خوادا هیچ پەرستراوێك هەیە! بەڵكو زۆربەیان نازانن (و بە هۆی نەزانییەوە تووشی شیرك بوون) ﴿٦١﴾ یان ئەو کەسەی وەڵامی بابای ناچارو بێدەرەتان دەداتەوە، کاتێك لێی دەپاڕێتەوەو خراپە (و زیان)ی لێ لا دەبات و، دەتانکاتە جێنشینانی زەوی، ئایا لەگەڵ خوادا هیچ پەرستراوێك هەیە؟! بە کەمیی بیردەکەنەوەو پەند وەردەگرن ﴿٦٢﴾ یان کەسێك کە لە تاریکاییەکانی وشکانیی و دەریادا ڕێنماییتان دەکات و، کەسێك کە بایەکان مـوژدە بەخشانە

لە پێش بەزەیی (باران)ەکەیدا، دەنێرێ، ئایا لەگەڵ خوادا هیچ پەرستراوێك هەیە! خوا بەرزە لەوەی دەیکەنە هاوبەشی ﴿٦٣﴾ یان کەسێك کە لە سەرەتاوە دروستکراوەکانی هێناونە دی، پاشان (دوای لە بەین چوون) دەیانگێڕێتەوە (بۆ بوون)، هەروەها کەسێك کە لە ئاسمان و زەوییەوە بژیوتان دەدات، ئایا لەگەڵ خوادا هیچ پەرستراوێك هەیە؟ بڵێ: ئەگەر لە ڕاستانن، بەڵگەکەتان بێنن ﴿٦٤﴾ بڵێ: جگە لە خوا هیچ کەسی نێو ئاسمانەکان و زەوی، پەنهان نازانێ و هەستیش ناکەن (نازانن)، کەی زیندوو دەکرێنەوە ﴿٦٥﴾ بەڵکو هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان و زەویدان، هیچ زانیارییان لە بارەی ڕۆژی دواییەوە نیە، بەڵکو ئەوان لە ئاستیدا کوێرن ﴿٦٦﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(حَدَآئِقَ): (جَمْعُ حَدِيْقَة: وَهِيَ قِطْعَةٌ مِنَ الأَرْضِ ذَاتُ مَاءٍ، سُمِّيَتْ بذلك، تَشْبِيهَاً بِحَدَقَةِ العَيْنِ فِي الهَيْئَةِ وَحُصُولِ المَاءِ فِيْهَا، وَجَمْعُ الحَدَقَةِ: حِدَاق وَأَحْدَاق، وَحَدَّقَ تَحْدِيْقَاً شَدَّد نَظَرَهُ)، واتە: (حَدَائِق) کۆی (حَدِيْقَة)یە، کە بریتیە لە پارچە زەوییەك ئاوی تێدابێ، دیارە کە ئاوی تێدایە، دارو درەخت و کشتوکاڵیشی تێدایە، چوێنراوە بە بیلبیلەی چاوەوە، لە چۆنیەتییەکەی داو، لە وەدا کە ئاوی تێدایە، (حَدَقَة) کۆیەکەی (حِدَاق) و (أَحْدَاق)ە، (وَحَدَّقَ تَحْدِيْقَاً) واتە: چاوی تێبڕی و بە وردیی سەرنجی دایە.

(ذَاتَ بَهْجَةٍ): واتە: خاوەن ڕەونەق، (البَهْجَةُ: حُسْنُ اللَّوْنِ وَظُهُورُ السُّرُورِ، وَقَدْ بَهُجَ فَهُوَ بَهِيْجٌ)، (بَهْجَة): بریتیە لە ڕەنگی جوان، دەرکەوتنی شادمانیی، دەگوترێ: (بَهُجَ فَهُوَ بَهِيْجٌ)، واتە: ئەو دیمەنە ڕەونەقدارە، سەرنج ڕاکێشە.

(يَعۡدِلُونَ): (عَدَلَ عَنِ الحَقِّ، أي: جَارَ، وَعَدَلَ بِهِ، أي: سَوَّى)، (يَعْدِلُون) دوو واتای هەن:

أ- یان بە مانای لە هەق لادەدەن.

ب- یان جگە لە خوا، لەگەڵ خوادا یەکسان دەکەن و، وەك یەکیان تەماشا دەکەن، وەك: دوولابارەکەی وڵاخ (عِدلَي الدَّابَّةِ)، بارێك کە لەسەر پشتی وڵاخێك دادەنرێ، بە هەر کام لە لابارەکان دەگوترێ: (عِدْل)، لەبەر ئەوەی هێندەی یەکن.

(قَرَارًا): (قَرَّ يَقَرُّ قَرَاراً: إذَا ثَبَتَ ثُبُوتاً جَامِدَاً، وَأَصْلُهُ مِنَ القُرِّ، وَهُوَ البَرْدُ، وَهُوَ يَقْتَضِي سُكُوناً)، (قَرَارًا)، سەقامگیر، دەگوترێ: (قَرَّ يَقَرُّ قَرَاراً)، کاتێك شتێك چەسپا، بە شێوەیەك کە نەجووڵێ، لە ڕیشەشدا لە (قُرّ) هاتوە، یانی: (بَرْد) ساردیی، چونکە ساردیی خوازیاری وەستانە، هەروەك گەرمیی خوازیاری جووڵەو هاتن و چوونە.

(خِلَالَهَآ): (جَمْعُ خَلَل: وَهُوَ فُرْجَةٌ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ، جَمْعُهُ خِلَال، كَخَلَلِ الدَّارِ، وَالسَّحَابِ وَالرَّمَادِ وَغَيْرِهَا)، (خِلَال) کۆی (خَلَل)، واتە: بۆشایی و کەلێنی نێوان دوو شتان، وەك کەلێنی خانوو، کە لە نێوان بەردەکان و خشتەکانی دا کەلێن هەیە، هەروەها کەلێنی هەور {لە کەلێنەکانی دا ئاو دێتە دەر} هەروەها کەلێنی خۆڵەمێش کە لە ژێرەوەی دایەو، لە کەلێنەکانی دا بۆشایی تێدایە.

(ٱلْمُضْطَرَّ): واتە: ناچارو بێ دەرەتان و گرفتار، (الإضْطِرَارُ: حَمْلُ الإنْسَانِ عَلَى مَا يَضُرُّهُ) (إضطرار) بریتیە لەوەی مرۆڤێك ناچار بکەی لەسەر شتێك، کە زیانی بۆی هەیە، (وَهُوَ فِي التَّعَارُفِ حَمْلُهُ عَلَى مَا يَكْرَهُهُ)، لە ڕووی عورف و باوەوە، بریتیە لە ناچارکردنی مرۆڤ لەسەر شتێك کە پێی ناخۆشە، کەواتە: (مُضْطَر)، یانی: مرۆڤی ناچارو بێ دەرەتان، کە تووشی زیان بووەو، دەیەوێ زیانەکەی لێ لابچێ.

(ٱدَّٰرَكَ): کە بە (أَدْرَك)ش، خوێنراوەتەوە، (إدَّارَك: تَكَامُلَ عِلْمُهُم فِي الآخِرَةِ، لِأَنَّهُمْ رَأوا كُلَّ مَا وَعِدُوا بِهِ)، واتە: زانیارییان لە ڕۆژی دواییدا تەواو بوو، چونکە هەرچی هەڕەشەیان پێی لێکرابوو، دیتیان، یاخود هەرچی گفتیان پێ درابوو، هەموویان

بینی، یان (إِدَّارَكَ: قَصُرَ عِلْمُهُمْ فِي الآخِرَةِ) واتە: زانیارییەکەیان کۆبۆتەوە سەر یەك و کورت بۆتەوەو نەگەیشتۆتە ئامانج، بەڵام (أَدرك) یانی: لە ڕۆژی دواییدا زانیارییەکەیان پێدەگات و هەموو شتەکان دەزانن.

(عَمُونَ): کۆی (أَعْمَى)یە، (عَمُون) حاڵەتی (رَفْع)یەتی، (عَمِيْن) حاڵەتی (نَصْبُ وجَرّ)یەتی، واتە: ئەوان گوێرن، لە سوورەتی (الأعراف)یشدا، (عَمِين)، ئەوان کوێرن، هاتوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

ئەم هەشت ئایەتە، باسی چەسپاندنی تەنیا خواپەرستیی و خوا بەیەکگرتن دەکەن، بە بەڵگەی تەنیا بەدیهێنەرو خاوەن و پەروەردگارو مشوورخۆربوونی خوا ﷻ، بۆ گەردوون و بۆ ژیان و مرۆڤ، خوا ﷻ فەرمان بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەکات، هەروەها بە هەر کەسێك کە بگونجێ بدوێنرێ، دەفەرموێ: ﴿ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَىٰٓ ﴾، بڵێ: ستایش بۆ خواو، سەلام لەو بەندانەی بێ، کە هەڵیبژاردوون.

بەندە هەڵبژاردەکانی خوا ﷻ، بە دڵنیایی پێغەمبەران (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، لە پێشی پێشەوایانن، لە نێو ئەوانیشدا، دیسان هەیانە پلەی بەرزترو لە پێشترە، بەڵام جگە لە پێغەمبەران، زانایان و میراتگرانی ڕاستەقینەی پێغەمبەران و دۆستانی خواش، دەکەونە بەر چەمك و واتای ئەو تەعبیرە، چونکە هەر کامێك لە بەندە زاناکان و، لە بەندە ڕاستەقینەکانی خوا، پشك و بەشیان هەیە، لەوەدا کە لە لایەن خوای پەروەردگارەوە، هەڵبژێردراون و گوڵبژێرکراون.

﴿ ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾، ئنجا لێیان بپرسە: ئایا خوا باشترە، یان ئەو شتانەی دەیانکەنە هاوبەشی؟! چونکە (**أَمَّا**) لە دوو وشە پێك هاتوە: (**أَم**) و (**ما**)، یانی: (**أَمِ الَّذِي يُشْرِكُون**)، ئایا خوا باشترە، بپەرسترێ، خوا باشترە بەندایەتیی بۆ بکرێ و پشتی پێ ببەسترێ، فەرمانبەریی بکرێ و، یاخود ئەو شتانەی ئەوان دەیانپەرستن؟ ئنجا چ ژیاندار بن، چ بێ ژیان، چ خاوەن هەست و شعوور بن، چ بێ هەست و شعوور، ئنجا لەسەر ئەو پرسیارکردنانە بەردەوام دەبێ و، ئەمە پرسیارکردنی یەکەمە: ﴿ ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾، ئایا خوا باشترە، خوا باشترە کە بپەرسترێ، بەندایەتیی بۆ بکرێ، یاخود ئەو شتانەی دەیانکەنە هاوبەشی؟!

﴿أَمَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنۢبِتُوا۟ شَجَرَهَآ﴾، یان ئایا ئەو شتانەی ئەوان دەیانپەرستن، چاکترن، یاخود ئەو زاتەی کە ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی و، لەسەرێوە ئاوی بۆتان دابەزاندوە، کە باخە خاوەن دیمەنە ڕەونەقدارو جوان و بە دەوەکانمان، پێ ڕواندوون، کە هەرگیز بۆتان نەدەگونجا ئێوە درەختەکانیان بڕوێنن، ڕووەکەکانیان بڕوێنن، ﴿أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوێکی دیکە هەیە؟ ئەمە پرسیارکردنی نکوولییلێکەرانەیە، واتە: نکوولیی دەکەم کە لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەبێ، نیە، ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ﴾، بەڵکو ئەوان کۆمەڵێکن لا دەدەن، یاخود: کۆمەڵێکن دروستکراوەکانی خوا، لەگەڵ خوادا یەکسان دەکەن.

ئنجا پرسیارێکی دیکە دەکات: پێشێ باسی ئاسمانی کرد، ئاسمانەکان و زەوی کێ هێناونیە دی؟ دوایی باسی ئەوەکە خوا لە ئاسمانەوە دایدەبەزێنێ، کە بریتیە لەو ئاوەی خوا دایدەبەزێنێ بە شێوەی بەفرو باران و تەرزە، باخ و بێستانە جوان و ڕەونەقدارەکانی پێ دەڕوێن، کە مرۆڤ بۆی نەبوو بیانڕوێنێ.

ئنجا لە بارەی زەوییەوە، دەفەرموێ: ﴿أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنْهَٰرًا﴾، ئایا ئەو شتانەی ئەوان دەیانکەنە هاوبەش بۆ خواو دەیانپەرستن، باشترن، شایستەترن، یاخود ئەو زاتەی کە زەوی کردوە بە نشینگەو سەقامگیری کردوەو لە میانیدا ڕووبارەکانی داناون، لە کەلێن و نزماییەکانیدا، ڕووبارەکانی داناون، ﴿وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِىَ﴾، هەروەها چیایە چەسپاوەکانی تێدا گێڕاون، ﴿وَجَعَلَ بَيْنَ ٱلْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا﴾، لە نێوان دوو دەریایەکانیش دا پەردەی داناوە، کە مەبەست پێیان ئاوی شیرین و سوێرە، کە پێشتر لە تەفسیری سوورەتی (الفرقان)دا، بە درێژیی لەو بارەوە قسەمان کردوە، ﴿أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەیە؟! ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾، بەڵکو زۆربەیان نازانن، ئنجا لە ئەنجامی نەزانیندا هاوبەش بۆ خوا پەیدا دەکەن، ئەگەرنا بەدیهێنەر لە کوێ و بەدیهێنراو لە کوێ!

ئنجا دوای خستنە ڕووی دیمەنە دڵبزوێن و سەرنج ڕاکێشەکانی ئاسمان و زەوی، خوا ﷻ هەندێك حاڵەتی خودیی مرۆڤ، کە بەسەر مرۆڤ دا دێن، باس دەکات، دەفەرمووێ: ﴿ أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ ﴾، ئایا ئەو پەرستراوانە باشترن، یان ئەو کەسەی وەڵامی بابای ناچارو بێ دەرەتان دەداتەوە، کاتێك لێی دەپاڕێتەوە، ﴿ وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ ﴾، زیان و خراپەشی لێ لادەبات، کە کەوتۆتە نێو ناخۆشییەکەوە، لێی لادەبات و دەربازی دەکات؟ ﴿ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ ﴾، نەك هەر ئەو بێ دەرەتانە دەرباز دەکات، بەڵکو هەمووشتان دەکاتە جێنشین لەسەر زەوی و دەتانهێڵێتەوە، تاکو کاتێکی دیارییکراو، ﴿ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە، هەیە، کە شایستەی پەرستران بێ؟ بە دڵنیایی نەخێر، چونکە وەڵامی ئەو پرسیارانە هەموویان هەر نەخێرە، بەڵام ئەوانە پرسیار لێکردنی نکووڵیلێکەرانەن، یاخود پرسیارکردنی دانپێپێداهێنەرانە: (الإستفهام التقريري)ن، بەو واتایە، کە هەمووتان دان بەوە دادێنن، کە لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە نیە، ﴿ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾، بە کەمیی بیر دەکەنەوەو، یاخود بە کەمیی بیرتان دەکەوێتەوەو، پەند وەردەگرن.

ئنجا هەر لە بارەی حاڵەتەکانی مرۆڤەوە، دوو دیمەنی دیکەمان دەخاتە بەرچاو، ﴿ أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ﴾، یان ئایا ئەو شتانەی دەیانپەرستن لە جیاتی خوا باشترن، شایستەترن بپەرسترێن، یاخود ئەو زاتەی لە تاریکاییەکانی وشکانیی و دەریادا، ڕێنماییتان دەکات، واتە: هۆکاری وای بۆ ڕەخساندوون، هەم لە تاریکایی بیابان و دەشت و سارادا، ڕێی خۆتانی پێ بدۆزنەوەو، هەم لە تاریکاییەکانی دەریادا، چ ئەستێرەکان و خۆرو مانگ و، چ نیشانەکانی دیکە ﴿ وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦٓ ﴾، هەروەها ئەو کەسەی بایەکان وەك موژدە، لە پێش دەستی بەزەییەکەیەوە، دەنێرێ، کە مەبەست لە بەزەییەکەی، ئەو ئاوەیە، خوا دایدەبەزێنێ، لە شێوەی باران و بەفرو تەرزەدا، ﴿ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوێکی دیکە هەیە، شایستەی پەرستران بێ؟

بێگومـان نەخێـر، ﴿ تَعَـٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾، خـوا بـەرزە لـەوەی کـە ئـەوان، دەیکەنـە هاوبـەشی، خـوا زۆر بەرزتـرە، پێگـەو مەقامـی خـوا، بـەس خـوا دەزانـێ چەنـدە بـەرزەو، لەگـەڵ دروسـتکراوەکانی دا، ناگونجـێ یەکسـان بکـرێ و بخرێتـە تـەرازووەوە.

ئنجـا خـوا ﷻ لـە کۆتاییـدا دەیانگێڕێتـەوە بـۆ سـەرەتای سـەرەتا: ﴿ أَمَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ﴾، یـان ئایـا ئـەو شـتانەی ئـەوان دەیانپەرسـتن، شایسـتەترن بپەرسـترێن، یاخـود ئـەو زاتـەی کـە دروسـتکراوەکانی لـە سـەرەتاوە هێناونـە دی، ﴿ أَمَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ﴾ یـان ئـەو کەسـەی دەسـت دەکات بـە دروسـتکردن، لـە سـەرەتاوە دروسـتکراوەکانی هێناونـە دی، (ثُمَّ يُعِيدُهُۥ)، دوایـی ئـەو دروسـتکراوە دەگێڕێتـەوە، دوای ئـەوەی لە بەینیـان دەبـات، جارێـکی دیکـە دروسـتیان دەکاتـەوە؟ ﴿ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، هەروەهـا ئـەو زاتـەی کـە (لـە سـەرێوەو لـە خـوارێ) لـە ئاسـمان و لـە زەویـدا بژیوتـان، دەدات، دوایـی لـە مەسـەلە گرنگەکانـدا زیاتـر تیشـك دەخەینـە سـەر هەمـوو ئـەو ئایەتانـەو ئـەو پرسـیارانە، ﴿ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ﴾، ئایـا لەگـەڵ خـوادا پەرستراوێکی دیکـە هەیـە، شایسـتەی پەرستران بـێ؟ بـە دڵنیایـی نەخێـر.

﴿ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴾، بڵـێ: بەڵگەتـان بێنـن، بەڵگـەی ڕۆشـنتان بێنـن، ئەگـەر لـە ڕاسـتانن، ﴿ قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلْغَيْبَ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾، بڵـێ: ئـەو کەسـانەی کـە لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا هـەن، هەمـوو ئـەو خـاوەن ویسـت و هەسـتانەی کـە لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا هـەن، هیـچ کامیـان نادیـار نازانـن، جگـە لـە خـوا ﷻ، ﴿ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ ﴾، هەسـتیش ناکـەن و نازانـن، کـەی زینـدوو دەکرێنـەوە، دوای ئـەوەی دەمـرن، نازانـن کـەی زینـدوو دەکرێنـەوە، تەنیـا خـوا دەزانـێ، ﴿ بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ ﴾، بەڵکـو زانیاریـی ئـەوان، لـە ڕۆژیـی دواییـدا کۆدەبێتـەوە سـەر یـەك و تـەواو دەبـێ، هەمـوو شـتەکانیان بـۆ دەردەکـەون، واتایـەکی دیکـەی: بەڵکـو زانیاریـی ئـەوان کورتـی

هێناوەو کۆتایی هاتوە، دەربارەی ڕۆژیی دوایی، واتە: نەگەیشتۆتە ئامانج و زانیارییان نیە بە ڕۆژیی دوایی، کەی دێ و چۆن دەبێ؟ ﴿بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ مِّنۡهَا﴾، بەڵکو ئەوان لە بارەی ڕۆژیی دواییەوە، لە دوو دڵیی دان، ﴿بَلۡ هُم مِّنۡهَا عَمُونَ﴾، بەڵکو ئەوانە، کۆمەڵێکی کوێرن، واتە: عەقڵ و هۆشیان ڕاستیی نادۆزێتەوەو هەق ناپێکێ، لێرەدا کوێریی دڵ و عەقڵ مەبەستە، نەك کوێریی چاوی سەر.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

فەرمانكردن بە ستایشكردنی خواو، سەلام كردن لە پێغەمبەران (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و بەراوردكردن لە نێوان خوا ﷻو، پەرستراوەكانداو، وەسفكردنی خوا بە كۆمەڵێك سیفەتی گەورەو بەرجەستەی وەك: دروستكردنی ئاسمانەكان و زەوی و، دابەزاندنی ئاوو، ڕواندنی باخ و بێستانە جوان و دڵگیرەكان و، سەقامگیر كردنی زەوی و، ڕووبار گەل ڕەوانەكردن بە كەلێنەكانی زەویداو، تێدا دانانی چیا چەسپاوەكان و، دانانی پەردە لە نێوان دوو دەریایەكان، ئاوی سوێرو شیرین دا:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ۗ آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنبِتُوا شَجَرَهَا ۗ أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَمَّن جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە پازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ قُلِ الْحَمْدُ ﴾، بڵێ: ستایش بۆ خوا، ستایش هەر شایستەی خوایە.

٢)- ﴿ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ﴾، سەلام و ئاشتییش لەسەر پێغەمبەرانی بژاردە، كە ئەو هەموو خۆڕاگریی و پشوو درێژییەیان بووە، لە گەیاندنی پەیامی خواداو، لە بەرانبەر ئەو ناڕەحەتیی و گرفتارییانەدا كە هاتوونە ڕێیان.

کە دەفەرموێ: (قُلِ) ئایا ئەو فەرمانە بە کێ کراوە؟ بە دڵنیایی بە پلەی یەکەم بە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ کراوە، دوای ویش بەو بڕوادارانەی یەکەمجار لە خزمەتی ئەو دابوون، کە هاوەڵانی بەڕێزن (خوا لێیان ڕازیبێ)، بە پیاوان و ئافرەتانەوە، بەڵام بێگومان بە هەر کەسێکی دیکەش کراوە، کە قورئان دەخوێنێ و، شایستەی ئەوەیە خوا بیدوێنێ و فەرمانی پێ بکات و، خاوەنی ئیرادەو عەقڵ و شعوورو توانایە.

(السَّلَامُ: إِسْمٌ يَقُولُهُ القَائِلُ لِمَنْ يُلَاقِيهُ، وَمَعْنَاهُ: سَلَامَةٌ وَأَمْنٌ ثَابِتٌ لَكَ لَا نُكُولَ فِيْهِ، فَهُوَ دُعَاءٌ وَتَأْمِينٌ)، (سلام): ناوێکە بێژەرێك بە کەسێکی دەڵێ کە پێی دەگات، دەڵێ: (السلام علیکم)، ماناکەشی ئاوایە: ئاشتیی و هێمنیی بۆ تۆ چەسپاوەو پەشێمان بوونەوەو پاشەکشەی تێدا نیە، کەواتە: (السلام علیکم)، پاڕانەوەیە، کە تۆ سەلامەت بی و هەر لە خۆشیی و ئاشتیی دابی، هەروەها دڵنیاکردنەوەشە.

کە تۆ دەگەیە کەسێك و دەڵێی: سەلامت لێ بێ، یانی: لە لایەنی منەوە تۆ سەلامەتی و دڵنیات دەکەوە، هەروەها دوعا بۆ کردنیشە، سڵاوکردن لە ئیسلامدا چەندە شتێکی گەورەیە! زۆر جیایە لەوە: بەیانییت باش، نیوەڕۆت باش، شەوت باش، ئێوارەت باش، کە بەداخەوە مسوڵمانان، ئەگەر بزانن ئەو ئەدەب و ڕەوشتە بەرزانەی، ئیسلام فەرمانی پێ بە مسوڵمانان کردوون، چەند گەورەن، هەرگیز دەستبەرداریان نابن، بۆ هەندێك عادەتی نەفامیی، کە شتێکی زۆر بێ نێوەڕۆکن {بەیانییت باش} یانی چی؟ مرۆڤ ئەگەر بۆ خۆی باش بێ، بەیانییەکەشی باشەو، ئێوارەشی باشەو، نیوەڕۆشی باشەو هەموو کاتەکانی باشن، یان: {ئەم کاتەت باش} چییە؟ ئەوە مرۆڤە کە باش دەبێت و، خراپ دەبێت، ئەگەرنا کات لە خودی خۆیدا، وەك زەرفێك و توورەکەیەك وایە، کە شتی تێ دەکەی، ئەوە تۆی چاك دەبی یان خراپ دەبی، چاکبوونی کات، هیچ واتای نیە، بەڵام سڵاوی ئیسلامیی: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُه)، سەلامەتیی و بەزەیی و بەرەکەتی خواتان لەسەر بێ، ئەوە دوعایەو دڵنیاکردنەوەشە، چونکە مرۆڤ ئەگەر بۆ خۆی باش بوو، کاتەکانی هەر باش دەبن.

کە دەفەرموێ: ﴿ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَىٰٓۖ ﴾، بێگومان ئەو بەندانەی کە خوا هەڵیبژاردوون، پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاةُ وَالسَّلَامُ**) لە پێشەوەیانن، بەڵام هەموو ئەوانی دیکەش کە بە ڕێی پێغەمبەراندا دەڕۆن، پشك و بەشیان هەیە، لەو هەڵبژێردرانەی لای خوادا ﷻ، هەر بۆیەش ئێمە لە تەحییاتدا دەڵێین: (**السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِيْن**)، ئاشتیی و سەلامەتیی لەسەر ئێوەو لەسەر بەندە چاکەکانی خوا، کە بێگومان پێغەمبەران لە پێشەوەیانن.

٣)- ﴿ ءَآللَّهُ خَيۡرٌ أَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴾، ئایا خوا باشتر و شایستەترە، کە بپەرسترێ، بەندایەتیی بۆ بکرێ، فەرمانبەریی بۆ بکرێ، (أَمَّا يُشۡرِكُونَ)، یاخود ئەو شتانەی ئەوان دەیانکەنە هاوبەش، (**ما**) لە (**أمّا**)دا، کە لە ئەسڵ دا (**أم ما**)یە، (**ما**) (**اسم الموصول**)ە، بۆ پرسیارکردن (**إستفهام**)ە، (**أَمَّا يُشْرِكُون**)، یانی: (**أَمِ الَّذِي يُشْرِكُون**)، یان ئەوەی دەیکەنە هاوبەش؟ (**خير**) یانی: باشترە، بە پێی عەقیدەو بۆچوونی ئەوان، ئایا خوا باشترە، یاخود: ئەو شتانەی کە دەیانکەنە هاوبەش بۆ خوا، عائیدەکەی قرتێنراو (**محذوف**)ە، (**مَا يُشْرِكُونَهُ**) یانی: ئەو ڕاناوەی کە (**يُشْرِكُون**) بۆی دەگەڕێتەوە، قرتێندراوە، بە زۆریی لە قورئاندا وایە، چونکە بە سیاق و سەلیقە دەزاندرێ، ڕستەی: (**أَمَّا يُشْرِكُون**)، خوێندراویشەتەوە: (**أَمَّا تُشْرِكُون**)، بەشێوەی دواندن (**خِطاب**).

٤)- ﴿ أَمَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ ﴾، ئایا ئەو شتانەی ئەوان دەیکەنە، هاوبەش، شایستەترن بپەرسترێن، یاخود ئەو زاتەی کە ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی.

٥)- ﴿ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ ﴾، لەسەرێوەش ئاوی بۆتان دابەزاندوە، زۆرجاران گوتوومانە: ئاو، واتە: بە هەر چوار حاڵەتی: شلیی و گازیی و ڕەقیی و نەرمیی، واتە: باران و هەڵم و ئاونگ و تەرزە و بەفر، بە چوار حاڵەتان خوا ﷻ لە سەرێوە ئاو دادەبەزێنێ.

٦)- ﴿ فَأَنۢبَتۡنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهۡجَةٖ ﴾، ئنجا بەو ئاوەمان ڕواند، چەند باخێکی جوان و دڵگیر، (**ذات**): (**صَاحِبَة**) خاوەن (**بَهْجَة**) ڕەونەق و جوانیی و بەرچاویی، کە لێرەدا: ﴿ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَنۢبَتۡنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهۡجَةٖ ﴾، جۆرێکە لە ئاوڕدانەوە لە

حاڵەتی قسەکردن لەگەڵ نادیاردا، بۆ حاڵەتی ئامادەو دواندن، (**حَدِيقة**)ش، پارچە زەوییەکە ئاوو ڕووەکی تێدا بێ، هەندێك لە زانایان گوتوویانە: مەرجە دەبێ دارخورماو ترێی تێدابێ، دارخورما بۆ جۆری هەرە بەرزو، مێوو ترێ بۆ جۆری هەرە نزم، بەڵام زۆربەی زانایان گوتوویانە: (**حَدیقة**) پارچە زەوییەکە، درەختی میوەی تێدا بێ، سەوزەو کشتوکاڵیشی تێدابێ.

٧)- ﴿مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنۢبِتُواْ شَجَرَهَآ﴾، ئێوە هەرگیز بۆتان نەدەگونجا کە درەختەکەی و، ڕووەکەکەی بڕوێنن، (**شَجَر**)، ناوی کۆو جینسەو (**شَجَرة**) تاکەکەیەتی و، بە (**أشْجَار**) کۆدەکرێتەوە، بەڵام لێرەدا تەنیا بە واتای درەخت نیە، بەڵکو (**شَجَر**) هەموو ڕووەکێك دەگرێتەوە، وەك دەفەرموێ: ﴿وَٱلنَّجْمُ وَٱلشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ⁽٦⁾﴾ **الرحمن**، واتە: ئەستێرەو ڕووەك هەردووکیان کڕنووش بۆ خوا دەبەن، ئەستێرە لە ئاسمان، ڕووەك لەسەر زەوی، کە دەفەرموێ: ﴿مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنۢبِتُواْ شَجَرَهَآ﴾، یانی: لە بنەڕەت دا بۆتان نەدەگونجاو شایستەتان نەدەبوو، کە ڕووەکەکەی بڕوێنن.

٨)- ﴿أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەیە؟ ئەمە بێگومان ئەو پرسیارکردنە، پرسیاری نکوولیلێکەرانە (**الإستِفهَامُ الإنْكَارِي**)یە، واتە: بە دڵنیایی نەخێر.

٩)- ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ﴾، بەڵکو ئەوان، کۆمەڵێکن لادەدەن، یان: یەکسان دەکەن. (**بَلْ: للإضْرَابِ عَنِ الإسْتِفْهَامِ الإنْكَارِي، تُفِيْدُ مَعْنَى لكن بِاعْتِبَارِ مَا تَضَمَّنَهُ الإنْكَار مِنْ انْتِفَاء أَنْ يَكُونَ مَعَ الله إِله**)، (**بَلْ**) بۆ گواستنەوەیە (**إضرابِ**) و، لێرەدا مانای بەڵام (**لكن**)، دەگەیەنێ، (**لَكن هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُون**) بەڵکو ئەوان کۆمەڵێکن، لادەدەن، یان: جگە لە خوا لەگەڵ خوادا یەکسان دەکەن، لەبەرئەوەی ئەم (**بَلْ**)ە، مانای نکوولیلێکردن دەگرێتە نێو خۆی، لەوە کە لەگەڵ خوادا پەرستراوێکی دیکەی شایستەی پەرستران هەبێ.

﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ﴾، (يَعْدِلُونَ) یان لە (**عُدُول**)ەوەیە، یان لە (**عَدْل**)ەوەیە،

أ- (**عُدُول**): (**الحياد والإنحراف**) لادان و ترازان لە ڕێی ڕاست (**عَدَل يعْدِلُ عَدْلاً**): (**حَادَ يَحِيدُ، حرَف يَنْحَرِفُ**)، واتە: لای دا، ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ﴾، واتە: ئەوانە کۆمەڵێکن لا دەدەن، لە هەق لادەدەن،

ب- یاخود لە (عَدَلَ)ەوە هاتوە، (عَدَل بِهِ، یَعدِلُ أي سوّاه به)، واتە: یەکسانی کرد لەگەڵیدا، واتە: ئەوانە کۆمەڵێکن لە هەق لا دەدەن، یاخود کۆمەڵێکن جگە لە خوا، لەگەڵ خوادا یەکسان دەکەن.

ئنجا دێتە سەر باسی زەوی:

١٠)- ﴿أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا﴾، واتە: ئایا ئەو زاتە کە زەوی بۆ کردوون، بە نشینگە، یان بۆی نیشتەجێ کردوون و سەقامگیر کردوون، شایستەترە بپەرسترێ، یاخود پەرستراوە ساختەکان؟!

١١)- ﴿وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنْهَٰرًا﴾، لە میانی کەلێن و درزەکانی و بۆشاییەکانی زەوییدا، ڕووبارەکانی بە ڕێ کردوون، چونکە ڕووبارەکان بە دابڕاویی نێو چیایەکاندا، بە شوێنە بۆشاییەکاندا دەڕۆن، کە لە ئەنجامی بەردەوام بوونی ئەو ڕووبارانەدا، ئەو شوێنانەی کە پێیان دا هاتوون، دایانبڕیون و فراوانیان کردون و کردوویاننە دۆڵ و شیو، (خِلال) کۆی (خَلَلْ)ە، واتە: (فُرْجَة)، کەلێن و بۆشاییەك کە لە شتێکدا هەبێ.

١٢)- ﴿وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِىَ﴾، هەروەها بۆ زەوی، چیایەکانی داناون، (رَواسِي) کۆی (رَاسِي)یە، یانی: (ثابت) چەسپاو، لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿أَن تَمِيدَ بِكُمْ ﴿١٥﴾﴾ النحل، بۆ ئەوەی نەتانجوولێنێ، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِىَ﴾، واتە: بۆ ئەوەی خێرایی سووڕانەوەی زەوی کەم بکاتەوە، دەگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ، کە زەوی لە خولەکێکدا سی (٣٠) کیلۆمەتر دەبڕێ، لە سووڕانەوەی بە دەوری خۆیدا، ئنجا ئەگەر چیایەکان نەبوونایە، بە دڵنیایی خێراتر دەخولایەوە، پاشان لە ئەنجامی ئەو خولانەوەیدا، چیایەکان، وەك پەیکەری ئێسك، جەستەی مرۆڤ ڕادەگرێ، ئەو چیایانەش بە هەمان شێوە زەوی ڕادەگرن، کە وەك پێشتر لە شوێنی دیکەدا داباسمانکردوە: چیا چەندەی بە دەرەوەیە، دە (١٠) تاکو پازدە (١٥)، هێندەی لە زەویدایە، بۆ وێنە: لووتکەی ئیڤریست لە چیای هیمالایا، نیزیکەی نۆ (٩) کیلۆمەتر (٨٨٦٤)م بەرزە، ئنجا چەندی بە دەرەوەیە، دە (١٠) تاکو پازدە (١٥) هێندەی لە ناخی زەویدایە، چیایی هیمالایاو، هەر

چیایەکی دیکەش بەو شێوەیە، کەواتە: چیایەکان بە تایبەت توێکڵی زەوییان، وەك پەیکەری ئێسك ڕاگرتوە، بۆیە دەفەرمویٚ: ﴿وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ﴾، ئەو چیایە چەسپاوانەی بۆ زەوی داناون، بۆ ئەوەی ڕاگیری بکەن، هەروەها بۆ ئەوەش کە لە خێرایی سووڕانەوەکەی کەم بکەنەوە، کە زەوی وەك لە سووڕانەی بە دەوری خۆیدا، لە هەر خولەکێك دا سی (٣٠) کیلۆمەتر دەبڕێ، بەڵام لە سووڕانەوەی بە دەوری خۆردا، لە هەر چرکەیەکدا سی (٣٠) کیلۆمەتر دەبڕێ، واتە: (٦٠) شەست هێندەی کە بەدەورەی خۆیدا دەخولێتەوە، خێراتر بە دەوری خۆردا دەخولێتەوە.

بۆیەش خوا ﷻ، وەك لە تەفسیری سوورەتی (**الفرقان**)دا، باسمان کردو لە چەند شوێنی دیکەش دا باسمان کردوەو، چیایەکان بە گوڵمیخ (**أوتاد**) ناو دەبات، لێرەش بە (**رواسي**) چەسپاوان، ناوی هێناون، گوڵمیخێك، سینگێك کە وڵاخی پێ دەبەسترێتەوەو، چادرو ڕەشماڵی پێ ڕاگیر دەکرێ، دیارە بەشێکی کەمی بە دەرەوەیەو، زۆری دادەکوترێ لە زەویدا، خوای پەروەردگاریش چیایەکانی تەشبیە کردوون بەسینگ و گوڵمیخ، بەر لەوەی زانیاریی جیۆلۆجیا پێش بکەوێ، بزانرێ بنك و ڕەگی چیایەکان چەند قووڵەو چ باسە؟ کەواتە: ئەو خوایەی ئەو قورئانەی دابەزاندوە، هەر ئەویش ئەو چیایانەی خوڵقاندوون، بۆیە چاك دەزانێ چۆنن؟ هەروەها هەموو دروستکراوەکانی دیکەش کە خوا ﷻ باسیان دەکات، بەو شێوەیە باسیان دەکات، زانیاریی کە لە کۆتاییدا پێی دەگات، هەر ئەوە پشت ڕاست دەکاتەوە، کە خوا ﷻ فەرموویەتی.

١٣)- ﴿وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا﴾، هەروەها لە نێوان دوو دەریایەکاندا، پەردەی داناوە، بە دڵنیایی مەبەست لە پەردە، وەك پێشتریش لە تەفسیری سوورەتی (**الفرقان**)دا، باسمانکردوە، مەبەست دوو شتە:

یەکەم: لە ڕووی جوگرافییەوە ئاوی شیرین، شوێنەکەی بەرزە، چونکە ئاوی شیرین بریتیە لە ئاوی باران و بەفرو تەرزە، کە لە هەورەکان دێتە خوارێ و، لە شوێنی ساردیش ئەو جۆرە ئاوانە دێنە خوارێ و، لەوێ کۆدەبنەوە، کەواتە: شوێنی ئاوی شیرین، بەرزترە لە ڕووی جوگرافییەوە، لە شوێنی ئاوی سوێر، کە زەریاو ئۆقیانووسەکانن.

دووەم: پەردەی دووەم، دەگونجێ مەبەست ئەوە بێ، کە مۆلۆکۆلەکانی ئاوی شیرین، لەگەڵ هی ئاوی سوێردا تێکەڵ نابن، بەڵکو ئێستا زانست دەریخستوە، کە مۆلکوڵ (**جُزَيء**)ەکانی دەریاکان هەندێکیان لە هەندێکیان، جیان، دەریای سپیی نێوەڕاست لەگەڵ ئۆقیانووسی هیندیی و، ئۆقیانووسی ئارام لەگەڵ دەریای ڕەش و، دەریای سوورو ...هتد، هەموو ئەوانە لێك جیان، لە ڕێگای مانگە دەستکردەکانەوە کە تەماشا دەکەن، کاتێ لەو شوێنانەی پێك دەگەن، ئەو زەریایانە، خەتێکی باریك هەیە، کە ئاوەکانیان پێکەوە ئاوێتە نابن.

١٤)- ﴿أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەیە؟ کە ئەمەش هەر پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەیەو، بە دڵنیایی لەگەڵ خودا هیچ پەرستراوێکی دیکەی شایستە نیە.

١٥)- ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾، بەڵام زۆربەیان نازانن، واتە: زۆربەی هاوبەش بۆ خوا دانەرو بێبڕوایەکان نازانن و، لەبەر بێ عیلمییە تووشی شیرك و کوفر دێن، لە ڕاستییدا زانیاریی و بەرچاو ڕوونیی، ئینسان بەرەو ئیمان دەبات، بەڵام ئەوە نەزانییە کە مرۆڤ لە خوا دووردەخاتەوە، کە دەفەرموێ: (أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) نەیفەرمووە: (**كُلُّهُمْ**)، خوا ﷻ دەزانێ کە زۆربەیان نازانن و لە ئەنجامی نەزانییدا تووشی کوفر بوون، بەڵام دیارە هەندێکیان دەشزانن، بەڵام عینادیی و نکووڵیی دەکەن، بەڵێ زۆربەی کافرەکان لەبەر نەزانیی تووشی کوفرو شیرك بوون، بەڵام هەندێکیان دەشزانن، بەڵام عینادیی و کەللەڕەقیی و دانپێدانەهێنان، دەکەنە پیشەی خۆیان.

مەسەلەی دووەم:

وەسفکردنی خوا ﷻ کە هەر ئەو بابای گرفتارو تێگیراوو ناچار دەرباز دەکات و، مرۆڤەکان لەسەر زەوی، دەکاتە جێنشین، تەنیا ئەویش ڕێنمایی مرۆڤەکان دەکات، لە تاریکاییەکانی وشکانیی و دەریاداو، بایەکانیش لە پێش دەستی ئەو ئاوەدا کە لە ئاسمانەوە دایدەبەزێنێ، دەنێرێ، وەك مژدەو، دروستکراوەکان دێنێتە دی و، دوای دوای فەوتان و مردن، زیندووشیان دەکاتەوەو لە سەرێو خوارێوە، بژیوی مرۆڤان دەدات:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَـٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَـٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦٓ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ تَعَـٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾ أَمَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَـٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەو ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ﴾، یان ئەو زاتە، ئەو کەسە کە وەڵامی بابای ناچارو تێگیراو دەداتەوە، کاتێك بانگی دەکات، واتە: ئایا هاوبەشە وەهمییەکان باشترن و شایستەترن بپەرسترێن، یاخود ئەو زاتەی کە وەڵامی بابای ناچارو تێگیراو دەداتەوە، کاتێك کە لێی دەپاڕێتەوە؟ (**الإِضْطِرارُ: إِفْتِعَالٌ مِنَ الضَّرُورَةِ لاَ مِنَ الضُّرِّ**) (**إضطرار**) کە لە سەرکێشی (**إفتعال**)ە لە (**ضرورة**)ەوە هاتوە نەك لە (**ضُرّ**)ەوە.

کە دەفەرموێ: (ٱلْمُضْطَرَّ)، ئەم (**أل**)ە، پێی دەگوترێ: (**لَامُ العَهْدِ الجِنْسِيِّ**)، واتە: هەر تاکێك بەو شێوەیە بێ و بکەوێتە حاڵەتی ناچاریی و تێگیراویی، خوا

ﷻ وەڵامی دەداتەوە، هەڵبەتە ئەگەر حیکمەتی خوا بیخوازێ و کە کاتی مەرگ و کۆتایی هاتنی نەهاتبێ.

٢)- ﴿ وَيَكۡشِفُ ٱلسُّوٓءَ ﴾، خراپەشی لێ لا دەبات، وشەی (كَشْف): واتە: پەردە لادان، ئنجا ئەو حاڵەتە زیانگەیاندنەی کە تووشی مرۆڤ دێ، خوا ﷻ تەشبیهی کردوە بە پەردەیەکەوە، کە لەسەر شتێك لا دەچێت، واتە: خراپەی لێ لادەبات.

٣)- ﴿ وَيَجۡعَلُكُمۡ خُلَفَآءَ ٱلۡأَرۡضِۗ ﴾، ئێوەش دەکاتە جێنشینانی زەوی، واتە: دەتانهێڵێتەوە لەسەر زەوی.

٤)- ﴿ أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەیە؟ بە دڵنیایی نەخێر.

٥)- ﴿ قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾، بە کەمیی وەبیرتان دێتەوە، لێرەدا (تَذَكُّر) دوو مانای هەن:

أ- دەگونجێ لە (ذُكْر)ەوە بێ، کە بریتیە لە پێچەوانەی لە بیر چوون و، بریتییە لە هاتنەوە یادو، ئامادەبوونی شتێك لە زەین دا، واتە: کەم وا هەیە ئەو ناچارییەی خۆتان و، ئاتاجیی خۆتان بۆ لای خوا ﷻ لە بیر بێ، هەر ئەو کاتەی کە تێدەگیرێن، لێی دەپاڕێنەوە، دواتر لە بیرتان دەچێ.

ب- یاخود (تَذَكُّر) لێرەدا مەبەست پێی پەند وەرگرتنە، یانی: کەم پەند وەردەگرن.

٦)- ﴿ أَمَّن يَهۡدِيكُمۡ فِي ظُلُمَٰتِ ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ ﴾، هەروەها ئایا پەرستراوە ساختەکان شایستەترن بپەرسترێن، یان ئەو زاتە شایستەترە بپەرسترێ، کە لە تاریکاییەکانی وشکانیی و دەریادا، ڕێنماییتان دەکات و دەربازتان دەکات، هۆکاری وای بۆ ڕەخساندوون، کە ڕێی پێ بدۆزنەوە؟

٧)- ﴿ وَمَن يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشۡرَۢا بَيۡنَ يَدَيۡ رَحۡمَتِهِۦٓۗ ﴾، هەروەها کەسێك کە بایەکان دەنێرێ، وەك موژدە لە پێش دەستی بەزەییەکەیەوە، کە مەبەست پێی ئەو باران و

بەفرو تەرزەیە، کە لە سەرێوە دێتە خوار، کە خوا ﷻ ناوی لێناوە ڕەحمەت و، وەك چۆن ڕەحمەتەکەی هەموو کەس دەگرێتەوە، ئەو ئاوەش کە دایدەبەزێنێ، هەموو دروستکراوەکان دەگرێتەوە، بەبێ هەڵاواردن ئنجا بۆیەش دەفەرموێ: بایەکان وەك موژدە لە پێش دەستی ئەو ئاوەوە کە لە ئاسمانەوە دادەبەزێنێ، دەنێرێ، چونکە بایەکانن کە هەڵمی ئاو، لەسەر ئۆقیانووس و دەریایەکان پەیدادەکەن، دوایی ئەو بایانە هەڵمەکە لەگەڵ خۆیان دەبەن، بۆ شوێنە ساردەکان و، هەور پێك دێ و، دوای متوربە بوونیان، باران و بەفرو تەرزەیان لێ دێتە خوارێ.

٨)- ﴿أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەیە؟!

٩)- ﴿تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشۡرِكُونَ﴾، بەرزە خوا لەوەی ئەوان دەیکەنە هاوبەشی.

١٠)- ﴿أَمَّن يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ﴾، یان ئایا کێیە ئەو زاتەی کە دروستکراوەکان دەست پێ دەکات و، دوایی دەیانگێڕێتەوە؟! ئەمە لێرەدا پرسیارکردنی دانپێپێداهێنان (**الإِسْتِفْهَام التقْرِيري**)یە، چونکە نکووڵییان لەوە نەکردوە، کە دروستکراوەکان خوا دروستیکردوون و دەستی پێکردوون، پاشان کە هەر ئەویش لە ئاسمان و زەوییەوە بژیویان دەدات، نکووڵییان لەوە نەکردوە، بەڵام نکووڵییان لەوە کردوە کە خوا ﷻ جارێکی دیکە بیانگێڕێتەوە، دوایی فەوتان و مردن، بیانگێڕێتەوە بۆ ژیان، بەڵام خوا ﷻ ئەویشی دەخاتە گەڵ.

١١)- ﴿وَمَن يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾، هەروەها ئایاکێ لە ئاسمان و زەوییەوە بژیوتان دەدات؟ هەڵبەتە بژیوی ئاسمان ئاوە، کە دێتە خوارو، تیشکی خۆرەو، شەپۆلە جیاجیاکانن، هەموو ئەو شەپۆلانەی کە مرۆڤ بەکاریان دێنێ، بۆ گواستنەوەی دەنگ و ڕەنگ و، هەموو ئەو جۆرە تیشکانەی کە زۆر جۆراو جۆرن، هەموو ئەو شتانەی کە لە ئاسمانەوە بەرەو زەوی دێن، لەسەرێ بەرەو خوار دێن، کە ژیان و بەرژەوەندیی مرۆڤیان تێدا هەیە، بژیوی زەویش بریتیە لە: ڕووەك و ئاژەڵ و لە هەموو ئەو شتانەی کە لە زەوی وەدی دێن.

١٢)- ﴿ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ﴾، ئایا لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەیە؟ بێگومان نەخێر، پرسیارکردنەکە لێرەدا، پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانەیە، بەڵام ئەوەی پێشێ بۆیە دەگونجێ پرسیارکردنی دانپیێداهێنان بێ، چونکە نکووڵییان نەکردوە لەوە کە خوا ﷻ هەموو شتێکی هێناوەتە دی و، خواش بژیو دەدات لە ئاسمان و زەوییەوە، بەڵام نکووڵییان کردوە لەوەی خوا ﷻ مرۆڤەکان زیندوو بکاتەوەو، خوا ﷻ بە تەنیا بپەرسترێ، بۆیە پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانەکە، دەکەوێتە سەر ئەوەی کە ئەوان نکووڵییان لێ کردوە، نەك ئەوەی دانیان پێداهێناوە.

١٣)- ﴿ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾، بڵێ: بەڵگەتان بێنن، ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن، (البرهان: **الحُجَّة الوَاضِحَة**)،(**برهان**) بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکراو بێ پێچ و پەنایە.

واتە: بەبێ بەڵگەی ڕوون و بێ چەندو چوون، هەرچی لە بارەی خواوە بگوترێ، پووچ و بۆشە.

مەسەلەی سێیەم:

تەنیا خوا ﷻ پەنهان و نهێنیی لە ئاسمانەکان و لە زەوی دا دەزانێ و، کاتی زیندووکرانەوەی مردووان، تەنیا لە لای ویە، مرۆڤەکان لە بارەی ڕۆژی دواییەوە هیچ نازانن، بە تایبەت مرۆڤە بێبڕوایەکان، لە بەرانبەریدا دوو دڵن، بەڵکو وەك کوێر وان، لەبەر ئەوەی نە خۆیان پەی پێ دەبەن و، نە لەبەر ڕۆشنایی وەحییشدا، سەرنجی دەدەن:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلْغَيْبَ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِي ٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا ۖ بَلْ هُم مِّنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلْغَيْبَ إِلَّا ٱللَّهُ﴾، ڕووی دواندن لە پێغەمبەر موحەممەدە ﷺ بە پلەی یەکەم، لە دوای ئەویش لە هەر کەسێکە بە دوای ئەودا دەڕوات و قورئان دەخوێنێتەوەو، پەیامی خوا بە خەڵك دەگەیەنێ، بڵێ: ئەوانەی کە لە ئاسمانەکان و زەوییدان، ئەو خاوەن عەقڵ و شعوورانە، لە فریشتەو جند و لە هەر دروستکراوانێکی دیکەو، لە مرۆڤەکان کە لەسەر زەویین، هیچ کام لەوانە پەنهان نازانن، لە ئاسمان و زەوییدا، جگە لە خوا.

دەبێ ئەم هەڵاواردن (إسْتِثْنَاء)یە، (إِسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِع) هەڵاواردنێکی دابڕاو، بێ، چونکە خوا ﷻ لەو خاوەن ویست و شعوورانە نیە، کە لە ئاسمان و زەویدان، خوا ﷻ لە دەرەوەی ئاسمان و زەوییە، واتە: تەنیا خوا ﷻ نهێنیی و پەنهانی نێو ئاسمانەکان و زەوی دەزانێ، بەڵام ئەوانی دیکە هیچیان نایزانن، فریشتەو جند و مرۆڤ، ئەو سێیە تاکو ئێستا بۆ ئێمە زانراون، کە خاوەنی ویست و هەست و شعوور بن.

٢)- ﴿ وَمَا يَشۡعُرُونَ أَيَّانَ يُبۡعَثُونَ ﴾، ناشزانن و هەست ناکەن کەی زیندوو دەکرێنەوە، نە فریشتەکان دەزانن، نە جند دەزانێ، نە مرۆڤیش دەزانێ، مرۆڤ و جند، ئاشکرایە کە نازانن، فریشتەکانیش نازانن، بە بەڵگەی ئەوە کە خوا ﷻ هەم لێرەدا دەفەرموێ، هەم لە سوورەتی (الأعراف) لە ئایەتی (١٨٧)دا، دەفەرموێ: ﴿ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ رَبِّيۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقۡتِهَآ إِلَّا هُوَۚ ﴾، بڵێ: کاتی خۆی ئاخیر زەمان دەرناخات و نایدرەوشێنێتەوە، جگە لە (خوا) خۆی، هەروەها لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، کە بە فەرموودەی جیبریل ناسراوە، لەو فەرموودەیەدا کە بوخاریی و موسلیم هێناویانە، لە عومەڕی کوڕی خەتتابەوە، گێڕراوەتەوە، فەرموودەیەکی درێژە، لە بارەی ئیمان و ئیسلام و ئیحسانەوە، جیبریل پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ دەکات، هەموو جارێك کە پێغەمبەر ﷺ وەڵامی دەداتەوە، ئەویش دەڵێ: (صَدَقت)، ڕاستت کرد، هاوەڵان پێیان سەیر دەبێ، چونکە کەسێك بە کەسێك بڵێ: ڕاستت کرد، مانای وایە خۆی لەو باشتر دەزانێ، دوایی لە بارەی ئاخیر زەمان (سَاعَة)ەوە، لێی دەپرسێ، (مَتى السّاعَة)، پێغەمبەر دەفەرموێ: {مَا الْمَسْؤُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ بِهَا مِنَ السَّائِلِ} (أخرجه البخاري: ٨٠، ومسلم: ٨)، واتە: پرسیار لێکراو، لە پرسیارکەر زیاتری لێ نازانێ، یانی: منیش هەر بە قەدەر تۆی لێ دەزانم، کەواتە: جیبریلیش نەیزانیوە، بۆیەش خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَا يَشۡعُرُونَ أَيَّانَ يُبۡعَثُونَ ﴾، نازانن نە ئاخیر زەمان کەی دێ، نە قیامەتیش کەنگێ دێ، کە کاتی زیندووبوونەوەو هەڵسانەوەیە.

٣)- ﴿ بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلۡمُهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ ﴾، بەڵکو هەموو خاوەن هەست و شعوورەکان، لە فریشتەو جند و مرۆڤ، زانیارییان لە بارەی ڕۆژی دواییەوە بەجێماوە، (إدَّارَك) سێ واتای هەن:

أ- (إدَّارَك)، بە مانای (تَلَاحق) واتە: کۆبۆتەوە سەریەك و نەگەیشتوە بە ئامانج.

ب- زانیارییەکەیان پاڵپێوەنراوەو، ناتوانێ بگاتە ئەو مەبەستە.

ج- هەندێکیش گوتوویانە: ﴿ بَلِ ٱدَّٰرَكَ عِلۡمُهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ ﴾، واتە: زانیاریی ئەوان لە ڕۆژیی دواییدا تەواو دەبێ، تەنیا لە قیامەتدا تەواو زانیارییان بە قیامەت دەبێ، بەڵام وا پێدەچێ مانای یەکەمیان ڕاستتر بێ.

٤)- ﴿ بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ مِّنۡهَاۖ ﴾، لێرەوە دەگوازێتەوە بۆ تەنیا قسەکردن لە بارەی بێبڕوایەکانەوە، چونکە فریشتەکان گومانیان نیەو، دوو دڵ نین، لە هاتنی ڕۆژی زیندوو کرانەوە، هەروەها مرۆڤ و جندە بڕوادارەکانیش دوو دڵ نین، بۆیە لێرەدا مەبەست پێی بێبڕوایەکانە، واتە: بێبڕوایەکان دوو دڵن لە بارەی ڕۆژیی دواییەوە.

٥)- ﴿ بَلۡ هُم مِّنۡهَا عَمُونَ ﴾، بەڵکو لە بارەیەوە کوێرن، واتە: بە چاوی عەقڵ و دڵ نابینن، چونکە ئینسان لە بارەی ڕۆژیی دواییەوە، چ ئاخیر زەمان، چ هەڵسانەوەو قیامەت، کە دوو قۆناغە سەرەکییەکەی ڕۆژیی دوایین، مرۆڤ بە بێ بەرچاو ڕوونیی و وەحیی، هیچی لێ حاڵیی نابێ و، بە عەقڵ ناتوانێ ئەو ڕاستییانە، دەرك بکات و، ئیستیعاب بکات، عەقڵ زیاتر لەگەڵ جیهانی ماددەو بەرهەستدا مامەڵە دەکات، بەڵام ئەوان لە دەرەوەی جیهانی ماددەو بەرهەستن، بۆیە مرۆڤ بە عەقڵ ناتوانێ ئەو شتانە دەرك بکات و، دەبێ پەنا بەرێتە بەر وەحیی، ئنجا ئەوانەش خۆیان لە ڕووناکیی هیدایەتی وەحیی بێ بەشکردوە، لەبەر ئەوەی بڕوایان بە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ نیە، بڕوایان بە پەیامێك نیە، کە لە خواوە هێناویەتی، بۆیە لە بارەیەوە دوو دڵن و لە ئاستیشیدا کوێرو نابینان.

لێرەدا ئاماژە دەکەین، بە دوو فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ لە بارەی کەسانێکەوە کە بە ناوونیشانی کاهین، یان فاڵچیی و فاڵگرەوە، کە لە نێو زۆربەی میللەتاندا باوە، وەك قاوە گرتنەوە، لەسەر لم نووسین، لەپە دەست خوێندنەوە، قسەکردن لە پەنهان، بەهەر شێوازێك لە شێوازەکان:

١- پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {مَنْ أَتَى عَرَّافاً، فَسَأَلَهُ عَنْ شَيءٍ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلاَةٌ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً} (أخرجه مسلم: ٥٩٥٧ عن بعض أزواج النبي).

واتە: هەر کەسێك بچێتە لای فاڵچییەك {(عَرّاف) ئەوانەن کە لافی ئەوە لێ دەدەن، پەنهان دەزانن}و بەڕاستیشی بزانێ لەوەدا کە دەیڵێ، نوێژی چل (٤٠) ڕۆژی لێ قبووڵ ناکرێ.

٢- هەروەها پێغەمبەر ﷺ دەفەرمویٚ: {مَنْ أَتَى كَاهِنًا، أَوْ عَرَّافًا، فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ، فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ} (أخرجه أحمد: ٩٥٣٢، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَالْحَسَنِ، تعليق شعيب الأرنؤوط : حسن رجاله ثقات رجال الصحيح).

واتە: هەر کەسێك بچێتە لای کاهینێك، یان فاڵچییەك (واتە: لاف لێدەری پەنهانیی زانێك)و، بەڕاستی دابنێ، لەوەدا کە دەیڵێ، ئەوە بێبڕوا بووە بەرانبەر بەوەی بۆ سەر موحەممەد ﷺ دابەزیوە.

چونکە ئەوەی بۆ سەر موحەممەد ﷺ دابەزیوە، دەفەرمویٚ: ﴿قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُ﴾، هەموو ئەوانەی کە لە ئاسمانەکان و زەویدا هەن، نادیار نازانن، پەنهان نازانن و تەنیا خوا ﷻ دەیزانێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی حەوتەم

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

عەلی باپیر/AliBapir

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

عەلی باپیر/AliBapir

archive.org/details/@alibapir

کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

www.alibapir.com

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرســەمان لـە نـۆ (٩) ئایەتـە پێـك دێ، ئایەتـەكانی: (٦٧ - ٧٥)دا، كـە تـەوەری سـەرەكیی ئـەو نـۆ ئایەتـە، بـاسی زیندووكرانـەوەو ڕۆژیـی دواییـە، كـە چـۆن كافـرەكان، نكووڵیـی لـە زیندووكرانـەوە دەكـەن، بەڵگەشـیان ئەوەیـە كـە كاتی خـۆی بەڵێـن بـە بـاب و باپیرانیشـیان دراوە، بـەڵام كەسـیان زینـدوو نەكراونـەوە، خـوای كارزانیـش چەنـد وەڵامێـكی كـورت و پوختیـان دەداتـەوەو، سـەرنجیان بـۆ چەنـد ڕاسـتییەك ڕادەكێشـێ.

﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُواْ فِي ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ ٱلَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِي ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها ئەوانەی بێبڕوان گوتیان: ئایا کاتێك ئێمەو باب و باپیرانمان بووینەوە خاك، ئایا ئێمە دەردەهێنرێینەوە (زیندوو دەکرێینەوە)؟ ﴿٦٧﴾ بەدڵنیایی ئەم گفتەی بە ئێمە دراوە، پێشتر بە باب و باپیرانیشمان درابوو، ئەمە تەنیا ئەفسانەکانی پێشووانە ﴿٦٨﴾ بڵێ: بە زەویدا بڕۆن، سەرنج بدەن! سەرەنجامی تاوانباران چۆن بوو؟ ﴿٦٩﴾ (بە هۆی بێبڕواییانەوە) خەمباریان مەبەو، بە هۆی پیلانگێڕانیانەوە، سەغڵەت و دڵتەنگ مەبە ﴿٧٠﴾ (بێبڕوایەکان) دەشڵێن: ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن، (کاتی هاتنە دی) ئەو بەڵێنە کەیە؟ ﴿٧١﴾ بڵێ: نیزیکە هەندێك لەوەی پەلەی لێدەکەن، لە تەنیشتتان بێ ﴿٧٢﴾ بە دڵنیاییش پەروەردگارت خاوەن چاکەیە بەسەر خەڵکەوە، بەڵام زۆربەیان سوپاسگوزاریی ناکەن ﴿٧٣﴾ هەروەها پەروەردگارت ئەوەی سینەکانیان پەنهانی دەکات و، ئەوەی ئاشکراشی دەکەن (وەك یەك) دەیزانێ ﴿٧٤﴾ هیچ پەنهان و شێردراوەیەکیش لە ئاسمان و زەویدا نیە، مەگەر لە نووسراوێکی ڕوونکەرەوە دایە (و تۆمار کراوە) ﴿٧٥﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾): (الحَزَنُ والحُزُونَةُ: خُشُونَةٌ فِي الأَرْضِ وخُشُونَةٌ فِي النَّفْسِ، لِمَا يُحْصَلُ فِيهِ مِن الغَمِّ وَيُضَادُّهُ الفَرَحُ)، (حَزَنٌ وحُزونَةٌ): زبرییەکە لە زەویداو، بە زبریی دڵ و دەروونیش دەگوترێ، لەبەر ئەوەی خەم و پەژارەی تێدا پەیدادەبێ، کە پێچەوانەی (حُزن وَحَزَن)، (فَرَحٌ): دڵخۆشیی و شادمانییە.

(ضَيِّقٍ): (الضِّيْقُ ضِدُّ السَّعَةِ، وَيُقَالُ الضَّيْقُ)، هەم (ضِيق) دەگوترێ، هەم (ضَيْق) دەگوترێ، پێچەوانەی فراوانییە، واتە: تەنگەبەریی و تەسكیی، (والضَّيقَةُ: تُسْتَعْمَلُ فِي الفَقْرِ وَالغَمِّ وَالبُخْلِ، وَنَحْوِ ذَلِكَ)، وشەی (ضَيقة) بەكاردەهێنرێ بۆ هەژاریی و خەم و چرووكیی و بۆ هاوشێوەی ئەوان.

(رَدِفَ لَكُم): واتە: لە تەنیشتتان و لە پەناتان بێ، (الرِّدْفُ: التَّابِعُ وَعُدِّيَ رَدِفَ لَكُمْ، بِاللَّامِ مَعَ أَنَّهُ صَالِحٌ للتعدِيَةِ بِنَفْسِهِ، لِتَضْمِيْنِهِ مَعْنَى اقْتَرَبَ، أوِ اللَامِ للْتَوْكِيْدِ مِثْلُ: شَكَرَ لَهُ)، (رِدْف) بە مانای شوێنكەوتوو دێ، كەسێك بە دوای شتێكەوەیە، (رَدِفَ لَكُم) لەگەڵ ئەوەشدا كە دەگونجێ (رَدِفَ) بە بێ (ل) بەركار (مفعولٌ بە) بخوازێ، بەڵام بۆیە بە (ل) بەركاری خواستوە، تاكو مانای نیزیكە (إقتَرَبَ)ش وە خۆی بگرێ، یاخود (ل) كە خراوەتە سەری: (رَدِفَ لَكُم)، بۆ جەختكردنەوەو تۆخكردنەوەی واتایەكەیەتی، وەك (شَكَرَهُ)، سوپاسی كرد، (شَكَرَ لَهُ) سوپاسی كرد زۆر بە تۆخیی.

(غَآئِبَةٍ): (إسْمٌ للشَّيءِ الغَائِبِ، وَالتَّاءُ فِيهِ للنَقْلِ مِنَ الوَصْفِيَةِ إلى الإسْمِيَّةِ، كَالتَّاء فِي العَافِيَةِ وَالعَاقِبَةِ، وَالفَاتِحَةِ، وَهُوَ اسْمٌ مُشْتَقٌّ مِنَ الغَيْبِ ضِدُّ الحُضُورِ، وَالمُرَادُ الغَائِبَةُ مِنْ عِلْمِ النَّاسِ وَاسْتُعْمِل الغَيْبُ فِي الخَفَاء مَجَازاً مُرْسَلاً)، وشەی (غائِبَة): ناوە بۆ شتێكی پەنهان، شتێك كە دیار نەبێ، پیتی (ة) كە لەسەریەتی (غائِبْ)، یانی: نادیار، بەڵام (غائِبَة)، بۆ ئەوەیە كە بیگوازێتەوە لە حاڵەتی وەسف بۆ حاڵەتی ناو، وەك وشەی (عَافِيَةِ) كە لە ئەصڵدا وەسف بووە، بەڵام ئێستا بۆتە ناو، هەروەها (خَاتِمَة) و (فَاتِحَةُ)، ئەوانە لە ئەصڵدا، وەسف بوون، بەڵام بە هۆی (ة)ەوە، كراون بە ناو، وشەی (غائِبَة)ش، لە (غيب) وەرگیراوە كە دژو پێچەوانەی ئامادەبوونە، (غيب) نا ئامادە، نەبینراوو پەنهان، (حضور)یش ئامادە، مەبەستیش لە (غائِبَة)، ئەوەیە كە لە زانیاریی خەڵك دا ئامادەنیە، وشەی (غَيْب) بۆ پەنهان بەكارهاتوە، بە شێوەی مەجاز.

مانای گشتیی ئایەتەکان

تەوەری سەرەکیی ئەم نۆ ئایەتە موبارەکە، ڕۆژیی دواییە، بە تایبەت قیامەت، زیندوو بوونەوەو هەستانەوە، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ ﴾، هەروەها ئەوانەی بێبڕوان، گوتیان، خوا ﷻ دەیتوانی بفەرموێ: (وَقَالُوا)، گوتیان، چونکە قسە هەر لەسەر بێبڕوایانە، بەڵام ناوی ئاشکرا خراوەتە شوێنی ڕاناو (وضعِ المُظْهَرِ، مَوضِعَ المُضْمَرِ)، بۆ ئەوەی ئەو سیفەتی کوفرەیان تێدا زەق بکاتەوە، ئەوانەی بێبڕوان، واتە: هەقیان بۆ هاتوە، بەڵام دایانپۆشیوەو ڕەفزیان کردوە، گوتیان: ﴿ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴾، ئایا ئێمەو باب و باپیرانمان کاتێك بووینە خاك، ئایا دەردەهێندرێینەوە؟ ئەمە پرسیارکردنی نکوولیلێکەرانەیە، واتە: هەرگیز ناگونجێ کە بووینەوە خاك، جارێکی دیکە دەربهێنرێینەوە لە زەوی و زیندوو بکرێینەوە، نە ئێمەو نە باب و باپیرانی پێشوومان.

ئنجا بەڵگە دێننەوە، بۆ ڕاستیی ئەو دەعوایەیان، دەڵێن: ﴿ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ ﴾، بە دڵنیایی ئا ئەمە (ئەم بەڵێنە) بە ئێمەش و بە باب و بابیرانیشمان پێشتر درابوو، واتە: پێشتر بە باب و باپیرانمان درابوو، ئێستاش بە ئێمە دراوە، ﴿ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، بەڵام ئەمە بەس ئەفسانەی پێشینانە، یانی: ئەو بەڵێنە پێشتر بە باب و باپیرانمان درابوو، بەڵام کەسیان نەهاتۆتەوە، بێبڕوایانی کوردەواریی خۆشمان زۆر جاران دەڵێن: (کەس لە قیامەتێ نەهاتۆتەوە)، ئاخر قیامەت نەهاتوە، تاکو خەڵك لەوێڕا بێتەوە، خوا ﷻ ئەم گەردوونەی بە سیستم داناوەو، هەڕەمەکیی و پادشا گەردانیی نیە، قیامەت ئێستا بێ و، ئاخیر زەمان تێکەڵ بێ لەگەڵ قیامەت داو، قیامەت لەگەڵ دنیادا تێکەڵ بێو، بەرزەخ لەگەڵ ڕۆژیی دواییدا تێکەڵ بێ!! نەخێر هەر شتە لە کاتی خۆیدا دێ، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَلَوِ ٱتَّبَعَ ٱلْحَقُّ

أَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ ﴿٧١﴾ ﴾المؤمنون، واتە: ئەگەر هەق بە دوای ئارەزووی ئەوان بکەوێ، ئاسمانەکان و زەوی و هەرکەس کە تێیاندا هەیە، تێکدەچێ، نەخێر خوا ﷻ هەر شتێك لە قۆناغی خۆیدا، ئەنجام دەدات و پەلەش ناکات، وەك خەڵك پەلە پەلیەتی، چونکە خوا ﷻ خاوەنی هەموو شتێکە، ئەو گەردوونە هەمووی لەبەر دەستی خۆی دایە، بە پەنهان و ئاشکرایەوە، بە دنیاو دوارۆژیەوە.

ئنجا ئەوانە (ماشاءالله) بەڵگەی زۆر بەهێز دەهێننەوەو دەڵێن: بەڵگەمان لەسەر ئەوە کە ئێمە بووینەوە خاك، زیندوو ناکرێینەوەو دەرناهێنرێینەوە لە زەویدا، ئەوەیە کە پێشتر ئەو بەڵێنە بە باب و باپیرانانیشمان درابوو، کەسیشیان نەهاتوونەوەو بەڵێن بە ئێمەش دراوە، بۆیە ئەوە تەنیا ئەفسانەی پێشینانە! کە لە ڕاستییدا ئەوە قسەیەکی زۆر بێ سەروبەرو بێ سەروپایە، خوا ﷻ نەیفەرمووە: لە دنیادا زیندووتان دەکەمەوە، دەفەرموێ: لە قیامەتدا زیندووتان دەکەمەوە، لە ڕۆژی هەڵسانەوەدا، نەیفەرمووە: ئێستا، بەڵێ، ئێستاش کە مردین، ڕووحەکەمان دەچێتە قۆناغی بەرزەخەوەو لەوێش ژیانی لێیەو، سزای لێیەو نیعمەتی لێیە، وەك پێشتر باسێکی سەربەخۆمان کرد، لە بارەی قۆناغی بەرزەخەوە، لە تەفسیری سوورەتی (المؤمنون)دا، لە کاتی تەفسیرکردنی ئەو ئایەتەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ ﴾، بەڵام زیندووبوونەوەی جەستەکان، خوا ﷻ بۆ ڕۆژی دوایی هەڵیگرتوە، خوا ﷻ نەیفەرمووە: لە دنیادا زیندووتان دەکەمەوەو تاکو بڵێی: ئەدی بۆچی زیندوو نەبووینەوە؟ خوا ﷻ فەرموویەتی: مرۆڤ و جند دەبێ ژیانی دنیایان، لەم سەر زەوییە بگوزەرێنن و، هەموویان تاقیکردنەوەی خۆیان بدەن، ئنجا ئەو لاپەڕەیە هەڵدەگیرێ و لاپەڕەیەکی دیکە دێتە گۆڕێ، لە دوای فووی یەکەم، ئەم گەردوونە تێك دەچێ و ئاخیر زەمان (ساعة) دێ و، لە دوای فووی دووەم، قیامەت و زیندووکرانەوەو هەڵسێنرانەوە دێ، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا

مَن شَآءَ ٱللَّهُۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخۡرَىٰ فَإِذَا هُمۡ قِيَامٞ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ ﴾الزمر، واتە: فوو بە صووڕدا کرا یەکجار (جاری یەکەم) هەر کەس لە ئاسمانەکان و زەوییدا هەیە، مردن، مەگەر کەسێك خوا ﷻ بیەوێ نەمرێ، ئنجا جاری دووەم فووی پێدا کرا، هەموویان یەکسەر هەڵسان و تەماشایان دەکردو چاوەڕێ بوون {ئایا خوا ﷻ فەرمانی بە چییەو لە کوێ کۆببنەوەو چی بکەن؟!}.

بۆیە خوا ﷻ لە جیاتی وەڵامی ئەو قسەیان بداتەوە، دەفەرموێ: ﴿قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ﴾ بڵێ: بەزەویدابڕۆن ئنجا سەرنج بدەن! سەرەنجامی تاوانباران چۆن بوو؟ چونکە ئەو قسەیە، قسەیەکە هیچ عەقڵ و لۆژیکی تێدانیە، خوا ﷻ دەفەرموێ: لە قیامەت دا زیندووتان دەکەمەوە، دەڵێن: بۆچی لە دنیادا زیندوو نەبووینەوە، بە بەڵگەی ئەوە کە باب و باپیرانمان پێشتر بەڵێنیان پێدراوەو، کەسیش نەهاتۆتەوە لە گۆڕستانەوە، لە قیامەتەوە؟ ئاخر قیامەت نەهاتوە و نیە، تاکو لەوێوە بێنەوە! جارێ قیامەت نەهاتوە، تاکو خوا ﷻ لە گۆڕەکان دەریانبێنێتەوە، بۆیە خوا دەفەرموێ: بڵێ: بە زەویدا بڕۆن و، سەرنج بدەن! سەرەنجامی تاوانباران چۆن بوو؟ واتە: ئەوانەی کە وەك ئێوە نکووڵییان دەکرد، لەو هەموو ڕاستییانەی کە دەچنە چاویانەوە، نکووڵییان دەکرد لەوەی خوا ﷻ بتوانێ زیندوویان بکاتەوە، تەماشای سەرەنجام و ئاکامی خراپ و بڕ سزاو ئازاریان بکەن! گرفتی ئەوانە ئەوە بووە، کە بڕواشیان بە خوا هەبووە، بەڵام گوتوویانە: خوا ﷻ زیندوومان ناکاتەوە، ناتوانێ زیندوومان بکاتەوە، کە ئەوە دژیەکیی (**تناقض**)ێکی زۆر بێ واتایە، چونکە خوایەك توانیبی ژیان بە تۆ ببەخشێ، کە تۆ هەر نەبووی، دوای ئەوەی تۆ هەی، بەڵام لە بەین دەچی، خوا ﷻ دەتوانێ زیندووت بکاتەوە، گۆزەچییەك کە گۆزەکەی لێ دەشکێ، دەتوانێ دوایی لەتکە سواڵەتەکانی کۆبکاتەوەو بیهاڕێ و بیکاتەوە بە قوڕو، گۆزەیەکی چاکتری لێ دروست بکاتەوە، گۆزەچییەك ئەوەی لێ عاسێ نابێ، ئەگەر گۆزەی لێ بشکێ دروستی بکاتەوە، خوا عزو جل چۆن تۆی لێ

عاسێ دەبێ، دوای ئەوەی تۆی دروستکردووەو مراندوویی، زیندووت بکاتەوە؟! شتێکی زۆر نالۆژیکییە، دروستکراوێك ئەو توانایەی هەیە، لە دروستکراوەکانی، کە شتێکی لێ تێکدەچێ، دووبارەی بکاتەوە، خوا چۆن ئەو توانایەی نیە؟! بۆیە خوا ﷻ بە تاوانباریان ناو دەبات و دەفەرموێ: بڵێ: بە زەویدا بڕۆن و سەرنج بدەن، سەرەنجامی تاوانبارانی وەك ئێوە چۆن بوو!!

ئنجا ڕوو دەکاتە پێغەمبەر ﷺ و دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾، خەم مەخۆ و پەژارەدار مەبە، بە هۆیانەوە کە بڕوا ناهێنن، ﴿وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ﴾، بە هۆی ئەو پیلانەشەوە کە دەیگێڕن، مەکەوە حاڵەتی دڵتەنگیی و، سەغڵەتیی و، نارەحەتیی، خوا ﷻ ئەو جۆرە قسانەی ئەوانە بە پیلان ناو دەبات، چونکە لە ڕاستییدا، ئەو قسانە قسەی زلە زلەکان و بڕیار بە دەستەکانیان بوون، بۆ چەواشەکردنی خەڵکە ڕەش و ڕووتەکە بووە، بۆیەش خوا ﷻ هەر دەفەرموێ: ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾، بەڵام زۆربەیان نازانن، یانی: ئەو زلە زلانە، زانیوشیانە، کە ئەوەی موحەممەد ﷺ دەیڵێ، پەیامی خوایەو ڕاستە، بەڵام بۆیە بڕوایان پێ نەهێناوە، چونکە بەزم و بازاڕەکەیان لێ تێکدەچوو، ئەگەر گوتبایان: ئەو پەیامەی خوا ڕاستە، پەیامی خوا بەس ئەوەندە نەبوو بڵێ: زیندوو دەبنەوە! باشە ئەو پەیامەی خوا ڕاستە، بەڵام ئەو پەیامەی خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەبوو جەهل و، ولیدی کوڕی موغیرەو، عوتبەو شەیبەو، ئەبوو سوفیان و فڵان و فیسار!! چیدیکە ئەو خەڵکە مەچەوسێننەوە، چیدیکە دەست بەسەر موڵك و سامانی وڵات دامەگرن، چیدیکە گەندەڵیی و قۆرخکاریی مەکەن، چیدیکە خەڵك بە کۆیلە تەماشا مەکەن! ئەو پەیامەی خوا تەنیا ئەوەندە نەبوو بڵێ: زیندوو دەبنەوە! بەڵکو دەشیفەرموو: باشە مادام زیندوو دەبنەوە، ژیانەکەتان بە جۆرێك بگوزەرێنن، کە جێگای ڕەزامەندیی خوایە، ئەویش ئەوەیە کە دادگەریی هەبێ و قریی و پریی و جیاوازیی نەبێ، ئەوان دەیانزانی ئەو بەزم و بازاڕەیان هەموو لێ تێکدەچێ! ئنجا ئەوان دەیانگوت: ئەی موحەممەد! ﷺ ئێمە چۆن

بېینە ئاستی بیلالی حەبەشەیی و، سوهەیبی ڕۆمیی و، بېینە ئاستی ئەو کۆیلەو ڕەش و ڕووتانە؟ دەیانگوت: دەبێ لە کۆڕو مەجلیست دەریان بکەی، ئنجا ئێمە دێین گوێت بۆ دەگرین، ئەوان گرفتی گەورەیان ئەوە بووە، بۆیەش خوا ﷻ ئەوە بە پیلان ناو دەبات: ﴿وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ﴾، دڵتەنگ و سەغڵەت مەبە، بە هۆی ئەو پیلانەوە کە دەیگێڕن.

﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾، هەروەها دەشپرسن، کافرەکان، دەڵێن: ئەو بەڵێنە کەنگێیە، ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن؟! ﴿قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ﴾، بڵێ: نیزیکە لە تەنیشتتان بێ و هەر بە دواتانەوە بێ، هەندێك لەوەی کە پەلەی لێ دەکەن، کە ئەوە بوو لە جەنگی بەدردا ئەو بەڵایەیان بەسەر هات، کە بەسەریان هات. یاخود مەبەست مردنی هەر کامێکیانە: (مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ)، هەر کەسێك مرد، قیامەتی دێ، مردنیش هەردەم لە بنانگوێیە، کەواتە: هەندێك لەوەی پەلەی لێدەکەن، کە سزای بەرزەخە، نیزیکە لێتان، بەس هەندێکی، بەڵام زۆرەکەی، خوا بۆ قیامەت و ڕۆژیی دوایی هەڵیگرتوە.

﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگاریشت، خاوەن بەخششە بەسەر خەڵکەوە، بەڵام زۆربەیان سوپاسگوزاریی ناکەن، خوا خاوەن بەخششە بەسەریانەوە کە لەگەڵ قسەیەکی ئاوا کوفرو شیرك و بێ ئەدەبیی دەکەن بەرانبەر بە خوا، یەکسەر نایانفەوتێنێ، خاوەن بەخششەو مۆڵەتیان دەدات، بەڵکو بگەڕێنەوەو بیربکەنەوە، پێغەمبەریان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) بۆ دەنێرێ و، ئەو هەموو ئایەتانەی بۆ دابەزاندوون، بەڵام زۆربەیان سوپاسگوزاریی ناکەن، دەبووایە ئەو دوو چاکەو نیعمەتەی: ناردنی پێغەمبەرو، دابەزاندنی قورئان، کە دوو چاکەو نیعمەتی زۆر گەورەن، سوپاسگوزارییان لە سەر بکەن، سوپاسگوزاریی بۆ خوا بکەن لە بەرانبەر ئەو نیعمەتانەداو، ئەو چاکانەی خوا ﷻ قبووڵ بکەن و پەسەندیان بکەن و، نیعمەتەکانی خوا ﷻ بەسەر خوادا نەدەنەوە.

﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگاریشت دەزانێ سینەکانیان چی پەنهان دەکات و، دەشزانێ چی ئاشکرا دەکەن، واتە: ئەوەی کە پەنهانی دەکەن لە دڵ و سینەکانی خۆیانداو، ئەوەی ئاشکرای دەکەن بە زارو زمان و قسەیان، پەروەردگارت هەمووی دەزانێ، هەمووی وەك یەك دەزانێ، ئاشکراو پەنهان بۆ خوا، وەك یەکە، واتە: ئەی موحەممەد! تۆ سەغڵەت مەبە، ئەگەر تۆ تەنیا قسە ئاشکرایەکانیان دەزانی و، تەنیا حاڵی ڕواڵەتیان دەزانی، خوا ﷻ دیوی پەنهان و شێردراوەشیان دەزانێ، ئەوەش کە لە سینەکانیاندا پەنهانی دەکەن، خوا ﷻ ئاگاداریەتی، ئنجا دەزانێ کاتی خۆی چۆنیان سزا دەدا، هەم لەسەر ئەوەی لە سینەکانیاندا شاردوویانەتەوەو، هەم لەسەر ئەوەش کە بە زمانیان ئاشکرایان کردوە، چونکە وەك خوا ﷻ لەئایەتی (١١٨)ی سوورەتی (**آل عمران**)دا دەفەرمووێ: ﴿ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ﴾، ئەوەی کە سینەکانیان شاردوویانەتەوە گەورەترە.

لە کۆتاییدا دەفەرمووێ: ﴿ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴾، هەروەها هیچ نادیارو پەنهانێك نیە، لە ئاسمان و زەویدا، مەگەر لە نووسراوێکی ڕوونکەرەوەدا، تۆمار کراوەو، هیچ شتێك لە خوای پەروەردگار پەنهان و ون نابێت.

ئەوە هەمووی دڵدانەوەیە بۆ پێغەمبەر ﷺ لەسەرێکەوەو، لە سەرێکی دیکەشەوە: هەڕەشەیە بۆ بێبڕوایەکان، کە بزانن! خوا نێو دڵ و سینەشتان دەخوێنێتەوەو، بزانن! هیچ شتێك نیە لە خوا پەنهان و شێردراوە بێ، هەموو شتێك لەلای خوا تۆمار دەکرێ و، سەرەنجام ئەگەر خراپ بێ، ئێوە لەسەری سزا دەدرێن و، ئەگەر چاکیش بێ، لەسەری پاداشت دەدرێنەوە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

باسی نکوولّییکردنی بێبڕوایان لە زیندوو کرانەوەو، سەرنجڕاکێشانیان بۆ مێژوو و، سەرەنجامی شوومی تاوانبارانی بێبڕواو، ئامۆژگاریی کردنی پێغەمبەری خوا ﷺ کە بەهۆیانەوە خەمبارو دڵتەنگ نەبێ:

خوا دەفەرمویّ: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبٗا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخۡرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدۡ وُعِدۡنَا هَٰذَا نَحۡنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبۡلُ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ وَلَا تَكُن فِي ضَيۡقٖ مِّمَّا يَمۡكُرُونَ ﴿٧٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم چوار ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان گوتیان: واتە: بێبڕواییەکەیان، سەرچاوەی قسەکەیانەو، ئەو قسەیەیان لە کوفرو بێبڕواییانەوە، سەرچاوەی گرتوە، نەك لە عەقڵ و لۆژیکەوە، ئنجا بۆ زەقکردنەوەی کوفر تێیان دا، ناووسیفەتی ئاشکرایان لە جیاتی ڕاناوی پەنهان (**المُظهر بدل المضمر**) بەکارهێنراوە.

٢)- ﴿ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبٗا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخۡرَجُونَ ﴾، ئایا ئەگەر بووینەوە خۆڵ و خاك و خۆمان و باب و باپیرانیشمان، ئایا ئێمە دەردەهێندرێینەوە؟ (أَءِذَا) خوێندراویشەتەوە: (**إذا**)، واتە: بەبێ هەمزەی پرسیارکردن (**هَمْزَة الإِسْتِفْهَام**)، هەروەها (أَئِنَّا لَمُخۡرَجُونَ) یش خوێندراوەتەوە: (**إِنَّا لَمُخْرَجُون**)، یانی: ئاوا خوێندراوەتەوە: ﴿ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبٗا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخۡرَجُونَ ﴾، ئەوە جۆرێك لە خوێندنەوەی، جۆرە خوێندنەوەیەکی دیکەشی

هەیە: (إِذَا كُنَّا تُرَاباً وءابَآؤُنَا إِنَّا لَمُخرَجون)، واتاكەشیان هەر یەكە، چونكە هەردوو هەمزەی پرسیاركردنەكە، هەبن یان نەبن، هەر بە شێوەی پرسیار كردنن، بێگومان بە پرسیاركردنی سەرسوڕمان و پێ سەیر بوون، ئەو پرسیارە دەكەن و، پرسیاركردنەكەش مانای نكوولٌیلێكردنە.

٣)- ﴿ لَقَدۡ وُعِدۡنَا هَٰذَا نَحۡنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبۡلُ ﴾، بە دڵنیایی ئا ئەمە، ئێمەو باب و باپیرانمان پێشتر بەڵێنمان پێدرابوو، لە سوورەتی (المؤمنون)دا، هەر ئەم تەعبیرە هاتوە، بەڵام بەم شێوەیە: ﴿ لَقَدۡ وُعِدۡنَا نَحۡنُ وَءَابَآؤُنَا هَٰذَا مِن قَبۡلُ ﴿٨٣﴾ ﴾.

لە سوورەتی (المؤمنون)دا، (هَذا) خراوەتە دوایە، لێرەدا خراوەتە پێش، كە واتاكانیان زۆر لێك نیزیكن، لێرە كە دەفەرموێ: ﴿ لَقَدۡ وُعِدۡنَا هَٰذَا نَحۡنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبۡلُ ﴾، وشەی (هذا) ئاماژەیە بۆ ئەوە كە زیندوو دەكرێنەوە، یانی: ئا ئەمە كە دەڵێن: زیندوو دەكرێنەوە، پێشتر بەڵێن بە باب و باپیرانیشمان درابوو، هەروەها بە ئێمەش دراوە، بەڵام لە سوورەتی (المؤمنون)دا: ﴿ لَقَدۡ وُعِدۡنَا نَحۡنُ وَءَابَآؤُنَا هَٰذَا مِن قَبۡلُ ﴾، بە دڵنیایی ئێمەش و باب و باپیرانیشمان، ئەمەمان بەڵێن پێدرا بوو، كە زیندوو دەكرێینەوە، كە چی هیچیشی نەهاتۆتە دی! كەواتە: ناوی ئاماژە (هذا) لە (النمل)دا پێشخراوەو لە (المؤمنون)دا دواخراوە، مەبەستیان ئەوەیە بڵێن: كەس لە قەبرستان نەگەڕاوەتەوە، كەس لە قیامەتێ نەهاتۆتەوە! پرسیارەكەیان ئەوەندە شتێكی بێ جێیەو پێچەوانەی لۆژیك و عەقڵ و واقیعە، خوا ﷻ هەر وەڵامی نەداتەوە! دوایی دەڵێن:

٤)- ﴿ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾، ئەمە تەنیا ئەفسانەكانی پێشینانە، (أَسَاطِير) كۆی (أُسطُورة)یە، كە بریتیە لە بەسەرهاتێك و گێڕدراوەیەك، واتە: ئەمە تەنیا قسەیەكە دووبارە دەبێتەوەو، پێشینان گوتوویانەو، كاتی خۆی نووسیویانەو، ئەوانەی دواییان ئەو قسانەیان لێوەرگرتوون و، دەماو دەم گێڕدراوەتەوە، بەڵام هیچ بنەمایەكی نیە! ئەوان وا دەڵێن، خواش ﷻ لە وەڵامی ئەو قسانەیاندا، دەفەرموێ:

٥)- ﴿ قُلْ سِيرُواْ فِي ٱلْأَرْضِ ﴾، بلێ: بە زەویی دا بڕۆن، یانی: بە کردەوە بەوڵات و شاران دا بگەڕێن، یان: مێژوو بخوێننەو لە مێژووی کۆمەڵگاپێشووەکانەوە ڕامێنن.

٦)- ﴿ فَٱنظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴾، ئنجا سەرنج بدەن، سەرەنجامی تاوانباران، چۆن بوو، یانی: پەند لە پێشووانتان وەربگرن، چونکە ئەو گەلە کافرانە کە سزادراون، عادو، سەموودو، گەلی نووح و، گەلی فیرعەون و، گەلی لووط، ئەوانە سزا دراون، لەسەر بێبڕواییان، شوێنەوارەکانیشیان دیارن، واتە: ئێوەش پەند لەوان وەربگرن و، هەمان شت کە بەسەر واندا هات، با بەسەر ئێوەش نەیەت، ئەوە واتایەك.

واتایەکی دیکەی: ئێوە بە زەویدا بڕۆن، سەرەنجامی ئەوان چۆن بوو، هی ئەو تاوانبارانە، بە دڵنیایی سەرەنجامی ئێوەش هەر وادەبێ، واتە: ئێرە ئەم ژیانی دنیایە، تەنیا شوێنی تاقیکردنەوەیە، ئنجا کەسێك ئەهلی ئیمان بێ، سەرەنجامێکی باشی دەبێ و، کەسێك کافرو تاوانبار بێ، سەرەنجامێکی خراپی دەبێ، بەڵام لێرەدا تەنیا تاقیکردنەوەکە هەیەو، ئەنجام وەرگرتنەوەکە لە قۆناغێکی دیکە دایە، خوا ﷻ ئەم گەردوونەی بە سیستم داناوە، جارێ قۆناغی قیامەت نەهاتوە، تاکو بگوترێ: کەس لە قیامەتەوە نەهاتۆتەوە، جارێ خوا ﷻ بڕیاری نەداوە، مردووان زیندوو بکاتەوەو، تاکو بگوترێ: بۆچی کەس زیندوو نەبۆوە؟ لە قۆناغێکی دیکەدا ئەوە ڕوودەدات.

٧)- ﴿ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ ﴾، خوا ﷻ پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەدوێنێ و دەفەرموێ: بە هۆیانەوە خەمبار مەبە، خۆت خەفەتخان مەکە.

٨)- ﴿ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴾، بە هۆی پیلانگێڕانیشیانەوە سەغڵەت مەبە.

(وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ)، خوێندراوەتەوە: (ضَيْق)و خوێندراویشەتەوە: (ضِيْق)، هەردووکیان یەك واتایان هەیە، واتە: تووشی تەنگەتاویی و سەغڵەتیی و دڵتەنگیی مەبە، بە هۆی پیلانی ئەوانەوە، کە وەك پێشتر باسمان کرد، خوای پەروەردگار ئەم قسەو قاڵانەی ئەوان، بە پیلان ناو دەبات، چونکە ئەو قسانە

سەرانی کوفر کردوویانن، بۆ چەواشەکردنی خەڵك و جەماوەرە لاساییکەرەوەو شوێنکەوتووەکەیان، ئەگەرنا مەرج نیە بۆ خۆیان قەناعەتیان وابوو بێ، ئەو قسە بێسەرو بەرانە، بکەن، ئەوان لەوە ژیرتر بوون، ئەو قسانە بکەن، بڵێن: ئەدی بۆچی ئێستا کەس نایەتەوە لە قیامەت؟ چونکە زانیویانە، پێغەمبەر ﷺ نەیفەرمووە: ئێستا قیامەتە، فەرموویەتی: لە قیامەتدا مرۆڤ زیندوو دەبێتەوە، بەڵام بۆ چەواشەکردنی خەڵك و جەماوەرەکەیان و شوێنکەوتووەکانیان، بۆ ئەوەی بازاڕی خۆیانیان لێ تێکنەچێ، ئەو قسانەیان بڵاوکردوونەوە لە نێو خەڵکداو، خەڵکیش وەك تووتیی، دووبارەیان کردوونەوە، خەڵك و جەماوەر زۆر جاران قسەی بەرپرسان و زلە زلەکان، وەك تووتیی دووبارە دەکاتەوە، بە بێ ئەوەی لێی تێ بگات، جاری وایە، بەرپرسێك قسەیەك دەکات، هیچ سەروبەری نیە، عەقڵ و لۆژیك نایخوێنێتەوە، کەچی ئەو خەڵکە هەمووی وەك تووتیی دووبارەی دەکاتەوە، هەمووی چۆتە سەر سروشتی: مەڕ و بزن و ئاژەڵ، وەك چۆن شوانێك لە ئاژەڵێکەوە دەخوڕێ، دەیانبات ئاویان دەدات، هەموویان بە قسەی دەکەن و، ئێوارەش دەیانهێنێتەوە بۆ ئاغەڵ، هەموویان بە قسەی دەکەن، زۆرجار خەڵك و جەماوەر، کە لە هیدایەت و ڕۆشنایی ئیمان و خوا پەرستیی، دوور و بێبەش دەبێ، بە داخەوە سروشتی ئاژەڵ وەردەگرێ: بە عەقڵی خۆی بیرناکاتەوە، بە ئیرادەی خۆی بەڕێوەناچێ، تەماشا دەکات چی پێ دەگوترێ؟ وەك چۆن ئاژەڵ تەماشا دەکات شوان و گاوانەکەی چی پێ دەڵێن؟ ئەگەر بڵێ: بڕۆ، دەڕواو، ئەگەر بڵێ: بخۆ، دەخواو، ئەگەر بڵێ ئاو بخۆوە، دەخواتەوەو، ئەگەر بڵێ: ڕاوەستە، ڕادەوەستێ، مرۆڤەکانیش ئەگەر لە هیدایەتی خوا دوور و مەحرووم بوون، لە پەیامی خوا بێبەش بوون و، عەقڵ و دڵ و دەروونیان ڕۆشن نەبۆوە، بە هیدایەت، زیاتر حاڵەتی ئاژەڵ وەردەگرن، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ كَٱلۡأَنۡعَٰمِ بَلۡ هُمۡ أَضَلُّۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡغَٰفِلُونَ ١٧٩﴾ **الأعراف**، واتە: ئەوانە وەك ئاژەڵن، بەڵکو لە ئاژەڵیش گومڕاترن، ئەوانە بێ ئاگان، بۆیە لە ئاژەڵ

گومڕاترن، چونکە ئاژەڵ ناتوانێ ئاژەڵ نەبێ، مەڕ هەر مەڕە، بزن هەر بزنە، گا هەر گایە، بەڵام مرۆڤ دەتوانێ وەك مەڕو بزن و گا نەبێ، مرۆڤ بێ و بە عەقڵ و ئیرادەی خۆی بەڕێوەبچێ.

مەسەلەی دووەم:

پرسیارکردنی کافرەکان لە کاتی بەڵێنی هاتنی قیامەت و پەلەکردنیان لێی و، وەڵامدانەوەی خوا ﷻ کە بەشێکی سزای خوا، ڕەنگە زۆر لێتان نیزیك بێ، لە پەناو لە تەنیشتتان بێ، بەڵام خوا ﷻ لەسەر خەڵك، خاوەن بەخششەو، خواش نهێنیی نێو سینەکانیان و، ئەوەی ئاشکرای دەکەن، وەك یەك دەیزانێ و، هیچ نهێنییەکی ئاسمان و زەوی نیە، کە خوا ﷻ نەیزانێ و لە نووسراوێکی ڕوونکەرەوەدا، تۆماری نەکردبێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ ٱلَّذِى تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەو پێنج ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ﴾، هەروەها دەڵێن: {بێبڕوایەکان و، هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان} ئەم بەڵێنە، کەنگێیە، ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن، کەی دێ؟ (و)ی (وَيَقُولُونَ)، ئەو ڕستەیە بادەداتەوەو دەیگێڕێتەوە بۆ ڕستەی پێشوو، کە گوتیان: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا﴾، بەڵام لێرە بە کرداری ئێستا (**الفعلِ المُضارع**) دەیهێنێ، لەوێ بە کرداری ڕابردوو (**الفعل الماضي**)، هێناویەتی، وەك جۆراو جۆر کردن، لە شێوەی دواندندا، پاشان کرداری ئێستا، بۆ ئەوەیە کە دیمەنەکە بخاتە بەرچاو، (وَيَقُولُونَ)، ئێستا دەیڵێن و بەردەوام دەیڵێن، لەبەر ئەوەی بەردەوام بوون لەسەر ئەو قسەیە: ئەو بەڵێنە کەنگێیە، ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن؟ واتە: بەڵێنی زیندووکرانەوەو هاتنی ڕۆژی دوایی.

٢)- ﴿قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ ٱلَّذِى تَسْتَعْجِلُونَ﴾، بڵێ: نیزیکە، لەوانەیە، لە تەنیشتتان بێ، هەندێك لەوەی پەلەی لێ دەکەن، واتە: سزای هەندێك لەوەی پەلەی لێ دەکەن، ڕەنگە لە پەناتان بێ. ئنجا ئەوە دوو واتای هەن:

أ- دەگونجێ ئاماژە بێ، بە کاتی مردنی هەر کامێکیان، هەر کامێکیان کە دەمرێ: (**مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَت قِيَامَتُهُ**)، هەر کەسێك مرد، قیامەتی وی هاتوە، ئەگەر بێبڕواو خراپەکار بێ، سزای خۆی دەبینێ، کە سزای گۆڕی پێ دەڵێن و مەبەست پێی سزای قۆناغی بەرزەخە، با لە نێو گۆڕیش دا نەبێ، چونکە هی وا هەیە گۆڕی بە نسیب نابێ، هەیە لەو دەشت و دەرە دەمرێ، با وا نەزانرێ کە هەرکەس نەچێتە گۆڕەوە، سزا نادرێت، چونکە سزایەکە بە پلەی یەکەم لەسەر ڕووحە، بە شێوەیەك لە شێوەکانیش، ڕەنگە تاکو جەستەکە دەمێنێ، بیگرێتەوە.

ب- دەشگونجێ کە دەفەرموێ: ﴿رَدِفَ لَكُم﴾، یانی: (**تَبَعٌ لكم، بِقُربٍ مِنْكُم**)، لێتان نیزیك بێ، لە پەناتان بێ، مەبەست پێی ئەو بەڵایانەبن کە بەسەریان دێن، وەك کاتی خۆی لە جەنگی بەدرداو، لە جەنگەکانی دیکەدا، هەروەها گرانیی و قات و قڕیی کە بە سەریان هات، بەنسبەت ئەوانەوە، بە نسبەت ئێستاشەوە: مەرج نیە تەنیا لە قیامەتدا، خەڵك دووچاری گرفتاریی و سزای خوا ﷻ ببێتەوە، خوا هەر لە دنیاش دا سزایان دەدات، وەك دەفەرموێ: ﴿ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾﴾**الروم**، واتە: خراپە تەڕو وشکی گرتەوە، وشکانیی و دەریای گرتەوە، بە هۆی کردەی دەستی خەڵکەوە، بۆ ئەوەی بەشێك لەوەی دەیکەن، سزایەکەیان پێ بچێژێ، بەڵکو بگەڕێنەوە.

پێشتریش گوتمان: (رَدِفَ لَكُم)، دەگونجا بۆ خۆی بەرکار (**مفعول به**)، بخوازێ، بەمجۆرە: (**رَدِفَكُم**)، لە تەنیشتتانە، بەڵام بۆیە بە (ل) بەرکاری خواستوە، تاکو مانای نیزیکە (**إقتَرَبَ**)ی، بخرێتە نێو، یانی: نیزیکە لێتانەوە، یاخود (ل) بۆ تەئکیدە، وەك دەڵێ: (**شَكَرَهُ**)، سوپاسی کرد، بەڵام (**شَكَرَ لَهُ**)، واتە: سوپاسی کرد، بەڵام زۆر بە جەختکردنەوەو تۆخیی.

٣)- ﴿ بَعۡضُ ٱلَّذِي تَسۡتَعۡجِلُونَ ﴾، هەندێك لەوەی پەلەی لێدەكەن.

٤)- ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضۡلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگاریشت، خاوەن بەخششە بەسەر خەڵكەوە، واتە: خاوەن بەخششیی، یەكێكە لە سیفەتە بنەڕەتییەكانی خوا ﷻ و یەكێكە لە كارەكانی وی.

٥)- ﴿ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَشۡكُرُونَ ﴾، بەڵام زۆربەیان (نەیفەرمووە هەموویان)، سوپاسگوزاریی ناكەن، هەندێك لە بەندەكان سوپاسگوزاریی دەكەن و، بەشێكیان سوپاسگوزارن، لە سوورەتی (سبأ)یشدا، دەفەرمووێ: ﴿ وَقَلِيلٞ مِّنۡ عِبَادِيَ ٱلشَّكُورُ ۝١٣ ﴾، واتە: كەمێك لە بەندەكانم سوپاسگوزارن، بەڵام زۆربەیان ناسپاس و سپڵەو بێ نمەكن.

٦)- ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعۡلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمۡ وَمَا يُعۡلِنُونَ ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگاریشت زۆر چاك دەزانێ ئەوەی سینەكانیان پەنهانی دەكەن و، ئەوەش كە ئاشكرای دەكەن، واتە: ئەوەی كە سینەكانیان پەنهانی دەكات، خوا ﷻ هەمووی دەزانێ و، ئەوەش كە ئاشكرای دەكەن، یانی: ئەگەر ئێوە تەنیا ئاشكرایان دەزانن و ڕواڵەتیان دەبینن، خوا ﷻ نێو دەروونیشیان دەبینێ، هەمووی بۆ خوا ﷻ وەك یەكە، پەنهان و ئاشكرا، بە نسبەت ئێمەوە، ئەوە پەنهانەو ئەوە ئاشكرایە، بەڵام بە نسبەت خواوە، هەموو شتێك ڕوون و ئاشكرایە.

٧)- ﴿ وَمَا مِنۡ غَآئِبَةٖ فِي ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٍ ﴾، هیچ نهێنییەكیش نیە، لە ئاسمان و زەویدا، مەگەر لە نووسراوێكی ڕوونكەرەوەدا، تۆماركراوە.

(غَآئِبة)، ناوە بۆ شتێكی نادیار، كە (ة) چۆتە سەر (غَآئِبَة)، بۆ ئەوەیە كە لە حاڵەتی وەسفەوە، بیگوازێتەوە بۆ حاڵەتی ناو، وەك: (عَافِيَة) و (فَاتِحَة) و (عَاقِبَة) و (خَاتِمَة)، كە هەموو ئەوانە بوون بە ناو، (عَافِيَة)، واتە: بێ بەڵایی و (فَاتِحَة)، یانی: دەرگاكردنەوە، (عَاقِبَة)، یانی: سەرەنجام، (خَاتِمَة)، یانی: كۆتایی پێهێنان.

كە دەفەرمووێ: (فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٍ)، وشەی (كِتَاب)، لە قورئاندا جاری وا هەیە، تەعبیری پێ دەكرێ، لە زانیاریی خوا، یانی: وشەی (كِتَاب) جاری وایە

خوازراوەتەوە بۆ زانیاریی خوا، چونکە شتێك کە بنووسرێ، ساغ کراوەتەوەو، ناگۆڕدرێ و چەسپێنراوە، زانراوەکان لە زانیاریی خوادا نەگۆڕن، چەسپاون و گۆڕانیان بەسەردا نایەت.

یاخود (كِتَٰبٍ مُّبِينٍ)، مەبەست پێی دروستکراوێکی نادیارە بۆ ئێمە، کە هەندێك لە زانایان دەڵێن: مەبەست لە (**لوح محفوظ**) و (**كتاب مبين**) و (**إمام مبين**)، تۆمارێکە، کە خوای پەروەردگار هەموو زانیارییەکانی خۆی تێدا تۆمار کردوون.

بەڵام دەشگونجێ ئەوانە تەعبیرێکی ڕەمزیی بن، بۆ حاڵیی کردنی ئێمە.

وشەی (**مُبِين**)، دەگونجێ لە (أبان)ی (لازم)مەوە بێ، واتە: (**بَيِّن**)، ئاشکرا، ڕوون، دەشگونجێ لە (**أبان**)ی (**مُتَعَدِّي**) بێ، یانی: ڕوونکەرەوەو ئاشکراکەر.

لە کۆتایی ئەم دەرسەماندا، دەڵێین:

خوا ﷻ قسەی بێبڕوایەکان کە دێنێ، وەك خۆی دەیهێنێ و، هەر ئەوەش شایستەی خوای پەروەردگارە، بە ئەمانەتەوە چییان گوتوە، ئاوای دێنێ، ئنجا ئەگەر چ بڕ هێزو پێزێکی تێدابێ، خوا ﷻ ئەگەر بە پێویستی بزانێ، وەڵامی دەداتەوە، بەڵام ئەگەر بێهێزو پێزو بێسەروبەر بێ، خوای پەروەردگار وەڵامی ناداتەوە، یان بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ وەڵامی دەداتەوە، کە هەندێك لەو قسانەی ئێرەیان، بەو شێوەیەن، وەك لە ئایەتەکانی پێشتردا گوتیان: ئایا ئەگەر باب و باپیرانمان و خۆمان بووینەوە خاك و خۆڵ، ئایا دەردەهێنرێینەوە؟ باب و باپیرانمان پێشتر ئەو بەڵێنەیان پێدرابوو، ئێمەش ئەو بەڵێنەمان پێدراوە، کەچی هیچیش دیار نیە، ئەوە ئەفسانەکانی پێشینانە؟!

خوا ﷻ بە پێویستی نازانێ، وەڵامی ئەو قسەیان بداتەوە، چونکە ئەوان قسەیەك دەکەن، زۆر نا لۆژیکیی و ناواقیعییە، ئاشکرایە خوا ﷻ لە قورئاندا و

پێغەمبەریش ﷺ کە پەیامی خوای گەیاندوە، فەرموویانە: لە قیامەتدا زیندوو دەکرێنەوە، نەك لە دنیادا، قۆناغی قیامەتیش جارێ نەهاتووەو ئێستا قۆناغی دنیایە، بۆیە ئەو قسەیە، قسەیەکی نالۆژیکییەو، خوای ﷻ وەڵامی ناداتەوە، بەڵکو سەرنجیان بۆ شتێکی دیکە ڕادەکێشێ و دەفەرموێ: بڵێ بە زەویدا بڕۆن و سەرنج بدەن! سەرەنجامی تاوانباران چۆنە؟ دواییش ئامۆژگاریی پێغەمبەر ﷺ دەکات: لەسەریان خەمبار مەبەو، لە بەرانبەر پیلانگێڕانیاندا دڵتەنگ مەبە.

دوایی کە دەڵێن: ئایا ئەو بەڵێنە کەنگێیە، ئەگەر ئێوە ڕاستن؟

خوا ﷻ بفەرموێ: کەنگێیە! خوا تەنانەت ژوانگەو کاتی هاتنی ئاخیر زەمان و زیندوو بوونەوەو هەڵسانەوەی، بە فریشتەکانیش نەگوتوەو، بە جیبریلیشی نەگوتوەو، بە پێغەمبەری خاتەمیشی ﷺ نەگوتوە، کەواتە: چییان پێ بفەرموێ، کە دەڵێن: کەنگێیە؟! بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: بڵێ: نیزیکە هەندێك لەوەی پەلەی لێ دەکەن، لە تەنیشتتان بێ، هەندێك لەوەی پەلەی لێ دەکەن، بێ، کە هاتنی سزای خوایە، ڕەنگە لە تەیشتتانەوە بێ، لە تەفسیرەکاندا کەمتر بینیومە، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێی مردنی خۆیان بێ، چونکە کە مردنیان هات، ئەو کاتە بەشێك لە سزایەکەیان کە لە قۆناغی بەرزەخدا دەیچێژن، بۆیان دێتە پێشێ.

دوایی کە دەفەرموێ: بە دڵنیایی پەروەردگارت خاوەن بەخششە بەسەر خەڵکەوە، بەڵام زۆربەیان سوپاسگوزار نین، واتە: خاوەن بەخششە بەسەریانەوە، کە لەسەر ئەو قسانە یەکسەر سزایان نادات و، مۆڵەتیان دەدات و، دەرفەتیان پێ دەدات، بەڵکو بگەڕێنەوە، بەڵام ئەوان سوپاسگوزار نین، نیعمەتەکانی خوا ﷻو چاکەکانی خوا، کە ژیاندنیانە لە دنیاداو، لە پێش هەموویانەوە: نیعمەتی ئیمان و هیدایەت و قورئان و، ناردنی پێغەمبەر ﷺ ئەو نیعمەت و چاکانەی خوا ﷻ، سوپاسگوزارییان لەسەر ناکەن.

دوایی خوا ﷻ هەم بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺو بڕواداران، لە لایەکەوە، هەم وەك هەڕەشەو ترساندن بۆ بێبڕوایان لەلایەکی دیکەوە دەفەرموێ: بە دڵنیایی پەروەردگارت دەزانێ سینەکانیان چی پەنهان دەکەن و چی ئاشکرا دەکەن، هیچ شتێکی نادیار نیە لە ئاسمانەکان و زەویدا، مەگەر هەمووی تۆمارکراوە.

کەواتە: ئەی موحەممەد ﷺ! ئەی مسوڵمانان! بزانن کە ئەو قسانەی بێبڕوایان دەیانکەن و ئەو پیلانانەی دەیانگێڕن، لەلای خوا ﷻ هەمووی پارێزراوەو، لەسەریان لێپرسینەوەیان لێ دەکات و سزایان دەدات، ئێوەش ئەی بێبڕوایەکان! بزانن کە هیچ شتێك لەوەی دەیکەن، ئاشکرا بێ یان پەنهان لە خوای پەنهانزان شێردراوە نیەو، هەمووی تۆمارکراوەو دێتەوە ڕێتان.

دەرسی هەشتەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان هەژدە (١٨) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (النمل) دەگرێتە خۆی: (٧٦ - ٩٣)، کە تەوەری سەرەکییان باسی قورئان و، باسی ڕۆژی دواییە، وێڕای خستە ڕووی چەند دیاردەو دیمەنێکی سەرنجڕاکێش وەك: نیشانەکانی پەروەردگارێتیی و، یەکتایی خوا ﷻ لە پەرستراندا.

هەروەها چەند ئامۆژگارییەکی گرنگ و مەزنیش بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ موحەممەد، لە بواری چۆنیەتیی مامەڵەو هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەوانەدا کە بەرەو خواو، بەرنامەکەی بانگیان دەکات، خراونە ڕوو.

﴿ إِنَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَكْثَرَ ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُم بِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى ٱلْحَقِّ ٱلْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِى ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ ۞ وَإِذَا وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَٰتِى وَلَمْ تُحِيطُوا۟ بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا۟ فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا ٱلَّيْلَ لِيَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَٰخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ ۚ

﴿صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ۚ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى ٱلنَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلْبَلْدَةِ ٱلَّذِى حَرَّمَهَا وَلَهُۥ كُلُّ شَىْءٍ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنْ أَتْلُوَا۟ ٱلْقُرْءَانَ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ فَتَعْرِفُونَهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{بە دڵنیایی ئەم قورئانە زۆربەی ئەوە كە بەنوو ئیسرائیل تێیدا كەوتوونە كێشەو ڕاجیابییەوە، بۆیان باس دەكات (ڕوونی دەكاتەوە)و ﴿٧٦﴾ بە مسۆگەریی ڕێنمایی و بەزەییە بۆ بڕواداران ﴿٧٧﴾ بێگومان پەروەردگارت بە حوكمی خۆی دادوەرییان لە نێواندا دەكات و، ئەو زاڵی زانایە ﴿٧٨﴾ ئنجا پشت بە خوا ببەستە، بە ڕاستیی تۆ لەسەر (بەرنامەی) هەقی ڕۆشنی ﴿٧٩﴾ بە دڵنیایی تۆ (پەیامی خوا) بە مردووان نابیستێنی، هەروەها دەنگی (بانگكردنی) خۆت بە كەڕان نابیستێنی، لە كاتێكدا كە بە پشتتێكردنەوە، ڕوو وەردەگێڕن ﴿٨٠﴾ هەروەها كوێرانت بۆ لە گومڕایی (دەرناهێنرێن و) ڕێنمایی ناكرێن، تۆ تەنیا (پەیامی خوا) بەوانە دەبیستێنی، كە بڕوایان بە ئایەتەكانمان هێناوە و، ئەوان (بۆ خوا) ملكەچن، ﴿٨١﴾ كاتێكیش كە قسەیان لەسەر چەسپا (مرۆڤەكان بڕیاری خوایان لەسەر هاتە دی، كە كۆتایی بە ژیانی دنیایان بێ) ژیانداریكیان بۆ لە زەوی دەردێنین، دەیاندوێنێ (دەڵێ:) بێگومان خەڵك بڕوای پتەویان بە ئایەتەكانمان نەدەهێنا ﴿٨٢﴾ ئەو ڕۆژەش كە لە هەر كۆمەڵێك، پۆلێك لەوانەی ئایەتەكانمانیان بە درۆ دادەنان، كۆدەكەینەوە، لە حاڵێكدا كە خڕدەكرێنەوە سەر یەك (ئەوانەی

پێشێ ڕادەگیرێن، تاكو ئەوانە دوایی پێیان دەگەن ﴿٨٣﴾ هەتا كاتێك كە هاتن (خوا فەرمووی): ئایا ئایەتەكانمتان بە درۆ دانان، بێ ئەوەی (لێیان بكۆڵنەوە)، پێیان ئاشنابن، یان ئایا چیتان دەكرد؟ ﴿٨٤﴾ قسەشیان لەسەر چەسپا (بڕیاری خوایان لە بارەوە درا) لە سۆنگەی ستەمكردنیانەوە، بۆیە (لەو ڕۆژەدا) قسە ناكەن ﴿٨٥﴾ ئایا نەیاندیوە كە ئێمە شەوگارمان بۆ ڕەخساندووە، تێیدا بسرەون و، ڕۆژگاریشمان بۆ ڕۆشن كردوونەوە، كە تێدا ببینن (و كاسبیی تێدا بكەن)! بێگومان لەوەدا نیشانە هەن بۆ كۆمەڵێك بڕوا بێنن ﴿٨٦﴾ ئەو ڕۆژەش كە فوو بە كەڕەنادا دەكرێ، هەموو ئەو كەسانەی كە لە ئاسمانەكان و زەوی دان (لە ترسان) ڕادەچڵەكن، جگە لە كەسێك خوا بیەوێ (ڕانەچڵەكێ)و، هەمووشیان بە زەبوونیی دێنە لای (خوا) ﴿٨٧﴾ چیاكانیش دەبینی پێت وایە وەستاون، لە حاڵێكدا كە وەك ڕۆیشتنی هەور دەڕۆن، ئەوەش دروستكراوی خوایە، كە هەموو شتێكی بە كارامەیی و وردەكاریی دروستكردوە، بێگومان ئەو شارەزای ئەوەیە كە دەیكەن ﴿٨٨﴾ هەر كەس (لە ڕۆژی دوایی دا) چاكە بێنێ (پاداشتی) لەو چاكتری هەیەو، لە ترس و بیمی ئەو ڕۆژەش دڵنیاو هێمنن ﴿٨٩﴾ هەر كەسێكیش خراپە بێنێ، لەپەو ڕوو دەخرێتە ئاگر (ی دۆزەخ)ەوە، (پێیان دەگوترێ:) ئایا تەنیا بەوە سزا نادرێن كە دەتانكرد! ﴿٩٠﴾ (بڵێ:) تەنیا بەوە فەرمانم پێكراوە كە پەروەردگاری ئەم شارە (شاری مەككە) بپەرستم كە قەدەغەی كردوە (هیچ گوناهو لادانێكی تێدا بكرێ)و، هەموو شتێك هی ویەو، فەرمانم پێكراوە لە ملكەچان بم ﴿٩١﴾ هەروەها فەرمانم پێكراوە كە قورئان بخوێنم، ئنجا هەر كەس ڕێی ڕاستی گرت، ئەوە سوودی ڕێ ڕاستگرتنەكە هی خۆیەتی و، هەر كەسیش گومڕا بوو بڵێ: من تەنیا لە ترسێنەران و هۆشیاركەرەوانم ﴿٩٢﴾ هەروەها بڵێ: ستایش بۆ خوا، بەزوویی نیشانەكانیتان پێشان دەدات و، دەیانناسن، پەروەردگاریشت لەوەی دەیكەن، بێ ئاگا نیە ﴿٩٣﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(يَقُصُّ): واتـە: دەگێڕێتـەوە، بـاس دەکات (**القَـصُّ: تَتَبُّـعُ الأَثَـرِ، وَالقَصَـصُ: الأَثَـرُ، وَالقَصَـصُ: الأَخْبَـارُ المُتَتَبَّعَـةُ**)، (**قَـصّ**): بریتیـە لـە شـوێن شـوێنەوار کەوتـن، (**قَصَـص**): بـە شـوێنەوار دەگوتـرێ، هەروەهـا (**قَصَص**): بـەو هەواڵانـە دەگوترێ کـە بەدواداچوونیان بـۆ کـراوە.

(دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ): ژیانـداری زەوی، زینـدەوەری زەوی، (**قِيْـلَ إِنَّـهُ حَيْـوَانٌ بِخِـلَافِ مَـا نَعْرِفُـهُ يَخْتَـصُّ خُرُوجُهَـا بِحِـيْنِ القِيَامَـةِ، وَقِيْـلَ: عُنِـيَ بِهَـا الأَشْرَارُ الَّذِيْـنَ بِمَنْزِلَةِ الـدَوآبّ**)، (**راغـب الأصفهـاني**)، دەڵـێ: (دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ): گوتـراوە: ژیاندارێکـە جیـا لـەوەی کـە ئێمـە پێیـان ئاشـناین، کاتێـك دەردەچـێ کـە ڕۆژی قیامـەت و هەڵسـانەوە دێ {مەبەسـتی پـێ ڕۆژی ئاخیـر زەمانـە، تێکچوونـی ئـەم گـەردوون و دنیایـە}.

هەندێکیـش گوتویانـە: مەبەسـت لـە (دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ): ئـەو خراپەکارانـەن کـە وەك ئـاژەڵ وان.

دەڵێـم: بـەڵام ئـەو ڕایـە بێهێـزە، چونکـە خـوا ﷻ دیاریـی کـردوە، کـە قسـە دەکات و دەڵـێ: خەڵـك بـڕوا بـە ئایەتـەکان ناهێنـن.

(يُوزَعُونَ): دەگونجـێ بـە مانـای (**يُمْنَعُـون**) بـێ، واتـە: ڕادەگیرێـن، ڕێیـان نـادرێ بـڕۆن، یاخـود (**حُبِـسَ أولهـم عـلى آخِرِهِـمْ**)، ئەوانـەی پێشـیان ڕادەگیرێـن، تاکـو ئەوانـەی دوایـی پێیـان دەگـەن، یاخـود (يُوزَعُونَ)، واتـە: (**يُمْنَعُـونَ مِـنَ الذَّهَـابِ إِلى هُنَـا وَهُنَـاك**)، ڕێیـان لێدەگیـرێ بـە مـلاولادا بـڕۆن، کۆنتـڕۆڵ دەکرێـن، ڕێـك و پێـك ڕێ دەگرنـە بـەر بـەرەو ئـەو ئامانجـەی خـوا دەیـەوێ.

(فَفَزِعَ): (الفَزَعُ: إنْقِبَاضُ وَنِفَارُ الإنْسَانِ مِنَ الشَّيءِ المُخِيْف)، (فَزَع): بریتیە لە ڕێك هاتن و سڵەمینەوەیەك كە بەسەر ئینسان دا دێ، لە ئەنجامی شتێكی مەترسییلێكراودا، یانی: داچڵەكین و ڕاچڵەكین.

(دَاخِرِينَ): (دَاخِر)، كە بە (دَاخِرُون)، یان (دَاخِرِين) كۆدەكرێتەوە، (أي: الأذِلَّاء)، واتە: زەبوونان، دەگوترێ: (أَدْخَرْتُهُ فَدَخَرَ، أي: أَذْلَلْتُهُ فَذَلَّ)، (أَدْخَرْتُهُ)، واتە: زەبوونم كرد، (دَخَرَ)، یانی: (ذَلَّ): زەبوون بوو، بێدەستەڵات بوو.

(جَامِدَةً): (أي: ثَابِتَةً وَسَاكِنَةً)، واتە: چەسپاوو نەجووڵاو.

(أَتْقَنَ): (أي: نَظَمَ وَأَحْكَمَ)، هەموو شتێكی ڕێكخستووە، مەحكەم و پتەوی كردوە.

(فَكُبَّتْ): (الكَبُّ: إسْقَاطُ الشَّيءِ عَلَى وَجْهِهِ)، (كَبّ): بریتیە لەوەی شتێك لەوپەو ڕوو، لەسەر ڕوو بخرێ، كەواتە: ﴿فَكُبَّتۡ وُجُوهُهُمۡ فِي ٱلنَّارِ﴾، یانی: دەم و چاویان دەكەوێتە نێو ئاگری دۆزەخەوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ لـە کۆتایـی ئـەم سـوورەتە موبارەکـەدا، کـە وەك لـە پێناسـەکەیدا گوتمان: بـە باسـی قورئـان دەسـتی پێکـردووە، بـە باسـی قورئانیش کۆتایـی پێهاتـووە، لـەوەدا وەك سـوورەتی (الشـعراء) وایـە، هەروەهـا لەوەشـدا کـە کۆمەڵێـك لـە بەسـەرهاتی پێغەمبەرانـی (عَلَيْهِم الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، تێـدا خراونـە ڕوو، دیسـان وێکچـوونی هەیـە لەگـەڵ سـوورەتی (الشـعراء)دا، ئنجـا لـە کۆتایـی ئـەم سـوورەتەدا خـوا دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَكْثَرَ ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾، بـە دڵنیایـی ئـەم قورئانـە بەسـەر بەنـی ئیسـرائیلدا، واتـە: بەسـەر گەلـی جوولەکـەدا، {(إِسْرَٰٓءِيلَ)، نازنـاوی یەعقووبـە ﷺ یـانی: ئەوانـەی لـە یەعقـووب پەیدابـوون} دەخوێنێتـەوە، زۆربـەی ئـەوە کـە تێیـدا دەکەونـە ڕاجیایـی و مشـتومڕەوە، بۆیـان دەخوێنێتـەوە: هـەق لـە کوێیـەو؟ ناهـەق لـە کوێیـە؟ نەیفەرمـووە: هەمـوو، چونکـە خـوا ﷻ ڕاسـتکردنەوەی هەمـوو ئـەو هەڵـەو لـە ڕێ لادانانـەی خـاوەن کتێبـەکان کردوویانـن، بـە تایبـەت جوولەکـە، بـە پێویسـتیی نەزانیـوە.

﴿وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾، بـە دڵنیایـی ئـەم قورئانـەش ڕێنماییـەو بـە بەزەییـە بـۆ بـڕواداران، چونکـە ئەوانـەی لـە قورئـان بەهرەمەنـد دەبـن، وەك ڕێـی ڕاسـت پـێ دۆزینـەوەو، ئەوانـەی بەهـۆی قورئانـەوە وا لـە خۆیـان دەکەن، شایسـتەی بەزەیـی خـوا بـن، تەنیـا بڕوادارانـن، ئەگەرنـا لـە ئەصڵـدا خـوا قورئانـی بـۆ هەمـوو مرۆڤـەکان نـاردوە: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٧﴾﴾التكويـر، ﴿وَهُدًى لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٦﴾﴾آل عمـرن، وەك لـە چەنـد شـوێنێك لـە قورئانـدا دووبـارە بۆتـەوە.

﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُم بِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگارت بـە حوکمـی خـۆی دادوەرییـان لـە نێوانـدا دەکات، {واتـە: لـە سـەر ناکۆکیـی و

ڕاجیاییەکانیان، دادوەرییان دەکات و، هەق و ناهەقیان دەخاتە ڕوو} خواش زاڵی زانایە، کە بە تەئکید لێرەدا مەبەست پێی ڕۆژی دواییەو، لە ڕۆژی دواییدا خوا بە حوکمی خۆی، دادوەرییان لە نێوان دا دەکات، کە لەوێ بەس حوکمی خوا هەیە و دیارە، بەڵام لە دنیادا خوا بواری داوە مرۆڤەکانیش حوکم و دەسەڵاتیان هەبێ بۆ تاقیکردنەوە، بەڵام لەوێ: ﴿لِّمَنِ ٱلۡمُلۡكُ ٱلۡيَوۡمَۖ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ١٦﴾غافر، ئەمڕۆ حوکم و حوکمڕانیی و، دەسەڵات هی کێیە؟ هی خوای تاکی ملپێکەچکەرە.

خوا لەوێ بە حوکمە دادگەرانەکەی خۆی، دادگەرییان لە نێواندا دەکات، خواش زاڵی زانایە، زاڵەو هیچ کەس لە ژێر دەسەڵات و ڕکێفی قوتار نابێ و، زاناشە بەو شێوەیە دادوەریی دەکات، کە شایستەی زانیاریی بێسنووری خۆیەتی و، دادگەریی بێسنووری خۆیەتی.

هەندێك لە زانایانیش وایان لێکداوەتەوە: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقۡضِي بَيۡنَهُم بِحُكۡمِهِۦ﴾ پەروەردگارت لە دنیادا بەو حوکمەی دایبەزاندوە بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ، دادوەریی لە نێوان مرۆڤەکاندا دەکات بە گشتیی و، بە تایبەت خاوەن کتێبەکان، ﴿فَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ﴾ ئنجا تۆ پشت بە خوا ببەستە، ﴿إِنَّكَ عَلَى ٱلۡحَقِّ ٱلۡمُبِينِ﴾، بە دڵنیایی تۆ لەسەر هەقێکی ڕۆشنی، یاخود: لەسەر هەقێکی ڕوونکەرەوەی.

﴿إِنَّكَ لَا تُسۡمِعُ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَلَا تُسۡمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ﴾، بە دڵنیایی تۆ بە مردووان نابیستێنی، هەروەها بانگکردن بە کەڕانیش نابیستێنی، ﴿إِذَا وَلَّوۡاْ مُدۡبِرِينَ﴾، لە حاڵێکدا کە پشت هەڵدەکەن و ڕوو وەردەچەرخێنن، ڕوو وەردەگێڕن بە پشتتێکردنەوە، (أَدْبَرَ) یانی: پشتی کردەوە، (وَلَّى)، یانی: ڕووی وەرچەرخاند، جاری وا مرۆڤ ڕوو وەردەچەرخێنێ، بەڵام پشت ناکاتە شتەکە، بەڵکو کەلەکەی تێدەکات و لا تەنیشتی تێدەکات، بەڵام ئەمە بۆ جەختکردنەوەو تۆخکردنەوەی ڕوو وەرگێڕانەکەیە، کە تەنیا ئەوە نیە لاتەنیشت و لاکەلەکەی تێبکەن، بەڵکو کە ڕووی لێ وەردەگێڕن، یەکسەر پشتیشی تێدەکەن، ﴿وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِي ٱلۡعُمۡيِ

﴿عَن ضَلَٰلَتِهِمۡ﴾، ئنجا وەك چۆن ناتوانیّ دەنگی خۆت، بە مردووان ببیستێنی و بانگگردنت بە کەڕان ببیستێنی، بە هەمان شێوەش: ناتوانی کوێرەکان، ئەوانەی کوێر و نابینان، لە گومڕایی دەربازیان بکەی و ڕێنماییان بکەی، ﴿إِن تُسۡمِعُ إِلَّا مَن يُؤۡمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسۡلِمُونَ﴾، تۆ تەنیا دەتوانی بەوانە ببیستێنی کە بڕوایان بە ئایەتەکانی ئێمە هەیەو، ئەوان بۆ خوا ملکەچن.

ئەم دوو ئایەتە موبارەکە بە هەمان شێوە لە سوورەتی (**الروم**)یش دا هاتوون بە توزێك جیاوازییەوە، مانای وایە ئەو مەبەستانەی گرتوویاننە خۆیان، گرنگن، هەڵبەتە چەمکەکەیان بە جیا جیا لە زۆر شوێنی قورئاندا هاتوە، بۆ وێنە: لە سوورەتی (**الأنفال**)دا هاتوە، بەڵام ئاوا بەسەر یەکەوەو بەو شێوەیە، تەنیا لەم سوورەتەو لە سوورەتی (**الروم**)دا هاتوون، کە ئێمە دوایی زیاتر تیشك دەخەینە سەر نێوەڕۆکیان.

دوای ئەوەی خوای بەرزو مەزن باسی قورئانی کردو، باسی ئەوەی کرد کە قورئان هاتوە دادوەریی لە نێوان مرۆڤەکاندا بکات، بەڵام پێغەمبەر ﷺ ناتوانیّ بانگەوازی خۆی و دەنگی خۆی و بانگکردنی خۆی بە مردووان و بە کەڕان ببیستیّ و، لە گومڕایی دەریان بێنیّ، بەڵکو تەنیا بڕوادارانێك کە بڕوایان بە ئایەتەکانی خوا هەیەو، بۆ خوا ملکەچن، تەنیا ئەوانە پێغەمبەری خوا ﷺ دەتوانیّ وایان لێبکات، گوێبیستی پەیام و بەرنامەی خوا بن و، ڕاستییەکانی کە دەیانخاتە بەر چاویان، بیانبینن.

ئنجا خوای بەرز دێتە سەر باسی بابەتێکی دیکە، کە باسی ئاخیر زەمان (**ساعة**)ە، واتە: قۆناغی یەکەمی ڕۆژی دوایی، کە ئاخیر زەمان و تێکچوونی ئەم گەردوونەیە، دەفەرمویّ: ﴿وَإِذَا وَقَعَ ٱلۡقَوۡلُ عَلَيۡهِمۡ﴾، هەرکاتیش قسەیان لەسەر چەسپا، کە بە سیاق دەزانریّ، واتە: بڕیاری خوایان لەسەر هاتە دی، کە دەبیّ ژیانی دنیا کۆتایی پیّ بیّ، ﴿أَخۡرَجۡنَا لَهُمۡ دَآبَّةً مِّنَ ٱلۡأَرۡضِ﴾، لەو

کاتـەدا زیندەوەرێـك، ژیاندارێكیـان لـە زەوی بـۆ دەردێنیـن، ﴿ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴾، دەیاندوێنـێ، خەڵـك دەدوێنێـو، بەشـێك لـە دواندنەكـەی ئەوەیـە كـە خەڵـك بڕوایـان بـە ئایەتەكانـی ئێمـە نیـە، بـڕوای پتەویـان پێیـان نیـە، یاخـود: ئـەو ژیانـدارە دەیاندوێنـێ بـە هـۆی ئـەوەوە كـە خەڵـك بـڕوای بـە ئایەتەكانـی ئێمـە نیـە، ئنجا مـادام مرۆڤـەكان بـڕوای پتـەو و دڵ دامەزراوییان نیـە بـە نیشـانەو ئایەتەكانـی ئێمـە، ژیاندارێـك خـوای پـەروەردگار دەری دێنـێ، خەڵـك دەدوێنـێ، ئـەو ژیانـدارەش بێگومـان بەرگریـی دەكات لـە خـوا بەیەككرتـن و، دژی كوفـرەو، پشـتگیریی پەیامـی خـوای پـەروەردگار دەكات، كـە خەڵكەكـە زۆربەیـان لێـی پشـتپەل دەبـن و، لێـی هەڵدەگەڕێنـەوەو وازی لـێ دێنـن.

﴿ وَيَوۡمَ نَحۡشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوۡجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُمۡ يُوزَعُونَ ﴾، هەروەها ئـەو ڕۆژەش كـە لـە هـەر كۆمەڵێكـی زۆر، هەندێكیـان كۆدەكەینـەوە لەوانـەی بڕوایـان بـە ئایەتەكانـی ئێمـە نەبـوو، ئنجا ئـەوان كۆنتـڕۆڵ دەكرێـن، یاخـود هـی پێشـێیان ڕادەگیـرێ، تاكـو هـی دوایـی پێیـان دەگات.

لێـرەدا شـتێك قرتێـنراوە، واتـە: لـەو ڕۆژەدا: چاكـەكاران پاداشـتی خۆیـان وەردەگرنـەوەو، خراپەكارانیـش سـزای خۆیـان وەردەگرنـەوە، یاخـود لـەو ڕۆژەدا كـە ئـەوە دەكەیـن: كارەسـاتی زۆر گـەورە دەقەومـێ، بـەڵام ئـەوە قرتێـنراوە، تاكـو زەیـن هـەر مانایـەك مەزەنـە بـكات، كـە لەگـەڵ فەرمایشـتی خـوادا دەگونجـێ.

﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو قَالَ أَكَذَّبۡتُم بِـَٔايَٰتِي وَلَمۡ تُحِيطُواْ بِهَا عِلۡمًا ﴾، هەتـا كاتێـك لـە هـەر كۆمەڵێـكی زۆر، كۆمەڵێـكی كـەم لەوانـەی بێبـڕوا بـوون بـە نیشـانەكانی خـوا، كۆدەكرێنـەوەو خڕدەكرێنـەوە سـەر یـەك، ئنجا هەتـا كاتێك هاتـن، خـوا فەرمـووی: ئایـا ئایەتـەكانی منتـان، نیشـانەكانی منتـان بـە درۆ دانـاو، شارەزاشـیان نەبـوون، هـەروا وەك تفەنـگ بـە تاریكییـەوە نـان و داركـەری شـەوێ، بێبڕواییتـان نیشـاندا بـە ئایەتـەكانی مـن، بەبـێ ئـەوەی لێیـان وردبنـەوەو پێیـان ئاشـنابن؟ ﴿ أَمَّاذَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴾، یاخـود ئێـوە چیتـان دەكـرد؟! ﴿ وَوَقَعَ ٱلۡقَوۡلُ عَلَيۡهِم بِمَا ظَلَمُواْ فَهُمۡ

﴿ لَا يَنطِقُونَ ﴾، بڕیاریان بەسەردا چەسپا، بە هۆی ئەو ستەمەوە کە کردیان و، لەو ڕۆژەدا زمانیان گۆ ناکات، قسە ناکەن و نادوێن، چونکە هیچ شتێکیان بە دەستەوە نیە وەڵامی ئەو پرسیارەی پێ بدەنەوە.

ئنجا خوا ﷻ باسی بابەتێکی دیکە دەکات، دەفەرمووێ: ﴿ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ ﴾، ئایا نەیانبینیوە کە ئێمە شەوگارمان بۆ گێڕاون بە هۆکاری تێدا سرەوتن، تاکو تێیدا پشوو بدەن و بخەون، ﴿ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ﴾، ڕۆژگاریشمان بۆ کردوون بە مایەی بینین، ڕۆشنمان کردۆتەوە تاکو تێیدا ببینن و کارو کاسبیی و جموجۆڵی تێدا بکەن! ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾، بێگومان لەوەدا نیشانە هەن بۆ کۆمەڵێك بڕوا بێنن.

بەڵام کۆمەڵێك بڕوا نەهێنن و نەخەفتێن لە بڕواهێنان و خواپەرستیی، هەرچی ببینن وەك دیاردەی سروشتیی دەیبینن، بەڵام لەبەر ئەوەی بە چاوی ئیمان تەماشای ناکەن، نایبەستنەوە بە خواوە، وەك نیشانەی خوای زاڵی باڵادەست، نایبینن، ڕەنگە بڵێن: ئەم (خۆر)ە بەردەوام تیشکمان دەداتێ و، (مانگ) کە بە یەك شەوە (هلال) دەست پێدەکات، دوایی گەورە دەبێ، تاکو دەگاتە چواردەو پازدە، ئنجا دووبارە قەبارەکەی بچووك دەبێتەوە، تاکو لە کۆتایی دا، لە شەوی بیست و نۆو سییدا، وەك دەمە داسێکی لێ دێ و، دوایی دیار نامێنێ، هەروەها چیاکان، باران و بەفرو تەرزە، بایەکان، جەستەی مرۆڤ ... هتد، هەرچی تەماشای بکەی هەر وایە، بەڵام بابای بێبڕوا وەك نیشانەی خوا، نایبینێ، بۆیە خوا ﷻ لە سووڕەتی (یوسف)دا دەفەرمووێ: ﴿ وَكَأَيِّن مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ ﴾، واتە: زۆرێك لە نیشانەکان لە ئاسمان و زەویدا هەن، بەلایاندا ڕەت دەبن، بەڵام لاملیان تێکردوون، واتە: وەك کەسێك کە تەماشای شتێك ناکات و سەرنجی نادات، ئەوانیش سەرنجی نادەن، لەبەر ئەوەی بە چاوی ئیمانەوە تەماشای ناکەن.

ئنجا دووبارە خوا عزو جل دێتەوە سەر باسی قیامەت، دەفەرموێ: ﴿ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي ٱلصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ﴾، ئەو ڕۆژەش کە فوو بە کەڕەنادا دەکرێ، هەرکەس لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، دادەچڵەکێ و ڕادەچڵەکێ، ترس و لەرزو بیم دایدەگرێ، مەگەر ئەوەی خوا بیەوێ، نەترسێ و دانەچڵەکێ، ﴿ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَٰخِرِينَ ﴾، هەمووشیان، هەموو ئەو کەسانەی لە ئاسمانەکان و زەوی دان، بە فریشتەو مرۆڤ و جندەوە، بە ملکەچیی و زەبوونیی دێن بۆ لای، بۆ لای کێ؟ بۆ لای خوای پەروەردگار.

﴿ وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ ۚ صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِيٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ﴾، چیایەکانیش دەبینی پێت وایە ڕاوەستاون، ناجووڵێن، لە حاڵێکدا وەك ڕۆیشتنی هەور دەجووڵێن، ئەوە دروستکراوی ئەو خوایەیە کە هەموو شتێکی زۆر بە وردەکاریی دروستکردوە، ﴿ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴾، بێگومان ئەو شارەزای ئەوەیە کە دەیکەن، دوایی زیاتر تیشك دەخەینە سەر تەفسیری ئەم ئایەتەو، هۆکاری بەهەڵە تێگەیشتنی زانایانی پێشین لەبارەی ئەم ئایەتەوە، باس دەکەین و ڕوونی دەکەینەوە، کە ئەم ئایەتە مەبەست پێی قیامەت نیە، بەڵکو مەبەست پێی ئێستایە.

ئەگەر سەرنج بدەین: لەم ئایەتانەدا خوا باسی چەند شتێك دەکات، جۆراو جۆرن، ئەوەش لە زۆر شوێنی قورئان هەیە، وەك (سید قطب) دەڵێ: خوا دەیەوێ، لە هەموو کەلێنانەوە، لە هەموو شوێنانەوە، بچێتە نێو دڵ و دەروونیانەوە، جارێك باسی قورئان دەکات، جارێك باسی دادوەریی دەکات لەو شتانەی تێیان دا کەوتوونە کێشەو ڕاجیاییەوە، ئنجا باس دەکات کە قورئان ڕێنمایی و بەزەییە بۆ بڕواداران، دوایی باسی باڵادەستیی خۆی دەکات لە دنیادا، کە دادوەرییان لە نێواندا دەکات، هەروەها بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ئاگادار بێت ئەو لەسەر هەقێکی ڕوونەو ... هتد، ئا ئەو جۆرە باسکردنانە بە دوایی یەکدا، هەموویان بۆ سەرنج ڕاکێشان و، بە هەموو شێوەیەك چوونە نێو دڵی

مرۆڤـە، کاتێـك قورئـان دەخوێنـێ، یـان دەیبیسـتێ، کـە ئامانـج تێیانـدا (لـەو باسـە جۆراوجۆرانـەدا) جووڵانـدنی هەسـت و ناخـی مرۆڤـە، ئنجـا هـەر کەسـە بـە شـتێك هەسـتی دەجووڵـێ و، بەشـێوازێك سـەرنجی ڕادەکێـشرێ و ڕادەچڵەکـێ!

ئنجـا دەفەرمـوێ: ﴿ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴾، هـەر کەسـێك چاکـە بێنـێ لـە ڕۆژی دوایـی دا، ئـەوە چاکـتر لـەوەی هێناویـەتی، پاداشـتی بـۆ هەیـەو، ئـەوان لـە داچڵەکیـن و ڕاچڵەکیـن و، تـرس و لـەرزی ئـەو ڕۆژەدا دڵنیـان، هێمنـن، بـێ ترسـن.

﴿ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى ٱلنَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾، هـەر کەسـێکیش خراپـە بێنـێ، ئـەوە بە پێچەوانـەی ئـەوەوە کـە چاکـە دێنێ: لەپـەوڕوو دەخرێنـە نێـو ئاگـری دۆزەخـەوەو پێشـیان دەگوتـرێ: ئایـا بـە جگـە لـەوەی دەتانکـرد، شـتێکی دیکەتـان وەك بەرانبـەر دەدرێتـەوە؟

لـە کۆتایـی دا خـوا سـێ شـتان بـە پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: ﴿ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلْبَلْدَةِ ٱلَّذِى حَرَّمَهَا ﴾، واتـە: (بڵـێ:) بـە دڵنیایـی مـن فەرمانـم پێکـراوە کـە پـەروەردگارو خـاوەنی ئـەم شـارە بپەرسـتم، کـە قەدەغـەی کـردوە، واتـە: قەدەغـەی کـردوە گوناهـو تـاوانی تێـدا بکـرێ، بێگومـان گوناهـو تـاوان لـە هەمـوو شـوێنان قەدەغەیـە، بـەڵام لـەوێ قەدەغەتـرەو سـزاشی زیاتـرە، جگـە لـەوەی هەندێـك شـت کـە لـە شـوێنی دیکـە قەدەغـە نیـن، لـەوێ قەدەغـەن، بـۆ وێنـە: شـکاندنەوەی چڵـە گیایـەکی سـەوز، یـان لقـە درەختێـکی سـەوز، یاخـود کوشـتنی هەندێـك لـە زینـدەورو ژیانـداران، ﴿ وَلَهُۥ كُلُّ شَىْءٍ ﴾، هەمـوو شـتێکیش هـی ئـەوە ﴿ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾، فەرمانیشـم پێکـراوە لـە ملکەچـان بـم، لەوانـە بـم کـە بـۆ خـوا ملکـەچ و تەسـلیمن.

﴿ وَأَنْ أَتْلُوَا۟ ٱلْقُرْءَانَ ﴾، هەروەهـا فەرمانـم پێکـراوە کـە قورئـان بخوێنمـەوە، ﴿ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ﴾، ئنجـا هـەر کەسـێك ڕێـی ڕاسـتی گـرت،

ئـەوە ڕێـی ڕاسـتگرتنەکەی بـە سـوودی خـۆی تـەواو دەبـێ، ﴿وَمَن ضَلَّ﴾، هـەر کەسـێکیش ون بـوو، یـان ڕێـی لـێ ون بـوو، یـان هیدایـەتی ونکـرد، ﴿فَقُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ﴾، تـۆ بڵـێ: مـن تەنیـا لـە وشـیارکەرەوان و ترسـێنەرانم، یـانی: مـن نەهاتـووم، بـە زۆر هیدایـەتی خەڵـك بـدەم و، ئیـمان و دینیـان بەسـەردا بسـەپێنم، نـە سروشـتی دیـن، ئـەوە قبـووڵ دەکات، نـە ئـەرکی منیشـەو، نـە لـە تواناشـم دایـە.

لـە کۆتایـی دا، خـوا فەرمانێـکی دیکـە بـە پێغەمبـەر ﷺ دەکات، دەفەرمـوێ: ﴿وَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ فَتَعْرِفُونَهَا﴾، هەروەهـا بفەرمـوو: سـتایش بـۆ خـوا، بەمزووانـە نیشـانەکانی خۆیتـان پێشـان دەدات، مەبەسـت لـە وشـەی (ءَايَٰتِهِۦ) لێـرەدا، ئایەتـەکانی قورئـان نیـە، چونکـە ڕسـتەکانی قورئـان دەبیسـترێن و، دەخوێنرێنـەوە، بـەڵام دەفەرمـوێ: دەیانناسـن، ئنجـا ئـەوە سـێ ئەگـەری هـەن:

أ- مەبەست پێی ئەوەیە، ئەو ڕووداوانەی ڕوودەدەن، نیشانەی خوان و دەستەڵاتی خوایان تێدا بەرجەستە دەبێ.

ب- مەبەست پێی ئەو ڕاستییانەن، کە ڕاستیی زانستیین و دەردەکەون، ئەو نهێنییانەی گەردوون و مرۆڤ کە بەردەوام دەردەکەون و، سەرەنجام مرۆڤەکان دەیانناسن و، زیاتر حاڵیی دەبن، کە خوا چی دروستکردووە، چی کردووەو چۆنی کردووە؟

ج- مەبەست پێی ئەو ڕووداوانەن کە بەسەریان دێن، بۆ وێنە: جەنگی بەدر، کە زۆرێك لە زانایان و مانا لێکدەرەوانی قورئان، وایان تەفسیر کردووە.

ئنجا دەفەرموێ: ﴿وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾، بێگومان خوا بێئاگا نیە لەوەی دەیکەن، بەڵکو زۆر چاك ئاگادارەو، هەموو شتێك لەسەرتان تۆمار دەکرێ.

کـە بێگومـان ئـەوەش هەڕەشـەیەکی لـە نێـو خۆیـدا هەڵگرتـوە، واتـە: ئـەی بێبڕواینـە! خۆتـان هەڵبگـرن بـۆ سـزای ئـەو کارە خراپانـەی دەیانکـەن!

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

قورئان ئەو شتانەی گەلی جوولەکە تێیاندا کەوتوونە ڕاجیایی و مشت و مڕەوە، لە زۆربەیدا هەقیان پێدەڵێ و، ڕەحمەت و ڕێنماییشە بۆ بڕواداران و، خواش بە حوکمی خۆی دادوەرییان لە نێواندا دەکات:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَكْثَرَ ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُم بِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ إِنَّ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾، بێگومان ئەم قورئانە بەسەر وەچەی بەنی ئیسرائیلدا دەخوێنێتەوە، چییان بەسەردا دەخوێنێتەوە؟

٢)- ﴿ أَكْثَرَ ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾، زۆربەی ئەوەی ئەوان تێدا کەوتوونە مشت و مڕو ڕاجیاییەوە، نەك هەمووی، بەڵکو ئەم قورئانە زۆربەی ئەوە کە بە پێویستی بزانێ، لەوشتانەدا کە تێیان دا کەوتوونە ناکۆکیی و ڕاجیاییەوە، بەسەر وەچەی بەنی ئیسرائیلدا دەیخوێنێتەوەو، بۆیان باس دەکات و، ڕوونی دەکاتەوە: کامە هەقەو کامە ناهەقە.

ئنجا ئەوەش تەنیا یەك بوارو دوو بواران ناگرێتەوە، بەڵکو هەموو بوارەکان دەگرێتەوە: بووناسیی، ئیمان و عەقیدە، حوکم و سیاسەت، عیبادەت، مێژوو ... هتد، هەمووی دەگرێتەوە.

حەوت نموونە لە هەڵە ڕاستکردنەوەکانی قورئان بۆ خاوەن کتێبان:

١- لە سۆنگەی ئەوەوە کە لەم سوورەتە بەپێزەدا باسی سولەیمان و شاژنی (**سبأ**) کراوە، دەڵێین: لە: (**أخبار الأيام الثاني**)دا، کە کتێبێکە لە کتێبەکانی لە پەیمانی کۆن، دەڵێن: شاژنی (**سبأ**) بۆ خۆی وەك گەشت و سەردان و گەڕان و، وەك ئاگادار بوون لە موڵك و دەستەڵاتی سولەیمان، لە یەمەنەوە هاتوە بۆ ئۆرشەلیم (فەڵەستین)، بۆ ئەوەی بزانێ داخۆ موڵك و دەستەڵاتی سولەیمان چۆنە؟[1] بەڵام بێگومان وا نیەو، وەك قورئان فەرموویەتی: پوپوولە سولەیمانە (**هدهد**) سولەیمان نامەیەکی پێدا دەنێرێ بۆ شاژنی سەبەء، شاژنیش دیاریی و خەڵاتی بۆ دەنێرێ، تاکو بزانێ داخۆ پادشایەکە بە دوای موڵك و سامانەوەیەو، بەو دیارییانە ڕازی دەبێ، یاخود پێغەمبەرێکە خاوەن پەیامەو بە کەمتر لەوە کە پەیامی خوای پێبگەیەنێ، ڕازی نابێ، لەسەر ئەو بناغەیە، شاژن چووە بۆ شام، ئنجا عەقڵ نایبڕێ، شاژنێك تەنیا بۆ ئەوەی بزانێ کە دەنگ و باس چییە لە شام و، بزانێ موڵکی سولەیمان چۆنە؟ بۆ گەشت و سەیران بچێ! ئەوە ڕێی تێناچێ.

٢)- هەروەها لەو سەرچاوەیەدا، نە باسی پەیام و بانگەوازی سولەیمان بۆ شاژنی سەبەء کراوە، نە باسی وازهێنانی لە شیرك و خۆرپەرستیی و، گەڕانەوەی بۆ تەنیا خواپەرستیی کراوە[2].

٣)- هەروەها لە قورئان دا باسی عیسا کراوە وەك بەندەی خوا، کە بە بێ باب لە دایك بووە، وەك شتێکی یاسادڕو موعجیزە، تاکو خوا پێشانی مرۆڤایەتیی بدات، کە دەتوانێ بە بێ بابیش مرۆڤ دروست بکات، کەچی لەلای نەصرانییەکان کراوەتە کوڕی خوا[3].

---

(١) بڕوانە: التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، أخبار الأيام الثاني، زيارة ملكة سبأ، الإصحاح: ٩، ص ٩٢٨،٩٢٩.

(٢) هەمان سەرچاوەو لاپەڕە، بەڵکو باسکراوە کە شاژنی سەبەء (٤٣٢٠) کیلۆ زێڕی داوە بە سولەیمان، وێڕای چەندان جۆرە بۆنی خۆش و بەردی بەنرخ!

(٣) هەمان سەرچاوە، العهد الجديد/ إنجيل مَتّى - الإصحاح: ٣، ص١٨٧٥، کە ئەمە دەقی قسەکەیە: [... وإذا صوت من السماوات يقول: هذا هو إبني الحبيب الذي سُرِرتُ به كل السرور].

٤)- هەروەها لە قورئان دا باسی لووط کراوە و، خوای بەرز بەسەرهاتەکەی ڕوونکردۆتەوە، چۆن بووە، بە پێچەوانەی ئەوەوە کە لە پەیمانی کۆندا هەیە، کە گوایە لووط دوو کچی بوون، دوای ئەوەی دەربازیان بووە، هەردووکیان بە نۆرە بابیان سەرخۆش کردووەو لەگەڵی خەوتوون، بۆ ئەوەی منداڵیان ببێ![1]

٥)- هەروەها قورئان باسی هاروون دەکات، وەك پێغەمبەرێك و بەندەیەکی زۆر صاڵح، نەك وەك پەیمانی کۆن دەڵێ: ئەو گۆلکە زێڕینەی بۆ گەلەکەی دروستکرد، تاکو بیپەرستن لە جیاتی خوا![2]

٦)- هەروەها قورئان باسی داوود دەکات وەك پێغەمبەرێکی پایەبەرزی خوا، کە کاتێك ڕازو نیازو موناجاتی لەگەڵ خوادا کردوە، باڵندە گوێیان بۆ گرتووەو لەگەڵیان گوتۆتەوە، هەروەها چیاکان لەگەڵیان گوتۆتەوە، نەك مەبەست پێی دەنگدانەوە (صدى) بێ، وەك لە بەسەرهاتی داوودو سولەیمان لە تەفسیری سوورەتی (الأنبياء)دا باسمان کرد، ئنجا داوودێکی ئاوا کە خوا باسی دەکات، زۆر جیایە لەو داوودەی کە لە پەیمانی کۆندا هاتوە، کە بە داوێن پیس و زیناکار وەسفی دەکات[3]!!

٧)- هەروەها لە باسی سولەیمان دا، لە پەیمانی کۆندا دەڵێ: سولەیمان لە کۆتایی تەمەنیدا پەنای بردە بەر جادوو و بتی دەپەرستن و، خێزانەکانی هەموویان بتپەرست بوون و هەڵیانگێڕایەوە![4] بەڵام قورئان بە جوانترین و باشترین شێوە وەسفی سولەیمان دەکات، دەفەرموێ: ﴿ وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَٰنَ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ ﴾ ص، واتە:

---

(١) هەمان سەرچاوە العهد القديم / سفر الخروج، الإصحاح: ٣٢، ص ١٩٤ (هارون يصنع عجل الذهب).

(٢) هەمان سەرچاوە العهد القديم / سفر التكوين، الإصحاح: ١٩، ص٥٣.

(٣) هەمان سەرچاوە العهد القديم / سفر صموئيل الثاني، الإصحاح: ١١، ص ١٦٥٩ (خطيئة داود وخداعه).

(٤) هەمان سەرچاوە العهد القديم / سفر الملوك الأول، الإصحاح: ١١، ص ٧٣٢،٧٣٣ (زوجات سليمان، وعيد الرب لسليمان).

سولەیمانمان بە داوودد، باشترین بەندە بوو، زۆر دەگەڕایەوە بۆ لای خوا، صەڵات و سەلام لەسەر هەموو پێغەمبەرانی خوا بێ.

٣)- ﴿ وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴾، بێگومانیش ئەم قورئانە ڕێنماییەو، بەزەییشە بۆ بڕواداران، بۆچی تەنیا بۆ بڕواداران؟ چونکە بەس ئەوان لێی بەهرەمەند دەبن، ئەگەرنا لە ئەسڵدا خوا قورئانی بۆ هەموو جیهانییان ناردوە، بەڵام کێن ئەوانەی لە قورئان و، لە پێغەمبەری خاتەم بەرهەمەند دەبن؟ تەنیا ئیمانداران، بۆیە تایبەتی دەکات بەوانەوە، وەك لەسەرەتای سووڕەتی (البقرة)دا دەفەرموێ: ﴿ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۝٢ ﴾، ڕێنماییە بۆ پارێزکارانە، چونکە بەس ئەوان لێی بەهرەمەند دەبن.

٤)- ﴿ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم بِحُكْمِهِۦ ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگارت بە حوکمی خۆی دادوەرییان لە نێواندا دەکات.

کە زیاتر وا پێدەچێ مەبەست دوارۆژ بێ، ئەگەرنا لە دنیاش دا حوکمەکەی لە قورئاندا بەرجەستەیە، ئنجا ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ کە ئەویش هەر بەرجەستە کردن و جێبەجێکردنی قورئانە لەسەر ئەرزی واقیع.

٥)- ﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴾، بەس ئەو (خوا)یش زاڵی زانایە، هیچ کەس لە ژێر دەستەڵاتی قوتار نابێ و، زاناشە، ئەو دادوەرییە کە دەیکات، لەسەر بناغەی زانیارییەکی بێسنوورو ڕەهایە.

مەسەلەی دووەم:

چەند ڕێنماییەك بۆ پێغەمبەر ﷺ كە: بەس پشت بە خوا ببەستەو، تۆ لەسەر هەقی ڕوونی، بەڵام تۆ ناتوانی پەیام و قسەی خۆت بە مردووان و كەڕان ببیستێنی و، ڕێنمایی كوێران بكەی و لە گومڕایی دەریان بێنی:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى ٱلْحَقِّ ٱلْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِى ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم سێ ئایەتە، لە هەشت بڕگەدا:

لەم سێ ئایەتەدا خوا ﷻ چەند ڕێنماییەكی گەورەو گرنگی پێغەمبەر ﷺ دەكات، لە پشت ئەویشەوە هی هاوەڵانی بەڕێزی، پاشان شوێنكەوتووانی هاوەڵان، دوایی جیلەكانی دوای وان، هەتا دنیا بە كۆتا دێ:

١)- ﴿ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ ئنجا پشت بە خوا ببەستە، وشەی: (**تَـوَكُّل**): لەسەر كێشی (**تَفَعُّل**)ە، واتە: جۆرێك لە خۆ ئەزیەتدان و كار لەسەرخۆ كردنی دەوێ، (**تَـوَكُّل**) واتە: وەكیل گرتن، یانی: وەكیل پەیدا بكە، دەگوترێ: (**وَكَّـلَ إِلَيْهِ الأمرَ، إذَا أسْنَدهُ إِلَيْهِ**)، ئەگەر كەسێك كارێكی بە كەسێك سپارد دەڵێ: (**وَكَّـلَ إِلَيْهِ الأمرَ**)، ئنجا (**تَوَكَّلْتُ عَلَى فُلَان**) واتە: كاری خۆمم بەو سپارد، خوا دەفەرموێ: ﴿ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ﴾، پشت بە خوا ببەستە، ئەو بكە كارپێسپێردراوی خۆت، متمانەت بە خوای خۆت بێ، كە بێگومان پشت بە خوا بەستن، تێكگیرانی نیە، لەگەڵ دەست بە هۆكار گرتن دا، دەستت بە هۆكارانەوە بێ و، دەڵت بە خواوە پەیوەست بێ، پەنا بۆ هۆكار بردن، ئیشی دەستانەو، دڵ بە خوا پەیوەست كردنیش، ئیشی دڵ و دەروونە.

٢)- ﴿ إِنَّكَ عَلَى ٱلْحَقِّ ٱلْمُبِينِ ﴾. بێگومان تۆ (ئەی موحەممەدا!) لەسەر هەقێكی ڕوونكەرەوەی، یاخود لەسەر هەقێكی ڕۆشنی، واتە: ئەی موحەممەدا! تۆ لەسەر هەقێكی

هیچ تەم ومژو پەردەی بەسەرەوە نیە، کە بریتیە لە قورئان و ئەو ڕێبازە کە قورئانت پێ بەرجەستە کردوە، لە گشت ڕەهەندو بوارەکانی ژیانتدا، ئا ئەو پەیام و بەرنامەیە، ئەو هەقە ڕۆشن و ڕوونکەرەوەیە، کە تۆی لەسەری، بۆیە پشتت بە خوا ببەستە، وەك پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتێکدا دەفەرموێ: {قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا لَا يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلَّا هَالِكٌ} **(أخرجه أحمد: ١٧١٨٢، وابن ماجه: ٤٣، والحاكم: ٣٣١، والطبراني في الكبير: ٦١٩، عَنْ الْعِرْبَاضَ بْنَ سَارِيَةَ رضي الله عنه، وقال شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح بطرقه وشواهده)**، واتە: ئێوەم لەسەر ڕێیەکی ڕوون بە جێهێشتوە، شەوەکەیشی وەك ڕۆژەکەیەتی، کەس لێی لانادات، مەگەر کەسێك فەوتاو بێت.

واتـە: تاریکایـی و لێڵیـی تێدانیـە، هەمـووی ڕوون و ڕۆشـنە، هیـچ کـەس لێـی ناتـرازێ و لانـادات، مەگـەر کەسـێك فەوتـاو بێـت.

هەروەهـا ئەمـە ئـەوەشی لێوەردەگیـرێ: ئـەی موحەممـەد! ئـەی شـوێنکەوتووانی موحەممـەد! ئێـوە پشـتتان بـە نەخشـەو پـلانی خـواو، مشـوورخۆریی خـوا بۆتـان، قایـم بـێ.

ئنجا خستنەڕووی چەند ڕاستییەك بۆ پێغەمبەر ﷺو شوێنکەوتووانی:

٣)- ﴿ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ ﴾، بە دڵنیایی تۆ ناتوانی بە مردووان ببیستێنی، وشەی **(أَسْمَعَهُ)** واتە: پێیبیستاند، ئەمە وا پێدەچێ وەڵامی پرسیارێك بێت، کە بە مێشك دادێ، باشە مادام موحەممەد ﷺ لەسەر هەقێکی ڕۆشن و ڕوونکەرەوەیە، ئەدی بۆچی بێبڕواو هاوبەش بۆ خوادانەران، پشتی تێدەکەن و قبووڵی ناکەن پەیامەکەی لێوەربگرن؟

خـوا دەفەرمـوێ: بـە دڵنیایـی تـۆ ناتـوانی کەسـانێك کـە مـردوون، پێیـان ببیسـتێنی، واتـە: ئەوانـە وەك مـردوو وان، ڕاسـتە بـە لاشـە زینـدوون، بـەڵام خـاوەن ناخێـکی تاریـك و دڵ و دەروونێـکی مـردوون و لـە حوکمـی مـردووان، ئنجا تـۆش ناتـوانی بـە مـردووان ببیسـتێنی. **(موتـى)** کـۆی **(مَيِّـت)**ە، واتـە: مـردووان.

٤)- ﴿ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ ﴾، هەروەها تۆ ناتوانی بانگکردن بە کەڕانێك ببیستێنی، وشەی: **(صم)** کۆی **(أصم)**ە، واتە: کەڕەکان.

(إسـماع) چاوگـە، پێبیسـتاندن، **(إِبْـلَاغُ الـكَلَامِ بالمَسَـامِعِ)** گەیانـدنی قسـەیە بـە گوێیـەکان، یـانی: کۆئەندامـی بیسـتن، گومـانی تێدانیـە هـەر کام لـە وشـەی: **(مـوتى، صـم، عمـي)** هەموویـان خوازراوەنـەوە بـۆ کەسـانێك کـە قسـەی هـەق وەرناگـرن و، بابـای هـەق وەرنەگـر ونەسـەلمێن لـە حوکمـی: مـردوو و کـەڕو کوێـر دایـە.

٥)- ﴿ إِذَا وَلَّوْاْ مُدْبِرِينَ ﴾، کاتێك کە ڕوو وەردەگێڕن و پشتت تێدەکەن، کەڕ نابیستێ، چ جای ئەوەی پشتت تێبکات! ئەوە هەر نایبیستێ.

٦)- ﴿ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِى ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ ﴾، هەروەها تۆ ڕێنماییکاری کوێران نی، لە گومڕایی دەریان بێنی، واتە: لە گومڕایی دەریان بێنی و ڕێنماییان بکەی، **(هدى)** لێرەدا بە مانای ڕێی ڕاست پێشاندان هاتوە، بۆچی دەفەرموێ: (بِهَٰدِى ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ)؟ چونکە وشەی (بِهَٰدِى) مانای لادەر **(صارف)**ی خراوەتە نێو، بۆیە بە پیتی **(عن)** بەرکاری خواستوە، ئەگەرنا بە پیتی **(في)** بەرکاری دەخواست: بەڵام ئێستا مانایەکەی ئاوایە: تۆ لادەری کوێران و دەرهێنەریان نی لە گومڕایی و، ڕێنماییکاریان نی.

(وَمَـا أَنْـتَ بِهَـادِي العُمْـي فِـي ضَلاَلَتِهِـم) تـۆ ناتـوانی کوێـران ڕێنمایـی بکـەی، لـە گومڕایـی دەریانبێنـی.

وشـەی: (بِهَٰدِى) خوێنراویشـەتەوە: **(تَهْـدِي)** **(وَمَـا أَنْـتَ تَهْـدِي العُمَي عَـنْ ضَلاَلَتِهِم)** واتـە: تـۆ ناتـوانی کوێـران لـە گومڕاییەکەیـان دەربێنـی و، بیانهێنیە سـەر ڕاسـتەڕێ.

٧)- ﴿ إِن تُسْـمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ﴾، ئەم **(إن)**ە، **(إنْ النَّافِية)**یە، یانی: (ما تُسْـمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا) تۆ ناتوانی ببیستێنی مەگەر بە کەسێك کەبڕوا بە ئایەتەکانی ئێمە بێنێ، بە **(فعل المضارع)**یش هێناویەتی، چونکە ئیمان تێیاندا تازە دەبێتەوە، بەردەوام.

٨)- ﴿فَهُم مُّسۡلِمُونَ﴾، لە حاڵێکدا کە ئەوانە ملکەچن، چەسپاون و بەردەوامن لەسەر ملکەچیی بۆ خوا.

زانایان دەڵێن: قورئان دوو شوێنەواریی هەن و لە دوو ڕووەوە کاریگەریی هەیە:

یەکەم: لە ڕووی ماناو مەبەستە بەرزەکانییەوە، کە خاوەن عەقڵە سەلیمەکان، عەرەب و، جگە لە عەرەب هەموویان لەوەدا هاوبەشن و، دەگونجێ لە زمانە ئەسڵییەکەی خۆی کە عەرەبییە وەربگێڕدرێ بۆ زمانەکانی دیکە، وەك: (ئینگلیزیی، هیندیی، تورکیی، فارسیی، کوردیی ... هتد)، ئەو ماناو مەبەستانەش تاڕاددەیەك پارێزراوبن.

دووەم: لە ڕووی ڕەوانبێژیی و شێوەی داڕێشتنەکەیەوە، کە ئەمە تایبەتە بە گەلی عەرەبەوە، یاخود بە کەسانێکەوە کە زمانی عەرەبیی دەزانن.

بۆیە بەڕاستیی ئەگەر کەسێك بیەوێ باش لە قورئان تێبگات، بەڵێ، دەگونجێ بە تەرجەمەکراویی لە ماناو مەبەستەکانی بگات، بەڵام بیەوێ وەك پێویست لێی حاڵیی بێ، بە تایبەت لە ڕووە ڕەوانبێژیی و داڕشتنەکەیەوە، ئەوە حەتمەن دەبێ زمانی عەرەبیی بزانێ.

ئنجا ئایا بۆچی خوا بێبڕوایان، بەو سێ سیفەتە وەسف دەکات؟

أ- بۆیە دەفەرموێ: (موتى) چونکە مانایەکەی تێناگەن.

ب- بۆیە دەفەرموێ: (صم) چونکە بێژەکان نابیستن.

ج- بۆیە دەفەرموێ: (العمي) چونکە ڕێی ڕاست و چەوت لێك جیاناکەنەوە.

کورتە باسێک لە بارەی بیستنی مردووانەوە

لەبارەی ئەوەوە کە پێغەمبەر ﷺ نەیتوانیوە، بە مردووان ببیستێنێ و، وا بکات کەڕان لێ تێبگەن و، کوێران لە گومڕایی دەربێنێ، بە تایبەت کە بە مردووان ببیستێنێ، زانایان مشت و مڕێکی زۆریان بووە لە تەفسیرەکاندا، دوو فەرموودە لەوبارەوە دێنمەوە، دواییش قسەی هەندێ لە زانایان دێنمەوە، بۆچوونی خۆشم دەڵێم:

یەکەم: {عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: ذَكَرَ لَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي طَلْحَةَ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ أَمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ بِأَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ رَجُلًا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، فَقُذِفُوا فِي طَوِيٍّ مِنْ أَطْوَاءِ بَدْرٍ خَبِيثٍ مُخْبِثٍ، وَكَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالعَرْصَةِ ثَلاَثَ لَيَالٍ، فَلَمَّا كَانَ بِبَدْرٍ اليَوْمَ الثَّالِثَ أَمَرَ بِرَاحِلَتِهِ فَشُدَّ عَلَيْهَا رَحْلُهَا، ثُمَّ مَشَى وَاتَّبَعَهُ أَصْحَابُهُ، وَقَالُوا: مَا نَرَى يَنْطَلِقُ إِلَّا لِبَعْضِ حَاجَتِهِ، حَتَّى قَامَ عَلَى شَفَةِ الرَّكِيِّ، فَجَعَلَ يُنَادِيهِمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ: «يَا فُلاَنُ بْنَ فُلاَنٍ، وَيَا فُلاَنُ بْنَ فُلاَنٍ، أَيَسُرُّكُمْ أَنَّكُمْ أَطَعْتُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنَّا قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا، فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا؟» قَالَ: فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا تُكَلِّمُ مِنْ أَجْسَادٍ لاَ أَرْوَاحَ لَهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ»} (أخرجه البخاري: ٣٩٧٦، ومسلم: ٢٨٧٥).

واتە: قەتادە دەڵێ: ئەنەسی کوڕی مالیك، ئەویش لە ئەبوو تەڵحەوە بۆی باسکردین، پێغەمبەر ﷺ لە جەنگە بەدەردا فەرمانی کرد بیست و چوار پیاو لە زلەزلەکامی قورەیش (لە کافرە ملهوڕەکان) فڕێ بدرێنە نێو چاڵێك لە چاڵەکانی بەدر، وەك کەلاك و لاشەی پیس، پێغەمبەر ﷺ عادەتی وا بوو، کە لە جەنگێکدا بەسەر کومەڵێکدا زاڵ دەبوو، سێ شەوان لە مەیدان دەمایەوە (واتە: لەو شوێنەی جەنگەکەی تێدائەنجام دراوە) کاتێك ڕۆژی سێیەمی جەنگی بەدر بوو، فەرمانی کرد، وڵاخەکەیان بۆ کورتان کرد، دوایی ڕۆیشت، هاوەڵانیش شوێنی کەوتن، گوتیان: پێمان وابوو بۆ هەندێك کاری خۆی دەچێ، ڕۆیشت تاکو

چووە سەر قەراغی ئەو چاڵە کە چاك نەکرابوو، دەستی کرد بە بانگ کردنیان بە ناوی خۆیان و باب و باپیرانیان: ئەی فلانی کوڕی فلان! ئەی فلانکەسی کوڕی فلانکەس! {هەتا ناوی هەموویان، یان زۆربەیانی هێنا} فەرمووی: ئایا ئێوە پێتان خۆش بوو کە بە قسەی خواو پێغەمبەرەکەیتان کردبایە، ئێمە بە دڵنیایی ئەوەی پەروەردگارمان بەڵێنی پێدابووین، بە ڕاستیی بینیمان، ئایا ئەوەی ئێوەش پەروەردگارتان بەڵێنی پێدابوون، بە ڕاستیی بینیتان؟ عومەر (خوا لێی ڕازیبێ) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! بۆچی قسە لەگەڵ چەند لاشەیەکدا دەکەی، کە ڕووحیان تێدانین، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: سوێند بەو کەسەی کە گیانی موحەممەدی بە دەستە، ئێوە لەوەی کە دەیڵێم، لەوان باشتر نابیستن، بەڵام ناتوانن وەڵامم بدەنەوە.

دووەم: {عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ وَقَفَ عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ فَقَالَ: «هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا»، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّهُمْ يَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ»، فَذُكِرَ لِعَائِشَةَ فَقَالَتْ: إِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّهُمُ الآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ الَّذِي كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ هُوَ الْحَقُّ»، ثُمَّ قَرَأَتْ: ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ﴾ حَتَّى قَرَأَتِ الآيَةَ} (أخرجه البخاري: ٣٩٨٠، ٣٩٨١).

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر (خوا لێیان ڕازیبێ) گوتی: پێغەمبەر ﷺ لەسەر چاڵی بەدر وەستا، لاشەی زلەزلەکانی قوڕەیشی دواندن، فەرمووی: ئایا ئەوەی پەروەردگاتان بەڵێنی پێدابوون، بەڕاستتان بۆ هاتەدی؟ دوایی فەرمووی: ئەوان ئێستا ئەوەی دەیڵێم، دەیبیستن، ئنجا ئەوە بۆ خاتوون عائیشە گێڕدرایەوە، ئەویش گوتی: پێغەمبەر ﷺ نەیفەرمووە، ئەوان ئێستا دەیبیستن، بەڵکو فەرمووی: ئەوان ئێستا دەزانن، ئەوەی کە پێم دەگوتن هەق بوو، دوایی ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ﴾، تۆ ناتوانی بە مردووان ببیستێنی، تاکو کۆتایی ئایەتەکە.

واتە: دایکمان عائیشە (خوا لێی ڕازیبێ) ڕەخنەی گرتوە لەم ڕیوایەتە، کە پێچەوانەی ئەم ئایەتەیە: ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ﴾، تۆ ناتوانی بە مردووان

ببیستێنی، بەڵام ڕیوایەتەکە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوان ئێستا ئەوەی دەیڵێم دەیبیستن.

سێ بۆچوون لەوبارەوە:

١)- (القرطبي) دەڵێ: **(وَقَدْ عُورِضَتْ هَذِهِ الْآيَةُ بِقِصَّةِ بَدْرٍ وَبِالسَّلَامِ عَلَى الْقُبُورِ، وَبِمَا رُوِيَ فِي ذَلِكَ مِنْ أَنَّ الْأَرْوَاحَ تَكُونُ عَلَى شَفِيرِ الْقُبُورِ فِي أَوْقَاتٍ، وَبِأَنَّ الْمَيِّتَ يَسْمَعُ قَرْعَ النِّعَالِ إِذَا انْصَرَفُوا عَنْهُ، إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ، فَلَوْ لَمْ يَسْمَعِ الْمَيِّتُ لَمْ يُسَلَّمْ عَلَيْهِ، وَهَذَا وَاضِحٌ وَقَدْ بَيَّنَّاهُ فِي كِتَابِ» التَّذْكِرَةِ»)**[1].

واتە: ڕواڵەتی ئەم ئایەتە {چونکە مەعقووڵ نیە، مەبەستی ئەوەبێ، کە ئایەتەکە لەگەڵ ئەوشتانەدا تێکدەگیرێ} تێکدەگیرێ لەگەڵ بەسەرهاتی جەنگی بەدردا، کە پێغەمبەر ﷺ زلەزلەکانی قورەیشی دواندو، سڵاو کردن لە گۆڕستان و، ئەوە کە گێڕدراوەتەوە ڕووحەکان لەسەر قەراغی گۆڕەکان دەوەستن، لە هەندێ کاتانداو، ئەوە کە مردوو گوێی لە دەنگی پێڵاوی بە خاك سپێرەرانی دەبێ کاتێ کە دەڕۆن، هەروەها جگە لەوەش، ئنجا ئەگەر مردوو نەیبیستبایە، سڵاوی لێ نەدەکراو، ئەوەش ڕوونەو، ئێمەش لە کتێبی: **(التذكرة في أحوال الآخرة)**دا باسی ئەوەمان ڕوونکردۆتەوە.

کەواتە: **(القرطبي)** لێرەدا لە پەنادا **(ضمناً)** ڕەخنە دەگرێ لە بۆچوونەکەی دایکمان عائیشە خوا لێی ڕازیبێ.

٢)- (ابْنُ عطية) دەڵێ: **(فَيُشْبِهُ أَنَّ قِصَّةَ بَدْرٍ خَرْقُ عَادَةٍ لِمُحَمَّدٍ ﷺ فِي أَنْ رَدَّ اللَّهُ إِلَيْهِمْ إِدْرَاكًا سَمِعُوا بِهِ مَقَالَهُ، وَلَوْلَا إِخْبَارَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِسَمَاعِهِمْ، لَحَمَلْنَا نِدَاءَهُ إِيَّاهُمْ، عَلَى مَعْنَى التَّوْبِيخِ لِمَنْ بَقِيَ مِنَ الْكَفَرَةِ، وَعَلَى مَعْنَى شِفَاءِ صُدُورِ الْمُؤْمِنِينَ)**[2].

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج١٣، ص١٨٨.

(٢) الجامع لأحكام القرآن: ج١٣، ص١٨٨، (ابن عطية) زۆرجار تێبینی جوانی هەن و، زۆر جار لێی دەخوازمەوە.

واتـە: وا پێدەچـێ ئـەم بەسـەرهاتی بـەدر، یاسـادڕ (موعجیزە)یـێـك بووبـێ بـۆ موحەممـەد ﷺ، لـەوەدا کـە خـوا هەسـت و هـۆشی بـۆ ڕووحـەکان گەڕاندوونـەوە، بایی ئەوەنـدە کـە فەرمایشـتەی پێغەمبـەری ﷺ پـێ ببیسـتن، ئەگـەر پێغەمبـەری خـواش ﷺ هەواڵـی پێنەدابایـن، کـە مـردووان وەختێك سـڵاو لە گـۆڕەکان دەکەین، لێمان دەبیسـتن، ئـەوە بانگکردنەکـەی پێغەمبەرمـان وا لێکدەدایـەوە، کە مەبەسـتی پێ سەرزەنشـتکردنی کافـرەکان بـووە، ئەوانـەی کـە مـاون و زینـدوون، هەروەهـا مەبەسـتیش پێـی هەتـووانی دڵـی برینـداری بڕوانـداران بـووە {کـە ڕۆژانێـکی زۆر ئـەو بێبڕوایانـە مسـوڵمانانیان لـە مەککـە ئەزیەتـداوە، ئێسـتاش ئـەوە لـەوێ کەلەشـێکی مـردوون و کەوتـوون}.

٣)- منیش وای تێدەگەم، کە ئەوەی پێشێ دایکمان عائیشە خوا لێی ڕازی بێ گوتی، تێکناگیرێ، لەگەڵ ئەوشتانەدا کە (**القرطبي**) هێناونی، چونکە ئەو کە بەڵگە بە ئایەتەکە دێنێتەوە، کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّكَ لَا تُسۡمِعُ ٱلۡمَوۡتَىٰ ﴾، تۆ ناتوانی بە مردووان ببیستێنی، مەبەست ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ وەك پێ بیستاندنی ئەوە کە لێی بەهرەمەندبن، خوا دەفەرموێ: ئەوە ناتوانی، چونکە کەسێك بە زیندوویی سوودی لێ نەبینیبێ، بە مردوویی چۆن سوود دەبینێ؟ بەڵام ئەوە کە کەسێك دەمرێ، مسوڵمان، یان نامسوڵمان، ئاگای لە هیچ نەمێنێ، وانیە، چونکە ڕووحەکەی هەیەو، مەرج نیە ئەو جەستەیەی لە گۆڕەکە دایە، ببیستێ، بەڵام ڕووحەکەی ئاگادارە، ئەهلی چاکە بێ، یان ئەهلی خراپە بێ، هەروەها کە سڵاو لە گۆڕەکان دەکرێ و، ڕووحەکان ئاگاداری هەندێك شت دەبن و، مردووش گوێی لە دەنگی پێڵاوی بە خاك سپێرەرانی دەبێ، کاتێ کە دەڕۆن، ئنجا بەو شێوەیەی کە گوتمان ئەو دەقانە کۆدەکرێنەوە، بێگومانیش وەك زانایانی (**أصول الفقه**) دەڵێن: (**إِعْمَالُ النَّصَّيْنِ أَوْلَى مِنْ إِهْمَالِ أَحَدِهِمَا**) واتە: کارپێکردنی دوو دەقەکان لە پشتگوێ خستنی یەکیان باشترە.

ئیـدی بـەم جـۆرە تێگەیشـتن و کۆکردنـەوەی دەقـەکان، هیـچ پێویسـت نـاکات بڵێیـن: ئـەو هەواڵانـەی دەڵێـن: پێغەمبـەر ﷺ قسـەی کـردوە لەگـەڵ مـردووان داو دوانـدوونی، ڕاسـت نیـن، یـان نەیانپێـکاوە.

هەڵبەتـە ئـەم مەسـەلەیە دەگونجـێ قسـەی زیاتـری لەسـەر بکـرێ، بـەڵام ئێمـە لەگـەڵ سروشـت و قەبـارەی ئـەم تەفسـیرە ئەوەنـدە، بـە بـەس دەزانیـن.

مەسەلەی سێیەم:

خستنەڕووی هەندێك ڕووداوی گرنگ و گەورەی ڕۆژی دوایی، كە بێبڕوایان تێیدا یەكجار گرفتارو شەرمەزار دەبن:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ وَإِذَا وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَـٰتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَـٰتِى وَلَمْ تُحِيطُوا۟ بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا۟ فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم چوار ئایەتە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَإِذَا وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ ﴾، كاتێك كە قسەیان لەسەر چەسپا، وشەی (**الوقع**): خوازراوەتەوە بۆ ڕوودان، (**قول**)یش لێرەدا مەبەست پێی ئەو هەواڵی هەڕەشەو سزاو ئازارەیە، كە دێتە ڕێیان، كە پێشتر بە درۆیان دادەناو گاڵتەیان پێدەكرد.

٢)- ﴿ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ ﴾، كاتێك بڕیاریان لەسەر چەسپا و، كۆتایی بە ژیانی دنیا هات لەسەر زەوی: ژیاندارێكیان بۆ لە زەوی دەردێنین.

٣)- ﴿ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴾، دەیاندوێنێ، كە خەڵك بڕوای پتەویان بە نیشانەكانی ئێمە نەبوو.

بێگومان ئەمە یەكێكە لە نیشانەكانی ئاخیر زەمان، وەك پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتی صەحیحی خۆیدا، باسی (**دابة الأرض**)[1] دەكات، وەك یەكێك لە دە

---

(١) {عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ أَسِيدٍ الْغِفَارِيِّ رضي الله عنه، قَالَ: اطَّلَعَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَيْنَا وَنَحْنُ نَتَذَاكَرُ، فَقَالَ: «مَا تَذَاكَرُونَ؟» قَالُوا: نَذْكُرُ السَّاعَةَ، قَالَ: إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ حَتَّى تَرَوْنَ قَبْلَهَا عَشْرَ آيَاتٍ «فَذَكَرَ» الدُّخَانَ، وَالدَّجَّالَ، وَالدَّابَّةَ، وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَنُزُولَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ، وَثَلَاثَةَ خُسُوفٍ: خَسْفٌ بِالْمَشْرِقِ، وَخَسْفٌ بِالْمَغْرِبِ، وَخَسْفٌ

(١٠) نیشانەکان کۆتایی هاتنی دنیا.

تەفسیرەکان زۆر وەسفی ئەو زیندەوەرەیان کردوە، دەڵێن: سەری وایەو، لاقی وایەو، کلکی وایە، بەڵام لە ڕاستییدا نە ئایەتەکە ئاماژە بەوە دەکات، نەفەرمایشتەکانی پێغەمبەریش ﷺ هەندێك شوێنەواری بێهێز لە ڕووی سەنەدەوە گێڕدراونەوە، کە جێی پشت پێ بەستن نین و، هەر شتێك لەوبارەوە لە سەرچاوەی ڕاست (صحيح)ەوە نەهاتبێ، زیانی زیاترە لە سوودی.

٤)- ﴿ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَٰتِنَا ﴾، ئەو ڕۆژە کە لە هەر کۆمەڵێکی زۆر، کە بڕوایان بە نیشانەکانی ئێمە نەدەهێنا، کۆمەڵێکیان لێ کۆدەکەینەوە.

٥)- ﴿ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴾، ئنجا خڕدەکرێنەوە سەر یەك، واتە: ئەوانەی پێشێ ڕادەگیرێن، تاکو ئەوانەی دوایە پێیان دەگەن، یاخود (يُوزَعُونَ) واتە: (يُمْنَعُونَ مِنَ الإِنْحِرَاف) واتە: ڕێیان لێ دەگیرێ کە بەملاولادا بڕۆن.

٦)- ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو ﴾، هەتا کاتێك کەهاتن.

٧)- ﴿ قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَٰتِي ﴾، خوا پێی فەرموون: ئایا نیشانەکانی منتان بە درۆ دانان.

٨)- ﴿ وَلَمْ تُحِيطُواْ بِهَا عِلْمًا ﴾، لەگەڵ ئەوەدا زانیارییشتان لەبارەیانەوە نەبوو، لێرەدا وشەی: (آيَات) بە نیشانەی سیاقەکە دەزانین، کە مەبەست پێی ئایەتە خوێنراوەکانن، ئایا شارەزاییتان بە فەرمایشتەکەی من نەبوو، بە درۆشتان دانا؟! واتە: ئایا بە درۆتان دانا، بێ ئەوەی لێی تێبگەن و پێی ئاشنابن؟!

٩)- ﴿ أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾، یاخود ئایا ئێوە چیتان دەکرد؟ لێرەدا (ذا)، لە دوای (ما)ی پرسیارکردن (إستفهامية) دێ و، مانایەکەی ڕوون دەکاتەوە.

بِجَزِيـرَةِ الْعَـرَبِ، وَآخِـرُ ذَٰلِـكَ نَـارٌ تَخْـرُجُ مِـنَ الْيَمَـنِ، تَطْـرُدُ النَّاسَ إِلَى مَحْشَـرِهِمْ} أخرجـه مسـلم: ٢٩٠١.

١٠)- ﴿ وَوَقَعَ ٱلۡقَوۡلُ عَلَيۡهِم بِمَا ظَلَمُواْ ﴾، بڕیاریان لەسەر هاتە دی، بە هۆی ئەو ستەمەوە کە کردبوویان.

(بِمَا ظَلَمُواْ) {(ما) (مَصْدَرِيَّة) أي: بِسَبَبِ ظُلْمِهِم} بەهۆی ستەمەکەیانەوە.

١١)- ﴿ فَهُمۡ لَا يَنطِقُونَ ﴾، بڕیاری سزادرانیان لەلایەن خواوە، لەسەر چەسپا، بۆیە نادوێن، زمانیان قسە ناکات، لە ترسان و لە سام و هەیبەتی ئەو ڕۆژە مەزن و ترسناکە.

مەسەلەی چوارەم:

باسی ژمارەیەك لە دیاردەو دیمەنەكانی گەردوون و، باسی ئاخیر زەمان و، باسی سووڕانەوەی زەوی، هەروەها باسی سەرەنجامی سەربەرزانەی چاكەكاران و، سەرشۆڕانەی خراپەكاران:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم پێنج ئایەتە، لە شازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ ﴾، ئایا سەرنج نادەن! ئێمە شەوگارمان بۆ گێڕاون بەوە كە تێیدا پشوو بدەن! لێرەدا ئەم بینینە دەگونجێ مەبەست بینینی چاو بێ، دەشگونجێ مەبەست بینینی عەقڵ بێ، چونكە هاتنی شەوگار بە هەردووكیان هەستی پێدەكرێ.

٢)- ﴿ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ﴾، ڕۆژگاریشمان بۆ كردوون بە پێبینەر، (**مُبْصِرٌ: اسْمُ فَاعِلٍ أَبْصَرَ، أي: رَأَى**)، (**أَبْصَرَ**): واتە: پێبینەر، لەبەر ئەوەی ڕۆشنایی ڕۆژگار هۆی بینینە، بۆیە خوا ﷻ فەرموویەتی ڕۆژگارمان بۆ كردوون، بە پێبینەر، واتە: بە هۆی ڕۆشنایی ڕۆژگارەوە دەبینن، كەواتە: هەمزەی (أ)ی (**أَبْصَرَ يُبْصِرُ مُبْصراً**) واتە: كردننی بە بینەر، ڕۆژگارمان وا لێكردوە، بیانكات بە بینەر.

٣)- ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾، لەوەدا نیشانە زۆرن، بۆ کۆمەڵێك بڕوا بێنن، کە خوا شەوگاری تاریك داهێناوە، پشووی تێدا بدەن و، ڕۆژگاریشی ڕووناك داهێناوە، تاکو کارو کاسبیی تێدا بکەن، ئنجا چۆنیەتی جووڵەی زەوی بە دەوری خۆیداو، بە دەوری خۆردا، ئنجا ماوەی شەوو ڕۆژان دوازدە سەعات بە دوازدە سەعات، کورت و درێژییش دەکەن، بە پێی کەشەکانی ساڵ و، بە پێی شوێنە جوگرافیاییەکانی گۆی زەوی، لەسەرەوەی زەوی، لە خوارەوەی زەوی، لە نێوەڕاستی، لە هەر یەکەیان جۆرێکە، بێگومان نیشانە زۆرن بۆ ئەوانەی بڕوا دێنن، بەڵام هەیە هەرچەندە نیشانەو بەڵگانیش زۆر ببینێ، کەچی هیچ سوودو بەهرەیان لێ نابینێ.

٤)- ﴿ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي ٱلصُّورِ ﴾، ئەو ڕۆژەش کە فوو بە صووڕدا دەکرێ، (صور) واتە: شەیپور، کەڕەنا (بوقي).

٥)- ﴿ فَفَزِعَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ ﴾، هەرکەس لە ئاسمانەکان و زەوییدا هەیە، دادەچڵەکێ و دەترسێ، ترس و لەرز دایدەگرێ، (فزع) بریتیە لە وەجووڵەکەوتن و ڕێکهاتن و داچڵەکین لە شتێکی ترسناك.

٦)- ﴿ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ﴾، مەگەر ئەو کەسەی خوا بیەوێ دانەچڵەکێ، ئەوە لەو ڕۆژەدا داناچڵەکێ و ناترسێ.

٧)- ﴿ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَٰخِرِينَ ﴾، هەموو ئەو کەسانەی کە لە ئاسمانەکان و زەوییدا هەن، بە ملکەچیی و زەبوونیی، دێن، واتە: دێن بۆ لای ئەو شوێنەی خوای پەروەردگار بۆیان دیاریی دەکات.

٨)- ﴿ وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً ﴾، چیایەکانیش دەبینی، پێت وایە وەستاون، بێ جووڵەن.

٩)- ﴿ وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ ﴾، لە حاڵێکدا وەك ڕۆیشتنی هەور دەڕۆن، لێرەدا مەبەست پێی جووڵەی چیایەکانە، ئنجا چونکە چیایەکان بە تەنیا ناجووڵێن، بەڵکو لەگەڵ زەوییدا، دەجووڵێن، وەك چۆن هەور لە ئاسمان دەجووڵێ، لەوێ دەچێتە ئەوێ و لەوێ دەچێتە

ئەوێ، چیایەکانیش لەگەڵ زەوی دەجووڵێن، ئەوەش ئاماژەیەکی زۆر ڕوونە بە سووڕانەوەی زەوی بە دەوری خۆیداو، بە دەوری خۆردا، کە خێرایی سووڕانەوەی زەوی بە دەوری خۆردا، شەست (٦٠) هێندەی خێرایی سووڕانەوەیەتی بە دەوری خۆیدا، چونکە خێرایی سووڕانەوەی زەوی بە دەوری خۆردا، لە هەر چرکەیەکدا سی (٣٠) کیلۆمەترە، بەڵام خێرایی سووڕانەوەی بە دەوری خۆیدا، لە هەر خولەکێکدا سی (٣٠) کیلۆمەترە، کە ئەمەش ئیعجازێکی زانستییە، بۆیەش زانایانی پێشین، باش لەم ئایەتە حاڵیی نەبوون، کە گوتوویانە: مەبەست پێی یەکێکە لە دیمەنەکانی قیامەت! بەڵام ئەوەی لێی تێکداون، ئەو ڕستەیە: ﴿ صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ﴾! چونکە لە کاتی تێکداندا، چۆن دەگونجێ بگوترێ: تەماشا بکەن! چەند جوان دروستکراوە!! خوا دەفەرموێ: چیایەکان دەبینی، وا دەزانی وەستاون، بەڵام وەك ڕۆیشتنی هەور، دەڕۆن، ئەوە دروستکراوی ئەو خوایەیە کە هەموو شتێکی ڕێك دروست کردوە، واتە: ئەو چیایانە لەگەڵ زەوی دا دەخولێنەوە، وەك جووڵەی هەور، بەڵام ئێوە هەستی پێ ناکەن.

١٠)- ﴿ صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ﴾، ئەوە دروستکراوی ئەو خوایەیە کە هەموو شتێکی زۆر بە ڕێك و پێکیی دروست کردوە.

١١)- ﴿ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴾، بەڕاستیی ئەو شارەزایە بەوەی دەیکەن.

١٢)- ﴿ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا ﴾، هەر کەسێك چاکە بێنێ {کە بریتیە لە ئیمان، تاعەت، بەندایەتیی بۆ خوا} ئەوە چاکتر لەو چاکەیەی هێناویەتی، پاداشتی هەیە لە ڕۆژی دواییدا.

١٣)- ﴿ وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴾، هەروەها ئەوان لە داچڵەکین لەو ڕۆژەدا، دڵنیاو هێمن و بێترسن، هەروەها خوێنراویشەتەوە: (وَهُم مِّن فَزَعِ يَوْمِئِذٍ ءَامِنُونَ)، (فَزَعِ) دەبێتە پاڵدراو (مُضاف)، (يَوْمِئِذٍ) دەبێتە پاڵوێدراو (مُضاف إليه)، لە داچڵەکینی ئەو ڕۆژە، دڵنیاو بێترسن، بەڵام ئەگەر بە تەنوین بخوێنرێتەوە: ﴿ وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴾، لە داچڵەکین لەو ڕۆژەدا، دڵنیاو بێترسن.

ئەمە وەك ئەو ئایەتەی سووورەتی (فصلت) وایە، کە خوا دەفەرمویٚ: ﴿أَفَمَن يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾﴾، واتە: ئایا ئەو کەسەی فڕیٚ دەدریٚتە ئاگرەوە حاڵی باشترە، یاخود ئەو کەسەی کە ڕۆژی قیامەت بەبیٚ ترسیی و، بە هیٚمنیی و ئارامیی دیٚت؟!

١٤)- ﴿وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾، هەر کەسیٚك خراپە بیٚنیٚ، {بیٚبڕوایی، نیفاق، شیرك، تاوان و خراپە} ئەوانە دەم و چاویان لە پەوڕوو دەخریٚتە نیٚو ئاگرەوە، (كبّ) بریتیە لەوە ڕواڵەتی شتیٚك ڕووی لە زەوی بیٚت، بۆیە من بەلەپەوڕوو مانام کردوە.

١٥)- ﴿هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ {پیٚیان دەگوتریٚ:} ئایا جگە لەوەی کە دەتانکرد، چ سزایەکی دیکەتان بدریٚتیٚ؟

لە بارەی کەڕەنا (الصور)ەوە، ئەم دەقە دیٚنین: {**عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَمَّا فَرَغَ اللهُ مِنْ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، خَلَقَ الصُّورَ، فَأَعْطَاهُ إِسْرَافِيلَ، فَهُوَ وَضَعَهُ عَلَى فِيهِ شَاخِصٌ بَصَرُهُ إِلَى الْعَرْشِ يَنْتَظِرُ مَتَى يُؤْمَرُ»، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا الصُّورُ؟ قَالَ: «قَرْنٌ» قَالَ: وَكَيْفَ هُوَ؟ قَالَ: قَرْنٌ وَاللهِ عَظِيمٌ وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ إِنَّ عظم دَارَةٍ فِيهِ لعَرْضِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، فَيَنْفُخُ فِيهِ ثَلَاثَ نَفَخَاتٍ: الْأُولَى: نَفْخَةُ الْفَزَعِ، وَالثَّانِيَةُ: نَفْخَةُ الصَّعْقِ، وَالثَّالِثَةُ: نَفْخَةُ الْقِيَامِ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ**}(1).

واتە: ئەبوو هورەیرە خوا لیٚی ڕازیبیٚ، دەڵیٚ: پیٚغەمبەر ﷺ فەرمووی: کاتیٚك خوا لە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی بۆوە، سووری دروست کردو دای بە ئیسرافیل، ئەویش بە دەمیەوە گرتوەو، بۆ عەرش دەڕوانیٚ، چاوەڕێیە، فەرمانی پیٚ بکریٚ، (فووی پیٚدا بکات)، منیش گوتم: ئەی پیٚغەمبەری خوا! سوور چییە؟ فەرمووی: قۆچیٚکە سویٚند بە خوا زۆر مەزنە، سویٚند بەو کەسەی کە منی بە هەق ناردوە، یەك بازنەی بە ئەندازەی پانایی ئاسمانەکان و زەوییە، سیٚ جار

(1) أخرجه الطبري: ١٦٦٢١، وابن أبي حاتم: ١٨٤١٢، الجامع لأحكام القرآن: ج١٣، ص٢٣٩.

فووی پێدا دەكات، فووی یەكەم: فووی داچڵەكینە، فووی دووەم: فووی مردنە، فووی سێیەم: فووی زیندووبوونەوەو هەڵسانەوەیە بۆ پەروەردگاری جیهانییان.

هەڵبەتە ئەم دەقە لە ڕووی سەنەدیشەوە، تۆزێك مشت و مڕی لەسەرە، بەڵام هەر هێنام، ئنجا ئەو دەڵێ: سێ فوو، بەڵام وەك لە ئایەتەكان دەردەكەوێ، دوو فوویە:

﴿ وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ وَٱلسَّمَـٰوَٰتُ مَطْوِيَّـٰتٌۢ بِيَمِينِهِۦ ۚ سُبْحَـٰنَهُۥ وَتَعَـٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾ وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ ﴾الزمر، هەروەها كە دەفەرمووێ: ﴿ يَوْمَ تَرْجُفُ ٱلرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا ٱلرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ ﴾النازعات.

هەروەها لە چەند شوێنێكی دیكەش، ئاماژە بەوە كراوە، كە دووجاران فوو بە كەڕەنادا دەكرێ، جاری یەكەم ئاخیر زەمانی بە دوادا دێ و، جاری دووەمیش هەڵسانەوەی بە دوادا دێ.

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی:

ڕاگەیاندنی خوا ﷻ لەسەر زمانی پێغەمبەر ﷺ کە فەرمانی پێکراوە: پەروەردگاری کابە بپەرستێ و، لە ملکەچان بێ و، قورئان بخوێنێ و ڕایبگەیەنێ، کە ڕێی ڕاست گرتنی هەر کەسێك، بە سوودی خۆیەتی و، خراپەشی بە زیانی خۆیەتی، ئەو تەنیا ترساندنی لەسەرە، پاشان خوا فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکات کە ستایشی خوا بکات و بە مرۆڤەکانیش ڕابگەیەنێ، کە بە زوویی نیشانەکانیان پێشان دەدات و، خواش بێ ئاگانیە لەوەی دەیکەن:

خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلۡبَلۡدَةِ ٱلَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُۥ كُلُّ شَيۡءٖۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنۡ أَتۡلُوَاْ ٱلۡقُرۡءَانَۖ فَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهۡتَدِي لِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ فَتَعۡرِفُونَهَاۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە، لە دە (١٠) بڕگەدا:

١)- ﴿ إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلۡبَلۡدَةِ ﴾ {بڵێ:} من تەنیا بەوە فەرمانم پێکراوە، کە پەروەردگارو خاوەنی ئەم شارە {کە مەبەست پێی شاری مەککەیە} بپەرستم.

٢)-﴿ ٱلَّذِي حَرَّمَهَا ﴾، دیارە کە ناوی نەهێناوە، بۆ ڕێزو بەرزکردنەوەو مەزنکردنە: ئەو خوایەی ئەو شارەی قەدەغە کردوە.

فەرمانم پێکراوە کە هەر ئەو بپەرستم، بەندایەتیی بۆ ئەو بکەم، (**حرمها**) واتە: قەدەغەی کردوە، ستەمی تێدا بکرێ، ڕاوی تێدا بکرێ، دارو درەخت و گژو گیای تێدا ببڕدرێ، وەك پێشەوا (**طبري**) لە تەفسیرەکەیدا گوتوویەتی[1].

---

(١) جامع البيان ج٢٠، ص٣٦.

٣)- ﴿ وَلَهُۥ كُلُّ شَيْءٍ ﴾، هەروەها هەموو شتێك هی ئەوە، هی خوایە.

٤)- ﴿ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾، فەرمانیشم پێكراوە كە لە گەردنكەچان بم، لەوانە بم كە ئیسلامیان بە بەرنامەی ژیان قبووڵ كردوە، كە ئیسلام لە خودی خۆی دا ملكەچییە بۆ خوا.

٥)- ﴿ وَأَنْ أَتْلُوَا۟ ٱلْقُرْءَانَ ﴾، هەروەها فەرمانم پێكراوە كە قورئان بخوێنم، یانی: پەیامی خوایان پێڕابگەیەنم، لە میانی قورئانخوێندن دا.

٦)- ﴿ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ﴾، هەر كەسێك ڕێی ڕاستی گرت، ئەوە ڕێی ڕاستی گرتوە بۆ خۆی، واتە: سوودی ڕێی ڕاستگرتنەكەی بۆ خۆیەتی.

٧)- ﴿ وَمَن ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴾، هەروەها هەر كەسێك گومڕابوو، ڕێی ونكرد، یاخود لە ڕێ ونبوو، تۆ بڵێ: من تەنیا لە وریاكەرەوانم، یانی: چاودێر نیم بەسەرتانەوە، نەهێڵم، لابدەن، من تەنیا گەیاندنی پەیامی خوام لەسەرە

٨)- ﴿ وَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ﴾، هەروەها بڵێ: ستایش بۆ خوا، لەبەر ئەوەی شایستەی هەموو ستایشێكە، هەروەها لەبەر چاكەو نیعمەتەكانی، بە تایبەت هەردووك نیعمەتە هەرە گەورەكەی، كە قورئانەو، ناردنی پێغەمبەری خاتەمە موحەممەد ﷺ.

٩)- ﴿ سَيُرِيكُمْ ءَايَـٰتِهِۦ فَتَعْرِفُونَهَا ﴾، بڵێ: (خوا) بە زوویی نیشانەكانی خۆیتان پێشان دەدات، {لە ئاسۆیەكان و لە خۆتانداو لە زەوییداو} دەیانناسن، یان مەبەست ئەوەیە: ئەو هەڕەشانەی لێتان دەكات هەندێكیان دێنە دی، ئنجا مردنی هەركامێكتانە، یان بەنسبەت كافرەكانی ئەو ڕۆژگارەوە، تێشكانتانە لە جەنگەكاندا، یان: دەردوبەڵاو گرفتارییەكانن، یان: گرانیی و قات و قڕییە.

كە دەفەرموێ: (سَيُرِيكُمْ) وشەی (س) نیشانەی ئەوەیە: پێشاندانی ئەو ئایەتانە نیزیكە، یانی: بەم نیزیكانە پێشانتان دەدات، هەڵبەتە بۆ ئێمە چەند ساڵێك زۆرە، بەڵام بە نسبەت خوای پەروەردگارەوە، ئەو ماوانەی ئێمە پێمان

زۆرن، بۆ خوا سفرن، خوا بۆ خۆی لە دەرەوەی کات و شوێنە، بۆ ئێمەی دانیشتووانی زەوی، شەوڕۆژێك بیست و چوار سەعاتە، ساڵێك سێسەدو شەست و پێنج (٣٦٥) ڕۆژ و شەوەو، پێوەری خوا بۆ کات زۆر جیاوازە، وەك دەفەرموێ:

﴿ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ ۚ وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ ﴾الحج،

واتە: ... ڕۆژێك لە لای پەروەردگارت بە ئەندازەی هەزار ساڵە لەوەی ئێوە دەیژمێرن، لە شوێنی دیکە دەفەرموێ:

﴿ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴿٤﴾ ﴾ المعارج، واتە: .... لە ڕۆژێکدا کە ئەندازەکەی پەنجا هەزار ساڵە.

کەواتە: کە دەفەرموێ: ﴿ سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا ﴾، (خوا) نیشانەکانیتان پێشان دەدات، دەیناناسن، ئەوە چەند واتایەکی هەن:

أ- یانی: نیشانەکانی خوا لە خۆتانداو لە ئاسۆیەکاندا، لە گەردووندا، تاکو زانست بەرەو پێشەوە بچێ، نیشانەکانی خوا زیاتر دەبینن و، نیعمەتەکانی خوا زیاتر دەرك دەکەن.

ب- یاخود: ئەمە هەڕەشە کردنە لە بێبڕوایەکان، کە لەمەو دوا، ئەو شتانەی گاڵتەیان پێدەکەن و، پەلەیان لێدەکەن، بە زوویی هەندێکیان دەبینن، کە مەبەست پێی تێشکانیانە لە ڕووبەڕووبوونەوە لە جەنگەکاندا، بە تایبەت لە جەنگی بەدر دا - بە نسبەت بێبڕوایانی ئەوکاتەوە -.

ج- یاخود مەبەست پێی مردنی هەر کامێکیانە، کە بێگومان پێش قیامەتی گەورە، هەر کامێك لە مرۆڤەکان قیامەتی بچووکی خۆی دەبینێ.

د- یان مەبەست هاتنی بەڵاوگرفتارییە تایبەتیی و گشتییەکانە.

١٠)- ﴿ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾، پەروەردگاریشت بێئاگا نیە، لەوەی ئێوە دەیکەن، خوێنراویشەتەوە: (عَمَّا يَعْمَلُونَ)، واتە: لەوەی ئەوان دەیکەن.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی زیاتر هیدایەتمان بدات، کە باشتر لە قورئان تێبگەین و، زیاتر پێیدا قووڵبینەوەو پێوەی پابەند بین، هەروەها یارمەتییمان بدات بەر لەوەی قیامەتی تایبەتیی خۆمان بەسەر بێ، ئامادە بین و خۆمان پاك و چاك بکەین، تاکو بەسەربەرزیی و بە ڕوو سووریی بچینە خزمەت خوا ﷻ.

لێرەشدا کۆتایی بە تەفسیری سووڕەتی (النمل) دێنین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

النَّمل

